

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΕΠΙΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
Τόμος 40. Παράρτημα 8

ΓΙΩΡΓΟΣ Ε. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ

ΑΠΟ ΤΟ ΝΟΜΟ ΡΟΔΙΩΝ
ΣΤΟ 53ο ΒΙΒΛΙΟ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΑΘΗΝΑ 2007

ΑΠΟ ΤΟ ΝΟΜΟ ΡΟΔΙΩΝ
ΣΤΟ 53ο ΒΙΒΛΙΟ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ
ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ 40

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 8

*

ACADEMY OF ATHENS

YEARBOOK OF THE RESEARCH CENTRE

FOR THE HISTORY OF GREEK LAW

VOLUME 40

SUPPLEMENT n° 8

ΓΙΩΡΓΟΣ Ε. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ

ΑΠΟ ΤΟ ΝΟΜΟ ΡΟΔΙΩΝ
ΣΤΟ 53ο ΒΙΒΛΙΟ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΑΘΗΝΑ 2007

Υπεύθυνος έκδοσης: Λυδία ΠΑΠΑΡΡΗΓΑ-ΑΡΤΕΜΙΑΔΗ

© Ακαδημία Ἀθηνῶν.

Academy of Athens.

Κέντρο Ἑρεῦνης τῆς Ἱστορίας
τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου.
Ἀναγνωστοπούλου 14 - 10673 Ἀθήνα.
Τηλ. 210-3664607, 210-3664627-629.
Fax 210-3664628.

Research Centre for the History
of Greek Law.
14, Anagnostopoulou str. - 106 73 Athens.
Tel. 210-3664607, 210-3664627-629.
Fax 210-3664628.

e-mail: keied@academyofathens.gr

ISSN 1790-1006 • ISBN 978-960-404-114-5

.... μάλιστα δὲ καὐτὸς ἀνέγνω.
αὐτὰρ ἐγὼν ἔρῃω ὥς μοι δοκεῖ εἶναι ἄριστα.

Ιλιάδα, Ν.734-735

Αφιερώνεται στη μνήμη των
Νίκου Σβορώνου και Παναγιώτη Ζέπου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	13-15
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	17-30
I. Νομικές πηγές και εκδόσεις κειμένων	17
II. Περιοδικά, συλλογικοί τόμοι	20
III. Αυτοτελείς πραγματείες, μελέτες, άρθρα	21
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	31-41
I. Ιστορικό πλαίσιο - Οι θαλάσσιες μεταφορές	31
II. Νομικό πλαίσιο - Διατάξεις ναυτικού δικαίου στο Βυζάντιο	34

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ Ο ΝΟΜΟΣ ΡΟΔΙΩΝ ΝΑΥΤΙΚΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	45-61
I. Περιγραφή και συγκρότηση	45
II. Προβλήματα και χαρακτηριστικά	48
III. Μαρτυρίες	50
IV. Συμπεράσματα - Χρονολόγηση	59
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ	63-92
I. Προλεγόμενα	63
II. Τα χειρόγραφα	65
III. Θέση του Νόμου Ροδίων Ναυτικού σε ένα ευρύτερο έργο ή συλλογή	88
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Ο ΠΡΟΛΟΓΟΣ	93-117
I. Η χειρόγραφη παράδοση	93
II. Περιγραφή και προβλήματα	100
III. Συμπεράσματα	108
IV. Η Έκδοση του Προλόγου	114

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ ΣΤΟ ΝΡΝ	119-159
I. Προλεγόμενα	119
II. Τα παραρτήματα στα χειρόγραφα	121
III. Συμπεράσματα	124
IV. 1. Το Παράρτημα Π1α	125
2. Το Παράρτημα Π1β	134
3. Το Παράρτημα Π1γ	137
4. Το Παράρτημα Π1δ	140
5. Το Παράρτημα Π2α	143
6. Το Παράρτημα Π2β	146
V. Έκδοση των παραρτημάτων	148
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ	161-174
I. Οι έντυπες εκδόσεις	161
II. Οι μεταφράσεις	173

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΟ 53ο ΒΙΒΛΙΟ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	177-194
I. Προβλήματα και χαρακτηριστικά	177
II. Ο Νόμος Ροδίων Ναυτικός και το 53ο βιβλίο	185
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ	195-211
I. Κατάταξη των χειρογράφων και οι μεταξύ τους σχέσεις ..	195
II. Ειδικότερα προβλήματα της χφ. παράδοσης	205
III. Το «στέμμα» των χειρογράφων	209
IV. Για την προκείμενη έκδοση. Αρχές και μέθοδος	210

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ 53ου ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ

“ΒΙΒΛΙΟΝ ΝΓ” ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ”	213-260
Conspectus siglorum.	215
Conspectus manuscriptorum et operum - Abreviaturae	216
Βιβλίον ΝΓ τίτλος α΄	217
Βιβλίον ΝΓ τίτλος β΄	225
Βιβλίον ΝΓ τίτλος γ΄	228
Βιβλίον ΝΓ τίτλος δ΄	235

Βιβλίον ΝΓ΄ τίτλος ε΄	236
Βιβλίον ΝΓ΄ τίτλος στ΄	239
Βιβλίον ΝΓ΄ τίτλος ζ΄	241
Βιβλίον ΝΓ΄ τίτλος η΄	245
 ΕΠΙΛΟΓΟΣ	 261-264
 ΠΙΝΑΚΕΣ ΚΑΙ ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ	 265-290
I. Χειρόγραφα που χρησιμοποιήθηκαν	267
II. Πίνακας των Πηγών	270
III. Ευρετήρια-Λεξιλόγια	273
1. Ευρετήριο κυρίων ονομάτων και τόπων	275
2. Ευρετήριο νομικών όρων και λέξεων	276
3. Ευρετήριο λατινικών όρων και λέξεων	290
 SUMMARY	 291

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο περιώνυμος «Νόμος Ροδίων Ναυτικός» με τη φήμη του να τον συνδέει με την Ξακουστή αρχαία Ρόδο αλλά και με τα προβλήματα που τον συνοδεύουν, θα παραμένει πάντοτε ένα ελκυστικό θέμα για τους ερευνητές της ιστορίας του ναυτικού δικαίου. Παράλληλα, έρχεται ως πρόκληση η σχέση του με τα «Βασιλικά» και συγκεκριμένα με το 53ο βιβλίο τους, το οποίο γνωρίζουμε ότι περιελάμβανε διατάξεις ναυτικού δικαίου αλλά συγκαταλεγόταν στα απωλεσθέντα βιβλία τους. Έτσι τα προβλήματα συσσωρεύονταν καθιστώντας την όποια έκδοση του εν λόγω βιβλίου δυσχερέστατη.

Τριάντα χρόνια μας χωρίζουν από τη δημοσίευση, το 1974, από τους H. J. Scheltema και N. van der Wal του προτελευταίου τόμου A VII (βιβλία 53-59) της νέας έκδοσης των Βασιλικών, που αρχίζει μάλιστα με το 53ο βιβλίο. Μέσα σ' αυτή την τριακονταετία η φιλολογία για τις πηγές του βυζαντινού δικαίου γενικά και ειδικά του ναυτικού δικαίου εμπλουτίστηκε με πολύ αξιόλογα δημοσιεύματα, ξεκινώντας από την επισήμανση ενός νέου χειρογράφου του 53ου βιβλίου των Βασιλικών, που έγινε στο πλαίσιο των ερευνητικών προγραμμάτων υπό την καθοδήγηση του καθηγητή D. Simon, στο Πανεπιστήμιο Γκαίτε της Φρανκφούρτης («Handschriftenstudien zur byzantinischen Rechtsgeschichte. III. Zu den Basiliken», BZ 71 (1978), 340-344). Η ανακάλυψη όμως αυτή, που ανάτρεψε τα μέχρι τότε δεδομένα, δε χαιρετίστηκε όπως θα της έπρεπε. Ακολούθησε η δημοσίευση δύο σημαντικών βοηθημάτων: από τους N. van der Wal και J. H. A. Lokin της *Historiae iuris graeco-romani delineatio* (1985) και από τον Σ. Τρωιάνο του έργου *Οι πηγές του Βυζαντινού δικαίου* (1986, ²1999). Σχεδόν ταυτόχρονα ήρθε να ταράξει τα νερά η διατριβή του A. Schminck, *Studien zu mittelbyzantinischen Rechtsbüchern* (1986), ο οποίος έθεσε νέους προβληματισμούς και υποστήριξε τεκμηριωμένα πρωτοποριακές απόψεις για την ιστορία και τη χρονολόγηση των νομοθετικών έργων των Μακεδόνων αυτοκρατόρων του Βυζαντίου. Ο Th. E. van Bochove, δέκα χρόνια αργότερα, με το έργο του *To Date and not To Date. On the Date and Status of Byzantine Law Books* (1996), άλλοτε συμφωνώντας και άλλοτε διαφωνώντας με τον A. Schminck υποστήριξε επίσης ενδιαφέρουσες απόψεις. Επιπλέον, καινούργιες εκδόσεις νομικών κειμένων παίρνουν τη θέση των παλαιότερων, νέα άγνωστα κείμενα έρχονται σε φώς και γίνονται λεπτο-

μερέστατες και περισσότερο πρόσφορες στον ερευνητή περιγραφές των νομικών χειρογράφων, όπως στο συλλογικό έργο των L. Burgmann, M.-T. Fögen, A. Schminck, D. Simon, *Repertorium der Handschriften des byzantinischen Rechts* (1995). Δεν πρέπει να παραλειφθεί από την περιληπτική τούτη ανασκόπηση η νέα προσέγγιση του Νόμου Ροδίων Ναυτικού με το έργο του Δ. Λέτσιου, *Νόμος Ροδίων Ναυτικός. Das Seegesetz der Rhodien* (1996), όπου αναλύονται διεξοδικότατα οι διατάξεις του και το δίκαιο που τίθεται με αυτόν, καθώς επίσης η σύντομη αλλά περιεκτικότατη μελέτη του A. Schminck «Probleme des sogenannten Νόμος Ροδίων Ναυτικός» (1996).

Η ανανέωση του ενδιαφέροντος ειδικότερα για το Νόμο Ροδίων Ναυτικού (NPN) είναι δικαιολογημένη αν λάβουμε υπόψη μας ότι κοντεύει να συμπληρωθεί ένας αιώνας από όταν έγινε η τελευταία έκδοσή του από τον W. Ashburner (1909), επίσης επειδή πολλά χειρόγραφα έχουν εν τω μεταξύ εντοπιστεί διπλασιάζοντας τον αριθμό εκείνων που χρησιμοποιήσε ο εν λόγω εκδότης και επειδή τα νέα δεδομένα απαιτούν αναθεώρηση των πραγμάτων. Στο πλαίσιο αυτού του ενδιαφέροντος για το NPN προσπαθεί να συμβάλλει η έρευνά μου.

Στο πρώτο μέρος, εκτίθεται η χειρόγραφη παράδοση του Νόμου Ροδίων Ναυτικού και η εκδοτική και μεταφραστική ιστορία του. Στη συνέχεια γίνεται προσπάθεια να μελετηθεί ένα από τα περισσότερα ακανθώδη προβλήματά του, ο Πρόλογός του, επίσης επιχειρείται η έρευνα της ιστορικής διαδρομής του μέσω της μελέτης των Παραρτημάτων του. Η έκδοση από τα χειρόγραφα του Προλόγου, καθώς και των Παραρτημάτων είναι φυσική συνέπεια της έρευνας. Η έκδοση του Νόμου Ροδίων Ναυτικού από το σύνολο της χειρόγραφης παράδοσής του –ως αυτοτελές κείμενο ξεχωριστά από τα Βασιλικά– επαφίεται στο μέλλον και ο γράφων ελπίζει οι συνθήκες να επιτρέψουν και να την περατώσει.

Στο δεύτερο μέρος μελετάται η σύνθεση του 53ου βιβλίου των Βασιλικών και ειδικότερα η εισδοχή και ενσωμάτωση σ' αυτό του Νόμου Ροδίων Ναυτικού και η μεταφορά και συγκέντρωση στο εν λόγω βιβλίο –άμεσα από το *Corpus Iuris Civilis* και έμμεσα με τη μεσολάβηση άλλων πηγών– του νομικού και νομοθετικού υλικού που αφορά το ναυτικό δίκαιο.

Στο τρίτο μέρος, τέλος, και με βάση τα όσα εκτέθηκαν αποτολμάται νέα έκδοση του 53ου βιβλίου των Βασιλικών, πιστεύοντας ότι οι συνθήκες έχουν ωριμάσει και ότι θα προσέφερε στην επιστήμη.

Η «έλεξη» του Νόμου Ροδίων Ναυτικού και η «πρόκληση» του 53ου βιβλίου των Βασιλικών μου έδωσαν το ωραίο ταξίδι, όσο μακρύς και αν κατάληξε ο δρόμος –«πολλὰς γὰρ ἔσχον φροντίδων ἐπιστάσεις»– και το ταξίδι αυτό όσο και αν κράτησε πολύ και κόστισε περισσότερο. Αν η

πραμάτεια που προσκόμισα αξίζει, η μόνη απολαβή μου. Τώρα, στο τέλος, αισθάνομαι το χρέος να ευχαριστήσω όλους όσους με βοήθησαν και με στήριξαν.

Το πρώτο θερμό ευχαριστώ ανήκει στον Κωνσταντίνο Πιτσάκη, καθηγητή του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου, που χάρις στην καθοριστική συμπαράσταση και καθοδήγησή του έφτασα ως εδώ. Υπήρξε «κατ' ουσίαν» επιβλέπων καθηγητής στη διδακτορική διατριβή που αποτέλεσε τον πυρήνα του παρόντος πονήματος.

Στους καθηγητές Ιουλία Βελισσαροπούλου, Γεώργιο Νάκο, Ιωάννη Σχινά και στις αναπληρώτριες καθηγήτριες Μαρία Γιούνη και Ελευθερία Παπαγιάννη οφείλεται επίσης ένα πλήρες μερίδιο ευχαριστιών, εκτός των άλλων και επειδή είχαν την υπομονή να διαβάσουν το παρόν και για τις καίριες παρατηρήσεις τους.

Στην κατάθεσή μου αυτή και την εκ βαθέων έκφραση των ευχαριστιών μου, πρωτεύουσα θέση κατέχει ο Ακαδημαϊκός Μενέλαος Τουρτόγλου και τέως Πρύτανης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, ο οποίος μου συμπαραστάθηκε επίσης από παλιά παντοιοτρόπως –από όταν ακόμα ήταν Διευθυντής του Κέντρου Έρευνας της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου της Ακαδημίας Αθηνών– και ο οποίος πάντοτε με συμβούλευε πατρικά.

Τέλος, εσάς φίλες και φίλοι, που η πίστη σας και τα καλά σας λόγια με ενδυνάμωναν σε δύσκολους καιρούς, ευχαριστώ σας κι από αυτή τη θέση.

Ο στερνός λόγος σε μια γυναίκα, στην Άννα, ας ειπωθεί με τους στίχους του ποιητή:

«Τα χέρια σου δεμένα γύρω σε μια καρδιά
Της γίνονται σκουτάρια και θώρακες αυτά.»

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ*

I. ΝΟΜΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ** ΚΕΙΜΕΝΩΝ

- Ashburner, *NPN* / Ashburner = «*Νόμος Ῥοδίων ναυτικός*» *The Rhodian Sea-law edited from the manuscripts*, εκδ. W. Ashburner, Οξφόρδη 1909, ανατύπ. Άα-λεν 1976 = Ζέπων, *JGR* 2, 93-103.
- Αττ. / Ατταλειώτης = «Μιχαὴλ Ἀνθυπάτου καὶ Κριτοῦ τοῦ Ἀτταλειώτου Ποίημα Νομικόν, ἥτοι πραγματεία πονηθεῖσα κατὰ κέλευσιν τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ τοῦ Δούκα», εκδ. Α. Σγούτσας, *Θέμις*, 8 (1861), 47-155 (επίσης Zachariae, *Kleine Schriften I*, 356-464) = Ζέπων, *JGR*, 7, 411-497.
- B / Βασιλικά = *Basilicorum Libri LX, Series A. (Volumen I-VIII), Textus librorum I-LX*, εκδ. H. J. Scheltema - N. van der Wal - D. Holwerda, Γκρόνιγγεν-Χάγ-γη, 1955-1988.
- BΣχ. = *Basilicorum Libri LX, Series B (Volumen I-IX), Scholia in libr. I-LX*, εκδ. H. J. Scheltema - D. Holwerda - N. van der Wal, Γκρόνιγγεν-Χάγ-γη, 1953-1985.
- Burgmann, *Ecloga* = *Ecloga. Das Gesetzbuch Leons III und Konstantinos' V*, εκδ. Ludwig Burgmann, (=Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, 10), Φρανκφούρτη 1983.
- Burgmann-Troianos Βλ. EApp., NoM, κλπ.
- C / Κώδικας = *Codex Iustinianus*, εκδ. P. Krüger, Βερολίνο ⁹1915 (=CIC, II).
- CIC = *Corpus Iuris Civilis, I-III*, βλ και C. D. I. N.
- Coll. Tripartita = *Collectio Tripartita. Justinian on religious and ecclesiastical affairs*, εκδ. N. van der Wal - B. H. Stolte, Γκρόνιγγεν 1994.
- D / Πανδέκτης = *Digesta*, εκδ. Th. Mommsen, ¹³Βερολίνο 1920 (=CIC, I)
- Dareste = Dareste, R., «La lex Rhodia», *Revue de Philologie*, 29 (Ιανουάριος 1905).

* Στην αλφαβητική παράθεση των ονομάτων των συγγραφέων και των έργων τηρείται η ακολουθία του ελληνικού αλφαβήτου, στο οποίο έχει ενσωματωθεί κατά το δυνατόν το λατινικό και έχουν ανάλογα προσαρμοστεί τα ξενόγλωσσα έργα. Τηρείται η εξής ακολουθία και αντιστοιχία των αλφαβήτων: Α. Β. Γ. Δ. Ε. Ζ. Η. Θ. Ι. Κ. Λ. Μ. Ν. Ξ. Ο. Π. Ρ. Σ. Τ. Υ. Φ. Χ. Ψ. Ω. (λατ.) στο Φ. Γ. Η. Θ. Ι. Κ. Λ. Μ. Ν. Ξ. Ο. Π. Ρ. Σ. Τ. Υ. Φ. Χ. Ψ. Ω. (ελλ.).

** Βιβλιογραφείται και παραπέμπεται κατά κανόνα η τελευταία χρονολογικά «έκδοση». Προκειμένου όμως για το NPN και τα Βασιλικά αναγράφονται στη παρούσα ό-λες οι γνωστές εκδόσεις. Οι μεταφράσεις όμως απουσιάζουν, αλλά σημειώνονται στο σχετικό κεφάλαιο.

- 11-29 (επανεκδόσεις: *Nouvelle revue historique de droit français et étranger*, 29, 1905, 429-448 και *Nouvelles études d'histoire du droit*, 3ème série, 1906, 93-132).
- EApp. = «Appendix Eclogae», εκδ. L. Burgmann - Sp. Troianos, *FM III* (1979), 24-125 (=Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, 4).
- Εισ. / Εισαγωγή = «Ἐπαναγωγή τοῦ Νόμου ὑπὸ Βασιλείου καὶ Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου» [=Εισαγωγή], εκδ. C. E. Zachariae a Lingenthal, *Collectio librorum iuris Graecoromani ineditorum*, Λευψία 1852, 53-217 = Ζέπων, *JGR*, 2, 229-368.
- EA / Εισ.Α = «Ἡὺξημένη Ἐπαναγωγή - Epanagoge aucta» [=Ἀυξημένη Εἰσαγωγή], εκδ. Zachariae, *IGR*, IV (1865), 171 επ. = Ζέπων, *JGR*, 6, 49-216).
- E / Εκλογή βλ. Burgmann, *Ecloga*.
- Εξ. / Εξάβιβλος = *Const. Harmenopuli Manuale Legum sive Hexabiblos cum appendicibus et legibus agrariis*, εκδ. G.E. Heimbach, Λευψία 1851, ανατύπ. Ααλεν 1969. Βλ. και Πιτσάκης, *Εξάβιβλος*
- Επαναγωγή βλ. *Εισαγωγή*
- Επιτομή = «Ἐκλογή τῶν Νόμων τῶν ἐν ἐπιτόμῳ ἐκτεθειμένων», εκδ. Zachariae, *IGR*, II (1856) 265 επ., και *IGR*, VII (1884) οι tit. XXIV επ. = Ζέπων, *JGR*, 4, 261-619.
- EPrM = «Ecloga ad Prochiron mutata», εκδ. Zachariae, *IGR*, IV (1865), 49 επ. = Ζέπων, *JGR*, 6, 217-318.
- Zachariae, *IGR* = Zachariae von Lingenthal, C.E., *Ius Graeco-Romanum*, I-VII, Λευψία 1856-1884.
- Ζέπος, Βασιλικά = Βασιλικά κατὰ τὴν ἐν Λειψία ἔκδοσιν τοῦ G. E. Heimbach καὶ τὸ συμπλήρωμα τοῦ Z. Lingenthal, καὶ τῶν E. Ferrini καὶ J. Mercati, οἷς προσετέθησαν, εκδ. I. Δ. Ζέπος, 1-5, Αθήνα 1896-1900, 1910-1912.
- Ζέπων, *JGR* = Ζέπος, I και Π., *Ius Graecoromanum*, 1-8, Αθήνα 1931, ανατύπ. Ααλεν 1962.
- Heimbach, Βασιλικά = *Basilicorum libri LX. Post Annibalis Fabroti curas ope codd. mss. a Gustavo Ernesto Heimbachio aliisque collatorum integiores cum scholiis edidit, editos denuo recensuit, deperditos restituit, translationem latinam et adnotationem criticam adiecit D. Carolus Guilielmus Ernestus Heimbach*, 1-5, 6 (suppl.), Λευψία 1833-1850, 1846 = Ζέπος, Βασιλικά, 1-5.
- Θεοφίλου, *Ἰνστιτούτα* = *Institutionum graeca paraphrasis Theophilo antecessore vulgo tributa*, εκδ. E.C. Ferrini, Βερολίνο- Μιλάνο 1884-1897 = Ζέπων, *JGR*, 3, 1-271 («Θεοφίλου ἀντικλήσορος, Τα Ἰνστιτούτα»).
- I / Εισηγήσεις = *Institutiones*, εκδ. P. Krüger, ¹³Βερολίνο 1920 (=CIC, I)
- Leunclavius, *IGR* = *Iuris Graeco Romani tam canonici quam civilis tomi duo*, Ioannis Leunclavii Amelburni, V. Cl. Studio ex variis Europae Asiaque bibliothecis eruti, Latineque redditi..., Φρανκφούρτη 1596, ανατύπ. Westmead, Farnborough, Hants., 1971.
- N / Novellae = *Novellae Constitutiones*, εκδ. R. Schoell - G. Kroll, ⁴Βερολίνο 1912 (=CIC, III).
- Νεαραί = «Νεαραί καὶ Χρυσόβουλλα τῶν μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων», εκδ. Zachariae, *IGR*, III (1857), 2 επ. = Ζέπων, *JGR*, 1.

- Noailles-Dain, *Novelles* = Noailles, P. - Dain, A., *Les nouvelles de Léon VI le Sage*, Παρίσι 1944.
- NoΓ / Medvedev, *NoΓ* = *Nomos Georgikos*, εκδ. I.P. Medvedev, E.K. Piotrovskaja, E.E. Lipsic, Λένινγκραντ 1984.
- NoM = «*Nomos Mosaikos*», εκδ. L. Burgmann - Sp. Troianos, *FM, III* (1979), 126-167 (= *Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte*, 4).
- NoΣ = «*Νόμοι Στρατιωτικοί*», εκδ. α) W. Ashburner β) E. Koezensky = *Ζέπων*, *JGR*, 2, 73-89.
- NPN βλ. και Ashburner, *NPN*.
- Pardessus = Pardessus, J.M., *Collection des lois maritimes antérieures au XVIII siècle*, 1-6, Παρίσι 1828-1845, ανατύπ. Τουρίνο 1968.
- Πείρα = «*Πείρα*, ἡγουν διδασκαλία ἐκ τῶν πράξεων τοῦ μεγάλου κυροῦ Εὐσταθίου τοῦ Ῥωμαίου», εκδ. Zachariae, *IGR*, I (1856), 2 επ. = *Ζέπων*, *JGR*, 4, 1-260.
- Perugi = Perugi, Ioseph Ludocicus, *Lex Rhodiorum nautica e codice rescripto bibliothecae Ambrosianae no. F. 106 sup. distincto nova lucis ope depicto*, Ρώμη 1929.
- Πιτσάκης, *Εξάβιβλος* = Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου «*Πρόχειρον νόμων ἢ Ἐξάβιβλος*», επιμέλεια: Κ.Γ. Πιτσάκη, Αθήνα 1971.
- Πρόχειρος Νόμος = «*Ὁ Πρόχειρος Νόμος*», *Imperatorum Basilii, Constantini et Leonis Prochiron*, εκδ. K.E. Zachariae, Χαϊδελβέργη 1837 = *Ζέπων*, *JGR*, 2, 107-228.
- ΠρΑ = «*Ἡὺξημένον Πρόχειρον - Prochiron auctum*», εκδ. Zachariae, *IGR*, VI (1870) = *Ζέπων*, *JGR*, 7, 1-361.
- Ράλλης-Ποτλής, *Σύνταγμα* = Ράλλης, Γ.Α. - Ποτλής, Μ., *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἀγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν Συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων Πατέρων*, 1-6, Αθήνα 1852-1859, ανατύπ. Αθήνα 1966.
- Ροπές = *Le Rhopai (Aí 'Ροπαί)*, εκδ. Fr. Sitzia (*Università di Cagliari. Pubbl. della Facoltà di Giurisprudenza, ser. I, 30*), Νεάπολη 1984, επίσης *Ζέπων*, *JGR*, 3, 273-342.
- SBM = «*Synopsis Basilicorum maior*», εκδ. Zachariae, *IGR*, V (1869) = *Ζέπων*, *JGR*, 5.
- Shardius = *De varia temporum in iure civili observatione, Eustathii olim Constantinopolitani Antecessoris Libellus. Item: Leges Rhodiorum Navales, Militares et Georgicae Iustiniani: quarum priores ambe nunc primum, Georgicae autem multo emendatiores & auctiores quam antea, iuxta exemplar D. Antonii Augustini eduntur: Opera et studio Simonis Schardii I.C.* Βασιλεία, 1561
- SMinor = «*“Νόμιμον κατὰ στοιχείον ἢ Μικρὰ Σύνοψις” Liber Juridicus Alphabeticus sive Synopsis Minor*», εκδ. Zachariae, *IGR*, II (1856), 1-264 = *Ζέπων*, *JGR*, 6, 319-547.
- S-W / Scheltema- van der Wal = «*Textus Basilicorum libr. LIII*», εκδ. H.J. Scheltema - N. van der Wal. (= *Basilicorum Libri LX, Series A, Volumen VII-Textus librorum LIII-LIX*, σ. V-XVIII και 2435-2479, Γκρόνινγκεν-Χάγη 1974) βλ. και Βασιλικά

- Targa = *Ponderazioni sopra le contrattazioni Marittime Opera del Dottore Carlo Targa colla giunta delle leggi navali, e del gius navale de' Rodii Gre. Lat. Degli statuti degli ufiziali de sicurtà della città di Firenze. Nuova Edizione ricorretta, e illustrata*, Λιβόρνο, 1755.
- Τιπ. = «Μ. Κριτοῦ τοῦ Πατῆ Τιπούκειτος» sive *Librorum LX Basilicorum summarium*, εκδ. C.Ferrini - J.Mercati - Fr.Dölger - S.Hörmann v. Stepski-Doliwa - E. Seidl, Ρώμη και Βατικανό, 1914-1929-1943-1955-1957.
- Venturi = Λατινική μετάφραση του 53ου βιβλίου των Βασιλικών από τον Francisco Venturi το έτος 1604, η οποία σώζεται στον κώδικα Florentinus Riccardianus 2118, και δημοσιεύθηκε (οι τίτλοι 1-6) στον 7ο τόμο (συμπλήρωμα) της έκδοσης των Βασιλικών από τον Heimbach, σελ. 180-185. Ο NPN (τίτλος 8) δημοσιεύθηκε από τον William Fischer, στη BZ, 8 (1899), 183-190 (184-189).
- Vinnius, 1647 = V. Cl. Petri Peckii In Titt. Dig. & Cod. Ad rem Nauticam Pertinentes, Commentarii. Quibus nunc accedunt Notae cum ampla dote variarum circa rem Navalem observationum Beneficio Arnoldi Vinnii, J. C. Item Ius Navale Rhodiorum Graec.-Lat. Indexque gemines, Λέοντες, 1647.
- Vinnius, 1668 = V. Cl. Petri Peckii In Titt. Dig. & Cod. Ad rem Nauticam Pertinentes, Commentarii Quibus nunc accedunt Notae cum ampla dote variarum circa rem Navalem Observationum Beneficio Arnoldi Vinnii, J. C. Item Leges Navales & Jus Navale Rhodiorum, Gr. Lat. Quod uberius quam antea, nova hac editione, Summariis, et Notis illustratum addidit et edidit Johannes Laurentius, J. Ctus, Άμστερνταμ, 1668.
- Fabrotus, Βασιλικά = Των Βασιλικών τεύχος Α'-Ζ' «Βασιλικών» tomus I-VI, Carolus Annibal Fabrotus, Antecessor Aqui-sextiensis Latine vertit, et Graecè edidit ex Bibliotheca Regia, Παρίσι 1647.
- Fe-Me / Ferrini- Mercati = Ferrini E.C. - Mercati, J., Editionis Basilicorum Heimbachianae supplementum alterum, Λειψία 1897.
- Fögen, HA = Fögen, M.Th., «Hexabiblos aucta. Eine Kompilation der spätbyzantinischen Rechtswissenschaft», FM, VII (1986), 259-333 (=Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, 14).

II. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ, ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΙ ΤΟΜΟΙ.

- AUPA = *Annali del Seminario Giuridico, Dipartimento di Storia del Diritto Università di Palermo*.
- BZ = *Byzantinische Zeitschrift*, Μόναχο, Στουτγάρδη και Λειψία.
- Επε.ΚΕΙΕΔ = *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου της Ακαδημίας Αθηνών*, Αθήνα, 1948 επ.
- Griechenland und das Meer = *Griechenland und das Meer. Beiträge eines Symposions in Frankfurt im Dezember 1996*, (Peleus, Studien zur Archäologie und Geschichte Griechenlands und Zyperns, Band 4), Mannheim und Möhnesee 1999.
- Κωνσταντίνος Ζ' = Κωνσταντίνος Ζ' ο Πορφυρογέννητος και η εποχή του: Β' Διεθνής βυζαντινολογική συνάντηση, Δελφοί 22-26 Ιουλίου 1987, Αθήνα 1989.

- Rapporti* = «Gruppo di studio di diritto della navigazione, Università di Bologna e Modena, I Rapporti tra nauclos ed emporoi nel Nomos Rhodion Nauticos», *Archivio Giuridico*, 193 (1977), 83-129.
- RHBR* = L. Burgmann, M.Th. Fögen, A. Schminck, D. Simon, *Repertorium der Handschriften des byzantinischen Rechts*, I, Φρανκφούρτη 1995.
- Settimane* = *Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi sull' alto Medioevo XXV* (14-20/4) 1977: «La navigazione mediterranea nell' alto Medioevo», Σπολέτο 1978.
- FM* = *Fontes Minores*, Φρανκφούρτη, 1976 επ.

III. ΑΥΤΟΤΕΛΕΙΣ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΕΣ, ΜΕΛΕΤΕΣ, ΑΡΘΡΑ*

- Ahrweiler, H., «Fonctionnaires et bureaux maritimes à Byzance», *Revue des Études Byzantines* 19 (*Mélanges R. Janin*), Παρίσι 1961, 239-252, επίσης *Variorum Reprints*, αρ. CS5, (*Études sur les structures administratives et sociales de Byzance-Structures économiques*, II), 1971.
- , *Byzance et la mer* (*Bibliothèque byzantine - Études V*), Παρίσι 1966.
- , «L' escale dans le monde byzantin», *Recueils de la Société Jean Bodin* 32, Βρυξέλλες 1974, 161-178, επίσης *Variorum Reprints*, αρ. CS42, (*Byzance: les pays et les territoires*, VI), 1976.
- Albertoni, A., *Per una esposizione del diritto bizantino con riguardo all' Italia*, Ίμολα 1927, 50-53, 224.
- Αλεξανδρής, Κ.Α., *Η θαλασσία δύναμις εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς αυτοκρατορίας*, Αθήνα 1956.
- Amelio, M. d' βλ. d' Amelio
- Angold, M., «The date of the Synopsis minor of the Basilics», *Byzantine and Modern Greek Studies*, 4 (1978), 1-7.
- Antoniadis-Bibicou, H., *Problèmes de la marine byzantine*, (*Cahiers des Annales* 13), Παρίσι 1958.
- , «Sources byzantines pour servir à l' histoire maritime», *Les sources de l' histoire maritime en Europe, du Moyen Age au XVIIIe siècle* (=Actes du IVe Colloque International d' histoire maritime, Paris Mai 1959), Παρίσι 1962.
- , *Recherches sur les douanes à Byzance. L' «octava», le «kommerkion» et les commerciales*, (*Cahiers des Annales* 20), Παρίσι 1963.
- , *Études d' Histoire Maritime de Byzance, à propos du «Thème des Caravisiens»*, (*Bibliothèque Générale de l' E.P.H.E. VI section*), Παρίσι 1966.
- Astuti, G., *Lezioni di storia del diritto Italiano. Le fonti, età Romano-barbarica*, Πάδοβα 1953, 202 επ.
- Atkinson, K.M.T., «Rome and the Rhodian Sea-Law», *Iura* 25 (1974), 46-98.
- Azuni, D. A., *Sistema universale dei principii del diritto marittimo dell' Europa*, Τεργέστη 1795.

* Εργασίες που κρίνονται όχι τόσο ουσιώδεις, σημειώνονται μόνο όπου αναφέρονται.

- Baldasseroni, Asc., *Trattato dell' assicurazione maritime, del' campio maritime, dell' avaria, e lege e costumi*, κλπ., Φλωρεντία 1780, V, 5 επ.
- Βελισσαροπούλου, Ι. Π., (=Velissaropoulos, J.), *Les naoclères Grecs. Recherches sur les institutions maritimes en Grèce et dans l' Orient hellénisé*, Γενεύη- Παρίσι 1980.
- , *Αλεξανδρινοί Νόμοι*, Αθήνα-Κομοτηνή 1981.
- Βελισσαροπούλου, Ι.- Καρακώστα βλ. Τρωιάνος.
- Bigliardi, D., «I rapporti tra nauceros ed emporoi nel Nomos Rhodion Nauticos», *Archivio Giuridico*, CXCIII (1977), Μοδένα, 83-129.
- Biscardi, A., «Continuità della tradizione ed esigenze si rinnovamento nella compilazione bizantina dell Nomos Rodion Nautikos», *Atti del convegno su «La legge del mare in Italia»*, Trani 1980.
- Bochove, T.E. van, βλ. van Bochove
- Bonfante, P., *Lezioni di storia del commercio*, I, II, Ρώμη 1925
- Boulay - Paty, *Cours de Droit Commercial Maritime*, Βρυξέλλες 1838, 1, 3 επ. (Des Lois rhodiennes)
- Brandileone, F., «Il diritto greco-romano nell' Italia meridionale sotto la dominazione normanna», *Archivio Giuridico*, XXXVI, 62-101, 238-291.
- , Βιβλιοκρισία της έκδοσης του NPN από τον Ashburner, *BZ*, 23 (1914-1919), 253-260.
- Brecht, C.H., *Zur Haftung der Schiffer im antiken Recht*, Μόναχο 1962.
- Bréhier, L., «La marine de Byzance du VIIe au XIe siècle», *Byzantion* 19 (1949), 1-16.
- Bretone, M., *Geschichte des römischen Rechts*, (Ital. übers. von B. Galsterer), Μόναχο 1922.
- Βρυώνης, βλ.. Vryonis
- Burgmann, L., «Zwei Editionen», *Rechtshistorisches Journal*, 3 (1984), 19-23.
- Γκόφας, Δ.Χ., *Η φάρτωσις επί του καταστρώματος*, Αθήνα 1965.
- , *Δείγμα. Ιστορική έρευνα επί του ελληνικού δικαίου των συναλλαγών*, Αθήνα 1970.
- , *Ιστορία και Εισηγήσεις του ρωμαϊκού δικαίου*, Αθήνα-Κομοτηνή 1986-1994 (Β'-Γ' έκδοση).
- , (=Gofas, D.) «The Lex Rhodia de Jactu», στον τόμο *Entry into Force of the Law of the Sea Convention (Rhodes Papers 1)*, Χάγη, 1995, 29-43.
- Γούδας, Μ., «Η καταμέτρησης των εμπορικών πλοίων και η νηολόγησις και φορολογία αυτών κατά τους βυζαντινούς χρόνους», *Βυζαντινός* 1 (1909), 36-47.
- Chevreau, Emmanuelle, «La Lex Rhodia de iactu: Un exemple de la réception d' une institution étrangère dans le droit romain», *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 73 (1), 2005, 67-80.
- Clavareau, P. J. A., «Les sources du droit maritime du Moyen Age (essai de bibliographie raisonnée)», *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 18 (1950), 385-412.
- d' Amelio, M., «Caratteri unitari del diritto marittimo dell' Adriatica», *Dir. Marittimo* XXXVI, 1934, 4-20.
- Degrassi, A., *I fasti consolari dell' Impero Romano*, Ρώμη 1952, 275-277.
- de Martino, F., «Note di diritto romano marittimo. Lex Rhodia II», *Rivista del diritto della navigazione*, 4 (1938), 3-38.

- , *Lex Rhodia*, «Diritto e società nell' antica Roma», Roma 1982, 139
- d' Emilia, *Diritto* = d' Emilia, A., *Diritto Bizantino*, 5, Πώμη 1963, 334-483 (*La cosiddetta «Lex Rhodiorum Navalis» - Νόμος Ροδίων ναυτικός*).
- de Robertis, F.M., «Lex Rhodia-Critica e anticritica su D.14.2.9», *Studi in onore di Vincenzo Arangio-Ruiz nel XLV anno de suo insegnamento*, III, Νεάπολη 1953, 155-173.
- , «Receptum nautarum. Studio sulla responsabilità dell' armatore in diritto romano, con riferimento alla disciplina particolare concernente il caupo e lo stabularius», *Annali della Facoltà di Giurisprudenza della Università di Bari - Nuova Serie* 12 (1953), Μπάρι, 5-179.
- de Pastoret, le marquis de, *Dissertation couronnée sur l' influence des lois maritimes des Rhodiens*, Παρίσι 1784, 26-44.
- de Schryver, «Commentaire sur la loi Rhodia de jactu», *Annales des Universités de Belgique*, Βρυξέλλες 1884.]
- Desjardins, Achille-Arthur, *Introduction historique à l' étude du droit commercial maritime*, Παρίσι 1890 (ως τόμος 9, του *Traité de droit commercial maritime*, Παρίσι, 1878-1890, 1-8).
- de Visscher, Fernand, «Les Édits d' Auguste découverts à Cyrène», *Université de Louvain, Recueil de Travaux d' Histoire et de Philologie*, 3e série, 1er fascicule, Λουβαίν 1940, 16 επ.
- Dittenberger, *Inscriptiones* = Dittenberger, W., *Orientis Graeci inscriptiones selectae*, II, Λευψία 1905.
- Emilia, A. d', βλ. d' Emilia
- Zachariä (από το 1843) von Lingenthal, K.E., *Historiae Juris Graeco-Romani delineatio*, Χάϊδελβέργη 1839, 85 επ.
- , *Kleine Schriften zur römischen und byzantinischen Rechtsgeschichte*, I-II, 1840-1894, ανατύπ. Λευψία 1973.
- , *Ανέκδοτα*, *Anekdoten zur byzantinischen Gesetzgebung I-III*, Λευψία 1843, ανατύπ. Άαλεν 1969.
- , *Geschichte* = *Geschichte des Griechisch-Römischen Rechts*, Λευψία 1864, Βερολίνο 1877, Βερολίνο 1892, ανατύπ. Άαλεν 1955, 313-319.
- Zeno, R., «Influenze romane e bizantine nella formazione del diritto marittimo medievale», *Atti del diritto marittimo medievale*, I, Amalfi, luglio-ottobre 1934, Νεάπολη 1934, 297-301.
- , «Consuetudini marittimi», *Nuovo Digesto Italiano*, III, Τουρίνο 1938, 1004.
- , *Storia del diritto marittimo Italiano nel Mediterraneo* (Publicazioni della «Fondazione Vittorio Scialoja» per gli studi giuridici 3), Μιλάνο 1946, ιδιαίτερα σ. 97-113 (νόμος Ροδίων ναυτικός).
- Zepos, P.I., «Die byzantinische Jurisprudenz zwischen Justinian und den Basiliken», *Berichte zum XI Intern. Byzantinisten-Kongress*, 1, Μόναχο 1958, 18 επ.
- , «Les règlements juridiques sur le navire en droit Byzantin», *Settimane*, 741-756.
- Ziebarth, E., «Zur Handelsgeschichte der Insel Rhodos», *Melanges Glotz*, II (1932), 921 επ.

- Gaeta, D., *Le fonti del diritto della navigazione*, Milano 1965.
- Gaudemet, J., «Jus et Leges», *Iura*, 1 (1950), 223-252.
- , *Études de droit romain*, (Pubblicazioni della Facoltà di Giurisprudenza dell'Università di Camerino, I-III), Ρώμη 1979.
- Godefroy, J. (=Godofredus) *De imperio maris* (*Opera Juridica Minora*), Λέυντεν, 1733.
- Gofas, D., βλ. Γκόφας, Δημ.
- Goldschmidt, L., «Lex Rhodia and Agermanement. Der Schiffsrath. Studie zur Geschichte und Dogmatik des europäischen Seerechts», *Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Konkursrecht* 35 (1888-1889), 37-90, 321-395.
- Hatzfeld, J., *Les trafiquants italiens dans l'Orient hellénique*, Παρίσι 1919.
- Heimbach, C.E., *Ἀνέκδοτα, I-II*, Λευψία 1838-1840, ανατύπ. Άαλεν 1969.
- Heimbach, GRR = Heimbach, C.W.E., «Griechisch-römisches Recht im Mittelalter und in der Neuzeit», στην *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste in alphabetischer Folge von genannten Schriftstellen bearbeitet und herausgegeben von J.S.Ersch und J.G.Gruber, Erste Section A-G*, τ. 86, Λευψία 1868, 191-471, τ. 87, Λευψία 1869, 1-106, ανατύπ. Γκράτς 1976.
- Hunger, H., *Prooimion. Elemente der byzantinischen Kaiseridee in den Arehgen der Urkunden* (*Wiener Byzantinistische Studien* 1), Βιέννη-Γκράτς-Κολωνία 1964.
- Huvelin, P., *Études d'histoire du droit commercial Romain* (*Histoire externe- Droit maritime*), Παρίσι 1929, ιδιαίτερα σ. 184-194.
- Isambert, F.A., «Notice sur les lois maritimes des Rhodiens», *Thémis ou bibliothèque du jureconsulte*, I (1819), 401-417.
- Isidoro di Siviglia, *Originum seu Etymologiarum libri XX*, (libr.5,17 : *De legibus Rhodiis*), γύρω στα 622-633 μ.Χ.
- Justice, Alexander, *A general Treatise of the dominion and laws of the sea... together with several discourses about*, Λονδίνο 1705 και Λονδίνο 1709.
- Kaser, M., *Das Römische Privatrecht*, II, ²Μόναχο 1975.
- Konidaris, J., «Die Novellen des Kaisers Herakleios», *FM V* (1982) (=Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, 8), 34-106.
- Κουκουλές, Φ., «Εκ του ναυτικού βίου των βυζαντινών», *ΕΕΒΣ*, 21 (1951), 3-48.
- Kreller, H., «Lex Rhodia, Untersuchungen zur Quellen-geschichte des römischen Seerechts», *Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Konkursrecht* 85 (1921), Στουτγάρδη, 257-367.
- Kreutz, B., «Ships, shipping and the implications of change in the early medieval Mediterranean», *Viator*, 7 (1976), 79-109.
- Krüger, P. *Geschichte der Quellen und Literatur des römischen Rechts*, Μόναχο-Λευψία, ²1912.
- La Mantia, G., *Cenni storici sulle fonti del diritto greco-romano*, Παλέρμο 1887.
- Λάμπρος, Σ., «Τρία κείμενα συμβάλλοντα εις την ιστορίαν του ναυτικού παρά τοις βυζαντινοίς», *Νέος Ελληνομνήμων*, 9 (1912), 162-177.
- Lanata, G., «Du vocabulaire de la loi dans les nouvelles de Justinien», *Subseciva Groningana*, 3 (1989), 37 επ.
- Lange, Andreas, *Brevis introductio in notitiam legum nauticarum, et scriptorum juris maritimae*, Lubeck 1713, 1, 12-18.

- Leighton, A., *Transport and communication in early medieval Europe a.d. 500-1000*, Newton Abbot 1972.
- Lenel, O., *Paligenesia iuris civilis, I-II*, Λευψία 1889 (ανατυπ. Γκράτς 1960).
- Letsios, NPN = D. Letsios, *Νόμος Ροδίων Ναυτικός. Das Seegesetz der Rhodier*, Ρόδος 1996.
- , (Λέτσιος, Δ.), «Νόμος Ροδίων Ναυτικός. Εισαγωγικά στο βυζαντινό και δυτικοευρωπαϊκό μεσαιωνικό ναυτικό δίκαιο», *Ναυτική Επιθεώρηση*, 141 (1995), 303-308.
- Lewis, A., *Naval Power and Trade in the Mediterranean, A.D. 500-1100*, Princeton-N. Jersey 1951.
- , «Mediterranean maritime Commerce, A.D. 300-1100 Shipping and Trade», *Settimane*, 481-501, επίσης *Variorum Reprints* αρ. CS82, 1978 (13).
- Liebs, D., *Die Jurisprudenz in spätantiken Italien*, Βερολίνο 1987.
- Litewski, W., «Römisches Seedarlehen», *Jura* 24 (1973), 112-183.
- Lopez, R.S., «The role of trade in the economic Readjustment of Byzantium in the Seventh century», *Dumbarton Oaks Papers*, 13 (1959), 81-82 και σημ. 28-30.
- Lopez, R - Raymond, I., *Medieval Trade in the Mediterranean World, (Records of Civilization, Sources and Studies 52)*, Νέα Υόρκη 1955.
- Magoulias, H., «The lives of the Saints as sources for the History of Commerce in the Byzantine Empire in the VIth and VIIth century», *Κληρονομία*, 3 (1971), 303-330.
- Mai, L., *Die Havarie Grosse nach der lex Rhodia de jactu, dem deutscher Handelsgesetzbuch und der deutschen Rechtsprechung*, Mannheim, 1889.
- Μακρυγιάννης, Ε. Σ., *Ναυτικόν Δίκαιον και Εμπορική Ναυτιλία*, Αθήνα 1909, 891-899 (Ρόδιος Νόμος).
- Manfredini, A., «Il naufragio di Eudemone (D.14.2.9)», *Studia et documenta historiae et iuris*, 49 (1983), 375-394.
- Marcou, G., «Nomos Rhodion Nautikos e la scoperta a Rodi di una colonna di marmo cor l' iscrizione di Paolo (D.14.2)», *Studi in onore di Lefebvre D' Ovidio*, I, Μιλάνο, 1995, 614 επ.
- Martino, F. de βλ. de Martino
- Marvulli, N., «"Nomos Rodion Nautikos" e "Ordinamenta et consuetudo maris edita per consules civitatis Trani"», *Annali dalla Facoltà di Giurisprudenza dell' Università di Bari*, 17 (1963), 171-194, και *Archivio Storico Pugliese*, 16(1963), 42-64.
- Ματθαίου, Κωνσταντίνος Γερ., «Οι πηγές του συγχρόνου ναυτικού δικαίου», *Επιθεώρηση Ναυτιλιακού Δικαίου*, έτος 17 (1989), 105-120, 153-156.
- Ménager, L-R., «Notes sur les codifications byzantines et l' Occident», *Varia. Études de droit romain*, 3, Παρίσι 1958, 239-303.
- , «"Naulum" et "receptum rem salvam fore". Contribution à l' 'etude de la responsabilité contractuelle dans les transports maritimes en droit romain», *Revue historique de droit français et étranger*, 38 (1960), 177-213, 385-411.
- Meyer-Termier, A.J.M., *Die Haftung der Schiffer im griechischen und römischen Recht*, Zutphen, 1978.

- Μιχαηλίδης Νουάρος, Γεώργιος, «Μια ένδοξη σελίδα της Νομικής Ιστορίας της Ρόδου», *NoB*, 33 (1985), 213 επ.
- Mortreuil, *Histoire* = Mortreuil, J.-A.-B., *Histoire du droit byzantin ou du droit romain dans l' Empire d' Orient, depuis la mort de Justinien jusqu' à la prise de Constantinople en 1453*, τ. 1-3, Παρίσι 1843-1846, ανατύπ. Όσναμπρυκ 1966, ιδιαίτερα τ. 1, 398-407.
- Νομική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών, *Κρίσις επί των υποβληθέντων έργων εις το ΙΑ' Σγούτειον Διαγώνισμα «Ο Ναυτικός νόμος των Ροδίων»*, Αθήνα 1930, 10-23.
- Nörr, D., «Reskriptpraxis in der hohen Prinzipatzeit», *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 98 (1981), 1-46. Κυρίλλου και Μεθοδίου επί τη 1100ετηρίδι, 2 (1966), 12-18, και ανάτυπο, Θεσσαλονίκη 1966, 1-30, ιδιαίτερα σ. 28.
- Ostrogorsky, G., *Histoire de l' État Byzantin*, Παρίσι 1969.
- , «Über die vermeintliche Reformtätigkeit der Isaurier», *BZ*, 30 (1929-1930), 394-396.
- , «Löhne und Preise in Byzanz», *BZ*, 32 (1932), 308 επ.
- Osuchowski, W., «Appunti sul problema del iactus in diritto romano», *Iura* 1 (1950), 192-300.
- Palazzo, Gennaro Alfredo, *Lex Rhodia de jactu nel diritto romano*, Πάρις 1919
- Πανταζόπουλος, Ν., «Νομοθετικός ανταγωνισμός εις το Βυζάντιον (από του 6ου έως του 10 μ.χ. αιώνα)», *Εόρτιος τόμος Κυρίλλου και Μεθοδίου επί τη 1100ετηρίδι*, 2 (1966), 12-18, και ανάτυπο, Θεσσαλονίκη 1966, 1-30, ιδιαίτερα σ. 28.
- Paoli, U.E. (μετάφραση Γ. Πετρόπουλου), «Το εμπορικόν ναυτικόν δίκαιον ως αυτοτελής κλάδος του δικαίου εις την κλασσικήν Ελλάδα», *Αρχαίον Ιδιωτικού Δικαίου*, 2 (1935), 1-25.
- Papagianni, E., «Formes d' entreprises maritimes des Constantinopolitains à la fin du XIVe siècle», *Griechenland und das Meer*, 179-184.
- Perentidis, S., «Recherches sur le texte de Synopsis Minor», *FM*, VI (1984), (=Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, 11), 218-273.
- , «L' empereur né le jour de Pâques. Michel IX Paléologue et la date de la Synopsis minor», *FM*, VII, 253-257.
- Perugi, LRN = Perugi, Iosef Ludovicus, *Lex Rhodiorum Nautica e codice rescripto bibliothecae Ambrosianae No F.106 sup. distincto nova lucis ope depicto*, Ρώμη (apud Marcum Liberma Bibliop.), 1929.
- , «La Legge dei Rodi», *Rivista Grece di Grottaferrata - Roma e l' Oriente*, 4 (1914), 9-21, 24-68, 140-154).
- , «La Legge Navale dei Rodi», *Memorie του Istituto «Ferrini» dei Palinsesti*, 1 (1923), 1-106 (το δημοσίευμα στην ουσία αποτελεί επανέκδοση συμπληρωμένη και διορθωμένη της προηγούμενης εργασίας).
- Πετρόπουλος, Ιστορία = Πετρόπουλος, Γ.Α., *Ιστορία και Εισηγήσεις του Ρωμαϊκού Δικαίου*, Αθήνα 1944, ²1963.
- Pieler, P.E., «Byzantinische Rechtsliteratur», στου H. Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, II, Μόναχο 1978, 341 επ.

- , «Η Συμβολή του Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου στη νομική φιλολογία», *Κωνσταντίνος Ζ'*, 79-86.
- Pinzone, A., «Naufragi, fisco e trasporti marittimi nell' "eta" di Caracalla (su CI 11.6.1)», *Quaderni Catanesi di Studi Classici e Medievali*, IV 7 (1982), 63-109.
- Pitsakis C.G., «À propos des monastères-armateurs à Byzance: les origines athonites», *Griechenland und das Meer*, 151-164.
- Πλειώνης, Α. (=L. Pleionis), «The influence of the Rhodian Sea-Law to the other Maritime Codes», *Revue Hellénique du Droit International*, 20 (1967), 171 επ.
- , «Ναυτικοί κώδικες του μεσαίωνα», *Δελτίον του Ναυτικού Επιμελητηρίου της Ελλάδος*, 37-40, 1970.
- Plodzien, S., «Lex Rhodia de iactu. Studium history-znopravne z zakresu rzymskiego prawa handlowo- morskiego», *Towarzystwo naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Rozprawy wydziału nauk Społecznych* 15, Λιούμπλιν 1961.
- Ποταμιάνος, Φωκίων Γ., «Τινά περί του ναυτικού δικαίου των Βυζαντινών», στον τόμο: «*Demetrios Marcianos In memoriam*», *Greek maritime law association. Miscellanea of maritime law*, Αθήνα 1988, 257-275.
- Purpura, G., «Relitti di navi e diritti del fisco. Una congettura sulla lex Rhodia» *AUPA*, 37 (1976), 69-87.
- , «Il regolamento doganale di Cauno e la Lex Rhodia in Dig. 14.2.9», *AUPA*, 38 (1985), 273-331.
- , «Ius naufragii, sylai e Lex Rhodia. Genesi delle consuetudini marittime mediterranee», *Convegno «La protezione del patrimonio culturale sottomarino» Milano, 6 marzo 2002*, *AUPA*, 47 (2002), 273-292.
- Ράλλης, Γ.Α., «Περί των ναυτικών νόμων των Ροδίων», *Πανδώρα*, 21 (1871), 237-248.
- Ράλλης, Δ. (=Rhallys, D.), *De nautico Foenore, des Avaries*, Παρίσι 1868.
- Reinach, Th., «Un code fiscal de l' Égypte greco-romaine», *Nouvelle revue de droit français et étranger*, 43 (1919), 588 επ., 44 (1920), 5 επ.
- Riccobono, S., *Il Gnomon dell' Idios Logos*, Παλέρμο 1950.
- Robertis, F.M. de, βλ. de Robertis
- Ροδολάκης, Γ.Ε., «Διατάξεις ναυτικού δικαίου σε μεταβυζαντινούς χειρόγραφους κώδικες της Λακωνίας», *Πρακτικά Α' Λακωνικού Συνεδρίου 7-11 Οκτωβρίου 1977*, Α' *Λακωνικά Σπουδαί*, Δ (1979), 230-241.
- Rougé, J., *Recherches sur l' organisation du commerce maritime en Méditerranée sous l' empire romain*, Παρίσι 1966.
- , «Ο θεϊότατος Αὔγουστος», *Revue de Philologie de Littérature et d'Histoire anciennes*, 43 (1969), Παρίσι 83-92.
- Rouillard, G., «Les taxes maritimes et commerciales d' après les actes de Patmos et de Lavra», *Mélanges Ch. Diehl*, 1, Παρίσι 1930, 277-289.
- Σακκελίων, Ι., «Περί καταγραφής και καταμετρήσεως των εμπορικών πλοίων παρά τοις Βυζαντινοίς», *Πανδώρα*, 18 (1868), 225-231.
- San Nicole, Mariani, *Vocabularium Codicis Justiniani, pars altera (pars Graeca)*, Πράγα 1925.

- Schilbach, E., *Byzantinische Metrologie, Handbuch der Altertumswissenschaft XII 4*, Μόναχο 1970.
- , *Byzantinische metrologische Quellen*, (Βυζαντινά Κείμενα και Μελέτες 19), Θεσσαλονίκη 1982.
- Schminck, Probleme = Schminck, A., «Probleme des sog. Νόμος Ῥοδίων ναυτικός» *Griechenland und das Meer*, 171-178.
- , *Studien* = Schminck, A., *Studien zu mittelbyzantinischen Rechtsbüchern (Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte 13)*, Φρανκφούρτη 1986.
- Schmitt, H., *Rom und Rhodos*, Μόναχο 1957.
- Schulz, F. *Geschichte der römischen Rechtswissenschaft*, Βαϊμάρη 1961 (ανατυπ. Λειψία-Βιέννη 1971).
- Σημίτης, Σ., «Σελίς Ιστορίας του Ελληνικού ναυτικού δικαίου», *Θέμις*, 4 (1893), Αθήνα, 370 επ.
- Siciliano Villanueva, L., «Diritto bizantino», *Enciclopedia Giuridica Italiana*, Μιλάνο 1906, ιδιαίτερα σ. 114-115.
- Simon, Handschriftenstudien = D. Simon, «Handschriftenstudien zur byzantinischen Rechtsgeschichte (III. Zu den Basiliken)», *BZ*, 71 (1978), 340-344.
- Σίμφας, Μάρκος, *Το ναυτικό στην ιστορία των Ελλήνων*, τ. 1,2, 1982
- Sjuzjumov, M. Ja., *Morskoj zakon Nomos Nautikos*, (Anticnaja drevnost i srednie veka 6, Πανεπιστήμιο των Ουραλίων, Εργασίες αρ. 101, σειρά Ιστορία, fasc. 17), Sverdlovsk 1969, 3-54.
- Solazzi, S., «Appunti di diritto romano marittimo. Le azioni contro il nauta», *Rivista del diritto della navigazione*, 2 (1936), 113-131.
- , «L' actio oneris aversi», *Rivista del diritto della navigazione*, 2 (1936), 268-280.
- Spapatharakis, I., «The text of chapter 30 of the lex Rhodia Nautica», *Ελληνικά*, 26 (1973), 2207-215.
- Svoronos, SBM = Svoronos, N.G., *La Synopsis Major des Basiliques et ses appendices. Recherches sur la tradition juridique à Byzance*, (Bibliothèque byzantine. Série «Etudes» No 4), Παρίσι 1964.
- , *Storia* = «Storia del Diritto e delle Istituzioni», *La Civiltà Bizantina dal IV al IX secolo (Università degli Studi di Bari. Centro di Studi Bizantini, Corsi di Studi 1, 1976)*, Μπάρι 1977, 179-181.
- Torrente, A., «Avaria, I presedenti storia», *Enciclopedia del diritto* 4, Μιλάνο 1959, 582-583.
- Τουρτόγλου, Μ., «Οι ανήλικοι στο Βυζαντινό και Μεταβυζαντινό Δίκαιο», *Πρακτικά της Α. Α.*, 60 (1985), 361-381.
- Triantaphyllopoulos, J., «Varia graeco-romana», *Syntelexia V. Arangio-Ruiz, Biblioteca di Labeo* 2, Νεάπολη 1964, 903 επ.
- Τρωϊάνος, Πηγές = Τρωϊάνος, Σ., *Οι πηγές του Βυζαντινού Δικαίου*, Αθήνα-Κομοτηνή 1986, 21999.
- , *Μετάβαση* = «Η μετάβαση από το ρωμαϊκό στο βυζαντινό δίκαιο», *Εισήγηση στο 17ο Διεθνές Βυζαντινολογικό Συνέδριο, Ουάσιγκτον 2-8 Αυγούστου 1986*, 211-235, επίσης *Τα Ιστορικά* 3 (τεύχος 6, Δεκ.1986), 267-281.
- , *Προβληματική* = «Η προβληματική της νομικής γραμματείας κατά την εποχή

- του Πορφυρογεννήτου κατά τη νεώτατη έρευνα», *Κωνσταντίνος Ζ'*, 87-102.
- , Ναυάγια = «Τα ναυάγια, η Νεαρά 64 του Λέοντος του Σοφού και το κείμενο των Βασιλικών», *Πειραϊκή Νομολογία*, 14 (1992), 488-495, επίσης στο *Vizantijskij Vremennik* 55 (1998), 54-60.
- Τρωιάνος-Βελισσαροπούλου= Σ. Τρωιάνος - Ι. Βελισσαροπούλου-Καρακώστα, *Ιστορία Δικαίου*, Αθήνα-Κομοτηνή, 1993.
- Τσουρής, Γεώργιος Ι., «Ο ναυτικός νόμος των Ροδίων», *Δελτίον Μελετών Υπουργείου Εμπορικής Ναυτιλίας* 1969, Πειραιάς 1971, 164-191.
- Unger, P., *The ship in the medieval economy 600-1600*, Μόντρεαλ, 1980.
- van Bochove, *To Date* = van Bochove, Thomas Ernst, *To Date and not To Date. On the Date and Status of Byzantine Law Books*, Γκρόνινγκεν 1996.
- Van Bynkershoeck, Cornélius, *Liber singularis ad fr.9, D. XIV, 2. Dissertatio ad legem Rhodiam de jactu*, Hagae, 1703, 229-234 (επίσης σε νεότερες εκδόσεις: «Ad legem Αξίωσις IX de lege Rhodia de jactu liber singularis et de dominio maris dissertatio» στα *Opera Coll.All.* 1761, 2, 71-97 και *Opera minora*, «de lege Rhodia de jactu», 1774).
- van der Wal, *Probleme* = N. van der Wal, «Probleme bei der Restitution verlorengegangener Basilikenbücher», *Subseciva Groningana*, 3 (1989), 143 επ.
- van der Wal-Lokin, *Delineatio* = N. van der Wal -J.H.A. Lokin, *Historiae iuris graeco-romani delineatio. Les sources du droit byzantin de 300 à 1453*, Γκρόνινγκεν 1985.
- Vassali, F. Βιβλιοκρισία της έκδοσης του NPN από τον Ashburner, *Archiv. Stor. Ital.*, V σειρά, 48 (1911), 139-148, επίσης στα *Studi giuridici*, III, Μιλάνο 1960, 540-547.
- Velissaropoulos, βλ. Βελισσαροπούλου
- Verger, A., «Nomos Rhodion Nautikos», *Novissimo Digesto Italiano*, 11 (1957), 316-320.
- Verneti, A., «L'influenza della lex Rhodia de jactu sul diritto marittimo medioevale», *Convegno Internazionale di studi del diritto marittimo Medioevale: Atti a cura L.A. Senigallia*, 1, Νεάπολη 1934, 245-272.
- Vismara, G., «Il diritto del mare», *Settimane*, 689-730.
- Visscher, F. de, βλ. de Visscher
- Volterra, E., *Diritto romano e diritti orientali*, Μπολώνια 1937.
- , *Il problema del testo delle Costituzione Imperiali*, Φλωρεντία 1971.
- von Wittken, H., *Die Entwicklung des Rechts nach Justinian in Byzanz*, Halle 1928.
- von Falkenhausen, V., «Réseaux routiers et ports dans l'Italie méridionale byzantine (VIe-XIe siècles)», *Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο. Τομές και συνέχειες στην ελληνιστική και ρωμαϊκή παράδοση. Πρακτικά του πρώτου διεθνούς Συμποσίου (Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών / E.I.E.)*, Αθήνα 1989, 711-731.
- Vryonis, S., «The Greeks and the Sea. An Ancient Maritime Legacy in Byzantium», *Θυμίαμα στη μνήμη της Λασκαρίνας Μπούρα*, Αθήνα 1994, 1, 353-364.
- Wal, N. van der, βλ. van der Wal
- Wenger, L., *Die Quellen des römischen Rechts* (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Denkschriften der Gesamtakademie 2), Βιέννη 1953, 697 επ.

- Wieacker, F., «Iactus in tributum nave salva venit (D.14.2.4 pr.). Exegesen zur lex Rhodia de iactu», *Albertario, Studi* 1, 515-532. Επίσης, «Iactus in tributum nave salva venit (D.14.2.4 pr.). Eseggesi della lex Rhodia de iactu», *Nuova Rivista di diritto commerciale*, 4 (1951), 287-297.
- , *Römische Rechtsgeschichte, Handbuch der Altertums-wissenschaft* X 3.1.1, Μόναχο 1988.
- Wittken, H. von, βλ. von Wittken
- Wolska-Conus, Wanda, «L' école de droit et l' enseignement du droit à Byzance au XIe siècle. Xiphilin et Pselllos», *Travaux et Mémoires* 7 (1979), 1-107.
- , «Les écoles de Psellos et de Xiphilin sous Constantin IX Monomaque», *Travaux et Mémoires* 6 (1976), 223-243.
- Falkenhausen, V. von βλ. von Falkenhausen
- Ferrari Dalle Spade, G., «Diritto bizantino», *Nuovo Digesto Italiano*, 1938.
- , «La legislazione dell' Impero del Oriente in Italia», *Italia e Grecia, Φλωρεντία* 1939.
- Fitting, H., *Alter und Folge der Schriften römischer Juristen von Hadrian bis Alexander*, Halle 1908.
- Fischer, W., «Der Brief Ventutis», *BZ*, 8 (1899), 183-190.
- Fögen, *Legislation* = Fögen, M. Th., «Legislation und Kodifikation des Kaisers Leon VI», *Subseciva Groningana*, 3 (1989), 23-35.
- Frances, E., «L' empereur Nicéphore 1er et le commerce maritime byzantin», *Byzantinoslavica*, 27 (1966), 41-47.
- Freshfield, E.H., *A manual of the later roman law. The Ecloga ad Prochiron Mutata, founded upon the Ecloga of Leo III and Constantine V, of Isauria, and on the Procheiros Nomos of Basil I, of Macedonia, including the Rhodian Maritime Law, edited in 1166 A.D. Rendered into English by Edwin Hanson Freshfield* M.A., Λονδίνο (Cambridge) 1927.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ι. Ιστορικό πλαίσιο - Οι θαλάσσιες μεταφορές

Οι μεταφορές προσώπων και πραγμάτων στη θάλασσα που διενεργούνται με μέσο το πλοίο και η ρύθμιση των σχέσεων που δημιουργούνται από αυτόν το λόγο αποτελούν, όπως είναι γνωστό, το κύριο και σχεδόν αποκλειστικό αντικείμενο του ναυτικού δικαίου.

Οι θαλάσσιες μεταφορές, εκτός από το ότι είναι αναγκαίες όσον αφορά τα νησιά, εμφανίζουν διαχρονικά μεγάλα πλεονεκτήματα σε σχέση με τις χερσαίες. Τα πλεονεκτήματα αυτά συνοψίζονται στα εξής: α) Ως πρώτο πλεονέκτημα μπορεί να θεωρηθεί η μεγάλη ποσότητα (συνεπώς και μεγάλη αξία), ο όγκος και το βάρος εκείνων που μεταφέρονται με τη μονάδα μεταφοράς, δηλαδή το πλοίο, το οποίο σε σύγκριση με το ζώο, ακόμα και με την άμαξα, έχει πολλαπλάσιες δυνατότητες. Η μεταφορική δυνατότητα ενός πλοίου συγκρίνεται μόνο με αυτήν που παρουσιάζει ένα καραβάνι ως σύνολο (δηλαδή το σύνολο των αγαθών που μεταφέρονται με ένα καραβάνι). β) Άλλο πλεονέκτημα, διόλου ευκαταφρόνητο, είναι η ευκολία που προσφέρεται στα θαλασσινά ταξίδια, ιδιαίτερα στα μακρινά και κατά συνέπεια μακροχρόνια. Ευκολία που συνίσταται στο ότι το πλοίο φορτώνεται μία φορά και ξεφορτώνεται μόνο στον τόπο προορισμού, όπου και τελειώνει το ταξίδι. Το ζώο, αντίθετα, κάθε μέρα πρέπει να φορτώνεται και να ξεφορτώνεται, χρειάζεται τροφή, νερό και ξεκούραση. Η άμαξα, πάλι, είναι δυσκίνητη και εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα ζώα. γ) Το σπουδαιότερο πλεονέκτημα, που θα μπορούσε κάλλιστα να τεθεί επικεφαλής, είναι το «μέγα κράτος» της θάλασσας, η οποία στο σύνολό της αποτελεί ένα δρόμο τεράστιο, ελεύθερο και ομαλό. Συνεπώς δεν απαιτείται όπως στην ξηρά η ύπαρξη και κατασκευή δρόμων βατών. δ) Συναφές με το προηγούμενο πλεονέκτημα είναι και η οδική συντομία του θαλασσινού ταξιδιού. Με τη θάλασσα π.χ. παρακάμπτονται βουνά δύσβατα, αποφεύγεται ο περίγυρος μεγάλων θαλασσίων εκτάσεων κ.λπ. ε) Επιπλέον, με το θαλασσινό ταξίδι παρέχεται η δυνατότητα να μεταφερθούν αγαθά και άνθρωποι παρακάμπτοντας την εχθρική ή έστω τη μη φιλική χώρα.

Οι κίνδυνοι από τις καιρικές συνθήκες στη θάλασσα είναι σαφώς πίο μεγάλοι από ό,τι στην ξηρά. Και πάλι οι κίνδυνοι αυτοί με σύνεση μπο-

ρεί να αποφευχθούν σε μεγάλο βαθμό. Οι κίνδυνοι τέλος από τους πειρατές δεν είναι περισσότεροι από εκείνους που συνεπάγεται η ληστεία. Συνεπώς, τα πλεονεκτήματα που απαριθμήθηκαν παραπάνω αντισταθμίζουν αυτούς τους μεγαλύτερους κινδύνους και δίνουν το προβάδισμα στις θαλάσσιες μεταφορές.

Η Κωνσταντινούπολη, ως πρωτεύουσα και κέντρο μιας αυτοκρατορίας, είχε το προνόμιο να βρίσκεται σε μια εξαιρετική γεωγραφική θέση, όντας το σταυροδρόμι δύο ηπείρων, με ένα τεράστιο φυσικό λιμάνι, τον Κεράτιο κόλπο, και χτισμένη πάνω σε μία τριγωνική χερσόνησο της οποίας μόνο η μία πλευρά μπορούσε να προσβληθεί από την ξηρά –και αυτή η πλευρά προστατευόταν για μία χιλιετία από τα τελειότερα οχυρωματικά έργα της εποχής (πριν από την εφεύρεση των πυροβόλων όπλων). Η Κωνσταντινούπολη ήταν ταυτόχρονα το τέρμα και η αρχή των μεγάλων εμπορικών δρόμων της Ανατολής προς τη Δύση και της Δύσης προς την Ανατολή.

Το ανατολικό εμπόριο από την αρχαιότητα μέχρι τουλάχιστον τα τέλη του 15ου αιώνα ακολουθούσε δρόμους, που θα τους περιγράφαμε ως εξής: Κατά πρώτο ο Βόρειος δρόμος, ο οποίος διασχίζοντας το Τουρκεστάν έφτανε στην Κασπία θάλασσα και στη συνέχεια διακλαδιζόταν, ή ακόμα βορειότερα φτάνοντας στη Χερσώνα, ή λίγο προς τα νότια διασχίζοντας την Αρμενία και φτάνοντας στην Τραπεζούντα, ή ακόμα νοτιότερα διασχίζοντας τη Βόρεια Περσία και έφτανε στην Έδεσσα. Ο ίδιος δρόμος κατόπιν διέσχιζε τον Εύξεινο Πόντο ή τη Μικρά Ασία και έφτανε στην Κωνσταντινούπολη. Ο άλλος χερσαίος δρόμος ήταν ο Νότιος, ο οποίος διασχίζοντας τις Ινδίες, το Αφγανιστάν και την Περσία διακλαδιζόταν ή προς την Έδεσσα ή προς τη Συρία. Υπήρχε ακόμα ο θαλάσσιος δρόμος, που ανέβαινε τον Περσικό κόλπο, συνέχιζε διασχίζοντας τη Μεσοποταμία και, ή κατέληγε στην Έδεσσα ή στην Τραπεζούντα, ή πήγαινε όλο δυτικά καταλήγοντας στη Δαμασκό και στη Μεσόγειο. Τέλος, ένας Νότιος θαλάσσιος δρόμος έφτανε στην Ερυθρά θάλασσα και στην Αίγυπτο.

Οι δρόμοι αυτοί, από ένα (γεωγραφικό) σημείο και μετά βρίσκονταν μέσα στην αυτοκρατορία. Όσον αφορά τους θαλάσσιους δρόμους, ο Εύξεινος Πόντος και η Δυτική Μεσόγειος αποτελούσε για αιώνες το πεδίο κυριαρχίας της εμπορικής ναυτιλίας του Βυζαντίου.

Με την Αραβική εξάπλωση, το μονοπώλιο και η κυριαρχία του Βυζαντίου αρχίζουν να αμφισβητούνται: οι νότιοι δρόμοι ουσιαστικά κλείνουν (για το Βυζάντιο και κατ' επέκταση για τη Δύση), για να ξανανοίξουν περιοδικά με τις Σταυροφορίες και η αυτοκρατορία τεμαχίζεται χάνοντας μεγάλες περιοχές της. Η πρώτη ναυτική επιδρομή των Αράβων με αρχηγό το Μωαβία κατά του Βυζαντίου, το 649, σημειοδοτεί την αρχή της

αμφισβήτησης της κυριαρχίας του και ενέχει τα πρώτα σπέρματα μιάς ανασφάλειας στη ναυσιπλοΐα¹. Με τις κατακτήσεις των Οθωμανών Τούρκων έκλεισαν οριστικά ή πέρασαν οριστικά στην κυριαρχία τους όχι μόνο οι νότιοι δρόμοι αλλά και όλοι οι άλλοι².

Το Βυζάντιο μεγάλο μέρος του πλούτου του το χρωστούσε στο θαλάσσιο εμπόριο. Η ακμή του συμβαδίζει με την εμπορική κυριαρχία του και η παρακμή του με την ανάπτυξη των ιταλικών εμπορικών πόλεων-κρατών και την αντίστοιχη συρρίκνωσή του βυζαντινού εμπορίου. Κληρονόμος της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στο γεωγραφικό χώρο, που ανέκαθεν υπήρξε το πεδίο της εμποροναυτικής δραστηριότητας των Ελλήνων, δεν είναι απορίας άξιο, που με τη σειρά του ανέπτυξε και κληροδότησε ένα διάσημο σύστημα ναυτικού δικαίου. Το δίκαιο αυτό με την ονομασία «Νόμος Ροδίων ναυτικός» (είναι γνωστό επίσης ως «ψευδοροδίου νόμος» ή ακόμα ως «Ρόδιος Νόμος» ή «Lex Rhodia» ή «Νόμος Ροδίων») υπήρξε η μεγάλη πηγή του ευρωπαϊκού ναυτικού δικαίου -τουλάχιστον των χωρών που βρέχονται από τη Μεσόγειο θάλασσα.

1. Βλ. Antoniadis - Bibicou, *Recherches sur les douanes à Byzance. L'«octava», le «kommerkion» et les commerciaux*, (Cahiers des Annales 20), Παρίσι 1963, 251.

2. Το αποτέλεσμα ήταν ότι η Δύση έχοντας «απαλλαχτεί» από το Βυζάντιο και έχοντας πια στα χέρια της το εμπόριο αλλά με κλειστούς τους γνωστούς δρόμους αναγκάστηκε να στραφεί προς την εξεύρεση άλλων. Και έτσι οι μεγάλες ανακαλύψεις γίνονται στα τέλη του ίδιου αιώνα, του 15ου, στα μέσα του οποίου καταλύθηκε η Βυζαντινή αυτοκρατορία.

II. Νομικό πλαίσιο - Διατάξεις ναυτικού δικαίου στο Βυζάντιο³

Η έρευνα για την ύπαρξη διατάξεων ναυτικού δικαίου, η έκθεση και η σύντομη περιγραφή τους γίνεται στο σύνολο των «επίσημων» νομοθετικών κειμένων⁴. Δεν παραλείπονται επίσης και τα κείμενα, που περιέχονται σε συλλογές και έργα που έχουν συνταχθεί από ιδιώτες οι πηγές των οποίων μπορεί να είναι επίσημα νομοθετήματα, αλλά προέχει ο «ιδιωτικός» χαρακτήρας τους.

Α' Από το Corpus Iuris Civilis μέχρι και τα Βασιλικά

Η κωδικοποίηση του Ιουστινιανού.

Στο αχανές κωδικοποιητικό και νομοθετικό έργο του Ιουστινιανού οι διατάξεις ναυτικού δικαίου είναι εγκατεσπαρμένες στα επί μέρους τμήματά του, ιδιαίτερα στον Πανδέκτη και στον Κώδικα. Στο καθένα από τα τμήματα αυτά η διασπορά πάλι είναι μεγάλη. Τούτο βέβαια δέ μας εμποδίζει να διαπιστώσουμε ότι εμπεριέχεται ένα αρκετά επεξεργασμένο σύστημα ναυτικού δικαίου. Διατρέχοντας τα επί μέρους τμήματα του CIC παρατηρούμε ειδικότερα τα εξής:

Ο «Κώδικας» περιέχοντας τις ισχύουσες διατάξεις του αυτοκρατορικού δικαίου ασχολείται σε ικανοποιητικό βαθμό με το ναυτικό δίκαιο και

3. Ο γράφων δέχεται τον όρο «Βυζαντινό δίκαιο» ως περισσότερο εύχρηστο και επειδή η προσωπική συνήθεια του τον επέβαλε. Αλλωστε, είτε το ονομάσουμε «Ελληνορωμαϊκό δίκαιο» (ius graecoromanum), ή «Βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο», ή του δώσουμε οποιοδήποτε άλλο όνομα, η ουσία δεν αλλάζει αφού πάντοτε για το ίδιο δίκαιο μιλάμε. Έτσι κι αλλιώς πρόκειται για κατά συνθήκην ονομασίες, μολονότι η αποδοχή της μιάς ή της άλλης ονομασίας υποδηλώνει και την οπτική γωνία απ' όπου βλέπουμε το σημεινόμενο.

4. Λέγοντας «επίσημα» νομοθετικά κείμενα ή έργα, εννοούμε εκείνα που προέρχονται κατ' ευθείαν από την κρατική εξουσία, δηλαδή από τον αυτοκράτορα, του οποίου συχνά φέρουν το όνομα, και όχι από κάποιον ιδιώτη. Ο όρος χρησιμοποιείται κυρίως για να δηλώσει την αντίθεση ανάμεσα στη νομοθεσία ή στην κωδικοποίηση που προέρχεται από τον αυτοκράτορα ως νομοθέτη και φορέα της κρατικής εξουσίας και στο έργο κάποιου ιδιώτη συγγραφέα επώνυμο ή ανώνυμο. Για τη διάκριση αυτή δεν έχει σημασία ούτε αν το ιδιωτικό έργο αποτελεί συλλογή ή κωδικοποίηση αυτοκρατορικής νομοθεσίας, ούτε αν γνώρισε συχνά μεγαλύτερη κυκλοφορία και φήμη από το επίσημο, ούτε ακόμα και αν συντάχθηκε πιθανόν κατ' εντολήν του αυτοκράτορα. Σημασία έχει η επίσημη ενσωμάτωση σε κάποια αυτοκρατορική νομοθετική συλλογή ή κωδικοποίηση.

καλύπτει τα βασικά κεφάλαιά του⁵, αλλά σε περιορισμένη έκταση σε σύγκριση με τον Πανδέκτη.

Ο «Πανδέκτης», αντίθετα, περιλαμβάνοντας το μεγάλο όγκο του νομικού υλικού όπως είναι επεξεργασμένο από τους νομομαθείς, παρέχει πλουσιότερο υλικό και πραγματεύεται περισσότερο εκτεταμένα όλα σχεδόν τα θέματα του ναυτικού δικαίου⁶.

Οι «Εισηγήσεις», έχοντας διδακτικό ιδιαίτερα προσορισμό, κάνουν ελάχιστες νύξεις σχετικά με το θέμα μας⁷.

Από όλες τις «Νεαρές» μόνο μία είναι σχετική, η 106 «de usuris nauticis» του 540, αλλά και αυτή καταργήθηκε το επόμενο έτος με την 110. Η Ν.106, παρόλο που καταργήθηκε, μας παρέχει σημαντικές πληροφορίες για τα έθιμα της εποχής που αφορούν τα ναυτικά δάνεια.

Γενικά, διαπιστώνουμε, ότι για τα ναυτικά δάνεια, για τις αγωγές exercitoria και institoria και για τα ναυάγια ασχολούνται και ο Κώδικας και ο Πανδέκτης. Ο Πανδέκτης επεκτείνεται ακόμα στις αγωγές για κλοπή, για ιδιοποίηση και αρπαγή φορτίων, στα θέματα αποβολής φορτίων και συνεισφοράς (όπου αναφέρεται και η Lex Rhodia de iactu), σε σχέσεις μισθωτικές (αφού στη μίσθωση εντάσσεται η ναύλωση), σε αγοραπωλησίες και στην ανάληψη του κινδύνου του πωληθέντος.

Η νομοθεσία των Ισαύρων. «Η Εκλογή».

Η Εκλογή (εκδόθηκε πιθανότατα το Μάρτιο του 741)⁸ αποτελεί στην

5. Τα κυριότερα θέματα που πραγματεύεται ο Κώδικας είναι τα εξής: C.4.25 «De exercitoria et institoria actione», C.4.32 «De usuris», C.4.33 «De nautico fenore», C.11.2 «De naviculariis seu naucleris publicas species transportantibus», C.11.3 «De prediis naviculariorum», C.11.4 «De navibus non excusandis», C.11.5 «Ne quid oneri publico imponatur», C.11.6 «De naufragiis».

6. Τα κυριότερα θέματα που πραγματεύεται ο Πανδέκτης είναι τα εξής: D.4.9 «Nautae caupones stabularii ut recepta restituant», D.14.1 «De exercitoria actione», D.14.2 «De lege Rhodia de iactu», D.14.3 «De institoria actione», D.18.6 «De periculo et commodum rei venditae», D.19.1 «De actionibus empti venditi», D.19.2 «Locati conducti», D.22.2 «De nautico foenore», D.47.5 «Furti adversus nautas caupones stabularios», D.47.9 «De incendio ruina naufragio rate nave expugnata» κ.λπ.

7. Από τις σπάνιες και ολιγόλογες αναφορές των Εισηγήσεων σε θέματα ναυτικού δικαίου σταχυολογούνται οι εξής: η I.2.1.48 (όπου αναφέρεται ότι δεν θεωρούνται εγκαταλεμένα τα πράγματα που ρίχνονται στη θάλασσα για να ελαφρύνει το πλοίο σε περίπτωση τρικυμίας), η I.3.14.2 (που πραγματεύεται τα σχετικά με την ευθύνη του οφειλέτη σε περίπτωση απώλειας του πράγματος από ναυάγιο), η I.4.5.3 (σχετικά με την ευθύνη του ναυκλήρου για κλοπή κλπ. που έγινε στο πλοίο) και οι I.4.7.2 και 8 (σχετικά με την actio exercitoria και την actio institoria).

8. Βλ. Τ ρ ω ι ν ο ς. Πηγές, 112 επ. Στη συνέχεια, ακολουθείται κατά κανόνα η χρονολόγηση των νομοθετικών και των άλλων έργων που δίνεται στις εν λόγω «Πηγές».

ουσία μία προσπάθεια για την εξυπηρέτηση άμεσων πρακτικών αναγκών. Προσπάθεια που αντικατοπτρίζεται και στη δομή του κεμένου της. Για πρώτη φορά διασπάται η αρχή που διέπει το όλο σύστημα του ρωμαϊκού δικαίου, η τριμερής δηλαδή διάκρισή του σε δίκαιο των προσώπων, δίκαιο των πραγμάτων και δίκαιο των αγωγών. Η διάταξη της ύλης παρακολουθεί τη ζωή και τη δραστηριότητα του ανθρώπου (μνηστεία, γάμος, θάνατος, προσωπική κατάσταση, ενοχικές σχέσεις), ενώ οι διατάξεις ποινικού δικαίου, έχοντας ξεχωριστεί εμφανώς από το ιδιωτικό δίκαιο, τίθενται στο τέλος⁹. Οι καινοτομίες της Εκλογής δεν περιορίζονται βέβαια, όπως είναι γνωστό, μόνο στη δομή της αλλά επεκτείνονται και στο δίκαιο που θεσπίζεται μ' εκείνη.

Παρ' όλες αυτές τις καινοτομίες της η Εκλογή παρουσιάζει ένα κενό, σιωπώντας ως προς το ναυτικό δίκαιο. Μόνο σ' ένα άρθρο της (Ε.10.1.1), στον τίτλο¹⁰ που αφορά το δάνειο, υπάρχει κάποια ρητή και συγκεκριμένη αναφορά¹¹. Η εν λόγω διάταξη αντιμετωπίζει τα κοινά δάνεια και τα ναυτικά κατά τρόπο ενιαίο. Δίνει μεν πρωτεύουσα σημασία στη συμφωνία των μερών, αλλά δεν κάνει λόγο για τη βασική διαφορά τους, η οποία συνίσταται στην ανάληψη του κινδύνου και ως εκ τούτο στον υψηλότερο τόκο των ναυτικών δανείων. Βέβαια, οι διατάξεις για την παρακαταθήκη (Ε.11), για την κοινωνία (Ε.10.4), για τη μίσθωση (Ε.13), για την πώληση (Ε.9), ακόμα και αρκετές ποινικές (του τίτλου Ε.17)¹² είναι δυνατό να έχουν εφαρμογή και στο ναυτικό δίκαιο. Ρητή διάταξη όμως δεν υπάρχει. Από τη διαπίστωση τούτη εύλογα προβάλλει το ερώτημα γιατί να υπάρχει αυτή η σιωπή. Πιο συγκεκριμένα, το κενό που παρουσιάζεται

9. Βλ. εκτός των άλλων και S v o r o n o s, «Storia del Diritto e delle Istituzioni». *La Civiltà Bizantina dal IV al IX secolo* (Università degli Studi di Bari. Centro di Studi Bizantini. Corsi di Studi 1, 1976). Μπάρι 1977, 179-181.

10. Η αντιστοιχία, όπως είναι γνωστό, ορισμένων βυζαντινών όρων (σε νομικά κείμενα) με τους σημερινούς είναι η εξής: ο όρος «τίτλος» σημαίνει «κεφάλαιο» και ο όρος «κεφάλαιον» σημαίνει «άρθρο». Στη συνέχεια για να αποφύγουμε παρανοήσεις θα χρησιμοποιείται ο όρος «τίτλος»=«κεφάλαιο» (με τη σημερινή έννοια) και ο όρος «άρθρο» προκειμένου για το βυζαντινό «κεφάλαιον».

11. «Ἐὰν τις ἐγγράφως ἢ καὶ ἀγράφως λογάριον ἢ καὶ ἀργύριον ἢ καὶ ἕτερον εἶδος τὸ οἰονοῦν ἐν τῇ γῇ ἢ καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ δανείσῃται, κατὰ τὸ στοιχίμα καὶ τὴν μεταξὺ αὐτῶν προθεσμίαν ἀπολαμβανέτω ὁ δανείσας τὰ ἴδια, μὴ ἔχοντος ἄδειαν τοῦ δανεισμένου ἐχθρικήν ἐπιδρομὴν ἢ ναυάγιον θαλάσσης ἢ ἑτέραν τὴν οἰονοῦν ἀφορμὴν πρὸς διαστροφὴν ἢ ἀναγωγὴν προτίθεσθαι τοῦ δανείσαντος.» Βλ. B u r g m a n n, *Ecloga*, 204.

12. Οι διατάξεις του τίτλου Ε.17 («Ποινάλιος τῶν ἐγκληματικῶν κεφαλαίων») π.χ. των άρθρων 11 και 12 που αναφέρονται στην κλοπή, του άρθρου 40 που αναφέρεται στον εμπρησμό, των άρθρων 45-48 που αναφέρονται στους εκούσιους φόνους και σωματικές βλάβες, του άρθρου 50 που αναφέρεται στη ληστεία και του άρθρου 53 που τιμωρεί αυτούς που αυτομολούν.

είναι ηθελημένο ή όχι; Πάντως, δεν μπορεί κατά κανένα τρόπο να οφείλεται σε άγνοια, γιατί οι συντάκτες της Εκλογής, εκεί που θέλησαν, προβαίνουν σε ρυθμίσεις ακόμα και καινοτομούν. Ειδικά για το θέμα μας, η Εκλογή επεμβαίνει στο ναυτικά δάνεια (Ε.10.1.1), όπως επισημάνθηκε παραπάνω, επιβεβαιώνοντας την γνώση του θέματος. Το κενό, τέλος, κατά τη γνώμη μου, καλύπτεται από άλλες πηγές: στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι ο NPN που το καλύπτει¹³.

Το «Παράρτημα» της Εκλογής (EApp.)

Η ανάγκη να καλυφθούν τα κενά που άφησε η Εκλογή, εξαιτίας του σκοπού των συντακτών της, ο οποίος όπως αναφέρεται στο «Προοίμιό» της ήταν η «*Εκλογή τῶν νόμων ἐν συντόμῳ ... καὶ ἐπιδιόρθωσις ἐπὶ τὸ φιλανθρωπότερον ...*»¹⁴, οδήγησε στο σχηματισμό ενός αθροίσματος κειμένων-διατάξεων χωρισμένων σε μικρές ομάδες που ονομάστηκε Παράρτημα (appendix), του οποίου η βασική φάση σχηματισμού του πρέπει να είχε συμπληρωθεί μέσα στον 8ο αιώνα¹⁵. Τα κείμενα του Παραρτήματος, σύμφωνα με τη γνώμη που επικρατεί, οφείλονται στην εργασία ιδιωτών και αντλώνται κυρίως από το CIC. Σε μια ευρύτερη έννοια του εν λόγω Παραρτήματος περιλαμβάνονται και ορισμένα άλλα κείμενα, τα οποία επιπλέον στη χειρόγραφη παράδοση συνδέονται συχνά μεταξύ τους. Αυτά είναι: οι τρεις «νόμοι», ο «Γεωργικός Νόμος», ο «Νόμος Ροδίων Ναυτικός» και ο «Στρατιωτικός Νόμος», καθώς επίσης το «Μωσαϊκό Παράγγελμα», η διάταξη «περί καινοτομιών» του Ζήνωνος, μερικές «Νεαρές» και άλλα.

Το νομοθετικό έργο των Μακεδόνων.

Η «Εισαγωγή» - Ο «Πρόχειρος Νόμος».

Η Εισαγωγή¹⁶ και ο Πρόχειρος Νόμος περιέχουν επίσης ελάχιστες δια-

13. Ανάλογα συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν από μία άλλη περίπτωση και συγκεκριμένα από το έργο του Μ. Ατταλειώτη «Ποίημα Νομικόν» στο οποίο αφιερώνονται ελάχιστες διατάξεις στο ναυτικό δίκαιο και ουδεμία στο NPN. Τούτο όμως δεν πρέπει να χρησιμοποιηθεί ως αρνητικό επιχείρημα, εφόσον η πρώτη διάταξη του 32ου τίτλου του αναγνωρίζει το NPN ως το βασικό ναυτικό νόμο. Ακόμα, είναι πιθανόν, οι συντάκτες της Εκλογής και ο Ατταλειώτης να μη θεωρούσαν το ναυτικό δίκαιο τόσο σημαντικό σε σύγκριση με το σύνολο του αστικού δικαίου και γι αυτό το λόγο να μην του έδιναν ιδιαίτερη σημασία - τη σημασία που του δίνουμε εμείς.

14. Βλ. B u r g m a n n, *Ecloga*, 160.

15. Βλ. Τ ρ ω ι ᾶ ν ο ς, *Πηγές*, 119 επ. Κριτική έκδοση του Παραρτήματος της Εκλογής έγινε το 1979 από τους L. Burgmann και S. Troianos. Βλ. B u r g m a n n - T r o i a n o s, *EApp*.

16. Η ονομασία «Επαναγωγή του Νόμου» μετά από νεότερες έρευνες αμφισβητήθηκε και επεκράτησε η ορθότερη «Εισαγωγή». Βλ. S c h m i n c k, *Studien*, 1-15.

τάξεις που ρυθμίζουν ρητά θέματα ναυτικού δικαίου. Η Εισαγωγή συντάχθηκε ανάμεσα στο 879 και 886, με πιθανότερο το 885-886 ενώ ο Πρόχειρος Νόμος, εφόσον δεχόμαστε τη μεταγενέστερη από την Εισαγωγή σύνταξή του και το 907 ως χρονικό σημείο μπορεί να τοποθετηθεί σ' αυτά τα πλαίσια, ενώ η παραδοσιακή άποψη τον τοποθετεί ανάμεσα στο 870 και 879.

Ειδικότερα, τρία άρθρα του τίτλου 24 «περί μισθώσεως» (τα άρθρα ζ', η', θ')¹⁷, ένα άρθρο του τίτλου 25 «περί καταθήκης» (το άρθρο γ')¹⁸ και δύο άρθρα του τίτλου 40 «περί ποινών» (τα άρθρα κη', μ')¹⁹ της Εισαγωγής, που επαναλαμβάνονται κατά λέξη στους αντίστοιχους τίτλους 17 (άρθρα στ', ζ', η'), 18 (άρθρο β') και 39 (άρθρα κέ', λη') του Πρόχειρου Νόμου είναι όλες κι όλες οι διατάξεις που αφορούν το ναυτικό δίκαιο στις δύο αυτές νομοθετικές συλλογές. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι, όπως και στην Εκλογή, οι γενικές διατάξεις για την παρακαταθήκη, για την κοινωνία, για τη μίσθωση, για την πώληση, για το δάνειο καθώς και αρκετές ποινικές μπορούν να έχουν εφαρμογή και στο ναυτικό δίκαιο.

Οι «Νεαρές»²⁰

Οι Νεαρές του Λέοντα του Σ' του Σοφού εκδόθηκαν, αν όχι στο σύνολο-

17. Τα άρθρα αυτά έχουν ως εξής: «ζ' Ἐὰν ναύκληρος μὴ δυνάμενος εἰσελθεῖν ἐν τῷ λιμένι μεταγάγῃ τὰ φορτία εἰς πλοῖόν σου, καὶ ναυαγήσῃ τὸ σὸν, ἐνέχεται ὁ πρῶτος ναύκληρος, ἐὰν παρὰ γνώμην τῶν δεσποτῶν τὰ φορτία μετήγαγεν ἢ παρὰ καιρὸν ἢ εἰς ἀνεπιτήδειον πλοῖον. εἰ δὲ μὴ ἐποίησε ῥαθυμίαν, οὐκ ἐνέχεται...». «η' Ἐὰν πλοῖον ναυαγήσῃ διὰ τὸ μὴ σχεῖν κυβερνήτην, ἐνέχεται τοῖς ἐπιβάταις ὁ ναύκληρος...». «θ' Τοῦ πλοῖου ναυαγήσαντος ὁ ναύκληρος ἀποδίδωσι τὰ ναῦλα, ἅπερ ἔλαβεν ἐν προχρείᾳ, ὡς μὴ μετακομίσας τὰ τῶν ἐπιβατῶν φορτία.»

18. Το εν λόγω άρθρο έχει ως εξής: «γ' Ἐπὶ τῶν ἀπὸ θορύβου ἢ ἐμπρησμοῦ ἢ συμπτώσεως ἢ ναυαγίου παρακατατιθεμένων κατὰ μὲν τοῦ λαβόντος, εἰς τὸ διπλοῦν ἀγωγή ἀρμόζει, κατὰ δὲ τῶν κληρονόμων, ἀπὸ μὲν δόλου τοῦ διαθεμένου εἰς τὸ ἀπλοῦν, ἀπὸ δὲ οἰκείου εἰς τὸ διπλοῦν. ἐπὶ δὲ τῶν λοιπῶν παρακαταθηκῶν εἰς τὸ ἀπλοῦν ἡ ἀγωγή δίδεται.»

19. Τα άρθρα αυτά έχουν ως εξής: «κη' Κατὰ τοῦ ἀρπάσαντος πρᾶγμα ἀπὸ ἐμπρησμοῦ ἢ καταπτώσεως ἢ ναυαγίου, ἢ κατὰ τοῦ ἀποδεχομένου κατὰ δόλον τὰ τοιαῦτα πράγματα, ἐντὸς ἐνιαυτοῦ εἰς τὸ τετραπλάσιον δίδεται ἡ ἀγωγή, μετὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς τὸ ἀπλοῦν...». «μ' Ὁ διδάσκων τοὺς βαρβάρους ναῦς κατασκευάζειν κεφαλικὴ τιμωρία ὑπόκειται.»

20. Για να είναι πληρέστερη η έκθεση των διατάξεων ναυτικού δικαίου πρὶν ἀπὸ τα Βασιλικά πρέπει να σημειωθεί ἡ «υποτιθέμενη» Νεαρά του Νικηφόρου του Ιου (802-803) για τους ναυτικούς τόκους, μολονότι δεν ἀνήκει στο νομοθετικὸ ἔργο των Μακεδόνων. Βλ. Coll. I. Nov. XXIX (κθ') στο Ζ ἐ π ω ν. JGR 1, 50. Με την ίδια λογική θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ὅτι και αρκετές ἀπὸ τις «κακώσεις» του ἰδίου αυτοκράτορα, εἰδικὰ ἡ 9η και ἡ 10η, οἱ οποίες ἀφορῶντας τοὺς ναυκλήρους ἐνδιαφέρουν καὶ το ναυτικὸ δίκαιο, εἶχαν λάβει τὴ μορφή Νεαρῶν. Για τις κακώσεις, βλ. Θ ε ο φ ἄ ν ο υ ς. Χρονογραφία (Theophanis Chronographia, εκδ. Carolus de Boor, Λειψία 1885, ανατυπ. Hildesheim 1963) 1, 487-488 ἐπίσης Γ ε ω ρ γ ῖ ο υ Κ ε δ ρ η ν ο Ὑ. Σύνοψις

λό τους, πάντως στο μεγαλύτερο μέρος τους πριν από το τέλος του έτους 888²¹. Από αυτές οι εξής έχουν αντικείμενο που σχετίζεται με το ναυτικό δίκαιο:

Η Νεαρά 62, αφορά την ποινή που επιβάλλεται σ' εκείνον ο οποίος πουλάει πράγματα του δημοσίου²². Η Νεαρά σχετίζεται άμεσα με τη διάταξη των Βασιλικών Β.53.1.93, η οποία τροποποιεί (σύμφωνα με τη Νεαρά) τη σχετική διάταξη του κώδικα (C.11.2.5). Ο υπαίτιος, αντί να τιμωρηθεί με αποκεφαλισμό υποχρεώνεται να αποζημιώσει στο τετραπλάσιο.

Η Νεαρά 63, περιορίζει την ποινή εκείνων που μεταφέρουν στους εχθρούς απαγορευμένα εμπορεύματα²³.

Η Νεαρά 64, περιορίζει επίσης την ποινή εκείνων που αποκρύπτουν πράγματα που προέρχονται από ναυάγια²⁴. Η Νεαρά είναι σχετική με τη διάταξη των Βασιλικών Β.53.3.43 αλλά τροποποιεί τις αυστηρότατες διατάξεις του Ιουλίου Νόμου περί βίας και αρπαγής.

Η Νεαρά 83, καθορίζει τον τόκο των δανείων²⁵.

Η Νεαρά 92, «περί τοῦ ἐκτυφλώσαντος ἐκοντί» και με αντικείμενο ποινικού κυρίως δικαίου, σχετίζεται με το NPN (το άρθρο N2.7), το οποίο αναφέρεται στις συνέπειες (ποινικές και αστικές) σωματικών βλαβών, που προξενούν σε τρίτους οι ναυτικοί²⁶.

Από όλες τις άλλες Νεαρές του ίδιου αυτοκράτορα είναι μερικές, οι οποίες ρυθμίζουν τα δικαιώματα των παραθαλάσσιων ιδιοκτησιών στη θαλάσσια ζώνη που αντιστοιχεί με τα χερσαία όρια, επίσης τα δικαιώματα αλιείας στην ίδια ζώνη κλπ.²⁷.

Ιστοριών (Georges Cédrenos, *Compendium Historiarum*). Λευφία 1838-1839, 2, 38-39 και I ω ά ν ο υ Ζ ω ν α ρ ά, *Επιτομή Ιστοριών* (Ioannis Zonarae, *Epitomae Historiarum, ex recensione Mauricii Pinderi*). Βόννη 1897, 3, 307. Η έρευνα, επειδή ως χρονικό όριό της έχουν τεθεί τα Βασιλικά δεν προχωράει πέρα από τη νομοθεσία των Μακεδόνων. Άλλωστε, δεν έχουνε Νεαρές μεταγενέστερων αυτοκρατόρων που να αφορούν το ναυτικό δίκαιο.

21. Βλ. Τ ρ ω ι ά ν ο ς, *Πηγές*, 163.

22. Βλ. Coll. II. Nov. LXII (ξβ'). Ζ έ π ω ν, *IGR* 1, 132-133· Noailles - Dain, *Novelles*, 228-229.

23. Βλ. Coll. II. Nov. LXIII (ξγ'). Ζ έ π ω ν, *IGR* 1, 133-134· Noailles - Dain, *Novelles*, 230-233.

24. Βλ. Coll. II. Nov. LXIV (ξδ'). Ζ έ π ω ν, *IGR* 1, 134· Noailles - Dain, *Novelles*, 234-237.

25. Βλ. Coll. II. Nov. LXXXIII (πγ'). Ζ έ π ω ν, *IGR* 1, 151· Noailles - Dain, *Novelles*, 280-283.

26. Βλ. Coll. II. Nov. XCII (β'). Ζ έ π ω ν, *IGR* 1, 158-159· Noailles - Dain, *Novelles*, 301-305.

27. Βλ. Coll. II. Nov. LVI (νς') «Περὶ προθύρων θαλαττίων», Nov. LVII (νζ') «Καὶ

Νεαρές άλλων αυτοκρατόρων που να σχετίζονται με το ναυτικό δίκαιο δεν υπάρχουν.

Τα «Βασιλικά»

Για τα Βασιλικά και ειδικότερα για το 53ο βιβλίο τους, που περιέχει το ναυτικό δίκαιο, και κατά τη γνώμη μας το NPN ως 8ο τίτλο, γίνεται λόγος στο δεύτερο μέρος του παρόντος, το οποίο έχει αφιερωθεί αποκλειστικά σ' αυτά.

Β' Μετά τα Βασιλικά

Μετά τα Βασιλικά ο NPN έχει πια συνεχή και μόνιμη παρουσία, είτε ως παράρτημα είτε ενσωματωμένος στα περισσότερα και σπουδαιότερα έργα και συλλογές.

Πιο συγκεκριμένα, συνδέεται με τη συμπληματική συλλογή που είναι γνωστή ως «Επιτομή των Νόμων» (η σύνταξη της ανάγεται πιθανόν το 913) καθώς και με τα παράγωγά της και έχει μόνιμη παρουσία στο παράρτημά τους. Στο κατεξοχήν παράγωγο της Εκλογής, στην «*Ecloga ad Prochiron mutata*» (η τελευταία μορφή της πρέπει να έχει ολοκληρωθεί το 12ο αιώνα) ενσωματώνεται πλήρως. Στο παράγωγο της Εισαγωγής, την «*Αυξημένη Εισαγωγή*» (πρώην *Epanagoge aucta*) της οποίας η σύνταξη πρέπει να τοποθετηθεί στον 10ο-11ο αιώνα, έχει ενσωματωθεί στο σχεδόν μόνιμο παράρτημά της. Περιλαμβάνεται επίσης στο παράρτημα δύο έργων που είναι παράγωγα του Πρόχειρου Νόμου, στο γνωστό ως «*Prochiron Legum*» και στο «*Prochiron Calabriae*» ή «*Prochiron Vaticanum*». Για τα παράγωγα των Βασιλικών, τη Μεγάλη «*Σύνοψη των Βασιλικών*» (*Synopsis Basilicorum maior*) και τον «*Τιπούκειτο*», για τα Σχόλια των Βασιλικών, για το σημαντικό εγχειρίδιο του 11ου αιώνα το «*Πόνημα Νομικόν*» (ή *Νομικόν Ποίημα*) του Μιχαήλ Ατταλειάτη και για το έργο του τέλους του 13ου αιώνα «*Νόμιμον κατά Στοιχείον*» ή «*Μικρά Σύνοψις*» (*Synopsis Minor*) και ειδικότερα όσον αφορά τη σχέση του NPN με όλα αυτά γίνεται λόγος σε επόμενα κεφάλαια καθώς επίσης στο δεύτερο μέρος του παρόντος. Η παραπάνω συνοπτική απαρίθμηση αποτελεί και ένα είδος προεισαγωγής στα όσα θα εκτεθούν στα επόμενα κεφάλαια και ειδικότερα στη χειρόγραφη παράδοση του NPN και του 53ου βιβλίου των Βασιλικών.

αὕτη περὶ ἀποστάσεων ἐποχῶν». Nov. CII (ρβ') «Περὶ παραθαλασσίων χωρίων πρὸς ἐποχῆς κατάστασιν ἀνὰ μέρος μὴ ἀρκοῦντων καὶ ἄκοντα τὸν μὴ θέλοντα ἄγεσθαι» και Nov. CIII (ργ') «Περὶ τῶν ἐν θαλασσίοις νομαῖς ποιουμένων κοινωνιᾶν πρὸς ἐποχῆς ὑπόστασιν» στο Ζέπω ν. IGR 1. 126-127, 127, 170-171 και 171-172 αντίστοιχα και Noailles - Dain, *Novelles*, 213-215, 215-217, 335-339 και 339-341 αντίστοιχα.

Η περιγραφή των νομοθετικών έργων και συλλογών και η έρευνα για την ύπαρξη σ' αυτές διατάξεων ναυτικού δικαίου, που προηγήθηκε, οδηγεί στη διαπίστωση ότι πρώτα το CIC και μετά τα Βασιλικά περιέχουν το σύνολο του ναυτικού δικαίου. Πέρα από τα δύο αυτά κωδικοποιητικά σύνολα και στο ενδιάμεσο χρονικό διάστημα διαπιστώνεται επίσης η ανυπαρξία, ουσιαστικά, θετών διατάξεων ναυτικού δικαίου. Συγκεκριμένα, η Εκλογή, η Εισαγωγή και ο Πρόχειρος Νόμος δεν περιλαμβάνουν διατάξεις ναυτικού δικαίου, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις, ενώ ρυθμίζουν πληθώρα σχέσεων και καλύπτουν γενικά όλη την ύλη και τους κλάδους του δικαίου. Παράλληλα, και στο CIC και στα Βασιλικά κάνει την εμφάνισή του ο NPN. Όσον αφορά το CIC είναι ο νόμος φάντασμα, αφού γίνεται μόνο απλή αναφορά του, στα Βασιλικά όμως ενσωματώνεται στο 53ο βιβλίο τους κατά τη γνώμη μου (όπως αναπτύσσεται παρακάτω στο σχετικό κεφάλαιο). Εν τω μεταξύ το κενό έχει καλυφθεί, αφού ο NPN παραδίδεται στο παράρτημα της Εκλογής και συνδέεται ως παράρτημα με την Εισαγωγή και με τον Πρόχειρο Νόμο. Συνεπώς, ο NPN –για να ακριβολογήσουμε τα κείμενα που παραδίδονται με αυτή την ονομασία– μπαίνοντας στο παράρτημα της Εκλογής (EApp.) μας παρέχει ένα όριο για τη χρονολόγησή του, δηλαδή έχει λάβει τη μορφή-σύνθεση που παρουσιάζεται στο EApp πριν από τα τέλη του 8ου αιώνα.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ο ΝΟΜΟΣ ΡΟΔΙΩΝ ΝΑΥΤΙΚΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Ι. Περιγραφή και συγκρότηση του Νόμου Ροδίων Ναυτικού

Με το όνομα «Νόμος Ροδίων Ναυτικός» (NPN) είναι γνωστά δύο Κείμενα (που χαρακτηρίζονται και ως τμήματά του), τα οποία συμπληρώνονται συχνά με Πίνακες περιεχομένων, με ένα Πρόλογο και με Παραρτήματα. Πριν από την οποιαδήποτε εξέταση του NPN, είναι αναγκαίο νομίζω, να γίνει μία γενική περιγραφή του. Η περιγραφή καταλήγει βέβαια σε ένα είδος «ιδανικών» περιεχομένων του, επειδή κανένα χειρόγραφο δεν περιέχει όλα τα τμήματά του μαζί με όλα τα παραρτήματά του –χωρίς να υπολογίσουμε εκείνα στα οποία ο NPN είναι ακρωτηριασμένος στη αρχή ή το τέλος του. Επιπλέον, υπάρχουν χειρόγραφα με περιεχόμενο ανώμαλο και άλλα που παρουσιάζουν τα τμήματα του NPN με ακανόνιστη σειρά. Στην περιγραφή που ακολουθεί τηρείται η σειρά την οποία παραδίδει η συντριπτική πλειοψηφία των χειρογράφων. Η σειρά αυτή, όπως διαπιστώνουμε, δεν προέρχεται από αυθαίρετη ή τυχαία τοποθέτηση διάφορων διατάξεων, αλλά έχει μία λογική συνέπεια. Η περιγραφή, τέλος, γίνεται όσο το δυνατόν πιο λακωνικά και στη συνέχεια δίνεται η συντομογραφική απεικόνισή τους²⁸.

1. Ο Πρόλογος (Προ) παραδίδεται σε δύο παραλλαγές, προηγείται πάντοτε και απεικονίζεται συντομογραφικά ως «Προ.α» και «Προ.β».

Στο μεθεπόμενο κεφάλαιο, ως ένα από τα ειδικότερα προβλήματα της χειρόγραφης παράδοσης του NPN μελετάται ο Πρόλογος, εκτίθεται η χειρόγραφη παράδοσή του, ερευνάται η καταγωγή του, επιχειρείται η χρονολόγησή του και «εκδίδεται» το κείμενό του.

28. Οι αντιστοιχίες των συντομογραφιών που ακολουθούν με τα κείμενα της έκδοσης του Ashburner (βλ. A s h b u r n e r. NPN) είναι οι εξής: Ο Πρόλογος, δημοσιεύεται στις σ. 39-41 ως Appendix A – Praefatio sive pars prima· το N1, στις σ. 1-5 ως Pars secunda· το N2 στις σ. 10-38 ως Pars Tertia· ο πίνακας π1, στη σ. 42 ως Appendix B – Index partis secundae· ο πίνακας π2, στις σ. 5-9 ως Index Capitulorum partis tertiae· προκειμένου τέλος για τα Παραρτήματα βλ. παρακάτω στο σχετικό κεφάλαιο.

2. Το Πρώτο τμήμα του Νόμου, το «N1», είναι και το βραχύτερο (βρίσκεται στα μισά περίπου χειρόγραφα) και συγκροτείται κατά κανόνα από 19 άρθρα. Σε ορισμένα χειρόγραφα (πάνω από μία δεκάδα) προηγείται πίνακας περιεχομένων (π1) και τότε εμφανίζονται με το ακόλουθο σχήμα: π1+N1.

Το N1, δεν παρουσιάζει τον πλούτο των θεμάτων ούτε την περιπλοκότητα του N2, όπως θα δούμε στη συνέχεια, αλλά πρωτοτυπεί σε αρκετά άρθρα του. Η θεματολογία του περιληπτικά έχει ως εξής: Τα άρθρα 1-7 αναφέρονται σε ένα είδος «μισθολόγιο κατά μερίδια» των μελών του πληρώματος ενός πλοίου (ναυκλήρου, κυβερνήτη, πρωρέα, ναυπηγού, καραβίτη, ναύτη και μάγειρα)²⁹. Τα άρθρα 8-13 περιγράφουν και θεσπίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις πάνω στο πλοίο των επιβατών (εμπόρων, γυναικών και παιδιών, άλλων επιβατών) εκτός από το πλήρωμα. Τα άρθρο 14 αφορά την παρακαταθήκη ειδών που είναι πολύτιμα και το άρθρο 15 επιτάσσει ορκοδοσία από το ναύκληρο, τους ναύτες και τους επιβάτες. Τα άρθρα αυτά αποτελούν και το μόνο κοινό σημείο με το N2, στο οποίο έχουν ενωθεί σε ένα άρθρο, το 13. Το άρθρο 16 καθορίζει τον τρόπο που υπολογίζεται η αξία του πλοίου (ανάλογα με τη χωρητικότητα και την παλαιότητά του) σε περίπτωση συνεισφοράς του σε αβάρια. Τα άρθρα 17-19 αναφέρονται σε τρόπους χρηματοδότησης του θαλάσσιου εμπορίου και του ταξιδιού, με δανεισμό ή με συνεταιρισμό.

3. Το Δεύτερο τμήμα του Νόμου, το «N2», είναι εκτενέστερο και συγκροτείται κατά κανόνα από 47 άρθρα και παραδίδεται από όλα σχεδόν τα χειρόγραφα. Σε ορισμένα χειρόγραφα (τα μισά περίπου) προηγείται πίνακας περιεχομένων (π2) και τότε εμφανίζονται κατά κανόνα με το ακόλουθο σχήμα: π2+N2. Ο π2 σε πολλά χειρόγραφα περιλαμβάνει και τα τρία άρθρα του παραρτήματος Π1α και τότε σημειώνεται ως π2(+Π).

Το N2 ακολουθεί με απόλυτη λογική συνέπεια όλα τα στάδια της θαλάσσιας μεταφοράς (ναυλοσύμφωνο, πλοίο που μεταβαίνει προς φόρτωση, αναμονή-υπεραναμονή, υπαναχώρηση, ταξίδι, εκφόρτωση), ρυθμίζοντας εκτενέστατα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του ναυλωτή, του εκναυλωτή και του πληρώματος καθώς επίσης και τις συνέπειες της υπαιτιότητας όλων των συντελεστών του ταξιδιού και πάντοτε σε συνδυασμό με τους κινδύνους που αντιμετωπίζει η ναυτική περιπέτεια και τις συνέπειες των κινδύνων αυτών.

29. Παρατηρούμε εμφανείς ομοιότητες με ελληνική επιγραφή που προέρχεται από την Αίγυπτο του 90 μ.χ. Βλ. D i t t e n b e r g e r, W., *Orientis Graeci inscriptiones selectae*, II, Λευψία 1905, 413-419 (α/α 674). Το μισθολόγιο αυτό εμφανίζει επίσης ομοιότητες με το θεσμό της συντροφίας του πλοίου (του συντροφοναύτη) της τουρκοκρατίας.

Η θεματολογία του N2, περιληπτικά, έχει ως εξής: Τα άρθρα 1-8 περιέχουν διατάξεις ποινικού δικαίου (κλοπές από οποιονδήποτε σε βάρος του πλοίου ή των εμπορών και επιβατών, σωματικές βλάβες παντός είδους, υπεξαίρεση πλοίου και φορτίου σε συνδυασμό με απόδραση στο εξωτερικό). Το άρθρο 9 θέτει τις γενικές αρχές της εκβολής και της συνεισφοράς σε κοινή αβάρια. Το άρθρο 10 ρυθμίζει τις συνέπειες της υπαιτιότητας σε περίπτωση ζημίας ή ναυαγίου. Τα άρθρα 12-15 ρυθμίζουν τα της παρακαταθήκης. Τα άρθρα 16 και 18 αναφέρονται στα δάνεια. Τα άρθρα 17 και 21 ασχολούνται με τις ναυτικές εταιρείες (χρεοκοινωνία, κοινωνία ναυκλήρων και κερδοκοινωνία που αναφέρεται στο άρθρο 9). Τα άρθρα 11, 19, 20 και 24 περιέχουν τις βασικές διατάξεις που ρυθμίζουν τη ναύλωση (κατάρτιση ναυλοσυμφώνου, δόσιμο αρραβώνα, υπαναχώρηση, έλεγχο ικανότητας του πλοίου). Τα άρθρα 22 και 23 καθορίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του ναυλωτή και εκναυλωτή ως προς την ποσότητα των εμπορευμάτων και των πάσης φύσεως εφοδίων του πλοίου. Τα άρθρο 25 καινοτομεί ρυθμίζοντας την αναμονή και υπερανάμονή (τις γνωστές σταλίες). Στα άρθρα 30-35, 37-44 ρυθμίζονται οι συνέπειες από την επέλευση των κινδύνων της θάλασσας κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, ακόμα και μετά την εκφόρτωση (άρθρο 33). Τα άρθρο 36 αναφέρεται στη σύγκρουση πλοίων. Τα άρθρα, τέλος, 45-47 αναφέρονται στη ναυαγιαίρεση και στο δίκαιο του αποσώζοντος.

Εμφανής ιδιοτυπία του N2 είναι το ότι προηγούνται οι διατάξεις ποινικού δικαίου, σε αντίθεση με τις όλες τις άλλες Βυζαντινές νομικές και νομοθετικές συλλογές από την Εκλογή μέχρι την Εξάβιβλο του Αρμενόπουλου, στις οποίες ο τελευταίος τίτλος ή το τελευταίο βιβλίο τους αφιερώνεται σ' αυτό. Παρατηρούμε ακόμα ότι το παράρτημα Π1α, το οποίο είναι και εκείνο που εμφανίζεται συχνότερα από όλα τα άλλα, αποτελείται από διατάξεις δημόσιου ποινικού δικαίου και σαν παράρτημα, βέβαια, έπεται.

4. Τα Παραρτήματα (Π).

Ο NPN, ακολουθείται επίσης –το δεύτερο τμήμα του μόνο, το N2– από παραρτήματα. Η περιγραφή των παραρτημάτων αυτών, η ταξινόμησή τους σε ομάδες (και η απεικόνισή τους συντομογραφικά), η χειρόγραφη παράδοσή τους, η ανάλυση του περιεχομένου τους, η ιστορική εξέλιξη και η χρονολόγησή τους, αποτελούν το αντικείμενο έρευνας (μαζί με τον Πρόλογο) σε επόμενα κεφάλαια. Ακολουθεί η έκδοση» του κειμένου τους από το σύνολο της χειρόγραφης παράδοσής τους.

5. Γενικό και ιδανικό, όπως επισημάνθηκε παραπάνω, σχήμα του NPN είναι το ακόλουθο: $\text{Pro} + \pi 1 + \text{N1}(1-19) + \pi 2(\pm \Pi) + \text{N2}(1-47) \pm \Pi$.

II. Προβλήματα και χαρακτηριστικά

Πολλά και δυσεπίλυτα προβλήματα συνδέονται με το NPN. Στο καθέ-
να απ' αυτά επιχειρούν να δώσουν λύση πλήθος γνώμες, που υποστηρί-
ζονται η κάθε μια με αξιοπρόσεκτη επιχειρηματολογία. Τα σπουδαιότερα
προβλήματα και τα εύλογα ερωτήματα που τα ακολουθούν είναι τα εξής:

Ποιά σχέση έχει ο NPN, «ο βυζαντινός» τούτος νόμος με τη «Lex
Rhodia», που αναφέρεται στον Πανδέκτη (D.14.2 «De Lege Rhodia de
jactu») και αλλού; Με άλλα λόγια, το πρόβλημα συνίσταται στο αν ταυ-
τίζονται οι δύο ονομασίες και κατά συνέπεια οι δύο «Νόμοι» ή αν πρό-
κειται για τελείως διαφορετικά κείμενα. Συναφές με το παραπάνω πρό-
βλημα είναι και το αν τα χωρία του 2ου τίτλου του 14ου βιβλίου του Παν-
δέκτη (D.14.2) αποτελούν «παρεμβλήματα» (interpolationes) ή όχι.

Το δεύτερο ερώτημα έρχεται ευθύς αμέσως, αν δεχτούμε ότι οι Ρωμαί-
οι ενστερνίστηκαν τη ροδιακή ναυτική νομοθεσία: Τί πήραν από το «Νόμο
Ροδίων»; Πήραν μόνο τα σχετικά με την αβαρία (αποβολή-εκβολή φορ-
τίων προς σωτηρία του πλοίου και των υπόλοιπων φορτίων), η το σύνολο
της ναυτικής νομοθεσίας της Ρόδου;

Μία τρίτη σειρά ερωτήματα αφορούν ειδικότερα το NPN: Πότε χρονο-
λογείται; Αποτελεί επίσημο νομοθετικό κείμενο ή ιδιωτική συλλογή εθίμων
και συνηθειών ναυτικού δικαίου –έστω ανάμικτα με νόμους; Ποιός ήταν ο
συντάκτης της συλλογής αυτής; Μπορούμε να δεχτούμε την αυθεντικότητα
του «Προλόγου» του και τότε θα τον χρονολογήσουμε; Ποιές είναι οι πηγές
του; Οι ρυθμίσεις του έρχονται σε αντίθεση με αυτές της Ιουστινιάνειας
νομοθεσίας ή αλληλοσυμπληρώνονται και μέχρι ποιο σημείο; Ποιά είναι η
σχέση του NPN με τα Βασιλικά; Έχει ενσωματωθεί ως τίτλος στο 53ο βιβλίο
τους (και τότε ποιός είναι ο αριθμός του) ή ως Παράρτημα; Η είσοδός του
στα Βασιλικά έγινε από την πρώτην «έκδοσή» τους ή αργότερα;

Μεγάλη ομάδα προβλημάτων, τέλος, αφορούν γενικά και ειδικά τη χει-
ρόγραφη παράδοση του NPN. Επιπλέον, πολλά χειρόγραφα παρουσιάζουν
προβλήματα όσον αφορά τη χρονολόγησή τους, την προέλευσή τους
και τη σύνθεσή τους.

Οι συγγραφείς, από το Μεσαίωνα μέχρι τις μέρες μας, έχουν αντιμε-
τωπίσει το NPN πολύ διαφορετικά. Άλλοι βλέπουν σ' αυτόν το «γνήσιο
Ρόδιο Νόμο» και άλλοι τον κατηγορούν σαν πλαστό, προϊόν απάτης,
κακοτέχνημα, ασήμαντο, ως απόκρυφο κείμενο και άλλα. Αρκεί και μόνο
να παραθέσουμε ελάχιστα από τα κοσμητικά επίθετα που του προσδί-
δουν και τους χαρακτηρισμούς που του προσάπτουν για να διαπιστώ-
σουμε την απόσταση ανάμεσα στις διάφορες απόψεις και το ευρύτατο
χάσμα που τις χωρίζει.

Ο σπουδαίος σχολιαστής του γαλλικού εμπορικού δικαίου René Josué

Valin, στα μέσα του 18ου αιώνα, με θαυμασμό θεωρεί του NPN ως «το λίκνο της ναυτικής νομοθεσίας»³⁰. Αντίθετα, ένας από τους ενδοξότερους δικαστές και νομοδιδασκάλους της Ολλανδίας, ο Cornélius Van Bynkershoeck, στις αρχές του ίδιου αιώνα, υποστήριξε ότι ο NPN δεν έχει τίποτε το αυθεντικό δηλώνοντας κατηγορηματικά: «απωθούμε εκείνο το δίκαιο των Ροδίων, το οποίο αγνώ ποιός πεινασμένος Γραικύλος το επινόησε»³¹. Ο κύριος εκπρόσωπος του ουμανισμού στη Γερμανία και συγγραφέας περισπούδαστων έργων πάνω στην ιστορία του δικαίου Heinicus, με τους ίδιους και χειρότερους χαρακτηρισμούς αναφέρεται στο NPN³². Οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι σε αρκετές περιπτώσεις διαφαίνεται μια ανεξήγητα απαξιωτική αντιμετώπιση, ειδικά όσον αφορά το NPN, πέρα από την υβριστική και ρατσιστική συμπεριφορά των παραπάνω –και δεν υπονοείται βέβαια η οποιαδήποτε αρνητική επιστημονική κριτική³³. Πάντως, ο NPN είναι τόσο διάσημος, που μπορεί αρκετοί να τον απορρίπτουν, αλλά κανένας δεν τον παραλείπει.

30. «C' est le berceau de la jurisprudence nautique». βλ. René Josué Valin, *Nouvelle commentaire sur l'ordonnance de la marine du mois d' aout 1681*, La Rochelle, 1760, 1766, II, 8.

31. «Istā enim eclogā nihil est absurdius. Profectam dicas ex eodem penu ex quo illae leges georgicae quae sub Justiniani imperatoris nomine circumferuntur, et quam stultitiam dicere nemo potest ... Ego puto verum, ne quidem leges Rhodiorum novellas eo fragmento contineri, sed fucum nobis fecisse mendacem Graeciam quo etiam ineptias illas veneremur ... Opportunē admodum submovimus jus illud rhodium, quod nescio quis Graeculus esuriens finxit». Cornélius Van Bynkershoeck, *Liber singularis ad fr.9. D. XIV. 2. Dissertatio ad legem Rhodiam de jactu...* Χάγη 1703, 229-234. (επίσης σε νεότερες εκδόσεις: «Ad legem Αξίωσις IX de lege Rhodia de jactu liber singularis et de dominio maris dissertatio» στα *Opera Coll.All.* 1761, 2, 71-97 και *Opera minora*, «de lege Rhodia de jactu», 1774).

32. Heinicus, *Historia iuris civilis rom. german.*, § 296, και στα *Opera*, VI, 227, Geneva, 1771: «Enimvero, ipsam congeriem illam quae legum rhodiarum nomine superbit, esurientis ciusdam Graeculi commentum esse, praeclare demonstravit Bynkershoeck»· ο ίδιος σε μία σημείωση στην ίδια παράγραφο στρέφεται με απρεπείς επίσης χαρακτηρισμούς κατά του Godofredus: «Fucum ergo fecit viris doctis, quisquis illas leges nauticas in lucem protrusit, mirumque est fac. Gothofredum, cui alioquin nasus rhinocerotis erat, id non olfecisse»!

33. Ο Cornélius Van Bynkershoeck και ο Heinicus εκφράζουν μίαν αντίληψη που κυριαρχεί κατά το 18ο αιώνα με κυριότερους εκφραστές της το Μοντεσκιέ («Σκέψεις επί των αιτίων της ακμής και της παρακμής των Ρωμαίων», 1734 και ελληνική μετάφραση από το Στάθη Καραβία, εκδ. Ελευθερουδάκης, Αθήνα 1925) και το Γίββονα » (E. Gibbon, *The Decline and Fall of the Roman Empire*, ed. J.B. Bury 1776-1778, επαν. Σικάγο 1952). Δεν πρέπει να μας παραξενεύει, επειδή δυστυχώς αυτή είναι η εικόνα που είχαν για το Βυζάντιο και για τους νεότερους Έλληνες μία μεγάλη μερίδα των Δυτικών. Αντίληψη που άρχισε να αντικρούεται τον επόμενο 19ο αιώνα και ιδιαίτερα τον 20ο με την ανάπτυξη των βυζαντινών σπουδών. Ο Pardessus, ήδη, παρατήρησε κάτι παρόμοιο και αναρωτιέται γιατί η τόσο μεμφιμοιρία και μονομερής αντιμετώπιση μόνο όταν πρόκειται για τα χωρία του Πανδέκτη που αναφέρουν τη Lex Rhodia. Βλ. Pardessus, *Collection*, 23-24, 30-31 και αλλού. Ο Γ. Α. Ράλλης επαναλαμβάνει τα ίδια

III. Μαρτυρίες

Μαρτυρίες άμεσες ή έμμεσες για την ύπαρξη και τις ρυθμίσεις του NPN από φιλολογικές και άλλες πηγές δεν έχουμε. Στα νομοθετικά έργα και συλλογές, όμως, οι μαρτυρίες είναι επαρκέστατες. Ειδικότερα οι σημαντικότερες βρίσκονται στον Πανδέκτη, στον ίδιο το NPN καθώς και στη χειρόγραφη παράδοσή του, επίσης στα Βασιλικά και σε παράγωγά τους. Συγκεκριμένα:

Στον «Πανδέκτη».

Ο 2ος τίτλος του 14ου βιβλίου φέρει την επικεφαλίδα *De lege Rhodia de iactu*. Στον ίδιο τίτλο το πρώτο απόσπασμα, που αποδίδεται στο Ρωμαίο νομικό Παύλο, αρχίζει αναφέροντας ρητώς τη *Lex Rhodia* (D.14.2.1)³⁴ και στον ίδιο τίτλο επίσης εμπεριέχεται το γνωστό απόσπασμα, στα ελληνικά, του Volusius Maecianus (D.14.2.9), το οποίο πάλι ρητώς αναφέρει το νόμο των Ροδίων³⁵. Η διπλή αυτή αναφορά³⁶ και η ονομασία (επικεφαλίδα) του D.14.2 δεν μπορούν να αφήσουν αμφιβολίες για την ύπαρξη ενός «Νόμου Ροδίων»³⁷, ο οποίος αναφέρεται στο *iactus*, δηλαδή κατά τον Πανδέκτη, ρυθμίζει τη συνεισφορά σε κοινή αβάρια.

με τον Pardessus. Βλ. Γ. Α. Ράλλης, «Περί των Ναυτικών Νόμων των Ροδίων», Πανδώρα, 21 (1870), 243. Παρόμοια δυσμενή αντιμετώπιση διακρίνουμε στην εμμνή των τελευταίων εκδοτών των Βασιλικών να δεχτούν το NPN μόνο ως «Παράρτημα» του 53ου βιβλίου των Βασιλικών –το μοναδικό σε όλο το έργο. Βλ. Scheltema –Van Der Wal, Βασιλικά. Η πρόσδος όμως από τον Van Bynkershoeck ως τους Scheltema – Van Der Wal είναι μεγάλη. Εδώ αποδεικνύεται περίτρανα η διαφορά ανάμεσα στον επιστήμονα που δέχεται ή απορρίπτει με επιχειρήματα και σ' εκείνον που απορρίπτει με ύβρεις.

34. D.14.2.1: «*PAULUS libro secundo sententiarum, Lege Rhodia cavetur, ut, si levandae navis gratia iactus mercium factus est, omnium contributione sarciantur quod pro omnibus datum est*».

35. D.14.2.9: «*Volusius Maecianus ex lege Rhodia, Ἀξίωσις Εὐδαίμονος Νικομηδέως πρὸς Ἀντωνίνον βασιλέα· Κύριε βασιλεῦ Ἀντωνίνε, ναυφράγιον ποιήσαντες ἐν τῇ Ἰταλίᾳ [Ἰκαρία Iac. Gothofredus] διηρηπάγημεν ὑπὸ τῶν δημοσίων [δημοσιωνῶν Salmasius] τῶν τὰς Κυκλάδας νήσους οἰκούντων. Ἀντωνίνος εἶπεν Εὐδαίμονι· ἐγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης, τῷ νόμῳ τῶν Ροδίων κρινέσθω τῷ ναυτικῷ, ἐν οἷς μήτις τῶν ἡμετέρων αὐτῷ νόμος ἐναντιοῦται. τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ ὁ θεϊότατος Αὐγουστος ἔκρι- νεν*».

36. Για τα δύο αυτά χωρία του Πανδέκτη, το 14.2.1 και το 14.2.9 (για μεν το δεύτερο θα επανέλθουμε και θα μιλήσουμε διεξοδικότερα), έχουν εκφρασθεί αμφιβολίες για τη γνησιότητά τους ότι δηλαδή πρόκειται για παρεμβλήματα της επιτροπής που κατάρτισε τον Πανδέκτη. Βλ. συνοπτικά, Τριάνος, Πηγές, 124. Ακόμα και τούτο να συμβαίνει δεν αναιρείται το γεγονός ότι η εν λόγω επιτροπή θέλησε να προσδώσει στα σχετικά με την εκβολή (*iactus*), δηλαδή στην κοινή αβάρια και στη συνεισφορά σ' αυτήν, το κύρος του Νόμου Ροδίων.

37. Ποιά από τις δύο ονομασίες «Ρόδιος Νόμος» (*Lex Rhodia*) ή «Νόμος Ροδίων» είναι η σωστότερη είναι δύσκολο να αποφανθεί κανείς, αφού και στη χειρόγραφη

Ειδικότερα, το απόσπασμα του Παύλου ρητώς αναφέρει ότι υπό του Ροδίου Νόμου προνοείται το εξής: «εάν για να ελαφρύνει το πλοίο έγινε εκβολή εμπορευμάτων, με συνεισφορά όλων να επανορθώνεται (η ζημία), διότι υπέρ πάντων δόθηκε»· παραδίδει συνεπώς κείμενο του ίδιου νόμου, το οποίο, αν δεν είναι αυτούσιο, τουλάχιστον αποδίδει την ουσία της βασικής αρχής της συνεισφοράς σε κοινή αβάρια. Τα υπόλοιπα αποσπάσματα του D.14.2 δεν μπορεί κανείς να πεί αν αποδίδουν διατάξεις του Νόμου Ροδίων ή την επεξεργασία τους από τους Ρωμαίους νομικούς.

Ο Volusius Maecianus σώζει μία *constitutio* (απόφαση) του Αντωνίνου του Ευσεβή (όπως γίνεται δεκτό), σε αξίωση του Ευδαίμονος του Νικομηδεώς επειδή ναυάγησε στην Ικαρία και οι δημοσίονες διήρπασαν, προφανώς, τα σωθέντα. Ο Αντωνίνος επιβεβαιώνει ότι ο Νόμος Ροδίων είναι κυρίαρχος στη θάλασσα, όπως ο αυτοκράτορας είναι κυρίαρχος του κόσμου, και διατάσσει να κριθεί η υπόθεση με τον εν λόγω νόμο, εφόσον δεν υπάρχουν νεότερες αντίθετες διατάξεις. Για τον Αντωνίνο και πάντοτε σύμφωνα με το απόσπασμα, ο Νόμος Ροδίων είναι νόμος υπαρκτός και γνωστότατος και κατά συνέπεια δεν προβαίνει στην εισαγωγή του στη ρωμαϊκή νομοθεσία αλλά επιβεβαιώνει την ύπαρξη και την ισχύ του.

Για αυτό το χωρίο του Πανδέκτη έχουν λεχθεί πολλά και έχουν υποστηριχθεί πολλές απόψεις που θέτουν στη γνησιότητά του σε αμφιβολία³⁸.

παράδοση και στις «εκδόσεις» υπάρχουν και οι δύο και συχνά αντιφάσκουν. Στο ίδιο το D.14.2.9, η *Lex Rhodia* (Ρόδιος Νόμος) μερικές σειρές παρακάτω γίνεται Νόμος Ροδίων. Προκρίνεται η γραφή «Νόμος Ροδίων», η οποία επίσης γίνεται δεκτή στην έκδοση του 53ου βιβλίου των Βασιλικών που ακολουθεί στο τέλος του παρόντος. Η ονομασία Νόμος Ροδίων, θα χρησιμοποιείται επίσης στη συνέχεια προκειμένου για την «υποτιθέμενη» ρωμαϊκή *Lex Rhodia* (κατ' επέκταση και για τον αρχαίο ροδιακό νόμο), ο οποίος αποτέλεσε το υπόστρωμα εκείνου που εισήλθε και παραδίδεται στο Παράρτημα της Εκλογής. Η ονομασία «Νόμος Ροδίων ναυτικός» (NPN) δίνεται στις γενικές αναφορές στον εν λόγω νόμο και, κυρίως, όταν πρόκειται για εκείνον του Παραρτήματος της Εκλογής, που ενσωματώθηκε μεταγενέστερα στο 53ο βιβλίο των Βασιλικών.

38. Για τον Volusius Maecianus, τη ζωή και το έργο του, τη σχετική βιβλιογραφία καθώς και τα σχετικά με το εν λόγω απόσπασμά του, βλ. ιδιαίτερα: F i t t i n g, H., *Alter und Folge der Schriften römischer Juristen von Hadrian bis Alexander*, Halle 1908, 43 επ.· K r ü g e r, P., *Geschichte der Quellen und Literatur des römischen Rechts*, Μόναχο-Λειψία, 1912, 182· L e n e l, O., *Paligenesia iuris civilis*, Λευψία 1889 (ανατυπ. Γκράντς 1960), 1, 588· L i e b s, D., *Die Jurisprudenz in spätantiken Italien*, Βερολίνο 1987, 55 επ.· S c h u l z, F., *Geschichte der römischen Rechtswissenschaft*, Βαϊμάρη 1961 (ανατυπ. Λευψία-Βιέννη 1971), 327· W e n g e r, L., *Die Quellen des römischen Rechts* (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Denkschriften der Gesamtkademie 2), Βιέννη 1953, 241. Βλ. επίσης: A t k i n s o n, K.M.T., «Rome and the Rhodian Sea-Law», *Iura* 25 (1974), 47 επ.· B i s c a r d i, A., «Continuità della tradizione ed esigenze di rinnovamento nella compilazione bizantina dell' *Nomos Rodion Nautikos*», *Atti del convegno su «La legge del mare in Italia»*, Trani 1980, passim· M a n f r e d i n i, A., «Il naufragio di Eudemone

Συνοφίζω μερικά από τα επιχειρήματα κατά της γνησιότητάς του, εύλογα κατά τα άλλα: Είναι το μοναδικό απόσπασμα του Volusius Maecianus που έχει τεθεί στον Πανδέκτη. Κανένα έργο του εν λόγω Volusius Maecianus για το Νόμο Ροδίων δεν περιλαμβάνεται στα περιεχόμενα του χειρογράφου Florentinus. Λείπει η αρίθμηση του βιβλίου και αναφέρεται με τρόπο όχι συνηθισμένο στην Inscriptio του αποσπάσματος. Η θέση του στον τίτλο 14.2 δεν είναι η αρμόζουσα.

Ανάλογα επιχειρήματα με τα παραπάνω μπορούν να χρησιμοποιηθούν για πολλά από τα αποσπάσματα του Πανδέκτη, όμως, όλα αυτά από μόνα τους δεν αρκούν για να στοιχειοθετήσουν την απόρριψη κάποιου αποσπάσματος, και πολύ περισσότερο του υπό συζήτηση. Το επιχείρημα ότι είναι το μοναδικό απόσπασμα του Volusius Maecianus στον Πανδέκτη δεν σημαίνει ότι πρέπει να το απορρίψουμε, ούτε η μη αναφορά του στο περιεχόμενα του Florentinus, πιθανόν από παράλειψη του γραφέα, μπορεί να συνηγορήσει για τη μη γνησιότητά του.

Το τελευταίο ιδιαίτερα επιχείρημα ότι δηλαδή η θέση του αποσπάσματος του Volusius Maecianus δεν αρμόζει στον τίτλο de iactus (14.2), αφού η ύλη του είναι συναφής με την αρπαγή από τα ναυάγια, ενώ αντίθετα θα ταίριαζε πολύ περισσότερο π.χ. στον τίτλο 47.9 (*De incendio ruina naufragio rate nave expugnata*) χρειάζεται να συζητηθεί περισσότερο³⁹. Το κύριο σημείο του εν λόγω αποσπάσματος, κατά τη γνώμη μου, δεν είναι η αρπαγή από τα ναυάγια, αλλά η «νομιμοποίηση» με αυτό του Νόμου Ροδίων. Επιπλέον υπάρχει διάταξη θετού δικαίου στον Κώδικα (C.11.6.1), που ρυθμίζει το θέμα της αρπαγής-δήμευσης, τωνπραγμάτων που σώθηκαν από ναυάγιο.

Η αξιοσημείωτη περίπτωση του C.11.6.1 επαναλαμβάνεται στα Βασιλικά (Β. 53.3.45: «μη δημευέσθωσαν τὰ ἀπὸ ναυαγίου ριφθέντα εἰς τὴν γῆν· ἀναδιδόσθωσαν τῷ δεσπότη αὐτῶν»). Αποδίδεται στον αυτοκράτορα

(D.14.2.9)». *Studia et documenta historiae et iuris*, 49 (1983), passim; P i n z o n e, A., «Naufragi, fisco e trasporti marittimi nell' «eta» di Caracalla (su CI 11.6.1)», *Quaderni Catanesi di Studi Classici e Medievali*, IV 7 (1982), 63-109; D e R o b e r t i s, F.M., «Lex Rhodia-Critica e anticritica su D.14.2.9», *Studi in onore di Vincenzo Arangio-Ruiz nel XLV anno de suo insegnamento*, III, Νεάπολη 1953, 155 επ.; R o u g é, J., «Ο θεϊστός Αὔγουστος», *Revue de Philologie de Littérature et d'Histoire anciennes*, 43 (Παρίσι 1969), 82 επ.; Z e n o, R., *Storia del diritto marittimo Italiano nel Mediterraneo* (Publicazioni della «Fondazione Vittorio Scialoja» per gli studi giuridici 3), Μιλάνο 1946, 1, passim.

39. Βλ. ιδιαίτερα D e R o b e r t i s, F.M., ό.π., 155 επ.; P l o d z i e n, S., «Lex Rhodia de iactu. Studium history-znopravne z zakresu rzymskiego prawa handlowo-morskiego», *Towarzystwo naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Rozprawy wydziału nauk Społecznych* 15, Λιούμπλιν 1961, 29 επ.; K r e l l e r, H., «Lex Rhodia. Untersuchungen zur Quellen-geschichte des römischen Seerechts», *Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Konkursrecht* 85 (1921), Στοουτγάρδη, 257-367.

Αντωνίνο (Imp. Antonius A. Maximo), αλλά είναι αμφίβολο για ποιόν Αντωνίνο πρόκειται. Ο ίδιος ο εκδότης του Κώδικα ο P. Krüger αμφισβάζει αν πρόκειται για τον Καρακάλλα, είτε για τον Αντωνίνο τον Πίο, είτε για τον Μάρκο Αυρήλιο είτε για τον Ηλιογάβαλο⁴⁰. Παρόμοιες αμφιβολίες γεννώνται και για τον Αντωνίνο του D.14.2.9. Όποιος αυτοκράτορας και να είναι ο αυτοκράτορας που εξέδωσε τη διαταγή του Κώδικα, επιβεβαιώνει παρόμοιο γεγονός με εκείνο που αναφέρει ο Volusius Maecianus. Όσο και αν οι επαναλήψεις δεν είναι άγνωστες στο CIC, η συγκεκριμένη και ομολογουμένως παράξενη σύμπτωση και στη ρύθμιση του ίδιου του θέματος, αλλά και η παράλληλη ύπαρξη στον Κώδικα, ως αυτοκρατορική διάταξη, και στον Πανδέκτη, ως απόσπασμα Ρωμαίου νομικού, σύγχρονου μάλιστα με τους περισσότερους από τους πιθανούς αυτοκράτορες, γεννά το ερώτημα μήπως πρόκειται για την ίδια ακριβώς περίπτωση. Η σύμπτωση αυτή συνηγορεί επίσης και στο να υποθέσουμε ότι για διαφορετικούς λόγους τέθηκε αφενός στον Πανδέκτη (νομομοποίηση του Νόμου Ροδίων) και αφετέρου στον Κώδικα (αρπαγή από ναυάγια).

Μαζί με όλα τα παραπάνω, εκείνο ιδιαίτερα που ξενίζει στο απόσπασμα του Volusius Maecianus είναι το τέλος του. Από αυτό το τέλος εύλογα προβάλλουν αρκετά ερωτήματα. Τί θέση έχει ο Αύγουστος (Οκταβιανός), αν εκείνον εννοεί το κείμενο και γιατί να γίνεται ιδιαίτερη αναφορά σ' αυτόν, ενώ δεν γνωρίζουμε να έχει κάνει κάτι όσον αφορά το NPN ή γενικότερα τη ναυτική νομοθεσία; Γιατί αυτή η αναδρομή στον «πρώτο» αυτοκράτορα⁴¹; Απάντηση ασφαλώς δε μπορεί να δοθεί. Ο J. Rougé⁴², έχοντας μελετήσει το θέμα με μεγάλη εμβρίθεια, καταλήγει στο συμπέρασμα πως Αύγουστος είναι ο Οκταβιανός Αύγουστος, γιατί είναι η μόνη λύση που μπορεί να δώσει μία προσήκουσα σημασία στο κείμενο· στη συνέχεια, δέχεται ότι ο Αντωνίνος θεώρησε σκόπιμο να στηρίξει την απόφασή του στους προγενέστερους αυτοκράτορες και ποιό παρελθόν είναι γοητευτικότερο από αυτό που κρατά από τον ίδιο τον Αύγουστο; Ο ίδιος υποθέτει, όσον αφορά το ερώτημα γιατί έχει τεθεί το επίθετο «θειότατος» αντί για το ακριβές και σωστό «θεός» (επειδή ο αυτοκράτορας που

40. Κώδικας, 490 και σημ. αριθ. 4 στην ίδια σελίδα (Appendix I- Index constitutionum ad temporis ordinem redactus).

41. Το εν λόγω χωρίο, με την αναφορά του Οκταβιανού Αυγούστου (άν πρόκειται για εκείνον), θα μπορούσε να συνδυαστεί, από μία άποψη, με τον Πρόλογο του NPN, ο οποίος κατά κύριο λόγο αναφέρεται στον Τιβέριο και αυτός ο ίδιος ο Τιβέριος είναι εκείνος που διαδέχεται τον Οκταβιανό. Η υπόθεση προϋποθέτει τη γνώση του Προλόγου, ή κάποιου συναφούς κειμένου ή τη γνώση της αυθεντικής constitutio, από τον Volusius Maecianus ή από τους συντάκτες του Πανδέκτη.

42. Βλ. R o u g é, J., ό.π., και την εκεί πλούσια βιβλιογραφία σχετικά με το θέμα.

έχει πεθάνει έχει γίνει πλέον θεός, ενώ το θειότατος αναφέρεται μόνο στο ζώντα), ότι οι αυτοκρατορικές υπηρεσίες, όταν προσάρμοσαν το κείμενο και το διόρθωσαν στο σωστό «Αύγουστος», άφησαν το εν λόγω επίθετο είτε επειδή το μέτρο λήφθηκε όταν ήταν ζωντανός ο Αύγουστος, είτε επειδή ξέχασαν ότι ήταν από πολύ καιρό θεός και όχι πια θειότατος.

Η μακροσκελής και εμπεριστατωμένη ανάλυση του J. Rougé πάνω στην έννοια και τις διαφορές μεταξύ του θείος και θειότατος, είναι μεν πολύ σωστή προκειμένου για την ρωμαϊκή εποχή και ιδιαίτερα για την περίοδο της αυτοκρατορίας, αλλά ο συγγραφέας δεν έλαβε υπόψη του ότι το απόσπασμα του V. Maecianus το γνωρίζουμε από τον Πανδέκτη, από μια εποχή που η παλιά θρησκεία έχει πια καταργηθεί και οι συνηφασμένες με αυτήν λέξεις-όροι έχουν χάσει τη σημασία τους. Στη Νεαρά του Ιουστινιανού αριθμ. 22 ως «θειότατος» χαρακτηρίζεται ο Κωνσταντίνος, ενώ στη αριθμ. 8, χαρακτηρίζονται ως «θειότατοι» και ο ίδιος και η Θεοδώρα⁴³. Το «θειότατος», επίσης, ως έκφραση-απόδοση του λατινικού «*divinus*», συναντάται πολύ συχνά στα Ινστιτούτα του Θεοφίλου και χρησιμοποιείται ως επίθετο αδιακρίτως, είτε πρόκειται για Ρωμαίους αυτοκράτορες είτε για αυτόν τον ίδιο τον Ιουστινιανό⁴⁴. Συνεπώς, είναι πιθανότατο να αποτελεί μια έκφραση σύγχρονη με τη σύνταξη του CIC και συνηθισμένη χωρίς να υπονοεί καμιά διάκριση ανάμεσα στο θείος και θειότατος. Πολύ περισσότερο δεν έχει καμιά σχέση με τη θείκη, αλλά ειδικολατρική, υπόσταση του Ρωμαίου αυτοκράτορα, σε εποχή μάλιστα θριάμβου του χριστιανισμού.

Τελικά, καταλήγουμε στα εξής: Με το «θειότατος Αύγουστος» δεν εν-

43. Βλ. N. 22, caput XIII «τῷ θειοτάτῳ πρώτῳ ἔδοξε Κωνσταντίνῳ», caput XIV «τὸν τῆς θείας φαιμέν λήξεως Κωνσταντίνον» και παρακάτω «ὁ θειότατος Κωνσταντίνος». Στο τέλος της Ν.8. παρατίθεται κείμενο ὁρκου, όπου μεταξύ ἄλλων αναφέρεται «τοῖς θειοτάτοις καὶ εὐσεβεστάτοις ἡμῶν δεσπόταις Ἰουστινιανῷ καὶ Θεοδώρα».

44. Βλ. Θεοφίλου, Ινστιτούτα, ενδεικτικά: «*Pios ὁ βασιλεὺς ἀλλὰ καὶ Σεβήρος καὶ Ἀντωνίνος ἀντέγραψαν οἱ θειότατοι*», σ. 76 (ΙΘ.2.6.9)· «*Márcos ὁ θειότατος*», σ. 77 (ΙΘ.2.6.14)· «*Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου τῶν θειοτάτων*», σ. 99 (ΙΘ. 2.14.pro.)· «ὁ θειότατος ἀντέγραψεν Ἀντωνίνος», σ. 104 (ΙΘ.2.15.4)· «ὁ δὲ θειότατος Gordianós», σ. 115 (ΙΘ.2.19.6)· «διατάζει περιέχεται τοῦ θειοτάτου Ρίμ», σ. 117 (ΙΘ.2.20.4)· «*Σεβήρος καὶ Ἀντωνίνος ἀντέγραψαν οἱ θειότατοι*», σ. 118 (ΙΘ. 2.20.5)· «*Σεβήρος καὶ Ἀντωνίνος ἀντέγραψαν οἱ θειότατοι*», σ. 123 (ΙΘ.2.20.20)· «*Adrianós ὁ θειότατος*», σ. 124 (ΙΘ.2.20.25)· «*τὸν θειότατον Αὐγύστον*», σ. 140 (ΙΘ.2.25pr.)· «*Σεβήρος δὲ καὶ Ἀντωνίνος ἀντέγραψαν οἱ θειότατοι*», σ. 141 (ΙΘ.2.25.1)· «ὁ θειότατος Cláudios», σ. 154 (ΙΘ.3.3.1)· «*τοῦ θειοτάτου Márcu*», σ. 171 (ΙΘ.3.11 pro.). Επί πλέον, ἡ έκφραση ὁ θειότατος ἡμῶν βασιλεὺς, με τὴν ὁποία ἐννοεῖται ὁ Ἰουστινιανός, στα Ινστιτούτα τοῦ Θεοφίλου ἔχει ἀντικαταστήσει-παραφράσει τὴν ἀναφορά τοῦ σε πρώτῳ πρόσωπο (nostra) στὶς Εἰσηγήσεις. Βλ. ενδεικτικά ΙΘ. 2.20.23, 3.1.2, 3.1.14, 3.1.16, 3.2.3b, 3.2.4, 3.3.1, 3.3.4, 3.6.10, 3.10.2 κα.

νοείται κανένας από αυτούς τους Ρωμαίους αυτοκράτορες (Οκταβιανός, Αντωνίνος ή όποιος άλλος). Το επίθετο Αύγουστος στον Ιουστινιάνειο Κώδικα συνοδεύει πάντοτε το όνομα του αυτοκράτορα ενώ, αν ακολουθούν διατάξεις του ίδιου, τίθεται πάντοτε πάλι η φράση *ο αυτός Αύγουστος* – προφανώς προς αποφυγή επαναλήψεων μετά την πρώτη παράθεση του ονόματός του⁴⁵. Με την παρατήρηση τούτη αποκτά κατά τη γνώμη μου ισχυρό έρεισμα η υπόθεση ότι πρόκειται για μία φράση, που προσέθεσε ένας από τους συντάκτες του Πανδέκτη θέλοντας να δείξει ότι και ο Ιουστινιανός το ίδια είχε κρίνει. Και η φράση αυτή, σωστότερα η σημείωση αυτή, παρέμεινε (ή ξεχάστηκε και δεν έφυγε) στο επίσημο κείμενο του Πανδέκτη, όπως μας το δίνει η παράδοσή του.

Στο «Νόμο Ροδίων Ναυτικό».

Μαρτυρίες για την ύπαρξη και τις ρυθμίσεις του NPN συναντάμε, παράδοξα, ακόμα και στον ίδιο το NPN, ο οποίος εκτός από την ονομασία του στις επικεφαλίδες του N1 και του π2⁴⁶ παραπέμπει και αναφέρεται στο Νόμο Ροδίων και στα δύο τμήματά του. Συγκεκριμένα, στο N1 (άρθρα 17 και 18) υπάρχει ρητή αναφορά στο Νόμο Ροδίων⁴⁷, ενώ στο N2 (άρθρο 18) έμμεσα προκύπτει ότι πρόκειται γι αυτόν. Στον Πρόλογο επίσης υπάρχει η αναφορά του⁴⁸. Στον π1 τέλος, στον αντίστοιχο με το άρθρο N1.16 τίτλο *περί τιμής πλοίου ροδίου*⁴⁹. Επιπλέον, το ίδιο το κείμενο του Προλόγου παρέχει πληροφορίες για το ιστορικό της «εισαγωγής» του Νόμου Ροδίων στη Ρώμη – υπό την προϋπόθεση ότι δεχόμαστε την αυθεντικότητά του. Εφόσον όμως δεχόμαστε ότι ο NPN είναι το απο-

45. Ο Κώδικας, όπως είναι γνωστό, περιέχει αυτοκρατορικές διατάξεις, από τον Αδριανό μέχρι τον Ιουστινιανό και το «Αύγουστος» έχει γίνει πλέον επίθετο και ένα είδος τίτλος του αυτοκράτορα.

46. Στην έκδοση του NPN από τον Ashburner, τίθεται ως επικεφαλίδα του N1 «Τὰ κεφάλαια τοῦ νόμου τοῦ Ῥοδίου», και ως επικεφαλίδα του π. 2 «Κεφάλαια νόμου Ῥοδίου κατ' ἐκλογὴν περὶ ναυτικῶν», ενώ στην έκδοση των Βασιλικῶν από τους Scheltema-van der Wal γίνεται δεκτό ἀντί το νόμος (ὁ) Ῥόδιος το νόμος (τῶν) Ῥοδίων. Βλ. A s h b u r n e r, NPN, 1 και 5 ἀντιστοιχα, και S c h e l t e m a - v a n d e r W a l, 2464 και 2466 ἀντίστοιχα.

47. Στην έκδοση του NPN από τον Ashburner, καθώς και στην έκδοση των Βασιλικῶν ἀπὸ τοὺς Scheltema-van der Wal ἀναφέρεται ὡς «Ῥόδιος νόμος». Βλ. A s h b u r n e r, NPN, 4, και S c h e l t e m a - v a n d e r W a l, 2465.

48. Ο Ashburner, επίσης, στον Πρόλογο στην επικεφαλίδα μεν της βραχύτερης παραλλαγῆς (recensio I) δέχεται το «Νόμος Ῥοδίων ναυτικός», στο στίχο ὁμως 35 της ίδιας παραλλαγῆς καθώς και στην παραλλαγή II (στην επικεφαλίδα της και στους στίχους 41-43) δέχεται το «νόμος Ῥόδιος». Βλ. A s h b u r n e r, NPN, 39, και 41 ἀντίστοιχα.

49. Στον π1 ἀναγράφεται το εξής: «περὶ τιμῆς πλοίου ροδίου». Βλ. A s h b u r n e r, NPN, 42. Απὸ την ἀναφορά αὐτή προκύπτει ἀβίαστα ὅτι ο Νόμος Ροδίων εἶχε πολλές διατάξεις που ρυθμίζανε τα θέματα της συνεισφοράς.

τέλεσμα μιάς εξελικτικής πορείας που ξεκινά από την «όποια» αποδοχή του Νόμου Ροδίων από τους Ρωμαίους, οι εν λόγω αναφορές είναι αυτο-νόητες.

Στα «Βασιλικά»

Τα Βασιλικά –όπως αναπτύσσεται στο σχετικό κεφάλαιο– στην πρώτη πρώτη διάταξη του 53ου βιβλίου τους «Τὰ ναυτικά ἤγουν τὰ κατὰ θάλασσαν τῷ Ῥοδίῳ νόμῳ κρίνεται, ἐν οἷς αὐτῷ μὴ ἕτερος ἐναντιοῦται νόμος» (B.53.1.1.) παραλαμβάνουν από το απόσπασμα του Volusius Maecianus την ουσία και την αναγάγουν σε κανόνα δικαίου. Η διάταξη αυτή «νομιμοποιεί» την ισχύ του NPN τώρα πλέον (και όχι του Νόμου Ροδίων), δηλαδή των κειμένων που αναφέρονται ως NPN και επαναλαμβάνεται αυτούσια ή με μικρές λεκτικές αλλαγές στα εξής μεταγενέστερα έργα:

α) Στο «Ποίημα Νομικόν» (ή Πόνημα Νομικόν) του Μ. Ατταλειώτη: «Τὰ ναυτικά ἦτοι τὰ κατὰ θάλασσαν τῷ Ῥοδίῳ νόμῳ κρίνονται, ἐν οἷς μὴ ἕτερος ἐναντιοῦται νόμος» (Αττ. 32.1).

Το Ποίημα Νομικόν, συντάχθηκε από τον Μιχαήλ Ατταλειώτη πιθανόν το 1073/1074 κατ' εντολή του αυτοκράτορα Μιχαήλ Ζ' Δούκα⁵⁰. Κύρια πηγή του είναι τα Βασιλικά, στα οποία και παραπέμπει ρητά στην αρχή κάθε τίτλου του, με γενική μόνο αναφορά του αριθμού του σχετικού βιβλίου, ως εξής: «Ζήτει βιβλίον τῶν Βασιλικῶν ...». Για το λόγο αυτό αποτελεί ένα από τα έργα που βοηθούν στη συμπλήρωση και αποκατάσταση του κειμένου των Βασιλικών. Ο σύντομος 32ος τίτλος του «Περὶ ναυκληρῶν καὶ πιστικῶν καὶ ναυτῶν καὶ πανδοχείων, καὶ τῆς κατ' αὐτῶν καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἀγωγῆς» περιέχει ελάχιστες διατάξεις ναυτικού δικαίου παρμένες από το 53ο βιβλίο των Βασιλικών: δώδεκα άρθρα αλλά κανένα από το NPN. Η απουσία και παράλειψη του NPN στον Αττ. αποτέλεσε και ένα από τα επιχειρήματα της γνώμης ότι δεν υπήρξε τίτλος του 53ου βιβλίου των Βασιλικών. Οι υποστηρικτές της εν λόγω γνώμης, όμως, παραβλέπουν το ότι η πρώτη γενική διάταξη (άρθρο) του 32ου τίτλου, αναφέροντας πως τα ναυτικά κρίνονται κατά τον Ρόδιο νόμο κ.λπ., παραπέμπει κατ' ευθείαν στο NPN και στην αυθεντία του, όχι μόνο σε νόμο γνωστό αλλά και ως τον κύριο ναυτικό νόμο, για τον Ατταλειώτη τουλάχιστον, κατά συνέπεια και για την εποχή του. Ο Ατταλειώτης, όντας δικαστής και κατά τεκμήριο γνώστης του δικαίου, με την εν λόγω διάταξη δεν δηλώνει την ανυπαρξία του NPN, αλλά την αδιαμφισβήτητη ισχύ του.

β) Στη «Μικρή Σύνοψη» (Synopsis Minor): «Τὰ ναυτικά πάντα καὶ ὅσα κατὰ θάλασσαν κρίνεται ῥοδίῳ τέμνονται νόμῳ καὶ κατὰ τοὺς ῥοδίους

50. Βλ. Τρωιάνος, Πηγές, 208-210. Για το Ποίημα Νομικόν βλ. επίσης, παρακάτω, σ. 190 και σ. 202. Ως προς τη γραφή Ατταλειώτης που παραδίδεται από τα ιστορικά έργα του, ή Ατταλειώτης, που παραδίδεται από τα νομικά έργα του, προκρίνουμε τη δεύτερη.

δικάζονται νόμους, όταν μὴ ἄλλος νόμος ἐναντιούμενος τοῖς τῶν ῥοδίων νόμοις εὐρίσκηται. εἰσὶ γὰρ οἱ τῶν ῥοδίων νόμοι τῶν ἄλλων ναυτικῶν νόμων παλαιγενέστεροι, καὶ ἔχουσιν εἰς τὰ πλείω καλῶς καὶ ἐν τοῖς περισσοτέροις τυγχάνουσιν ἀνεπιλήπτοι. ἐπεὶ δὲ ὕστερόν τινες τῶν ἀνθρώπων τισὶ ῥοδίοις νόμοις πρὸς κακουργίαν ἐχρήσαντο, καὶ αὕτη δὲ ἡ τῶν πραγμάτων μεταβολὴ ἀπήτησεν ἐξ ἀνάγκης νέους νόμους τελῆναι, ἀναπληροῦντας τὸ λείπον τοῖς νόμοις τοῖς παλαιοῖς καὶ μεταποιοῦντας ἐκείνους πρὸς τὸ κοσμιώτερον καὶ σεμνότερον, καὶ μέντοι καὶ τοιοῦτοι νόμοι παρὰ βασιλέων ἀγαπώντων τὸ δίκαιον ἐξετέθησαν. ὅπου μὲν οὐχ εὐρίσκεται νέος νόμος παλαιῶ νόμῳ τῶν ῥοδίων ἀντιταττόμενος, κατὰ τοὺς ῥοδίους νόμους τὰ ναυτικὰ ζητήματα κρίνεται· ὅπου δὲ ἕτεροι νόμοι ἐναντιοῦνται αὐτοῖς, ἀργοῦσιν οἱ τῶν ῥοδίων νόμοι καὶ οἱ ἄλλοι τὸ κράτος ἔχουσιν.» (SMinor, N.15).

Ἡ Μικρὴ Σύνοψη ἢ το «Μικρὸν κατὰ Στοιχεῖον» (ἔλαβε τὸ ὄνομα αὐτὸ γιὰ νὰ διακρίνεται ἀπὸ τῆ SBM), εἶναι συλλογὴ δικαίου στὴν ὁποία τὸ υλικὸ κατανέμεται σὲ τίτλους με θεματικὰ στοιχεῖα καὶ οἱ τίτλοι ἐντάσσονται στὸ ἀντίστοιχο με τὴν ἐπικεφαλίδα τοὺς γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου (ὄχι πάντοτε με ἐπιτυχία)⁵¹. Βασικὴ πηγὴ τῆς εἶναι κατὰ τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ ὁ Αττ. καὶ ἡ SBM. Ἡ σύνταξή τῆς, σύμφωνα με τὶς ἐρευνες τοῦ Στ. Περεντίδη, πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὸ τέλος τοῦ 13ου αἰῶνα⁵².

Στὴ Μικρὴ Σύνοψη, ἡ διάταξη τῶν Βασιλικῶν ὄχι μόνον ἐπαναλαμβάνεται ἀλλὰ καὶ σχολιάζεται καὶ ἀναλύεται διεξοδικότατα. Ὁ σχολιασμός ἐχει γίνεαι ἀπὸ νομικὸ διότι ὅλη ἡ φρασεολογία καὶ τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ δικαιολογοῦν τὴν τροποποίησιν ἐνὸς νόμου (ἡ τῶν πραγμάτων μεταβολὴ ἀπήτησεν ἐξ ἀνάγκης, τροποποίησιν νόμου με νεότερο νόμο, χρῆσι πρὸς κακουργίαν) προϋποθέτουν γνώστη τῆς νομικῆς ἐπιστήμης⁵³. Ὁ συντάκτης τῆς Μικρῆς Σύνοψης ἀσχολεῖται με τὸ θέμα μας με ἰδιαίτερη καὶ σχολαστικὴ ἐπιμέλεια καθὼς σὲ ἄλλο στοιχεῖο, στὸ Ρ παραθέτει λήμμα, με τὸ ὁποῖο παραπέμπει στὸ στοιχεῖο Ν, ὅπου, ὅπως ἀναφέρει, γράφτηκε

51. Περισσότερα, βλ. Τ ρ ω ῖ ὶ ο ς. Πηγές. 283-285.

52. Βλ. Perentidis S., «L'empereur né le jour de Pâques. Michel IX Paléologue et la date de la Synopsis minor», FM, VII (1986), 253-257. τ ο υ ῖ δ ι ο υ, «Recherches sur le texte de Synopsis Minor», FM, VI (1984), 218-273.

53. Βλ.: «Μοδέστης. Πᾶς νόμος ἢ ἀπὸ συναινέσεως ἐτέθη ἢ ἀνάγκης, ἢ ἀπὸ συνηθείας ἐβεβαιώθη» (B.2.1.48 = D.1.3.40 = SMinor N.82). «Τὰ νόμῳ συνιστάμενα ἐναντίῳ νόμῳ ἀναιρεῖται» (B.2.3.100 = D.50.17.100 = SMinor N.51). «Οὐλπ. Περὶ ὧν οὐ κεῖται νόμος, παραφυλάττειν δεῖ τὸ ἔθος καὶ τὴν συνήθειαν· εἰ δὲ καὶ τοῦτο ἐκλείπει, ἀκολουθεῖν δεῖ τοῖς πλησιάζουσιν καὶ εἰκόσι τῷ ζητούμενῳ. Εἰ δὲ μήτε ταῦτα εὐρίσκεται, τότε τὸ νόμιμον, ὥτιν ἡ Ῥώμη κέχρηται φυλάττειν δεῖ. ...» (B.2.1.41 = D.1.3.32 = SMinor N.76). Οἱ διατάξεις αὐτὲς τῶν Βασιλικῶν, οἱ ὁποῖες ἐπαναλαμβάνονται στὴ Μικρὴ Σύνοψη καὶ τὶς ὁποῖες κατὰ γράμμα ἐφαρμόζει ὁ συντάκτης τῆς προκειμένου νὰ σχολιάσει στὸ Ν.15 τὰ σχετικὰ με τὴν ἰσχύ τοῦ NPN, ἀποδεικνύουν τοῦ λόγου τὸ ἀληθές.

σαφέστατα για τους Ρόδιους νόμους στα σχετικά με τους ναυτικούς νόμους και εκεί όποιος θελήσει θα μάθει ακριβώς για εκείνους⁵⁴. Η διάταξη Ν.15 πραγματεύεται το θέμα της ισχύος του NPN, ο οποίος από τα συμφραζόμενα προκύπτει ότι είναι νόμος γνωστός και μη αμφισβητούμενος. Από την ίδια διάταξη συνάγονται πολλές ακόμα πληροφορίες: Ότι NPN είναι ο αρχαιότερος (παλαιγενέστερος) ναυτικός νόμος, ότι υπάρχουν και άλλες διατάξεις ναυτικού δικαίου, αλλά ότι ο NPN στα περισσότερα σημεία έχει «καλώς» και είναι «ανεπίληπτος». Η πιο σημαντική πληροφορία, ακόμα και αν θεωρηθεί προσωπική άποψη του συγγραφέα της SMinor, συνίσταται στο ότι ο NPN αποτελεί ισχύουσα νομοθεσία, η οποία σε ορισμένα σημεία της τροποποιήθηκε με νεότερους νόμους (που συμπληρώνουν τα κενά του και τον μεταποιούν προς το κοσμιώτερον και σεμνότερον). Δεν πρόκειται για νόμο-νομοθεσία που χρησιμοποιείται επικουρικά, αλλά για νόμο που ισχύει, όπως τροποποιήθηκε.

γ) Στην «Εξάβιβλο» του Αρμενόπουλου: «Τὰ ναυτικά πάντα καὶ ὅσα κατὰ θάλασσαν κρίνεται Ῥοδίῳ τέμνεται νόμῳ καὶ κατὰ τοὺς Ῥοδίους δικάζεται νόμους, ὅταν μὴ ἄλλος νόμος ἐναντιούμενος τοῖς τῶν Ῥοδίων νόμοις εὐρίσκηται· εἰσὶ γὰρ οἱ τῶν Ῥοδίων νόμοι τῶν ἄλλων ναυτικῶν νόμων παλαιγενέστεροι» (Εξα.2.11.1)

Η Εξάβιβλος του Κωνσταντίνου Αρμενόπουλου, όπως είναι γνωστό, είναι το σημαντικότερο έργο της περιόδου ανάμεσα στις δύο αλώσεις, δηλαδή από το 1204 μέχρι το 1453, και γράφτηκε το 1344/ 1345 στη Θεσσαλονίκη⁵⁵. Το σχετικό χωρίο έχει ληφθεί από τη Μικρή Σύνοψη, η οποία άλλωστε αποτελεί και μία από τις πηγές της Εξαβίβλου.

54. SMinor. P.4: «Περὶ ῥοδίων νόμων ἐν τοῖς εἰς τὸ ν' στοιχείῳ περὶ ναυτικῶν νόμων γραφεῖσι καθολικῶς ἐλέχθη σαφέστατα, κακέῖθεν τὰ περὶ τούτων μετ' ἀκριβείας ὁ βουλούμενος γινώσεται».

55. Βλ. Πιττς ἁ κ η ς. Εξάβιβλος. Τρωιάνος. Πηγές. 286 επ.

IV. Συμπεράσματα – Χρονολόγηση

Τα συμπεράσματα, που εξάγονται από όσα μέχρι τώρα εξετάθηκαν, μαζί με τις παρατηρήσεις που προκύπτουν από τη μελέτη της χειρόγραφης παράδοσης του NPN (βλ. το επόμενο κεφάλαιο), συνοψίζονται στα ακόλουθα⁵⁶:

1. Ο Πανδέκτης καθώς και ο NPN με παρόμοιες εκφράσεις παραπέμπουν και αναφέρονται στον Νόμο Ροδίων. Στον Πανδέκτη οι παραπομπές γίνονται σε ρυθμίσεις που αφορούν τη συνεισφορά σε κοινή αβαρία⁵⁷, ενώ στο NPN οι παραπομπές επεκτείνονται και σε ρυθμίσεις που αφορούν τα ναυτικά δάνεια. Το συμπέρασμα, όμως, που προκύπτει είναι κοινό και για τους δύο: Στη Ρώμη, κατά την αυτοκρατορική περίοδο, υπήρξε κάποιος «Νόμος Ροδίων», ο οποίος εισήχθη αυτούσιος από τη Ρόδο, ή επηρεάστηκε από τη ροδίτικη ναυτική νομοθεσία, του οποίου η ισχύς είναι αυτονόητη και πανθομολογούμενη. Η «εισαγωγή» του (με όποιον τρόπο και να έγινε) στη ρωμαϊκή νομοθεσία οφείλεται κατά κύριο λόγο στη σημαντική εμποροναυτική ανάπτυξη της Ρόδου κατά την αρχαιότητα και κατά την εποχή της ρωμαϊκής κυριαρχίας και στην ακτινοβολία του συνυφασμένου με αυτήν την ανάπτυξη ναυτικού της δικαίου, τα οποία είναι γνωστότατα για τούτο και δε χρειάζεται να επεκταθούμε περισσότερο σ' αυτό το θέμα. Ο ρωμαϊκός αυτός Νόμος Ροδίων, σαν κείμενο, μας είναι άγνωστος εκτός από τις πληροφορίες που συνάγονται από τον Πανδέκτη, από αυτό τούτο το κείμενο του NPN ιδιαίτερα από το τμήμα του N1, καθώς και από τον Πρόλογό του.

2. Μετά την κωδικοποίηση του Ιουστινιανού, σαν απάνθισμα από τον Πανδέκτη «κατ' ἐκλογὴν ἐκ τοῦ ἰδ' βιβλίου τῶν Πανδεκτῶν»⁵⁸, όπως άλλωστε και η επικρατέστερη επικεφαλίδα του N2 ρητά το δηλώνει, συντάσσεται ο βυζαντινός πλέον «Νόμος Ῥοδίων Ναυτικός» NPN (η πρώτη μορφή-«ἐκδοσή» του). Με το όνομα NPN δηλώνονται διατάξεις ναυτικού δικαίου, οι οποίες, στη χειρόγραφη ιδιαίτερα παράδοση, άλλοτε συναντιούνται σε ένα ευρύτερο ή στενότερο παράρτημα ενός νομοθετικού έργου ή μιάς νομικής συλλογής (επίσημης ή ιδιωτικής), άλλοτε φτάνουν στο

56. Με την επιφύλαξη ότι μόνο μετά από τη λεπτομερέστερη εξέταση του συνόλου της χειρόγραφης παράδοσης του NPN τα συμπεράσματά μας θα μπορέσουν να λάβουν την τελειωτική έκφρασή τους.

57. Υπό τον τίτλο *de lege Rhodia de iactu* (D.14.2) όμως συναντάμε διατάξεις που καλύπτουν και άλλους θεσμούς του ναυτικού δικαίου και όχι μόνο τη συνεισφορά σε κοινή αβαρία.

58. Για την επικρατέστερη επικεφαλίδα του 2ου μέρους (N2) του NPN, στη οποία το κατ' ἐκλογὴν είναι η βασική και με βαρύνουσα σημασία λέξη-έκφραση, βλ. παρακάτω, στο κεφάλαιο για τον Πρόλογο του NPN.

σημείο να έχουν ενσωματωθεί σε κάποιο από αυτά τα έργα ή συλλογές και άλλοτε τοποθετούνται, κατά κάποιο τρόπο, παράλληλα με ένα από αυτά.

2α. Η σύνταξη του βυζαντινού NPN στην πρώτη του μορφή-«έκδοση» ακολουθεί την εξής εξελικτική πορεία: Πρέπει να υπήρξε ένα υλικό βασισμένο στο Νόμο Ροδίων, το οποίο και αποτέλεσε το υπόστρωμα και την πηγή, ειδικότερα, για το τμήμα N1. Το εν λόγω N1 τιτλοφορείται «Νόμος Ροδίων», διαμορφώθηκε πριν από την κωδικοποίηση του Ιουστινιανού και συνδέθηκε κατά την ίδια περίοδο με τον γνωστό Πρόλογο, ο οποίος σώζει στοιχεία της προέλευσής του από τους αυτοκράτορες της Ρώμης (με πρώτο τον Τιβέριο). Το N1 είναι συνεπώς το παλαιότερο σε σύγκριση με το N2.

2β. Το N2 προέρχεται από την επεξεργασία διατάξεων του Πανδέκτη. Πότε ακριβώς έγινε η τελική σύνθεσή του είναι άγνωστο, πάντως έγινε με την έμμεση παρεμβολή του Πανδέκτη και του Κώδικα και με την αμεσότερη που οφείλεται στις εργασίες των αντικηνησώρων (*antecessores*). Η τελική κατά κάποιο τρόπο σύνθεσή του τοποθετείται στο χρονικό διάστημα που μεσολαβεί μετά από τον Ιουστινιανό και πριν από την Εκλογή των Ισαύρων. Τα στοιχεία που συνάγονται από την εισαγωγή του NPN στο «Παράρτημα της Εκλογής» και τη σύνθεσή του με την «Collectio Tripartita», οδηγούν σε ένα χρονικό όριο, αν μπορούμε να χρονολογήσουμε με κάποια ακρίβεια την «εισαγωγή» τούτη. Η χρονική τοποθέτηση που κάνει ο Ashburner⁵⁹, ότι δηλαδή συντάχθηκε ανάμεσα στο 600 με 800, είναι από τις περισσότερες πιθανές. Κατά τη γνώμη μου πρέπει να πλησιάσουμε περισσότερο στο 600 και πάντως πριν από την Εκλογή. Η συχνότητα που εμφανίζεται στο EApp και τα παλαιά και σπουδαία χειρόγραφα, που τον συνάπτουν με αυτό το Παράρτημα και την Εκλογή αποτελούν στοιχείο υπέρ αυτής της πιθανότητας. Τέλος το ερώτημα αν η σύνθεσή του οφείλεται σε ιδιώτη είναι πιθανόν με την έννοια ότι κάποιος ή κάποιοι συνέλεξαν αποσπάσματα από εργασίες αντικηνησώρων και από το CJC και αυτή η «συλλογή» κάποια στιγμή παίρνει ενιαία μορφή και κυκλοφορεί⁶⁰.

59. Ashburner. NPN, cxii.

60. Είναι όμως αρκετά παρακινδυνευμένο να υποθέσουμε ότι κάποιος «Ροδίων» υπήρξε ο τελικός συντάκτης του N2 (τουλάχιστον) ή ένας από τους συντάκτες του, όσο γοητευτική και να είναι η υπόθεση. Η υπόθεση στηρίζεται στις επικεφαλίδες των χειρογράφων της οικογένειας της EPrM (ψ) και σε δύο ακόμα πολύ ενδιαφέροντα χφφ., το *Cryptensis ZγIII* (H H²) και το *Zaborda, Μονή Αγίου Νικάνορος 121* (Z) που αναφέρουν «νόμο Ροδίωνος» (ή Ρωδίωνος). Ειδικότερα, το «Ροδίωνος» παραδίδεται: από το H στον Πρόλογο και στο N2· από το H² στο N2· από τα χφφ. της EPrM (ψ) στο N1 στον π2 και στο N2· από το Z τέλος στον π2 ως «κεφάλαια νόμου ροδίωνος κατ’

3. Αυτή η «τελική» σύνθεση υφίσταται μεταγενέστερες επεξεργασίες,

3α. Στην Εισαγωγή και στον Πρόχειρο νόμο, όπου εισάγεται ως παράρτημά τους αλλά και συνδέεται στενότερα ως «Πρόχειρα Θεσπίσματα» ή ακόμα και ως τίτλος τους.

3β. Στα Βασιλικά ευθύς αμέσως (στην πρώτη διάταξη του πρώτου τίτλου του 53ου βιβλίου) θεσμοποιείται η ισχύς του NPN πλέον, ο οποίος και καταλαμβάνει έναν ολόκληρο τίτλο, τον 8ο.

3γ. Μετά από τα Βασιλικά, στην «Επιτομή» (ή στις Επιτομές), στην «Ecloga ad Prochiron mutata» ακόμα και στην «Epanagoge Aucta» (=Αυξημένη Εισαγωγή).

4. Από την επίμονη επανάληψη της διάταξης του B.53.1.1 σε μεταγενέστερες συλλογές, διαπιστώνεται ότι έχει γίνει κοινή συνείδηση και γενικά αποδεκτή πεποίθηση ότι ο NPN είναι πλέον ο «ναυτικός κώδικας». Ο Ατταλειώτης, στο «Νομικόν Ποίημά» του, ο συντάκτης της «Sinopsis minor» (Μικρή Σύνοψη) και ο Αρμενόπουλος στην «Εξάβιβλό» του, δηλαδή οι συγγραφείς τριών από τα πιο αντιπροσωπευτικά και ενδιαφέροντα ιδιωτικά έργα, από τον 11ο μέχρι τα μέσα του 14ου αιώνα, δέχονται την ύπαρξη και την αυθεντία του NPN.

Η ενσωμάτωση του NPN σε συλλεκτικά έργα, όπως η Επιτομή, η EPrM και η Αυξημένη Εισαγωγή, καθώς και η συνεχής και αδιάλειπτη ύπαρξή του στο παράρτημα της Εκλογής, του Πρόχειρου Νόμου, της Εισαγωγής, του Αυξημένου Πρόχειρου και άλλων συλλεκτικών έργων, η αναφορά του τέλος στην Εξάβιβλο αποτελούν ένα ακόμα στοιχείο για τη σπουδαιότητά του και για την χωρίς διακοπή ισχύ του στο Βυζάντιο.

έκλογήν τοῦ λεγομένου πλευστικοῦ ...» και στο N2. Η αντίφαση όμως που παρατηρούμε στην οικογένεια ψ που στον Πρόλογο παραδίδει επίσης «ροδίου» αντίθετα με το Η σε συνδυασμό με τα όσα αναφέρονται παρακάτω (βλ. σημ. 91 και 93) δε μας βοηθάει σε οριστικό συμπέρασμα. Το ίδιο ισχύει προκειμένου και για το Ζ. του οποίου η ιδιότητα επικεφαλίδα οφείλεται μάλλον στην ιδιομορφία του συγγραφέα του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η χειρόγραφη παράδοση του Νόμου Ροδίων Ναυτικού

Ι. Προλεγόμενα

Ο NPN έχει πλουσιότητα παράδοση και χειρόγραφη και έντυπη και επιπλέον έχει μεταφραστεί σε πολλές γλώσσες. Η παράδοσή του αυτή συμπλέει συχνότατα με τα Βασιλικά, ειδικότερα με το 53 βιβλίο τους, για τούτο η έκθεση των χειρογράφων τους και των έντυπων εκδόσεών τους θα γίνει κοινή με τις ειδικές αναφορές όπου χρειάζεται.

Τα χειρόγραφα του NPN δεν είχαν την τύχη να αποτελέσουν το αντικείμενο μιάς επισταμένης έρευνας, ούτε έχουν ακόμα ταξινομηθεί. Ο Ashburner, εξετάζοντας μια τριανταριά περίπου, έκανε ένα είδος ταξινόμησης και όπως ο ίδιος τονίζει ο σκοπός του ήταν να εκθέσει μονάχα τις αρχές που τον οδήγησαν στο να σχηματίσει το κείμενο της έκδοσής του⁶¹.

Θα πρέπει να διευκρινισθεί ότι η «κριτική» των βυζαντινών νομικών κειμένων, ιδιαίτερα, αποτελεί μία εργασία πιο σύνθετη και συνεπώς πολύ πιο δύσκολη από τη συνηθισμένη φιλολογική κριτική. Το πρόβλημα πρωτότυπο-αντίγραφο, λόγω της διαφορετικής φύσης του νομικού κειμένου από το μη νομικό, έχει και διαφορετική εξέλιξη και προσφέρει διαφορετικές λύσεις. Το νομικό και το μη νομικό κείμενο είχαν οπωσδήποτε και αναντίρρητα ένα αρχέτυπο. Η διαφορά τους μορφοποιείται κατά την αντιγραφή. Το «επίσημο» νομικό κείμενο αντιγράφεται με σκοπό να διανεμηθεί στις διάφορες κρατικές υπηρεσίες και συνεπώς η επιμέλεια που πρέπει να καταβληθεί κατά την αντιγραφή του οφείλει να είναι ιδιαίτερα μεγάλη, δεδομένου του ότι η ελάχιστη αλλαγή διαφοροποιεί το νομικό κανόνα. Επιπλέον, επειδή οι αντιγραφείς κατά τεκμήριο είναι ειδικευμένοι σ' αυτήν τη δουλειά και συνήθως εργάζονται σε ειδικές «δημόσιες»

61. A s h b u r n e r. *NPN*. xlvι (Principles on which the text is based), και I (στίχοι 16-18). Ο Ashburner δεν έφτασε στο σημείο να σχηματίσει ένα «στέμμα» των χειρογράφων, παρόλο που κάνει μία λεπτομερή ανάλυση των μεταξύ τους σχέσεων και προχωράει σε μία αρκετά ενδιαφέρουσα κατάταξή τους σε ομάδες.

υπηρεσίες, η πιθανότητα ασφαλμάτων περιορίζεται. Αλλά και το μή επίσημο νομικό κείμενο απαιτεί μεγάλη επιμέλεια κατά την αντιγραφή του. Από κεί και πέρα εμφανίζεται το πρόβλημα. Επειδή στις μεταγενέστερες ιδιωτικές αντιγραφές, εκτός από τα σφάλματα –κοινά σε οποιαδήποτε αντιγραφή– τα τυχόν σχόλια και τα παρεμβλήματα (που κι αυτά μπορεί να εντοπισθούν), προστίθενται κατά μέγα μέρος και ηθελημένες αλλαγές, πράγμα το οποίο σε ένα φιλολογικό (δηλαδή μη νομικό) κείμενο συναντιέται σε περιορισμένη έκταση. Οι αλλαγές αυτές οφείλονται στο ότι κατά την εποχή της αντιγραφής η νομοθεσία είχε τροποποιηθεί, η ακόμα στο ότι η ερμηνεία κάποιας διάταξης είχε διαφοροποιηθεί. Έτσι ο αντιγραφείς συνειδητά προχωράει στην αλλαγή του κειμένου. Και είναι γνωστό ότι η τροποποίηση μιάς διάταξης γίνεται πολύ συχνά με ελάχιστες παρεμβάσεις στο κείμενο. Επειδή αρκεί να προστεθεί ή να αφαιρεθεί ακόμα και ένα μόριο, ή ένας σύνδεσμος, ή ένα άρθρο, για να αλλάξει το νόημα και συνεπώς να παρουσιασθεί η τροποποίηση του νόμου. Και αν δεν έχουμε στοιχεία από άλλες πηγές για αυτή την τροποποίηση, με τους κανόνες της κριτικής του κειμένου είναι σχεδόν αδύνατο να γίνει η αναγωγή στο πρωτότυπο. Κινδυνεύουμε να δεχθούμε ως σωστή γραφή κάποια τροποποίηση, ή να απορρίψουμε το πρωτότυπο κείμενο, μολονότι εφαρμόσαμε σωστά τους κανόνες της κριτικής των κειμένων. Εξυπακούεται πως αν γίνει δυνατό να ξεχωρισθεί μία «ομάδα-οικογένεια» χειρογράφων ή ακόμα μία «έκδοση» κάποιου νόμου η νομοθετικού κειμένου, μέσα σ' αυτήν την οικογένεια ή έκδοση η κριτική των κειμένων έχει πλήρη εφαρμογή. Το πρόβλημα της νεότερης «έκδοσης», που προέρχεται από τον ίδιο το συντάκτη του κειμένου, είναι κι αυτό σημαντικό και πρέπει εκείνος που προβαίνει σε μία κριτική έκδοση να το λάβει επίσης υπόψη του.

Στην έκθεση και περιγραφή των χειρογράφων που ακολουθεί, περιλαμβάνονται: α) οι κώδικες, που παραδίδουν το NPN, β) οι κώδικες, που περιέχουν διατάξεις ή αποσπάσματα τα οποία μπορούν να υπαχθούν στη χειρόγραφη παράδοση του NPN και των Παραρτημάτων του και γ) οι κώδικες που περιέχουν το 53ο βιβλίο των Βασιλικών (ακόμα και αν απουσιάζει ο NPN) ή μεμονωμένες διατάξεις του και γενικά οι κώδικες που μας δίνουν κάποια αναφορά για το εν λόγω βιβλίο. Δεν περιλαμβάνονται οι κώδικες της SBM και οι κώδικες που είναι γραμμένοι μετά το 16ο αιώνα (του 17ου αιώνα και μεταγενέστεροι)⁶².

62. Πολλά χειρόγραφα γραμμένα αυτή τη εποχή παραδίδουν το NPN, ο οποίος στα περισσότερα εμφανίζεται με ιδιοτυπίες που υποδεικνύουν μία ξεχωριστή οικογένεια. Βλ. Ρ ο δ ο λ ά κ η ς, Γ.Ε., «Διατάξεις ναυτικού δικαίου σε μεταβυζαντινούς χειρόγραφους κώδικες της Λακωνίας», *Πρακτικά Α' Λακωνικού Συνεδρίου 7-11 Οκτωβρίου 1977, Α' Λακωνικά Σπουδαί, Δ (1979)*, 230-241.

II. Τα χειρόγραφα

A Ambrosianus F. 106 sup.

αι. 10ος - Περγαμηνή.

Πρόκειται για ένα παλίμψηστο. Στα φφ. 1-253 του χειρογράφου (εσωτερική γραφή με χέρι του 10ου αιώνα) περιλαμβάνεται μία επιλογή διατάξεων των Βασιλικών. Για το λόγο αυτό συνηθίζεται να αποκαλείται «Αμβροσιανό ανθολόγιο» (*Florilegium Ambrosianum*). Ανάμεσα στις διατάξεις που ανθολογούνται βρίσκεται και το 53ο βιβλίο (φφ. 229^v, 69^{r-v}, 80^{r-v}, 77^{r-v}, 72^{r-v}, 85^{r-v}, 64^{r-v}, 20^{r-v}, 37^{r-v}, 50^{r-v}, 58^{r-v}, 59^{r-v}), στο οποίο συμπεριλαμβάνεται, ερχόμενος στο τέλος, ο NPN. Η περιγραφή του χειρογράφου έχει γίνει από τους E.C. Ferrini- J. Mercati στον πρόλογο της έκδοσης Heimbach των Βασιλικών και το κείμενο του 53ου βιβλίου, όπως μπόρεσαν να το διαβάσουν, εκδίδεται στο συμπλήρωμα της ίδιας έκδοσης.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N1 (φ. 64^{r-v}), π2 (φφ. 64^v, 20), N2 (φφ. 20^{r-v}, 37^{r-v}, 50^{r-v}, 58^{r-v}, 59^{r-v}).

Κατάλογος: A. MARTINI - D. BASSI, *Catalogus codicum Graecorum Bibliothecae Ambrosianae*, Μιλάνο 1906, I, 421-425 (Αρ. 358).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XVII. FERRINI - MERCATI, 96-120. E.C. FERRINI, στα *Rendiconti del R. Istituto Lombardo*, 30 (1897) 821 επ. ΒΑΣΙΛΙΚΑ, A VII, Prefatio, IX ση.1. VAN BOCHOVE, To Date, 107 επ.

Ψ Ambrosianus M. 68 sup.

αι. 14ος - φφ. 293.

Περιέχει την Αυξημένη Εισαγωγή (φφ. 145-261) με το συνηθισμένο παράρτημά της, δηλαδή τις Ροπές, το ΝοΓ, το ΝοΣ και το NPN.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 288-293^v), Π1α (φ. 293^v).

Κατάλογος: RHBR* I, 146 (Αρ. 122.6).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXV-XXVI. MEDVEDEV, ΝοΓ 48.

S² Ambrosianus Q. 25 sup.

αι. 11-12ος - φφ. 205 - Περγαμηνή.

Το χειρόγραφο, ακέφαλο, αρχίζει με το NPN, και τον ακολουθούν ο ΝοΓ (φφ. 5-10^v) και η Επιτομή (φφ. 10^v-199).

Ο NPN, του οποίου λείπει η αρχή (αρχ. από το άρθρο N2.18), συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 1-4^v), Π2α (φφ. 4^v-5).

Κατάλογος: RHBR I, 147 (Αρ. 123.1).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXV. MEDVEDEV, ΝοΓ 28. E. C. FERRINI,

* Στη συνέχεια, μόνο όπου η περιγραφή ενός χειρογράφου δεν περιλαμβάνεται στο RHBR, θα αναγράφεται ο κατάλογος της βιβλιοθήκης που βρίσκεται.

«Nuovo contributo alla restituzione del libro 53 dei Basilici», *Rendiconti Istituto Lombardo*, ser.II, 31 (1898), 772-773.

Y Ambrosianus Q. 50 sup.

έτους 1300 (περίπου) - φφ. 400 (φφ. 231- 400 πρίν από το 1300). Περιέχονται οι Αυξημένη Εισαγωγή (φφ. 231-248^v, 273-277), οι Ροπές (φφ. 248^v-273), άλλα κείμενα, ο Πρόχειρος Νόμος (φφ. 284-346), που ακολουθείται απο την τριλογία των ΝοΓ (φφ. 346-353^v), NPN και, αφού παρεμβάλλονται άλλα κείμενα ιδίως Νεαρές, ΝοΣ (φφ. 394^v- 400). Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 353^v-361^v), Π1α (φφ. 361^v-362). Κατάλογος: RHBR I, 147-148 (Αρ. 124.13). Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXVII. BURGMANN, E 30. BURGMANN-TROIANOS, EApp 32. MEDVEDEV, ΝοΓ 62-63.

Atheniensis, Βιβλιοθήκη της Βουλής 8

αι. 15ος - φφ. 216.

Αρχίζοντας με κείμενα από το «Σύνταγμα κατά Στοιχείον» του Ματθαίου Βλάσταρη (φφ. 1-76), συνεχίζει με ένα Νομικό λεξικό (φφ.76^v-77^v), τον Πρόχειρο Νόμο (φφ. 80-168), την Εκλογή (φφ. 168^v-190), το ΝοΓ (φφ. 190-198), το NPN, ένα άλλο νομικό Λεξικό (φφ. 206-208^v) και άλλα κείμενα. Ο NPN, ο οποίος είναι ακρωτηριασμένος στο τέλος (φτάνει μέχρι το N2.41), συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 198-205^v). Κατάλογος: RHBR I, 10 (Αρ. 6.9). Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XLI. BURGMANN, E 30. MEDVEDEV, ΝοΓ 60.

Atheniensis, EBE 1377

αι. 13-14ος - φφ. 322.

Ο Νομοκάνοντας σε 14 τίτλους, που αποτελεί και το κύριο κείμενο του χειρογράφου, ακολουθείται από το ΝοΜ (αρχ. φ. 218^v), το ΝοΓ (φφ. 303-306), το NPN, το κείμενο «Μέθοδοι ψήφων διαφόρων κύκλου ηλίου, σελήνης, ινδικτιώνος και Πάσχα» (αρχ. 311) και άλλα. Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N1 (φ. 306^v), N2+π2 (φφ. 306^v-311), Π1α (φ. 311). Ιδιωτική του NPN στο εν λόγω χειρόγραφο είναι το ότι ο π2 έχει ενσωματωθεί στο N2, δηλαδή το κάθε ένα άρθρο του N2 φέρει ως επικεφαλίδα του την αντίστοιχη αναφορά του στον π2. Κατάλογος: I. και Α. ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, Κατάλογος των χειρογράφων της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, Αθήνα 1892, 250. Φιλολογία: Α. ΜΟΜΦΕΡΡΑΤΟΣ, «Νομοκάνων του ΙΓ' αιώνας», Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος, Δ' (1892), 309-331. MEDVEDEV, ΝοΓ 38.

- U Athonensis, Βατοπεδίου 582
 αι. 13ος - 76 σελίδες - Περγαμηνή.
 Περιέχει αποσπάσματα από την Εκλογή, τον Πρόχειρο Νόμο, το ΝοΓ, τον Αττ. και το NPN.
 Ο NPN, απάνθισμα των διατάξεών του, συγκροτείται ως εξής: Προ. (σ. 51-52), N1 (σ. 52), N2 (σ. 52-53).
 Κατάλογος: *RHBR* I, 30 (Αρ. 22.1).
 Φιλολογία: BURGMANN, E 31.
- Θ Athonensis, Κουτλουμουσίου 555
 αι. 14ος (πρώτο μισό) - 182 σελίδες.
 Ο κώδικας αρχίζει με την EPrM (σ. 1-156), στην οποία είναι ενσωματωμένος ο NPN, που αναφέρεται επίσης στους πίνακες περιεχομένων της (σ. 2, 6).
 Ο NPN συγκροτείται ως εξής: π2 (σ. 6-7), Προ. (σ. 138-139), N1 (σ. 139), N2 (σ. 139-149), Π1β (σ. 149), Π1α (σ. 149-150).
 Κατάλογος: *RHBR* I, 38 (Αρ. 28.1).
 Φιλολογία: BURGMANN, E 32.
- k Athonensis, Μεγίστης Λαύρας B. 93 [+Paris. suppl. gr. 1351]
 αι. 11ος (πρώτο μισό) - φφ. 287 + 8 (=Parisinus).
 Ο κώδικας περιέχει στο τέλος του, μετά από νομοκανονικά κείμενα («Σύνταγμα Κανόνων» σε 14 τίτλους, *Collectio* 87 capit.), το ΝοΜ και την Εκλογή (φφ. 277^v - 287^v) με παράρτημα το NPN και άλλα κείμενα. Το κείμενο της Εκλογής διακόπτεται στο στίχο 507. Ορισμένα φύλλα (μετά το φ. 287) βρίσκονται στον κώδικα Parisinus suppl. gr. 1351 (φφ. 1-8) και περιέχουν το NPN (φφ. 1- 5^v) και παράρτημα της Εκλογής (φφ. 5^v - 8^v).
 Ο NPN, ακρωτηριασμένος (λείπει η αρχή του), συγκροτείται ως εξής: π2 (φ. 1), N2 (φφ. 1-5^v), Π1α (φ. 5^v).
 Κατάλογος: *RHBR* I, 39-40 (Αρ. 29.44).
 Φιλολογία: ASHBURNER, NPN XLI. BURGMANN, E 32-33. BURGMANN-TROIANOS, EApp. 33.
- F Athonensis, Παντοκράτορος 234
 αι. 12ος (τέλη) / 13ος (πρώτο μισό) - φφ. 547 - Περγαμηνή.
 Ο κώδικας παραδίνει μεταξύ των άλλων και ένα πίνακα περιεχομένων των Βασιλικών (φφ. 497^v - 505) με την επικεφαλίδα «Αἱ τῶν βασιλικῶν βιβλίων ἐπιτιτλώσεις». Τον πίνακα των 7 πρώτων τίτλων του 53ου βιβλίου (φφ. 502^v - 503), ακολουθεί ως 8ος τίτλος ο NPN, ο οποίος συντίθεται από το N1 (502^v - 503) και τον π2 (φ. 503^{r-v}).
 Κατάλογος: *RHBR* I, 46-48 (Αρ. 36.36).
 Φιλολογία: SIMON, Handschriftenstudien, 343. SVORONOS, SMB, 85.

L Bodleianus Laudianus 39

αι. 10ος - φφ. 346 - Περγαμηνή.

Μετά από νομοκανονικά κείμενα περιέχει τον Πρόχειρο Νόμο (φφ. 270-324^v), ακολουθούμενο από ένα ευρύτατο παράρτημα της Εκλογής όπου συναντάμε το NPN και το ΝοΣ (φφ. 339^v -344^v).

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N1 (φ. 331^{r-v}), π2 (φφ. 331^v-332^v), N2 (φφ. 332^v-338), Π1α (φ. 338^{r-v})

Κατάλογος: RHBR I, 173-175 (Αρ. 148.45).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXII. BURGMANN-TROIANOS, EApp 34. ZACHARIAE, Prochiron 323.

Γ Bodleianus Laudianus 91

αι. 15-16ος - φφ. 232.

Περιέχει την Αυξημένη Εισαγωγή (φφ. 122^v-202^v) με το συνηθισμένο παράρτημά της, δηλαδή τις Ροπές, το ΝοΓ, το ΝοΣ και το NPN.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 220^v-224), Π1α (φ. 224^{r-v}), Υβρ. (φ. 224^v), Ανατρ. δωρ. (φ. 224^v).

Κατάλογος: RHBR I, 175 (Αρ. 149.6).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXIX.

R Bodleianus Roe 18

έτους 1348 (Σεπτέμβριος) - φφ. 476.

Περιέχει μεταξύ άλλων Πίνακα περιεχομένων (φφ. 21-23^v), τον Πρόχειρο Νόμο (φφ. 24-67^v), την Εκλογή (φφ. 67^v -80) και την τριλογία των ΝοΓ (φφ. 81-85), NPN και ΝοΣ (φφ. 96^v -100^v), με την παρεμβολή μικρών κεμένων ανάμεσα στους εν λόγω τρεις νόμους, κ.ά. Στον πίνακα περιεχομένων αναφέρεται και ο NPN (φ. 21^v), καθώς επίσης μικρό απόσπασμά του (το άρθρο N1.18) συναντιέται στο φ. 101^v.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 86-90^v), Π1α (φ. 90^v).

Κατάλογος: RHBR I, 178-181 (Αρ. 151.10, 16).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXV. BURGMANN, E 33. MEDVEDEV, ΝοΓ 55.

H H² Cryptensis Z γ III

αι. 12/13ος - φφ. 175 - Περγαμηνή.

Αρχίζει (φφ. 1-71^v) με ένα Παράγωγο του Πρόχειρου Νόμου (ακέφαλο, από τον τίτλο 26 επ.) και ακολουθούν ο ΝοΣ, ο NPN (φφ. 76-84^v = H²) κ.ά. Τα φφ. 85-119, γραμμένα με άλλο χέρι, περιέχουν αποσπάσματα νομικού περιεχομένου μαζί με αποσπάσματα της EPrM και ανάμεσά τους ένα απάνθισμα του NPN (φφ. 108/110 -109^v /111^v = H).

Ο NPN (H) συγκροτείται ως εξής: Προ. (φ. 108^{r-v} /110^{r-v}), N2 (φφ.

108^v /110^v - 109/111), Π1β (φ. 109^{r-v} /111^{r-v}), Π1α (φ. 109^v /111^v). Ο NPN (H²) συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 76-83^v), Π2α (φφ. 83^v -84), N1 (φ. 84^{r-v}).

Κατάλογος: *RHBR* I, 100-101 (Αρ. 79.3.4).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XX και 49-50. BURGMANN, E 34. BURGMANN-TROIANOS, EApp 34. MEDVEDEV, ΝοΓ 31. SIMON, FM.I 102, 107 κά.

Cryptensis Z γ V

αι. 13ος - φφ. 24.

Το χειρόγραφο είναι ακρωτηριασμένο στην αρχή και στο τέλος. Έτσι μας δίνει τους τελευταίους τίτλους της Επιτομής (Επιτ. 42.18-45.62), το ΝοΣ (φφ. 15^v -18^v) και το NPN.

Ο NPN, ακρωτηριασμένος στο τέλος (φτάνει μέχρι το N2.41), συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 19-24^v).

Κατάλογος: *RHBR* I, 101 (Αρ. 80.3).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XX-XXI.

m *Cryptensis* Z γ VII

αι. 14ος - φφ. 199.

Περιέχει Παράγωγο του Πρόχειρου Νόμου (φφ. 1-121), που ακολουθείται από την τριλογία των ΝοΣ (φφ. 121-125^v), NPN και ΝοΓ (φφ. 132^v-141^v) και άλλα κείμενα στη συνέχεια.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 125^v-131), Π2α.1 (φ. 131), Π1α.1, 3 (φ. 131^{r-v}), Π2α.4-6 (φ. 131^v), N1 (φφ. 131^v -132^v).

Κατάλογος: *RHBR* I, 102 (Αρ. 81.3).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXXV-XXXVI. BURGMANN, E 34. BURGMANN-TROIANOS, EApp 35. MEDVEDEV, ΝοΓ 32.

Guelferbytanus Helmstadiensis 262 [+Vindobonensis phil. gr. 74]

αι. 15ος - φφ. 88. + 15 (= Vindobonensis)

Περιέχει την *Collectio tripartita* (φφ. 1^v-73^v) και ακολουθούν οι Νεαρές του αυτοκράτορα Ηρακλείου (φφ. 73^v -82^v) και ο NPN.

Ο NPN, είναι ακρωτηριασμένος στο τέλος (φτάνει μέχρι το άρθρο N2.38, στίχο 10) αλλά η έρευνά μας απόδειξε ότι έχει τη συνέχειά του στον Vindobonensis phil. gr. 74, όπου συνεχίζεται ακριβώς εκεί που σταμάτησε. Στο Vindobonensis ο NPN ακολουθείται από το Κανονάριον του Ιωάννη του Νηστευτή (φφ. 109-122^v) το οποίο επίσης πρέπει να ανήκει στον *Guelferbytanus*.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: π1 (φ. 82^v), N1 (φφ. 82^v-83^v), π2 (φφ. 83^v -84^v), N2 (φφ. 84^v -88^v +Vindob. φφ. 108-109), Π1α (Vindob. φ. 109).

Κατάλογος: O. VON HEINEMANN, *Die Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel. I Die Helmstedter Handschriften*, 1, 1884 (ανατ. 1963), 218 (Αρ. 295).

Φιλολογία: J. KONIDARIS, «Die Novellen des Kaisers Herakleios», *FM V* (1982), 34-106.

Hierosolymitanus Σάβα 225

έτους 1370 - φφ. 137.

Περιέχει μεταξύ άλλων την Αυξημένη Εισαγωγή (φφ. 6^v-65), με το συνηθισμένο παράρτημά της, δηλαδή τις Ροπές, το ΝοΓ, το ΝοΣ και το NPN, της οποίας και αριθμείται ως νή τίτλος.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 78^v - 81), Π1α (φ. 81), Υβρ. (φ. 81), Αποκρίσεις κανονικά (φφ. 83-114).

Κατάλογος: *RHBR I*, 108-110 (Αρ. 87.10).

Φιλολογία: BURGMANN, E 34.

Hierosolymitanus Νέας Συλλογής Φωτίου 47

αι. 11ος - φφ. 20.

Περιέχει λείψανα από διαφόρους μεμβράνινους κώδικες. Το υπ' αριθ. 7 (φ. 20^{r-v}) περιέχει απόσπασμα του NPN (N2. 10-17).

Κατάλογος: *RHBR I*, 110 (Αρ. 88.1).

J Laurentianus gr. 9. 8 [+ Lipsiensis Bibl. Univ. gr. 46]

αι. 12ος - φφ. 354 + 8 (=Lipsiensis) - Περιγραφή.

Ανάμεσα στα φφ. 350 και 351 λείπουν φύλλα, οχτώ από τα οποία βρίσκονται στον Lipsiensis Bibl. Univ. gr. 46 (φφ. 9-16^v).

Αρχίζοντας με νομοκανονικά κείμενα συνεχίζει με την Εκλογή (φφ. 333-349^v) και το Παράρτημά της (φφ. 326^v - 332^v, 349^v-350^v + Lips. φφ. 9-16), όπου συναντάμε και το ΝοΣ (φφ. 349^v - 350^v + Lips. φ. 9), το NPN (Lips. φφ. 12-16 + 351), τη διάταξη Ζήνωνος περί καινοτομιών κ.ά.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: Προ. (φ. 12^{r-v}), π1 (φ. 12^v), N1 (φφ. 12^v - 13), π2 (φ. 13^{r-v}), N2 (φφ. 13^v - 16^v + φ. 351).

Κατάλογος: *RHBR I*, 80-82 (Αρ. 61.64).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXI, XXXIX. BURGMANN, E 35. BURGMANN-TROIANOS, EApp 35.

K Laurentianus gr. 80. 6

αι. 15ος (α' μισό) - φφ. 636 + 2.

Ο κώδικας μεταξύ άλλων κειμένων δίνει (φφ. 46-211) την Επιτομή, τη γνωστή ως «Epitome Laurentiana», στη συνέχεια της οποίας έρχονται ο ΝοΓ και ο NPN, ο οποίος αριθμείται ως ο 50ος τίτλος της, και ακολουθούν άλλα κείμενα. Στον πίνακα επίσης των τίτλων της Επιτομής

αναγράφεται: «τίτλος ν'. Νόμος Ροδίων ναυτικός. Περὶ ναυκλήρων καὶ πιστικῶν καὶ ναυτῶν καὶ πανδοχέων καὶ τῆς κατ' αὐτῶν καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἀγωγῆς» (φ. 48^v).

Ο ΝΡΝ, αφού προηγείται ο σχετικός με το ναυτικό δίκαιο 32ος τίτλος του Ατταλειώτη, συγκροτείται ως εξής: Ν2 (φφ. 206-210^v), Π2β (φφ. 210^v -211).

Κατάλογος: *RHBR* I, 86-87 (Αρ. 68.8).

Φιλολογία: ASHBURNER, ΝΡΝ, XXI-XXII και 50- 52. MEDVEDEV, ΝοΓ 43.

Leidensis Bibl. Univ. cod. Vossiani et Misc. F. 19

αι. 16ος - φφ. 298.

Περιέχει τη SBM (με παραλείψεις), συνεχίζοντας με το 8ο βιβλίο των Βασιλικών (με σχόλια) και το ΝΡΝ.

Ο ΝΡΝ συγκροτείται ως εξής: π2 (φφ. 291-292), Ν2 (φφ. 292-298), Π1α (φ. 298^{r-v}).

Κατάλογος: *RHBR* I, 120 (Αρ. 96.4).

Φιλολογία: ASHBURNER, ΝΡΝ, XXXVIII.

Lesbiacus, Γυμνάσιο Μυτιλήνης 7

αι. 15ος (πρώτο μισό) - φφ. 315.

Ανάμεσα στο πλήθος των νομικών χειμένων που περιέχει βρίσκουμε και τους ΝΡΝ, ΝοΣ (φφ. 233-237) και το ΝοΜ (φφ. 237-243^v), ενώ ο ΝοΓ βρίσκεται απομακρυσμένος από τους άλλους δύο (φφ. 155-160).

Ο ΝΡΝ συγκροτείται ως εξής: π2 (φφ. 227-228), Ν2 (φφ. 228-232^v), Π1α (φφ. 232^v -233).

Κατάλογος: *RHBR* I, 130-134 (Αρ. 109.4).

Φιλολογία: BURGMANN, E 35.

Lesbiacus, Μονή Λεωμώνος 191

αι. 16ος - φφ. 150.

Ο κώδικας περιέχοντας στην αρχή του μία ιδιότυπη νομική συλλογή (φφ. 1-22), στο φ. 18^{r-v} με την επικεφαλίδα «τοῦ αὐτοῦ περὶ ναυτικῶν» δίνει τον 32ο τίτλο του Αττ. εμπλουτισμένο με απάνθισμα του τμήματος Ν1 του ΝΡΝ και του τίτλου 24 της Εισαγωγής.

Κατάλογος: *RHBR* I, 139 (Αρ. 113.1).

Φιλολογία: L. BURGMANN - M. TH. FÖGEN, «Florilegium Lesbiacum», *FM* V (1982), 107-178.

Lipsiensis Bibl. Univ. 43

αι. 16ος - φφ. 159.

Περιέχει την Αυξημένη Εισαγωγή με το συνηθισμένο παράρτημά της, δηλαδή τις Ροπές, το ΝοΓ, το ΝοΣ και το ΝΡΝ.

Ο ΝΡΝ συγκροτείται ως εξής: Ν2 (φφ. 142-147^v), Π1α (φ. 147^v), Υβρ. (φφ. 147^v -148), Ανατρ. δωρ. (φ. 148).

Κατάλογος: *RHBR* I, 123-124 (Αρ. 100.5).

Φιλολογία: ASHBURNER, ΝΡΝ, XXXIX.

Δ Lipsiensis Bibl. Univ. 44

αι. 16ος - φφ. 133.

Περιέχει μεταξύ άλλων κειμένων την Αυξημένη Εισαγωγή με το συνηθισμένο παράρτημά της, δηλ. τις Ροπές, το ΝοΓ, το ΝοΣ και το ΝΡΝ.

Ο ΝΡΝ συγκροτείται ως εξής: Ν2 (φφ. 121-125), Π1α (φ. 125), Υβρ (φ. 125^v), Π1δ (φφ. 125^v -126).

Κατάλογος: *RHBR* I, 124 (Αρ. 101.5).

Φιλολογία: ASHBURNER, ΝΡΝ, XXXIX.

Lipsiensis Bibl. Univ. 45

αι. 14ος - φφ. 100.

Ο Κώδικας περιέχει τον Πρόχειρο Νόμο (φφ. 1-72^v) ακολουθούμενο από την τριλογία των ΝοΣ (φφ. 72^v - 79), ΝοΓ (φφ. 79-87) και ΝΡΝ με εγγραφή στο τέλος «τὰ τῶν προχείρων ἔσχε θεσπισμάτων πέρας».

Ο ΝΡΝ συγκροτείται ως εξής: Προ. (φφ. 87^v -88), π1 (φ. 88), Ν1 (φφ. 88-89), Ν2 (φφ. 89-99), Π1α (φφ. 99^v -100).

Κατάλογος: *RHBR* I, 125 (Αρ. 102.4).

Φιλολογία: ASHBURNER, ΝΡΝ, XXXIX. MEDVEDEV, NG 51.

Lipsiensis Bibl. Univ. gr. 46

φφ. 12-16^v (αι. 11ος) + φ. 39.

Τα φφ. 9-16 αποτελούν τμήμα του Laurentianus gr. 9.8.

Το φ. 39 περιέχει απόσπασμα του ΝΡΝ (με νεότερο χέρι γραμμένο), ακριβώς το τμήμα που υπάρχει στο φ. 351 του Laurentianus gr. 9.8.

Κατάλογος: *RHBR* I, 125 (Αρ. 103).

Londinensis Brit. Mus. Harley 5675

αι. 16ος - φφ. 201.

Περιέχει μεταξύ άλλων την *Collectio tripartita* (φφ. 3-144^v), τις Νεαρές του αυτοκράτορα Ηρακλείου (φφ. 145-162^v), το ΝΡΝ, το Κανονάριον του Ιωάννη του Νηστευτή (αρχ. φ. 180) και άλλα κείμενα.

Ο ΝΡΝ συγκροτείται ως εξής: π1 (φ. 163^{r-v}), Ν1 (φφ. 163^v -165), π2 (φφ. 166-168), Ν2 (φφ. 169-179), Π1α (φ. 179^{r-v}).

Κατάλογος: R.NARES, *A Catalogue of the Harleian Manuscripts in the British Museum*, 3, Λονδίνο 1808, 286.

Φιλολογία: KONIDARIS, ό.π

M Marcianus gr. 172

έτους 1175 (Ιούλιος) - φφ. 257 - Περγαμηνή.

Το χειρόγραφο περιέχει κυρίως μια μορφή της Επιτομής που είναι γνωστή με το όνομα «*Epitome Marciana*» (φφ. 1-256^v), στην οποία ο NPN φέρεται ενσωματωμένος.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: π2 (φ. 1^{r-v}), π1 (φ. 21), N2 (φφ. 30^v - 36^v), Π1α (φ. 36^v), Π1γ (φφ. 36^v - 37), Προ. (φ. 230), N1 (φφ. 230-231), N2. 32 εδ.2, 33 (φ. 231).

Κατάλογος: *RHBR* I, 330-331 (Αρ. 289.2, 5, 13).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXII- XXIII και 47- 49. BURGMANN, E 36. BURGMANN-TROIANOS, EApp 35. MEDVEDEV, ΝοΓ 30.

Marcianus gr. 176

έτους 1351 (Φεβρουάριος) - φφ. 396.

Είναι ένα χειρόγραφο της SBM. Στο γράμμα N και στη συνέχεια του κειμένου του NPN δίνει επιπλέον, με τον τίτλο «νόμος ροδίου», τα εξής άρθρα του τμήματος N2 (φφ. 286^v -288): 1, 4-6 (που τα αριθμεί ε', στ', ζ'), 11, 12, 14-19.

Κατάλογος: *RHBR* I, 337 (Αρ. 293.1).

Φιλολογία: SVORONOS, SBM, 194.

O Marcianus gr. 181

έτους 1441 (14 Ιουνίου).- φφ. 367.

Αρχίζει με την Εισαγωγή (φφ. 1-206^v), η οποία τελειώνει με την εγγράφη «τέλος ειληφεν ό πρόχειρος νόμος» και συνεχίζει με το NPN, το EApp. (περί όρων και οροθεσιών αγρών), το ΝοΣ και αποστολικούς κανόνες.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: π2 (φφ. 207-209^v), N2 (φφ. 210-223), Π1α (φ. 223^{r-v}).

Κατάλογος: *RHBR* I, 341 (Αρ. 298.2).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXIV. BURGMANN, E 36. BURGMANN-TROIANOS, EApp 35.

N Marcianus gr. 579

αι.11ος - φφ. 200 - (φφ. 66-194 Περγαμηνή).

Μετά από το Αυξημένο Πρόχειρο έρχεται η συλλογή που είναι γνωστή με το όνομα «*Epitome ad Prochiron mutata*» (φφ. 66-81^v, 84-188^v), την οποία ακολουθούν οι ΝοΣ (φφ. 188^v -191^v) και ΝοΓ (φφ. 191^v -194^v), ενώ ένα απόσπασμα του NPN βρίσκεται ανάμεσα στο κυρίως κείμενό της (φφ. 82-83^v). Ο NPN (απόσπασμά του, που οφείλεται σε φθορά του χειρογράφου) συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 82-83), Π1α (φ. 83^{r-v}), Π1γ, ακρωτηριασμένο στο τέλος (φ. 83^v).

Κατάλογος: *RHBR* I, 344 (Αρ. 302.5).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXIII-XXIV. BURGMANN, E 36. BURGMANN-TROIANOS, EApp 35. MEDVEDEV, ΝΓ. 27-28.

Matritensis Bibl. Nat. 4604 (πρώην N. 139)

έτους 1562 - φφ. 352.

Έχει αντιγραφεί από τον Α. Δαρμάτιο το 1562 και στα φφ. 198^v -352 δίνει τα ίδια περιεχόμενα με τον κώδικα Londonensis Brit.Mus. Harley 5675, δηλαδή την *Collectio tripartita* (φφ. 198^v-308), τις Νεαρές του αυτοκράτορα Ηρακλείου (φφ. 309^v-322), το NPN, το Κανονάριον του Ιωάννη του Νηστευτή (αρχ. φ. 334^v) κλπ.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N1 (φφ. 322^v -323^v), π2 (φφ. 324-325^v), N2 (φφ. 326-333^v), Π1α (φφ. 333^v -334).

Κατάλογος: G. DE ANDRÉS, *Catalogo de los Codices Griegos de la Biblioteca Nacional*, Μαδρίτη 1987, 101-103 (Αρ.4604).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXXVIII. KONIDARIS, ό.π.

Matritensis Bibl. Nat. 4753 (πρώην Arch. Hist. 163.3)

έτους 1563 - φφ. 128.

Έχει αντιγραφεί από τον Α. Δαρμάτιο το 1563.

Περιέχει την *Collectio tripartita* (φφ. 2-82^v), τις Νεαρές του αυτοκράτορα Ηρακλείου (φφ. 83^v -92^v), το NPN, το Κανονάριον του Ιωάννη του Νηστευτή (φφ. 101^v -116), και τις Νεαρές του Ιουστινιανού, αρ. 133 και 120 (φφ. 116^v -128^v).

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: π1 (φ. 93), N1 (φφ. 93-94), π2 (φφ. 94-95), N2 (φφ. 95^v -101), Π1α (φ. 101^{r-v}).

Κατάλογος: G. DE ANDRÉS, *Catalogo*, 346-347 (Αρ.4753).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXXVIII. KONIDARIS, ό.π.

Messanensis S. Salvatoris 114

αι. 12ος (αρχή) - φφ. 146 - Περγαμηνή.

Το ενδιαφέρον αυτό χειρόγραφο δίνει βασικά την *Ecloga Privata* (φφ. 20^v-53) και Παράγωγο του Πρόχειρου Νόμου (φφ. 69-111^v). Ακολουθεί ένα πλούσιο παράρτημα που τελειώνει με το NPN.

Ο NPN, ακρωτηριασμένος στο τέλος του (φτάνει μέχρι το N.2.29, ενώ ο π2 είναι πλήρης), συγκροτείται ως εξής: π2 (φφ. 139^v -141), N2 (φφ. 141-146^v).

Κατάλογος: *RHBR* I, 150-151 (Αρ. 127.23).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXIX-XXXI. BURGMANN, E 36. BURGMANN-TROIANOS, EApp 36. MEDVEDEV, NG 27-31.

Μετέωρα, Μονή Αγίου Στεφάνου 5

αι. 14ος - φφ. 284.

Ανάμεσα σε κείμενα ενός παραγώγου του Πρόχειρου Νόμου (πρώιμη μορφή του Αυξημένου Πρόχειρου) συναντάμε απάνθισμα του NPN αλλά και των ΝοΣ (φ. 185^v) και ΝοΓ (φφ. 212^v -218).

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N2 (φ. 186^{r-v}), Π1α (φ. 186^v).

Κατάλογος: RHBR I, 152-153 (Αρ. 129.7).

Μετέωρα, Μονή Μεταμορφώσεως 483_

αι. 16ος - φφ. 175.

Αρχίζει με τον Πρόχειρο Νόμο (φφ. 1-130^v), που έχει τίτλο «*Νόμος Πρόχειρος ἐν τεσσαράκοντα τίτλοις γεωργικὸς καὶ ναυτικὸς καὶ περὶ ἐγκλημάτων*» και συνεχίζει με την τριλογία των ΝοΓ (φφ. 130^v -141), NPN και, αφού παρεμβάλλεται το κείμενο «περί μοναχών και ασκούντων» (φφ. 154-157^v), το ΝοΣ (φφ. 157^v -164^v) και στη συνέχεια άλλα κείμενα.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 141^v -153^v), Π1α (φφ. 153^v -154).

Κατάλογος: RHBR I, 154 (Αρ. 130.3). Ν. ΒΕΗ, *Τα χειρόγραφα των Μετεώρων, 1: Μονής Μεταμορφώσεως*, Αθήνα 1967, 485-487 (Αρ.483).

Monacensis gr. 149

αι. 15ος - φφ. 193.

Περιέχει την Collectio Tripartita (φφ. 3-148), το NPN, το Κανονάριον του Ιωάννη του Νηστευτή (αρχ. φ. 164^v).

Ο NPN, ακρωτηριασμένος στην αρχή του, συγκροτείται ως εξής: N1 (φ. 148), π2 (φφ. 148-150^v), N2 (φφ. 151-163^v), Π1α (φφ. 163^v -164).

Κατάλογος: I. HARDT, *Catalogus codicum manuscriptorum graecorum Bibliothecae Regiae Bauaricae*, I-V, Μόναχο 1806-1812, 2, 160.

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXXIX.

Ω Monacensis gr. 303

αι. 13ος (β' μισό) - φφ. 188 - Περγαμηνή.

Περιέχει την Αυξημένη Εισαγωγή με το συνηθισμένο παράρτημά της, δηλαδή τις Ροπές, το ΝοΓ, το ΝοΣ και το NPN. Στον πίνακα των τίτλων της ΑΕ, που παραθέτει, τα κείμενα αυτά φέρονται ενσωματωμένα με αρίθμηση ξζ', ξη', ξθ' και ο' αντίστοιχα.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 181-187), Π1α (φ. 187), Υβρ. (φ. 187^v), Π1δ (φφ. 187^v -188^v).

Κατάλογος: RHBR I, 165 (Αρ. 140.5).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXXIX-XL, 53-56. MEDVEDEV, ΝοΓ 48.

Mosquensis (Gosudarstvennyj Istoriceskij Muzej) Synod. gr. 314

αι. 14ος - φφ. 147.

Εκλογή (φφ. 63-87^v), κείμενο παραινετικό για τα καθήκοντα του δικα-

στή (φ. 88^{r-v}), NPN, αποσπασμα από την εκλογή Νεαρών Λέοντα του ΣΤ' κ.ά.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 88^v -95^v), Π1α (φφ. 95^v -96). Κατάλογος: RHBR I, 158-160 (Αρ. 134.13).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XL. BURGMANN, E 37. BURGMANN-TROIANOS, EApp 36.

ο Mosquensis (Gosudarstvennyj Istoriceskij Muzej) Synod. grec 318

αι.11ος - φφ. 228 +2.

Νομοκάνων ΙΔ τίτ. (Φωτίου), ΝοΜ (αρχ. φ. 203), ΝοΓ (αρχ. φ. 211), NPN, Μέθοδοι ψήφων διαφόρων του κύκλου ηλίου, σελήνης, ινδικτιώνος και Πάσχα (φφ. 222-223) κ.ά.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N1 (φφ. 215^v -216), N2+π2 (φφ. 216-221^v), Π1α (221^v). Ιδιοτυπία του NPN στο εν λόγω χειρόγραφο είναι το ότι ο π2 έχει ενσωματωθεί στο N2, δηλαδή το κάθε ένα άρθρο του N2 φέρει ως επικεφαλίδα του την αντίστοιχη αναφορά του στον π1.

Κατάλογος: Archimandrit VLADIMIR, *Sistematičescoe opisanie rukopisej Moskovskoj Sinodal'noj (Patriaršej) Biblioteki. I: Rukopisi grečeskija*, Μόσχα 1894, 449-454 (Αρ. 318).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XL. MEDVEDEV, ΝοΓ 35-36.

Neap. Neapolitanus Bibl. Naz. II. C. 5-6

αι. 16ος (πρώτο μισό) - φφ. 208 +190.

Ο κώδικας αρχίζει με Σχόλια του Θ. Βαλσαμώνος στους Κανόνες, συνεχίζει με τους Πρόχειρο Νόμο (φφ. 120-173), που φέρει τον τίτλο «ένταυθα άπαρχή του νόμου του προχείρου» και συνοδεύεται από τους ΝοΣ (φφ. 173-177), ΝοΓ (φφ. 177^v -182^v) και NPN. Στο τέλος υπάρχει η εγγραφή: «τά των προχείρων έσχε θεσπισμάτων πέρας τῷ δέ Θεῷ ήμῶν δόξα είς τούς αιώνας αμήν».

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: Προ. (φ. 183), π1 (φ. 183^{r-v}), N1 (φ. 183^v -184), π2 (φφ. 184-185), N2 (φφ. 185-190), Π1α (φ. 190).

Κατάλογος: RHBR I, 167-168 (Αρ. 143-144.31).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXXVI. MEDVEDEV, ΝοΓ 51-52.

Parisinus gr. 1263

αι. 14ος (μέσα) - φφ. 277.

Περιέχει απόσπασμα της EPrM (φφ. 250-258). Στους πίνακες των περιεχομένων της βρίσκουμε αναφορά του NPN «νόμος ροδιώνος ναυτικός» (φ. 251) και παρακάτω τον π2 (φ. 252), αλλά λείπει το κείμενό του λόγω ακρωτηριασμού του χειρογράφου. Από τους πίνακες των περιεχομένων (συγκεκριμένα από τον π2) μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο

NPN θα είχε τη σύνθεση που συναντάμε στα χρφ. της EPrM και χωρίς αμφιβολία ο N2 θα συνοδευόταν από τα παραρτήματα Π1β και Π1α:
Κατάλογος: *RHBR* I, 184-185 (Αρ. 155.17).
Φιλολογία: BURGMANN, E 37.

P Parisinus gr. 1355

αι. 15ος (πρώτο μισό) - φφ. 433.

Το χειρόγραφο ανάμεσα σε άλλα νομικά και νομοκανονικά κείμενα περιλαμβάνει και την Εξάβιβλο του Αρμενόπουλου σε μία επαυξημένη μορφή, τη γνωστή πλέον ως *Hexabiblos Aucta* (φφ. 12^v-15, 16-286). Ανάμεσα στις διατάξεις που περιέχονται σ' αυτή την συλλογή υπάρχουν αρκετές που έχουν ληφθεί από το 53ο βιβλίο των Βασιλικών. Ειδικότερα: α) στο φ. 67^v περιέχεται η διάταξη του B.53.1.85, β) στα φφ. 116^v-118, διατάξεις των 53.1, 53.2, 53.3 και 53.8β (=NPN, N2. 7, 47, 31, 35, 37, 41, 44), γ) στο περιθώριο του φ. 123^v, η διάταξη του B.53.7.9, δ) στα φφ. 129^v-130, διατάξεις του 53.7, ε) στο φ. 134, διατάξεις του 53.5 και στ) στο φ. 252, οι διατάξεις 53.3.25 και 41.

Κατάλογος: *RHBR* I, 197-201 (Αρ. 169.9).

Φιλολογία: FOEGEN, HA., FM VII, 259-333. BURGMANN, E 38

V V² Parisinus gr. 1356

αι. 14ος (μέσα) - φφ. 339.

Περιέχει μεταξύ άλλων το Αυξημένο Πρόχειρο (φφ. 13-264), το ΝοΓ (φφ. 265-269^v), διατάξεις ναυτικού δικαίου, δηλαδή τον 32ο τίτλο του Ατταλειώτη (φ. 269^v), Νεαρές διαφορές, το NPN (φφ. 277-278 =V), άλλα κείμενα εκκλησιαστικά και νομοκανονικά και πάλι το NPN (φφ. 319-325 =V²), γραμμένο το έτος 1478.

Ο NPN (V), απάνθισμα, συγκροτείται ως εξής: N1 (φ. 277), N2 (φφ. 277-278), Π1α (φ. 278).

Ο NPN (V²) συγκροτείται ως εξής: π1 (φ. 319), N1 (φ. 319^v), π2 (φφ. 319^v-320), N2 (φφ. 320-325), Π1α (φ. 325).

Κατάλογος: *RHBR* I, 201-202 (Αρ. 170. 6, 11, 25).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXVI και 50-51. BURGMANN, E 38. MEDVEDEV, ΝοΓ 53-55.

Paris. 1357 Parisinus gr. 1357.

αι. 16ος - φφ. 277.

Στα φφ. 123-128 δίνει πίνακα των βιβλίων 46-60 των Βασιλικών. Στο 53ο βιβλίο (φ. 124^v) αναφέρεται και ο NPN ως 8ος τίτλος «ή Τὰ κεφάλαια τοῦ νόμου τῶν ροδίων: Κεφάλαια νόμου ροδίων κατ' ἐκλογὴν / φ. 124^v / ἢ περὶ ναυτικῶν ».

Κατάλογος: *RHBR* I, 203 (Αρ. 171.6).

Π Π² Parisinus gr. 1367

αι. 11ος-12ος - φφ. 124 - Περγαμηνή.

Αρχίζει με την *Eisagoge* (*Epanagoge*) cum *Prochiron composita* (φφ. 1-37^v) και συνεχίζει με αποσπάσματα από τα Βασιλικά, το NPN (φφ. 49^v -50^v =Π²), Νεαρά περι προτιμήσεως (φφ. 50^v-52^v), διάφορα αποσπάσματα από τα Βασιλικά επίσης και την Εισαγωγή, το ΝοΓ (φφ. 97-101), το ΝοΣ (φφ. 101-103^v) και, με παρεμβολή άλλων κειμένων, παλι με μία παραλλαγή του NPN (φφ. 112-118^v =Π). Ακολουθούν αποσπάσματα από τα Βασιλικά.

Ο NPN (Π), ακρωτηριασμένος στην αρχή και στο τέλος, συγκροτείται ως εξής: N1 (φ. 112), π2 (φφ. 112-113), Προ. (φ. 113^{r-v}), N2 (φφ. 113^v -118^v). Ο NPN (Π²), απάνθισμα άρθρων του N2 και N1, συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 49^v -50), N1 (φ. 50^{r-v}).

Κατάλογος: *RHBR* I, 211 (Αρ. 182. 3, 16).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXIV-XXV. MEDVEDEV, ΝοΓ 37-38.

Parisinus gr. 1381A

αι. 14ος - φφ. 114.

Είναι ένα χειρόγραφο της Αυξημένης Εισαγωγής, ακρωτηριασμένο στο τέλος του. Η ΑΕ ακολουθείται από το συνηθισμένο παράρτημά της, δηλαδή τις Ροπές, το ΝοΓ και το ΝοΣ (φτάνει μέχρι το άρθρο Α.νγ' =Ζέπων JGR, II, 79). Στον πίνακα περιεχομένων όμως (φ.114^{r-v}) το ΝοΣ ακολουθεί ο NPN («νόμος ρωδίων ό κατά θάλατταν»), προσφέροντάς μας και απόδειξη ότι πριν από τον ακρωτηριασμό αποτελούσε και το τελευταίο κείμενό του κώδικα.

Κατάλογος: *RHBR* I, 213 (Αρ. 185).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXXVI. MEDVEDEV, ΝοΓ 48.

Σ Parisinus gr. 1383

αι. 12ος - φφ. 212 - Περγαμηνή.

Περιέχει την Αυξημένη Εισαγωγή με το συνηθισμένο παράρτημά της, δηλ. τις Ροπές, το ΝοΓ, το ΝοΣ και το NPN.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 203-210), Π1α (φ. 210^{r-v}), Υβρ. (φφ. 210^v -211), Π1δ (φ. 211^{r-v}).

Κατάλογος: *RHBR* I, 214 (Αρ. 187.5).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXV, 52-56. MEDVEDEV, ΝοΓ 47-48.

Q Parisinus gr. 1384

έτους 1165/ 1166 - φφ. 195 - Περγαμηνή.

Ο Κώδικας αρχίζει με τον Πρόχειρο Νόμο, συνεχίζει με την *Ecloga Privata Aucta* (φφ. 79^v -95, 148-155, 104-106), *EApp.* (φφ. 106^v -119^v), το ΝοΣ (φφ. 113-116^v), το NPN, το ΝοΓ (φφ. 128-134) και διάφορα

νομικά κείμενα και Νεαρές, τελειώνοντας με την EPrM (αποσπάσματα μαζί με κανόνες).

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: Προ. (φφ. 119^v -120), N1 (φ. 120^{r-v}), N2 (φφ. 120^v -127), Π1α (φ. 127).

Κατάλογος: *RHBR* I, 215-216 (Αρ. 188.5).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXV. BURGMANN, E 38. BURGMANN-TROIANOS, EApp 36. MEDVEDEV, ΝοΓ 28-30.

Parisinus gr. 1385A

έτους 1431 – φφ. 399.

Αρχίζει με το Νομικό Πόνημα του Μ. Ατταλειάτη (φφ. 2-98^v). Στη συνέχεια του 32ου τίτλου του έργου έρχεται ο NPN, που επίσης αναφέρεται και στον πίνακα περιεχομένων ως «ρόδιοι νόμοι» (φ. 3).

Ο NPN, απάνθισμα, συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 65^v -67^v), Π1α3 (φ. 67^v).

Κατάλογος: *RHBR* I, 216-217 (Αρ. 189).

Parisinus gr. 1391

αι. 14ος – φφ. 240.

Στο ιδιότυπο τούτο χειρόγραφο ο NPN, φέρει αρίθμηση ως τίτλος κα' και ακολουθείται από ένα συνθετο παράρτημα.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N2. 1-3 (φ. 228^{r-v}), Π1γ. 5 (φ. 228^v), N2. 4 επ. (φφ. 228^v -233^v), Π1α (φφ. 233-234), ένα κείμενο άσχετο με την ύλη ναυτικού δικαίου (φ. 234), N.2. 10, 13, 35 (φ. 234), SBM, στοιχείο N1.10 §3 (φ. 234^v), Π1δ. 6, 7 (φ. 234^v), SBM, στοιχείο N1. 10 §§ 4,5, 11 (φ. 235), SBM, στοιχείο N1. (τίτλος) χβ' «περί ναυαγίου και αποβολής και συνεισφοράς» 12-20, 23-34 (φφ. 235^{r-v}, 235^v -237) και τελειώνει με την ακόλουθη σημείωση: «τέλος ροδίου νόμου» (φ. 237). Κατάλογος: *RHBR* I, 221-222 (Αρ. 193.35 και 36).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXXVI-XXXVIII. BURGMANN, E 38-39. BURGMANN-TROIANOS, EApp 36. MEDVEDEV, ΝοΓ 68-69.

I Parisinus gr. 1720

αι. 14ος – φφ. 193.

Ο NPN είναι ενσωματωμένος στην EPrM (φφ. 124^v -162^v)· αναφέρεται και στους πίνακές της ως «νόμος ροδίων(ος) ναυτικός» (φ. 125^v β).

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: π2 (φ. 126^v), Προ. (φφ. 158^v -159), N1 (φ. 159), N2 (φφ. 159-161^v), Π1β (φφ. 161^v -162), Π1α (φ. 162).

Κατάλογος: *RHBR* I, 223 (Αρ. 194.8).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXXVI-XXXVIII. BURGMANN, E 39.

Coisl Parisinus Coislianus. 151. (55)

αι. 14ος (πρώτο μισό) - φφ. 269.

Περιέχει πίνακες τίτλων των Βασιλικών (1α-18α). Το 53ο βιβλίο (φ. 12^ν) δηλώνεται ότι έχει μόνο 7 τίτλους: «βιβλίον νγ' τῶν βασιλικῶν) ἔχ(ον) τί(τλους) ζ'».

Κατάλογος: *RHBR* I, 229 (Αρ. 202.1).

Φιλολογία: SCHMINCK, *Studien*, 25, 52-54.

I Parisinus suppl. gr. 627

αι. 14ος - φφ. 217.

Το χειρόγραφο περιέχει την Επιτομή, τη γνωστή ως «*Epitome Laurentiana*» (φφ. 3-189^ν), με ενσωματωμένους το ΝοΓ (φφ. 178^ν-183^ν), το NPN και ακολουθείται από αποσπάσματα των Βασιλικών κ.ά. Στον πίνακα των τίτλων της Επιτομής (φ. 4^ν) ο NPN έρχεται τελευταίος και αναφέρεται ως εξής: «τίτλος ν'. Νόμος ρωδιών ναυτικός, περί ναυκλήρων καὶ πιστικῶν καὶ ναυτῶν καὶ πανδοχέων καὶ τῆς κατ' αὐτῶν καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἀγωγῆς».

Ο NPN, του οποίου προηγείται ο 32ος τίτλος του Ατταλειώτη (φφ. 183^ν-184), συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 184-189), Π2β (φ. 189^ν).

Κατάλογος: *RHBR* I, 237 (Αρ. 213.3).

Φιλολογία: MEDVEDEV, ΝοΓ 43.

Parisinus suppl. gr. 1351

αι. 11ος (φφ. 1-8), 14/15ος (φφ. 9-34), 19ος (φφ. 35-52).

Τα φφ. 1-8 αποτελούν τμήμα του κώδικα Athonensis, M. Λαύρας B 93. Στα φφ. 9-34 περιέχεται παράγωγο του Πρόχειρου Νόμου και στο φ. 26^ν συναντάμε τρία άρθρα του Π1γ (άρθρα 5-7).

Στα φφ. 35 επ. περιέχει το χειρόγραφο του Μ. Μηνά από το ταξίδι του στο Άγιο Όρος. Ο Μηνάς, στο φ. 39^ν (σ.192), συνεχίζει την περιγραφή ενός χειρόγραφου της βιβλιοθήκης του Παντοκράτορος (πιθανότατα του 234) και με κεφαλίδα «αὶ τῶν βασιλικῶν νομίμων επιτιλώσεις» αρχίζει τον πίνακα περιεχομένων των Βασιλικών. Το 53ο βιβλίο (φφ. 47^ν-49/ σ. 208-211) περιέχει 8 τίτλους (οι τίτλοι α και β έχουν αναγραφεί ως τίτλοι του 52ου βιβλίου αλλά με παραπομπή διορθώνεται το σφάλμα), οι οποίοι αναφέρονται ως εξής: «Βιβ. τῶν Βασιλ. ΝΓ ἔχον τίτ. η'. τί(τλος) Α' περί ναυκλήρ(ων)ν, κ(αὶ) πιστικῶν) κ(αὶ) ναυλον ὑποδοχέ(ων), καὶ τῆς κατ' αὐτῶν ἢ ὑπὲρ αὐτῶν ἀγωγῆς. τί(τλος) Β' Περί πλοίου διεκδικουμένου». /φ.48α «τί(τλος) Γ' περί ναυαγῖ(ου) κ(αὶ) ἀρπαγῆς, κ(αὶ) ἀποβολῆς κ(αὶ) συνεισφορᾶς. τί(τλος) Δ' περί πλοίου ληγατευομένου τῇ χρήσει διδομένου κ(αὶ) ὁμολογουμένου. τί(τλος) Ε' Περί δανεισμάτων ποντίων. τί(τλος) ΣΤ' Περί ἀλιέων κ(αὶ)

άλιείας καὶ) δικαίου θαλάσσης. τί(λος) Ζ' Περὶ πράσεως καὶ) ἀγορᾶς οἴνου. τί(τλος) Η' Τὰ κεφάλαια τοῦ νόμου των ῥοδίων» . «Κεφάλαια Νόμου ῥοδίων κατ' ἐκλογὴν. Περὶ ναυτικοῖς».

Ο ΝΡΝ (το αντίγραφο του Μηνά) συγκροτεῖται ὡς ἐξῆς: Ν1 (φ. 48/ σ. 209), π2 (φφ. 48-49 / σ. 209-211).

Κατάλογος: *RHBR* I, 240 (Αρ. 219). *ASTRUC - CONCASTY, Catalogue* III, 671-672.

Φιλολογία: H.OMONT, «Manuscrits grecs du Mont Athos provenant des missions de Minoïde Mynas», *Comptes Rendus de l' Académie des Inscriptions et Belles Lettres*, Παρίσι 1919, 308-309. *BURGMANN-TROIANOS, EApp* 37.

Λ Patmiacus (Μονή Αγ. Ιωάν. Θεολόγου) 447

αι. 16ος - φφ. 358 + 44.

Ο ΝΡΝ εἶναι ενσωματωμένος στην ΕΡμ (φφ. 1-125)· αναφέρεται καὶ στους πίνακες τῆς ὡς «νόμος ῥωδίωνος ναυτικός» (φ. 9^v / 4^v).

Ο ΝΡΝ συγκροτεῖται ὡς ἐξῆς: π2 (φ. 12^v / 7^v), Προ. (φ. 108), Ν1 (φ. 108^v), Ν2 (φφ. 108^v-118), Π1β (φ. 118), Π1α (φφ. 118^v -119).

Κατάλογος: *RHBR* I, 246-252 (Αρ. 224.4).

Φιλολογία: *ASHBURNER, NNP* XLI. *BURGMANN, E* 40.

t Scorialensis R. III. 17

αι. 14ος - φφ. 234.

Ο ΝΡΝ εἶναι ενσωματωμένος στην ΕΡμ (φφ. 11-100^v).

Ο ΝΡΝ, ακρωτηριασμένος στην αρχή, συγκροτεῖται ὡς ἐξῆς: Προ. (φ. 89), Ν1 (φ. 89^{r-v}), Ν2 (φφ. 89^v-96), Π1β (φ. 96^{r-v}), Π1α (φφ. 96^v-97).

Κατάλογος: *RHBR* I, 66 (Αρ. 51.2).

Φιλολογία: *ASHBURNER, NNP* XXXVIII. *BURGMANN, E* 40.

w Scorialensis T. I. 17

αι. 13ος - φφ. 190.

Ο κώδικας περιέχει μεταξύ άλλων την *Collectio tripartita* (φφ. 9^v-61), τις Νεαρές του αυτοκράτορα Ηρακλείου (φφ. 61-67^v), το ΝΡΝ, το Κανονάριον του Ιωάννη του Νηστευτή (φφ. 73-82^v) καὶ ἄλλα εκκλησιαστικά καὶ νομοκανονικά κείμενα.

Ο ΝΡΝ συγκροτεῖται ὡς ἐξῆς: π1 (φ. 67^v), Ν1 (φφ. 67^v -68), π2 (φφ. 68-69), Ν2 (φφ. 69-73), Π1α (φ. 73).

Κατάλογος: P. A REVILLA, *Catálogo de los códices griegos de la Biblioteca de el Escorial*, I, Μαδρίτη 1936, 440-449 (Αρ.137).

Φιλολογία: *KONIDARIS, ό.π.*

Ξ Scorialensis T. III. 13

αι. 12ος – φφ. 129 – Περγαμηνή.

Ο NPN είναι ενσωματωμένος στην EPrM (φφ. 41^v -89).

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: Προ. (φφ. 81^v -82^v), N1 (φφ. 82^v -83), N2 (φφ. 83-88^v), Π1β (φφ. 88^v -89), Π1α (φ. 89).

Κατάλογος: *RHBR* I, 68-69 (Αρ. 53.11).

Φιλολογία: ASHBURNER, NNP XLI. BURGMANN, E 40-41.

Τ Scorialensis X. II. 6

έτους 1571 – φφ. 791.

Η Εκλογή (φφ. 538-589^v) συνοδεύεται από ένα αναπτυγμένο Παράρτημα όπου έχει θέση και ο NPN, ο οποίος μάλιστα αριθμείται ως 12ος τίτλος, και ακολουθείται από τη διάταξη Ζήνωνος περί καινοτομιών.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: π2 (φφ. 68^v -684), N2 (φφ. 684-698^v), Π1α (φφ. 698^v -699), Προ. (φφ. 703-704), N1 (φφ. 704^v -706).

Κατάλογος: *RHBR* I, 70-73 (Αρ. 55.58+61).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXXVIII. BURGMANN, E 41. BURGMANN-TROIANOS, EApp 37.

Sinaiticus (Μονή Αγίας Αικατερίνης) 1115

έτους 1185 (Σάββατο, 13 Σεπτεμβρίου) - φφ. 256 – Περγαμηνή.

Περιέχει τον Πρόχειρο Νόμο (φφ. 2^v -197^v) με ανεπτυγμένο παράρτημα, το οποίο τελειώνει με την τριλογία των ΝοΓ, NPN και ΝοΣ.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 219^v -239).

Κατάλογος: *RHBR* I, 312 (Αρ. 276.12).

ASHBURNER, NPN, XLI. BURGMANN, E 41. MEDVEDEV, ΝοΓ 41.

Sina 1117 Sinaiticus (Μονή Αγίας Αικατερίνης) 1117 (482)

αι. 14ος (μέσα) - φφ. 372.

Ο κώδικας στα φφ. 2-210^v περιέχει σχόλια στο Νομοκάνονα σε 14 τίτλους. Ανάμεσα στα σχόλια αυτά περιέχονται και άρθρα παρμένα από το 53ο βιβλίο των Βασιλικών.

Κατάλογος: V. N. BENEŠEVIČ, *Opisanie grečeskich rukopisej Monastyrja Svajatoj Ekateriny na Sinae, I-III* 1, Πετρούπολη 1911-1917 (ανατ. Hildesheim 1965), I. 266-293 (Αρ.482). V. GARDTHAUSEN, *Catalogus codicum Graecorum Sinaiticorum*, Οξφόρδη 1886, 229.

Φιλολογία: V. TIFTIXOGLU – S. TROIANOS, «Unbekannte Kaiserurkunden und Basilikentestimonien aus dem Sinaiticus 1117», *FM* 9, 137-179.

Sinaiticus (Μονή Αγίας Αικατερίνης) 1795

αι. 14/15ος - φφ. 570.

Περιέχει την Αυξημένη Εισαγωγή (φφ. 111-262) με το συνηθισμένο

παράρτημά της, δηλαδή τις Ροπές, το ΝοΓ, το ΝοΣ και το NPN, ο οποίος και αριθμείται ως νη' τίτλος, και ακολουθεί, ως τίτλος νθ' το κείμενο Αποκρίσεις κανονικαί (φφ. 300-306^v).

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 293^v-299^v), Π1α (φφ. 299^v-300), Υβρ. (φ. 300).

Κατάλογος: *RHBR* I, 313-316 (Αρ. 278.16).

Φιλολογία: BURGMANN, E 42. MEDVEDEV, ΝοΓ 48-49.

Sinaiticus (Μονή Αγίας Αικατερίνης) 1817

αι. 14ος - φφ. 243.

Ο NPN είναι ενσωματωμένος στην EPrM (φφ. 67^v-136^v): αναφέρεται και στους πίνακές της ως «νόμος ροδιώνος ναυτικός» (φ. 70).

Ο NPN, απάνθισμα, συγκροτείται ως εξής: π2 (φφ. 71^v-72^v), N1 (φ. 135^v), N2 (φφ. 135^v-136^v), Π1α (φ. 136^v).

Κατάλογος: *RHBR* I, 316-317 (Αρ. 279.3).

Φιλολογία: BURGMANN, E 42.

G Vallicellianus E. 55

αι. 13-15ος - φφ. 264 (τα φφ. 132-264 είναι του 14ου αι.).

Ο κώδικας μεταξύ άλλων χειμένων δίνει (φφ. 157^v-249^v) παράγωγο του Πρόχειρου Νόμου (Prochiron Vaticanum), που εμπεριέχει και την τριλογία των ΝοΣ, NPN και ΝοΓ.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: π1 (φ. 165^{r-v}), N1 (φ. 165^v), π2 (φφ. 165^v-166^v), N2 (φφ. 238-241), Π2α (φ. 241^{r-v}).

Κατάλογος: *RHBR* I, 305 (Αρ. 272.14).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XIX-XX και 49-50. BURGMANN, E 42-43. BURGMANN-TROIANOS, EApp 38. MEDVEDEV, ΝοΓ 32.

f Vaticanus gr. 640

αι. 14ος (μέσα) - φφ. 368.

Ο NPN είναι ενσωματωμένος στην EPrM (φφ. 290-346^v): αναφέρεται και στους πίνακές της ως «νόμος ροδιώνος ναυτικός» (φ. 291^v).

Ο NPN, απάνθισμα, συγκροτείται ως εξής: π2 (φ. 293^{r-v}), N1 (φ. 345^v), N2 (φφ. 345^v-346^v), Π1α (φ. 346^v).

Κατάλογος: *RHBR* I, 255-256 (Αρ. 228.24).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XIX. BURGMANN, E 43.

D Vaticanus gr. 844

γύρω στα 1300 - φφ. 465.

Ο Κώδικας αρχίζει με τα Σχόλια στο Νομοκάνονα και στους Κανόνες του Θ. Βαλσαμώνος και συνεχίζει με τον Πρόχειρο Νόμο (φφ. 424^v-

455), που ακολουθείται από την τριλογία των ΝοΣ (φφ. 455-457^v), ΝοΓ (φφ. 457^v -461) και NPN, με εγγραφή στο τέλος «τὰ τῶν προχειρίων ἔσχε θεσπισμάτων πέρας. Δόξα σοι ὁ Θεὸς ἀμήν».

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: Προ. (φ. 461), π1 (φ. 461), N1 (φ. 46^{rv}), π2 (φφ. 461^v-462), N2 (φφ. 462-465), Π1α (φ. 465).

Κατάλογος: RHBR I, 256-258 (Αρ. 229.40).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XVIII. MEDVEDEV, ΝοΓ 51.

C Vaticanus gr. 845

αι.12 – φφ. 141.

Αρχίζει με το «Prochiron Calabriae» (φφ. 1-90), που ακολουθείται από το ΝοΓ, νομικά λεξικά, NPN, μία σειρά νομικών διατάξεων και αποσπάσματα της EPrM.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N1 (φφ. 104^v-105), N2 (φφ. 105^{r-v}, 107-113), Π1α (φ. 113).

Κατάλογος: RHBR I, 258-259 (Αρ. 230.6).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XVIII. BURGMANN, E 43 MEDVEDEV, ΝοΓ 66-67.

E Vaticanus gr. 847

αι. 14ος (πρώτο τέταρτο, μετά το 1310) – φφ. 281.

Αρχίζει με την Σύνοψη Νόμων του Μ. Ψελλού, συνεχίζει με την Εισαγωγή (φφ. 26-179^v), στην οποία ο NPN ενσωματώνεται ως ο 41ος τίτλος της και στον πίνακα περιεχομένων της αναφέρεται επίσης ως τίτλος μ' «περὶ ναυτικῶν» (φ. 26^v).

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: Προ. (φφ. 168^v -169A), N1 (φφ. 169A^v -169B), N2 (φφ. 169B-179), Π1α (φ. 179^{r-v}).

Κατάλογος: RHBR I, 259 (Αρ. 231.3).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN XVIII.

Τιπ. Vaticanus gr. 853

αι. 12ος – φφ. 501. Περιέχει το γνωστό εκτενέστατο ευρετήριο των Βασιλικών το επονομαζόμενο Τιπούκειτος.

Κατάλογος: RHBR I, 265 (Αρ. 237.1).

Vaticanus gr. 1168

αι. 11ος – φφ. 160 – Περγαμηνή.

Αρχίζοντας με την Ecloga Privata (φφ. 10-28^v), συνεχίζει (φφ. 2-8^v, 28^v-123^v) με παράγωγο του Πρόχειρου Νόμου, το «Prochiron Vaticanum», που εμπεριέχει τους ΝοΣ, NPN και ΝοΓ.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 109^v-115), Π2α.5 (φ. 115^{r-v}).

Κατάλογος: *RHBR* I, 270-271 (Αρ. 242.5).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXXV. BURGMANN, E 43. BURGMANN-TROIANOS, EApp 38. MEDVEDEV, ΝοΓ 66.

Vaticanus gr. 1185

αι. 16ος (δεύτερο τέταρτο) - φφ. 394.

Αρχίζει με τα Σχόλια στο Νομοκάνονα του Θ. Βαλσαμώνος, συνεχίζει με νομοκανονικά κείμενα, με τον Πρόχειρο Νόμο (φφ. 218-272^v), με τους ΝοΣ (φφ. 274-278^v), ΝοΓ (φφ. 278^v-284), NPN, και τελειώνει με τις Νεαρές του αυτοκράτορα Ηρακλείου (αριθ. 4, 1 και 3).

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: Προ. (φ. 286), π1 (φ. 286), N1 (φφ. 286-287), π2 (φ. 287^{r-v}), N2 (φφ. 287-292^v), Π1α (φ. 292^v).

Κατάλογος: *RHBR* I, 271-272 (Αρ. 243.29).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN XXXV. MEDVEDEV, ΝοΓ 52, KONIDARIS, ό.π.

S Vaticanus gr. 2075 (Basilianus114)

αι. 10ος (τέλη)/ 11ος (αρχές) - φφ. 263 - Περιγαμηνή.

Στη συνέχεια της Επιτομής, που είναι γνωστή ως «Epitome «Vaticana», έρχεται ο NPN και τον ακολουθεί ο ΝοΓ, αποσπάσματα από τα Βασιλικά, ο ΝοΣ και άλλα κείμενα.

Στα φφ. 24^v, 31^{r-v} και 25 βρίσκεται ο πίνακας των τίτλων της Επιτομής. Αναγράφονται 45 τίτλοι, από τους οποίους ο 39ος έχει ως εξής: «Περὶ παραγγελίας καὶ περὶ καινοτομίας καὶ περὶ δουλείας οἰκῶν καὶ αγρῶν νομῆς. Περὶ κεφαλαίων τοῦ νόμου τοῦ ροδίου κατ' ἐκλογὴν, ζῆτει εἰς τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ πίνακος καὶ τὸν γεωργικόν».

Ο NPN συγκροτείται ως εξής : π1 (φ. 25^v), N1 (φφ. 25^v-26), π2 (φφ. 26^v-27^v), N2 (φφ. 27^v-30^v, 32-35), Π2α (φ. 35^{r-v}).

Κατάλογος: *RHBR* I, 278-279 (Αρ. 249.12).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XVIII και 49-50. BURGMANN-TROIANOS, EApp 38. MEDVEDEV, ΝοΓ 28.

B Vaticanus Barberinianus gr. 578

αι. 11ος (τέλη) / 12ος (αρχή) - φφ. 261 - Περιγαμηνή.

Ο κώδικας περιέχει έργα κανονικού κυρίως δικαίου. Στα τελευταία φύλλα του έρχεται ο Γεωργικός Νόμος (φφ. 244-248) και ευθύς αμέσως ακολουθεί το 53ο βιβλίο των Βασιλικών (φφ. 248-261^v). Ο NPN συμπεριλαμβάνεται στο 53ο βιβλίο ερχόμενος μετά τον 7ο τίτλο του. Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N1 (φ. 255^{r-v}), π2 (φφ. 255^v-256), N2 (φφ. 256-261^v).

Κατάλογος: *RHBR* I, 280-281 (Αρ. 251.43 και 44).

Φιλολογία: SIMON, Handschriftenstudien, 341-343. MEDVEDEV, ΝοΓ 36-37.

M² O² Vaticanus Palatinus gr. 55

αι. 16ος - φφ. 300.

Ο κώδικας (φ. 2-82^v) αποτελεί αντίγραφο του Marcianus gr. 181 περιέχοντας την Εισαγωγή, το NPN (φφ. 51-54 = O²), EApp, το ΝοΣ κ.ά. Στη συνέχεια (φφ. 85-260^v) αποτελεί απόγραφο του Marcianus gr. 172. Ο NPN (φφ. 86^v-92 = M²) έρχεται μετά το προοίμιό της Επιτομής και ακολουθείται από το ΝοΓ κ.ά.

Ο NPN (O²) συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 51-54), Π1α (φ. 54).

Ο NPN (M²) συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 86^v-90^v), Π1α (φ. 90^v), Π1γ (φφ. 90^v-91), Προ. (φ. 91^{r-v}), N1 (φφ. 91^v-92), N2. 32, εδ.2, 33 (φ. 92). Κατάλογος: RHBR I, 294-295 (Αρ. 263.2, 22).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN XXXV. BURGMANN, E 44. BURGMANN-TROIANOS, EApp 39.

Φ Vaticanus Palatinus gr. 371

αι. 13ος - φφ. 290.

Ο NPN είναι ενσωματωμένος στην EPrM (φφ. 25-216^v)· αναφέρεται και στους πίνακες της ως «νόμος ρωδίωνος ναυτικός» (φ. 28).

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: π2 (31-32^v), Προ. (φ. 188^v-190), N1 (φφ. 190-191), N2 (φφ. 191^v-205^v), Π1β (φφ. 205^v-206^v), Π1α (φ. 207^{r-v}).

Κατάλογος: RHBR I, 300-301 (Αρ. 268.3).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XIX. BURGMANN, E 44.

Vindobonensis iur. gr. 1

αι. 11ος - φφ. 347 - Περιγραφή.

Είναι ένα χειρόγραφο της SMB (με το παράρτημά της Α). Στο περιθώριο του κειμένου του NPN (φφ. 206^v-208), έχουν γραφτεί μερικά άρθρα του N2 με τίτλο «τὰ ἐλλείποντα ἀπὸ τοῦ ροδ(ίου) νόμ(ου)». Τα άρθρα αυτά του N2 είναι τα ακόλουθα: 1, 4-6 (που τα αριθμεί ε', στ', ζ'), 11, 12, 14-19.

Κατάλογος: RHBR I, 352-353 (Αρ. 308.1).

Φιλολογία: SVORONOS, SBM, 195.

W Vindobonensis iur. gr. 3

έτους 1300 - φφ. 225.

Αρχίζει με τη SBM (με το παράρτημά της Α) και συνεχίζει με την Εκλογή (φφ. 187^v-197^v), αποσπάσματα από Νεαρές του Ιουστινιανού (φφ. 197^v-200^v), το NPN, το ΝοΣ (φφ. 203-204) και τον Πρόχειρο Νόμο (φφ. 204-225^v). Ο NPN συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 200^v-202^v), Π1α (φφ. 202^v-203). Κατάλογος: RHBR I, 356-357 (Αρ. 310.33).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXVI-XXVII. BURGMANN, E 45. BURGMANN-TROIANOS, EApp 39.

X Vindobonensis iur. gr. 15

έτους 1300.- φφ. 217.

Περιέχει τον Πρόχειρο Νόμο (φφ. 1-38), τις Νεαρές της αυτοκράτειρας Ειρήνης (φφ. 38-39^v), την τριλογία των ΝοΣ (φφ. 39^v -42), NPN, ΝοΓ (φφ. 46-49) κ.ά.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: π2 (φφ. 42-43), N2 (φφ. 43-46), Π1α (φ. 46).

Κατάλογος: RHBR I, 365-366 (Αρ. 319.8).

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XXVII. BURGMANN-TROIANOS, EApp 39. MEDVEDEV, ΝοΓ 53.

Vindobonensis phil. gr. 74

αι. 15/16ος - φφ. 226.

Ο NPN ακολουθείται από το Κανονάριον του Ιωάννη του Νηστευτή (φφ. 109-122^v) και άλλα κείμενα. Τα φφ. 108-122^v (τουλάχιστον) αποτελούν τμήμα του Guelferbytanus Helmstadiensis 262.

Ο NPN, ακρωτηριασμένος στην αρχή, συγκροτείται ως εξής: N2 (φφ. 108-109), Π1α (φ. 109).

Κατάλογος: H. HUNGER- O. KRESTEN, *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*. Teil 1: Codices historici, codices philosophici et philologici, Βιέννη 1961, 188-190.

Φιλολογία: ASHBURNER, NPN, XL.

Z Zaborda (Μονή Αγίου Νικάνορος) 121

αι. 13ος (β' μισό)/ 14ος (1ο μισό) - φφ. 237.

Ανάμεσα σε άλλα κείμενα περιέχεται η τριλογία των ΝοΣ (φφ. 121-123^v), NPN, ΝοΓ (φφ. 128^v -131^v), ακολουθούν τμήματα του EApp. κ.ά.

Στο φ. 201^{r-v} με την εξής επικεφαλίδα και ρητή παραπομπή στα Βασ. «Πε(ρι) ναυκλήρων καὶ πιστικῶν καὶ ναυτῶν καὶ πανδοχέων καὶ τῆς κατ' αὐτῶν καὶ πε(ρι) αὐτῶν ἀγωγῆς. ζήτ(ει) βι(βλίον) τῶν βασιλικῶν γ'». δίνει τον 32ο τίτλο του Ατταλειώτη με προσθήκες (όπως στο τέλος του 3ου άρθρου που σημειώνει «ζήτ(ει) του προχείρου τί(τλος) λθ' κε(φάλαιον) λη'»), ενώ στο τέλος του τίτλου προσθέτει τα άρθρα 17.8 και 17.6 του Πρόχειρου Νόμου.

Ο NPN συγκροτείται ως εξής: π2 (φ. 21^{r-v}), N2 (φφ. 123^v-128), Π1α (φ. 128^{r-v})

Κατάλογος: RHBR I, 372-373 (Αρ. 327.28).

Φιλολογία: BURGMANN-SIMON, FM I, 73. BURGMANN, E 45. BURGMANN-TROIANOS, EApp 40. MEDVEDEV, ΝοΓ 32-33.

III. Θέση του NPN σε ένα ευρύτερο έργο ή συλλογή. «Οικογένειες» – «εκδόσεις»

Ο NPN, στη χειρόγραφη παράδοσή του ειδικότερα, σπάνια συναντιέται μόνος του και χωρίς να έχει κάποιου είδους σχέση με ένα άλλο κείμενο. Ο Zachariae von Lingenthal το έχει ήδη παρατηρήσει και παραθέτει ομάδες χειρογράφων, στα οποία ο NPN συμπεριλαμβάνεται στο Παράρτημα ενός ευρύτερου έργου ή συλλογής⁶³. Ο Mortreuil, λίγο πριν (μέσα του 19ου αιώνα) στην Ιστορία του, είχε επισημάνει τα ίδια επιμέμοντας ιδιαίτερα στις σχέσεις της τριλογίας των ΝοΓ, ΝοΣ και NPN με τα άλλα έργα⁶⁴.

Στη σχέση αυτή του NPN με άλλα κείμενα μπορούμε να διακρίνουμε διαβαθμίσεις, από την απλή θέση του σε ένα ευρύτερο παράρτημα, στη θέση του σε ένα παράρτημα πιο συγκροτημένο και τέλος στην πλήρη ενσωμάτωσή του σε ένα έργο. Παρατηρούμε ακόμα ότι στις διαβαθμίσεις που επισημάναμε ο NPN συχνά βρίσκεται μαζί με τους άλλους δύο, ιδιότυπους επίσης, νόμους, το Γεωργικό Νόμο και το Στρατιωτικό Νόμο και ιδιαίτερα στο EApp⁶⁵. Πιο συγκεκριμένα:

Απλή σύνδεση-θέση του NPN σε ένα ευρύτερο παράρτημα.

α) Ο NPN, όπως αναφέραμε σε πολλά σημεία παραπάνω, έχει αναντίρρητα εισέλθει στο ευρύτερο Παράρτημα της Εκλογής και ειδικότερα στα χειρόγραφα:

Bodleianus Roe 18 (R), Zaborda -Μονή Αγίου Νικάνορος 121 (Z), Laurentianus gr. 9. 8 + Lipsiensis Bibl.Univ 44 (J), Mosquensis-Gosudarstvennyj Istoriceskij. Muzej-Synod. Gr.314, Parisinus gr. 1384 (Q), Scorialensis X.II.6 (T), Vindobonensis iur. gr. 3 (W).

Από τους παραπάνω κώδικες, ο J, αποτελεί το μοναδικό κώδικα που περιέχει την πλήρη και κανονική μορφή της Εκλογής χωρίς ίχνη παραπέρα επεξεργασίας, όπως παρατηρεί ο Ludwig Burgmann, ο τελευταίος εκδότης της⁶⁶. Είναι αξιοσημείωτο, ότι το ίδιο χειρόγραφο μας δίνει και το NPN στην πλήρη του σύνθεση (Αα, π1, Ν1, π2(+Π), Ν2, Π1α). Ο Ashburner τον τοποθετεί ανάμεσα στα χειρόγραφα που κατά τη γνώμη

63. Βλ. Z a c h a r i a e. *Geschichte*, 314 επ. (και σημ. 1069 επ.). Στην κατάταξη του Zachariae, σε γενικές γραμμές ορθή, πρέπει να προστεθούν χειρόγραφα που έχουν εν τω μεταξύ επισημανθεί.

64. Βλ. M o r t r e u i l. *Histoire*, 1. 404 επ.

65. Βλ. B u r g m a n n - T r o i a n o s. *EApp*. Οι τρεις αυτοί νόμοι, λόγω της συχνής γειννιάσής τους αναφέρονται από πολλούς ως η «τριλογία» των NPN, ΝοΓ και ΝοΣ.

66. B u r g m a n n. *Ecloga*, 35.

του μας παρουσιάζουν το κείμενο της Vulgata (αυτά κατά τη γνώμη του είναι τα A, S, J, L και η SBM), η οποία (Vulgata) σύμφωνα με αυτόν αποτελεί μια δεύτερη έκδοση του NPN (μετά την πρώτη που έγινε από ιδιώτη όχι αργότερα από το 800), που έγινε με σκοπό να προσαρμοσθεί ώστε να ενσωματωθεί στα Βασιλικά⁶⁷.

β) Ο NPN, έχει εισέλθει επίσης στο παράρτημα της Εισαγωγής, του Πρόχειρου Νόμου και του Αυξημένου Πρόχειρου⁶⁸.

Στα χειρόγραφα της Εισαγωγής: *Marcianus gr. 181* (O) και το αντίγραφό του *Vaticanus Palatinus gr. 55* (O²), *Parisinus gr. 1367* (Π), *Vaticanus gr. 847* (E).

Στα χειρόγραφα του Πρόχειρου Νόμου: *Bodleianus Laudianus 39* (L), *Lipsiensis Bibl. Univ. 45*, *Neapolitanus Bibl. Nat. II.C.5-6*, *Parisinus gr. 1391*, *Vaticanus gr. 844* (D), *Vaticanus gr. 1168*, *Vaticanus gr. 1185*, *Vindobonensis iur. gr. 15* (X).

Στο χειρόγραφο του Αυξημένου Πρόχειρου *Parisinus gr. 1356* (V).

Θέση του NPN σε ένα παράρτημα πλήρως συγκροτημένο.

Δεν είναι η απλή θέση του σε ένα ευρύτερο παράρτημα. Εδώ πρόκειται για παράρτημα που συγκροτείται από συγκεκριμένα κείμενα, που το καθένα συνηθέστατα έχει μία ορισμένη θέση. Ένα επιπλέον στοιχείο καθοριστικό, αποτελεί η σαφής και εμφανής επεξεργασία του κειμένου. Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε επίσης ενσωμάτωση την αρίθμηση του NPN ως τίτλου σε ένα έργο, αλλά αυτή η αρίθμηση δεν αποτελεί στοιχείο με απόλυτα καθοριστική σημασία αν δεν συνδυάζεται και με άλλα δεδομένα.

Έτσι ο NPN έχει λάβει θέση στο Παράρτημα των ακόλουθων έργων:

α) «Eisagoge (Epanagoge) Aucta»

Στο Παράρτημα της Αυξημένης Εισαγωγής –συγκροτείται κατά κανόνα από τις Ροπές, το ΝοΓ, το ΝοΣ και το NPN– για το οποίο γίνεται λόγος σε επόμενο κεφάλαιο (Παράρτημα Π1δ), έχει εισέλθει και μάλιστα το κείμενό του έχει υποστεί εμφανή επεξεργασία. Την επεξεργασία του κειμένου του NPN έχει παρατηρήσει επίσης ο Ashburner και δημοσιεύει μάλιστα τις γραφές τριών χειρογράφων⁶⁹.

67. Ashburner, NPN, liii.

68. Το Αυξημένο Πρόχειρο συντάχθηκε γύρω στο 1300, ακολουθεί τη διάταξη της ύλης του Πρόχειρου Νόμου αλλά συγκεντρώνει διατάξεις επίσης από όλα σχεδόν τα άλλα έργα. Zachariae, *Geschichte*, 314 και σημ. 1069, όπου αναφέρεται προφανώς από λάθος, η ύπαρξη του NPN στο χφ. *Parisinus gr. 1368*. Βλ. Τρωιάνο, *Πηγές*, 285-286.

69. Ashburner, NPN, lx και σ. 52-56.

β) «Collectio Tripartita»⁷⁰

Μία ομάδα χειρογράφων παρουσιάζει ομοιομορφία στη σύνθεσή τους έχοντας επικεφαλής την «Collectio Tripartita», τη γνωστή συλλογή πολιτειακού δικαίου που ρύθμιζε σχέσεις εκκλησιαστικού δικαίου, ακολουθούμενη από τις Νεαρές του αυτοκράτορα Ηράκλειου⁷¹, το NPN και το Κανονάριον του Ιωάννη του Νηστευτή. Η ομοιομορφία επίσης στο κείμενο του NPN μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για ιδιαίτερη οικογένεια. Πρόκειται για τα εξής χειρόγραφα:

Scorialensis T. I. 17 (w), το οποίο τίθεται επικεφαλής της ομάδας, και τα αντίγραφα που προέρχονται από αυτό *Leidensis Bibl. Univ. cod. Voss. et Misc. F.19, Guelf. Helm. 262+Vindobonensis phil. gr. 74, Monacensis gr. 149, Parisinus gr. 1356 - φ.325α (V²), Matritensis Bibl. Nat. 4753 (Arch. Hist. 163.3), Matritensis Bibl. Nat. 4604 (N. 139), Londinensis Brit. Mus. Harley 5675*, στα οποία προστίθενται και τα *Mosquensis (GIM) Synod. gr. 318* και *Atheniensis, EBE 1377*.

γ) «Πρόχειρα Θεσπίσματα»

Τεσσερα χειρόγραφα από εκείνα που αναφέραμε παραπάνω ως συνδεδεμένα με τον Πρόχειρο Νόμο αποτελούν ιδιαίτερη ομάδα (*Vaticanus gr. 844 =D, Lipsiensis Bibl. Univ. 45, Neapolitanus Bibl. Nat. II.C.5-6, Vaticanus gr. 1185*). Στα εν λόγω χειρόγραφα ο Πρόχειρος Νόμος ακολουθείται από το ΝοΣ, το ΝοΓ και το NPN, με την εξής εγγραφή στο τέλος του NPN: «τὰ τῶν προχείρων ἔσχε θεσπισμάτων πέρας. Δόξα σοι ὁ Θεὸς ἀμήν» (*D*) «τὰ τῶν προχείρων ἔσχε θεσπισμάτων πέρας τῷ δὲ Θεῷ ἡμῶν δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν» (*Neapolitanus*), «τὰ τῶν προχείρων ἔσχε θεσπισμάτων πέρας» (*Lips.* 45). Η ομοιομορφία στα περιεχόμενά τους, στο κείμενο και τη σύνθεση του NPN και ιδιαίτερα η εγγραφή του τέλους μας δίνουν την υπόνοια πως αποτελούν τουλάχιστον ιδιαίτερη έκδοση του Προχείρου Νόμου με συγκροτημένο ομοιόμορφο παράρτημα.

δ) «Επιτομή των Νόμων»⁷².

Το έργο που είναι γνωστό ως *Επιτομή των Νόμων*, συντάχθηκε κατά την το πρώτο έτος του Κωνσταντίνου του Ζ', αλλά ποιά ακριβώς νοείται ως πρώτο έτος (το 905, έτος της γέννησής του, το 908, έτος της αναγόρευσής του σε συναυτοκράτορα, το 913, έτος της ανόδου του στο θρόνο, ή τέλος το 944, έτος κατά το οποίο ανέλαβε πραγματικά τη διακυβέρνηση-

70. Τ ρ ω ι ἄ ν ο ς, Πηγές, 139-141.

71. J. K o n i d a r i s, «Die Novellen des Kaisers Herakleios», *FM V* (1982), 34-106.

72. Z a c h a r i a e, *Geschichte*, 314-315 και σημ. 1070. Βλ. επίσης Τ ρ ω ι ἄ ν ο ς, Πηγές, 190 επ., όπου εκτίθενται λεπτομερέστερα τα σχετικά με την Επιτομή. Για τη Επιτομή και τα παράγωγά της γίνεται επίσης λόγος σε επόμενα κεφάλαια του παρόντος (Παραρτήματα Π2α και Π2β).

ση του κράτους) δεν είναι εύκολο να διευκρινισθεί. Περισσότερο πιθανό φαίνεται ότι είναι το έτος 913. Η κριτική έκδοση του Zachariae von Lingenthal⁷³ παρουσιάζει ένα κείμενο-συρραφή, το οποίο πιθανόν δεν έχει υπάρξει. Στο πίνακα των τίτλων της εν λόγω έκδοσης αναφέρεται και ο NPN ως εξής: «λθ'. *Περὶ παραγγελίας καὶ περὶ καινοτομίας καὶ περὶ δουλείας οἰκῶν καὶ αγρῶν νομῆς. Περὶ κεφαλαίων τοῦ νόμου τοῦ ροδίου κατ' ἐκλογὴν, ζῆτει εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ πίνακος καὶ τὸν γεωργικόν*».

Περισσότερο υπαρκτά και απτά είναι τα παράγωγα της Επιτομής, που σώζονται σε ενδιαφέροντα χειρόγραφα, φέρουν ονομασίες συνήθως με δεύτερο συνθετικό το όνομα της βιβλιοθήκης που εναπόκεινται και όλα περιέχουν το NPN ενσωματωμένο στο κύριο έργο (το παράγωγο της Επιτομής) και συγκεκριμένα:

Η *Epitome Vaticana*, που περιέχεται στον κώδικα S (*Vaticanus gr. 2075*, του τέλους του 10ου αιώνα με τις αρχές του 11ου), στο αντίγραφό του S² (*Ambrosianus Q 25 sup.*, του 11ου με 12ο αιώνα), και το *Prochiron Vaticanum*, που περιέχεται στους κώδικες *Vaticanus gr. 1168*, του 11ου αιώνα, και G (*Vallicellianus E. 55*, του 14ου αιώνα). Μόνο οι κώδικες S και G παραδίδουν ένα κείμενο του NPN πλήρες (π1, N1, π2, N2, Π2α), ενώ οι άλλοι περιέχουν αποσπάσματα. Στον πίνακα των τίτλων της *Epitome Vaticana* (S) αναφέρεται ο NPN στη συνέχεια του 39ου τίτλου, ενώ το κείμενό του έρχεται συνέχεια στο τέλος της εν λόγω επιτομής και τον ακολουθούν ο ΝοΓ και ο ΝοΣ.

Η *Epitome Laurentiana*, που περιέχεται στους κώδικες K (*Laurentianus gr. 80.6*, των αρχών του 15ου αι.) και I (*Parisinus suppl. gr. 627*), του 14ου αι.

Η *Epitome Marciana*, που περιέχεται στον κώδικα M (*Marcianus gr. 172*, που έχει γραφτεί το 1175) και στο αντίγραφό του M² (*Vaticanus Palatinus gr. 55*) και η *Epitome ad Prochiron mutata*, που περιέχεται στον κώδικα N (*Marcianus gr. 579*, του 11ου αιώνα) παρέχουν κείμενο επίσης του NPN (κατά σειρά: ιδιότυποι πίνακες π1 και π2, N2, Π1α, Π1γ, Πρόλογος, N1)⁷⁴. Η σύνθεση του Π2α αποδεικνύει τον άμεσο επηρεασμό του από τα Βασιλικά, μολονότι τα τμήματα N1 και N2 κρατάνε από αρχέτυπο πριν από τα Βασιλικά και πιθανόν κοινό.

Πλήρης ενσωμάτωσή του NPN σε ένα έργο.

Σε μερικές περιπτώσεις η σύνδεση του NPN με ένα έργο είναι τόσο άμεση και στενή, που φτάνει μέχρι την ενσωμάτωσή του⁷⁵.

73 Βλ. Z a c h a r i a e. *IGR. 2* και 7. Ζ έ π ω ν. *IGR. 4*, 261 επ.

74 Ο κώδικας Bodleianus (3399) Selden supra 11 (του 11ου αιώνα) περιέχει και αυτός απόσπασμα της *Epitome ad Prochiron mutata*, απ' όπου όμως απουσιάζει ο NPN.

75 Στις περιπτώσεις αυτές η χειρόγραφη παράδοση του NPN ακολουθεί την αντί-

α) Στα «Βασιλικά» ο NPN, κατά τη γνώμη μου, έχει ενσωματωθεί πλήρως, όπως αναπτύσσεται στο 2ο μέρος της παρούσας

β) Στην «Ecloga ad Prochiron Mutata» ο NPN έχει ενσωματωθεί πλήρως⁷⁶.

Η EPrM, για την οποία επίσης γίνεται λόγος σε επόμενα κεφάλαια, είναι ένα πολύ ενδιαφέρον έργο. Παλαιότερα τη θεωρούσαν ότι είχε στενότερη συγγένεια με τον Πρόχειρο Νόμο, γι αυτό και ονομάστηκε έτσι, ενώ ο L. Burgmann, μετά από τις έρευνές του πάνω στην Εκλογή, τη θεωρεί ως το κατεξοχήν παράγωγό της⁷⁷. Η συλλογή πέρασε διάφορες φάσεις στην εξέλιξή της, κατά τον 12ο αιώνα τέλος, φαίνεται πως ολοκληρώθηκε η τελευταία μορφή της. Περιέχει την Εκλογή και το EApp με προσθήκες από την Εισαγωγή, τον Πρόχειρο Νόμο και άλλα κείμενα και τελευταίο το NPN. Η EPrM αποτελεί ένα ξεχωριστό κλάδο της χειρόγραφης παράδοσης του NPN, διότι εκτός από τις επί μέρους διαφορές και παραλείψεις άρθρων και ένα διαφορετικότερο π2, παραδίδει αυτή και μόνο τη δεύτερη και εκτενέστερη παραλλαγή του Προλόγου και ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον παράρτημα του νόμου, το Π1β. Ο NPN, στο γενικό πίνακα (Πίναξ σὺν θεῷ τῆσδε τῆς βίβλου) ονομάζεται «Νόμος ροδίωνος ναυτικός». Στον πίνακα των τίτλων, όπου έρχεται μετά τον τίτλο λς' η αναφορά του N1, του N2 και ο π2, αναφέρεται επίσης ο «Νόμος ροδίωνος περί ...» και «Έτερος νόμος ροδίωνος κατ' έκλογὴν τοῦ ναυτικοῦ, ἔχων κεφάλαια ...». Στο τέλος του έργου, ο NPN φέρει πλέον αρίθμηση τίτλου (μ') και περιέχονται ο Πρόλογος, ο N1 και ο N2 (με τα παραρτήματα Π1β και Π1α)⁷⁸.

στοιχῇ του έργου στο οποίο έχει ενσωματωθεί. Τότε μπορούμε να αναφερόμαστε σε «οικογένειες» χειρογράφων. Το ίδιο μπορούμε να πούμε και για τα έργα της προηγούμενης ομάδας στα οποία ο NPN έχει θέση σε ένα παράρτημα πλήρως συγκροτημένο.

76 Z a c h a r i a e, *Geschichte*, 315 και σημ. 1071.

77 Βλ. B u r g m a n n, *Ecloga*, 61. Βλ. επίσης Τ ρ ω ι ἄ ν ο ς, *Πηγές*, 194-195.

78 Βλ. EPrM, 224, 226-227 και 312-318.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ο πρόλογος του Νόμου Ροδίων Ναυτικού

Ι. Η χειρόγραφη παράδοση

ΠΙΝΑΚΑΣ

Τα χειρόγραφα που παραδίδουν τον Πρόλογο

U	Athonensis. Βατοπεδίου 582 (σελ.51-52)
Θ	Athonensis. Κουτλουμουσίου 555 (σελ.138-139)
H	Cryptensis Z γ III (φ.110α-β)
J	Laurentianus gr. 9. 8 + Lipsiensis Bibl. Univ 44 (φ.12α-β)
—	Lipsiensis Bibl. Univ. 45 (φ.87β-88α)
M	Marcianus gr.172 (574) (φ.230α)
Neap	Neapolitanus Bibl.Naz. II. C. 5-6 (φ.183α)
Q	Parisinus gr.1384 (φ.119β-120α)
Q ²	Parisinus gr.1384 (φ.120β)
I	Parisinus gr.1720 (φ.158β-159α)
Π	Parisinus gr.1367 (φ.113α-β)
Λ	Patmiacus 447 (φ.108α)
t	Scorialensis R.III.17 (φ.89α)
Ξ	Scorialensis T.III.13 (φ.81β-82β)
T	Scorialensis X.II.6 (φ.703α-704α)
D	Vaticanus gr. 844 (φ.461α)
E	Vaticanus gr. 847 (φ.167β-168α)
—	Vaticanus gr. 1185 (φ.286α)
M ²	Vaticanus Palatinus gr. 55 (φ.91α-β)
Φ	Vaticanus Palatinus gr. 371 (φ.188β)

Τα χειρόγραφα που παραδίδουν τον Πρόλογο κατατάσσονται σε δύο ομάδες, που εύκολα ξεχωρίζει η μία από την άλλη. Πρέπει ευθύς εξ αρχής να διευκρινισθεί ότι οι δυσχέρειες είναι πολλαπλές όσον αφορά τα χειρόγραφα της πρώτης ομάδας και τις σχέσεις ανάμεσά τους, ενώ για τα χει-

ρόγραμμα της δεύτερης ομάδας διαπιστώνεται σχετικά εύκολα πως ανήκουν όλα σε μία οικογένεια-έκδοση.

Κάθε μία από τις δύο ομάδες στις οποίες κατατάχθηκαν τα χειρόγραφα παραδίδει και μία επίσης παραλλαγή του. Οι δύο αυτές παραλλαγές –πρώτη βραχύτερη και η δεύτερη εκτενέστερη– οδήγησαν τον Ashburner στο να εκδόσει και τα δύο κείμενα και μάλιστα σε παράλληλες στήλες⁷⁹. Και οι δύο παραλλαγές, όμως, έχουν παραλείψεις, προσθήκες και διαφορές, που αλληλοσυμπληρώνονται και μας οδηγούν έτσι στην αποκατάσταση του κειμένου.

Τα χειρόγραφα που παραδίδουν τον Πρόλογο (και οι δύο παραλλαγές) τον τοποθετούν στην αρχή του NPN και πάντοτε πριν από το πρώτο τμήμα του (το N1). Ο κανόνας δεν αναιρείται από τη μία και μοναδική εξαίρεση που συναντάται, η οποία δεν μας επιτρέπει τη συναγωγή αντίθετων συμπερασμάτων⁸⁰.

Ο Πρόλογος, επίσης, παρόλο που συνδέεται απόλυτα με το N1, απουσιάζει από ορισμένα χειρόγραφα που περιέχουν όμως αυτό το τμήμα (το N1), τα οποία είναι τα ακόλουθα: Κατά πρώτον, εκείνα τα οποία παρα-

79. Βλ. A s h b u r n e r. NPN. 39-41 (Appendix A. Praefatio sive pars prima. Recensio I. Recensio II). Με αυτό τον τρόπο, δηλαδή με τα δύο κείμενα σε παράλληλες στήλες, διακρίνονται ξεκάθαρα οι δύο παραλλαγές του κειμένου, με τις ομοιότητες και διαφορές τους. Τον θεωρώ όμως ως μειονέκτημα, διότι αποπροσανατολίζεται ο αναγνώστης και οδηγείται στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν δύο κείμενα, ενώ και οι δύο παραλλαγές προέρχονται από ένα και το αυτό κείμενο, το οποίο έχει παραφθαρεί. Συνεπώς πρέπει να γίνει προσπάθεια, έστω, προς αποκατάσταση του πρωτοτύπου. Μία τρίτη παραλλαγή, πολύ κοντινή στην πρώτη (τη συντομότερη), εμφανίζεται στους παλαιούς εκδότες του NPN (στον πρώτο εκδότη του Schardius και στους μεταγενέστερους Leunclavius, Vinnius, Targa, Pardessus). Ο Μ. Σίμφας, την επανεκδίδει ως τρίτη, ξεχωριστή παραλλαγή μαζί με τις δύο του Ashburner. Η παραλλαγή αυτή δε βρίσκεται σε κανένα από τα γνωστά στον γράφοντα χειρόγραφα, εκτός από εκείνα που αντιγράφουν τον Leunclavius. (Για τις εκδόσεις του NPN βλ. στο μεθεπόμενο κεφάλαιο).

80. Το Π είναι το μοναδικό χειρόγραφο που διασπά τη σύνδεση του Προλόγου με το N1. Ο εν λόγω κώδικας εκτός από την ιδιότητα του η οποία συνίσταται στο ότι περιέχει τον Προ.2, ενώ δεν ανήκει στην οικογένεια των χφφ. που τον παραδίδουν (EprM), τοποθετεί τον Πρόλογο ανάμεσα στον π2 και το N2. Τα διάφορα, όμως, τμήματα του NPN που περιέχει (N1, π2, Πρόλογος, N2) εμφανίζονται σαφώς διαχωρισμένα το ένα από το άλλο έτσι ώστε να μην οδηγούμαστε σε συμπεράσματα. Παραμένει συνεπώς η μοναδικότητα του Π σε μία ιδιότητα περίπτωση, χωρίς συνέχεια και με καταγωγή που δεν είναι δυνατό να προσδιοριστεί. Στα χφφ. Μ και Τ ο Πρόλογος βρίσκεται πάλι πριν από το N1 και συνεπώς δεν έχουμε εξαίρεση από τον κανόνα. Απλώς σημειώνεται ότι και στα δύο αυτά χειρόγραφα τα δύο τμήματα του NPN είναι σαφώς απομακρυσμένα το ένα από το άλλο και μάλιστα το N2 βρίσκεται σε φύλλα που έρχονται πριν από το N1. Ο κώδικας *Vaticanus Palatinus* gr. 55, μολοντί είναι απόγραφο του Μ, διατηρεί την ίδια σειρά των κειμένων του NPN με εκείνον αλλά τα δύο τμήματα του NPN δεν είναι απομακρυσμένα.

δίδουν το 53ο βιβλίο των Βασιλικών και το NPN ενσωματωμένο σ' αυτό και για τα οποία γίνεται λόγος στο σχετικό κεφάλαιο. Πρόκειται συγκεκριμένα για τους κωδικές *Ambrosianus F 106 sup.* (A), *Vaticanus Barberinianus gr. 578* (B) και τον *Athonensis*, *Παντοκράτορος 234* (F). Η απουσία του Προλόγου από τα χειρόγραφα αυτά είναι ευεξήγητη, κατά τη γνώμη μου. Ο Πρόλογος φεύγει από τα Βασιλικά (εφόσον δεχόμαστε πως είναι προγενέστερος), επειδή είναι περιττός. Άλλωστε δεν είναι δυνατόν να υπάρχει άλλος Πρόλογος, έστω και κάποιου παλαιού νόμου, εφόσον ο NPN ενσωματώνεται ως τίτλος στο 53ο βιβλίο. Δεύτερο, απουσιάζει από εκείνα τα χειρόγραφα που παραδίδουν ορισμένα από τα παράγωγα της Επιτομής, όπως αναπτύχθηκε παραπάνω, και συγκεκριμένα την *Epitome Vaticana* (S), το *Prochiron Vaticanum* (G), με τα οποία συνδέονται οι κωδικές *Cryptensis ZγIII* (H²) και *Cryptensis ZγVII* (m). Υπάρχει, αντίθετα, ένα άλλο σημαντικότατο παράγωγο της Επιτομής, η *Epitome Marciana* (M), στο οποίο ο NPN παραδίδεται με πλήρη σύνθεση. Η πολύ μπερδεμένη χειρόγραφη παράδοση της Επιτομής, συνδυασμένη με την όχι ιδιαίτερα επιτυχημένη έκδοση-συμπλήρωμα του Zachariae, δεν προσφέρονται στη συναγωγή συμπερασμάτων. Το μόνο που μπορούμε να επισημάνουμε είναι το ότι η Επιτομή, ερχόμενη μετά από τα Βασιλικά (την πρώτη έκδοσή τους τουλάχιστον) και έχοντάς τα ως μία από τις κύριες πηγές της, δε γνωρίζει τον Πρόλογο. Η εξαίρεση της *Epitome Marciana* (M) δεν ανατρέπει τον κανόνα⁸¹. Τρίτο, απουσιάζει από εκείνα τα χειρόγραφα που περιέχουν ένα είδος επιτομής της EPrM και του ενσωματωμένου σ' αυτή NPN (πρόκειται για τους κωδικές *Vaticanus gr. 640* (f), *Parisinus gr. 1356* (V) και *Sinaiticus 1817*. Όπως εκτίθεται λεπτομερέστερα παρακάτω, την εκτενέστερη παραλλαγή του Προλόγου περιέχουν τα χειρόγραφα τα οποία παραδίδουν το έργο που είναι γνωστό ως EPrM, αλλά τα εν λόγω τρία χειρόγραφα, περιέχουν μαζί με το N1, ένα απάνθισμα από τα πρώτα άρθρα του N2 καθώς και μόνο ένα άρθρο από το Π1α. Λαμβάνοντας υπόψη τον χαρακτήρα τους, ως απανθίσματος της EPrM και κατ' επέκταση του NPN, δεν τα δεχόμαστε ούτε καν ως εξαίρεση και συνεπώς η παράλειψη του Προλόγου απ' αυτά δεν παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον⁸². Τέλος, λείπει ο Πρόλογος από μία ομάδα χειρογράφων που συνδέ-

81. Το πρόβλημα λύνεται, αν δεχθούμε ότι η *Epitome Marciana* μπορεί να θεωρηθεί εξίσου ως παράγωγο της Εκλογής και συνεπώς η σύνθεση του NPN που περιέχει είναι πλησιέστερα στο Παράρτημα της Εκλογής. Βλ. B u r g m a n n, *Εκλογή*, 89 επ., επίσης Τ ρ ω ι ά ν ο ς, *Πηγές*, 195.

82. Στη χειρόγραφη παράδοση του Προλόγου ανήκουν επίσης τα Π και Q, τα οποία παρουσιάζουν τις εξής ιδιοτυπίες σε σχέση με τον Πρόλογο και την εκτενέστερη παραλλαγή του. Το Π, αν και δεν ανήκει στην οικογένεια της EPrM, παραδίδει τον εκτενέστερο Πρόλογο και ακόμα τον τοποθετεί όχι πριν από το N1 αλλά πριν από το

ονται με τη γνωστή νομοκανονική συλλογή *Collectio Tripartita*, στην οποία ο NPN έχει θέση σε ένα ευρύτερο παράρτημά της⁸³, καθώς επίσης λείπει από τους κώδικες *Vaticanus gr. 845* (C) και *Bodleianus Laudianus 39* (L)⁸⁴. Η απουσία του Προλόγου από το παράρτημα της *Collectio Tripartita*, μιάς νομοκανονικής συλλογής, θα είχε ίσως μία δικαιολογία στην «εν γνώσει» απάλειψή του στο αρχέτυπο λόγω της αναφοράς Ρωμαίων αυτοκρατόρων, ανάμεσά τους και ο Νέρβας (ο νομικός) που μετατράπηκε στο διώκτη των χριστιανών Νέρωνα (όπως ερμηνεύεται παρακάτω).

Η απουσία του Προλόγου από χειρόγραφα που παραδίδουν το N1 είναι, όπως παρατηρήθηκε, ευεξήγητη για τα μεν, ενώ για τα άλλα με τις εξαιρέσεις που συναντώνται παρουσιάζεται αντιφατική και συνεπώς δεν ανατρέπεται η διαπίστωση ότι ο Πρόλογος είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με το N1.

Εάν θελήσουμε να περιγράψουμε τις σχέσεις των χειρογράφων που παραδίδουν τον Πρόλογο με εκείνα που παραδίδουν Παραρτήματα, ευθύς αμέσως παρατηρούμε τα ακόλουθα: Όλα τα χειρόγραφα της πρώτης ομάδας του Προλόγου κατατάσσονται επίσης και στην πρώτη ομάδα, εκείνων που παραδίδουν το αμιγές παράρτημα Π1α. Τα M (το απόγραφό του, M²) και N κατατάσσονται στην τρίτη ομάδα, έχοντας τα παραρτήματα Π1α+Π1γ. Το U, περιέχει απάνθισμα του NPN χωρίς κανένα παράρτημα. Όλα τα χειρόγραφα της δεύτερης ομάδας κατατάσσονται επίσης και στη δεύτερη ομάδα, εκείνων που παραδίδουν τα παραρτήματα Π1β+Π1α. Μία ακόμα σημαντική παρατήρηση είναι ότι τα κείμενα που έχουμε στη διάθεσή μας, και ο Πρόλογος και τα Παραρτήματα, είναι πολύ μικρά για να δώσουν μόνο αυτά εκτός από ορισμένες περιπτώσεις επαρκή επιχειρήματα ώστε να καταρτισθεί ένα πλήρες στέμμα. Παρά το ότι, κατά περίπτωση, λαμβάνονται υπόψη όχι μόνο ο Πρόλογος αλλά και τα Παραρτήματα του καθενός χειρογράφου και πάλι τα στοιχεία που παρέχουν δεν επαρκούν και συνεπώς, χωρίς τη γραφή των κυρίως κειμένων του NPN (δηλαδή του N1 και του N2), κινδυνεύουμε από ανεπαρκείς ενδείξεις να φτάσουμε σε λαθεμένα συμπεράσματα. Μπορεί όμως να ξεχωριστούν

N2 (βλ. προηγούμενη σημείωση αριθ. 80). Το Q, αντίθετα, παραδίδει το σύντομο κείμενο, αλλά σε αρκετά σημεία το διορθώνει και το συμπληρώνει, ιδιαίτερα στο τέλος, προσθέτοντας, ίσως με νεότερο χέρι (Q²), ανάμεσα στις σειρές του κειμένου και στο δεξιό περιθώριο ένα τμήμα που ανήκει στην εκτενέστερη παραλλαγή.

83. Βλ. *Coll. Tripartita*. Βλ. επίσης K o n i d a r i s, J., «Die Novellen des Kaisers Herakleios», *Fontes Minores V*, 1982, 34-106. Η ομάδα αυτή περιγράφεται παρακάτω στη χειρόγραφη παράδοση του Παραρτήματος Π1α (βλ. σ. 115-116) και διακρίνεται με τα σημεία ομογνωμίας w και o.

84. Το C είναι γνωστό επίσης ως *Prochiron Legum* ή *Prochiron Calabriae* και προέρχεται από την Κάτω Ιταλία. Το L, έχει και μία άλλη ιδιοτυπία ως προς την επικεφαλίδα του N1, για την οποία γίνεται λόγος παρακάτω.

ομάδες και σε πολλές περιπτώσεις οικογένειες χειρογράφων και για την κάθε μία από εκείνες να καταρτισθεί ένα ευπρεπές στέμμα.

Με δεδομένες τις παραπάνω παρατηρήσεις κατατάσσουμε τα χειρόγραφα του Προλόγου στις παρακάτω ομάδες και υποομάδες, στην ομάδα **a** και στην **ψ**. Με την επιφύλαξη ότι μπορεί ο κοινός προπάτοράς τους όσον αφορά την ομάδα **ψ** να είναι πιό άμεσος και κοντινός με κάποιο από τα χειρόγραφα της **a**.

$$a = bc$$

Τα χειρόγραφα της πρώτης ομάδας υποδεικνύουν την κοινή καταγωγή τους από το λόγο και μόνο που έχουν την σύντομη και ευδιάκριτη παραλλαγή του Προλόγου. Ενδεικτικά, η σύμπτωση όλων εμφανίζεται στους στίχους 1-3, 4-5 τῷ λβ', στ. 10-11 παράλειψη τῶν ἐμπλεόντων, η παράλειψη και η διαφορά στο τέλος του στ. 25 και οι παραλείψεις στους στ. 19, 20, 21, 22-24, 26-20. Το αρχέτυπο **a** διακλαδίζεται στα υπαρχέτυπα **b** και **c**.

$$b = J d e.$$

J

Το **J** είναι του 12ου αιώνα, ένα από τα παλαιότερα χρφ. της ομάδας. Μερικές όμως διαφορές του καθώς και λάθη του και παραλείψεις το ξεχωρίζουν, όπως στ. 6 τῶν ἀνυκλήρων, στ. 6 καὶ τῶν: τῶν, στ. 7 συμβαίοντα, στ. 13 ἐναυκῶν, ἐκπράσεως, στ. 21 τῇ ενώ όλα τα άλλα το παραλείπουν, στ. 25 παράλειψη των: νόμος, καί .

$$d = D, Lipsiensis 45, Vaticanus 1185, Neap$$

Εύκολα διακρίνεται η ομοιότητα που έχουν αυτά τα τέσσερα χειρόγραφα. Η ομοιότητα φτάνει μέχρι και στα περιεχόμενά τους. Όλα περιέχουν τον Πρόχειρο Νόμο (στη συνέχεια ή μη των Σχολίων του Βαλσαμώνα στους κανόνες), με παράρτημά του τους ΝοΣ, ΝοΓ και το NPN. Από το κοινό υπαρχέτυπο **d** έχουν προκύψει το **D** και ο *Lipsiensis* 45, ενώ οι *Vaticanus* 1185 και *Neap* είναι απόγραφα του **D**. Ελάχιστα λάθη όπως στο στ. 2 αὐτοκράτορ-ατορες *Neap* δεν αλλάζουν την εικόνα. Το **D** επιπλέον είναι το αρχαιότερο, έχει γραφτεί αποδειγμένα στην Κωνσταντινούπολη το 1300 (ενώ ο *Vaticanus* 1185 γράφτηκε στη Βενετία και ο *Neapolitanus* στην Ιταλία), είναι αρκετά προσεγμένο και μπορεί να τεθεί επικεφαλής.

$$e = TU$$

Το **U** μολονότι είναι παλαιότερο και καλύτερο από το **T**, δε μπορεί να αποτέλεσε το πρότυπό του γιατί περιέχει αποσπάσματα από τα **N1** και **N2** ενώ το **T** τα παρέχει πληρέστερα. Αντίθετα, στον Πρόλογο παραλείψεις και λάθη του **T** (στ. 6, 7, 9) το καθιστούν κατώτερο. Συνεπώς θεωρούμε κοινό τους πρόγονο το **e**.

$$c = v q$$

$$v = M [N]$$

Το **N** δεν περιέχει τον Πρόλογο. Η ομοιότητα των **M** και **N** όσον αφορά

τα Παραρτήματα και τα κείμενα του NPN που παραδίδουν, συνδυαζόμενι με την αποδεδειγμένη απώλεια φύλλων του N, μας επιτρέπουν να θεωρήσουμε ως πιθανή την απώλεια του Προλόγου από αυτό και να συμπεριλάβουμε έστω το «είδωλό» του στο στέμμα του Προλόγου.

Το M είναι επίσης ένα από τα παλαιότερα χειρόγραφα γραμμένο το 1175. Απόγραφό του είναι ο M². Ομοιότητες του M με το E και το Q (που είναι εξίσου παλαιό, γραμμένο το 1165/66), αλλά και διαφορές οδηγούν στην υπαγωγή τους σε κοινό προπάτορα, όπως στο στ. 5 τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ EMQ, στ. 6 ναυκλήρων EMQ, στ. 9 παράλειψη του Τιβέριε από τα MQ, στ. 11 ρῶδη M, ρόδη Q, στ. 15 παράλειψη του σφραγίσας από το M, στ. 16 προφέρουσιν ME, στ. 21 φαιδροτάτης Q, φαιδροτάτω E, φαιδροτάτου M, στ. 25 τὸν νόμον τὸν ρόδιον EJM²Q.

$$q = EQ.$$

Το E ορισμένες φορές διαφοροποιείται από όλα τα άλλα, όπως στους στ. 2 και 3, στ. 7 παραλείπει το ἐν τῇ, στ. 10 διηγῆματα : διήγημα E, στ. 12 παραλείπει το καὶ ἐμπόρων, στ. 13 κοινωνιακῶν : κοινωνικῶν E, στ. 25 κρινέσθω : κρινέτω E. Γενικά συμφωνεῖ με το Q και το M, έτσι ώστε να υποθέσουμε το c ως κοινό προπάτορα των ν (M) και q.

$$\psi = \xi\phi\Pi$$

Τα χειρόγραφα της δεύτερης ομάδας παραδίδουν όλα μίαν εκτενέστερη παραλλαγή του Προλόγου και επιπλέον, τα χειρόγραφα αυτά περιέχουν το έργο EPrM, στο οποίο ο NPN είναι ενσωματωμένος. Τούτο και μόνο αρκεί ως απόδειξη της κοινής καταγωγής τους. Το αρχέτυπο ψ διακλαδίζεται στο Π και στα ξ και φ.

Π Είναι το παλαιότερο από όλα όσα παραδίδουν τον Πρόλογο (ανάγεται στον 11/12ο αιώνα). Σε αρκετά σημεία διαφοροποιείται από όλα τα άλλα της ομάδας, όπως στους στ. 7 ζάλη Π, ζάλης ξφ, στ. 13 τε καὶ πράσεων Π, πράσεων τε ξφ, στ. 16 παράλειψη του ἐν, στ. 17 Κλάρου Π, Κλαύρου ξφ, στ. 19 προσήνεγκαν Π, προσήγαγον ξφ, στ. 24 Τραϊανός Π, αντί Α(ν)δριανός, στ. 24 Κλάρου Π, στ. 26 εἶπεν Π om. ξφτ, στ. 28 βολὴν Π. Παρόλα αυτά, οι ομοιότητες στα άλλα σημεία και ιδιαίτερα οι διαφορές του από την πρώτη ομάδα και το ότι παραδίδει τους στ. 25-30 το εντάσσουν αναντίρρητα στη δεύτερη –τουλάχιστον όσον αφορά τον Πρόλογο. Λόγω της αρχαιότητάς του, αλλά και λόγω των ιδιαιτεροτήτων του που επισημάνθηκαν, συμπεραίνουμε και ότι οι κλάδοι ξ και φ δεν κατάγονται από αυτό αλλά και ότι κατάγεται κατευθείαν από το αρχέτυπο ψ.

$$\xi = H\Xi\Theta$$

Τα HΞΠ έρχονται σε αντίθεση κυρίως με το Θ στους στ. 9 ἐδραιότατε, ἀνδριώτατε Θ ἀνδρεότατε ΛΦ, στ. 11 παραπέμψατο ΗΙΞΠ, παρεπέμψε(αι Φ)το ΘΦ, στ. 24 Κλάρου Π, Κλαύρου ΗΞφ, Καύρου Θ, στ. 28 συμ-

βουλὴν Θ, βολὴν Π, στ. 28 ἐρχέσθωσαν Ηφ, ἐρχέσθω ΘΞ, ἐρχεσθαι Π. Το Η δίνει ακόμα τη δική του γραφή στους στ. 1, στ. 2, στ. 5, στ. 5 παρὰ-λειψη του λέγει, στ. 16 παρὰλειψη του φαιδροτάτω, στ. 23 προσθήκη, στ. 30 ἐρχέσθωσαν Ηφ, ἐρχέσθω ΘΞ, ἐρχεσθαι Π. Οι ομοιότητες όμως και τα παραπλήσια σφάλματά των ΗΞΘ τα ενώνουν μεν, αλλά παρέχουν επίσης στοιχεία ότι δεν προέρχεται το ένα από το άλλο, και συνεπώς μας επιτρέπουν να τα υπαγάγουμε στο κοινό υπαρχέτυπο ξ, από το οποίο όμως με την παρεμβολή του θ προέρχεται το Θ.

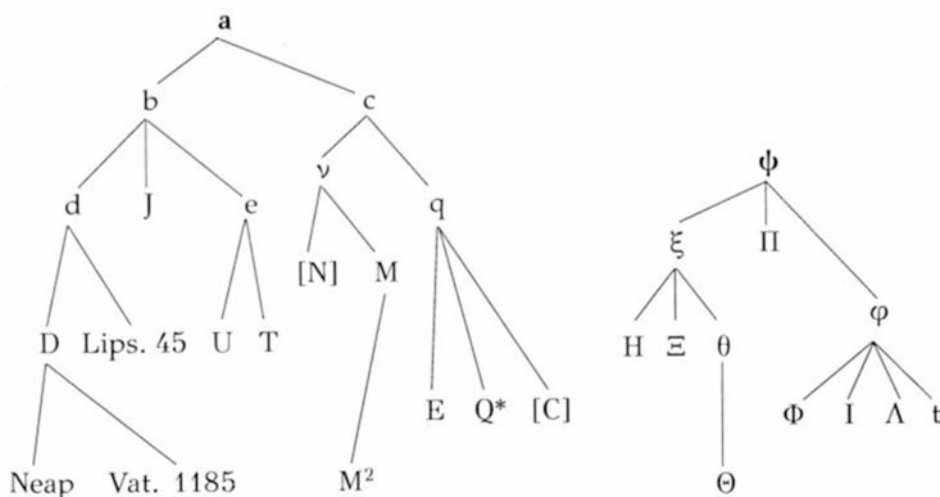
$\varphi = \text{I}\Lambda\Phi$

Η υποομάδα αυτή, είναι πολύ κοντά με την ξ, όπως φαίνεται από τους στ. 1, στ. 2 ἐκτιθὲν Ξφ, στ. 5 λόγου ΞΠφ, στ. 6 ἐντυγχανόντων ΞΠ, ἐντυγχανόντων φ, στ. 10 οὐδὲ ξφ, στ. 13 ναυπηγίας ΘΞφ, στ. 17 Κλαύρου ξφ, στ. 19 προσήγαγον ξφ.

Q_2

Το εν λόγω χειρόγραφο δείχνει να έχει υπόψη του ένα της δεύτερης ομάδας και σε ορισμένα σημεία διορθώνει ή προσθέτει στο περιθώριο τη γραφή της ομάδας αυτής, όπως στους στ. 13, 14, 15, 17, 19 και 23-25.

Το στέμμα της οικογένειας μετά από όσα ειπώθηκαν καταρτίζεται ως εξής: Από το αρχέτυπο ψ προέρχονται τα υπαρχέτυπα ξφ και το Π. Από το ξ προέρχονται τα ΗΞΘ και απόγραφο του θ είναι το Θ. Από το φ προέρχονται τα ΦΙΑ. Παρατηρείται ότι η σχέση του ψ με τον κλάδο ν της οικογένειας α είναι αρκετά στενή, ιδιαίτερα λόγω ομοιοτήτων στα Παραρτήματα. Το στέμμα συνεπώς των δύο οικογενειών χειρογράφων του Προλόγου μπορεί να καταρτισθεί ως εξής:

II. Περιγραφή και προβλήματα

Πολλά ερωτήματα γεννώνται από τον δυσνόητο πράγματι και προβληματικό σε πολλά σημεία Πρόλογο. Ερωτήματα για την αυθεντικότητά του, ερωτήματα για τον τόπο και το χρόνο της σύνταξής του και για το συντάκτη του. Ερωτήματα επίσης για το αν η σύνθεσή του αρμόζει σε ένα βυζαντινό πρόλογο και για τη γλωσσική ποιότητά του. Ερωτήματα τέλος που προκύπτουν από αυτό τούτο το κείμενό του, από τις δυσκολίες κατανόησής του, από την αναφορά μιάς σειράς Ρωμαίων αυτοκρατόρων και τη σκοπιμότητα της εν λόγω αναγραφής και πολλά άλλα.

Για αυτούς τους λόγους και οι γνώμες που έχουν υποστηριχθεί για τον Πρόλογο είναι πολλές⁸⁵. Στη συνέχεια περιοριζόμαστε στην αναφορά, περιληπτικά, μερικών από τις περισσότερες ενδιαφέρουσες. Ο Godefroy, ένας από τους παλαιότερους μελετητές του, υποστηρίζει πως αποτελεί απάνθισμα από ένα χαμένο πρωτότυπο και ότι συντάχθηκε από το Μιχαήλ Ψελλό ή κάποιο σύγχρονό του· αντί για τον Τιβέριο βάζει τον αυτοκράτορα Κλαύδιο (ο ύπατος Αντωνίνος είναι ο ομώνυμος ύπατος του 53 μ.Χ.) και τον τοποθετεί στο 120 ή 130 έτος της δημαρχικής του εξουσίας, όταν οι Ροδίτες επανέκτησαν την ανεξαρτησία τους μετά από εισήγηση του Νέρωνα⁸⁶.

Ο Zachariae⁸⁷ δεν δεχεται τη γνησιότητά του και τοποθετεί τη σύνταξή του κατά την εποχή της μακεδονικής δυναστείας (867-1056). Με τη γνώμη του Zachariae τάσσεται και ο Ashburner, ο οποίος πλειοδοτώντας υποθέτει ότι ο Πρόλογος πιθανόν να είναι μία άσκηση που συντάχθηκε στη νομική σχολή της Κωνσταντινούπολης στα μέσα του 11ου αιώνα· βρίσκει επιπλέον στοιχεία που τον συγκρίνουν με το *Consulato del mare* και με τη χρονολογία (1063) κατά την οποία εισήλθε στον τίτλο των *Ordinamenta di Trani*⁸⁸.

Από τους νεότερους, ο Δ. Λέτσιος απορρίπτει τη γνησιότητα του Προ-

85. Συνήθως, όσοι ασχολήθηκαν με το NPN, δεν παραλείπουν να αναφερθούν και στον Πρόλογο. Έτσι, η σχετική βιβλιογραφία είναι πλουσιότερη. Βλ. ιδιαίτερα και μαζί με αυτούς που αναφέρονται ειδικότερα K r e l l e r, ό.π. (Lex Rhodia), 352. M o r t r e u i l l. *Histoire*, 1. 402. P a r d e s s u s, 1. 211-215. P i e l e r, P.E., «Byzantinische Rechtsliteratur», στου H. Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, II. Μόναχο 1978, 442. T ρ ω ι ά ν ο ς, Πηγές, 124-125. V e r g e r, A., «Nomos Rhodion Nautikos», *Novissimo Digesto Italiano*, 11 (1957), 316 επ., Z e n o, ό.π. (Storia), I, 101-102. B r a n d i l e o n e, Βιβλιοκρισία BZ, 23, 253-260, όπου σχολιάζει την έκδοση του Ashburner).

86. G o d e f r o y, *De imperio maris*, στήλη 88 επ.

87. Z a c h a r i a e, *Geschichte*, 29.

88. A s h b u r n e r, NPN, lxxi-lxxiv, ιδιαίτερα lxxiv.

λόγου⁸⁹. Επίσης, ο Andreas Schminck ασχολείται εκτενέστατα με τον Πρόλογο και υποστηρίζει ότι έχει συντεθεί στη Νότια Ιταλία, ότι η εκτενέστερη παραλλαγή του είναι και η αρχαιότερη και ότι κατά τα τέλη του πρώτου τρίτου του 12ου αιώνα θα πρέπει να εμφανίστηκε στο Αμάλφι η βραχύτερη παραλλαγή, με τη βοήθεια της εκεί ευρισκόμενης *Florentina*⁹⁰.

Για να προχωρήσουμε στην εξέταση των επί μέρους προβλημάτων του Προλόγου είναι αναγκαίο να προηγηθεί η περιγραφή του και η κατά το δυνατόν ανάλυσή του.

Η επικεφαλίδα του Προλόγου (στίχοι 1-3) παραδίδεται σε δύο παραλλαγές. Τη μία και βραχύτερη παραδίδουν τα χειρόγραφα της EPrM και σε αυτήν, αφού χαρακτηρίζεται πρώτα ως *Πρόλογος Ροδίου Νόμου*, συνεχίζει ότι τον εθέσπισε ο βασιλεύς Τιβέριος (έκτεθεις υπό Τιβερίου βασιλέως). Η άλλη και μακροσκελής επικεφαλίδα, παραδίδεται από τα χειρόγραφα της πρώτης ομάδας, έχει περιεχόμενο ευρύτερο, αφού αρχίζει με την ονομασία *Νόμος Ροδίων Ναυτικός*, και συνεχίζει αναφέροντας μία σειρά αυτοκρατόρων, οι οποίοι τον εθέσπισαν. Η εν λόγω επικεφαλίδα, κατά τη γνώμη μου, θεωρείται η περισσότερο ενδεδειγμένη. Η ίδια, συναντιέται επίσης ως επικεφαλίδα του N1 στον κώδικα *Bodleianus Laudianus* 39 (L), ενώ οι κώδικες της EPrM τη θέτουν ως επικεφαλίδα του N2⁹¹. Η

89. L e t s i o s, NPN, 215 επ.

90. S c h m i n c k, Probleme, 176-178.

91. Η επικεφαλίδα αυτή που εκδίδεται στη συνέχεια (του N1 στο L και του N2 στα χειρόγραφα της EPrM) κρίθηκε ότι πρέπει να συνοδεύεται με το σχετικό κριτικό υπόμνημα και έχει ως εξής:

«Νόμος ναυτικός ροδίωνος, ὃν ἐθέσπισαν οἱ θεϊότατοι αὐτοκράτορες Ἀδριανός, Ἀντωνίνος, Τιβέριος, Λούκιος Σεπτίμιος Σεβήρος, Οὐεσπασιανός, Τραϊανός, Περτίναξ, ἀεισέβαστοι, κατ' ἐκλογὴν.»

1 Νόμος ναυτικός ροδίωνος: Νόμος 'Ροδίων ναυτικός LΠ ῥωδίωνος ΞΗ / θεϊότατοι: θεότατοι t / Ἀδριανός: ἀνδριανός ΘΛt 2 Ἀντωνίνος: Ἀντώνιος ΘΠφ / Λούκιος: om. I, Λούπιος ΘΛΙΦφ². / Σεβήρος: Σευήρος Π, Σεβήρος IV, Σεβύρος t, Σευήρος I Sina 1817, Σεύηρος LΞ / Οὐεσπασιανός Τραϊανός HΛItΦ Sina 1817 om LΠ, Οὐασπασιανός Τραϊανός ΘΞ, Οὐεσπασιανός Τραϊανός IV 3 ἀεισέβαστοι κατ' ἐκλογὴν HΞ: ἀεισέβαστοί τε καὶ λόγοι Θιφφ², ἀεισέβαστοι κατ' ἐκλογὴν ἐκ τοῦ ιδ' βιβλίου τῶν διγέστων Π, ῥωμαῖοι ἀεισέβαστοι L.

Μία πρώτη διαπίστωση είναι ότι η χειρόγραφη παράδοση διχάζεται. Όσον αφορά το Π, οι ιδιαιτερότητές του στην εν λόγω επικεφαλίδα το πλησιάζουν πολύ στην επικεφαλίδα του Προλόγου της πρώτης ομάδας. Το τέλος της όμως το πλησιάζει στην επικεφαλίδα του N2, όπως παραδίδεται από τα άλλα χειρόγραφα, μεταξύ των οποίων συναντώνται και τα παλαιότερα της πρώτης ομάδας του Προλόγου. Έτσι, το Π εμφανίζεται να παραδίδει μία σύνθεση των δύο επικεφαλίδων. Το L έχει επίσης ιδιαιτερότητες και η επικεφαλίδα του N1 που παραδίδει, εκτός από το τέλος της, μοιάζει πολύ με αυτήν του Π και με την επικεφαλίδα του Προλόγου της βραχύτερης παραλλαγής. Η υπόθεση ότι το αρχέτυπό του έχασε τον Πρόλογο ενώ η επικεφαλίδα του κόλλησε στο N1, θα έλυνε το πρόβλημα!

μακροσκελής αυτή επικεφαλίδα, με την παράθεση των ονομάτων Ρωμαίων αυτοκρατόρων, συμφωνεί με αυτό τούτο το κείμενο του Προλόγου, όπου λεπτομερέστερα αναφέρονται οι ίδιοι περίπου αυτοκράτορες να επικυρώνουν και να επιβεβαιώνουν την ισχύ και το κύρος του NPN⁹². Η βραχύτερη επικεφαλίδα, αναφέροντας μονάχα τον Τιβέριο, περιορίζει τον Πρόλογο μόνο στη ρύθμιση τούτου του αυτοκράτορα σε αντίθεση με το υπόλοιπο κείμενο όπου αναφέρονται και άλλοι αυτοκράτορες. Κατά συνέπεια, πιθανόν να είναι πλησιέστερη σε ένα κείμενο με αποκλειστικά τέτοιου περιεχόμενο, αλλά από τη στιγμή που εισέρχεται στο κείμενο (και στις δύο παραλλαγές) η σειρά των αυτοκρατόρων, η επικεφαλίδα αυτή δεν έχει θέση γιατί δεν ανταποκρίνεται στα περιεχόμενα και, επειδή παραδίδεται μόνο από τους κώδικες της EPrM, συμπεραίνεται ότι οφείλεται στο συντάκτη του εν λόγω έργου. Ένας ακόμα λόγος υπέρ της επικεφαλίδας που γίνεται δεκτή είναι ότι όλα τα χειρόγραφα της EPrM τη γνωρίζουν και τη βάζουν μάλιστα ως επικεφαλίδα στο N2 παρόλο που με κανένα τρόπο δεν ταιριάζει σ' αυτό το τμήμα. Στον Πρόλογο όμως δεν ξενίζει, επειδή συμφωνεί (σε γενικές γραμμές) με τη λεπτομερέστερη αναφορά των αυτοκρατόρων στο κείμενο⁹³ και επειδή η ονομασία *Νόμος Ροδίων Ναυτικός* καλύπτει και το N1, που ακολουθεί και συνδέεται στενότερα με αυτόν, όπως έχει διαπιστωθεί. Εάν δεχθούμε τη γνησιότητα και παλαιότητα του Προλόγου, έρχεται ως λογική συνέπεια και το ότι το

92. Η διαπίστωση ότι δεν υπάρχει πλήρης σύμπτωση ανάμεσα στα ονόματα της επικεφαλίδας και σε αυτά του κειμένου δεν έχει βαρύνουσα σημασία και οφείλεται σε σφάλματα της χειρόγραφης παράδοσης. Συγκεκριμένα, στην επικεφαλίδα, που παραδίδεται από τα χειρόγραφα της σύντομης παραλλαγής, παραλείπονται οι αυτοκράτορες Ουεσπασιανός, Τραϊανός και Νέρβας. Στην επικεφαλίδα του N2, που παραδίδεται από από όλα τα χειρόγραφα της EPrM (εκτός από το Π), παραλείπεται ο Νέρβας (Νηρέυς), αλλά αναφέρονται οι Ουεσπασιανός και Τραϊανός και τούτοι σε θέση πριν από το Περτίναξ διασπώντας το πλήρες όνομα του Σεπτίμιου Σεβήρου. Το Π όμως και το L (που την θέτει ως επικεφαλίδα του N1) δεν έχουν κανένα από τα τρία αυτά ονόματα. Αντίθετα, απουσιάζει από το κείμενο (και από τις δύο παραλλαγές) η αναφορά του Σεπτίμιου Σεβήρου, του οποίου η τόσο μακροσκελής ονομασία είναι δύσκολο να διαφύγει.

93. Η επικρατέστερη επικεφαλίδα του δεύτερου μέρους στη χειρόγραφη παράδοση είναι «*Νόμος Ροδίων ναυτικός, κατ' έκλογήν ἐκ τοῦ ἰδ' βιβλίου τῶν διγέστων*» (την παραδίδουν πολλά χειρόγραφα, μεταξύ των οποίων είναι τα: JMNOXWZ w και μερικά άλλα). Το κατ' έκλογήν αποτελεί βασική έκφραση στη χειρόγραφη παράδοση του NPN και πέρασε και στην επικεφαλίδα του N2 της EPrM. Για το λόγο αυτό πιστεύω ότι η προσθήκη στο τέλος που παραδίδουν τα χειρόγραφα HΞΠ είναι η σωστότερη, επειδή το «κατ' έκλογήν» μπορεί εύκολα να παραφθαρεί στο «καὶ λόγοι», που παραδίδεται από τα άλλα χφφ. της EPrM. Η σημασία του κατ' έκλογήν ενισχύεται από την ύπαρξή του στην επικεφαλίδα του π2, που παραδίδουν τα βασικά χειρόγραφα του 53ου βιβλίου των Βασιλικών (ABF).

τμήμα N1 είναι το παλαιότερο και πολύ κοντά στο ρωμαϊκό σώμα του NPN· τότε επίσης η μακροσκελής επικεφαλίδα είναι η ενδεδειγμένη, όπως ενδεδειγμένη είναι για τους ίδιους λόγους η επικεφαλίδα του N2, που προσδιορίζει ότι ο NPN έχει συντεθεί «κατ' ἐκλογὴν ἐκ τοῦ ἰδ' βιβλίου τῶν Πανδεκτῶν».

Το κυρίως κείμενο του Προλόγου (στίχοι 4-5) αρχίζει με το όνομα του Τιβέριου που συνοδεύεται με τους επίσημους αυτοκρατορικούς τίτλους του, Καίσαρ, Σεβαστός (=Αύγουστος), Αρχιερέυς μέγιστος. Παρατηρούμε ότι η αρχή του Προλόγου μοιάζει απόλυτα με επικεφαλίδα (Inscriptio) αυτοκρατορικής διάταξης και μάλιστα με διατύπωσή της στα ελληνικά, όπως αποδεικνύεται από επιγραφές και από κείμενα αυτοκρατορικών εδίκτων⁹⁴. Η φραστική τούτη σύμπτωση δε μπορεί να δικαιολογηθεί αλλοιώτικα παρά μόνο εάν γίνει δεκτό ότι είναι και χρονική. Κατά συνέπεια, γίνεται δεκτή η αυθεντικότητά της. Στην έκδοση (στίχοι 4-5), προκρίνεται η γραφή της πρώτης ομάδας (βραχύτερης παραλλαγής) «τὸ λβ' λέγει», επειδή συμφωνεί με τις επιγραφές και τα έδικτα που μνημονεύθηκαν.

Στη συνέχεια (στίχοι 6-7), ο Τιβέριος φέρεται να εξηγήει την αιτία που τον οδήγησε στην έκδοση της διάταξης, δηλώνοντας ότι τον παρακάλεσαν οι ναύτες και οι ναύκληροι και οι έμποροι⁹⁵ να ρυθμίσει τα σχετικά με τη συνεισφορά σε κοινή αβάρια.

Μετά από την εισαγωγή αυτή (στίχοι 8-14) κάποιος νομικός Νέρβας

94. Βλ. D i t t e n b e r g e r, *Inscriptiones*, vol. II, όπου πολλές ελληνόγλωσσες επιγραφές εμφανίζουν στην Inscriptio τους μεγάλη ομοιότητα. Ειδικότερα, δύο επιγραφές σύγχρονες με την τη χρονολόγηση που δίνει η επικεφαλίδα του Προλόγου (30-31 μ.Χ.), ή μία γραμμένη ένα χρόνο μετά και η άλλη ένα χρόνο πριν, μας εκπλήσσουν με την ομοιότητά τους. Η πρώτη, του 31 μ.Χ. (α/α 471, σ.72), προέρχεται από την Μ. Ασία και αρχίζει ως εξής: «Τιβέριος Καίσαρ, θεοῦ Σεβαστοῦ υἱός, θεοῦ Ἰουλίου υἱόνος, Σεβαστός, ἀρχιερέυς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξουσίας λγ', αὐτοκράτωρ η',». Η δεύτερη, του 29/30 μ.Χ. (α/α 583, σ.274), προέρχεται από την Κύπρο και αρχίζει επίσης «Τιβερῖω Καίσαρι Σεβαστῶι θεῶι, θεοῦ Σεβαστοῦ υἱῶι, αὐτοκράτορι, ἀρχιερεῖ μεγίστωι, δημαρχικῆς ἐξουσίας τὸ λβ' ...». Βλ. επίσης D e V i s s c h e r, *Les Édits*, 16 επ., όπου τα δημοσιευόμενα έδικτα εμφανίζουν την ίδια με τις παραπάνω επιγραφές ομοιότητα, επίσης E. V o l t e r r a, *Il problema*.

95. Η παράλειψη μόνο από τα χειρόγραφα της EPrM της λέξης καὶ τῶν ἐμπόρων, είναι ένα στοιχείο ότι η άλλη ομάδα δεν προέρχεται από αυτή την οικογένεια, παρόλο που και οι δύο προέρχονται από κοινό αρχέτυπο. Οι έμποροι, είναι ο ένας από τους τρεις απαραίτητους συντελεστές της θαλάσσιας μεταφοράς (πλοίο, ναυτικοί, έμποροι) και οι κυρίως ενδιαφερόμενοι για τη συνεισφορά σε κοινή αβάρια. Η παράλειψή τους από την ομάδα εκείνων που ζητούν τη ρύθμιση δε νοείται, παρά μόνο ως σφάλμα της χειρόγραφης παράδοσης της EPrM και μόνο, επειδή τα άλλα χειρόγραφα τους αναφέρουν (εκείνα που παραδίδουν τη σύντομη παραλλαγή) και επειδή επίσης σε επόμενο στίχο (στ. 12) αναφέρονται και από τις δύο παραλλαγές.

(Νερούας) «απάντησε» (η όλη έκφραση παραπέμπει σε *responsum* νομικού) ότι δεν παράπεμψε στη Ρόδο τα αιτήματα των εμπλεόντων, αλλά επακριβώς αναζήτησε και εμπιστεύθηκε στη Ρόδο (στη νομοθεσία της) τη ρύθμιση των πράξεων των ναυκλήρων, των εμπόρων και των επιβατών (δηλαδή των εμπλεόντων) κ.λπ. Εφόσον δώσουμε πίστη στον Πρόλογο και στην αυθεντικότητά του έχουμε εδώ την πρώτη και αρχαιότερη αναφορά για την «εισαγωγή» της ναυτικής νομοθεσίας της Ρόδου και συνεπώς για τον Νόμο Ροδίων.

Είναι γεγονός ότι η απάντηση του Νέρβα δεν έχει άμεση σύνδεση με τα προηγούμενα. Αυτό όμως δεν μπορεί να αποτελέσει στοιχείο για την απόρριψή της. Στη χειρόγραφη παράδοση αναφέρεται το όνομα Νέρων (Νηρεύς παραδίδει μόνο το Π, ενώ παρακάτω, στο στίχο 23 όλοι οι κώδικες παραδίδουν Νηρεύς). Ο Νέρων-Νηρεύς αυτός, κατά τη γνώμη μου, δεν είναι άλλος από τον σπουδαίο νομικό M. Cocceius Nerva, που διαδέχθηκε το Labeo στη σχολή των Προκουλιανών, το φίλο και πολύ οικείο του Τιβέριου, τον *curator aequorum* κατά τη δεκαετία 24-33 μ.Χ., που αυτοκτόνησε το 33 μ.Χ.⁹⁶ Αν ο Τιβέριος είναι ο Τιβέριος, τότε ο Νέρβας (Νερούας) ταιριάζει απόλυτα γιατί μία παραφθορά του ονόματός του στο πασίγνωστο Νέρων ή Νηρεύς είναι πολύ εύκολο να γίνει⁹⁷. Επιπλέον, εκείνος που είναι «γνώστης παντός θείου και ανθρώπινου δικαίου» και κατέχει την «έμπειρία των νόμων» (σύμφωνα με τον Τάκιτο), που είναι «οικειότατος» του καίσαρα και που ήδη επί επτά έτη διατελεί *curator aequorum*, είναι ο περισσότερο ενδεδειγμένος να επεξεργασθεί και να εισηγηθεί στον Τιβέριο έναν τέτοιο νόμο.

Ακολουθεί (στίχοι 15-25) η μακρά σειρά των αυτοκρατόρων, οι οποίοι σύμφωνα με το κείμενο επικυρώνουν και επιβεβαιώνουν την ισχύ και το

96. Ο Τάκιτος μιλάει χαρακτηριστικά για το Νέρβα: «... Cocceius Nerua, cui legum peritia;», «Cocceius Nerua, continuus principi, omnis divini humanique iuris sciens ...» Βλ. T a c i t u s, P. *Cornelii Taciti, Libri qui supersunt*, εκδ. E. Koestermann, I. Λειψία 1960, Libri, IV.58 (σ.157-158) και VI.26 (σ.186-187), αντίστοιχα. Από τον Πανδέκτη (D.1.2.47-52) έχουμε την πληροφορία ότι ο Νέρβας διαδέχθηκε τον Antistius Labeo και ο Masurius Sabinus τον Ateius Capito, οι οποίοι και αύξησαν τις διαφορές των δύο «Σχολών» δικαίου, των Προκουλιανών (όπως ονομάστηκε η μία από το διάδοχο του Νέρβα Proculus) και των Σαβινιανών ή Κασσιανών (όπως ονομάστηκε η άλλη από τον Sabinus και το διάδοχο του Gaius Cassius Longinus). Στον Πανδέκτη επίσης αναφέρεται με έμφαση ότι ο Νέρβας «Caesari familiarissimus fuit» (D.1.2.48). Επειδή γνωρίζουμε το δεσμό του Νέρβα με τον Τιβέριο, δεν αμφιβάλουμε ότι με αυτή τη «σκατεινή» αναφορά του Καίσαρα, εννοείται ο Τιβέριος.

97. Ο Νέρων έχει κάποια σχέση με τη Ρόδο. Είναι γνωστό ότι έκανε μία ομιλία με αφορμή την απόδοση από τους Ρωμαίους της ανεξαρτησίας της, μετά από εισήγησή του. Βλ. C. Suetonii Tranquilli, *De vita caesarum* (Suétone, *Vie des douze Césars, texte établi et traduit par H. Ailloud*, Παρίσι 1961 -Les belles lettres), II, liber VII, 156-157.

κύρος του Νόμου Ροδίων, με πρώτο τον Τιβέριο και ακολουθούν ο Αντωνίνος, ο Βεσπασιανός, ο Τραϊανός, ο Νέρβας και τέλος ο Αδριανός. Η σκοπιμότητα της παράθεσης τόσων ονομάτων αποτελεί ένα από τα προβλήματα του Προλόγου, επειδή δεν ξέρουμε κανέναν από αυτούς που να είναι ιδιαίτερα συνδεδεμένος με τον Νόμο Ροδίων, εκτός από τον Αντωνίνο του D.14.2.9, παρά το ότι αρκετές διατάξεις ναυτικού δικαίου φέρουν το όνομα αυτοκρατόρων⁹⁸.

Η παράθεση των ονομάτων αυτοκρατόρων που έχουν σχέση με κάποιες ρυθμίσεις που αφορούν ένα συγκεκριμένα θέμα δεν είναι κάτι το άγνωστο. Μακρά σειρά αυτοκρατόρων συναντάται σε αρκετά σημεία των Πανδεκτών, στα Ινστιτούτα και αλλού, ενώ η παράθεση των ονομάτων τους συχνότατα δε γίνεται χρονολογικά⁹⁹. Συνεπώς, δεν είναι κάτι το παράξενο. Κατά τη σύνταξη του Προλόγου, ακολουθώντας την ίδια λογική, είναι πολύ πιθανό να παρατέθηκαν τα ονόματα αυτοκρατόρων, οι οποίοι κατά το συντάκτη έχουν σχέση με ρυθμίσεις ναυτικού δικαίου. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω γνωρίζουμε ότι αυτοκράτορες, όπως ο Αντωνίνος και ο Αδριανός έχουν σχέση.

Ειδικότερα ως προς την πληθώρα των ονομάτων διαπιστώνεται ότι οι αυτοκράτορες δεν είναι τόσοι πολλοί όσο φαίνεται. Πιο συγκεκριμένα, στην επικεφαλίδα τα επτά ονόματα, μπορεί να αντιπροσωπεύουν μόνο τρεις ή τέσσερις αυτοκράτορες, σύμφωνα με τις συνηθισμένες και κατά το ρωμαϊκό σύστημα ονομασίες τους. Οι Τιβέριος, Αδριανός, Αντωνίνος είναι οι γνωστοί Τιβέριος (14-37 μ.Χ.), Αδριανός (117-138 μ.Χ.) και πιθανότατα Αντωνίνος ο Ευσεβής (138-161 μ.Χ.). Το Λούκιος Σεπτίμιος Σεβήρος Περτίναξ δεν αποτελεί την παράθεση των ονομάτων περισσότερων αυτοκρατόρων, αλλά πρόκειται μόνο για το γνωστό ως Σεπτίμιο Σεβήρο (193-211 μ.Χ.), του οποίου είναι το επίσημο όνομα¹⁰⁰.

98. Π.χ. Αδριανός (D.47.9.7), Κλαύδιος (D.47.9.3.8), Αντωνίνος (D.47.9.4.1, 47.9.12, 54.2.9), Πίος (D.48.7.1.2). Στο Κώδικα (C.4.2.5, 11.6.1) συναντάται πάλι ο Αντωνίνος. Επίσης στο D.14.2.9 πάλι ο Αντωνίνος αποφασίζει. Το πρόβλημα είναι ποιός Αντωνίνος είναι αυτός.

99. Βλ. π.χ. I.2.12 pr. όπου αναφέρονται ο Αύγουστος, ο Νέρβας, ο Τραϊανός και ο Αδριανός. Το γνωστό κείμενο «Γνώμων τοῦ ἰδίου λόγου» αναφέρει επίσης ονομαστικά τους αυτοκράτορες που έχουν προβεί σε ρυθμίσεις πάνω στο θέμα που πραγματεύεται, ο οποίος είναι (κατά τη σειρά αναφοράς τους) ο Τραϊανός, ο Αδριανός, ο Ουεσπασιανός, ο Αντωνίνος. Η χρονολογική παράταξη των αυτοκρατόρων και πάλι ανατρέπεται. Βλ. R e i n a c h, Th., «Un code fiscal de l' Égypte greco-romaine», *Nouvelle revue de droit français et étranger*, 43 (1919), 588 επ., 44 (1920), 5 επ.· βλ. επίσης R i c c o b o n o, S. *Il Gnomon dell' Idios Logos*, Παλέρμο 1950.

100. Βλ. D e g r a s s i, A., *I fasti consulari dell' Impero Romano*, Ρώμη, 1952, 277, όπου ονομάζεται και L. Septemius Severus Pertinax και L. Septemius Severus· ο γνωστός ως Περτίναξ φέρει το όνομα P. Helvius Pertinax και συνεπώς αποκλείεται.

Στο κυρίως κείμενο του Προλόγου, ο Τιβέριος είναι πάλι ο Τιβέριος και το 32ο έτος της δημαρχίας του είναι το 30/ 31 μ.Χ.¹⁰¹. Ποιός είναι ο Αντωνίνος, ο ύπατος ύπάτοις, ή ο Αντωνίνος ο ύπατος, ανάλογα με τη γραφή και τη στίξη που θα υιοθετήσουμε και ποιοί είναι οι ύπατοι Κλάρος ή Λαύρος και Αγριππίνος; Αντωνίνος ύπατος δεν υπάρχει κατά την εποχή του Τιβερίου, ούτε συναντάμε ύπατους Κλάρο και Αγριππίνο. Αν όμως υποθέσουμε ότι πρόκειται για τον Αντωνίνο τον Ευσεβή, ο οποίος χαρακτηρίζεται ύπατος ύπάτοις¹⁰² μια και εκείνος είναι ο Αντωνίνος που αναφέρεται στο χωρίο του Volusius Maecianus, τότε ποιοί είναι οι δύο ύπατοι; Πιθανόν σ' αυτή την περίπτωση να πρόκειται για τον ύπατο Ti. Claudius Agrippinus, ο οποίος υπατεύει μετά το 151 πιθανόν επί Αντωνίνου του Ευσεβούς και από παραφθορά έγινε δύο πρόσωπα¹⁰³.

Όσον αφορά τους αυτοκράτορες που αναφέρονται στη συνέχεια τον Ουεσπασιανό (69-79 μ.Χ.) και τον Ούλπιο Τραϊανό (98-117 μ.Χ.) δεν προκύπτουν σοβαρά προβλήματα. Ο Νηρέυς είναι πολύ πιθανόν να πρόκειται για τον αυτοκράτορα Νέρβα (96-98 μ.Χ.) και να έχει πάλι παραφθαρεί το όνομά του. Στη χειρόγραφη παράδοση παρατηρούμε αντιφάσεις ως προς τη θέση των τριών ονομάτων στην επικεφαλίδα του Προλόγου¹⁰⁴. Ούτε για τον Αδριανό (117-136 μ.Χ.) υπάρχει πρόβλημα. Το ερώτημα που μπορεί να προκύψει εντάσσεται στο γενικό πλαίσιο της σκοπιμότητας μιάς τέτοιας παράθεσης ονομάτων. Οι ύπατοι τέλος Κλάρος και Αλέξανδρος, ταυτίζονται με τους ομώνυμους του έτους 117 μ.Χ.¹⁰⁵.

101. D e g r a s s i. ό.π., 275-277. Η γνώμη, την οποία πρώτος υποστήριξε ο Godefroy, ότι αντί για τον Τιβέριο πρέπει να βάλουμε τον Κλαύδιο και αντί για το 32ο έτος δημαρχίας πρέπει να διορθώσουμε σε 12ο ή 13ο, δηλαδή το 53 μ.Χ., δίνει μεν απαντήσεις μέχρις ενός σημείου, αλλά πρέπει να απορριφθεί διότι απαιτεί πολλές υποθέσεις και διορθώσεις.

102. Η έκφραση μπορεί να μην υπονοεί το αξίωμα ύπατος (consul) αλλά να κρατάει την κύρια σημασία της λέξης, δηλαδή «υπέρτατος».

103. D e g r a s s i. ό.π., 43. Στο πλαίσιο των υποθέσεων θα προβληματιζόταν κανείς από τους ύπατους του 130 Cassius Agrippa ή Agrippinus και [Ti. Claudius?] Quartinus. (βλ. D e g r a s s i. ό.π., 37), αλλά αυτοί οι δύο απορρίπτονται διότι δεν υπατεύουν επί Αντωνίνου του Ευσεβούς.

104. Η παρατήρηση δεν έχει βαρύνουσα σημασία και οφείλεται, όπως σημειώθηκε παραπάνω (βλ. σημ. 88), σε σφάλματα της χειρόγραφης παράδοσης. Η σκέψη να διορθωθεί η επικεφαλίδα του Προλόγου με τα ονόματα των τριών ή έστω των δύο απορρίπτεται, λόγω των αντιφάσεων που υπάρχουν.

105. Οι εν λόγω ύπατοι φέρεται να έρχονται μετά από τους Q. Aquilius Niger και M. Rebilus Apronianus, ύπατους το έτος 117, κατά το οποίο πέθανε ο Τραϊανός. Βλ. D e g r a s s i. ό.π., 34 και υποσημείωση. Βλ. επίσης A s h b u r n e r. *NRN*. lxxiv. Δεν μπορεί να οδηγήσει σε ασφαλή συμπεράσματα η απορία που εκφράζει ο Ashburner, δηλαδή ότι είναι περιέργο, επειδή μόνο σε δυτικά κείμενα υπάρχει μνεία για τους ύπατους αυτούς, ενώ σε καταλόγους που προέρχονται από την Κωνσταντινούπολη

Η μεγάλη και εμφανής παράλειψη (στίχοι 22-24) από τη βραχύτερη παραλλαγή λόγω ομοιοτέλετου αποτελεί εμφανές λάθος στο οποίο έχουν υποπέσει όλα τα χειρόγραφα της ομάδας και συνεπώς επιβάλλει την αποκατάσταση με το κείμενο που σώζει η EPrM. Στον επόμενο στίχο 25 η βραχύτερη παραλλαγή του Προλόγου παραλείπει το κατηγορούμενο του απαρεμφάτου «εἶναι» (τὸν νόμον) «δίκαιον καὶ ἐπὶ κρῖσιν ἔχοντα» και αντί γι αυτό θέτει το «ἅμα καὶ φαιδροτάτης συγκλήτου», το οποίο συνδυάζεται με την παράλειψη των στίχων 22-24, έτσι ώστε η ελλιπής φράση που έχει σχηματισθεί να εμφανίζεται τουλάχιστον ασαφής. Στη συνέχεια, η ίδια βραχύτερη παραλλαγή τελειώνει όπως και το περίφημο χωρίο του Πανδέκτη του Volusius Maecianus (D.14.2.9), για το οποίο έγινε λόγος παραπάνω. Η μόνη διαφορά είναι πως αντί το «θειότατος» παραδίδεται το «θείος». Το τέλος αυτό της βραχύτερης παραλλαγής το θεωρούμε ως παρέμβλημα στον Πρόλογο και δεν παραμένει¹⁰⁶.

Το τέλος του Προλόγου (στ. 26-30), που παραδίδεται μόνο από τα χειρόγραφα της EPrM, έρχεται σα λογική συνέπεια των όσων αναφέρονται στους πρώτους στίχους του σχετικά με το ιστορικό της υποτιθέμενης *constitutio* του Τιβέριου και παραδίδει το κείμενό της – με την επιφύλαξη εάν και κατά πόσο αυτό το συγκεκριμένο κείμενο αποδίδει το αυθεντικό. Είναι γεγονός ότι το μεν πρώτο εδάφιο της διάταξης είναι στην ουσία το ίδιο με το άρθρο 35 του Ν2 (το αυτόματως είναι χαρακτηριστικό), το δε δεύτερο εδάφιο της συμφωνεί με τα αποσπάσματα του Πανδέκτη D.14.2.3 και D.14.2.5.1 (του Παπινιανού και Ερμογενησιανού αντίστοιχα). Σχέση βέβαια με το Τιβέριο δεν μαρτυρείται, αλλά οι συμπτώσεις που παρατηρήθηκαν και η παραλαβή των αποσπασμάτων του Πανδέκτη από τα Βασιλικά (53.3.9 και 53.3.13 αντίστοιχα) αποτελούν ισχυρό λόγο που επιβεβαιώνει την ύπαρξη και τη σπουδαιότητα της ρύθμισης. Κατά συνέπεια τα αποσπάσματα του Παπινιανού και του Ερμογενησιανού είναι πολύ πιθανόν να έχουν ως πηγή τους τη σχετική *constitutio* του Τιβέριου¹⁰⁷.

δεν υπάρχει καμία ένδειξη. Βλ. επίσης, Th. Mommsen, *Chronica minora*, 1. 225. N. Liebenan, *Fasti consulares imperii romani*, 20-21.

106. Παρόλο που ο A. Schminck θεωρεί το τέλος αυτό ως περισσότερο αυθεντικό από το τέλος της άλλης παραλλαγής, επειδή αναγωγή του γίνεται στο D.14.2.9. Βλ. Schminck, *Probleme*, 176.

107. Ένα ερώτημα συναφές είναι το εξής: Ποιά μπορεί να είναι η σχέση του κειμένου τούτου με την απουσία από τα χειρόγραφα της οικογένειας της EPrM του άρθρου 35 του Ν2, καθώς επίσης και των άρθρων 43 και 44, τα οποία έχουν επίσης σχέση με ζημιές στα κατάρτια; Η μόνη λογική απάντηση θα στηριζόταν στο ότι η απουσία αυτή οφείλεται σε σφάλματα της χειρόγραφης παράδοσης.

III. Συμπεράσματα

Από την αναζήτηση της αυθεντικότητας ή μη του Προλόγου προέκυψε μία ανεξάντλητη επιχειρηματολογία. Μαζί με τὰ ὅσα μέχρι τώρα αναπτύχθηκαν πρέπει να λεχθούν και τα ακόλουθα:

Επιχείρημα κατά της αυθεντικότητας του Προλόγου είναι η διαπίστωση ότι δεν είναι ικανός να αυξήσει το κύρος του NPN ως Βυζαντινού Νόμου¹⁰⁸. Είναι γεγονός ότι οι βυζαντινοί έχουν την τάση, από την πρώιμη ακόμα βυζαντινή περίοδο και ιδιαίτερα κατά την εποχή των Μακεδόνων, να εμπλουτίζουν τα νομοθετήματα αλλά και τα νομικά και νομοθετικά έργα και συλλογές με ένα προσίμιον (δηλαδή Πρόλογο), το οποίο επεξηγεί τις προθέσεις του νομοθέτη, αποσκοπεί να προσδώσει κύρος, να άρει αμφισβητήσεις, προστρέχει συχνότατα σε θεολογική επιχειρηματολογία και υποστήριξη και λειτουργεί στην ουσία ως προπαγανδιστικό κείμενο¹⁰⁹. Ο Πρόλογος του NPN στερείται σχεδόν από όλα αυτά. Για παρόμοιους λόγους το Προσίμιο των Βασιλικών έχει από πολλούς αμφισβητηθεί και απορριφθεί¹¹⁰. Αν όμως ο Πρόλογος (το υλικό από το οποίο έχει συντεθεί) ανάγεται σε παλαιότερες εποχές, ὅλη η παραπάνω επιχειρηματολογία καταρρίπτεται. Το γεγονός τελικά της ύπαρξης του συγκεκριμένου Προλόγου, αντι για την εύκολη απόρριψή του, ας μας προβληματίσει στην εξεύρεση (ή ἔστω στην πρόταση) λύσεων στα προβλήματα που παρουσιάζει, πράγμα το οποίο και επιχειρείται εδώ.

Ένα ακόμα από τα επιχειρήματα εναντίον της γνησιότητας του Προλόγου είναι και η διαπίστωση από ερευνητές ότι η γλωσσική ποιότητά του είναι πολύ χαμηλή¹¹¹, πράγμα το οποίο δεν είναι ακριβές, εάν εξετασθεί βαθύτερα το ίδιο το κείμενο. Αντίθετα, η ορολογία που χρησιμοποιείται προϋποθέτει συντάκτη νομικό. Και ο Ashburner το θεωρεί πιθανόν¹¹². Στο Ιουστινιάνειο Κώδικα συναντάμε εκφράσεις παρόμοιες με αυτές του Προλόγου και στα λατινικά και στα ελληνικά¹¹³. Το γεγονός τούτο αποδει-

108. S c h m i n c k. Probleme. 176. L e t s i o s. NRN. 215.

109. Το βυζαντινό Προσίμιο έχει τη θέση, θα λέγαμε, της σημερινής Εισηγητικής έκθεσης νόμου. Για τα Προσίμια βλ. ιδιαίτερα S c h m i n c k. Studien. Βλ. επίσης Τ ρ ω ι ἄ ν ο ς. Πηγές 44 επ., τ ο υ ἰ δ ι ο υ. Μετάβαση. 281. τ ο υ ἰ δ ι ο υ. Προβληματική. H u n g e r. ὁ.π. (Prooimion). P i e l e r. ὁ.π. (Byzantinische Rechtsliteratur).

110. Βλ. S c h m i n c k. Studien. 17-54. όπου παρατίθεται και η σχετική βιβλιογραφία. βλ. επίσης Τ ρ ω ι ἄ ν ο ς. Πηγές 185-186, 187-188.

111. Βλ. S c h m i n c k. Probleme. 176.

112. A s h b u r n e r. NPN. lxxiv.

113. Βλ. S a n N i c o l ὀ. M., Vocabularium Codicis Justiniani, pars altera (pars Graeca). Πράγα 1925. όπου συναντάμε τους ὁρους-λέξεις «ἀπόκρισις, σοῦ μεγέθους (C. 8.10.12. §1α και 8), καθιστῶ, ἐνδείκνυσθαι, διηγούμεναι, παραπεμφθεῖναι τὴν ὑπόθεσιν, ἐπιζητῶ, ἀνατίθηναι, ψήφος, παραδίδωμι, σφραγίζω, ἐπικρίσις, κρίνω, προ(σ)φέρω». κ.ά.

κνύει ότι ο συντάκτης γνώριζε ελληνικά –έστω τα ελληνικά που μεταχειρίζεται ο Κώδικας. Επιπλέον, στις επιγραφές που επισημάνθηκαν παραπάνω, αλλά και σε άλλες επίσης, η σύμπτωση της ορολογίας δεν αφήνει καμμία αμφιβολία για τα «ελληνικά» του Προλόγου¹¹⁴. Επειδή ο Κώδικας περιέχει αυτοκρατορικές διατάξεις, είναι επίσης ιδιαίτερα αξιοσημείωτο το γεγονός που ο Πρόλογος εμφανίζεται σε μια τέτοια διάταξη. Τελικά, το δυσνόητο σε ορισμένα σημεία κείμενο, δεν δικαιολογεί την ολική του απόρριψη, χωρίς καν να επιχειρηθεί η αποκατάστασή του.

Μετά από όσα αναπτύχθηκαν μέχρι τώρα, δεν μπορεί να ευσταθήσει η υπόθεση που διατύπωσε ο Ashburner ότι δηλαδή ο Πρόλογος αποτελεί άσκηση που συντάχθηκε στη νομική σχολή της Κωνσταντινούπολης στα μέσα του 11ου αιώνα και ότι είναι εύκολο να φανταστούμε ένα φοιτητή του NPN, από τον τίτλο τον οποίο έχει το χειρόγραφο που χρησιμοποιεί, να «κεντάει» το κείμενο του Προλόγου¹¹⁵. Η υπόθεση του Ashburner στηρίζεται στην απαραίτητη προϋπόθεση ότι ο φοιτητής χρησιμοποιεί χειρόγραφο του NPN, που δεν έχει βέβαια τον Πρόλογο, αλλά το οποίο παραδίδει ως επικεφαλίδα του (του N2, του N1;) την επικεφαλίδα με την παράθεση των ονομάτων των αυτοκρατόρων. Χειρόγραφα με τέτοια σύνθεση είναι μόνο εκείνα της EPrM, τα οποία όμως παραδίδουν τον Πρόλογο. Το μοναδικό στη χειρόγραφη παράδοση, το L, που εμφανίζει τέτοια σύνθεση χωρίς τον Πρόλογο –και τούτο με επιφυλάξεις– δεν αρκεί για να θεμελιώσει την εν λόγω άποψη. Ο φοιτητής, συνεπώς, ακόμα και εάν παραβλέψουμε τις παραπάνω επιφυλάξεις, πρέπει να είχε στα χέρια του κάποιο ιδιότυπο χειρόγραφο, να γνώριζε άπταιστα την ειδική ορολογία μιάς *constitutio principis* και όλη τη συναφή ορολογία που συναντάμε στον Κώδικα, να είχε διαβάσει σχετικές ελληνόγλωσσες επιγραφές (Μικρασιατικές ή Κυπριακές ή Αιγυπτιακές), να γνώριζε επίσης τα έδικτα π.χ. του Αυγούστου ή άλλα παρόμοια, ούτως ώστε να εμπνευστεί και να συγγράψει ασχούμενος τον Πρόλογο του NPN¹¹⁶.

114. Βλ. D i t t e n b e r g e r, *Inscriptiones*, vol. II. Συγκεκριμένα, σε μία μακροσκελέστατη ελληνόγλωσση επιγραφή που προέρχεται από την Αίγυπτο, του 68 μ.χ. (α/α 669 II, σ.390-409), σταχυολογούμε τις εξής λέξεις και φράσεις: σ.390: λέγει, υπό τῶν ἐντυχανόντων, προέγραψα ἀναγκαίως περὶ ἐκάστου τῶν ἐπιζητουμένων· σ.394: ἵνα αἱ πράξεις τῶν δανείων· σ.395 ἀναγκαίως προέγραψα· σ.397: ἀπολύων, ἀπολύσαι, ἀπέλυσαν· σ.401: ἀπελύθη, ἀναγκαίως κελεύω· σ.402: ἐνέτυχον.

115. «It is easy to imagine a student of the Sea-law embroidering on the title which he found in his manuscript, and which represented the Sea-law as having been sanctioned by a long line of emperors». βλ. A s h b u r n e r, *NPN*, lxxiv.

116. Ένας φοιτητής να μπει σε τόσο κόπο για μια άσκηση! Ούτε βέβαια μπορεί να ευσταθήσει η υπόθεση ότι κάποιος καθηγητής θα τον συνέταξε χάριν ασκήσεως, πράγμα το οποίο ούτε ο Ashburner αφήνει να εννοηθεί, ούτε κανένας άλλος το έχει προτείνει. Ευφάνταστοι βέβαια δεν είναι οι ατυχείς φοιτητές αλλά μάλλον οι ερμηνευτές του Προλόγου, μηδὲ του γράφοντος εξαφούμενου.

Οι ίδιες προϋποθέσεις, οι οποίες απαιτούνται για να ευσταθήσει η υπόθεση του Ashburner που εξετάσθηκε παραπάνω και ακόμα περισσότερες, πρέπει να συντρέξουν και για την υπόθεση ότι ο Πρόλογος γράφτηκε κατά τον 11ο αιώνα στη Νότια Ιταλία, ότι οφείλεται στο εκεί ελληνικό στοιχείο και ότι η εκτενέστερη επικεφαλίδα του πρέπει να προέρχεται από ιστορικό υλικό¹¹⁷. Ιστορικό υλικό οπωσδήποτε περιέχει ο Πρόλογος, γιατί όμως να μην είναι αυθεντικό; Ο NPN, ο οποίος σύμφωνα με την κρατούσα θεωρία έχει ζωή τουλάχιστον τριών αιώνων (από το 600-800 που τον τοποθετεί ο Ashburner), γιατί τώρα να εφοδιασθεί με έναν Πρόλογο; Και αυτός ο Πρόλογος να παραδίδεται από αρκετά καλά και παλαιά χειρόγραφα, του 11ου και 12ου αιώνα ακόμα και του 10ου (αν δεχθούμε ως στοιχείο την σύμπτωση της επικεφαλίδας μόνο στο L). Είναι απορίας άξιο, γιατί ο NPN, μετά από την ενσωμάτωσή του στο 53ο βιβλίο των Βασιλικών να εφοδιασθεί με Πρόλογο, που τον «σκαρώσανε» οι Έλληνες της Νότιας Ιταλίας –για ποιό λόγο άραγε;– και αυτός ο Πρόλογος να επιβιώσει μετά τα Βασιλικά στη Βυζαντινή ανατολή. Οι ίδιες απορίες προκύπτουν από τη γνώμη του A. Schminck ότι ο NPN οφείλεται στο περιβάλλον του Φωτίου ή ακόμα και σ' αυτόν τον ίδιο, ή στον Στυλιανό Ζαούτση κλπ., ενώ απομονώνει τον Πρόλογο από τα δύο τμήματα N1 και N2¹¹⁸. Επιπλέον αναζητούμε το λόγο που ώθησε τους όψιμους αυτούς συντάκτες στη δημιουργία ενός κειμένου υπό πλαστή επωνυμία, οι οποίοι έτσι έμπεριποι που ήταν θα το είχαν συνθέσει κατά πολύ καλύτερο!

Σημαντικότατο πρόβλημα, συνυφασμένο με την καταγωγή και τη χρονολόγηση του Προλόγου, είναι η σημασία που θα δοθεί στη δεύτερη παραλλαγή του, η οποία παραδίδεται από τα χειρόγραφα που ανήκουν όπως επανειλημμένα τονίστηκε στην οικογένεια της EPrM. Έχει επισημανθεί ότι τα περισσότερα και αρχαιότερα χειρόγραφα προέρχονται από τη Νότια Ιταλία. Σε αυτή την προέλευσή τους στηρίζεται η γνώμη που τοποθετεί τη σύνταξη του Προλόγου σ' εκείνη την περιοχή. Η απάντηση είναι απόλυτα συνυφασμένη με τον τόπο και το χρόνο που συντάχθηκε η EPrM, η οποία όπως τονίστηκε παραπάνω αποτελεί το κατεξοχήν παράγωγο της Εκλογής, περασε διάφορες φάσεις στην εξέλιξή της και η τελευταία πρέπει να είχε ολοκληρωθεί το 12ο αιώνα. Οι ιδιοτυπίες της και ιδιαίτερα επειδή σώζει το τέλος του Προλόγου (τους στίχους 22-24 και 26-30) και παραδίδει μόνο αυτή το παράρτημα Π1β, είναι ενδεικτικές για τη σημασία της στη χειρόγραφη παράδοση του NPN. Αλλά, ακόμα και αν δεχθούμε τη σύνταξη της EPrM στην Ιταλία και επίσης,

117. Δηλαδή από την γύρω στο 380 μ.χ. μετάφραση από τον Παιάνιο του *Breviarium ab urbe condita* του Ευτροπίου. Βλ. S c h m i n c k. *Probleme*. 176.

118. Βλ. S c h m i n c k. *Probleme*. 173 επ.

επειδή πολλά από τα χειρόγραφα τα οποία παραδίδουν το NPN προέρχονται από τον ίδιο τόπο (Νότια Ιταλία), δεν σημαίνει ότι ο NPN ως σύνολο και ειδικότερα ο Πρόλογός του πρέπει να δημιουργήθηκαν για πρώτη φορά εκεί¹¹⁹.

Είναι γεγονός ότι από αυτή την καταγωγή των χειρογράφων προκύπτουν πολλές απορίες και ερωτήματα. Γιατί στη Νότια Ιταλία, μία περιοχή που ανήκει στην περιφέρεια, να έχουμε τέτοιο οργανισμό στην αντιγραφή και πιθανόν στην συγγραφή ελληνόγλωσσων νομικών-νομοθετικών συλλογών; Στη βυζαντινή Ανατολή, που είναι και το κέντρο, δεν παράγεται τίποτε; Η μη ύπαρξη χειρογράφων είναι βέβαια ένδειξη και για τη μη ύπαρξη κειμένων, αλλά στις περιοχές του Βυζαντίου, η βέβαιη απώλεια μεγάλου αριθμού από αυτά πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη λόγω της μεταγενέστερης κατάκτησης από τους Τούρκους. Επι πλέον, τα άλλα χειρόγραφα του Προλόγου προέρχονται από τη Βυζαντινή ανατολή. Συγκεκριμένα, το D έχει γραφτεί το 1300 στην Κων/πολη, το J προέρχεται από την Παλαιστίνη ή Κύπρο γραμμένο το 12ο αιώνα, τα δύο Αγιορειτικά (το *Κουτλουμουσίου* 555 και το *Βατοπεδίου* 583) είναι του 14ου αιώνα και το Πατμιακό (Μ. Αγ. Ιωάννου Θεολόγου 447) ανάγεται στο 16ο αιώνα. Η όχι ασήμαντη διασπορά χειρογράφων στην ανατολή που διαπιστώνεται, από την Κωνσταντινούπολη και το Άγιον Όρος στην Παλαιστίνη και την Κύπρο αποτελεί ισχυρή ένδειξη, κατά τη γνώμη μου, ότι ο τόπος προέλευσης της EPrM αλλά και του Προλόγου έχει τις ίδιες πιθανότητες να είναι η Ανατολή ή η Νότια Ιταλία. Ένας ακόμα λόγος που ενισχύει την παραπάνω γνώμη είναι ο διχασμός και οι αντιφάσεις που παρατηρούνται στη χειρόγραφη παράδοση και στις δύο παραλλαγές όσον αφορά τον τόπο αντιγραφής. Συγκεκριμένα, στην οικογένεια d, το μεν D έχει γραφτεί στην Κωνσταντινούπολη, ενώ οι άλλοι δύο κώδικες που είναι μάλιστα μεταγενέστεροι, ο *Neapolitanus* 74 και ο *Vaticanus* gr. 1185 έχουν γραφτεί στην Ιταλία και στη Βενετία αντίστοιχα, καθώς επίσης στην οικογένεια ξ, τα H και Ξ έχουν γραφτεί στη Νότια Ιταλία, ενώ το Θ είναι μεν μεταγενέστερο αλλά η ύπαρξή του στη μονή Κουτλουμουσίου αποτελεί τεκμήριο ότι έχει γραφτεί στο Άγιον Όρος.

Μία τελευταία παρατήρηση είναι και η εξής: Όλα αυτά τα ιταλικά χειρόγραφα ανάγουν την προέλευσή τους σε κοινό αρχέτυπο, όχι αρχαιότερο από το 10ο αιώνα, και συνεπώς δεν μπορεί να αγνοηθεί η επίδραση στη διαμόρφωση της χειρόγραφης παράδοσης ενός κενού δύο ή τριών

119. Η υπόθεση του A. Schminck για το χρόνο και τον τόπο που συντάχθηκε ο Πρόλογος και ο NPN, αν περιοριζόταν στη σύνταξη της EPrM και στην παραλλαγή του Προλόγου και του NPN που παραδίδεται από αυτήν, θα είχε κατά τη γνώμη μου περισσότερη πειστικότητα. Βλ. S c h m i n c k, *Probleme*, 173 επ.

αιώνων από τον υποτιθέμενο σχηματισμό του παραρτήματος της Εκλογής και την είσοδο σ' αυτό του NPN¹²⁰.

Τελικά, καταλήγουμε στα εξής γενικά συμπεράσματα:

Το υλικό από το οποίο έχει συντεθεί ο Πρόλογος αποτελείται από διάφορα «στρώματα», που ανάγονται σε διαφορετικές εποχές.

Η αρχή και το τέλος του (στίχοι 4-15 και 26-30) αποδίδουν, με τις φθορές του χρόνου, μία *constitutio principis* του Τιβέριου, του 32ου έτους της δημαρχίας του (30-31 μ.Χ.), η οποία είναι αμφίβολο σε ποιά κατηγορία πράξεων θα μπορούσε να υπαχθεί (δηλαδή αν πρόκειται για *edictum* ή *rescriptum* ή *decretum*). Αποτελούν συνεπώς το αρχαιότερο υπόστρωμα του Προλόγου. Σε αυτό το κείμενο δεν μπορεί να ανήκει καμία από τις δύο επικεφαλίδες, μολονότι η βραχύτερη έρχεται πλησιέστερα.

Η επικεφαλίδα του Προλόγου (που σώζει η πρώτη παραλλαγή) και το ενδιάμεσο τμήμα (με την παράθεση των άλλων αυτοκρατόρων) αποτελούν το επόμενο υπόστρωμα και οφείλονται στους συμπιλητές του, οι οποίοι θέλησαν να συνθέσουν κείμενο ανάλογο με άλλα γνωστά (όπως π.χ. ο Γνώμων του ιδίου λόγου, τα έδικτα του Αυγούστου). Οι συμπιλητές αυτοί γνώριζαν πολύ καλά τη νομική ορολογία και είχαν πιθανότατα στα χέρια τους «πρωτότυπο» νομικό υλικό, έτσι ώστε να συνθέσουν κείμενο με ονόματα αυτοκρατόρων, οι οποίοι επικύρωσαν το NPN και επιβεβαίωσαν την ισχύ του. Η φθορά όμως του χρόνου αλλοίωσε το κείμενο και το κατέστησε δυσνόητο. Πότε έγινε αυτή η σύνθεση; Πιστεύω πριν από την Ιουστινιάνεια κωδικοποίηση. Την ίδια περίοδο διαμορφώνεται το τμήμα N1 του NPN (το οποίο παραδίδεται το παλαιό και πλησιέστερο κείμενο στο ρωμαϊκό Νόμο Ροδίων) και συνδέεται με τον Πρόλογο¹²¹. Για

120. Με παραπλήσια επιχειρηματολογία, που στηρίζεται στην προέλευση των χειρογράφων του ΝοΓ από τη Νότια Ιταλία, επιχειρήθηκε στην τελευταία κριτική έκδοσή του να τοποθετηθεί η σύνταξη του στην Ιταλία, άποψη η οποία αντικρούστηκε από τον L. Burgmann. Βλ. B u r g m a n n, L., «Zwei Editionen», *Rechtshistorisches Journal*, 3 (1984), 19-23, βλ. επίσης Τ ρ ω ι ά ν ο ς, Πηγές 122.

121. Σημαντική ένδειξη παρέχεται από το άρθρο 14 του N1, το οποίο επιτάσσει «*ὄρκον εὐαγγελίων*». Την ίδια έκφραση συναντάμε σε Νεαρές του Ιουστινιανού και στον Κώδικα: «*τῶν ἁγίων εὐαγγελίων προκειμένων δι' ὄρκου*» (N.112 c.2pr. - B.7.4.2), «*ἀπτομένους τῶν ἁγίων εὐαγγελίων ὁμύναι*» (N.124 c.1 - B.7.4.5), «*sacrosanctis evangelis tactis iuramentum praestent*» (C.3.1.14.4 - B.7.6.14 «*ὁμύνων κατὰ τῶν ἁγίων εὐαγγελίων*»). Αντίθετα, το άρθρο 13 του N2 (που αποτελεί σύνθεση των άρθρων 14 και 15 του N1), δεν παραδίδει τη λέξη ευαγγελίων. Η μοναδική επανάληψη και σύμπτωση άρθρων του N1 και του N2, σε συνδυασμό με το την επικεφαλίδα του N2, που το φέρει ως κατ' ἐκλογὴν ἐκ τῶν διγεστών, συνηγορεῖ υπέρ της «εν γνώσει» απάλειψης της λέξης ευαγγελίων, επειδή ήταν πλέον αυτονόητος ο ὅρκος στο ευαγγέλιο. Συνεπώς μας επιτρέπεται να υποθέσουμε ότι το N2 έρχεται μετά από την Ιουστινιάνεια Νομοθεσία, ενώ το N1 την έχει ως το έσχατο χρονικό όριο.

τούτο στη χειρόγραφη παράδοση η σύνδεση είναι άρρηκτη και παύει να υφίσταται με την ενσωμάτωση του NPN στα Βασιλικά.

Μετά από τον Ιουστινιανό και πριν από τη δημοσίευση της Εκλογής, πιστεύω, έχει συντεθεί το N2 κατ' ἐκλογὴν ἐκ τοῦ ιδ' βιβλίου τῶν διγεστῶν, και τελικά εισέρχεται στο Παράρτημά της ο γνωστός πλέον NPN –με τον Πρόλογό του, και τα δύο τμήματά του, το N1 και το N2.

Η ενσωμάτωση των τμημάτων N1 και N2 στο 53ο βιβλίο των Βασιλικών ευθύς εξ αρχής, με την αυτονόητη αφαίρεση του Προλόγου –ως περιττού πλέον– αποτελεί άλλο ένα χρονικό όριο.

Μετά τα Βασιλικά η διάταξη του Τιβέριου χάνει το νόημά της, αφού οι ρυθμίσεις της έχουν εισέλθει και στο 53ο βιβλίο τους και επιπλέον στο N2, ενώ το βάρος έχει μετατοπισθεί στο πρώτο-πρώτο άρθρο του 53ου βιβλίου. Ίσως γι αυτό το λόγο στη χειρόγραφη παράδοση του NPN εισάγεται το B.53.1.1 στο τέλος του Προλόγου και παραδίδεται από την βραχύτερη παραλλαγή, έστω και λειψό.

Η χειρόγραφη παράδοση του Προλόγου διχάζεται με τη σύνθεση της EPrM, η οποία αποτελώντας το «κατεξοχήν παράγωγο» της Εκλογής, λαμβάνει από το Παράρτημά της το Πρόλογο, σώζοντας πολλά «όστρακα» που αλλοιωτικά θα είχαν χαθεί.

IV. Η έκδοση του Προλόγου

CONSPECTUS SIGLORUM

[C	Vaticanus gr. 845]	a = bc
D	Vaticanus gr. 844	b = Jde
-	Lipsiensis Bibl. Univ. 45	d = D Lips.45 Vat.1185
-	Vaticanus gr. 1185	Neap
Neap	Neapolitanus Bibl. Nat. II. C. 5-6	e = T U
E	Vaticanus gr. 847	c = vq
J	Laurentianus gr. IX. 8 (+Lips. B.U. gr. 46)	v = M M ² [N]
M	Marcianus gr.172 (574)	q = E Q* [C]
M ²	Vaticanus Palatinus gr. 55	
[N	Marcianus gr. 579]	
Q Q ²	Parisinus gr.1384	
T	Scorialensis X.II.6	
U	Athonensis. Βατοπεδίου 582	

Ecloga ad Prochiron mutata

ϕ = consensus codicum EPrM ($\xi\varphi\Pi Q^2$)

H	Cryptensis Z γ III	ξ = HΘΞ
Θ	Athonensis. Κουτλουμουσίου 555	φ = IΛΦ
I	Parisinus gr.1720	
Λ	Patmiacus 447	
Ξ	Scorialensis T.III.13	
Π	Parisinus gr.1367	
t	Scorialensis R.III.17	
Φ	Vaticanus Palat. gr. 371	

Νόμος Ῥοδίων ναυτικὸς
ὃν ἐθέσπισαν οἱ θεϊότατοι αὐτοκράτορες Ἀδριανός, Ἀντωνῖνος,
Τιβέριος, Λούκιος Σεπτίμιος Σεβήρος Περτίναξ, ἀεισέβαστοι.

Τιβέριος Καῖσαρ, Σεβαστὸς, ἀρχιερεὺς μέγιστος, δημαρχικῆς ἐξου-
5 σίας τὸ τριακοστὸν δεύτερον, λέγει:

« Ἐντυχόντων μοι τῶν ναυτῶν, τῶν ναυκλήρων καὶ τῶν ἐμπόρων ἵνα
τὰ ἐν τῇ θαλάσῃ καὶ ζάλῃ συμβαίνοντα εἰς συμβολὴν ἐρχέσθωσαν. »

Ἀποκριθεὶς ὁ Νερούας εἶπεν:

« Μέγιστε, σοφώτατε καὶ ἐδραιότατε Τιβέριε Καῖσαρ, τὰ ὑπὸ τοῦ σου

1-3 Νόμος-ἀεισέβαστοι: Πρόλογος Ῥοδίου νόμου ἐκτεθεὶς (ἐκτιθὲν Ξφ) ὑπὸ Τιβε-
ρίου βασιλέως ΞΠφ, Οὗτός ἐστιν ὁ πρόλογος τοῦ νόμου Ῥωδίωνος ἐκτεθὲν ὑπὸ
Τιβερίου βασιλέως, περὶ τῶν πλοίων καὶ λοιπῶν καράβων καὶ ναύτων καὶ σχοινίων
καὶ ἄρμένων Η 2 θεϊότατοι: θεότατοι JQ, ἀεισέβαστοι E / αὐτοκράτορες:
βασιλεῖς E, αὐτοκράτορες Neap / Ἀδριανὸς Ἀντωνῖνος: om. Q, Ἀδριανὸς
M, Ἀδριανὸς Ἀντωνῖνος J, Ἀνδριανὸς Ἀντωνῖνος TU, Ἀντωνῖνος Ἀδριανὸς E 3
σεπτέμιος U / σεβήρος corr.: σεύηρος codd. / Περτίναξ ἀεισέβαστοι: καὶ Περτίναξ
οἱ αὐγουστοὶ καὶ αὐτοκράτορες, Πρόλογος E 4 ἀρχιερεὺς: ἀρχηγός E / δημαρ-
χικῆς: δημαρχιακῆς Λ, δεμαρχικῆς Φ 5 τὸ τριακοστὸν δεύτερον: om. Η, τῷ
τριακοστῷ δευτέρῳ EMQ, τῷ λβ' dJ TU, τοῦ λβ' ΞΠφ / λέγει: om. Η, λέγειν Q,
λέγει et in marg. interlin. corr. λόγω E, λόγου ΞΠφ 6 ἐντυχόντων: ἐντυγχανόν-
των ΞΠ, ἐντυγχανόντων hic incipit Θ, ἐντυγχανόντων φ / τῶν ναυτῶν: om. Τφ,
τῶν αὐτῶν Q / τῶν ναυτῶν τῶν ναυκλήρων: τῶν ναυκλήρων J / τῶν ναυκλήρων:
ναυκλήρων EMQ / καὶ τῶν: τε καὶ E, τῶν J / καὶ τῶν ἐμπόρων: om. ψ 7 ἐν
τῇ: om. E, ἐν dJMQPTU θαλάσῃ: θαλάσσης J / καὶ ζάλῃ: om. dE, ζάλη JΠU,
ζάλη ξφT / συμβαίνοντα: συμβαίνοντα J, γινόμενα συμβαίνοντα T / συμβολὴν:
συμβουλὴν Θφ, συμβουλίαν Ξ / ἐρχέσθωσαν: ἐρχεσθαι ψ 8 ἀποκριθεὶς-εἶπεν:
om. ΗΘ, ante ἐντυχόντων transp. Φ / ὁ Νερούας corr.: ὁ Νέρων codd., Νηρεὺς et
in marg. corr. ὁ Νέρων Π 9 σοφώτατε: σοφῶν ψ / ἐδραιότατε: ἀνδρεότατε ΛΦ,
ἀνδριώτατε Θ / Τιβέριε: om. MQ

- 10 μεγέθους καθιστάμενα ἀναγκαῖον ἡγοῦμαι ἐνδείξασθαι, οὐδὲν διήγημα τῶν ἐμπλεόντων ἐν Ῥόδῳ παρεπέμφας, ἀλλ' ἀκριβῶς ἐν Ῥόδῳ ἐπιζητήσας καὶ ἀναθέμενος τὰς πράξεις τῶν ἐμπλεόντων ναυκλήρων καὶ ἐμπόρων καὶ ἐπιβατῶν καὶ ἐνθηκῶν καὶ κοινωνιῶν καὶ πλοίων ἀγοράσεων καὶ πράσεων καὶ ναυπηγίας καὶ ναυτῶν ἐργασίας, παραθηκῶν τε χρυσίου καὶ ἀργυρίου καὶ εἰδῶν διαφόρων. »
- 15 Ταῦτα πάντα τῇ ψήφῳ θεματίσας Τιβέριος Καῖσαρ σφραγίσας παρέδωκεν. Ἀντωνίνῳ φαιδροτάτῳ ὑπάτῳ ὑπάτοις τοῦτον προσφέρουσιν ἐν τῇ πανευδαίμονι καὶ κορυφῇ τῶν πόλεων Ῥώμῃ ἐπὶ ὑπάτων Κλάρου καὶ Ἀγριππίνου φαιδροτάτων.
- Οὔτοι προσήνεγκαν τῷ μεγίστῳ καὶ αὐτοκράτορι Οὐεσπασιανῷ τῷ βασιλεῖ,
- 20 καὶ σφραγίσας ἐπὶ τῆς λαμπροτάτης συγχλήτου ἀπέλυσεν.

10 οὐδέν: οὐδὲ ξφ, ὡς οὐδέ T, οὐδένα δὲ Π 10-11 διήγημα τῶν ἐμπλεόντων: διηγημάτων ἐμπλεόντων ΙΞ, διηγημάτων ἐνπλεόντων Π, διήγημα Ε, διηγήματα dJMQTU 11 ἐν Ῥόδῳ: om. a / παρεπέμφας: παρεπέμψεις d, παρεπέμφασθαι T, παρεπέμφατο ΗΙΞΠ, παρεπέμψετο Θ, παρεπέμψαιτο Φ / ἀλλ': om. a, ἀλλὰ Θ / ἐν Ῥόδῳ: om. ψ, ἐν ρῶδῃ Μ, ἐν ρόδῃ Q 12 ναυκλήρων: ναυκλήρων τε ψ / καὶ ἐμπόρων: om. Ε, καὶ εὐπόρων Π / ἐπιβατῶν seu ἐπιβάτων codd. 12-13 καὶ ἐνθηκῶν: om. Λ, ἐνθηκῶν τε Π, καὶ ἐνθηκῶν U, ἐθνηκῶν T, ἐθνικῶν τε ΙΦ, καὶ ἐθιακῶν d, καὶ ἐναυκῶν J 13 καὶ (κοινων.): καὶ et add. supra lin. τε Q² / κοινωνιῶν: κοινωνιακῶν dJMQTU, κοινωνικῶν Ε / ἀγοράσεων καὶ πράσεων: πράσεων τε καὶ ἀγοράσεων ξφ, τε καὶ πράσεων καὶ ἀγοράσεων Π / πράσεων: ἐκπράσεως J / καὶ ναυπηγίας: om. Q, ναυπηγίας τε Η, ναυπηγίας ΘΞφ, καὶ ναυπηγικῶν dEJMTU 13-14 καὶ ναυτῶν: om. dEJMTU, ναυ τῶν (sic) Q 14 παραθηκῶν τε: τό παραθηκῶν τε ΕJ, τό παραθηκῶν τε T, τό παραθίκων τε Μ, το παραθηκῶν τε Q / χρυσίου καὶ ἀργυρίου: corr. ex χρυσίον καὶ ἀργύριον Q², χρυσίον καὶ ἀργύριον EJMU, χρυσίων καὶ ἀργυρίων d / καὶ εἰδῶν: καὶ εἰδῶν φ 15 τῇ: om. a, add. supra lin. Q² / ψήφῳ θεματίσας: ψηφοθεματίσας d / Καῖσαρ: καὶ d / σφραγίσας: om. Μ, καὶ σφραγίσας d, σφραγίσας τε Ε / παρέδωκεν ponit ante Τιβέριος EM 16 Ἀντωνίνῳ: Ἀντωνίῳ ΕΑΠ / φαιδροτάτῳ: om. Η / ὑπάτῳ: om. Θ / ὑπάτῳ ὑπάτοις: punctum post ὑπάτῳ ponit EJMQ, post ὑπάτοις ponit dHΞφ / τοῦτον a: τοῦτο ψ / προσφέρουσιν: προσαγορεύουσιν dJ, προφέρουσιν EM / ἐν: om. Π 17 ὑπάτων: ὑπάτῳ JMQΞ / Κλάρου Π: Λαύρου a, Κλαύρου corr. ex Λαύρου Q², Κλαύρου ξφ 19 οὔτοι: οὐοῦτοι Θ / προσήνεγκαν: προσήγαγον ξφ / τῷ (μεγίστῳ): om. a / Οὐεσπασιανῷ: Οὐεσπασιανοῦ Μ, Οὐασπασιανῷ Π, Οὐασπασιανοῦ Ξ, Οὐεσπεσιανῷ ITU / τῷ βασιλεῖ: om. a, add. supra lin. Q², βασιλεῖ Λ 20 λαμπροτάτης: λαμπρᾶς a / ἀπέλυσεν: om. a

Οὐλπιος Τραϊανὸς ὁ βασιλεὺς ἅμα καὶ τῇ φαιδροτάτῃ συγκλήτῳ
σφραγίσαντες ἀπέλυσαν.

Νερούας ὁ βασιλεὺς σφραγίσας ἀπέλυσεν.

Αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς ἐπὶ ὑπάτων Κλάρου καὶ Ἀλεξάνδρου σφραγί-
25 σας ἀπέλυσεν, εἶναι τὸν νόμον τῶν Ῥοδίων δίκαιον καὶ ἐπὶ κρίσιν ἔχοντα.

Τιβέριος Καῖσαρ εἶπεν:

« οὐδένα μείζονα κίνδυνον εἶναι, λέγω, τῆς καταρτίου αὐτομάτως ἐκβε-
βλημένης, εἰς συμβολὴν ἔρχεσθαι. Ἐὰν δὲ καὶ ἀνάγκη, ὁ πρωρεὺς καὶ ὁ
ναυπηγὸς τὰ σίδηρα προσφερέτωσαν καὶ κοπτέτωσαν τὴν κατάρτιον,
30 ἵνα τὸ πλοῖον μὴ καταποντισθῇ, καὶ ταῦτα εἰς συμβολὴν ἔρχεσθωσαν. »

21 Οὐλπιος: Οὐπίος E / ὁ βασιλεὺς: om. a / ἅμα καὶ τῇ φαιδροτάτῃ συγκλήτῳ:
post Ῥοδίων transp. a. post ἀπέλυσαν transp. Π / καὶ: om. d / τῇ: om. dEMQTU
/ φαιδροτάτῃ: φαιδροτάτης Q, φαιδρωτάτου M, φαιδροτάτῳ E 22-24 σφρα-
γίσαντες-Ἀλεξάνδρου: om. propter homoeoteleuton a 23 Νερούας corr.:
Νηρεὺς codd. / post βασιλεὺς add. καὶ αὐτὸς H 23-25 Νηρεὺς-ἔχοντα add. inter
lin. et in margine post Αὔγουστος ἔκρινεν Q² 24 Ἀδριανὸς: Ἀνδριανὸς ΘΛ,
Τραϊανὸς Π / Κλάρου: Κλαύρου HΞQ²φ, Καύρου Θ, ρου hic incipit t 25 τὸν
νόμον τῶν Ῥοδίων d: τὸν νόμον τὸν Ῥόδιον EJM^Q, τὸν Ῥόδιον νόμον Q²TUψ /
δίκαιον καὶ ἐπὶ κρίσιν ἔχοντα ψ: Ὁ δὲ νόμος (νόμος: om. J) τῆς θαλάσσης τῷ νόμῳ
κρινέσθω (κρινέτω E, κρίνεσθαι U) τῷ ναυτικῷ· τὸ δὲ αὐτὸ (δ' αὐτῷ M, δ' αὐτὸ QT,
αὐτὸ δὲ EU) καὶ (καί: om. J) ὁ θεῖος Αὔγουστος ἔκρινεν a 26-30 Τιβέριος-ἐρχέ-
σθωσαν ψ: om. a 26 Τιβέριος: Τιβερείας t / εἶπεν Π: om. ξιφ 28 συμβολὴν:
συμβουλὴν Θt, βολὴν Π / καὶ ὁ: καὶ Π 29 κοπτέτωσαν: κοπέτωσαν Λ / τὴν
κατάρτιον: τὸν κατάρτιον Φ, τὴν κατάρτησιν H / ἵνα μὴ τὸ πλοῖον φt 30 συμ-
βολὴν: σύμβολον φ, σύμβουλον t / ἐρχέσθωσαν Hφ: ἐρχέσθω ΘΞt, ἔρχεσθαι Π

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Παραρτήματα στο Νόμο Ροδίων Ναυτικό

Ι. Προλεγόμενα

Παραρτήματα εννοούμε το ποικίλο νομικό υλικό που πολύ συχνά ακολουθεί ένα νομοθετικό κείμενο ή συλλογή νομοθεσίας. Τα παραρτήματα στη χειρόγραφη παράδοση συχνά εμφανίζονται με τέτοια ομοιομορφία ώστε να γίνεται δυνατό να ξεχωρίσει το ένα από το άλλο και ακόμα να μπορεί να καταταχθούν σε ομάδες. Επίσης η σύνδεσή τους με το ευρύτερο κείμενο είναι συχνά τόσο στενή ώστε να δημιουργούνται αμφιβολίες ως προς το εάν έχουν προστεθεί από τον ίδιο το συντάκτη της συλλογής σε μία μεταγενέστερη, έστω, «έκδοση». Υπό την έννοια αυτή, στον όρο «παράρτημα» δεν περιλαμβάνονται οι παραλλαγές κειμένων που συναντώνται στη χειρόγραφη παράδοση και τίθενται επίσης ως παράρτημα.

Τα παραρτήματα μας προσφέρουν σπουδαία βοήθεια επειδή, από τη συγκρότησή τους και την καταγωγή-εξέλιξη των επί μέρους κειμένων που περιλαμβάνουν μπορούμε εκτός των άλλων να συλλέξουμε στοιχεία για την ιστορική εξέλιξη του κειμένου που μας απασχολεί, να εντοπίσουμε οικογένειες και «εκδόσεις» του, ακόμα και να βοηθηθούμε στη χρονολόγησή του¹²².

Προκειμένου για τον NPN παραρτήματα ακολουθούν μόνο το τμήμα N2. Για τους λόγους που εξηγήθηκαν παραπάνω δεν δεχόμαστε ως παράρτημα τον Πρόλογο· ούτε επίσης δεχόμαστε ως παράρτημα κάποια παραλλαγή των πινάκων περιεχομένων. Ο Ashburner αντίθετα, μετά την έκθεση των κειμένων των δύο τμημάτων (N1 και N2) του NPN, τοποθετεί και αριθμεί ως παράρτημα (Appendix A) τον Πρόλογο, ακόμα τοποθετεί στα παραρτήματα Appendix B και Appendix C τις παραλλαγές πινάκων

122. Σπουδαία εργασία πάνω στο θέμα των παραρτημάτων, η οποία και αποτελεί τον «κανόνα» και οδηγό, είναι η σχετική εργασία του Σβορώνου. Βλ. S v o r o n o s. *SBM*.

περιεχομένων μερικών χειρογράφων και στο παράρτημα Appendix I αναμειγνύει τις ποικίλες γραφές μιάς οικογένειας χειρογράφων (Αυξημένη Εισαγωγή) με το παράρτημά της¹²³.

Διακρίνουμε δύο ομάδες Παραρτημάτων (Π). Η κάθε μια από αυτές περιέχει το «παράρτημα α» αμιγές ή εμπλουτισμένο με ενότητες διατάξεων σχετικά μικρές ή κάπως εκτενέστερες, που προηγούνται ή συνήθως το ακολουθούν. Οι ομάδες αυτές είναι οι ακόλουθες και εμφανίζονται (σχηματικά) ως εξής:

Πρώτη ομάδα (Π1), στην οποία εντάσσονται:

1) Το αμιγές παράρτημα α, το «Π1α», που έχει τρία άρθρα¹²⁴.

2) Το παράρτημα α εμπλουτισμένο:

α) Με μία ενότητα 4 άρθρων, το «Π1β»¹²⁵, που έρχεται πριν από το Π1α, παίρνοντας το ακόλουθο σχήμα «Π1β+Π1α», ή

β) με μία ενότητα 7 άρθρων, το «Π1γ»¹²⁶, που ακολουθεί το Π1α, παίρνοντας το ακόλουθο σχήμα «Π1α+Π1γ», ή

γ) με μία ενότητα 6 άρθρων, που τιτλοφορείται «ἐκ τῶν περὶ ὕβρεων καὶ τῶν ἀμαρτημάτων ἐλευθέρων τε καὶ δούλων» και ακολουθεί το Π1α μετά από το οποίο έρχονται πέντε άρθρα, το «Π1δ»¹²⁷, παίρνοντας το ακόλουθο σχήμα «Π1α+Υβρ.+Π1δ».

Δεύτερη ομάδα (Π2), στην οποία εντάσσονται:

1) Το αμιγές παράρτημα α, το «Π2α», που έχει οχτώ άρθρα¹²⁸.

2) Το παράρτημα α εμπλουτισμένο με μια ενότητα 6 άρθρων, το «Π2β»¹²⁹, που ακολουθεί το Π2α. Στην ίδια οικογένεια χειρογράφων, μία παραλλαγή του 32ου τίτλου του Αττ. έρχεται πριν από το 2ο τμήμα του NPN, και εμφανίζεται με το ακόλουθο σχήμα «Αττ. 32+N2+Π2α+Π2β».

123. Ashburner, *NPN*, 39 επ.

124. Βλ. Ashburner, *NPN*, 46-47 (Appendix E).

125. Βλ. Ashburner, *NPN*, 45-46 (Appendix D).

126. Βλ. Ashburner, *NPN*, 47-49 (Appendix F).

127. Βλ. Ashburner, *NPN*, 52, 56 (Appendix I).

128. Βλ. Ashburner, *NPN*, 49-50 (Appendix G).

129. Βλ. Ashburner, *NPN*, 50-52 (Appendix H).

II. Τα παραρτήματα στα χειρόγραφα του NPN

Λαμβάνοντας λοιπόν ως βάση τα παραρτήματα του NPN (δηλαδή, την ύπαρξή τους ή όχι σε ένα χειρόγραφο) και με την επισήμανση ότι παραρτήματα ακολουθούν μόνο το τμήμα N2, παρατηρούμε τα ακόλουθα:

A.- Χειρόγραφα χωρίς παράρτημα.

Τα χειρόγραφα που δεν έχουν κανένα παράρτημα είναι ελάχιστα. Αυτά διακρίνονται σε εκείνα που δεν είναι ακρωτηριασμένα, στα ακρωτηριασμένα, και σε εκείνα που περιέχουν απάνθισμα άρθρων:

α) Χειρόγραφα που δεν είναι ακρωτηριασμένα.

Τα δύο χειρόγραφα που παραδίδουν το 53ο βιβλίο των Βασιλικών, το Αμβροσιανό Ανθολόγιο του κώδικα *Ambrosianus F.106 sup.* (A) και ο κώδικας *Barberinianus gr. 578* (B), εμφανίζονται καθαρά χωρίς παράρτημα. Ο κώδικας *Athonensis*, *Παντοκράτορος 234* (F), παραδίδει τον π2 χωρίς να αναφέρει άρθρα κάποιου παραρτήματος. Μολονότι σε παρόμοια περίπτωση που περιγράφεται παρακάτω (κώδικας *Messanensis S. Salv. 114*) διατηρούνται επιφυλάξεις ως προς την ύπαρξη παραρτημάτων, στην περίπτωση που εξετάζουμε οι επιφυλάξεις εξανεμίζονται, επειδή και οι δύο παραπάνω κώδικες του 53ου βιβλίου (A και B) παραδίδουν το N2 σαφώς χωρίς παράρτημα¹³⁰.

Ο κώδικας *Sinaiticus 1115*, περιέχοντας μόνο το N2, εμφανίζεται επίσης χωρίς παράρτημα. Πρόκειται για ενδιαφέρον χειρόγραφο, γραμμένο το 1185, το οποίο παρά τα λάθη του, παραδίδει μόνο το N2.

β) Χειρόγραφα που είναι ακρωτηριασμένα.

αα) Ο κώδικας *Atheniensis*, B. Βουλής 8, καθώς διακόπτεται στο N2. 41, δείχνει καθαρά πως αντιγράφει μοντέλο ακρωτηριασμένο.

ββ) Ο κώδικας *Messanensis S. Salv. 114*, που διακόπτεται στη μέση μιάς λέξης του N2.29 (*συμβή τι τῶν εἰρη*), δεν μας βοηθάει να υποθέσουμε αν το N2 συνοδευόταν ή όχι από παράρτημα. Το χειρόγραφο αυτό δίνει τον π2, στον οποίο όμως αναφέρονται μόνο τα άρθρα 1 ως 47, δηλαδή μόνο εκείνα που αντιστοιχούν στο τμήμα N2. Για το λόγο τούτο δεχόμαστε ότι, πιθανόν, δε συνοδευόταν από κάποιο παράρτημα. Διατηρούμε επιφυλάξεις, επειδή υπάρχουν περιπτώσεις όπου, στα ίδια χειρόγραφα, ο πίνακας

130. Τα περιεχόμενα όμως του κώδικα *Athonensis*, *Παντοκράτορος 234*, που δίνει ο Μινωίδης Μηνάς στον *Parisinus gr. 1381A*, έχουν παράρτημα (το Π1α), ενώ στο ίδιο το χειρόγραφο δεν υπάρχει. Πρόκειται αναμφίβολα για προϊόν της φαντασίας του αντιγραφέα, αφού ίδιος άλλωστε είναι πασίγνωστο ότι έχει δώσει πολλά δείγματα αυθαίρεσιών. Ο εν λόγω Μινωίδης Μηνάς, όπως είναι γνωστό, υπήρξε μία αμφιλεγόμενη φυσιογνωμία του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ου, ο οποίος περιέτρεξε τις βιβλιοθήκες και τα μοναστήρια της ελληνικής Ανατολής και τα εσύλησε από πολύτιμους κώδικες, που διοχέτευε στη Εθνική Βιβλιοθήκη στο Παρίσι.

π2 έχει μόνο τα 47 άρθρα, αλλά το τμήμα N2 ακολουθείται από παράρτημα, όπως στους κώδικες *Marcianus gr. 181* (O), *Vindobonensis jur. gr. 15* (X), *Scorialensis X.II.6* (T), *Vaticanus gr. 2075-Basilianus 114* (S) και *Valllicellianus gr. E.55* (G).

γγ) Ο κώδικας *Parisinus gr. 1367* περιέχει δύο παραλλαγές του NPN. Η μία, το Π (φ. 112α-118β)), παραδίδει το NPN ακέφαλο και κολωβό· αρχίζοντας με τα τελευταία άρθρα του N1 συνεχίζει με τον π2 (άρθρα 1-47), τον Προ.β και το N2 (άρθρα 1-40). Για το χειρόγραφο αυτό και για τις επιφυλάξεις ως προς τη μη ύπαρξη κάποιου παραρτήματος ισχύουν τα ίδια που αναπτύχθηκαν για το αμέσως προηγούμενο. Η δεύτερη παραλλαγή, το Π², περιέχει απάνθισμα του NPN, για τούτο και περιγράφεται παρακάτω.

δ) Αντίθετα, ο κώδικας *Guelferbytanus Helmstadiensis 262*, όντας κολωβός, σταματάει στο N2. 38, στ. 10 (φ.88α), αλλά όμως στον π2 (φ.84α-β) αναγράφει και τον N2 πλήρη και τα τρία άρθρα του Π1α. Συνεπώς είναι το μόνο ακρωτηριασμένο χφ. που παρέχει σαφή ένδειξη ότι είχε παράρτημα, το Π1α. Η έρευνα των χειρογράφων βοήθησε τον γράφοντα να εντοπίσει χωρίς αμφιβολία τη συνέχειά του στο *Vindobonensis phil. gr. 74* στον οποίο υπάρχει το Π1α.

ε) Ο κώδικας *Cryptensis Zγ V*, που διακόπτεται στο N2.41 από όλη τη συγκρότησή του και από την εσωτερική του δομή, ανήκει καθαρά στην οικογένεια της Επιτομής. Συνεπώς, παρόλο που είναι ακρωτηριασμένος, μπορούμε να υποθέσουμε ότι θα συνοδευόταν από το παράρτημα Π2α.

γ) Χειρόγραφα που περιέχουν απάνθισμα άρθρων.

αα) Ο κώδικας *Parisinus gr. 1367*, περιέχει δύο παραλλαγές του NPN. Η παραλλαγή του Π² (φ. 49β-50α), αποτελεί απάνθισμα από μερικά άρθρα των τμημάτων N1 και N2 του NPN.

ββ) Ο κώδικας *Athonensis, Βατοπεδίου 582* (U) αποτελεί παρόμοια περίπτωση με τον προηγούμενο *Parisinus gr. 1367* (Π²), με τη διαφορά ότι παραδίδει επιπλέον στην αρχή του NPN και τον Προ.α.

γγ) Ο κώδικας *Parisinus gr. 1355* (P) περιέχοντας την Αυξημένη Εξάβιβλο (*Hexabiblos aucta*) παραδίδει απάνθισμα άρθρων του τμήματος N2 στη συνέχεια διατάξεων της Εξαβίβλου σχετικών με το ναυτικό δίκαιο. Στην Αυξημένη Εξαβίβλο συναντώνται επίσης πολλά άρθρα που έχουν ληφθεί από το 53ο βιβλίο των Βασιλικών.

δδ) Ο κώδικας *Lesbiacus, Λειμώνος 191*, ανάμεσα σε διατάξεις του 32ου τίτλου του Νομικού Ποιήματος του Μ. Ατταλειώτη, περιέχει άρθρα του τμήματος N2.

εε) Ο κώδικας *Αγίου Στεφάνου 5* (των Μετεώρων), παραδίδει κι αυτός απάνθισμα άρθρων του τμήματος N2, αλλά τελειώνει με απόσπασμα (πρώτη παράγραφος) του Π1α 3.

στατ) Ο κώδικας *Parisinus gr. 1385A*, παραδίδει επίσης εκτενές απάνθισμα άρθρων του τμήματος N2 που ακολουθείται από το Π1α 3, στο τέλος του οποίου προσθέτει την ένδειξη «ἐκ τοῦ θ' τίτλου τῶν διγέστων».

ζζ) Ο κώδικας *Hierosolymitanus* Νέας Συλλογής Φωτίου 47, περιέχει απάνθισμα άρθρων του N2 (άρθρα 10-17).

ηη) Στα χειρόγραφα της *SBM* ο *NPN* εμφανίζεται ως απάνθισμα άρθρων του τμήματος N2 χωρίς κανένα στοιχείο για το αν τον ακολουθούσε κάποιο παράρτημα¹³¹. Σε ορισμένα από τα χειρόγραφα της *SBM*, όπως στους κώδικες *Vindobonensis jur. gr. 1* και *Marcianus gr. 176*, συμπληρώνεται το απάνθισμα άρθρων του τμήματος N2 από άρθρα του που λείπουν, στο πρώτο χειρόγραφο στο περιθώριο και στο δεύτερο μετά από το κείμενο. Η συμπλήρωση αυτή είναι σαφής ένδειξη ότι τα χφφ. παραδίδουν δύο στάδια της εξέλιξης: α) ένα παλαιότερο, κατά το οποίο ο σχολιαστής συμπλήρωσε στο περιθώριο μερικά άρθρα και β) ένα νεότερο, κατά το οποίο το γραμμένο στο περιθώριο συμπλήρωμα ενσωματώθηκε πιά με το κυρίως κείμενο του χειρογράφου.

B.- Χειρόγραφα που ακολουθούνται από κάποιο παράρτημα.

Η μεγάλη πλειοψηφία των χειρογράφων (εξυπακούεται το τμήμα N2 του *NPN*) ακολουθείται από κάποιο παράρτημα. Στη συνέχεια εξετάζονται αναλυτικά όλα τα παραρτήματα. Ειδικότερα και ξεχωριστά για το κάθε ένα παράρτημα γίνεται η έκθεση της χειρόγραφης παράδοσής του. αναλύεται το περιεχόμενό του, περιγράφεται η ιστορική εξέλιξή του και τέλος «εκδίδεται» το κείμενό του όπως προκύπτει από τα πιά αξιόλογα χειρόγραφα.

131. Αυτή η έλλειψη, όπως επισημαίνεται παρακάτω (στο δεύτερο μέρος της παρούσας), μπορεί να μας δώσει και ένα πρόσθετο επιχείρημα για το ότι στα Βασιλικά το κείμενο του *NPN* (το τμήμα N2 εν προκειμένω) δεν το ακολουθούσε κάποιο παράρτημα. Το επιχείρημα τούτο ενισχύεται και από την εξής παρατήρηση. Τα θέματα των Παραρτημάτων Π1α, Π1γ (κατά μεγάλο μέρος), Π1δ, Π2α και Π2β τα πραγματεύονται τα Βασιλικά στο 53ο βιβλίο (ιδιαίτερα στον 3ο τίτλο του), αλλά και σε άλλα βιβλία τους, όπως στο 60.20. Ορισμένες επίσης Νεαρές του Λέοντα του Γ', έχουν σχετικές ρυθμίσεις (οι αριθ. 62, 63, 64). Συνεπώς, όταν ενσωματώνεται ο *NPN* στο 53ο βιβλίο, δεν χρειάζεται παραρτήματα, επειδή είναι εντελώς περιττά τα προγενέστερα. Μετά τα Βασιλικά διατάξεις του 53ου βιβλίου μπαίνουν ως παραρτήματα στο N2 προς συμπλήρωσή του.

III. Συμπεράσματα

Ο NPN μόνο στα χειρόγραφα τα οποία παραδίδουν το 53ο βιβλίο των Βασιλικών δεν ακολουθείται από κανένα παράρτημα. Η έλλειψη παραρτημάτων εξηγείται από την ενσωμάτωση του NPN στο 53ο βιβλίο των Βασιλικών και την κάλυψη της ύλης των παλαιότερων βέβαια παραρτημάτων από τους υπόλοιπους τίτλους (1-7) του εν λόγω βιβλίου. Είναι αυτονόητο ότι τα χειρόγραφα που περιέχουν τη Μεγάλη Σύνοψη των Βασιλικών (SBM) εντάσσονται σ' εκείνα που παραδίδουν το 53ο βιβλίο. Δεν μπορούν επίσης να αποτελέσουν αντικείμενο της παρούσας έρευνας τα χειρόγραφα που περιέχουν απάνθισμα άρθρων, καθώς και εκείνα που είναι ακρωτηριασμένα, επειδή δεν είναι δυνατόν να εξαχθεί κανένα συμπέρασμα ως προς την ύπαρξη ή μη παραρτημάτων.

Το κάθε παράρτημα με τη σύνδεσή του με το NPN, δηλώνει και διαφορετικό στάδιο εξέλιξης και συγκεκριμένα:

Τα χειρόγραφα που κατατάχθηκαν στην πρώτη ομάδα Π1, παραδίδοντας μονάχα το παράρτημα Π1α, παρουσιάζουν ασφαλώς το πρώτο και αρχαιότερο στάδιο εξέλιξης, που ανάγεται πριν από τα Βασιλικά.

Όλα τα άλλα χειρόγραφα που περιέχουν τα παραρτήματα Π1β, Π1γ, Π1δ, Π2α και Π2β, ενώ μέσα στο κάθε συγκεκριμένο παράρτημα και μεταξύ τους δεν παρουσιάζουν μεγάλες διαφορές, από παράρτημα σε παράρτημα παραδίδουν αξιοσημείωτες παραλλαγές του NPN. Τα χειρόγραφα αυτά παρουσιάζουν διαφορετικά στάδια εξέλιξης του NPN, τα οποία ταυτίζονται και με την πρώτη ματιά μάλιστα με ξεχωριστές οικογένειες-εκδόσεις του αδιάφορο αν πρόκειται για επίσημες ή ιδιωτικές. Έτσι ξεχωρίζουμε τις ακόλουθες οικογένειες-εκδόσεις καθεμιά από τις οποίες έχει ως χαρακτηριστικό γνώρισμα το δικό της παράρτημα: α) την οικογένεια της *Ecloga ad Prochiron Mutata*, που έχει το Π1β, β) την οικογένεια των *Epitome Marciana* και *Epitome ad Prochiron mutata* που έχει το Π1γ, γ) την οικογένεια της *Eisagoge (Epanagoge) aucta* που έχει το Π1δ και δ) την κυρίως οικογένεια της *Επιτομής* με τα διάφορα παράγωγά της και τα παράγωγα του Πρόχειρου Νόμου (*Epitome Vaticana*, *Prochiron Vaticanum*, *Epitome Laurentiana*) που είναι συνυφασμένη με τα Π2α και Π2β. Ανάλογα με τη χρονολόγηση της καθεμιάς από τις παραπάνω συλλογές μπορούν επίσης να τεθούν τα χρονικά όρια της σύνταξης και εισόδου στο NPN του καθενός Παραρτήματος.

IV.1. Το παράρτημα 1α (Π1α)

ΠΙΝΑΚΑΣ

Τα χρφ. που παραδίδουν το Π1 αμιγές ή εμπλουτισμένο

Πρώτη ομάδα (το αμιγές Π1α)

- Atheniensis. EBE 1377 - φ.311α
- k Athonensis. Μεγίστης Λαύρας B. 93
+ Paris. suppl. gr. 1351 - φ.5β
- Y Ambrosianus Q.50 sup. - φ. 362α
- L Bodleianus Laudianus 39 - φ.338 α-β
- R Bodleianus Roe 18 - φ.90β
- Guelfebytanus Helmatad. 262
+ Vindobon. phil. gr. 74 - φ.109α
- J Laurentianus gr. IX. 8
+ Lips. Bibl. Univ. gr. 46 - φ.351α
- Leiden. B.U.cod.Voss. F.19 - φ.298α-β
- Lesbiacus. Γουμ. Μπ.7 - φ.232β-233α
- Lipsiensis Bibl. Univ. 45 - φ.99β-100α
- Londin.Brit M..Harley 5675 - φ.179α-β
- O Marcianus gr. 181 - φ.223α-β
- Matrit. Bibl. Nat. 4604 - φ.333β-334α
- Matrit. Bibl. Nat. 4753 - φ.101α-β
- Μετέωρα. Μ. Αγ. Στεφάνου 5- φ.186β
- Μετέωρα. Μ.Μεταμ.483 - φ.153β-154α
- Monacensis gr. 149 - φ.163β-164α
- Mosq. (G.Istor.Muz.) Syn. gr. 314-
φ.95β-96α
- [o] Mosq.(G.Istor.Muz.)Syn.gr.318 - φ.221β
- Neapolitanus B. Naz. II.C.5-6- φ.190α
- V² Parisinus gr. 1356 - φ.325α
- Q Parisinus gr. 1384 - φ.127α
- Parisinus gr. 1385A - φ.67β
- Parisinus gr. 1391 - φ.233β-234α
- [w] Scorialensis T. I. 17 - φ.73α
- T Scorialensis X. II. 6 - φ.698β-699α
- D Vaticanus gr. 844 - φ.465α
- C Vaticanus gr. 845 - φ.113α
- E Vaticanus gr. 847 - φ.179α-β
- Vaticanus gr. 1185 - φ.292β

- O² Vaticanus Palatinus gr. 5 - φ.54α
- W Vindobon. iur. gr. 3 - φ.202β-203α
- X Vindobon. iur. gr. 15 - φ.46α
- Z Zaborda 121 - φ.128α-β

Δεύτερη ομάδα (Π1β+Π1α)

- Θ Athonensis. Κουτλουμ 555 - σ.149-150
- H Cryptensis Z γ III - φ.111β
- V Parisinus gr. 1356 - φ.278α
- I Parisinus gr. 1720 - φ.162α
- Λ Patmiacus 447 - φ.119α
- Ξ Scorialensis T. III. 13 - φ.89α
- t Scorialensis R. III. 17 - φ.96β-97α
- Sinaiticus 1817 - φ.136β
- f Vaticanus gr. 640 - φ.346β
- Φ Vaticanus Palatinus gr. 371 - φ.207β

Τρίτη ομάδα (Π1α+Π1γ)

- M Marcianus gr. 172 - φ.36β
- N Marcianus gr. 579 - φ. 83α-β
- M² Vaticanus Palatinus gr. 55 - φ.90β

Τέταρτη ομάδα (Π1α+Π1δ)

- Ψ Ambrosianus M. 68 sup. - φ.293β
- Γ Bodleianus Laudianus 91 - φ.224α-β
- Hierosolymitanus Σάβ.α 225 - φ.81α
- Lipsiensis Bibl. Univ. 43 - φ.147β
- Δ Lipsiensis Bibl. Univ. 44 - φ.125α
- Ω Monacensis gr. 303 - φ.187α
- Σ Parisinus gr. 1383 - φ.210α-β
- Sinaiticus 1795 - φ.299β-300α

Μια περίπτωση (Π2α+Π1α+Π2α)

- m Cryptensis Ζγ VII - φ.131α-β

Το παράρτημα Π1α παραδίδεται από τη μεγάλη πλειοψηφία των χειρογράφων¹³². Συναντάται άλλοτε αμιγές και άλλοτε μαζί με άλλα παραρτήματα (είτε ακολουθώντας το Π1β, είτε ακολουθούμενο από το Π1γ ή από το Π1δ). Για λόγους ταξινόμησης και για να γίνονται με περισσότερη ευχέρεια οι αναφορές στα χειρόγραφα, εκείνα που περιέχουν κάποιο παράρτημα κατατάσσονται στις εξής ομάδες: α) Πρώτη ομάδα που παραδίδει το αμιγές παράρτημα Π1α, β) Δεύτερη ομάδα που παραδίδει τα παραρτήματα Π1β+Π1α, γ) Τρίτη ομάδα που παραδίδει τα παραρτήματα Π1α+Π1γ, δ) Τέταρτη ομάδα που παραδίδει τα παραρτήματα Π1α+Π1δ.

Υπάρχει επιπλέον μία συγκεκριμένη ομάδα-οικογένεια που αντί για το Π1 παραδίδει το Π2 άλλοτε αμιγές, ως Π2α, και άλλοτε ακολουθούμενο από το Π2β. Για τους ίδιους λόγους που αναφέρθηκαν παραπάνω τα σχετικά χειρόγραφα κατατάσσονται στις ακόλουθες ομάδες: α) την Πέμπτη, που παραδίδει το αμιγές παράρτημα Π2 και β) την Έκτη, που παραδίδει τα παραρτήματα Π2α+Π2β.

Η πρώτη ομάδα αριθμεί τα περισσότερα χειρόγραφα αλλά, όπως επισημάνθηκε παραπάνω, είναι πολύ δύσκολο έως αδύνατο να διακρίνουμε τις μεταξύ τους σχέσεις και να τα κατατάξουμε όλα έστω σε ομάδες, εξ αιτίας του πολύ μικρού μεγέθους του κειμένου. Παρ' όλα αυτά οι παρακάτω οικογένειες και ομάδες διακρίνονται με σχετική ευκολία:

$$a = bc$$

Η ομάδα αυτή που είναι και η πολυπληθέστερη απαρτίζεται από όλα σχεδόν τα χειρόγραφα που υπάγονται και στην πρώτη ομάδα του Προλόγου. Το παράρτημα έχουν επίσης, παρά την απουσία του Προλόγου και τα CN. Στοιχεία που ενδυναμώνουν τις σχέσεις της οικογένειας είναι και τα ακόλουθα: στ. 4 *ἐπιτιθείς: ἐπιθεις* dJMNQ, *θείς* E, στ. 8, αλλά κυρίως η μή ύπαρξη τέτοιων διαφορών και λαθών που να διαφοροποιούν τα όσα υποστηρίχθηκαν προκειμένου για τον Πρόλογο. Για το σχηματισμό του στέμματος ισχύουν όσα ειπώθηκαν παραπάνω στον Πρόλογο: Το αρχέτυπο *a* διακλαδίζεται στα *b* και *c*, από τον κλάδο *b* προκύπτουν τα *J d e* και από τον κλάδο *c* προκύπτουν τα *ν* και *q*.

$$b = deJ, e = TU, d = D \text{ Lips.45 Vat.1185 Neap.}$$

Το παράρτημα Π1α δεν προσθέτει κάτι περισσότερο στη σχέση ανάμεσα στα χειρόγραφα της ομάδας. Το U, εξ αιτίας της σύνθεσής του, ως απάνθισμα του N1 και N2 δεν παραδίδει κανένα Παράρτημα, αν και έχει τον Πρόλογο.

132. Ο Ashburner, το χαρακτηρίζει ως APPENDIX E, με υπότιτλο *Tria Capitula*. Βλ. Ashburner. *NPN*. 46-47

$$\nu = MM^2N$$

Τα παραπάνω χειρόγραφα κατατάχθηκαν στη τρίτη ομάδα, επειδή παραδίδουν και το παράρτημα Π1α και το παράρτημα Π1γ. Εκτός από το N που περιέχει απόσπασμα λόγω της απώλειας φύλλων, το M και το απόγραφό του, ο *Vaticanus Palat. gr. 55* (M²) παραδίδουν και τον Πρόλογο. Η υπαγωγή τους στο στέμμα του Προλόγου έγινε ήδη. Το στέμμα όμως και των τριών με τα πλήρη στοιχεία θα καταρτισθεί παρακάτω, όπου συνεχίζεται η έρευνα σχετικά με το παράρτημα Π1γ και συνεπώς παρέχονται πληρέστερα στοιχεία.

$$q = CEQ.$$

Το E, όπως παρατηρήθηκε και στον Πρόλογο, σε ορισμένα σημεία διαφοροποιείται από όλα τα άλλα. Στους στ. 4 ἐπιθείς : θείς E, συναναγκάζων E, στ. 6 ἀλλὰ καὶ αὐστηρῶς: καὶ αὐτὸς μᾶλλον στερρῶς E, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς στερρῶς CQ (επισημαίνεται εμφανές διακριτικό σημείο των τριών χειρογράφων από όλα τα άλλα). Η πολύ κοντινή σχέση των E και CQ αλλά και με τα MN εμφανίζεται επίσης στους στ. 6, 8, 11. Ο κλάδος είναι πολύ κοντά στα MN αλλά δεν προέρχεται από αυτά, όπως επιβεβαιώνεται από την παράλειψη από τα MN στο στ. 9 ἥ - πονηρόν.

$$x = wo$$

Μία ομάδα, η οποία ξεχωρίζει εύκολα είναι εκείνη που προέρχεται από το αρχέτυπο x και τα υπαρχέτυπα w ο.

$$w = [w] \text{ (Scorialensis T.I.17), } V^2, \text{ Leiden. F. 19, Guelf. Helm. 262+Vind. 74, Monac. 149, Matrit. 4753, Matrit. 4604, Harley 5675}$$

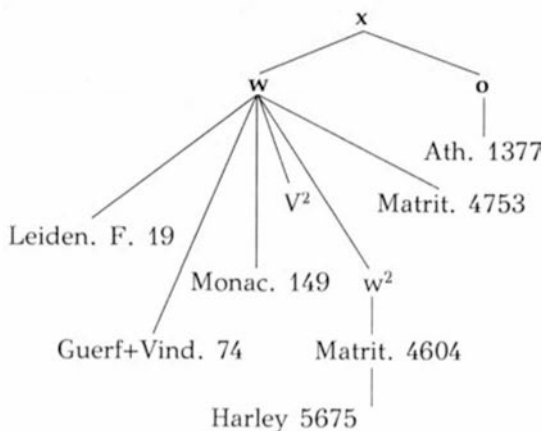
Στην ομάδα αυτή που τη χαρακτηρίζει μεγάλη ομοιομορφία επικεφαλής μπορεί να τεθεί το w (*Scorialensis T.I.17*), από το οποίο απόγραφα είναι οι κώδικες *Leiden. F. 19, Guelf. Helm. 262+Vind. 74, Matrit. 4753, Monac. 149, V²* και ακόμα το w², του οποίου απόγραφο είναι ο κώδικας *Matrit. 4604* και εκείνου απόγραφο ο *Harley 5675*. Οι ελάχιστες διαφορές που εμφανίζει ο *Madrit. 4753* (στ. 5 και 7), ο *Guelf+Vind. 74* (στ. 5) και το *V²* (στ. 8) δε χαλάνε την ομοιομορφία.

$$o = \text{Mosc. Syn. 318, Athen. EBE 1377}$$

Πολύ κοντινή είναι η σχέση της ομάδας του w με τα δύο αυτά χειρόγραφα. Η προέλευσή τους από κοινό προπάτορα είναι εμφανής και αποδεικνύεται από την ίδια αρίθμηση των άρθρων του Π1α και άλλες ομοιότητες στους στ. 4 ἐπὶ τούτῳ, στ. 9 τετραπλάσιον, στ. 11 παῖδα. Η ομοιότητα και ταυτόχρονα διαφορά στις επικεφαλίδες των άρθρων, τα λάθη στους στ. 11 βαρύτερον w, βαρύτερα ο, στ. 12 ἐξοριζέτω w, στ. 13 παράληψη του εἰσιν w, δικαιολογούν την κοινή προέλευση. Τό λάθος επίσης του *Athen. EBE 1377* στο στ. 2 τετραπλοῦν, η παράλειψη στο στ. 15 του ὁμοίως, καθώς και το ότι είναι πολύ νεότερο από το ο, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι είναι απόγραφό του.

Το στέμμα συνεπώς της ομάδας αυτής καταρτίζεται ως εξής: Από το

κοινό αρχέτυπο x προέρχονται η οικογένεια του w και το o (*Mosc. Syn.* 318), του οποίου απόγραφο είναι το *Athen. EBE* 1377.

$$\psi = \xi\phi\phi^2 \quad (\xi = H\Theta\Xi, \quad \phi = I\Lambda\Phi t, \quad \phi^2 = fV \text{ Σινά } 1817)$$

Τα χειρόγραφα αυτά κατατάχθηκαν στη δεύτερη ομάδα, που αποτελεί και την οικογένεια-έκδοση της *EprM*, επειδή παραδίδουν μαζί με το Π1α και το Παράρτημα Π1β. Ο αριθμός των χειρογράφων που εντάσσονται στην οικογένεια αυξάνεται, σε σχέση με εκείνα του Προλόγου, συμπεριλαμβάνοντας την ομάδα ϕ^2 και το ελλιπές t , αλλά και μειώνεται με το ακρωτηριασμένο Π. Το στέμμα της οικογένειας καταρτίσθηκε στην οικεία θέση στον Πρόλογο και τα πρόσθετα στοιχεία που προκύπτουν από τα Π1α και Π1β δεν αλλάζουν τίποτε, ούτε προς το καλύτερο ούτε προς το χειρότερο. Μία παρατήρηση ως προς τη σύνθεση του παραρτήματος είναι ότι όλα τα χειρόγραφα της οικογένειας παραλείπουν το 2ο άρθρο, εκτός από τα ΗΞ, τα οποία το θέτουν σαφώς ως τμήμα του 1ου άρθρου. Τα ίδια χειρόγραφα ΗΞ παραδίδουν κείμενο πληρέστερο στο τέλος του άρθρου Π1β2. Ακόμα, τα χειρόγραφα που περιέχουν επιτομή από το σύνολο του NPN και αποτελούν την υποομάδα ϕ^2 παραλείπουν και τον Πρόλογο και το Π1β, ενώ από το Π1α έχουν μόνο το 3ο άρθρο. Στην ίδια ομάδα ανήκει και ο *Parisinus gr.* 1263, που δεν έχει τον NPN λόγω απώλειας φύλλων του, αλλά παραδίδει τον π2 (φ.251α-252α), στον οποίο αναφέρονται τα άρθρα του Π1β και Π1α.

$$\omega = \omega^1 \omega^2 \rho \quad (\omega^1 = \Gamma\Psi \text{ Lips. } 43, \quad \omega^2 = \Sigma\Delta\Omega, \quad \rho = \text{Σινά } 1795, \text{ Σάβα } 225)$$

Τα χειρόγραφα αυτά κατατάχθηκαν στη τέταρτη ομάδα. Ο λόγος είναι ότι έχουν σύμπτωση περιεχομένων, ο NPN έχει θέση στο Παράρτημα της *Αυξημένης Εισαγωγής* και επιπλέον, εκείνα που προέρχονται από το υπαρχέτυπο ω^2 παραδίδουν μαζί με το παράρτημα Π1α και το Π1δ. Το στέμμα τους συνεπώς θα καταρτισθεί στην οικεία θέση στο παράρτημα Π1δ. Στην

ίδια ομάδα ανήκει και ο *Parisinus gr. 1381A* που δεν έχει τον NPN λόγω απώλειας φύλλων του, αλλά στον πίνακα περιεχομένων του (φ.114α-β) αναφέρει το NPN (νόμος ροδίων ό κατά θάλατταν). Το Παράρτημα Π1α και ειδικά τα άρθρα του 2 και 3 παραδίδεται από όλα τα χειρόγραφα της οικογένειας. Βασικές διαφορές από όλα τα άλλα χειρόγραφα ξεχωρίζουν την οικογένεια, όπως στους στ. 11, στ. 13-14 και στ. 14-15 τῷ φύσκῳ. Τα σφάλματα-διαφορές στους στ. 13 χρόνον ω'ρ, χρόνῳ ω', ἐμβάλλονται ω'ρ, ἐκβάλλονται ω' καὶ στ. 14 ἐπὶ ἐνιαυτῷ ω', ἐπὶ ἐνιαυτὸν ω'ρ αποδεικνύουν την διαφορά ανάμεσα στα σκέλη της οικογένειας, ενώ η αρίθμηση των άρθρων 2 και 3 από το ρ το ξεχωρίζει από το ω'. Συνεπώς, από το αρχέτυπο ω προέρχονται τα υπαρχέτυπα ω' και ω'. Το ω' διακλαδίζεται στα ΓΨ και Lips 43. Από το ρ το απόγραφο του Γ προκύπτουν οι κώδικες *Sina.1795* και *Σάβα 225*. Το ω' διακλαδίζεται στα Ω και Σ, του οποίου απόγραφο είναι το Δ.

Τέλος, στο κριτικό υπόμνημα σημειώνεται η γραφή των πιο αντιπροσωπευτικών χειρογράφων της κάθε ομάδας καθώς και μερικών άλλων παρ' όλο που είναι κατώτερα, με το σκοπό να εμφανισθεί μία σχεδόν πλήρης εικόνα των λεπτών, σημαντικών, αλλά και των ασήμαντων διαφορών στην χειρόγραφη παράδοση του Παραρτήματος.

Το Παράρτημα Π1α έρχεται στη συνέχεια του N2 και ευθύς αμέσως σε όλα τα χειρόγραφα, εκτός από αυτά της δεύτερης ομάδας όπου παρεμβάλλεται το Π1β¹³³. Η σχέση του με το κύριο τμήμα του NPN, με το N2 δηλαδή, στη χειρόγραφη παράδοση παρουσιάζεται ιδιαίτερα στενή. Συγκεκριμένα, σε αρκετά χειρόγραφα φέρεται ενσωματωμένο σ' αυτό το τμήμα, όπως προκύπτει από την αρίθμηση των άρθρων του, που συνεχίζει αυτήν του N2¹³⁴. Επιπλέον, ο πίνακας των άρθρων του N2, ο π2, στα περισσότερα από τα χφφ. που τον παραδίδουν, έχει εμπλουτισθεί και με τα άρθρα του παραρτήματος¹³⁵.

133. Το Π1α βρίσκεται επίσης σε δύο ιδιότυπα χειρόγραφα. Στον κώδικα m (*Cryptensis Z γ VII*, φ. 131α-β) και στον κώδικα *Parisinus gr. 1391* (φ. 233β-234α), ενώ το βασικό υλικό του 3ου άρθρου του συναντάται στο Π2β ως άρθρα 1 και 4.

134. Αυτά τα χειρόγραφα και ομάδες χφφ., όπως αναφέρεται και στο κριτικό υπόμνημα, είναι τα εξής: *deow LmNEXYZ*, ενώ μόνο το M αρχίζει νέα αρίθμηση.

135. Σε ελάχιστα από τα χειρόγραφα που έχουν τον π2 η αναφορά του παραρτήματος δεν έχει εισέλθει σ' αυτόν. Πιο συγκεκριμένα, δεν φέρεται ενσωματωμένο το παράρτημα στο πίνακα των περιεχομένων άρθρων μόνο σε τέσσερα χειρόγραφα (OTXZ), ενώ σε όλα τα άλλα (*dowJL*), ο πίνακας συνεχίζεται και περιέχει τα άρθρα του παραρτήματος. Σε όλα επίσης τα χειρόγραφα της δεύτερης ομάδας και στο M (που ανήκει όμως στην τρίτη ομάδα και αρχίζει νέα αρίθμηση και στα άρθρα του παραρτήματος και στον ιδιότυπο π2), η αναφορά του Π1α έχει εισέλθει στον π2. Υπάρχουν επίσης χειρόγραφα (CEQRWY και μερικά άλλα), που έχουν το παράρτημα αλλά δεν παραδίδουν τον π2.

Αυτή η από πολλαπλές απόψεις «ενσωμάτωση» οδήγησε τους παλαιότερους εκδότες να συμπεριλάβουν στο κείμενό τους το Π1α ως συνέχεια του Ν2. Έτσι έπραξε ο πρώτος εκδότης του NPN, ο Simon Shardius και τον ακολούθησαν οι μεταγενέστεροι, ο Johannes Leunclavius, ο Arnoldus Vinnius στη δεύτερη έκδοσή του (Άμστερνταμ 1668), ο Carlo Targa, ο J.M. Pardessus¹³⁶. Οι εκδότες επίσης των Βασιλικών Fabrotus, Heimbach και Ζέπος, στο 53ο βιβλίο εκδίδουν και το NPN, στο κείμενο του οποίου και στη συνέχεια του Ν2 έχουν συμπεριλάβει το Π1α. Αντίθετα, οι Ferrini και Mercati στο 2ο συμπλήρωμα της έκδοσης Heimbach των Βασιλικών, καθώς και οι τελευταίοι εκδότες των Βασιλικών Scheltema και Van Der Wal, δημοσιεύουν το NPN χωρίς παράρτημα. Ο Ashburner, στην έκδοσή του του NPN ακολουθεί άλλη οδό: εκδίδει πρώτα το νόμο χωρίς παραρτήματα (μόνο τα Ν1 και Ν2) και στη συνέχεια τα παραρτήματα, σαφώς διαχωρισμένα από τα δύο τμήματα του Νόμου. Η μέθοδος την οποία εφάρμοσε ο Ashburner είναι η ορθότερη, παρόλο που όπως αναπτύχθηκε παραπάνω μπορεί να έχει κανείς επί μέρους αντιρρήσεις, ειδικά ως προς το τί ακριβώς θα θεωρηθεί ως παράρτημα.

Όπως ρητά και ορθά αναφέρεται στα χειρόγραφα, το άρθρο 1 έχει ληφθεί από τον Ιουστινιάνειο Κώδικα. Πρόκειται για διάταγμα των αυτοκρατόρων Αρκάδιου και Ονώριου του 400 μ.χ. Παρόλο που η επικεφαλίδα του 2ου τίτλου του 11ου βιβλίου του Κώδικα αναφέρεται στους ναυκληρικούς ή ναυκλήρους που μετακομίζουν δημόσια είδη¹³⁷, η διάταξη (και στο άρθρο 1 του Π1α και στον Κώδικα) εμφανίζεται γενικότερη εφόσον ούτε γίνεται κάποια διευκρίνιση ούτε παρέχεται κάποια ένδειξη πως περιορίζεται η ευθύνη στα δημόσια είδη. Το ίδιο συμβαίνει και με την προηγούμενη διάταξη (C.11.2.2), ενώ αντίθετα άλλη διάταξη στη συνέχεια (C.11.2.5) καθώς και το άρθρο 2 του Π1α ρητά αναφέρονται σε δημόσια είδη-φορτία. Συνεπώς η διάταξη του άρθρου 1 αφορά τις μεταφορές κάθε είδους φορτίων και δημόσιων και ιδιωτικών. Η σαφέστατη διατύπωση των δύο πρώτων άρθρων του Π1α δεν επιτρέπει τον συνδυασμό τους. Στα Βασιλικά όμως (B. 53.1.91) στην ίδια διάταξη προστίθεται η φράση «δημόσια είδη αποφέροντος» και έτσι, παίρνοντας αυτή τη φράση από την επικεφαλίδα του σχετικού τίτλου του Κώδικα, γίνεται η απαραίτητη διευκρίνιση και λύνεται το πρόβλημα. Στην προκειμένη περίπτωση τα Βασιλικά εφαρμόζουν πάλι την προσφιλή τους μέθοδο¹³⁸.

136. Περισσότερα για τις «έντυπες εκδόσεις» του NPN και των Βασιλικών βλέπε στο επόμενο κεφάλαιο.

137. «De naviculariis seu naucleris publicas species transportantibus».

138. Τον τρόπο δηλαδή να δίνουν τη λύση σε μικροπροβλήματα και σε σε αμφιλεγόμενες διατάξεις ή ακόμα και να προχωρούν σε τροποποιήσεις, μέσα από αυτή την ίδια την ύλη που προσλαμβάνουν από το CIC.

Παρατηρείται ακόμα μία φαινομενική αντίθεση ανάμεσα στη διάταξη του άρθρου 1 και στα άρθρα 1-3 του τμήματος N2. Το εν λόγω άρθρο επιτάσσει αποζημίωση στο τετραπλάσιο, ενώ οι διατάξεις των άρθρων 1-3 του N2 αποζημιώνουν στο διπλάσιο. Η διάταξη όμως του άρθρου 1 είναι γενική και οπωσδήποτε έχει σχέση με το φορτίο, ενώ οι άλλες αναφέρονται σε ειδικές περιπτώσεις εκτός από φορτία και μαζί με την αποζημίωση απειλούν και άλλες ποινές (άρθρο 1 βασανιστήρια, άρθρο 3 ξυλαγώγια εκατό, βασανιστήρια).

Η διάταξη του 2ου άρθρου αφορά την περίπτωση που ένα πλοίο είναι υποχρεωμένο να μεταφέρει πράγματα του δημοσίου, οπότε απαγορεύεται η ταυτόχρονη μεταφορά ιδιωτικών φορτίων και μάλιστα κανένας δεν επιτρέπεται να αναγκάσει το ναύκληρο να πράξει τούτο. Το άρθρο 2 έχει ληφθεί επίσης από διάταξη των αυτοκρατόρων Αρκάδιου και Ονώριου, του 395 μ.χ.

Το άρθρο 3 είναι εκείνο που βρίσκεται χωρίς εξαίρεση σε όλα τα χειρόγραφα που παραδίδουν το παράρτημα, ενώ τα άρθρα 1 και 2 παραλείπονται από ορισμένα. Επίσης το υλικό απ' όπου έχει ληφθεί (οι σχετικές διατάξεις του Πανδέκτη) έχει περάσει και στα Βασιλικά (B. 53.3.25 και 33). Από το ίδιο υλικό συγκροτούνται δύο άρθρα του Π2β. Είναι αξιοσημείωτο το ότι η Νεαρά ΞΔ' του Λέοντα του ζ' του Σοφού¹³⁹ πραγματεύεται ένα θέμα σχετικό με το εν λόγω άρθρο 3. Στον Πανδέκτη η αρπαγή από τα ναυάγια υπάγεται στον Κορνήλιο Νόμο, ο οποίος τιμωρεί με την ποινή του θανάτου (με αποκεφαλισμό που ήδη από την κλασσική εποχή έχει επικρατήσει) εκείνους που ανήκαν στις κατώτερες τάξεις, ενώ τιμωρεί με εξορία εκείνους που ανήκαν στις ανώτερες τάξεις και επιπλέον ο πραιτορας χορήγησε δικανικές αγωγές στο τετραπλάσιο εντός έτους και μετά στο απλούν¹⁴⁰. Ο Λέοντας ο ζ' με τη Νεαρά του καταργεί τη θανατική ποινή και τιμωρεί μόνο στο τετραπλάσιο.

Οι διατάξεις του παραρτήματος Π1α έχουν ληφθεί, όπως άλλωστε και στο ίδιο το κείμενό του αναφέρεται, από τον Κώδικα (άρθρα 1 και 2) και από τον Πανδέκτη (άρθρο 3) και είναι γεγονός πως καλύπτουν ένα κενό του NPN (τμήμα N2), μια και δεν πραγματεύεται παρόμοια θέματα. Έτσι έρχεται σα λογική συνέπεια η συμπλήρωση του NPN με το παράρτημα αυτο και εξηγείται η επίμονη παρουσία του στην πλειοψηφία των χειρογράφων με την κατά κάποιον τρόπο ενσωμάτωσή του στο τμήμα N2. Στα

139. Noailles - Dain, *Novelles*, 235.

140. D. 48.8.3.4 και 48.8.4 σε συνδυασμό με D.47.9.1. Το αδίκημα της αρπαγής χαρακτηρίστηκε με τη Lex Cornelia de sicariis ως crimen publicum και για αυτό επέφερε τόσο αυστηρές ποινικές κυρώσεις. Βλ. Πετρόπουλος, *Ιστορία*, 2, 1058.

Βασιλικά (δηλ. στον ενσωματωμένο στο 53ο βιβλίο τους NPN), το παράρτημα απουσιάζει. Η απουσία δικαιολογείται επειδή οι διατάξεις του βρίσκονται στους άλλους τίτλους (το 1ο άρθρο στο B.53.1.91 και το 3ο στο 53.3.25, εδ.1 και 53.3.33).

Το παράρτημα Π1α, κατά τη γνώμη μου, προσαρτήθηκε στο NPN πριν από τα Βασιλικά, πιθανόν στην αρχή σα σχόλιο και μάλιστα πριν από την έκδοση της *Νεαράς ΞΔ'* του Λέοντα του ς' ¹⁴¹. Στη σκέψη τούτη συνηγορούν τα ακόλουθα:

Η ρητή αναφορά πως οι διατάξεις του είναι του Κώδικα (άρθρα 1 και 2) και του Πανδέκτη (άρθρο 3). Αν είχαν ληφθεί από τα Βασιλικά είναι λογικότερο η παραπομπή να γινόταν σ' αυτά, όπως συμβαίνει σε ανάλογη περίπτωση, στο άρθρο 5 του Π1δ. Οι αναφορές του Κώδικα και του Πανδέκτη αποτελούν επίσης στοιχείο για το ότι η είσοδος του παραρτήματος στο Ν2 έγινε μετά την ολοκλήρωση τούτου του τμήματος, όταν είχε λάβει πλέον την επικεφαλίδα «κατ' ἐκλογὴν ἐκ τοῦ ιδ' βιβλίου τῶν Πανδεκτῶν». Επί πλέον συνάγουμε το συμπέρασμα ότι το νομικό υλικό που αποτέλεσε το άρθρο 3 έχει συλλεχθεί πριν από την έκδοση της *Νεαράς ΞΔ'*, η οποία πραγματεύεται, όπως αναπτύχθηκε παραπάνω, ένα θέμα σχετικό και μάλιστα με ηπιότερες ρυθμίσεις, αλλοιώτικα δεν θα είχε λόγο υπάρξεως. Η πρακτική και η ανάγκη των συναλλαγών συνεπώς είχαν δώσει πριν από τη *Νεαρά* αυτή τη λύση με το άρθρο 3 του παραρτήματος. Το αντίθετο, ότι δηλαδή το άρθρο 3 μπαίνει στο παράρτημα μετά από τη *Νεαρά ΞΔ'* δεν μπορεί να ευσταθήσει για τους εξής λόγους: Διότι παραδίδεται από αρκετά χειρόγραφα η αναφορά στον Πανδέκτη ενώ αντίθετα ουδεμία αναφορά στη *Νεαρά* γίνεται, διότι ο Τιπούκειτος (5.70.22) που στην περίπτωση του άρθρου 7 του Ν2 αναφέρει την αντίστοιχη *Νεαρά Β'* του Λέοντα του ς', πιθανόν και εδώ να ανέφερε την *ΞΔ'*, και τέλος διότι η περιπτωσιολογική διάκριση ανάμεσα στην παράγραφο 1 και 2 του εν λόγω άρθρου είναι περιττή αφού συναντάμε την παράγραφο 2 στα Βασιλικά (B.53.3.33 και B.60.20.1).

Μετά από όσα αναπτύχθηκαν παραπάνω γίνεται δυνατό να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη του Π1α. Ως χρονικό όριο συμπεραίνεται ότι το

141. Δεδομένου του ότι, όπως έχει υποστηριχθεί, ο χρόνος της έκδοσης των *Νεαρών* του Λέοντα του ς' (τουλάχιστον το μεγαλύτερο μέρος τους) πρέπει να τοποθετηθεί πριν από τη δημοσίευση των Βασιλικών (πριν το τέλος του έτους 888). Βλ. Fögen, *Legislation*, η οποία κατέληξε στο παραπάνω συμπέρασμα με βάση τη διαπίστωση ότι οι επεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν σε κείμενα του CIC κατά τη μεταφορά τους στα Βασιλικά απέβλεπαν προφανώς στην προσαρμογή τους προς το περιεχόμενο *Νεαρών* του Λέοντα. Βλ. επίσης, Τρωιάνο ς, *Πηγές*, 163.

αργότερο το παράρτημα έχει ήδη σχηματισθεί πριν από τα Βασιλικά και πριν από τη Νεαρά ΞΔ' του Λέοντα του ς'.

Ξεχωρίζουμε τα εξής τρία στάδια στην εισδοχή του στο δεύτερο τμήμα του NPN και γενικότερα στην εξέλιξή του, τα οποία δεν ακολουθούν απαραίτητα το ένα το άλλο, επειδή η εξέλιξή του μπορεί να είναι ταυτόχρονη κατά κάποιον τρόπο και παράλληλη: Το πρώτο, κατά το οποίο το παράρτημα ακολουθεί απλώς το τμήμα N2, όντας ανεξάρτητο απ' αυτό. Το δεύτερο, κατά το οποίο εμφανίζεται ενσωματωμένο στο N2, που έχει αποκτήσει δηλαδή στενότερο σύνδεσμο με αυτό, έχοντας κιόλας συμπεριληφθεί στον πίνακα των άρθρων του και το τρίτο, κατά το οποίο το αμιγές ως τα τώρα παράρτημα πλουτίζεται με άλλες διατάξεις-παραρτήματα, τα Π1β, Π1γ, Π1δ.

IV.2. Το παράρτημα 1β (Π1β)

ΠΙΝΑΚΑΣ των χφφ. με το Π1β

- Θ Athonensis, Κουτλουμουσίου 555 - σελ. 149
- H Cryptensis Z γ III - φ. 111α-β
- I Parisinus gr. 1720 - φ. 161β-162α
- Λ Patmisticus 447 - φ.118β-119α
- t Scorialensis R. III. 17 - φ. 96α-β
- Ξ Scorialensis T. III. 13 - φ. 88β-89α
- Φ Vaticanus Palatinus gr. 371 - φ.205β-206α

Το παράρτημα Π1β παραδίδεται μόνο από την οικογένεια των χειρογράφων που περιέχουν το NPN ενσωματωμένο στην *Ecloga ad Prochiron mutata* και σε θέση ευθύς αμέσως μετά το τμήμα N2 και μαζί με το παράρτημα Π1α, το οποίο έρχεται στη συνέχεια. Οι σχέσεις των χειρογράφων μεταξύ τους αναλύθηκαν λεπτομερέστατα κατά την ανάλυση του Π1α και του Προλόγου του NPN και επακολούθησε ο καταρτισμός του στέμματος στο κεφάλαιο που αναφέρεται στον Πρόλογο. Το παράρτημα, ειδικότερα, συγκροτείται από τέσσερα άρθρα, τα δύο από τα οποία (τα 3 και 4) συναντώνται επίσης στο παράρτημα Π1γ.

Το παράρτημα Π1β αποτελεί το πιο ενδιαφέρον και ταυτόχρονα το πιο παράξενο παράρτημα, επειδή δεν εμφανίζεται να έχει άμεση πηγή του κάποιο γνωστό νομοθέτημα και επειδή η συγκρότηση των άρθρων του, ακόμα και λεκτικά, μοιάζει πολύ με τα άρθρα του τμήματος N2, τόσο που αν βρίσκονταν σε άλλη θέση, ανάμεσα στα άλλα άρθρα του N2 τίποτε δεν θα μας παρεξέενε. Μπορούμε να υποθέσουμε πως αν δεν έχουν τον ίδιο συντάκτη με το τμήμα N2 -υπόθεση όμως παρακινδυνευμένη- η σύνταξή τους θα πρέπει να ανάγεται στην ίδια ή κοντινή εποχή ή έστω θα πρέπει να προέρχονται από νομικό υλικό με κοινή καταγωγή.

Και τα τέσσερα άρθρα του Π1β πραγματεύονται το ίδιο θέμα: τη μίσθωση εργασίας. Τα μόν τρία πρώτα αφορούν τη ναυτική εργασία, το δε τέταρτο αφορά ειδικά τη μίσθωση εργασίας του δούλου από τον κύριο του.

Στο Ρωμαϊκό δίκαιο και στο Βυζαντινό είναι πολύ λίγες οι διατάξεις που αναφέρονται στη μίσθωση εργασίας. Στο NPN, επίσης, διακρίνουμε ελάχιστα ίχνη¹⁴² ενώ το Π1β στο σύνολό του διαπραγματεύεται σχεδόν με πληρότητα τη σχέση της ναυτικής εργασίας. Βέβαια, χωρίς αμφιβολία, οι

142. Όπως στα άρθρα 1-7 του N1, στα άρθρα 8 και 46 του N2.

διατάξεις του βασίζονται στο Ιουστινιάνειο δίκαιο¹⁴³ αλλά η άμεση πηγή τους δεν εντοπίζεται¹⁴⁴ και, χωρίς ουσιαστικά να θέτουν νέο δίκαιο, εμφανίζουν άλλη θεώρηση των πραγμάτων.

Τα άρθρα 1 και 3 ξεχωρίζουν τον «αποτακτάρη ή μερίτη» ναύτη από τον «εαυτομίσθωτο». Στην έννοια «ναύτης» συμπεριλαμβάνονται όλοι οι ναυτικοί.

Αποτακτάρης ή μερίτης ναύτης, όπως προκύπτει από το ίδιο το άρθρο 1, είναι ο ναυτικός ο οποίος με συμφωνία δέχθηκε να εργασθεί για ορισμένο χρονικό διάστημα και να λαμβάνει για μισθό μερίδιο από τα κέρδη της ναυτικής εμπορίας¹⁴⁵. Ο ναυτικός όμως δεν έχει δικαίωμα να λύσει τη σύμβαση πριν από την πάροδο του χρόνου που συμφωνήθηκε. Σε αντίθετη περίπτωση, αν θελήσει να φύγει πριν να λήξει ο χρόνος, και τιμωρείται με ξυλοδαρμό και υποχρεώνεται να παραμείνει στο πλοίο¹⁴⁶. Εαυτομίσθωτος ναύτης είναι ο ναυτικός που εξεμίσθωσε την εργασία του.

Η διάκριση είναι σημαντική. Και τα δύο αυτά συστήματα ναυτικής εργασίας (ναύτης εαυτομίσθωτος, ναυτης αποτακτάρης ή μερίτης) φαίνεται πως ίσχυαν παράλληλα, οι διαφορές τους όμως είναι σημαντικές. Και στις δύο περιπτώσεις ο ναυτικός έχει δικαίωμα να λάβει την αμοιβή της εργασίας του, όπως συμφωνήθηκε. Και στις δύο περιπτώσεις ο ναυτικός έχει υποχρέωση να εργάζεται, αλλά ο εαυτομίσθωτος ναύτης εξομοιώνεται με δούλο. Διαφορετική επίσης είναι και η ποινική μεταχείρισή τους σε περίπτωση κλοπής: ο αποτακτάρης ή μερίτης τιμωρείται με ξυλοδαρμό (ξυλαγωγή 100) και χάνει το μερίδιό του, ενώ ο εαυτομίσθωτος χάνει την ελευθερία του και γίνεται δούλος.

Στο NPN (και στα δύο τμήματά του, το N1 και το N2), μολονότι δεν υπάρχουν τόσο ξεκάθαρες διατάξεις, δεν αγνοούνται αυτά τα δύο συστήματα ναυτικής εργασίας, αλλά εξομοιώνονται ως προς τις ποινικές συνέπειες και ο ναυτικός, σε καμμία περίπτωση, δεν τιμωρείται με οριστική απώλεια της προσωπικής ελευθερίας¹⁴⁷, δηλαδή με δουλεία. Πιο συγκεκρι-

143. Π.χ. D.19.2.38, όπου αυτός που εξεμίσθωσε την εργασία του πρέπει να λάβει και τον μισθόν όλου του χρόνου που εργάστηκε, εκτός αν από υπαιτιότητά του δεν παρέσχε εργασία. Επίσης C.4.65.22.

144. Στο NPN επίσης δεν εντοπίζεται η άμεση πηγή των διατάξεων του μολονότι μερικά άρθρα του μπορούμε να πούμε πως έχουν αμεσότερη σχέση με το CIC. Όπως είδαμε παραπάνω μόνο το Π1α έχει άμεση πηγή το CIC και αναγράφει μάλιστα την προέλευση των διατάξεων του από τον Κώδικα και τον Πανδέκτη.

145. Οι «συντροφοναύτες» της τουρκοκρατίας σίγουρα είναι εξέλιξη του αποτακτάρη ή μερίτη ναύτη.

146. Εδώ συναντάμε ίχνη του θεσμού της λιποταξίας του σύγχρονου ναυτικού δικαίου. Μήπως θα μπορούσαμε να μιλήσουμε και για στοιχεία εργατικού δικαίου;

147. Τα άρθρο 3 του N2 τιμωρεί το ναύτη διαφορετικά αν έκλειψε από μόνος του (σφοδρῶς βασανίζεσθω), ή με διαταγή του ναυκλήρου (λαμβανέντω ξυλαγωγή εκατόν).

κριμένα: Τα άρθρα 1-7 του Ν1, καθορίζοντας το «μέρος» (δηλαδή το μερίδιο) των ναυτικών ανάλογα με την ειδικότητά τους, υποδεικνύουν τον αποτακτήρη ή μερίτη ναύτη. Στο άρθρο 8 του Ν2 θεσμοθετείται ένα είδος αναγκαστικής μίσθωσης εργασίας, στο άρθρο 46 με την έκφραση «τὸν μισθὸν τὸν ἐνιαυσιαῖον» υπονοείται μισθωτή εργασία, πράγμα το οποίο υπονοείται και στο άρθρο 5. Μερικά άλλα άρθρα του Ν2 θέτουν ορισμένες υποχρεώσεις στους ναυτικούς, ή τους τιμωρούν (όπως π.χ. το άρθρο 24 και τα 1, 3, 5, 8), αλλά αυτές οι υποχρεώσεις και τιμωρίες έχουν περισσότερο σχέση με τα ναυτικά πταίσματα, ή την υπαιτιότητα που στηρίζεται στη σύμβαση ναύλωσης.

Στο ΝΡΝ η ναυτική εργασία ως νομική εργασιακή σχέση φαίνεται να έχει περάσει σε μία μορφή περισσότερο εξελιγμένη. Ήταν φυσική συνέπεια η ναυτική εργασία, άμεσα συνδεδεμένη με τη θαλάσσια μεταφορά, την πιο εξελιγμένη μορφή εμπορίου και μεγαλεμπορίου κατά την πρώτην χιλιετία, να δημιουργήσει νέους θεσμούς σε όλους τους τομείς, ή έστω να προωθήσει σε εξέλιξη παλιότερες μορφές της. Διότι, οπωσδήποτε, εξέλιξη αποτελεί το ότι έχουν περιορισθεί οι περιπτώσεις κατά τις οποίες γίνεται κάποιος δούλος και που η μισθωτή εργασία, έστω και αρνητικά (με την αποσιώπηση ή την έλλειψη στο τμήμα Ν2 μιας διάταξης αντίστοιχης με το άρθρο 3 του Π1β), δεν εξομοιώνεται ή έστω δεν παρομοιάζεται με τη δουλεία. Επίσης εξέλιξη αποτελεί η θεσμοθέτηση της αμοιβής κατά μερίδια του ναύτη αποτακτήρη ή μερίτη και η εξομοίωσή του με τον εαυτομίσθωτο. Βέβαια παρατηρούμε μίαν αντίφαση: το Π1β, όντας ενσωματωμένο στην ΕΡΜ, σε μία νομική συλλογή αρκετά μεταγενέστερη από το τμήμα Ν2, εμφανίζει μίαν οπισθοδρόμηση ως προς το θέμα της ναυτικής εργασίας¹⁴⁸.

Ως συμπέρασμα διαπιστώνουμε ότι το παράρτημα Π1β αποτελείται από νομικό υλικό πολύ παλαιότερο από την εποχή που συντάχθηκε η ΕΡΜ και πολύ πιθανόν σύγχρονο με εκείνο από το οποίο έχει επίσης αντλήσει ο ΝΡΝ. Γι αυτό παρουσιάζει την ομοιότητα που επισημάνθηκε παραπάνω. Έτσι, έστω και αν, σαν παράρτημα είναι ίσως από τα νεότερα (ανάλογα με τη χρονολόγηση της ΕΡΜ), σα νομικές διατάξεις είναι αρχαιότερο από τα άλλα. Η ομοιότητά του επίσης με το Π1γ (τα δύο κοινά άρθρα) δείχνει την άμεση σχέση που πρέπει να έχουν οι οικογένειες της ΕΡΜ και των Επιτομών, *Epitome Marciana* (του Μ) και *Epitome ad Prochiron mutata* (του Ν).

148. Ο Zachariae τοποθετεί τη σύνταξη της ΕΡΜ από τα μέσα του 10ου μέχρι τα μέσα του 12ου αιώνα. Βλ. Ζέπωνα. *IGR*, 6, 221. Βu r g m a n n. *Ecloga*, 60 επ.. Τρ ω ι ά ν ο ς. Πηγές 195-196. Πρόβλημα πάντως παραμένει η ενσωμάτωση ως παράρτημα διατάξεων που δείχνουν μια τέτοιου είδους οπισθοδρόμηση.

IV.3. Το παράρτημα 1γ (Π1γ)

ΠΙΝΑΚΑΣ των χφφ. με το Π1γ

M Marcianus gr. 172 - φ. 36β-37α

N Marcianus gr. 579 - φ. 83α-β

M² Vaticanus Palatinus gr. 55 - φ. 90β-91α

Τα χειρόγραφα που παραδίδουν το Π1γ εμφανίζουν τα μεν M και N πολύ κοντινή συγγένεια, ο δε κώδικας *Vaticanus Palatinus* gr. 55 (ένα τμήμα του =M²) είναι απόγραφο του M.

Το N εξ αιτίας της απώλειας φύλλων περιέχει στο φ.82 τα εννέα πρώτα άρθρα του N2 (το ένατο διακόπτεται στη μέση επειδή τελειώνει το φύλλο), και στο φ.83 τα τελευταία άρθρα του N2, τα 43-47 (αρχίζοντας το φύλλο από το τέλος του άρθρου 43), στη συνέχεια το Π1α και μέρος του Π1γ (οπότε και τελειώνει το φύλλο). Το φύλλο αυτό όμως (το 83) στο περισσότερο από το πάνω μισό τμήμα του είναι σχεδόν πλήρως σβυσμένο, εκτός από τις πρώτες γραμμές που πολύ δύσκολα διαβάζονται. Η σύγκριση συνεπώς των N και M περιορίζεται σε μικρό μέρος των παραρτημάτων.

Στο Π1α οι ομοιότητες του M και του N είναι εμφανείς στους στ. 1, στ. 2 από, στ. 4 ιδικόν, έπιτιθείς, στ. 8 υπόστασιν, στ. 11 εἰ δὲ, καθώς και η κοινή παράλειψη στο στ. 9. Οι διαφορές τους, όπως η νέα αρίθμηση των άρθρων του παραρτήματος στο M (από το α') ενώ το N συνεχίζει την αρίθμηση του N2 και οι παραλείψεις από το M των παραπομπών στον Κώδικα και στον Πανδέκτη δεν είναι και τόσο σημαντικές.

Στο Π1γ, επίσης, η παράλειψη από το M της αρχής του τίτλου στο στ. 11 και οι διαφορές στους στ. 12, 13, 14, 19, μας πείθουν ότι το ένα δεν προέρχεται από το άλλο, πάντως πειθόμαστε ότι προέρχονται από κοινό προπάτορα.

Το στέμμα τους καταρτίζεται ως εξής: Από το αρχέτυπο ν προκύπτουν τα M N και από το M, το απόγραφο του, ο κώδικας *Vaticanus Palatinus* gr. 55 (M²).

Το παράρτημα Π1γ παρουσιάζει μία κοντινή περίπτωση με το Π1β. Τα δύο πρώτα του άρθρα είναι τα ίδια με τα άρθρα 4 και 3 αντίστοιχα του Π1β. Ισχύουν συνεπώς τα όσα ειπώθηκαν παραπάνω.

Το άρθρο 3 αποδίδει τη γενική αρχή της αμοιβής για τη ναυαγίαρση, που ανέρχεται στο 1/5 της αξίας αυτών που σώζονται. Την ίδια αρχή συναντάμε στα άρθρα 45 και 46§2 του N2.

Το άρθρο 4 αποτελεί παραλλαγή του άρθρου 8 του N2. Και τα δύο

αφορούν την περίπτωση που ο ναύκληρος με τη θέληση των ναυτών «αποδράσει μετά χρυσίου» σε άλλη χώρα. Τα δύο όμως αυτά άρθρα διαφέρουν σημαντικά ως προς τις ποινικές συνέπειες. Το μέν Ν2 8 έχει επιεικέστερες κυρώσεις διότι μόνο στην περίπτωση που η κατάσχεση όλης της περιουσίας όλου του πληρώματος δεν καλύψει το ποσό της αποζημίωσης επιβάλλεται ένα είδος αναγκαστικής μίσθωσης εργασίας των ναυτικών για να αποπληρωθεί η ζημία. Το άρθρο 4, αντίθετα, απειλεί σωρευτικά και κατάσχεση όλων των περιουσιακών στοιχείων και θανατική ποινή και μόνο στην περίπτωση που ο πλοιοκτήτης δεχθεί να συγχωρέσει το ναύκληρο και το πλήρωμα δεν θανατώνονται αλλά γίνονται δούλοι του. Επιλέον, οι ναύτες ακόμα και όταν ομολογήσουν ότι δεν απέδρασαν με τη βούλησή τους είναι υπεύθυνοι.

Ο Α. d' Emilia¹⁴⁹ θεωρεί πηγή του άρθρου τούτου η διάταξη των αυτοκρατόρων Ονώριου και Θεοδοσίου του 409 μ.χ. (C.11.2.5). Η διάταξη αυτή αφορά την ιδιοποίηση των μεταφερόμενων φορτίων, τα οποία όμως είναι δημόσια, αλλά από πουθενά στο άρθρο 4 δεν προκύπτει ότι τα μεταφερόμενα φορτία είναι δημόσια. Το άρθρο μιλάει για αποζημίωση του πλοιοκτήτη και του πλοίου, χωρίς να αναφέρει τίποτε για δημόσια είδη. Η μόνη ομοιότητα ανάμεσα στη διάταξη του Κώδικα και στο άρθρο 4 είναι στην θανατική ποινή (συγκεκριμένα στον Κώδικα η ποινή είναι αποκεφαλισμός) και στην υπεξαίρεση των φορτίων. Πολύ περισσότερη ομοιότητα υπάρχει με τις διατάξεις του Πανδέκτη και τις αντίστοιχες των Βασιλικών που αναφέρονται στον Ιούλιο νόμο κατά των επιβούλων. Ειδικότερα, η διάταξη D. 48.4.4 (=B.60.36.4) κατά την οποία εχθροί ή πολέμιοι έλαβαν βοήθεια χρηματική ή σε άλλα είδη.

Ομοιότητα ακόμα συναντάται με τη Νεαρά ΕΓ' του Λέοντα του ζ' του Σοφού¹⁵⁰. Η Νεαρά αναφέρεται στην πώληση σ' εχθρούς «πραγμάτων απαγορευμένων», θέμα το οποίο με επιμονή επαναφέρεται από το CIC στα Βασιλικά, στην Πείρα, στην Επιτομή¹⁵¹, ενώ το άρθρο 4 αναφέροντας «εις άλλην χώραν» δεν διακρίνει τους φίλους από τους εχθρούς. Από όλα τα παραπάνω προκύπτει ότι η μόνη δυνατή εξήγηση για τις βαρύτατες αυτές κυρώσεις είναι η εξής: το χρυσάφι και το πλοίο αποτελούν αγαθά που μεταφέρονται και παραδίδονται σε «άλλη» χώρα, η οποία είναι εχθρός, επειδή ακριβώς είναι άλλη.

Από όσα εκτέθηκαν, μπορούμε να υποθέσουμε ότι το άρθρο 4 αποτελεί την πρώτη μορφή του άρθρου 8 του Ν2 και προέρχεται από την ίδια

149. Βλ. d' Emilia, *Diritto*, 470.

150. Noailles - Dain, *Novelles*, 231-233.

151. Βλ. C. 4.41.1.2, D.48.4.4, B.19.1.84 και B.60.36.4. Πείρα 42.15. Επιτομή 16.49.

παρακαταθήκη, από την οποία έχουν συλλεχθεί και τα προηγούμενα 3 άρθρα του. Η Νεαρά ΞΓ' του Λέοντα ς' λύνει την τυχόν αμφισβήτηση και το πρόβλημα, στο οποίο η πρακτική είχε προσφέρει λύση με το άρθρο Ν2.8.

Τα άρθρα 5, 6 και 7 του παραρτήματος βρίσκονται στον Πανδέκτη και στα Βασιλικά αλλά και στον Πρόχειρο Νόμο και στην Εισαγωγή. Πιθανότατα όμως άμεση πηγή τους είναι τα αντίστοιχα άρθρα της Εισαγωγής ή του Πρόχειρου Νόμου επειδή μόνο σ' αυτές τις νομοθετικές συλλογές παρουσιάζονται με την ίδια ακριβώς σειρά που τα δίνει το παράρτημα¹⁵².

Ένα αξιοσημείωτο και περίεργο γεγονός είναι το ότι τα 4 πρώτα άρθρα του παραρτήματος αναφέρουν το καθένα σαν επικεφαλίδα ορισμένα «διατάγματα» το Ν, το Μ και το Χ (ενώ ο αριθμός του τρίτου είναι αδύνατο να διαβαστεί). Πουθενά όμως δεν κατέστη δυνατό να εντοπισθούν διατάξεις που ν' αντιστοιχούν σ' αυτούς τους αριθμούς. Ούτε κάποιος άλλος ούτε ο Ashburner, μπόρεσε να προτείνει κάποια πιθανή εξήγηση¹⁵³.

Συνεπώς το παράρτημα ΠΙγ συντάχθηκε πριν από τη Νεαρά ΞΓ' του Λέοντα του ς'. Άντλησε επίσης υλικό (άρθρα 1 και 2) από πηγές σύγχρονες με το ΝΡΝ καθώς και από τον Πρόχειρο Νόμο.

152. Ο Πρόχειρος Νόμος και όχι η Εισαγωγή μπορεί να θεωρηθεί ως η πλησιέστερη πηγή των τριών αυτών διατάξεων αφού το άρθρο 7 έχει ακριβώς την ίδια μορφή με το αντίστοιχο του Π.Ν. και την κοινή παράλειψη της φράσης που προσθέτει η Εισαγωγή «τά των επιβατών φορτία». Είναι αυτονόητο πως ο Πανδέκτης δεν υπήρξε άμεση πηγή των άρθρων τούτων, επειδή τα χειρόγραφα που παραδίδουν το εν λόγω παράρτημα, το Μ και το Ν, αποτελούν παράγωγα της Επιτομής και στην ουσία συμπιλήματα το Μ κυρίως από την Επιτομή την Εκλογή και τον Πρόχειρο Νόμο, το Ν από την Επιτομή, τον Πρόχειρο Νόμο, την Εισαγωγή, τα Βασιλικά κλπ. Βλ. Τ ρ ω ι ά ν ο ς, *Πηγές*, 192-193.

153. Θα μπορούσαν να διατυπωθούν διάφορες υποθέσεις και ειδικότερα για το 4ο άρθρο, αν το Χ υποθέσουμε ότι αποδίδει σαν εικόνα τον όμοιο λατινικό αριθμό, το 10 δηλαδή, και συνεπώς έτσι υπονοείται το άρθρο Ν2.8, το οποίο στα χειρόγραφα έχει κυμανόμενο αριθμό από 8-11, στα Μ και Ν συγκεκριμένα φέρει τον αριθμό ια' (=11), ενώ πιθανόν στο αρχέτυπο τους να έφερε τον αριθμό 10.

IV.4. Το παράρτημα 1δ (Π1δ)

ΠΙΝΑΚΑΣ των χφφ. με το Π1γ

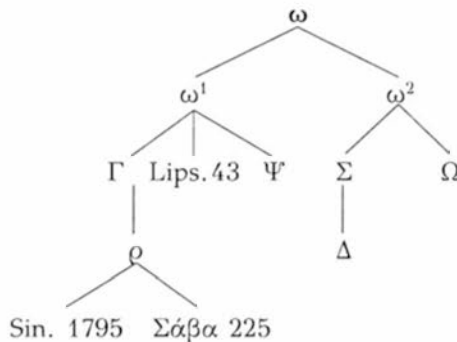
Δ Lipsiensis Bibl. Univ. 44 - φ. 125β-126α

Ω Monacensis gr. 303 - φ. 187β-188β

Σ Parisinus gr. 1383 - φ. 211α-β

Το παράρτημα Π1δ υπάρχει μόνο στα τρία χειρόγραφα ΔΩΣ. Παρόλο που το κείμενο είναι σύντομο, το λάθος στο στ. 11 συνίσταται ΔΣ, συνεισάγεται Ω παρέχει το διαχωριστικό σημείο ανάμεσα στα δύο παλαιότερα χειρόγραφα. Από το εξής στοιχείο στο στ. 19 προκύπτει ότι το Δ αποτελεί απόγραφο του Σ: Στο στίχο 19 ως επικεφαλίδα του άρθρου 5 έχει τεθεί το κείμενο «τοῦ νγ' βιβλίου τῶν Βασιλικῶν», που αποτελεί παραπομπή στο άρθρο Ν2.39. Το πλήρες κείμενο της παραπομπής αυτής το έχει μόνο το Ω (ἐκ τοῦ πρώτου τίτλου τοῦ νγ' βιβλίου τῶν Βασιλικῶν), ενώ στο Σ η αρχή του είναι αδύνατο να διαβαστεί, μολοντί υπάρχει ([...]ου νγ' βιβλίου τῶν Βασιλικῶν). Στο Δ συνεπώς αναγράφεται μόνο το αναγνώσιμο κείμενο του Σ.

Το στέμμα της οικογένειας, με τις επιφυλάξεις που έχουν έκτεθεί γενικά λόγω της μικρής έκτασης των κειμένων και με όσα σημειώθηκαν στην οικεία θέση στο παράρτημα Π1α καταρτίζεται ως εξής: Το αρχέτυπο ω διακλαδίζεται στα υπαρχέτυπα ω¹ και ω². Από το ω¹ προέρχονται τα Ψ, Lipsiensis Bibl. Univ. 43 και Γ, από το οποίο με την παρεμβολή του ρ προέρχονται οι κώδικες Sinaiticus 1795 και Hierosolymitanus Σάβα 225. Από το υπαρχέτυπο ω², το οποίο μας ενδιαφέρει διότι παραδίδει το παράρτημα Π1δ, προέρχονται τα Ω και Σ, απόγραφο του οποίου είναι το Δ.

Πρέπει να επισημανθεί ότι τα χειρόγραφα που κατατάχθηκαν στη τέταρτη ομάδα όλα περιέχουν την Αυξημένη Εισαγωγή, εμπλουτισμένη με

ένα παράρτημα που συγκροτείται από τις Ροπές, το ΝοΓ, το ΝοΣ και το ΝΡΝ. Το τμήμα Ν2 του ΝΡΝ είναι απόλυτα ενσωματωμένο στη εν λόγω νομική συλλογή και μάλιστα το κείμενό του έχει υποστεί μίαν ολοκληρωτική επεξεργασία, λεκτική κυρίως, διαφέροντας από όλα τα άλλα χφφ. του ΝΡΝ. Είναι η μόνη οικογένεια χφφ. από όλες τις άλλες, που παρουσιάζει τόσες πολλές διαφορές στο κείμενο¹⁵⁴.

Το ευρύτερο παράρτημα του ΝΡΝ στην «οικογένεια-έκδοση» της ΑΕ συγκροτείται κατά σειρά: α) από το Π1α, β) από έξι άρθρα παρμένα από την Επιτομή (τίτλος 42, άρθρα 10, 12, 13, 14, 33 και 42) με επικεφαλίδα «ἐκ τῶν περὶ ὕβρεων καὶ τῶν ἀμαρτημάτων ἐλευθέρων τε καὶ δούλων» και γ) το εν λόγω ευρύτερο παράρτημα στη συνέχεια χωρίζεται σε τρία σκέλη, από τα οποία αα) το πρώτο (ΣΩΔ) περιέχει το Π1δ, ββ) το δεύτερο (Γ Lips.43) ένα άρθρο από τον Πρόχειρο Νόμο (τ.13.1) με επικεφαλίδα «περὶ ἀνατροπῆς δωρεῶν» και γγ) το τρίτο (Hieronol. Σάβα 225, Sinaiticus 1797) το κείμενο «ἀποκρίσεις κανονικαὶ Τιμοθέου τοῦ ἀγιοτάτου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας ...»¹⁵⁵.

Τα άρθρα του παραρτήματος Π1δ αφορούν τη συνεισφορά σε κοινή αβαρία. Έχουν ληφθεί όλα από το 53ο βιβλίο των Βασιλικών. Το 5ο άρθρο είναι τμήμα του Ν2.39§1 του ΝΡΝ, αλλά η ρητή αναφορά του 53ου βιβλίου των Βασιλικών αποτελεί απόδειξη ότι τα Βασιλικά υπήρξαν η άμεση πηγή του άρθρου και κατ' επέκταση του όλου παραρτήματος¹⁵⁶.

Από την άποψη του νομικού περιεχομένου του Π1δ διαπιστώνουμε ότι ακολουθείται η γενική αρχή του Ρωμαϊκού Δικαίου για τη συνεισφορά, δηλαδή για να γίνει συνεισφορά πρέπει η αποβολή να έχει το αποτέλεσμα που επιδιώχθηκε: να σωθεί το πλοίο και μέρος των φορτίων. Ακόμα και το άρθρο 39§1 του Ν2 δεν ξεφεύγει από αυτή την αρχή, αλλά αποτελεί ειδική περίπτωση, κατά την οποία η ζημία εξ οικείου πταίσματος δεν δίνει δικαίωμα σε συνεισφορά¹⁵⁷. Από την εισδοχή του άρθρου τούτου (39§1) στο παράρτημα προκύπτει το ερώτημα γιατί να επαναλαμβάνεται στο παράρτημα αφού υπάρχει χωρίς ουσιώδεις διαφορές και στο κείμενο του Ν2. Το ότι έχει ληφθεί από τα Βασιλικά όπως σημειώνεται,

154. Ο Ashburner, γνωρίζει την ιδιότητα των χειρογράφων της οικογένειας και το σημειώνει στο παράρτημα Ι. Βλ. A s h b u r n e r. *NPN*, 52-56.

155. Ρ α λ λ η ς - Π ο τ λ ή ς. *Σύνταγμα*, 4, 331.

156. Η ρητή παραπομπή στο 53ο βιβλίο των Βασιλικών αποτελεί μία ένδειξη πως κατά το σχηματισμό του παραρτήματος τούτου, ο ΝΡΝ είχε ενσωματωθεί στα Βασιλικά.

157. Δεν πρέπει να λησμονείται το ότι, όπως υποστηρίζει ο Ashburner, ο ΝΡΝ διευρύνει την έννοια της συνεισφοράς, επεκτείνοντας το πεδίο εφαρμογής της και σε περιπτώσεις που βούλιαξε το πλοίο αλλά σωθήκανε τα φορτία. Βλ. A s h b u r n e r. *NPN*, cxi.

ή η πιθανότητα ο συντάκτης του παραρτήματος να μην είχε (ή να μην έλαβε) υπόψη του την ύπαρξή του στο κείμενο του Ν2 δεν δικαιολογούν την επανάληψή. Η μόνη πιθανή απάντηση είναι ότι ο συντάκτης του παραρτήματος για κάποιο ειδικό λόγο πήρε ορισμένες διατάξεις οι οποίες και ενσωματώθηκαν σε ένα κλάδο της οικογένειας χειρόγραφα της Αυξημένης Εισαγωγής και έτσι αποτέλεσαν το παράρτημα.

Η χρονολόγηση του παραρτήματος μπορεί λάβει ως όριο τη σύνταξη της *Επιτομής*, μια και παίρνει διατάξεις από αυτή. Το σκέλος ειδικά που περιέχει το Π1δ πρέπει οπωσδήποτε να τοποθετηθεί χρονικά ύστερα από την ενσωμάτωση του NPN στο 53ο βιβλίο των Βασιλικών, πράγμα το οποίο προκύπτει αδιαμφισβήτητα από την επικεφαλίδα του 5ου άρθρου του. Η ύπαρξη του παραρτήματος Π1α σε όλα τα χειρόγραφα, δηλώνει επίσης ότι κατά τη σύνταξη της Αυξημένης Εισαγωγής και την ενσωμάτωση του NPN σ' αυτήν, το παράρτημα τούτο είχε πλέον καταστεί «μόνιμο» παράρτημα (του NPN) ή τουλάχιστον ότι το χειρόγραφο από το οποίο έλαβε το NPN ο συντάκτης της είχε το παράρτημα αυτό.

IV.5. Το παράρτημα 2α (Π2α)

ΠΙΝΑΚΑΣ των χφφ. με το Π1γ

S ²	Ambrosianus Q. 25 sup. - φ. 4β-5α
H ²	Cryptensis Z γ III - φ. 83β-84α
m	Cryptensis Z γ VII - φ. 131α-β
K	Laurentianus gr. 80. 6 - φ. 210β-211α
I	Parisinus suppl. gr. 627 - φ. 189α-β
G	Vallicellianus E. 55 - φ. 241α-β
-	Vaticanus gr. 1168 - φ. 115α-β
S	Vaticanus gr. 2075 (Basil.114) - φ. 35α-β

Τα χειρόγραφα που κατατάσσονται στην ομάδα αυτή, έχουν ως κύριο χαρακτηριστικό την ύπαρξη του παραρτήματος Π2α στη συνέχεια του τμήματος N2 του NPN. Πιο συγκεκριμένα:

$$s = S \ n \ \kappa$$

Το S τίθεται επικεφαλής επειδή είναι το αρχαιότερο χειρόγραφο της ομάδας και ένα από τα πιο παλιά χειρόγραφα που παραδίδουν το NPN και μάλιστα ενσωματωμένο στην Επιτομή, τη γνωστή ως «Epitome Vaticana». Η προέλευσή του είναι από τη Νότια Ιταλία. Αντίγραφό του είναι ο κώδικας *Ambrosianus Q 25* (S²).

$$n = G \ H^2 \ m \ Vaticanus \ gr. 1168$$

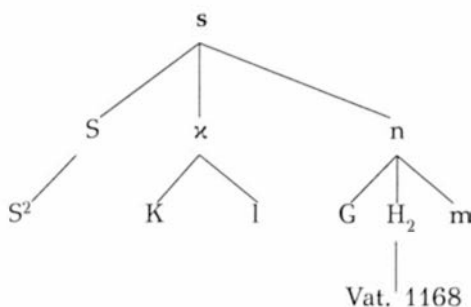
Οι κώδικες, G και *Vaticanus gr. 1168*, περιέχουν παράγωγο του Πρόχειρου Νόμου το γνωστό ως «Prochiron Vaticanum», στο τέλος του οποίου ενσωματωμένος έρχεται ο NPN. Παράγωγο του Πρόχειρου Νόμου περιέχουν και τα H²m με ενσωματωμένο επίσης το NPN. Τα GH², έχουν πολλές ομοιότητες και κοινά σφάλματα, αλλά το νεώτερο G δεν προέρχεται από το H². Μία σειρά από ιδιότυπα σφάλματα, όπως η παράλειψη στο στίχο 19 μόνο από το H², η παράλειψη επίσης λόγω ομοιοτέλετου στους στίχους 14-16 από το G, οι ομοιότητες και διαφορές τους στους στίχους 23 και 24 οδηγούν στην ύπαρξη κοινού προπάτορα. Στενή είναι επίσης η συγγένεια των H²m, όπως στους στίχους 22 και 24 όπου συμμαχούν με το K ενάντια στο G. Το m έχει τη μοναδική ιδιότητα να παραλείπει τα άρθρα 2 και 3 και στη θέση τους να έχει τα άρθρα 1 και 3 του Π1α. Το *Vaticanus gr. 1168* από το όλο παράρτημα έχει μόνο το άρθρο 2 και τούτο με λάθη αλλά και με μεγάλη ομοιότητα με το H², επιπλέον, εκτός από τα δικά του λάθη όπως στο στίχο 13 που επαναλαμβάνει ολόκληρη φράση, έχει το παρακάτω χαρακτηριστικό που αποδεικνύει ότι είναι αντίγραφο του H²: Θέτει ως επικεφαλίδα του άρθρου τη λέξη «τῇ κοντριβουντίονι», αντιγράφοντας το H² το οποίο μετά το χώρα (στ. 9) έχει το σημείο που

δείχνει το τέλος ενός άρθρου (τέσσερις τελείες σταυρωτά) και μετά την ίδια λέξη με κεφαλαία. Η ομοιότητα αυτή οδηγεί στο συμπέρασμα ότι προέρχεται κατ' ευθείαν από το H^2 .

$$\kappa = K \text{ I}$$

Τα $K \text{ I}$, για τα οποία γίνεται εκτενέστερα λόγος παρακάτω στο Παράρτημα Π2β, περιέχουν και αυτά ένα παράγωγο της Επιτομής, την «Epitome Laurentiana». Μολονότι το ένα δεν προέρχεται από το άλλο, η ομοιότητά τους είναι εμφανέστατη οδηγώντας τα σε κοινό προπάτορα. Έρχονται επίσης πολύ κοντά στα H^2G , αλλά περισσότερο στο H^2 . Στο στίχο 12, φαίνεται η διαφορά τους, όπου το K έχει ο λόγος, αλλά και η ομοιότητά τους δίνοντας και τα δύο στον ίδιο στίχο πρὸς ἄ. Εμφανέστατη ομοιότητα διακρίνουμε στους στίχους 4 και 5. Η παράλειψη από το I στους στίχους 16-17, και διαφορές στους στίχους 21 και 25 αποτελούν πρόσθετα στοιχεία. Και τα δύο όμως έχουν κοντινή σχέση με τα H^2G , αλλά περισσότερο στο H^2 , όπως στους στίχους 9, 20, 24 και 25.

Το στέμμα των χειρογράφων που περιέχουν το Π2α μπορεί να διαμορφωθεί ως εξής: Από το αρχέτυπο s προέρχονται τα υπαρχέτυπα S και n . Από το S αντιγράφεται το S^2 , από το κ προέρχονται τα $K \text{ I}$ και από το n τα $Gm \text{ H}^2$, από το οποίο αντιγράφεται το *Vaticanus gr. 1168*.

Το παράρτημα Π2α λόγω της θεματολογίας του και ιδιαίτερα λόγω της απουσίας του παραρτήματος Π1α¹⁵⁸ διαχωρίζεται σαφώς ως ο βασικός κορμός μίας δεύτερης ομάδας παραρτημάτων, που αντλούν το υλικό τους άμεσα από τα Βασιλικά και πιο συγκεκριμένα από το 53ο βιβλίο τους. Όλα τα άρθρα του παραρτήματος Π2α έχουν σχέση με τα ναυάγια και ειδικότερα:

Τα τέσσερα πρώτα άρθρα αναφέρονται στη συνεισφορά σε κοινή αβασία και περιέχουν το ουσιώδες μέρος από τη σχετική περιπτωσιολογία του τρίτου τίτλου του 53ου βιβλίου των Βασιλικών.

158. Η περίπτωση του m είναι μία μοναδική εξαίρεση του κανόνα και δεν τον αναφέρει.

Το 5ο άρθρο προέρχεται από τον πρώτο τίτλο του 53ου βιβλίου. Επίσης το συναντάμε στον Πρόχειρο Νόμο, στην Εισαγωγή, αλλά και στο Π1γ (ως 7ο άρθρο). Σύμφωνα με αυτό υποχρεώνεται ο ναύκληρος να αποδώσει την προκαταβολή των ναύλων που εισέπραξε *έν προχρεία*. Ως απαραίτητη προϋπόθεση τίθεται τα ναύλα να δόθηκαν ως προχρεία και ως λόγος της επιστροφής θεωρείται ότι η μετακόμιση των φορτίων δεν συντελέστηκε. Παρόμοιο θέμα διαπραγματεύεται το άρθρο 32 του Ν2, το οποίο όμως προϋποθέτει το πλοίο να ταξιδεύει προς φόρτωση και να έχει καταρτισθεί εγγράφως ναυλοσύμφωνο ή εταιρικό, οπότε η τύχη της προχρείας που δόθηκε κρίνεται σύμφωνα με εκείνα που εγγράφως συμφωνήθηκαν¹⁵⁹. Ενώ όμως στα Βασιλικά (και στο άρθρο του Π2β που ερευνάται) τα ναύλα πρέπει να δόθηκαν ως προχρεία, στο NPN αρκεί που δόθηκε προχρεία. Η αμφιλεγόμενη έννοια του όρου προχρεία από τα συμφραζόμενα συμπεραίνουμε ότι σημαίνει χρηματικό ποσό, πιθανότατα, που προκαταβλήθηκε με σκοπό να χρησιμοποιηθεί για το ταξίδι ή και ακόμα για τις ανάγκες της κοινωνίας¹⁶⁰. Ο NPN συνεπώς φαίνεται μεν να προβαίνει σε διαφορετική ρύθμιση, αλλά απλώς προβλέπει ειδικότερη περίπτωση την οποία και ρυθμίζει. Ακολουθείται και εδώ η προσφιλής μεθοδος του NPN: δεν ανατρέπεται ο κανόνας του (ρωμαϊκού) δικαίου, αφού η διάταξη των Βασιλικών έχει τις ρίζες της στον Πανδέκτη, αλλά συμπληρώνεται.

Το 6ο άρθρο το συναντάμε επίσης στο B.53.3 αλλά και στις *Ροπές*.

Συνοψίζοντας, διαπιστώνουμε ότι όλα τα άρθρα του παραρτήματος έχουν άμεση πηγή τους τα Βασιλικά και περιστρέφονται γύρω από ένα θέμα, τις συνέπειες δηλαδή του ναυαγίου. Θα λέγαμε γενικά ότι συμπληρώνουν το NPN δίνοντας την παράλληλη τουλάχιστον ρύθμιση των Βασιλικών. Ίσως να αντικατοπτρίζεται σε αυτά κάποια προσπάθεια να συζευχθούν τα δύο συστήματα του NPN και του Ρωμαϊκού δικαίου.

Συμπεραίνεται, τέλος, ότι το Π2α, έρχόμενο σε κώδικες της Επιτομής και στα παράγωγά της, με άμεση πηγή του τα Βασιλικά, σε συνέχεια και συμπλήρωση του NPN (του Ν2), συντελεί τελικά στο να αποδεσμευθεί ο NPN από τα Βασιλικά παίρνοντας την ουσία του 3ου τίτλου τους.

159. Στο άρθρο 32 του Ν2 (και στο 27) προβλέπεται επίσης η τύχη των ημιναύλων, αλλά τούτο δεν έχει σχέση με το θέμα μας.

160. Βλ. ανάλυση στον A s h b u r n e r, *NPN*, 108 και L e t s i o s, *NPN*, 161, 176.

IV.6. Το παράρτημα Π2β

Ένα και μοναδικό χειρόγραφο του 15ου αιώνα, το *Laurentianus gr. 80. 6* (K), παραδίδει το παράρτημα Π2β (φ. 211α). Ο κώδικας *Laurentianus gr. 80. 6* καθώς και ο *Parisinus suppl. gr. 627* (I) περιέχουν μεταξύ άλλων κειμένων και το γνωστό παράγωγο της Επιτομής, την «*Epitome Laurentiana*». Το Παρισινό παρουσιάζει πολλές ομοιότητες και κοινά λάθη με το K αλλά και ορισμένες διαφορές, όπως π.χ. παραλείπει το Π2β, και γενικά είναι κατώτερο, αν και παλαιότερο (τοποθετείται στο 14ου αιώνα, ενώ το K στο πρώτο μισό του 15ου).

Η συγκρότηση του NPN, γενικότερα, και στο K και στο Παρισινό έχει ως εξής: Το κυρίως κείμενο, το N2, συμπληρώνεται από το παράρτημα Π2α, ακολουθούμενο μόνο στο K από το Π2β. Και τα δύο όμως χειρόγραφα όπως παρατηρούμε πριν από το τμήμα N2 του NPN δίνουν μία σειρά διατάξεις, των οποίων το κείμενο είναι παρόμοιο με εκείνο του 32ου τίτλου του Νομικού Ποιήματος του Μ.Ατταλειάτη (Αττ) με παραλείψεις και μικροδιαφορές, όπως η απουσία του άρθρου 3 και άλλες, ιδιαίτερα στα άρθρα 4, 5, 12. Η εμφανέστατη γενικά ομοιότητα αυτών των άρθρων με τον 32ο τίτλο του Αττ. δεν αφήνει καμμία αμφιβολία ότι είναι η άμεση πηγή τους¹⁶¹.

Το παράρτημα Π2β έχει ως κύριο θέμα του την αρπαγή από ναυάγια. Τα άρθρα του 1 και 4 περιέχουν σε πιο εκτεταμένη μορφή αλλά και με παραλείψεις όλη την περιπτωσιολογία που έχει σχέση με τις δύο παραγράφους του 3ου άρθρου του Π1α. Και ενώ το άρθρο 1 λεκτικά πλησιάζει περισσότερο με την πρώτη παράγραφο του Π1α.3, το άρθρο 4 είναι σχεδόν αυτούσιο το Β.53.3.34. Τα υπόλοιπα άρθρα του συμπίπτουν με τα σχετικά άρθρα του Β.53.3 ακόμα και ως προς την ακολουθία τους. Από όλα αυτά προκύπτει το συμπέρασμα ότι η άμεση πηγή του Π2β είναι τα Βασιλικά.

Ένα εύλογο ερώτημα που προκύπτει είναι το εξής: Ποιά όμως είναι η σχέση ανάμεσα στα παραρτήματα Π2β και Π1α και γιατί το Π2β ακολουθεί το Π2α;

Μπορεί να υποστηριχθεί ότι το Π2β είναι περιττό μια και οι διατάξεις που προτάσσονται στο NPN (παρμένες από τον Αττ.) περιέχουν άρθρο (το 11) με τη γενική ρύθμιση; Επειδή είναι γνωστό ότι οι Βυζαντινοί συνηθέστατα επαναλαμβάνουν διατάξεις που στην ουσία λένε τα ίδια, θα

161. Ο Ashburner υποστηρίζει ότι τα άρθρα αυτά έχουν ληφθεί από το 53ο βιβλίο των Βασιλικών. Βλ. A s h b u r n e r, *NPN*, 50 επ. Σε τελική ανάλυση και ο Αττ. από τα Βασιλικά έχει πάρει όλο το υλικό που συνέθεσε το έργο του.

υποστηρίζαμε ότι «αρέσκονται» να παραθέτουν όλες τις παραλλαγές μιάς νομικής ρύθμισης.

Το πιθανότερο είναι πως ο αντιγραφέας του K (ή του αρχέτυπού του) έχοντας υπόψη του το Π1α ή τουλάχιστον το 3ο άρθρο του και όντας νομικός, έκρινε καλό να προσθέσει στο Π2α ορισμένα άρθρα, δημιουργώντας νέο παράρτημα, που εκθέτει την περιπτωσιολογία τη σχετική με την ιδιοποίηση (με αρπαγή ή μη) των ναυαγίων. Θάπρεπε συνεπώς να είχε στα χέρια του χειρόγραφο που περιείχε το Π1α.3 ή τουλάχιστον να γνώριζε την ύπαρξη του Π1α, αλλά να του ήταν επίσης προσιτό το κείμενο των Βασιλικών (B.53.3).

Συμπεραίνουμε τελικά ότι το παράρτημα Π2β συντάχθηκε από κάποιο νομικό προφανώς (επειδή έτσι εξηγείται η πλήρης γνώση της περιπτωσιολογίας από την ιδιοποίηση ναυαγίων) και ενσωματώθηκε στην «Epitome Laurentiana», αφού το χειρόγραφο K, όπως είναι γνωστό, δίνει αυτό το παράγωγο της Επιτομής. Η ύπαρξη και πρόταξη στο NPN του 32ου τίτλου του Ατταλειώτη θέτει απώτερο χρονικό όριο τη σύνταξή του που τοποθετείται το 1073/1074, δηλαδή το παράρτημα έρχεται μετά το τελευταίο τέταρτο του 11ου αιώνα.

V. Η έκδοση των Παραρτημάτων

CONSPECTUS SIGLORUM

C	Vaticanus gr. 845	a = bc
D	Vaticanus gr. 844	b = Jde
-	Lipsiensis Bibl. Univ. 45	c = vq
-	Vaticanus gr. 1185	d = D Lips.45 Vat.1185 Neap.
Neap	Neapolitanus Bibl. Nat. II. C. 5-6	e = T U
E	Vaticanus gr. 847	v = M M ² N
J	Laurentianus gr. IX. 8 (+Lips. B.U. gr. 46)	o = o (=Mosq.318). Athen.1377
L	Bodleianus Laudianus 39	q = EQ C
M	Marcianus gr. 172	w = w (=Scorial.T.I.17). V ²
M ²	Vaticanus Palatinus gr. 55	Leiden. F.19. Guelf+Vind. 74
N	Marcianus gr. 579	Monac.149. Matr.4753
O	Marcianus gr. 181	Matr.4604. Harl.5675
O ²	Vaticanus Palatinus gr. 55	x = ow
-	Lesbiacus. Γυμνάσιο Μυτιλήνης 7	
Q	Parisinus gr. 1384	
R	Bodleianus Roe 18	
T	Scorialensis X. II. 6	
W	Vindobonensis iur. gr. 3	
w	Scorialensis T. I. 17	
-	Leidensis Bibl. Univ. cod. Voss. et Misc. F.19	
-	Guelf. Helm. 262+Vindobonensis phil. gr. 74	
-	Monacensis gr. 149	
-	Matritensis Bibl. Nat. 4753 (Arch. Hist. 163.3)	
-	Matritensis Bibl. Nat. 4604 (N. 139)	
-	Londinensis Brit. Mus. Harley 5675	
V ²	Parisinus gr. 1356	
o	Mosquensis (GIM) Synod. gr. 318	
-	Atheniensis. EBE 1377	
X	Vindobonensis iur. gr. 15	
Y	Ambrosianus Q. 50 sup	
-	Μετέωρα. Μονή Μεταμορφώσεως 483	
Z	Zaborda (M. Αγ. Νικάνορος) 121	
k	Athonensis. M. Λαύρας B. 93 (+Paris. suppl. gr. 1351)	
-	Mosquensis Κρατ. Ιστ. Μουσ. (GIM). Synod. gr. 314	
-	Μετέωρα. M. Αγίου Στεφάνου 5	

- Parisinus gr. 1385A
- Parisinus gr. 1391

Ecloga ad Prochiron Mutata

- H Cryptensis Z γ III
- Θ Athonensis. Κουτλουμουσίου 555
- I Parisinus gr. 1720
- Λ Patmiacus 447
- Ξ Scorialensis T. III. 13
- t Scorialensis R. III. 17
- V Parisinus gr. 1356
- f Vaticanus gr. 640
- Sinaiticus 1817
- Φ Vaticanus Palatinus gr. 371

ψ = consensus codicum EPrM

ξ = HΘΞ

φ = IΛΦ t

φ² = f V Sina.1817

Epitome

- G Vallicellianus E. 55
- H² Cryptensis Z γ III
- K Laurentianus gr. 80. 6
- I Parisinus suppl. gr. 627
- m Cryptensis Z γ VII
- Vaticanus gr. 1168
- S Vaticanus gr. 2075 (Basil.114)
- S² Ambrosianus Q. 25 sup.

s = consensus codicum Epitome

S S²

κ = K l

n = G H² m Vat.1168

Eisagoge Aucta

- Γ Bodleianus Laudianus 91
- Hierosolymitanus Σάβα 225
- Sinaiticus 1795
- Δ Lipsiensis Bibl. Univ. 44
- Σ Parisinus gr. 1383
- Ψ Ambrosianus M. 68 sup.
- Ω Monacensis gr. 303
- Lipsiensis Bibl. Univ. 43

ω = consensus codicum EA

ω¹ = ΓΨ Lips.43

ω² = ΔΣΩ

ρ = Σάβα 225. Sina.1795

APPENDIX Π1α

1. τοῦ β' τίτλου ια' βιβλίου τοῦ κώδικος
 'Ο ἀρπάζων τι ἐκ τῶν ναυκλήρων τὸ τετραπλάσιον ἀποδιδότω.
2. τοῦ ε' τίτλου τοῦ αὐτοῦ
 'Ο ἰδιωτικὸν φορτίον ἐπιτιθεὶς τῷ δημοσίῳ καὶ ἀναγκάζων ἐπὶ τοῦτο
 5 τὸν ναύκληρον μὴ μόνον ζημιούσθω καὶ ἐπὶ τῷ ναυαγίῳ κινδυνεύετω
 ἀλλὰ καὶ αὐστηρῶς τιμωρεῖσθω.

1: C.11.2.3 - B.53.1.91

2: C.11.5.1

Numeratio capitulorum: In M capitula appendicis novam numerationem habent (α-γ). Capitula 1-3 numeros habent in woLX μῆ' usque ν' et in d μθ' usque να'. Capitulum 1 numerum habet in N νς', in Ξ μδ', in Y ν' et m λη'. Capitulum 2 numerum habet in ρ μῆ', in N νς'. Capitulum 3 numerum habet in ρ μθ', in m λθ', in Ξ με', et in Y να'. Cum verbis ἐὰν δὲ βαρυτέρα (capituli 3) s V²X novum cap. (να') incipit et m novum cap. (μ') incipit.

1 c. 1 om. RZφ²ω / τοῦ β' τίτλου ια' βιβλίου τοῦ κώδικος JkR: om. φLQ, τοῦ β' τίτλου τοῦ ια' βιβλίου τοῦ κώδικος TWX, τοῦ β' τίτλου βιβλίου ια' τοῦ κώδικος O, ἐκ τοῦ β' βιβλίου τίτλου ια' τοῦ κώδικος MN, τοῦ β' τίτλου α' βιβλίου τοῦ κώδικος τοῦ ε' τίτλου τοῦ αὐτοῦ w, τοῦ β' τίτλου α' βιβλίου τοῦ κώδικος περὶ τοῦ ἀρπάζοντός τι ἀπὸ ναυαγίου ο 2 ό: om. C / ἐκ τῶν: ἀπὸ MN / τό: om. CdX, εἰς τό H / τετραπλάσιον: τετραπλὸν Φ, τετραπλοῦν π / ἀποδιδότω: ἀποδώσει ΘΞφ, αὐτὸ ἀποδότω H 3 c. 2 om. mΘ φφ², tamquam partem c.1 laudat HΞY, post c.3 transp. Γ / τοῦ ε' τίτλου τοῦ αὐτοῦ kNWZ: om. HΞLMQω; tamquam partem c.1 transp. w; ἐκ τοῦ ε' τίτλου τοῦ αὐτοῦ OT, τοῦ ε' τίτλου τοῦ κώδικος J, τοῦ ε' τίτλου τοῦ αὐτοῦ περὶ τοῦ ἀναγκάζοντος τὸν ναύκληρον πλεῦσαι ο, ἀλλὰ κεφάλαια τοῦ β' τίτλου ιδ' βιβλίου τοῦ κώδικος Z 4 ό: om. T, καὶ ό H / ἰδιωτικόν: ἰδικόν MNQ / φορτίον: φόρτον R / ἐπιτιθεὶς: ἐπιθεὶς dHJMNEΥ, θεὶς E / καί: om. M / ἀναγκάζων: συναναγκάζων E / ἐπὶ τοῦτο: ἐπὶ τούτῳ ρJLMΞQRWZ ow ἐπὶ τούτου N 5 μόνον: μόνος H / καὶ ἐπὶ τῷ ναυαγίῳ κινδυνεύετω: om. Q, κἄν ὑπὸ τοῦ ναυαγίου κινδυνευόμενον Υ / τῷ ναυαγίῳ: τό ναυάγιον HMNORZω, τό ναυγάγιον Ξ, τῶν ναυαγίων CT Guelf+Vind Madr.4753 / κινδυνεύετω: om. W κινδυνεύεται Γ 6 ἀλλὰ καὶ αὐστηρῶς: καὶ αὐτὸς μᾶλλον στερερῶς E, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς στερερῶς CQ / τιμωρεῖσθω: τιμωρεῖτω C, τιμωρεῖται Q

3. τοῦ θ' τίτλου μζ' βιβλίου τῶν διγέστων

Οἱ ἐκ τῆς ἐλεεινοτάτης τῶν ναυαγησάντων ὑποστάσεως ἀρπάζοντες τὸ εἰ-
τιοῦν ἢ κερδαίνοντες κατὰ δόλον πονηρὸν τὸ τετραπλοῦν τοῖς ἀδικη-
10 θείσιν παρεχέτωσαν.

Ὁ δὲ βαρύτερα πραῖδα καὶ βία ἀφελόμενος πράγματα ἀπὸ ναυαγί-
ου μετὰ τὴν τούτων ἀποκατάστασιν, εἰ μὲν ἐλεύθερός ἐστιν ἐξορίζεται
ἐπὶ τριετεί χρόνον, εἰ δὲ ῥυπαροὶ τινές εἰσιν εἰς ἔργον δημόσιον ἐμβάλ-
λονται τὴν αὐτὴν ἐγγχρονίαν, εἰ δὲ δοῦλοί εἰσιν εἰς βαρύτερον ἔργον τοῦ
15 φίσκου ὁμοίως ἐκπέμπονται.

3: §1 D.47.9.1.pr.-1 D 47.9.3.8 fin. - Π.2β.1 B.53.3.25 εδ.1

§2 D.47.9.4.1 - Τιπ. 3.19.24 - Π.2β.4 - B.53.3.33

7 τοῦ θ' τίτλου μζ' βιβλίου τῶν διγέστων JW: om. ΘLMYφφ²ω Madr.4753. in finem
cap. transp w, ἄλλα κεφάλαια ἐκ τοῦ ιθ' τίτλου μβ' βιβλίου τῶν διγέστων Z, ἐκ τοῦ
θ' τίτλου τῶν μβ' βιβλίων τῶν διαγέστων X, ἐκ τοῦ τοῦ θ' τίτλου τοῦ μζ' βιβλίου τῶν
διγέστων NOR. ἐκ τοῦ θ' τίτλου τοῦ βιβλίου τῶν διγέστων ἐκ τοῦ μθ' τίτλου τοῦ μθ'
βιβλίου τῶν διγέστων T, τῶν διγέστων HΞQ. τοῦ θ' τίτλου μζ' βιβλίου τῶν διγέστων
περὶ τῶν πραΐδας ποιούντων εἰς ναυάγια ο 8 οἱ: εἰ C / ἐλεεινοτάτης: ἐλεεινότη-
τος CEΘΞW φφ². σεληνότητος MN / τῶν ναυαγησάντων Ξ / ὑποστάσεως:
ὑπόστασιν EkmMNQXWψ. ὑποστάσεων C / τό: om. Σ. τὴν Eφ² / εἰτιοῦν: οἰονοῦν
ΞRφ. οἰτιοῦν dTV². οἰανοῦν E, οἰανδήτινα φ² 9 ἢ- πονηρὸν: om. MN / κατὰ δόλον:
κατὰδῆλον ΘΞι, καταδήλου φ² / πονηρὸν: τοῦ πονηροῦ γεγονότος φ² / τὸ: om. C /
τετραπλοῦν: τετραπλάσιον dYW ow 10 παρεχέτωσαν: παρέχουσιν E 11 cum
verbis ἐὰν δὲ βαρύτερα EmOQSTV² wWXZ novum cap. incipit 11-15 ὁ δὲ-ἐκπέμ-
πονται: om. φ² 11 ὁ δὲ: εἰ δὲ MN, ὁ ECQTX / βαρύτερα: βραδυτέρα kWΞφ.
βαρύτεραν ω, βαρύτερον w, βαρύτερα Q ο / πραῖδα: πραΐδαν ω, παῖδα ow / βία:
βίαν Cdω, βίας Ξφ / ἀφελόμενος πράγματα: om. Θφ / ἀφελόμενος-ναυαγίου:
ἐργασάμενος καὶ τι ἀπὸ ναυαγίου λαμβάνων ω / ἀπὸ: ἀπὸ τοῦ X / ναυαγίου: ναβα-
γίου Q, ναυαγίου Ξ 12 ἐλεύθερος: ἐλεύθεροι QY / ἐστίν: εἰσιν Y / ἐξορίζεται: ἐξω-
ρίζονται Y, ἐξορίζετω w, ἐξορίζεσθω Ξφ, ἐξορίζεσθω post χρόνον transp. I 13 χρό-
νον: χρόνω ω² / εἰ δὲ: οἱ δὲ JMX Y / εἰ δὲ- ἐγγχρονίαν: om. O / τινες: om. kΞWφ /
εἰσιν: om. w / δημόσιον: δημοσίου dEMW / ἐμβάλλονται: ἐνβάλλονται L, ἐκβάλ-
λονται δΞTφ 14 τὴν αὐτὴν ἐγγχρονίαν: ἐπὶ ἐνιαυτῷ ω², ἐπὶ ἐνιαυτὸν ω'ρ / ἐγγχρο-
νίαν: ἐνγχρονίαν CkLΞTφW / εἰ δὲ: οἱ δὲ JMX / δοῦλοί εἰσιν: δοῦλός ἐστιν O / εἰς:
om. J 14-15 εἰς-φίσκου: τῷ φίσκω ω / φίσκου: δημοσίου dYZ, φυσικοῦ k 15
ὁμοίως: om. OπXω Ath1371. ὁμοίου W 15 ἐκπέμπονται: ἐκπέμπεται O, post
ἐκπέμπονται L add. τέλος νόμου ρωδίου

APPENDIX Π1β

1. Εάν ναύτης αποτακτάρης ἢ μερίτης, δεξάμενος μετὰ συνθηκῶν μέρος, πᾶσαν ἐπιταγὴν τοῦ πλοίου ποιεῖν καὶ τοῦ καιροῦ πληρουμένου ἐξὸν κατέρχεσθαι. Ἐὰν δὲ θελήσῃ τοῦ καιροῦ μὴ πληρωθέντος ἐξελθεῖν, λαμβανέτω ξυλαγωγία ο' καὶ οὕτως αὐτὸν πλέειν. Εἰ δὲ εὐρεθῇ κλέ-
 5 πτων, λαμβάνειν αὐτὸν ξυλαγωγία ρ' καὶ τὸ μέρος ἀπολλέτω.
2. Ἐὰν ναύτης πεμφθεὶς παρὰ τοῦ ναυκλήρου ἐπὶ ξύλα ἢ ἀλλαχοῦ, ὅπου ἂν συνέλθῃ, καὶ παραλειφθῇ, ὁ ναύκληρος διαλυέσθω, ἐὰν μὴ συνέρχεται· ἐὰν νεώτερος γένηται κατὰ τοῦ πεμφθέντος, ὁ ναύκληρος διαλυέσθω. Ἐὰν δὲ τις τῶν πεμφθέντων ἀποθάνῃ, ὁ ναύκληρος θαπτέ-
 10 τω αὐτὸν τελέσμασιν τοῖς αὐτοῦ, ἐὰν ὁ κληρὸς φαίνεται, καὶ κρατεῖτω αὐτοῦ· τὸν μισθὸν ἀποδιδότω ὁ ναύκληρος τῶν προειργασμένων κόπων τοῖς κληρονόμοις αὐτοῦ.
3. Ἐὰν ναύτης ἑαυτομίσθωτος γενόμενος, γινωσκέτω ἑαυτὸν δοῦλον εἶναι καὶ ἑαυτὸν πεπρακέναι· πᾶσαν δὲ ἐπιταγὴν αὐτὸν ποιεῖν καὶ πιστῶς ἐκπεμ-

3: - App. Π1γ.2

Capitula 1-4 numeros habent in Ξ μ' usque μγ'.

- 1 ἀποτακτάρης: ἀποτακτάριος Θ / ἢ ψ: ἡ scripsit Ashbunrer 2 πληρουμένου: πληρωμένου ΗΙΞτ 3 ἐὰν δὲ: ἐὰν Η / θελήσῃ post πληρωθέντος transp. Η 4-5 ξυλαγωγία-αὐτὸν: om. propter homoeoteleuton t 4 πλέειν: ἀποπλέει Λ / κλέ-
 πτων: κλέπτῃς Θ 5 λαμβάνειν αὐτόν: λαμβανέτω Η / μέρος: μέρος αὐτοῦ Η / ἀπολλέτω: ἀποβαλλέτω Φ, ἀπόλετω Θt 6 πεμφθεὶς: πεμφθῇ Λ / ἂν: ἐὰν ΘΛΞtΦ
 7 συνέλθῃ: συνερχέσθω ΘΞtφ / παραλειφθῇ: παραλειφθῇ Η, περελείφθῃ ΘΙΞφt / διαλυέσθω: post ponit punctum 8 συνέρχεται: συνέρχεται post ponit punctum
 ΙΞt / ἐὰν νεώτερος principium nov. capit. in ψ 9-10 ἐὰν δὲ τις- τοῖς αὐτοῦ: solus serv. ΗΞ 10 αὐτόν: om. Ξ / τοῖς αὐτοῦ: hic desinat Η 10-11 ἐὰν ὁ κληρὸς- αὐτοῦ: solus serv. Ξ 10 κρατεῖτω corr.: κρατέω Ξ 11 τῶν προειργασμένων κόπων Ξ 13 ἑαυτομίσθωτος: ἑαυτῷ μισθωτὸς t / γενόμενος: γένηται Η / ἑαυτόν: ἑαυτοῦ t 14 ἑαυτὸν πεπρακέναι: ἐπεπρακέναι t

15 πόμενος ἐκτελείτω ἀκλόπως, ἀκακουργήτως καὶ σπουδῇ πάσῃ εὐνοῶν
ἀξίως, εἰς πλήρεις τὰς ἐπιμισθίας κομιζόμενος. Ἐὰν δὲ σῦλα ποιήσῃ χρυ-
σίον ἢ ἀργύριον, ἀπολέσας αἰεὶ τὴν ἐλευθερίαν μίσθωσιν, δοῦλος γενέσθω
ἑαυτὸν παραδώσας εἰς τιμωρίαν.

4. Ἐὰν δοῦλος ὑπὸ τοῦ ιδίου δεσπότης μισθωθῇ εἰς ἐργαστήριον ἢ εἰς
20 ἐργασίαν, λεγέτω ὁ κύριος αὐτοῦ τὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ· ἐὰν δὲ μὴ εἴπῃ
καὶ ὁ δοῦλος σῦλα ποιήσῃ καὶ ἀποδράσῃ, τῷ ἰδίῳ δεσπότῃ καὶ αὐτὰ τὰ
σῦλα καὶ ἡ φυγὴ καὶ ὁ θάνατος διὰ τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ ἐκδιδόσθω.

4: App. Π1γ.1

15 ἐκτελείτω: ἐκτελείστο Φ / ἀκακουργήτως: ἀκακοργήτως Φ / πάσῃ: ante σπουδῇ
transp. I / εὐνοῶν: ἐννοῶν Ξ 16 πλήρεις H: πλήρις ΘΞφ / κομιζόμενος: καὶ αὐτὸς
κομιζόμενος H 16-17 χρυσίον ἢ ἀργύριον ΘΞφ: ἢ χρυσίον ἢ ἀργύριον H 17
ἀπώλεσας: om. H. ἀπώλεσας Lt / αἰεὶ τὴν ἐλευθερίαν μίσθωσιν corr.: ἐλευθερίαν
μίσθωσιν H, ἃ ἦν ἐλευθέραν μίσθωσιν Θ, ἀντὶ τὴν ἐλευθερίαν μίσθωσιν I, ἃ ἦν ἐλευ-
θερίαν μίσθωσιν Lt, ἃ ἦν ἐλευθερίαν μίσθωσιν Ξ, ἃ ἦν ἐλευθερίαν μάθωσιν Φ, τὴν
ἐλευθερίαν καὶ μίσθωσιν corr. Ashbunrer / γενέσθω: γενέσθαι t 18 ἑαυτὸν: ὡς
ἑαυτὸν H 19 μισθωθῇ: μιστωθῇ ΛΞ, μιστοθῇ Φ, μυστοθῇ t 19-20 ἢ εἰς ἐργα-
σίαν: om. Θιφ 20 πίστεως αὐτοῦ: πίστεως αὐτόν Θ / εἴπῃ: εἵπερ I 21 καὶ ὁ:
ὁ ΘΞφ 21-22 καὶ αὐτὰ τὰ σῦλα: om. H / τὰ σῦλα: τὰ τὰ σῦλα ποιήσει t

APPENDIX Π1γ

1. Στάσις τοῦ Ν' διατάγματος περὶ δούλου μισθίου.

Ἐὰν δούλος ὑπὸ τοῦ ἰδίου δεσπότητος μισθωθῇ εἰς ἐργαστήριον ἢ εἰς ἐργασίαν, λεγέτω ὁ κύριος αὐτοῦ τὸ τῆς πίστεως αὐτοῦ· ἐὰν δὲ μὴ εἴπῃ καὶ ὁ δούλος σῦλα ποιήσῃ καὶ ἀποδράσῃ, τῷ ἰδίῳ δεσπότη αὐτὰ τὰ
5 σῦλα καὶ ἡ φυγὴ καὶ ὁ θάνατος διὰ τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ ἐκδίδοσθαι.

2. Ἐκ τοῦ Μ' διατάγματος ἐλευθέρου μισθουμένου ἑαυτοῦ.

Ἐάν τις ἐλεύθερος ἑαυτὸν μισθώσῃ, πιστὰ τηρεῖτω γνούς ἑαυτὸν εἰς δούλον παραδόντα· ἐὰν δὲ σῦλα ποιήσῃ χρυσοῦ ἢ ἀργυρίου, ἀπολέσας τὴν ἐλευθερίαν καὶ μίσθωσιν, δούλος γενέσθω ἑαυτὸν παραδώσας εἰς
10 τιμωρίαν.

3. Στάσις τοῦ * διατάγματος περὶ πλοίου διαφθαρέντος ἢ στραφέντος.

Τοῦ ἀποσώζοντος ἀπὸ πελάγου εἰς γῆν πλοῖον καὶ τῶν εὐρισκομένων ἐν τῷ πλοίῳ λαμβανέντω πέμπτα.

4. Στάσις τοῦ Χ' διατάγματος περὶ πλοίου δοθέντος πρὸς ναύκληρον 15 ἐμπλεῦσαι.

Ἐὰν ὁ ναύκληρος πιστευθεῖς πλοῖον εἰς ἄλλην χώραν ἀποδράσῃ μετὰ χρυσοῦ βουλήσῃ τῶν ναυτῶν, τὰς μὲν οἰκίας αὐτῶν ἅμα γυναιξὶ καὶ τέκνοις, κινητοῖς τε καὶ ἀκινήτοις, πάντα ὅσα ὑπάρχει αὐτοῖς, κατα-
20 σχεθήσονται· καὶ ἐὰν μὴ τὸ ἱκανὸν ποιήσωσιν τοῦ πλοίου καὶ τῆς ἐργα-
σίας τοῦ χρόνου, τὰ κατεχόμενα ἐν πράσει διατιμήσθωσαν, οἱ δὲ ναῦται ἅμα τῷ προναυκλήρῳ τιμωρία ὑποκείσθωσαν θανάτου. Εἰ δὲ βουληθῇ ὁ κύριος τοῦ πλοίου παρακληθεῖς τὴν τιμωρίαν συγχωρῆσαι, δούλους

1: App. Π1β.4

2: App. Π1β.3

3: NPN. N2.45

4: NPN N2.8

1 capitula 1-7 numeros habent in M δ' usquec. 11 Στάσις τοῦ * διατάγματος: add. N; Pars superior f. 83v legi nequit. Legibilis fit pagina inde a verbis Στάσις, sed num. διατάγματος non possum legere 12 εἰς: εἰς τὴν N 13 πέμπτα: πέμπτας N 14 πρὸς ναύκληρον: προναυκλήρῳ N 19 τὸ εἰκάνον M: τὸν ἱκανὸν N

ιδίους ἀργυρωνήτους ἐπιγραφέτωσαν. Ἐὰν δὲ εἴπωσιν οἱ ναῦται, «οὐ
βουλήσει ἡμετέρα ἀπεδράσαμεν», διὰ τὸ συγχωρῆσαι τῷ ναυκλήρῳ,
25 ὑπεύθυνοί εἰσι τῷ δικαστηρίῳ.

5. Ἐὰν ὁ ναύκληρος μὴ δυνάμενος εἰσελθεῖν ἐν τῷ λιμένι μεταγάγῃ τὰ
φορτία εἰς πλοῖόν σου καὶ ναυαγήσῃ τὸ σόν, ἐνέχεται ὁ πρῶτος ναύκλη-
ρος ἔὰν παρὰ γνώμην τῶν δεσποτῶν τὰ φορτία μετήγαγεν ἢ παρὰ καιρὸν
ἢ εἰς ἀνεπιτήδειον πλοῖον· εἰ δὲ μὴ ἐποίησε ῥαθυμία οὐκ ἐνέχεται.

30 6. Ἐὰν πλοῖον ναυαγήσῃ διὰ τὸ μὴ ἔχειν κυβερνήτην, ἐνέχεται τοῖς ἐπι-
βάταις ὁ ναύκληρος.

7. Τοῦ πλοίου ναυαγήσαντος ὁ ναύκληρος ἀποδίδωσιν τὰ ναῦλα ἅπερ
ἔλαβεν ἐν προχρείᾳ ὥς μὴ μετακομίσας.

5 : Εισ. 24.7 Π.Ν. 17.6 - D. 19.2.13.1

6 : Εισ. 24.8 Π.Ν. 17.7 B. 53.1.65

7 : Εισ. 24.9 Π.Ν. 17.8 B. 53.1.59§2 - D.19.2.15.6 Π2α5

23 οἱ ναῦται: Cum hoc verbo pagina finem habet in N 28 παρὰ καιρὸν: παρα-
καιρῶν M

APPENDIX Π18

1. Εάν τοῦ πλοίου μὴ δυναμένου μετὰ τοῦ γόμου εἰσελθεῖν ἐν τῷ ποταμῷ ἢ ἐν τῷ λιμένι μετενεχθῶσιν ἐν τῷ φορτίῳ εἰς τὴν σκάφην διὰ τὸ μὴ κινδυνεῦσαι τὸ πλοῖον καὶ ἀπόληται ἡ σκάφη, συνεισάγουσιν τοῖς δεσπότης τῶν ἀποβαλλομένων ὡς ἀποβολῆς γενομένης οἱ δεσπότης τῶν
 5 ἐν τῷ πλοίῳ. Εἰ δὲ τὸ πλοῖον ἀπόληται, οὐ συνεισάγουσιν οἱ ἐν τῇ σκάφῃ· τοῦ γὰρ πλοίου σωζομένου ἡ συνεισφορά τῆς ἀποβολῆς ἀρμόζει.
2. Ἐὰν τὰ σωθέντα φορτία χείρονα γένηται κατὰ πρόφασιν τῆς ἀποβολῆς (τυχὸν γὰρ εἰ γυμνωθέντα ἐβράχυσαν), εἰ μὲν τῆς ἐξ αὐτῶν ὀφειλότης γενέσθαι συνεισφορᾶς οὔσης νομισμάτων δέκα ἡ ζημία γένηται
 10 πέντε νομισμάτων, τὰ πέντε μόνον συνεισάγουσα· εἰ δὲ τῆς συνεισφορᾶς οὔσης δέκα νομισμάτων ἡ ζημία γένηται εἴκοσι, οὐ συνεισάγεται, ἀλλὰ καὶ συνεισάγεται αὐτοῖς τὰ δέκα τὰ μετὰ τὴν ἀρμόζουσαν συνεισφορὰν πλεονάζοντα τὴν ζημίαν.
3. Ἀπολλυμένου τοῦ πλοίου οἱ σώσαντες τὰ ἴδια οὐ συνεισάγουσιν·
 15 τότε γὰρ γίνεται συνεισφορά, ὅτε διὰ τὸ σωθῆναι τὰ λοιπὰ σώου τοῦ πλοίου ὄντος ἀποβληθῶσιν.
4. Ναυαγῆσαντος τοῦ πλοίου, ἅπερ ἂν τις ἐκ τῶν ιδίων σώσῃ ἑαυτῷ ἔχει, ὥσανει ἐξ ἐμπρησμοῦ.
5. ἐκ τοῦ πρώτου τίτλου τοῦ ΝΓ' βιβλίου τῶν Βασιλικῶν.
- 20 Ἐὰν πλοῖον μεστὸν σίτου ἢ οἴνου ἢ ἐλαίου ἀρμενίζον βουλῇ τοῦ ναυκλήρου καὶ τῶν ναυτῶν χαλασάντων τὰ ἄρμενα καὶ εἰσέλθῃ τὸ πλοῖον εἰς τόπον ἢ ἐν ἀκτῇ μὴ βουλομένου τοῦ ἐμπόρου καὶ συμβῇ ἀπώλειαν γενέσθαι τοῦ πλοίου, τὸν δὲ γόμον ἢ τὰ φορτία σωθῆναι, ἀκίνδυνον μείναι τὸν ἔμπορον ἐκ τῆς ζημίας τοῦ πλοίου, ἐπειδὴ οὐ ἐβούλετο εἰσελθεῖν εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον.

1: B.53.3.9 §2 - D.14.2.4 pr.

2: B.53.3.11 - App. Π2α.3 - D.14.2.4.2

3: B.53.3.12 - SBM.N.1.14 - App. Π2α.4 - D.14.2.5 pr.

4: B.53.3.15 - SBM.N.1.16 - D.14.2.7 -

5: B.53.8β.39 §1

11 συνεισάγεται Ω: συνίσταται ΔΣ 13 πλεονάζοντα corr.: πλεονάζων ἐνός δ 16 ὄντος: ὄντως ΔΣ 19 ἐκ τοῦ πρώτου τίτλου του νγ' βιβλίου τῶν Βασιλικῶν Ω: του νγ' βιβλίου τῶν Βασιλικῶν Δ. [ἐκ ... τ]ου νγ' βιβλίου τῶν Βασιλικῶν Σ (verba inter ἐκ et τοῦ legi nequit) 22 καὶ συμβῇ corr.: om. δ

APPENDIX Π2α

1. Ἐὰν διὰ τὸ κουφισθῆναι τὸ πλοῖον ἀποβληθῶσι φορτία, πάντων συνεισαγόντων ἀποθεραπεύεται τό ρίφθῃν.

Κοινοποιεῖται γὰρ ἡ ζημία τῆς διὰ τὴν κοινὴν σωτηρίαν ἀποβολῆς.

Διὰ τὴν ἐλάττωσιν τοῦ πλοίου ἢ τὴν ἀποβολὴν τῆς ἐξαρτίας οὐ συνεισ-
5 ἀγούσιν, εἰ μὴ ἄρα κατὰ γνώμην τῶν ἐπιβατῶν ἢ διὰ φόβον ἢ ζημίαν
γέγονεν· οὔτε γάρ, εἰ κλασθῇ ἐργαλεῖον τοῦ χαλκῆως, ὁ μισθωσάμενος
αὐτὸν ζημιούται.

5 Cη. Τὸ αὐτὸ καὶ ὅτε ἀναρρυσθῇ παρὰ τῶν πειρατῶν· εἰ δέ τις ἀφέ-
λωνται φορτία ἢ ἀναρρύσεται τις τὰ ἴδια παρ' αὐτῶν, οὐ χώρα τῇ
10 κοντριβουτίονι.

2. Ἐν τῇ κοντριβουτίονι τὰ μὲν ἀποβληθέντα πρὸς ὅπερ ἡγοράσθησαν ἀπο-
τιμῶνται, οὐ μὴν πρὸς ὃ πραθῆναι ἠδύναντο· οὐ γὰρ κέρδους, ἀλλὰ ζημίας
γίνεται λόγος. Τὰ δὲ σωθέντα πρὸς ὃ δύνανται πραθῆναι ἀποτιμῶνται.

1: §1: B. 53.3.1§1 SBM.N.1.12 Aττ. 32.9 - D.14.2.1

§2: B. 53.3.1§3 - D.14.2.2 pr. fin.;

§3: B.53.3.1§4 - D.14.2.2.1

§4: B. 53.3.2§2 - D.14.2.2.3

2: B. 53.3.3 SBM.N.1.13 - D.14.2.2.4

Numeratio capitulorum: In S² capitula appendicis (1-2 et 4-6) novam numerationem habent (α'-ε'). Capitula 1-6 numeros habent in G νβ' usque νζ'. Capitulum 1 numerum habet in m λζ', et capitula 4-6 numeros habent μα' usque μγ'.

1 c. 1 om. Vat. 1168 2 συνεισαγόντων: συνεισαγαγόντων KS² 4 ἡ: ἡ διὰ Kl. ἡ δι-
add. supra lin. S / ἀποβολὴν: ἐπιβολὴν Kl S². ἐπειβολὴν S 5 ἡ διὰ φόβον ἡ: ἡ διὰ-
φορον ἡ GH²m / ἡ ζημία: ἡ ζημίαν Kl 6 τοῦ: add. supra lin. S 7 αὐτὸν: αὐτὸ Gm.
αὐτῷ H², αὐτῶ S 8 Cη: om. H²m / ἀναρρυσθῇ: ἀναρρηθῇ H², ἀναρρηθῇ Gm 9 ἀναρ-
ρύσεται: ἀναρρύσεται GKl / οὐ χώρα: οὐ χωρᾶ S S², οὐχ' ὄρᾳ GH²Klm 9-10 τῇ
κοντριβουτίονι: τῇ κοντριβουντίονι H²m 11 cap. 2: om. m; / Rubr. cap. 2 τῇ κουν-
τριβουντίονι ponit Vat.1168 / κοντριβουτίονι: κοντριβουντίονι H², κοντριβουντίονι m,
κοντριβουτιώνη G, κουντριβουντίονι Vat.1168 11-12 ἀποτιμῶνται: ἀποτιμῶνται
GH²I S S² Vat.1168 12 πρὸς ὃ: πρὸς ὅπερ Kl / ἠδύναντο: ἠδύνατο Vat.1168 13 λό-
γος: ὁ λόγος K / πρὸς ὃ: πρὸς ᾧ Kl / δύνανται- ἀποτιμῶνται: πραθῆναι ἠδύναντο οὐ
γὰρ κέρδους ἀλλὰ ζημίας γίνεται λόγος Vat.1168 / ἀποτιμῶνται: ἀποτιμῶνται H²

3. Ἐὰν τὰ σωθέντα φορτία χείρονα γένηται κατὰ πρόφασιν τῆς ἀπο-
 15 βολῆς (τυχὸν γὰρ γυμνωθέντα ἐβράχυσαν), εἰ μὲν τῆς ἑξ αὐτῶν ὀφει-
 λούσης γενέσθαι συνεισφορᾶς οὔσης δέκα νομισμάτων ἢ ζημία γένηται
 πέντε νομισμάτων, τὰ πέντε μόνον συνεισάγουσιν· εἰ δὲ τῆς συνεισφορᾶς
 οὔσης δέκα νομισμάτων ἢ ζημία γένηται εἴκοσι, οὐ συνεισάγουσιν, ἀλλὰ
 20 συνεισάγεται αὐτοῖς τὰ δέκα τὴν ἀρμόζουσαν κοντριβουτίονα.
4. Ἀπολλυμένου τοῦ πλοίου οἱ σωθέντες ἐκ τοῦ ναυαγίου τὰ ἴδια οὐ
 συνεισάγουσιν· τότε γὰρ συνεισάγουσιν, ὅτε διὰ τὸ σωθῆναι τὰ λοιπὰ
 σώου τοῦ πλοίου ὄντος ἀποβληθῶσιν.
5. Τοῦ πλοίου ναυαγήσαντος ἀποδίδωσιν ὁ ναύκληρος τὰ ναῦλα ἅπερ
 ἔλαβεν ἐν προχρείᾳ ὡς μὴ μετακομίσας.
- 25 6. Ὁ ναύλαρχος ἐντὸς ἐνιαυτοῦ μὴ ἀποδείξας τὸ συμβάν αὐτῷ ναυά-
 γιον οὐδὲν ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα προσενεχθεισῶν βασιλεῖ δεήσεων ὠφελή-
 θήσεται.

3 : B.53.3.11 - D.14.2.4.2 - App.Π18.2

4 : B. 53.3.12 SBM.N.1.14 - D.14.2.5 pr. - App. Π18.3

5 : B. 53.1.59§2 - D.19.2.15.6

6 : B.53.3.46 Τιπ. 2.194.11 Ροπαί 24.37 - C.11.6.2

14 cap. 3: om. m cap. 3-6 om. Vat. 1168 / γένηται: γένεται S S² 16 νομισμά-
 των: νομίματα G 16-17 ἢ ζημία-νομισμάτων: om. l 17-18 πέντε νομισμάτων-
 γένηται: om. propter homoeoteleuton G 19 κοντριβουτίονα: κοντριβουτίωνα G,
 κοντιβουντριόνα H² 20 ἀπολλυμένου: ἀπολλομένου KS S², ἀπολωμένου Gl 21
 συνεισάγουσιν: συνάγουσιν H² / τότε γὰρ συνεισάγουσιν: om. propter
 homoeoteleuton H² / συνεισάγουσιν: οὐ συνεισάγουσιν l / διὰ τὸ σωθῆναι: δια-
 σωθῆναι GH²m 22 ὄντος ἀποβληθῶσιν: ὄντως ὑποβληθῶσιν m 23 ἀποδίδωσιν:
 ἀποδιδότω G 24 ἐν προχρείᾳ: ἐν προχρήᾳ G, εἰς πρόχρειαν lS, εἰς πρόχρειαν m,
 εἰς προχρείαν H²K S² / μετακομίσας: μετακομίσας S² 25 ναύλαρχος S S²: ναύαρ-
 χος H²Km, ναύαρχος G, λαύναρχος l / ἐντὸς: ἐνὸς H² / ἀποδείξας: ἀποδείξει l,
 ὑποδείξας H² / αὐτῷ: αὐτὸ lm 26 οὐδὲν: οὐδενὶ H² / ὠφελήθησεται: ὀφειληθήσε-
 ται H²

APPENDIX Π2β

1. Οί ἐκ τῆς ἐλεεινοτάτης τῶν ναυαγησάντων ἀποφάσεως ἀρπάζοντες τὸ ὀτιοῦν, ἢ κερδαίνοντες κατὰ δόλον πονηρὸν, τὸ τετραπλοῦν τοῖς ἀδικηθεῖσι παρεχέτωσαν.

Ἀρμόζει δὲ ἡ ἀγωγή καὶ κατὰ δούλου καὶ φαμιλίας· ἀρμόζει δὲ καὶ
5 ἐγκληματικῇ ἐπεξελεύσει.

Ὁ δὲ τὰ ναυαγήσαντα καὶ ἐκριφθέντα εἰς τὸν αἰγιαλὸν λαμβάνων οὐχ ὑπόκειται τῷ παρόντι ἐδίκτῳ ἀλλ' ἡ φούρτη τουτέστιν ἡ κλοπή.

2. Ὁ τοὺς οἶακας ἢ ἐν ἐξ αὐτῶν ἀφελόμενος ἐπὶ πᾶσι τοῖς πράγμασιν ἐνέχεται.

10 3. Ὁ ἀρπάζων κατὰ δόλον καὶ κερδαίνων ἐκ ναυαγίου, εἰς ὅσον ὑπόκειται τῷ ζημιωθέντι, τοσοῦτον καὶ τῷ φίσκῳ δίδωσιν.

4. Ἐπὶ τῶν ναυαγίων ἐὰν βαρύτεραι πραῖδαι ληφθῶσιν, οἱ μὲν ἐλεύθεροι ῥοπάλοις τυπτόμενοι ἐπὶ τριετίαν ἐξορίζονται, οἱ δὲ δοῦλοι φραγελούμενοι εἰς μέταλλον πέμπονται. Εἰ δὲ μὴ εἰσιν πολλῆς ποσότητος
15 τὰ ἀμαρτήματα, ἤγουν τὰ ἀρπαγέντα, καὶ οἱ ἐλεύθεροι καὶ οἱ δοῦλοι ὡς εἴρηται τυπτόμενοι ἀπολύονται.

Ἡ Αὐταὶ αἱ ἀγωγαὶ κληρονόμοις δίδονται· κατὰ δὲ κληρονόμων εἰς τὸ περιελθόν.

5. Τὸ σωθὲν ἀπὸ ναυαγίου καὶ ἐμπρησμοῦ καὶ καταπτώσεως καὶ τεθὲν
20 ἐν ἄλλῳ τόπῳ, ὁ κλέψας ἢ ἀρπάσας κλέπτῃ καὶ ἄρπαξ ἐστίν.

6. Τὴν ἐνεχθεῖσαν εἰς τὸν ἀγρόν μου σχεδίαν βίβα τῶν κυμάτων, οὐ δύνανται λαβεῖν ὁ δεσπότης αὐτῆς, εἰ μὴ περὶ τὴν συμβᾶσαν ζημίαν ἀσφαλισθῇ μοι.

1: §§1-2: B.53.3.25§1 B.60.20.1 SBM A.64.11-D.47.9.1.pr.-1+D.47.9.3.8 fin. - Π1α.3§1
§3: B.53.3.27 - D.47.9.3 pr.

2: B.53.3.28 - D.47.9.3.8 init.

3: B.53.3.31 Βαλσαμών 1.206 - D.47.9.3.8 fin.

4: B.53.3.33 Τιπ. 3.19.24 - §1: D.47.9.4.1- §2: D.47.9.4.2 - Π1α.3§2

5: B.53.3.34 B.60.20.3 - D.47.9.5 init.

6: B.53.3.38 Τιπ. 5.151.5 - D.47.9.8

4 δούλου καὶ corr. ex δόλον 5 ἐπεξελεύσει corr. ex ὑπεξελεύσει

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Εκδόσεις και μεταφράσεις

I. Οι εκδόσεις (του NPN και των Βασιλικών)

1. - SCHARDIUS, SIMON, Βασιλεία, 1561 – NPN.

De varia temporum in iure civili observatione, Eustathii olim Constantinopolitani Antecessoris Libellus. Item: Leges Rhodiorum Navales, Militares et Georgicae Iustiniani: quarum priores ambe nunc primum, Georgicae autem multo emendatiores & auctiores quam antea, iuxta exemplar D. Antonii Augustini eduntur: Opera et studio Simonis Schardii I. C. Basileae, per Ioannem Oporinum (8ο μικρό).

Η πρώτη έκδοση του NPN έγινε από τον S. Schardius, στη Βασιλεία. Το έτος της έκδοσης, 1561 βρίσκεται στο τέλος του βιβλίου. Ο Schardius έκαμε τη έκδοσή του, όπως ο ίδιος αναφέρει (ιδιαίτερα στις σ. 3 και 272) από τέσσερα χειρόγραφα που βρίσκονταν το ένα στη Φλωρεντία, δύο στο Βατικανό και το τέταρτο ανήκε στον D. Antonius Augustinus. Ο K. E. Zachariae von Lingenthal¹⁶² προσπαθεί να εντοπίσει τα χειρόγραφα αυτά και συμπεραίνει πως είναι τα *Laurentianus gr. 9.8 (J)*, *Vaticanus gr. 847 (E)*, *Vaticanus gr. 1168* και *Vaticanus gr. 1185* (το παλαιό No 170 του A. Augustinus). Ο Ashburner¹⁶³, μη έχοντας δει το *Vaticanus gr. 1185* και βρίσκοντας ομοιότητες με το *Vaticanus gr. 844 (D)* – πράγμα το οποίο είναι πολύ εύκολο να γίνει μια και τα δύο ανήκουν στην ίδια οικογένεια- υποστηρίζει ότι πιθανόν έγινε μερική χρήση του. Από τη μελέτη επίσης της έκδοσης μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο Schardius χρησιμοποίησε οπωσδήποτε τα E και *Vaticanus gr. 1185*, επειδή βρίσκουμε αρκετές ιδιοτυπίες τους στην έκδοση ενώ τα άλλα δύο, το J και το *Vaticanus gr. 1168*, τα έλαβε υπόψη του μερικώς. Υπάρχουν ακόμα ορισμένες ιδιοτυπίες της έκδοσης και ειδικότερα: α) Ο εκδότης, στο τμήμα N1 του NPN, μετά το άρθρο 18 προσθέτει δύο άρθρα (ιστ' §§ 1 και 2), που δεν βρίσκονται σ' αυτήν τη θέση σε κανένα από τα χειρόγραφα που υπάρχουν σήμερα και

162. Zachariae, *Geschichte*, 314 σημ. 1067.

163. Ashburner, *Introduction*, xlii.

έχω υπόψη μου¹⁶⁴, τα οποία έχουν ληφθεί από τη SMinor (στοιχείο N, άρθρα ν και νδ' αντιστοιχα), άν και τα συναντάμε στα Βασιλικά με κάπως διαφορετικότερη διατύπωση (B.53.1.31 και 1.6 αντιστοιχα), β) Στον Πρόλογο, μετά τη φράση «φαιδροτάτη συγκλήτω» (στίχος 25 όπως τη μεταθέτει η ομάδα α των χειρογράφων προσθέτει το ακόλουθο κείμενο από τη διάταξη του D.14.2.9: «Ἀλλὰ μὴ καὶ Ἀντωνίνος τῷ ἀξιωθέντι εἶπεν: Ἐγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης, τῷ νόμῳ τῶν ῥοδίων χρινέσθω τῷ ναυτικῷ, ἐν οἷς μὴ τις τῶν ἡμετέρων αὐτῷ νόμος ἐναντιοῦται. Τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ ὁ θεότατος Αὐγουστος ἔκρινεν». Ολόκληρο το κείμενο τούτο δε βρίσκεται σε κανένα χειρόγραφο που παραδίδει τον Πρόλογο. Μόνο στα χειρόγραφα της ομάδας α το συναντάμε αλλά αρκετά συγκεκομμένο. γ) Μετά το τέλος του NPN υπάρχει η εγγραφή «Τέλος τοῦ νόμου ῥοδίων ναυτικοῦ» και περιέχεται και ένα άρθρο από τη SMinor (στοιχείο N, ιε') με τον τίτλο «Περὶ τῶν νόμων ῥοδίων ναυτικῶν ἐκ βιβλίου τινὸς νομίμου τοῦ Δοκίμου» (σ. 266-269). Τις τρεῖς αυτές χαρακτηριστικές ιδιοτυπίες-προσθήκες τις επαναλαμβάνουν και μεταγενέστεροι εκδότες, ο Leunclavius, ο Vinnius (έκδοση του 1668) και ο Targa¹⁶⁵.

Ο NPN (σ. 212-266), με παράλληλη μετάφρασή του στα λατινικά, έχει την εξής σύνθεση: Προ.α, π1, N1 (1-18 + δύο άρθρα), π2(+Π), N2, Π1α.

2.- LEUNCLAVIUS, JOANNES, Φρανκφούρτη, 1596 – NPN.

Iuris Graeco-Romani tam Canonici, quam Civilis Tomi Duo. Ioannis Leunclavii Amelburni, V. Cl. Studio ex variis Europae Asiaque bibliothecis eruti, Latineque redditi: nunc primum editi cura Marquardi Freheri I. C... MDXCVI, Francofurti.
- *Iuris Graeco-Romani Tomus secundus, sive ius civile Graecorum, quo haec continentur: ...XI. Leges navales Rhodiorum, et aliae... MDXCVI. Cum gratia et privilegio S. Caes. Maiest. ad decennium. Francofurti Impensis heredum Petri Fischeri (in folio). Ανατύπωση, Westmead, Farnborough, Hants., 1971.*

Ο Leunclavius βασίζει την έκδοσή του σε ένα χειρόγραφο του François Pithou, όπως άλλωστε το δηλώνει¹⁶⁶. Ποιό είναι το χειρόγραφο του

164. Τα άρθρα αυτά είναι: «Οἱ ναύκληροι ἀπὸ τῶν συναλλαγμάτων τῶν ναυτῶν οὐκ ἐνέχονται, ἀπὸ δὲ τῶν ἀμαρτημάτων ἐνέχονται» και «Ναύκληρος εἴαν ὑποδέξηται τι, ἐνέχεται ἵνα ἀποκαταστήσῃ καὶ ἀποδώσῃ αὐτό. Εἰ δὲ μὴ θέλει δεῖξασθαι κατ' ἀρχὴν, οὐδεὶς δύναται καταναγκάσαι τοῦτον ἵνα δέξηται».

165. Σε αρκετά όμως μεταβυζαντινά χειρόγραφα (όλα του 17ου μέχρι και του 19ου αιώνα) βρίσκουμε τις ίδιες ιδιοτυπίες. Οι εν λόγω ιδιοτυπίες καθώς και άλλες μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι από την έκδοση του Leunclavius, η οποία ακολουθεί σε πολλά αυτήν του Shardius και επαναλαμβάνει τις ιδιοτυπίες αυτές, δημιουργήθηκε στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα μια χειρόγραφη παράδοση.

166. Στο περιθώριο της επικεφαλίδας του NPN (σ. 265) σημειώνει: «ex Franc. Pithoei bibliotheca».

François Pithou είναι δύσκολο να εξακριβωθεί, επειδή εκτός των άλλων ο Leunclavius αρέσκειται να παρεμβάλλει κείμενα που δεν είναι δυνατόν να εξακριβωθεί η προέλευσή τους ή που δεν υπάρχουν στα χειρόγραφα (τουλάχιστον σ' αυτά που είναι σήμερα γνωστά). Συχνά όμως στο περιθώριο σημειώνει τις παραλλαγές που δίνουν άλλοι¹⁶⁷, οπότε μπορούμε να συμπεράνουμε ότι σ' αυτές τις περιπτώσεις το κείμενό του βασίζεται στο χειρόγραφο του Pithou¹⁶⁸. Ο Leunclavius γνώριζε επίσης της έκδοσης του Schardius, του οποίου το όνομα αναφέρει ρητά, αλλά παρατηρεί ότι οι προγενέστερες από τη δική του εκδόσεις (των κειμένων του δεύτερου τόμου του IGR του) πολύ απέχουν από το να είναι τελειότερες και καλύτερες¹⁶⁹. Πάντως, οι ίδιες ιδιαιτερότητες που παρατηρήσαμε στον Shardius βρίσκονται και στην έκδοση του Leunclavius.

Ο NPN (σ. 265-276), σε δίστηλο κείμενο, με παράλληλη τη λατινική του μετάφραση, έχει την εξής σύνθεση: Προ.α, π1, N1 (1-18 + δύο άρθρα), π2(+Π), N2, Π1α.

3.- FABROTUS, CAROLUS ANNIBAL, Παρίσι, 1647 – ΒΑΣΙΛΙΚΑ (+NPN).

Τῶν Βασιλικῶν Βιβλία Ξ'. Βασιλικῶν libri LX, in VII tomos divisi.... (in folio).

Τῶν Βασιλικῶν τεύχος ζ'. Βασιλικῶν tomus VI. Carolus Annibal Fabrotus, Antecessor Aqui-sextiensis Latinè vertit & Graecè edidit ex Bibliotheca Regia. Parisiis. Sumptibus: Sebastiani Cramoisy Architypographi Regis & Reginae Regentis, et Gabrielis Cramoisy. Via Iacobaea, sub Ciconiis. M. DC. XLVII. Cum Privilegio Regis.

Η πρώτη ολοκληρωμένη έκδοση των Βασιλικών έγινε από τον Fabrotus

167. Συγκεκριμένα χρησιμοποιεί το διακριτικό «al.», το οποίο μπορεί να σημαίνει χειρόγραφα ή εκδόσεις.

168. Ο H. O m o n t (*Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale et des autres bibliothèques de Paris et des Départements*, III, Παρίσι, 1888, πρόλογος) μας πληροφορεί ότι ο Pierre Pithou (1539-1596) είχε μια συλλογή με πολλά χειρόγραφα, από τα οποία άλλα αποκτήθηκαν από τον J.-A. de Thou. Πέρασαν μετά στη βιβλιοθήκη του Colbert και στη συνέχεια εισήλθαν στη βασιλική βιβλιοθήκη, άλλα τα πήρε ο αδελφός του François και άλλα έμειναν στη οικογένεια Pithou. Όλα αυτά μετά πέρασαν σε ιδιωτικές ή επαρχιακές βιβλιοθήκες. Πιθανόν ο Leunclavius να είδε ένα από τα χειρόγραφα που σήμερα βρίσκονται στην Bibliothèque Nationale και ίσως το Parisinus gr. 1367 (Π) επειδή αυτό έχει και τον Πρόλογο και το άρθρο N1.19, για το οποίο ο εκδότης σημειώνει στο αριστερό περιθώριο της σελίδας 267, ότι μόνο αυτό έχει τούτο το άρθρο.

169. Βλ. στο Εξώφυλλο του δεύτερου τόμου, όπου μετά την αναφορά του NPN περιέχεται η ακόλουθη φράση: «... Omnes prioribus editionibus Balduini, Schardii, aliorum longe integriores & meliores. Has autem tres collectiones Constant. Harmenopolus fecisse videtur, quod eius scriptis plerunque in mss. libris adiectae inveniantur».

το 1647 στο Παρίσι¹⁷⁰. Το κείμενο είναι δίστηλο, ελληνικό και λατινικό, στο περιθώριο του ελληνικού κειμένου δίνονται οι παραλλαγές της γραφής, ενώ σ' αυτό του λατινικού κειμένου αναγράφονται οι παραπομπές στις σχετικές διατάξεις του CIC. Τα σχόλια έχουν τεθεί στο τέλος του κάθε τίτλου. Ο Fabrotus δημοσιεύει πλήρη τα μισά βιβλία των Βασιλικών και ελλιπή μερικά ακόμα. Προκειμένου για τα «χαμένα» προβαίνει σε αποκατάστασή τους από άλλες πηγές. Στο έκτο τεύχος-τόμο (τεύχος ζ', tomus VI, σ. 643-673) εκδίδεται το χαμένο επίσης 53ο βιβλίο, του οποίου η σύνθεση, με τη γενική επικεφαλίδα «ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΝΓ'», έχει ως εξής: «Τίτλος Α'. Περὶ ναυτικῶν ἐνοχῶν καὶ παντοίων ἀγωγῶν τῶν κινουμένων περὶ πλοίων καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς ἐμπλεόντων, ναυκλήρων, πιστικῶν, ναυτῶν, ἐμπορῶν τε, καὶ λοιπῶν ἐπιβατῶν, καὶ περὶ ναυαγίου. Τίτλος Β'. Περὶ πλοίου ἐκδικουμένου. Τίτλος Γ'. Περὶ ναυαγίου, καὶ ἀρπαγῆς καὶ ἀποβολῆς, καὶ συνεισφορᾶς. Τίτλος Δ'. Περὶ πλοίου ληγατευθέντος. Τίτλος Ε'. Περὶ τοῦ διαποντίου δανείου. Τίτλος ΣΤ'. Περὶ ἀλιέων καὶ ἀλιείας, καὶ περὶ δικαίου θαλάσσης. Τίτλος Η'. Κεφάλαια νόμου Ροδίων ναυτικοῦ κατ' ἐκλογὴν. Νόμος Ροδίων ναυτικὸς κατ' ἐκλογὴν ἐκ τοῦ ιδ' βιβλίου τῶν διγέστων. Τίτλος ΙΖ'. Περὶ ἀγορασίας καὶ πράσεως οἴνου».

Η αρίθμηση των άρθρων του κάθε τίτλου δεν είναι συνεχής αλλά ακολουθεί την αρίθμηση που έχει η αντίστοιχη διάταξη στο CIC. Τα περιεχόμενα των πρώτων έξι τίτλων είναι πολύ ελλιπή. Ο Fabrotus για την αποκατάσταση χρησιμοποιεί κυρίως τη SBM, αλλά και άλλες πηγές. Ο 7ος τίτλος ως αριθμός λείπει αλλά τίθεται μετά τον 8ο και αριθμείται ιζ', δεδομένου ότι παραλαμβάνεται από τη SBM (στοιχείο Α.18.1-6), με της οποίας το περιεχόμενο συμπίπτει¹⁷¹.

Ο 8ος τίτλος (σ. 651-671), δηλαδή ο NPN, έχει ληφθεί από την έκδοση του Leunclavius, όπως αποδεικνύεται από τη σύμπτωση των σημειώσεων στο περιθώριο και έχει την εξής σύνθεση: π2(+Π), Ν2, Π1α.

4. - VINNIUS, ARNOLDUS, Λέουντεν, 1647 - NPN.

V. Cl. Petri Peckii In Titt. Dig. & Cod. Ad rem Nauticam Pertinentes, Commentarii. Quibus nunc accedunt Notae cum ampla dote variarum circa rem

170. Εκδόσεις των Βασιλικών έγιναν και πριν από τον Fabrot αλλά δεν θεωρούνται ολοκληρωμένες, επειδή περιλαμβάνουν ορισμένα μόνο βιβλία, όπως π.χ. η έκδοση από τον Gention Hervet, το 1557, έξι μόνο βιβλίων (45-48 και 28-29) βλ. M o r t r e u i l, Histoire, 2, 218-220.

171. Πρόκειται εμφανώς για λάθος της αρίθμησης που παραδίδει η SBM και το επαναλαμβάνει ο Fabrotus. (=F). Επίσης, στον τίτλο αυτό φαίνεται εμφανέστερα η μέθοδος που ακολουθείται στην έκδοση. Π.χ. το άρθρο 53.7.1 = SBM στοιχ.Α.18.1 = F. ΙΖ', α' = D.18.1.71, το άρθρο 53.7.4 = SBM στοιχ.Α.18.2 = F. ΙΖ', α' = D.18.6.1, το άρθρο 53.7.9 = SBM στοιχ. Α.18.4 = F.ΙΖ', κα' = D.19.1.21.

Navalem observationum Beneficio Arnoldi Vinnii, J. C. Item Ius Navale Rhodiorum Graec.-Lat. Indexque gemines. Lugduni Batavorum, Ex Officina Adriani Wynngaerden, Anno CIOIO CXLVII (80).

Ο Vinnius το 1647 κάνει μια πρώτη έκδοση του NPN (σ. 407-423), που περιλαμβάνει μόνο το τμήμα N2.

5. - VINNIUS, ARNOLDUS, Άμστερνταμ, 1668 -NPN.

V. Cl. Petri Peckii In Titt. Dig. & Cod. Ad rem Nauticam Pertinentes, Commentarii. Quibus nunc accedunt Notae cum ampla dote variarum circa rem Navalem Observationum Beneficio Arnoldi Vinnii, J. C. Item Leges Navales & Jus Navale Rhodiorum, Gr. Lat. Quod uberius quam antea, nova hac editione, Summariis, & Notis illustratum addidit et edidit Johannes Laurentius, J. C^{us}. Amstelodami, Apud Viduam Joannis Henrici Boom, M. DC. LXVIII (80).

Ο Vinnius το 1668 επανέκδοσε το NPN, στην πλήρη σύνθεσή του, εμπλουτισμένο με όλα του τα τμήματα κλπ. προσθέτει ακόμα και τις παραπομπές του Schardius και του Leunclavius. Οι ιδιοτυπίες που παρατηρήσαμε στην έκδοση του Schardius, όσον αφορά τον Πρόλογο, το N1 και την προσθήκη μετά το τέλος του Π1α του άρθρου από τη Sminor, επαναλαμβάνονται και στην παρούσα έκδοση. Ο Vinnius και στις δύο εκδόσεις του δίνει τις παραλλαγές (όσον αφορά το τμήμα N1) από ένα χειρόγραφο που ανήκε στον Nicolas Heinsius. Ο K. E. Zachariae von Lingenthal¹⁷² υποστηρίζει πως το χειρόγραφο αυτό είναι του Isaac Vossius, το οποίο βρίσκεται τώρα στο Leiden, πρόκειται συνεπώς για το *Leidensis Bibl. Univ. cod. Vossiani et Misc. F.19*. Αλλά, και από την εισαγωγή του Vinnius όπου αναφέρει ότι το χειρόγραφό του είναι περγαμηνό ενώ εκείνο του Leiden είναι χάρτινο, και από τη σύγκριση του κειμένου (που έκανα) διαπιστώνεται ότι μοιάζει πολύ με το J. Το ίδιο υποστηρίζει και ο Ashburner¹⁷³. Συνεπώς, το χειρόγραφο του Heinsius ήταν ή το J ή κάποιο της ίδιας οικογένειας με το J. Τέτοιο όμως χειρόγραφο δεν υπάρχει σήμερα, στο Leiden τουλάχιστον. Είναι επίσης αξιοπερίεργο το ότι οι παραλλαγές του χφ. του Heinsius δίνονται μόνο για το τμήμα N2 του NPN και ειδικά για τα άρθρα 1-33 και 44-47. Συνεπώς, ακόμα και αν υποθέσουμε ότι το J τότε ήταν ενωμένο (δεν έλειπε το τμήμα του που βρίσκεται στο *Lipsiensis Bibl. Univ. gr.46*, πάλι θα έπρεπε να προϋπήρχε το κενό (ο ακρωτηρισμός) των άρθρων 34-43.

Ο NPN, στην έκδοση του 1668 (σ. 1-37), έχει την εξής σύνθεση: Προ.α, π1, N1 (1-18, δύο άρθρα, 19), π2(+Π), N2, Π1α.

172. Zachariae, *Geschichte*, 314 σημ.1067.

173. Ashburner, *Introduction*, xliii.

6. - TARGA, CARLO, Λιβόρνο, 1755 - NPN.

Ponderazioni sopra le contrattazioni Marittime Opera del Dottore Carlo Targa colla giunta delle leggi navali, e del gius navale de' Rodii Gre. Lat. Degli statuti degli ufiziali di sicurtà della città di Firenze. Nuova Edizione ricorretta, e illustrata. Livorno. MDCCLV. Nella Stamperia di Gio. Paolo Fantechi e Compagni. Con licenza de' Superiori (40).

Ο Targa (σ.3-37) αντιγράφει την έκδοση του Vinnius του 1668, ακόμα και τις παραπομπές του.

7. - PARDESSUS, J.M., Παρίσι, 1828 - ΒΑΣΙΛΙΚΑ (αποσπάσματα), NPN.

Collection de lois maritimes antérieures au XVIIIe siècle, dédiée au Roi par J. M. Pardessus, Tome Premier, Paris. Imprimé, par autorisation du Roi, à l'imprimerie royale. MDCCCXXVIII. (in folio). Τόμοι 1-6, 1828-1845, Ανατύπωση, Τουρίνο 1968.

Ο Pardessus στον πρώτο τόμο της Συλλογής του, στο κεφάλαιο V (σ.155 επ.) που πραγματεύεται το ναυτικό δίκαιο της ανατολικής αυτοκρατορίας (*Droit maritime de l'empire d'Orient*), δημοσιεύει (σ. 179-191) με τίτλο «*Excerpta iuris orientalis seu graeco-romani ad rem nauticam pertinentia. Ex Basilicôn libris*» διατάξεις ναυτικού δικαίου από διάφορα βιβλία των Βασιλικών (B. 2.2, 4.1, 18.1, 19.11, 20.1, 20.4, 23.3, 46.3, 50.1, 50.2, 52.1, 53.1, 53.2, 53.3, 53.4, 53.5, 53.6, 60.3, 60.6, 60.51) με λατινική μετάφρασή τους παράλληλα. Ο ίδιος δηλώνει ότι δεν περιορίστηκε στα αποσπάσματα που εξέδωσε ο Fabrotus. Το 53ο βιβλίο όμως έχει μόνο τους τίτλους 1-6, όπως διαπιστώνουμε, αλλά οι επικεφαλίδες τους ιδιαίτερα αυτές των τίτλων 1, 4 και 5 διαφέρουν αισθητά από του Fabrotus και συμπίπτουν σχεδόν με τις δημοσιευόμενες στην έκδοση που ακολουθεί. Το κείμενο επίσης των τίτλων 1-6 προσφέρει περισσότερα άρθρα από αυτό του Fabrotus και έχει διαφορετικότερη διάρθρωση. Τα δημοσιεύματα αυτά του Pardessus μπορεί να εκληφθούν ως νεότερη έκδοση του 53ου βιβλίου και μόνο.

Το κεφάλαιο VI (σ. 209 επ.) επίσης αποτελείται από δύο τμήματα. Μία εισαγωγή με τον τίτλο «*De la Compilation connue sous le nom de Droit maritime des Rhodiens*» και τα κείμενα (από τη σελ. 231 επ.) με τίτλο «*Fragmenta ad rem nauticam pertinentia, quae vulgo vocantur Jus Navale Rhodiorum*», με μετάφρασή τους παράλληλα στα λατινικά, υπόμνημα κριτικό και σχόλια. Όπως ο ίδιος δηλώνει στην παραπάνω εισαγωγή του, δεν μπόρεσε να συμβουλευτεί άλλα χειρόγραφα παρά μόνο αυτά της βασιλικής βιβλιοθήκης της Γαλλίας (σήμερα Εθνική βιβλιοθήκη της Γαλλίας -BN), τα 1356 (V), 1367 (Π), 1391 και 1720 (Ι). Γνωρίζει όμως την ύπαρξη σε διάφορες βιβλιοθήκες άλλων είκοσι περίπου (σ. 228).

Ο NPN (σ. 231-259) δημοσιεύεται σε συνθετικότερη μορφή, ως εξής: Προ.α (αλλά στο τέλος με σύνθεση και από τις δύο παραλλαγές και από την προ-

σθήκη του Schardius)¹⁷⁴, π1, N1, π2(+Π), N2, Π1α, Πιβ (από τον κώδικα *Parisinus gr. 1720*, με τον τίτλο «*Capita hactenus inedita*»). Στη συνέχεια (σ. 231-232) δημοσιεύει το σχετικό κείμενο του Τιπούκειτου «Περὶ Ῥοδίου νόμου» με τίτλο «*ex Tipuciti paratitlis, ad tit. VIII et IX libri LIII Basilicorum*».

8. - HEIMBACH, G.E και C.W.E., Λειψία, 1833-1850 – ΒΑΣΙΛΙΚΑ (+NPN).

Basilicorum libri LX. Post Annibalis Fabroti curas ope codd. mss. a Gustavo Ernesto Heimbachio aliisque collatorum integrioribus cum scholiis edidit, editos denuo recensuit, deperditos restituit, translationem latinam et adnotationem criticam adiecit D. Carolus Guilielmus Ernestus Heimbach, Antecessor Jenensis, Lipsiae 1833-1850 (5 τόμοι, in folio).

Η έκδοση είναι πληρέστερη από αυτήν του Fabrotus. Το κείμενο είναι δίστηλο ελληνικό και λατινικό, στο περιθώριο αναγράφονται οι παραπομπές στις σχετικές διατάξεις του CIC και έχει εμπλουτισθεί με υπόμνημα, στο οποίο αναφέρονται οι πηγές και οι μαρτυρίες για τις διατάξεις που εκδίδονται. Τα σχόλια έχουν τεθεί με μικρότερα τυπογραφικά στοιχεία κάτω από τη διάταξη που σχολιάζεται.

Ο 5ος τόμος «*Basilicorum libri LX ... Tom. V. Lib. XLIX-LX continens, Lipsiae 1850*», περιλαμβάνει το κείμενο του 53ου βιβλίου (σ. 110-127). Και αυτό το βιβλίο είναι απαλλαγμένο από πολλά λάθη και παρανοήσεις και πληρέστερο από το αντίστοιχο της έκδοσης του Fabrotus. Οι επικεφαλίδες των τίτλων έχουν ως εξής: «Τίτλος Α'. Περὶ ναυκλήρων καὶ πιστικῶν, καὶ ναυτῶν, καὶ πανδοχέων καὶ τῆς κατ' αὐτῶν ἢ ὑπὲρ αὐτῶν αγωγῆς. Τίτλος Β'. Περὶ πλοίου ἐκδικουμένου. Τίτλος Γ'. Περὶ ναυαγίου, καὶ ἀρπαγῆς, καὶ ἀποβολῆς, καὶ συνεισφορᾶς. Τίτλος Δ'. Περὶ πλοίου ληγαστευομένου, ἢ ἐν χρήσει διδομένου, ἢ ὁμολογουμένου. Τίτλος Ε'. Περὶ δανεισμάτων διαποντίων. Τίτλος ΣΤ. Περὶ ἀλιέων καὶ ἀλιείας, καὶ δικαίου θαλάσσης. Τίτλος Ζ'. Περὶ πράσεως καὶ ἀγορασίας οἴνου. Τίτλος Η'. Τὰ κεφάλαια νόμου τῶν Ῥοδίων κατ' ἐκλογὴν. Νόμος Ῥοδίων ναυτικὸς κατ' ἐκλογὴν ἐκ τοῦ ιδ' βιβλίου τῶν διγέστων».

Αντίθετα από την έκδοση του Fabrotus η αρίθμηση των άρθρων του κάθε τίτλου είναι συνεχής, αλλά όχι αυθαίρετη, αφού τηρούνται οι αριθμοί που παραδίδει η SBM ή άλλες πηγές. Τα κενά που παρατηρούνται, οφείλονται στην απώλεια πολλών άρθρων και τη μη αποκατάστασή τους από κάποια μαρτυρία. Ο 7ος τίτλος έχει τη σωστή του θέση. Ο NPN αποτελεί τον 8ο τίτλο.

Ο NPN (σ. 119-127), το κείμενο του οποίου στην ουσία αποτελεί αντύπωση του Pardessus, έχει την εξής σύνθεση: π2(+Π), N2, Π1α.

174. Η σύνθεση τούτη του Pardessus, παρουσιάζεται από νεότερους ως τρίτη παραλλαγή. Βλ. Σίμψας (παρακάτω) και άλλοι.

8α. - ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΑ της έκδοσης HEIMBACH (1ο και 2ο), Λειψία, 1846, 1897 - ΒΑΣΙΛΙΚΑ, NPN

Δύο συμπληρώματα έρχονται να ολοκληρώσουν την έκδοση Heimbach, τα οποία θεωρούνται και ως 6ος και 7ος τόμος:

1) *Supplementum editionis Basilicorum Heimbachianae. Lib. XV-XVIII Basilicorum cum scholiis antiquis integros nec non lib. XIX Basilicorum novis auxiliis restitutum continens edidit prolegomenis versione latina et adnotationibus illustravit Carolus Eduardus Zachariae a Lingenthal, Lipsiae 1846* (=6ος τόμος).

2) *Basilicorum libri LX. Editionis Basilicorum Heimbachianae supplementum alterum, reliquias librorum ineditorum ex libro rescripto Ambrosiano ediderunt E. C. Ferrini, antecessor Ticinensis. J. Mercati, Bibliothecae Ambrosianae doctor. Praefationem, versionem Latinam, notas, appendices addidit E. C. Ferrini, Lipsiae 1897* (=7ος τόμος).

Το δεύτερο συμπλήρωμα περιέχει κείμενα σχετικά με το 53ο βιβλίο (σ. 96-120). Οι Ferrini και Mercati εκδίδουν τον παλιμψηστο κώδικα *Ambrosianus F.106 sup.*, ο οποίος προσφέρει νέο, άγνωστο υλικό που συμπληρώνει τα Βασιλικά. Ο κώδικας είναι πολύτιμος ειδικά για το 53ο βιβλίο, επειδή η ύλη του υπερδιπλασιάζεται παρά το ότι έχει χαθεί ένα φύλλο που έπρεπε να περιέχει διατάξεις των τίτλων 3, 4 και 5. Κατά τα άλλα, η ακολουθία των τίτλων και οι επικεφαλίδες τους δεν αλλάζουν.

Στο ίδιο συμπλήρωμα (σ. 180-185) εκδίδεται με την επικεφαλίδα «*Liber LIII Basilicorum. Ex latina versione (Francisci Venturi), quae in Cod. miscell. n. 2118 Bibliothecae Riccardianae continetur. Edidit C. E. Zachariae a Lingenthal in Actis Regiae Academiae Scientiarum Berolinensis: rursus edidit additamentisque ditavit E. C. Ferrini.*» κείμενο, το οποίο αποτελεί λατινική μετάφραση άγνωστου μέχρι πριν από μερικά χρόνια¹⁷⁵, χειρογράφου που περιείχε το 53ο βιβλίο των Βασιλικών. Η μετάφραση αυτή έγινε από τον Francisco Venturi το έτος 1604 και σώζεται στον κώδικα *Florentinus Riccardianus 2118*. Το κείμενο (η λατινική μετάφραση) που δημοσιεύθηκε στο εν λόγω συμπλήρωμα περιέχει μόνο τους 6 πρώτους τίτλους του 53ου βιβλίου. Ο 7ος τίτλος λείπει. Ο 8ος τίτλος (ο NPN) δημοσιεύθηκε μαζί με το κείμενο μιάς επιστολής του Venturi¹⁷⁶ και περιέχει το N1, τον π2 και το N2. Ενώ ο π2 είναι πλήρης (άρθρα 1-47), το κείμενο του N2 σταματάει στο 29ο άρθρο.

Με το εν λόγω *supplementum alterum* πλουτίζεται η χειρόγραφη παράδοση του 53ου βιβλίου και φτάνουμε σε μία σχετικά ολοκληρωμένη ανασύνθεσή του.

175. Βλ. S i m o n. *Handschriftenstudien*, όπου εντοπίζεται το άγνωστο πρωτότυπο του F. Venturi.

176. Βλ. W i l l i a m F i s c h e r. «Der Brief Venturis», *BZ*, 8 (1899), 183-190.

Ο NPN (όπως τον παραδίδει ο παλίμψηστος κώδικας Ambrosianus F. 106 sup. και εκδίδουν οι Ferrini και Mercati, στο εν λόγω συμπλήρωμα, σ. 108-120), έρχεται μετά τον 7ο τίτλο του 53ου βιβλίου των Βασιλικών, χωρίς αρίθμηση τίτλου, προστίθεται το N1, αφαιρούνται οι διατάξεις που απαρτίζουν το παράρτημα Π1α και έχει την εξής σύνθεση: N1, π2, N2.

9. - C.E. ZACHARIAE VON LINGENTHAL, Λειψία 1865.- EprM (+NPN).

Ecloga ad Prochiron mutata, στη σειρά *Ius Graeco-Romanum* (τ. I-VII, Λειψία 1856-1884), τ. IV (1865), 49 επ. = I. και II. Ζέπος, *Ius Graecoromanum*, τ. 6, Αθήνα 1931, 217-318, ανατύπωση Aalen 1962.

Ο NPN, ενσωματωμένος στην έκδοση της *Ecloga ad Prochiron mutata*, έχει την εξής σύνθεση: π2 (+Π), Προ.β, N1, N2, Π1β, Π1α.

10. - ΖΕΠΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ Δ., Αθήνα, 1896-1900, ²1910-1912 - ΒΑΣΙΛΙΚΑ (+NPN).

Βασιλικά κατά την έν Λειψία έκδοσιν του G. E. Heimbach και τὸ συμπλήρωμα τοῦ Z. Lingenthal, οἷς προσετέθησαν αἱ νεαραὶ διατάξεις τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων αἱ μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἐκδοθεῖσαι, τὰ ἐλλείποντα κείμενα τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας τὰ κείμενα τοῦ *Ius Graecoromanum*, ἢ μέχρι τοῦ νῦν σχετικὴ νομολογία τῶν ἐλληνικῶν δικαστηρίων καὶ πλεῖσται ἐρμηνευτικαὶ σημειώσεις ὑπὸ Ἰωάννου Δ. Ζέπου, δικηγόρου, ἐν Αθήναις 1896-1900 (5 τόμοι in folio).

Στον 5ο τόμο, «*Βασιλικά κατά την έν Λειψία έκδοσιν του G. E. Heimbach και τὸ συμπλήρωμα τοῦ Z. Lingenthal και τῶν E. Ferrini και J. Mercati*, οἷς προσετέθησαν ... ὑπὸ Ἰωάννου Δ. Ζέπου, δικηγόρου. Τόμος πέμτος. Βιβλίον 49-60. Ἐν Αθήναις, 1900», περιέχεται το 53ο βιβλίο (σ. 4133-4150), ἐνὸς ἐν τῇ β' έκδοσιν (1912) τοῦ 5ου τόμου, το 53ο βιβλίο βρίσκεται στις σ. 147-165.

Ἡ έκδοση τοῦ I. Ζέπου, δὲν προσφέρει τίποτε το νέο ὅσον ἀφορὰ το 53ο βιβλίο. Εκδίδεται μία σύνθεση τῶν διατάξεων που ἔχει ὁ 5ος τόμος τῆς έκδοσης Heimbach καὶ ἐκείνων που δημοσιεύουν ἀπὸ το Ἀμβροσιανὸ παλίμψηστο οἱ Ferrini-Mercati στο *supplementum alterum*.

Ο NPN (σ. 4145-4150, καὶ 159-165 ἀντίστοιχα γιὰ τὴν πρώτη καὶ δευτέρα έκδοση), ὡς 8ος τίτλος τοῦ 53ου βιβλίου τῶν Βασιλικῶν, ἔχει τὴν εξής σύνθεση: N1, π2(+Π), N2, Π1α.

11. - R. DARESTE, Παρίσι, 1905, καὶ ἐπανεκδοση 1905 καὶ 1906 - NPN.

Dareste, R., «*La lex Rhodia*», *Revue de Philologie*, Ἰανουάριος 1905, (έκδοση τοῦ NPN με εἰσαγωγή, μετάφραση στα γαλλικά καὶ σχόλια).

Dareste, R., «*La lex Rhodia*», *Nouvelle revue historique de droit français et étranger*, XXIX (1905), 429-448 (ἐπανεκδοση τοῦ προηγούμενου, χωρὶς το ἐλληνικὸ κείμενο).

Dareste, R., «La lex Rhodia», *Nouvelles études d'histoire du droit, Troisième série, Paris, 1906*, 93-132 (πλήρης επανέκδοση του NPN).

Όπως ο ίδιος αναφέρει, η έκδόσή του βασίστηκε σε ένα χειρόγραφο, το οποίο θεωρεί το πιο παλιό –δείχνει να είναι του 11ου αιώνα– και καλύτερο, και βρίσκεται στη βιβλιοθήκη του Μιλάνου με αριθμό 68. Το χειρόγραφο αυτό συμπεραίνουμε ότι είναι το *Ambrosianus M. 68 sup.*, από τις ενδείξεις που μας δίνει ο Dareste στην έκδοσή του. Ο Ashburner επίσης καταλήγει στο ίδιο συμπέρασμα. Βέβαια το Αμβροσιανό M. 68 δεν είναι το καλύτερο ούτε το αρχαιότερο. Για το N1 έχει λάβει υπόψη του το παλιμψηστο *Ambrosianus F. 106 sup.*

Ο NPN έχει την ακόλουθη σύνθεση: N2, Π1α, N1

12. - ASHBURNER, WALTER Οξφόρδη, 1909 – NPN.

Νόμος Ροδίων Ναυτικός. The Rhodian Sea-Law. Edited from the manuscripts by Walter Ashburner M. A. Of Lincoln's Inn, Barrister-at-law late Fellow of Merton College, Oxford, at the Clarendon press, 1909. Ανατύπωση Άαλεν 1976.

Πρόκειται για την περισσότερο επεξεργασμένη και σπουδαιότερη έκδοση του NPN. Ο Ashburner έχει λάβει υπόψη του τριάντα περίπου χειρόγραφα. Γνωρίζει επίσης την ύπαρξη αρκετών άλλων. Η έκδοση συνοδεύεται από ευρεία έρευνα της εσωτερικής και εξωτερικής ιστορίας του NPN. Πληρέστατο κριτικό υπόμνημα, πλούσιος σχολιασμός και μετάφραση στα Αγγλικά συμπληρώνουν το όλο έργο.

Ο NPN έχει την ακόλουθη σύνθεση: N1, π2, N2. Ως παραρτήματά του εκδίδονται χωριστά οι δύο παραλλαγές του Προλόγου (Προ.α και Προ.β), ο π1, και τα Παραρτήματα¹⁷⁷.

13. - ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ, ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Σ., Αθήνα, 1909 – NPN.

Μακρυγιάννης, Εμμανουήλ Σ., *Ναυτικόν Δίκαιον και Εμπορική Ναυτιλία*, Αθήνα 1909, 891-899.

Ο Μακρυγιάννης δημοσιεύει πρωτότυπο έργο, στο οποίο υπό τύπον ευρετηρίου περιέχει την ύλη του Ναυτικού δικαίου. Στο λήμμα «Ρόδιος Νόμος» περιέχεται το κείμενο του δεύτερου μέρους του NPN (άρθρα 1-50= N2+Π1α), με μικρή Εισαγωγή, στην οποία εκθέτει το ιστορικό της αποδοχής από τους Ρωμαίους του NPN, όπως το δίνει ο Πρόλογός του.

14. - PERUGI, GIUSEPPE LUDOVICO, Ρώμη, 1914, 1923 και 1929 – NPN.

Ioseph Ludovicus Perugi, «La legge dei Rodi», *Roma e l' Oriente*, IV, 1914, 11-22, 74-88, 140-154.

Ioseph Ludovicus Perugi, «La legge navale dei Rodi», *Collegium codicibus*

177. Για την έκδοση του Ashburner σε πολλά σημεία της παρούσας θα αναφερθώ, για τούτο και περιορίζομαι στα παραπάνω.

rescriptis evulgandis, Instituto «Ferrini» dei palunsesti, Memorie, anno I, CMXXIII Ρώμη, 1923, 3-106.

Ioseph Ludovicus Perugi, *Lex Rhodiorum nautica e codice rescripto bibliothecae Ambrosianae no. F. 106 sup. distincto nova lucis ope depicto, Roma, apud Marcum Liberma bibliop., 1929.*

Ο Perugi, στο πρώτο έργο εκθέτει τη μέθοδό του για μία νέα έκδοση του NPN και συνοδεύει την εργασία του με ελεύθερη μετάφραση στα Ιταλικά των τμημάτων N1, π2 και N2.

Στο δεύτερο έργο το οποίο αποτελεί επανέκδοση και συμπλήρωση του πρώτου «εκδίδει» το N1 προτείνοντας μία δική του μέθοδο αποκατάστασης με κριτήρια γλωσσικά, φωνητικά, μορφολογικά, συντακτικά κ.ά. ξεχωρίζοντας, κατά τη γνώμη του τρία στάδια εξέλιξής του (πρίν από τον 5ο αιώνα π.Χ., την αλεξανδρινή εποχή και τη νεοελληνική εποχή). Η σειρά των άρθρων του N1 με τη μέθοδό του έχει τελείως ανατραπεί.

Στο τρίτο έργο του, δυσεύρετο, εκδίδει το NPN από το Αμβροσιανό παλίμψηστο, όπως διατείνεται, αλλά πάλι είναι δύσκολο να εξακριβωθεί τί ακριβώς εκδίδεται - αν εκδίδεται - από το εν λόγω χειρόγραφο, τί από άλλο. Οι Scheltema και Van Der Wal στην εισαγωγή τους του 53ου βιβλίου των Βασιλικών (σ. IX, σημείωση 1) διαπιστώνουν τα ίδια.

Γενικά, ο Perugi δεν μας παρέχει καμμία σημαντική βοήθεια από τα «όζοντα ελλυγίνων» έργα του.

15. - ΖΕΠΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ και ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ, Αθήνα 1931, Λαλιν 1962 (αναντύπωση) - NPN και EPrM.

Ζέπος, Ι και Π., *Ius Graecoromanum*, 2, Αθήνα 1931. «Ναυτικοί νόμοι ή ναυτικός νόμος των Ροδίων», 93-103.

Οι Ι. και Π. Ζέπος, επανεκδίδουν από την έκδοση του Ashburner το NPN στο 2ο τόμο του 8τομου *Ius Graecoromanum*, με την εξής σύνθεση: Προ.α, Προ.β, N1, π2, N2.

Οι ίδιοι επίσης επανεκδίδουν την *Ecloga ad Prochiron mutata*, στον 6ο τόμο του έργου (σ. 217-318), από την έκδοση του Zachariae von Lingenthal, στην οποία ο NPN είναι ενσωματωμένος.

16.- SCHELTEMA, H.J. - VAN DER WAL, N. - HOLWERDA, D., Γκρόνιγγεν, Τζακάρτα, Χάγη, 1955-1988 - ΒΑΣΙΛΙΚΑ (+NPN).

Basilicorum Libri LX, Series A. Textus librorum I-LX, ediderunt H. J. Scheltema, iuris doctor, antecessor in Universitate Groningana et N. Van Der Wal iuris doctor - D. Holwerda, Groningen, Djakarta, s'-Gravenhage 1955-1988 (8 τόμοι, 1ο).

Basilicorum Libri LX, Series B. Scholia in libr. I-LX, ediderunt H. J. Scheltema - D. Holwerda - N. van der Wal, Groningen, Djakarta, s'-Gravenhage 1955-1988 (9 τόμοι, 1ο).

Στον 7ο τόμο της Α σειράς, «*Basilicorum Libri LX, Series A Volumen VII, Textus librorum LIII-LIX, ediderunt H. J. Scheltema et N. Van Der Wal, Groningen - s'-Gravenhage, 1974*», οι H.J. Scheltema και N. Van Der Wal εκδίδουν το 53ο βιβλίο (σ. 2435-2479). Η έκδοση (στην κυριολεξία η «αποκατάσταση», όπως άλλωστε δηλώνεται από τους εκδότες) είναι η τελειότερη μέχρι σήμερα και συνοδεύεται με περιεκτική και κατατοπιστική εισαγωγή (σ. VII-XX). Οι εκδότες, ένα αιώνα μετά από το Heimbach, εκμεταλλεύτηκαν όλη τη νεότερη σχετική βιβλιογραφία, χρησιμοποίησαν εκδόσεις μεταγενέστερες όπως αυτή του Τιπούκειτου και της SBM, ξαναδιάβασαν το Αμβροσιανό παλίμψηστο και όλα τα σχετικά χειρόγραφα και χρησιμοποίησαν μαρτυρίες που δίνουν αρκετά χειρόγραφα. Οι επικεφαλίδες των τίτλων του 53ου βιβλίου έχουν ως εξής: «*LIBRI LIII TITULUS I RESTITUTUS. BIBLION ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ. Τίτλος α'. Περὶ ναυκλήρων καὶ πιστικῶν καὶ ναυτῶν καὶ πανδοχέων καὶ τῆς κατ' αὐτῶν ἡ ὑπὲρ αὐτῶν αγωγῆς. - LIBRI LIII TITULUS II RESTITUTUS. Τίτλος β'. Περὶ πλοίου διεκδικουμένου. - LIBRI LIII TITULUS III R RESTITUTUS. Τίτλος γ'. Περὶ ναυαγίου καὶ ἀρπαγῆς καὶ ἀποβολῆς καὶ συνεισφορᾶς. - LIBRI LIII TITULUS IV RESTITUTUS. Τίτλος δ'. Περὶ πλοίου ληγατευομένου ἢ ἐν χρήσει διδομένου ἢ ὁμολογουμένου. - LIBRI LIII TITULUS V RESTITUTUS. Τίτλος ε'. Περὶ δανεισμάτων διαποντίων. - LIBRI LIII TITULUS VI RESTITUTUS. Τίτλος ς'. Περὶ ἀλιέων καὶ ἀλιείας καὶ δικαίου θαλάσσης. - LIBRI LIII TITULUS VII RESTITUTUS. Τίτλος ζ'. Περὶ πράσεως καὶ ἀγορασίας οἴνου. - LIBRI LIII APPENDIX RESTITUTA. Legis Rhodiae pars prima. ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΤΩΝ ΡΟΔΙΩΝ. - Index capitum partis secundae legis Rhodiae. Κεφάλαια νόμου τῶν Ῥοδίων κατ' ἐκλογὴν περὶ ναυτικῶν. - Legis Rhodiae pars secunda. ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ*».

Ο NPN εκδίδεται όμως όχι ως τίτλος του εν λόγω 53ου βιβλίου αλλά ως Παράρτημα (σ. 2464-2479) με την ακόλουθη σύνθεση: N1, π2, N2.

17. - ΣΙΜΨΑΣ, Μ. 1982 - NPN.

Σίμψας, Μάρκος, *Το ναυτικό στην ιστορία των Ελλήνων*, τ. 1,2, 1982.

Δημοσιεύει στο δεύτερο τόμο του έργου του (σ. 171-188) από την έκδοση του Ashburner τις δύο παραλλαγές του Προλόγου, επιπλέον μία τρίτη -εκείνη που δίνει ο Pardessus-, και τα N1, π1, N2. Τα κείμενα του NPN έχουν επίσης μεταφραστεί στα Νεοελληνική (δημοτική).

18. - ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ, Μ.Δ., 1986 - NPN.

Παπαϊωάννου, Μανώλης Δ., *Ρόδος και αρχαία κείμενα*, Αθήνα 1986.

Αναδημοσίευσε από την έκδοση του Σίμψα τις τρεις παραλλαγές του Προλόγου και το N1 και το κείμενο και τη μετάφραση (σ. 510-519).

II. Οι μεταφράσεις (του NPN και των Β)

Οι εκδόσεις και επανεκδόσεις του NPN, αυτοτελώς ή ενσωματωμένου σε άλλες βυζαντινές νομοθετικές συλλογές δεν αποτελούν τις μόνες δημοσιεύσεις που έχουν σχέση μ' αυτόν. Πιο συγκεκριμένα, μαζί με τις παραπάνω εκδόσεις έχουμε πάμπολλες μελέτες που τον έχουν ως θέμα και παντός είδους σχολιασμούς του. Επιπλέον, συνυφασμένες με τις παλαιότερες εκδόσεις του είναι οι μεταφράσεις του στα λατινικά, ενώ από το 18ο αιώνα, εμφανίζονται επίσης μεταφράσεις του σε διάφορες ευρωπαϊκές γλώσσες. Μεταφράσεις των Βασιλικών ως σύνολο δεν έχουμε εκτός από τις αποδόσεις στα λατινικά των παλαιότερων εκδοτών, Fabrotus και Heimbach. Ο Pardessus μεταφράζει στα λατινικά μόνο τα κείμενα που αφορούν το ναυτικό δίκαιο (Βασιλικών και NPN). Οι μεταφράσεις ειδικά του NPN είναι οι ακόλουθες:

1. Λατινικά

Τον πρώτο εκδότη του NPN τον S. Shadius (1561), ακολουθούν οι J. Leunclavius (1596), C.A.Fabrotus (1747), A.Vinnius (1647 και 1668), C.Targa (1775), J.M. Pardessus (1828), οι G.E και C.W.E. Heimbach (1850) και οι E.C. Ferrini και J. Mercati (1897).

2. Αγγλικά, 1705, 1709, 1909, 1927.

α) Justice Alexander, *A general Treatise of the dominion and laws of the sea... Together with several discourses about*, Λονδίνο 1705 και 1709.

β) O W. Ashburner (1909), συνοδεύει την έκδοση του NPN με μετάφραση στα Αγγλικά (όλων των ελληνικών κειμένων).

γ) O Edwin Hanson Freshfield, μελετά την EprM και συνοδεύει την εργασία του με μετάφραση της συλλογής στα αγγλικά. Βλ Edwin Hanson Freshfield, *A manual of later Roman Law, The Ecloga ad Procheiron Mutata, founded upon the Ecloga of Leo III and Constantine V, of Isauria, and on the Procheiros Nomos of Basil I, of Macedonia, including the Rhodian Maritime Law, edited in 1166 A.D. Rendered into English by Edwin Hanson Freshfield M.A.*, Cambridge, 1927, 195-207.

3. Ιταλικά, 1780, 1785, 1914.

α) Asc. Baldasseroni, *Trattato dell' assicurazione maritime, del' campio maritime, dell' avaria, e lege e costumi*, κλπ., Φλωρεντία 1780, V, 5 επ.

β) Biblioteca de gius nautico, Φλωρεντία, άρχισε το 1785, I, 7 επ.

γ) I. L. Perugi, στην εργασία του La legge dei Rodi (1914) δίνει ελεύθερη μετάφραση του NPN (N1, π2, N2).

4. Ολλανδικά, 1785

Lecrerq, *Allgemeene verhandeling van heerschappy der see, en een compleet licham van der zeerechten* κλπ., 1785.

Αποτελεί μετάφραση στα ολλανδικά από την αγγλική μετάφραση του 1705.

5. Ισπανικά, 1791

A. de Capmany y de Monpalau, *Codigo de las costumbres maritimas de Barcelona etc.*, Μαδρίτη 1791, II, 7 επ.

6. Γερμανικά το 1794, 1996.

α) J. A. Engelbrecht, *Corpus juris nautici, oder Sammlung aller See-rechte der bekanntesten handelnden Nationen alter und neuen Zeiten*, Lübeck, 1794, 1 επ.

β) D. G. Letsios, *Νόμος Ροδίων Ναυτικός. Das Seegesetz der Rhodier*, Ρόδος 1996 (έκδοση του Ινστιτούτου Αιγαίου του δικαίου της θάλασσας και του ναυτικού δικαίου. Δημοσιεύματα ναυτικού δικαίου, 1), 253-266.

Ο Δ. Λέτσιος, παρόλο που ονομάζει μετάφραση εργασίας το κείμενό του, έχει προσφέρει ωστόσο την τελευταία μετάφραση του NPN στα γερμανικά.

7. Γαλλικά, 1905

Ο R. Dareste, συνοδεύει την έκδοση του NPN με μετάφρασή του στα γαλλικά.

8. Ρώσικα, 1969

M. Ja. Sjuzjumov, «Morskoj zakon Nomos Nautikos», στα «*Anticnaja drevnost i srednie veka*», 6, (Πανεπιστήμιο των Ουραλίων, Εργασίες αρ. 101, σειρά Ιστορία, fasc. 17), Sverdlovsk 1969, 3-54.

9. Ελληνικά (νέα ελληνικά -δημοτική), 1982, 1986.

α) Μ.-Μ. Σίμψας, *Το ναυτικό στην ιστορία των Ελλήνων*, τ. 2, 1982. Αναδημοσιεύει το NPN από την έκδοση του Ashburner και τον μεταφράζει στα νέα ελληνικά (δημοτική).

β) Μ. Παπαϊωάννου, *Ρόδος και αρχαία κείμενα*, Αθήνα 1986. Δημοσίευσε από το έργο του Μ. Σίμψα το NPN, κείμενο και μετάφραση.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΤΟ 53ο ΒΙΒΛΙΟ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Ι. Προβλήματα και χαρακτηριστικά

Τα Βασιλικά σημειοδοτούν ένα σταθμό στην εξέλιξη του βυζαντινού δικαίου. Συντάχθηκαν σε μία από τις καλύτερες στιγμές της αυτοκρατορίας και βέβαια απηχούν την ακμή, τη δύναμη και την αυτοπεποίθηση ενός πλήρως οργανωμένου και ισχυρού κράτους. Ενώ το *Corpus Iuris Civilis* απηχεί την κωδικοποίηση του ρωμαϊκού δικαίου φιλτραρισμένου με το χριστιανικό-θεοκρατικό πνεύμα του Ιουστινιανού και της εποχής του (καθώς επίσης και της νομικής επιστήμης που δεν ακμάζει πιά στη Ρώμη αλλά σε άλλα κέντρα της Ανατολής), τα Βασιλικά επισφραγίζουν μία άλλη θεώρηση και εκσυγχρονισμό του δικαίου αυτού.

Τα Βασιλικά, όπως είναι γνωστό, είναι το ογκωδέστερο επίσημο κωδικοποιητικό έργο του Βυζαντίου, μετά από την Ιουστινιάνεια κωδικοποίηση. Κύριο χαρακτηριστικό τους αποτελεί η συγκέντρωση των διατάξεων που πραγματεύονται το ίδιο αντικείμενο, σε αντίθεση με το CIC, όπου είναι εγκατεσπαρμένες. Τούτο άλλωστε συνιστά βασική διαφορά των Βασιλικών από το CIC και υπήρξε ένας από τους κύριους λόγους της σύνταξής τους, όπως χαρακτηριστικά τονίζεται στο Προοίμιό τους: «...Ἐπειτα δὲ τὰ ἀνὰ μέρος καὶ κατὰ διασποράν περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος εἰρημένα εἰς μίαν τίτλου περιοχὴν καταστήσαντες, οἷον ὅσα περὶ γάμου, ὅσα περὶ ληγάτων, ὅσα περὶ ἐπιτρόπων καὶ ἀπλῶς ὅσα σύστοιχα καὶ πρὸς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ὀρώντα, ταῦτα ἐξ ἀλλήλων ἀδιάσπαστα καὶ ἐν τῇ συντάξει τηρήσαντες ...»¹⁷⁸. Παράλληλα, ως προς την ακολουθία των άρθρων του κάθε τίτλου¹⁷⁹, εφαρμόζεται χωρίς σημαντικές παρεκκλίσεις η ακόλουθη πρακτική: Πρώτα έχουν τεθεί οι διατάξεις που προέρχονται από τον Πανδέκτη, τις ακολουθούν εκείνες που έχουν ληφθεί από τον Κώδικα και στο τέλος έρχονται οι διατάξεις που έχουν ληφθεί από τις

178. Βλ. S c h m i n c k, Studien, 22 (στίχοι 24-27).

179. Υπενθυμίζεται η γνωστή αντιστοιχία, των βυζαντινών όρων «τίτλος» που σημαίνει «κεφάλαιο» και «κεφάλαιον» που σημαίνει «άρθρο». Βλ. και σημ. 10 (σ. 36).

Νεαρές, ενώ τα πολύ σπάνια λήμματα από τις Εισηγήσεις έχουν θέση στην αρχή του κάθε τίτλου πριν από όλα τα άλλα. Η αυστηρότητα, με την οποία εφαρμόζεται η εν λόγω πρακτική φτάνει συνήθως μέχρι και τη σειρά που έχει το κάθε χωρίο στο οικείο τμήμα του CIC. Το θεματικό κριτήριο που επισημάνθηκε δεν προχωρά παραπέρα στο εσωτερικό του τίτλου. Δέ γίνεται δηλαδή σύνθεση του συνόλου των διατάξεων που εμπεριέχονται σ' αυτόν¹⁸⁰.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό, επίσης, των Βασιλικών είναι το ότι παραλαμβάνουν από τον Κώδικα και ιδιαίτερα από τον Πανδέκτη την ουσία των διατάξεων και των κειμένων των νομικών και τα παρουσιάζουν με τη μορφή νομικών κανόνων δηλ. σαν άρθρα νόμου. Στοιχεία αφηγηματικά, ιστορικά, τα ονόματα των νομικών (από έργα των οποίων έχουν ληφθεί τα αποσπάσματα), και άλλα παρόμοια επουσιώδη στοιχεία παραλείπονται συνήθως¹⁸¹.

Τα Βασιλικά αποτελούν ένα σπουδαίο κωδικοποιητικό έργο, το ίδιο καινοτόμο κατά την εποχή του όσο υπήρξε και η αντίστοιχη κωδικοποίηση του Ιουστινιανού. Συνοψίζοντας τα σημαντικότερα επιτεύγματά τους, όπως πρώτο η απόλυτη εξομοίωση των μερών του CIC (του Κώδικα, των Νεαρών, του Πανδέκτη και των Εισηγήσεων) και η μεταμόρφωση των διατάξεων των μεν και των αποσπασμάτων των δε σε κανόνες δικαίου με σχετική ομοιογένεια, δεύτερο η θεματική κατά μεγάλο μέρος παράθεση των περιεχομένων των τίτλων και τρίτο η «διά» της μετάφρασης και της επιλογής κειμένου και έκφρασης ερμηνευτική και κατ' ουσίαν νομοθετική παρέμβαση, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι πρέπει να εξαρθούμε

180. Παρόλα αυτά μεγάλο βήμα έχει συντελεστεί. Μιά νέα αντίληψη επικράτησε και το «τριμερές σύστημα» παραμερίζεται. Η νέα αυτή αντίληψη για τη διάταξη της ύλης, που τις αρχές της ανιχνεύουμε στην Εκλογή, έχει βρεί στα Βασιλικά την πιο ολοκληρωμένη (από άποψη επίσημης κωδικοποίησης) έκφρασή της. Η διαπίστωση αυτή δέ σημαίνει πως ένα νέο σύστημα αντικατέστησε το παλιότερο. Θα περάσουν αιώνες για να φτάσουμε στην πρώτη εμφάνιση ενός πενταμερούς συστήματος κατάταξης της ύλης του αστικού δικαίου, από το οποίο διέπεται η Εξάβιβλος του Αρμενόπουλου. Βλ. σχετικά Π ι τ σ ά κ η, *Εξάβιβλος*, σελ. μγ' (Εισαγωγή), βλ. επίσης Τ ο υ ρ τ ό γ λ ο υ, Μ., «Οι ανήλικοι στο Βυζαντινό και Μεταβυζαντινό Δίκαιο», *Πρακτικά της Α.Α.*, 60 (1985), 361-381, 364, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία.

181. Συναντάμε όμως περιπτώσεις στις οποίες διασώζονται τα ονόματα των Ρωμαίων νομικών, από τα έργα των οποίων προέρχονται τα αποσπάσματα. Έχει παρατηρηθεί ότι τα αποσπάσματα του Πανδέκτη που έχουν ληφθεί από τη σύνοψη του Ανωνύμου κρατούν και προτάσσουν το όνομα του Ρωμαίου νομικού και μάλιστα τούτο συμβαίνει στα καλύτερα χειρόγραφα. Επίσης τα ίδια χφφ. φυλάνε την αρίθμηση των αποσπασμάτων των Πανδεκτών. Βλ. περισσότερα στους *v a n d e r W a l - L o k i n*, *Delineatio*, 82. Αυτές όμως οι περιπτώσεις δεν αναφέρουν, κατά τη γνώμη μου, τον κανόνα ή, έστω, τη γενική τάση προς αποκάθαρση από στοιχεία που είναι πλέον περιττά.

πάνω από το στενόμυαλο υποβιβασμό τους και να τα αντιμετωπίσουμε θετικά.

Τα Βασιλικά έχουν για πολλούς λόγους προβληματίσει τους μελετητές τους. Ειδικότερα, σπουδαίες αμφισβητήσεις έχουν εγερθεί για τα εξής σημεία:

1) Ποιά είναι η ακριβής ονομασία τους, η γνωστότερη από παλιά «Βασιλικά» ή «Βασιλικά Ξ βιβλία»; 2) Ποιά είναι η χρονολόγησή τους και με ποιόν ειδικά αυτοκράτορα συνδέονται; 3) Υπήρξε και δεύτερη αναθεωρημένη «έκδοσή» τους; 4) Το κείμενο που φέρεται ως «Προοίμιο» είναι γνήσιο; 5) Ποιά ήταν η ισχύς τους;

Οι απαντήσεις δεν είναι εύκολες και τα επιχειρήματα που φέρονται υπέρ και κατά της κάθε γνώμης που έχει υποστηριχθεί είναι πολλά. Γενικά, σωστότερη φαίνεται η γνώμη που δέχεται ότι επί Λέοντα του ς' και σύγχρονα με τον Πρόχειρο Νόμο καταρτίστηκε ένα κωδικοποιητικό έργο, τα «Βασιλικά Ξ βιβλία», που τον επόμενο αιώνα επί Κων/νου του 8ου υποβλήθηκε σε αναθεώρηση (β' έκδοση), αυτή που είναι γνωστή ως τὰ «Βασιλικά»¹⁸². Η γνησιότητα του Προοίμιου, παρά την απόρριψή του από τους τελευταίους εκδότες των Βασιλικών, τους Scheltema-van der Wal, υποστηρίχθηκε πάλι τελευταία από τον A. Schmink με πολύ σοβαρά επιχειρήματα¹⁸³. Συνεπώς, εφόσον γίνεται δεκτή η γνησιότητά του εν λόγω Προοίμιου, απ' αυτό τούτο το κείμενό του διαπιστώνεται ότι οι προθέσεις του Λέοντα του ς' δεν περιορίζονται σε επανάληψη, σαν «διοικητική κωδικοποίηση», παλαιάς νομοθεσίας (της Ιουστινιάνειας), ούτε βέβαια σε μετάφραση ή έστω σε «παράφραση» της, αλλά προχωρούν στην επεξεργασία και στην προσαρμογή στην εποχή τους του αχανούς νομικού και νομοθετικού υλικού του CIC¹⁸⁴. Τέλος, ως προς την ισχύ τους, μπορούν ανεπιφύλακτα να γίνουν δεκτά τα συμπεράσματα που συνοψίζει ο Σ. Τρωϊάνος ότι, δηλαδή, ο Λέων ο ς' με την κωδικοποίησή του «σίγουρα θα ήθελε να εκτοπίσει με αυτή κάθε προηγούμενο νομοθέτημα. Αλλά η ισχύς των νομοθετικών κειμένων στο Βυζάντιο ήταν περισσότερο ζήτημα νομι-

182. Βλ. Τ ρ ω ῖ ἄ ν ο ς, Πηγές, 181-189, όπου αναλύονται εκτενέστερα όλα τούτα τα προβλήματα και υπάρχει η σχετική βιβλιογραφία. Στη συνέχεια θα αναφερόμαστε στην πρώτη ή δεύτερη έκδοση των Βασιλικών εννοώντας τα «Βασιλικά Ξ βιβλία» ή τα «Βασιλικά» αντίστοιχα. Σε γενικότερες αναφορές αρκούμαστε στην ονομασία Βασιλικά.

183. Βλ. S c h m i n k, Studien, 17-54. Βλ. επίσης Τ ρ ω ῖ ἄ ν ο ς, Πηγές, 185-188.

184. Βλ. S v o r o n o s, Storia, 189. Τα Βασιλικά, πρέπει να τονισθεί, κάνοντας επιλογή διατάξεων και εκφράσεων δημιουργούν «νέους» κανόνες δικαίου και τροποποιούν με αυτό τον τρόπο τη νομοθεσία.

κής πραγματικότητας και λιγότερο αποτέλεσμα κάποιας εξουσιαστικής πράξης»¹⁸⁵.

Το πιο σπουδαίο όμως πρόβλημα οφείλεται στην ελλιπή χειρόγραφη παράδοση των Βασιλικών, επειδή δεν σώζεται κανένας χειρόγραφος κώδικας που να περιέχει ολόκληρο το έργο. Επιπλέον, αρκετά βιβλία (το έργο συντίθεται από 60 βιβλία) έχουν χαθεί.

Το μεγάλο αυτό πρόβλημα αναγκάζει τους κατά καιρούς εκδότες να στηρίζονται σε συνδυασμούς χειρογράφων που σώζουν μεγάλα ή μικρά αποσπάσματα. Μαζί με αυτά και πέρα από τη βοήθεια που προσφέρεται σε ειδικές περιπτώσεις από πολλά άλλα χειρόγραφα και έργα, γενικά βοηθήματα για την ανασύνθεση του όλου έργου αποτελούν τα εξής¹⁸⁶: α) Η «Μεγάλη Σύνοψις των Βασιλικών», β) ο «Τιπούκειτος» του Μ. κριτού Πατζή, γ) οι πίνακες των τίτλων των Βασιλικών που μας δίνουν οι κώδικες *Parisinus Coislitanus Graecus 151*, *Parisinus Graecus 1357* και *Athonsensis*, *Παντοκράτορος 234*, δ) τα ίδια τα «Σχόλια» των Βασιλικών που παραπέμπουν συχνά σε άλλα χωρία τους και ε) το «Ποίημα Νομικόν» του Μιχαήλ Ατταλειώτη, το οποίο έχει κύρια πηγή του τα Βασιλικά.

Ένα από τα «χαμένα» βιβλία των Βασιλικών είναι και το πεντηχοστό τρίτο. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι σε τούτο το βιβλίο συγκεντρώνονται οι διατάξεις ναυτικού δικαίου. Αξίζει να σημειωθεί ότι πρώτη φορά στο Βυζάντιο και μάλιστα σε «επίσημη» αυτοκρατορική κωδικοποίηση το ναυτικό δίκαιο καταλαμβάνει μία δική του κατά κάποιο τρόπο θέση, διακρίνεται συνεπώς από το σύνολο των άλλων νομικών διατάξεων.

Το εν λόγω 53ο βιβλίο συγκροτείται από τους εξής 8 τίτλους:

Ο πρώτος τίτλος έχει επικεφαλίδα «Περὶ ναυκλήρων καὶ πιστικῶν καὶ ναυτῶν καὶ πανδοχέων καὶ τῆς κατ' αὐτῶν ἡ ὑπὲρ αὐτῶν ἀγωγῆς» και περιέχει ιδιαίτερα διατάξεις σχετικά με τα πρόσωπα της ναυτικής περιπέτειας, το ναύκληρο, τον πιστικό, τους ναύτες, σχετικά με τα εμπορεύματα και την ευθύνη γι' αυτά, για τις αγωγές κατά του προστήσαντος, κατά του ναυκλήρου, παρακαταθήκης και κλοπής.

Ο δεύτερος τίτλος έχει επικεφαλίδα «Περὶ πλοίου διεκδικουμένου» και πραγματεύεται ιδιοκτησιακές σχέσεις πλοίων, θέματα συγκρούσεων πλοίων κ.ά.

Ο τρίτος τίτλος έχει επικεφαλίδα «Περὶ ναυαγίου καὶ ἀρπαγῆς καὶ

185. Βλ. Τ ρ ω ῖ ἄ ν ο ς, Πηγές, 113-114.

186. Για τα έργα, τα οποία αναφέρονται στη συνέχεια και ειδικότερα για τη σχέση τους ως πηγή του 53ου βιβλίου των Βασιλικών, βλ. περισσότερα παρακάτω σσ. 186 επ., 200 επ.

ἀποβολῆς καὶ συνεισφορᾶς» καὶ περιέχει ιδιαίτερα διατάξεις για τις συνέπειες των ναυαγίων, για την αποβολή και τη συνεισφορά σε περίπτωση ναυαγίου και για την αρπαγή πραγμάτων από το πλοίο και από τους ναυαγούς.

Ο τέταρτος τίτλος έχει επικεφαλίδα «Περὶ πλοίου ληγατευομένου ἢ ἐν χρήσει διδομένου ἢ ὁμολογουμένου» καὶ με αφορμή την κληροδοσία πλοίου πραγματεύεται τις σχέσεις ιδιοκτησίας της ξυλείας με την οποία κατασκευάζεται ένα πλοίο και της ιδιοκτησίας του πλοίου ως ολότητας πραγμάτων.

Ο πέμπτος τίτλος έχει επικεφαλίδα «Περὶ δανεισμάτων διαποντίων» καὶ περιέχει διατάξεις για τα ναυτικά δάνεια.

Ο έκτος τίτλος έχει επικεφαλίδα «Περὶ ἀλιείων καὶ ἀλείας καὶ δικαίου θαλάσσης» καὶ περιέχει ιδίως διατάξεις για την αλιεία, για τα δικαιώματα των παροχθίων και για τους αιγιαλούς.

Ο έβδομος τίτλος έχει επικεφαλίδα «Περὶ πράσεως καὶ ἀγορασίας οἴνου» καὶ διαπραγματεύεται την αγοραπωλησία κρασιού, δηλαδή ένα θέμα που αφορά τη θαλάσσια μεταφορά, η οποία είναι το κύριο αντικείμενο του ναυτικού δικαίου¹⁸⁷.

Ο όγδοος, τέλος, τίτλος περιέχει τα δύο τμήματα του NPN. Το πρώτο (N1) έχει επικεφαλίδα «Τὰ κεφάλαια τοῦ νόμου τῶν Ῥοδίων» καὶ το δεύτερο (N2) φέρει την επικεφαλίδα «Ἀρχὴ τοῦ Νόμου», καὶ παραδίδεται με πίνακα περιεχομένων των άρθρων του (π2) με επικεφαλίδα «Κεφάλαια νόμου Ῥοδίων κατ' ἐκλογὴν περὶ ναυτικῶν».

Στο 53ο βιβλίο, ειδικά, φαίνεται καθαρότατα και αποδεικνύεται το άλμα από το CIC, που πραγματοποιήθηκε με τα Βασιλικά, και η πρακτική και μεθόδευση που εφαρμόζεται για το σκοπό τούτο: Μία φράση από αυτοκρατορική Constitutio (D. 14.2.9) ανάγεται σε κανόνα. Έτσι, κάποιος νόμος «*Lex Rhodia de jactu*» που αναφέρεται επανειλημμένα στον Πανδέκτη, αφανής όμως¹⁸⁸, καθιερώνεται ως ο βασικός ναυτικός νόμος. Στο μεταξύ έχει κάνει την εμφάνισή του κάποιο κείμενο (σωστότερα δύο κείμενα), που είναι ο γνωστός NPN, συνεπώς γίνεται η ταύτιση. Και τούτος ο νόμος επισημαίνεται με έμφαση στην επικεφαλίδα του ότι προέρχεται από τον Πανδέκτη «κατ' ἐκλογὴν ἐκ τοῦ ιδ' βιβλίου τῶν Πανδεκτῶν». Είναι δηλαδή τέκνο τους, άσχετο αν είναι γνήσιο ή νόθο ή έχει υιοθετη-

187. Μολονότι η θέση του 7ου τίτλου στο 53ο βιβλίο έχει προκαλέσει πολλά ερωτηματικά, πιστεύω, όπως αναλύεται παρακάτω, ότι αυτή η θέση είναι ενδεδειγμένη.

188. Αναρωτιόμαστε τελικά, μήπως αυτή η «αφάνεια» είναι μόνο φαινομενική. Για τους σύγχρονους όμως με τα Βασιλικά νομικούς οι πληροφορίες, οι μνήμες και οι πηγές πιθανόν δεν επέτρεπαν τέτοιες σκέψεις. Άλλωστε για αρκετούς από το πλήθος των ρωμαϊκών νόμων που αναφέρονται στους Πανδέκτες δεν υπάρχουν περισσότερες πληροφορίες από όσες για τη *Lex Rhodia*.

θεί. Δεν αλλάζει φαινομενικά τίποτε από τη διάταξη D.14.2.9¹⁸⁹. Όμως φεύγει το ιστορικό της αξίωσης του Ευδαίμονος Νικομηδέως, παραμένει η «ουσία», γενικεύεται, ανάγεται σε κανόνα δικαίου και τίθεται επικεφαλής σαν η πρώτη διάταξη του πρώτου τίτλου (53.1.1)¹⁹⁰. Σε μία επιπόλαιη πρώτη ανάγνωση δεν αποτελεί παρά παράφραση από το κείμενο του Πανδέκτη. Η σημασία και οι συνέπειες είναι τεράστιες. Το άγνωστο κείμενο που αναφέρεται στον Πανδέκτη είναι γνωστό τώρα (άσχετα αν είναι το ίδιο ή άλλο), ενσωματώνεται και ανάγεται στο βασικό νόμο, όπως τροποποιημένος ισχύει.

Η σχετική ομοιομορφία που συναντάται στη σύνθεση των βιβλίων και τίτλων των Βασιλικών διασπάται από τις ιδιομορφίες που παρουσιάζονται στους 7 πρώτους τίτλους του 53ο βιβλίου. Κατά πρώτον, όσον αφορά την ακολουθία των άρθρων του κάθε τίτλου και την πρακτική που εφαρμόζεται, να έρχονται δηλαδή πρώτα τα αποσπάσματα του Πανδέκτη και μετά οι διατάξεις του Κώδικα παρατηρούμε ότι η ακολουθία αυτή συχνότατα παραβιάζεται και παρεμβάλλονται διατάξεις του Κώδικα ανάμεσα στα αποσπάσματα του Πανδέκτη. Δεύτερη ιδιομορφία στη σύνθεση των τίτλων του εν λόγω βιβλίου είναι ότι τα αποσπάσματα που λαμβάνονται από τον Πανδέκτη συχνά τίθενται σε διαφορετική σειρά από εκείνη που έχουν στους τίτλους του Πανδέκτη. Επισημαίνεται επίσης η ιδιομορφία κατά την οποία τα αποσπάσματα από τον Πανδέκτη συχνά χωρίζονται και συνθέτουν περισσότερα από ένα άρθρα· το καθένα από αυτά τα άρθρα μπορεί να συντίθεται άλλοτε από μία, άλλοτε από περισσότερες παραγράφους, ακόμα και από το προοίμιο ενός αποσπάσματος. Αξιοσημείωτη, τέλος, ιδιομορφία παρατηρείται στη σύνθεση αυτών των ιδίων των άρθρων του καθένα τίτλου, τα οποία συχνά συντίθενται από αποσπάσματα που προέρχονται από διαφορετικούς τίτλους, ακόμα και βιβλία, του Πανδέκτη.

189. Από την παραβολή του τέλους του D.14.2.9 με το B.53.1.1, που ακολουθεί, διαπιστώνεται η μεταφορά και μεταλλαγή σε κείμενο των Βασιλικών του ελληνικού κειμένου του Πανδέκτη. Αξίζει να σημειωθεί ότι δεν παραφράζεται λατινικό κείμενο, οπότε θα ήταν δυνατό να προκύψουν αλλαγές από τυχόν παρανοήσεις ή μεταφραστικά λάθη, αλλά ανασυντάσσεται ελληνικό κείμενο.

D. 14.2.9 (τέλος)

B. 53.1.1

ἐγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος,

ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης.

τῷ νόμῳ τῶν Ῥοδίων κρινέσθω τῷ ναυτικῷ.

ἐν οἷς μήτις τῶν ἡμετέρων αὐτῷ

νόμος ἐναντιοῦται ...

Τὰ ναυτικά ἤγουν τὰ κατὰ θάλασσαν

τῷ Ῥοδίῳ νόμῳ κρίνεται.

ἐν οἷς αὐτῷ μὴ ἕτερος

ἐναντιοῦται νόμος.

190. Τούτη η διάταξη καθιερώνεται από εδώ και πέρα, όπως εμφανίζεται από την εμμονή να επαναλαμβάνεται στα πιο σπουδαία μεταγενέστερα έργα και συλλογές, στον Αττ. 32.1, στη Synopsis Minor N.15, στην Εξάβιβλο 2.11.1.

Όλες αυτές οι ιδιομορφίες οδήγησαν τους εκδότες των Βασιλικών Scheltema - van der Wal στη υπόθεση ότι οι συντάκτες τους παρέλαβαν αυτούσιο το έργο που είχε συνθέσει κάποιος άγνωστος τελειωμένο ήδη στο δεύτερο μισό του 6ου αιώνα. Το έργο αυτό υποθέτουν ότι θα ήταν ένα είδος «Μονόβιβλος περί ναυτικών»¹⁹¹.

Μαζί με τις παραπάνω ιδιομορφίες στους 7 τίτλους του 53ου βιβλίου παρατηρείται, σε ορισμένες περιπτώσεις, μία συνειδητή προσπάθεια να μπουν σε λογική σειρά μέσα στον τίτλο αποσπάσματα και διατάξεις παρμένες από διαφορετικά μέρη. Για παράδειγμα στα άρθρα 1.59, 1.60 και 1.62 οι διατάξεις τους έχουν λογική συνάφεια, αφορώντας την καταβολή και οφειλή του ναύλου και ταυτόχρονα η παράθεσή τους κατά σειρά αποδεικνύει συνθετική εργασία¹⁹².

Μία γενικότερη παρατήρηση πάνω στο 53ο βιβλίο είναι ότι διατάξεις που περιέχονται σ' αυτό επαναλαμβάνονται σε άλλα βιβλία, όταν σύμφωνα με το περιεχόμενό τους θα είχαν θέση και εκεί και ειδικότερα ποινικές διατάξεις επαναλαμβάνονται στο 60ο βιβλίο που συγκεντρώνει το ποινικό δίκαιο¹⁹³. Επίσης, οι διατάξεις του 53ου βιβλίου συμπληρώνονται από σχετικές με αυτές που περιέχονται σε άλλα βιβλία όπως οι διατάξεις για τα ναυτικά δάνεια και τους τόκους αλληλοσυμπληρώνονται από το 23ο βιβλίο¹⁹⁴. Οφείλουμε ακόμα να σημειώσουμε ότι δεν είναι κάτι το

191. Περισσότερα και λεπτομερέστερα για το θέμα βλ. Scheltema - van der Wal. Βασιλικά. A VII. praefatio. VIII. Μολονότι η υπόθεση αυτή είναι ευφάνταστη και είναι δελεαστική η αποδοχή της, όμως περισσότερο ρεαλιστική θα ήταν η αποδοχή της γνώμης ότι μόνο τα κείμενα που ονομάζουμε NPN ανάγονται σ' αυτή την εποχή (δεύτερο μισό του 6ου αιώνα) ή λίγο μετά, ως απώτερο χρονικό σημείο και μπορεί να οφείλουν τη σύνθεσή τους σε κάποιον «άγνωστο», αλλά δανείστηκαν τη γνώση και διάσημη από την εποχή των Ρωμαίων αυτοκρατόρων ονομασία «Νόμος Ροδίων».

192. Στις δύο παραγράφους του B.1.59 έχουν θεθεί αποσπάσματα από διαφορετικά βιβλία του Πανδέκτη (D.14.2.10pr. και D.19.2.15.6), το B.1.60 συνεχίζει με D.19.2.19.7, ενώ το B.1.62 επανέρχεται στο D.14.2.10.2. Τα άρθρα τούτα είναι ουσιαστικά τα μόνα σχετικά με το ναύλο μαζί με το 53.1.18 και το 53.5.14, αλλά τα δύο τελευταία κατέχουν θέση που είναι η ενδεχόμενη και δύσκολα θα πήγαιναν όλα μαζί. Οι ιδιομορφίες αυτές, που εντάσσονται σ' εκείνες που επισημάνθηκαν και περιγράφηκαν, μας επιτρέπουν να χαρακτηρίσουμε ως συνειδητή την εν λόγω -συνθετική και ικανοποιητικού επιπέδου για την εποχή που επιτελέστηκε- εργασία και ως είναι σπανιότατη στα Βασιλικά.

193. Επειδή όμως και το 60ο βιβλίο θεωρείται χαμένο, δεν μπορούμε με βεβαιότητα να υποστηρίξουμε αν πρόκειται για επαναλήψεις αυτούσιων διατάξεων ή για αλληλοσυμπληρώσεις.

194. Ο πρώτος τίτλος του 23ου βιβλίου, που φέρει την επικεφαλίδα «περί πραγμάτων χρεωστούμενων, εάν έστι δηλον και απαιτείται, και περί εκδικήσεως αὐτῶν», έχει μεγάλη συνάφεια με τον 53.5 «περί δανεισμάτων διαποντίων». Η αλληλοσυμπλήρωση

άγνωστο στα Βασιλικά οι επαναλήψεις αυτούσιων ή ταυτόσημων διατάξεων ακόμα και στο ίδιο βιβλίο και τίτλο, για να μην αναφερθούμε σε εκείνες που έχουν παραπλήσιο περιεχόμενο και είναι συχνότατες.

Η σύνθεση και η συγκρότηση του 53ου βιβλίου επιβεβαιώνει αναντίρρηση τις θέσεις του Προοίμιου των Βασιλικών και, αντίστροφα, επιβεβαιώνεται από εκείνο. Η θέση του επίσης στο όλο έργο οδηγεί στο τελικό συμπέρασμα ότι «κωδικοποιήθηκε» κατά κάποιον τρόπο σ' αυτό το βιβλίο το Ναυτικό δίκαιο σχηματίζοντας ένα είδος «Ναυτικού Κώδικα»¹⁹⁵. Το κενό, το οποίο διαπιστώθηκε (από την έκθεση των διατάξεων ναυτικού δικαίου) ότι υφίσταται ανάμεσα στο CIC και στα Βασιλικά και καταλαμβάνεται στην πράξη από το NPN (με την αποδοχή του ως κείμενο του EApp.) έχει τώρα πληρωθεί «νομοθετικά» και μάλιστα με τρόπο πολύ επιτυχημένο. Το 53ο βιβλίο των Βασιλικών αποτελεί τον πρώτο Κώδικα Ναυτικού Δικαίου του μεσαιωνικού Ελληνισμού και κατ' επέκταση της Ευρώπης· επιπλέον επισημαίνει την ολοκλήρωση ενός σταδίου της διεργασίας που ανήγαγε το ναυτικό δίκαιο σε αυτοτελή κλάδο δικαίου¹⁹⁶.

διατάξεων δεν είναι κάτι που πρέπει να μας ξενίζει αφού είναι η λογική που υπάρχει ακόμα και σήμερα σε ένα κώδικα.

195. Η ονομασία «Ναυτικός Κώδικας» έχει δοθεί στο NPN, δεκαετίες πριν, από την Ε. Αντωνιάδη-Μπιμπίκου (βλ. *H é l è n e A n t o n i a d i s - B i b i c o u, Recherches sur les douanes à Byzance*, Παρίσι 1963, 250). Νομίζω ότι η ίδια ονομασία ταυριάζει ακόμα περισσότερο στο 53ο βιβλίο των Βασιλικών, αφού άλλωστε συμπεριλαμβάνει το NPN και τον θεσμοθετεί ως τον κύριο ναυτικό νόμο (στο 53.1.1) εν είδει Ναυτικού Κώδικα.

196. Και όλα τούτα διαδραματίζονται χίλια χρόνια πριν από σήμερα. Η ιστορία των θεσμών του δικαίου έχει κι αυτή τους δικούς της νόμους. Διαπιστώνουμε, με άλλο δρόμο να επιστρέφει στο Βυζάντιο η αρχαία ελληνική νομική σκέψη, που από την κλασική εποχή έχει ξεχωρίσει το ναυτικό δίκαιο από τους άλλους κλάδους δικαίου. Βλ. *U g o E n r i c o P a o l i*. «Το Εμπορικό Ναυτικό Δίκαιον ως αυτοτελής κλάδος δικαίου εις την Κλασικήν Ελλάδα». *Αρχείον Ιδιωτικού Δικαίου*, 2 (1935), τεύχος 1.

II. Ο Νόμος Ροδίων ναυτικός και το 53ο βιβλίο των Βασιλικών

Η σχέση του NPN με τα Βασιλικά έχει προβληματίσει την έρευνα από πολύ παλαιά. Στη χειρόγραφη παράδοση του 53ου βιβλίου οι μαρτυρίες για την θέση του NPN ως τίτλου με αριθμό (όγδοος) ή όχι είναι αντιφατικές και αλληλοσυγκρουόμενες. Το πρόβλημα συνεπώς αναφέρεται στην όποια «εισδοχή» του NPN στα Βασιλικά.

Οι παλαιότεροι εκδότες, ο Fabrotus, οι αδελφοί Heimbach καθώς και ο Ζέπος (που ανατύπωσε την έκδοση Heimbach με βελτιώσεις), τοποθετούν το NPN ως 8ο τίτλο του 53ου βιβλίου¹⁹⁷. Αντίθετα, ο Zachariae von Lingenthal με επιμονή υποστήριξε ότι ο NPN έλειπε κατ' αρχήν από τα Βασιλικά¹⁹⁸. Ο Pardessus επίσης απορρίπτει την ενσωμάτωση του NPN στο 53ο βιβλίο¹⁹⁹. Ο Mortreuil, δεν αμφιβάλλει διόλου ότι ο NPN αποτέλεσε τμήμα του 53ου βιβλίου και παρατηρεί ότι οι πίνακες του Coislianus ασχούν μιά δευτερεύουσα επιρροή στο ερώτημα²⁰⁰. Οι τελευταίοι εκδότες των Βασιλικών, οι Scheltema - van der Wal, δέχονται μόνο τους 7 πρώτους τίτλους, τοποθετώντας το NPN στο τέλος του 53ου βιβλίου ως «παραρτήμα»: παραδέχονται όμως ότι και η «πρώτη έκδοση» των Βασιλικών τον περιείχε αλλά χωρίς αριθμό τίτλου, προσαρτημένο στο 53ο βιβλίο ως παραρτήμα και πάλι²⁰¹. Ο Ashburner, ο τελευταίος εκδότης του NPN, καταλήγει στο τελικό συμπέρασμα ότι έγινε ένα είδος «δεύτερης έκδοσής» του με σκοπό την προσαρμογή του στα Βασιλικά και αυτό το επεξεργασμένο κείμενο (τουλάχιστον το Β' μέρος του NPN) πήρε θέση στο 53ο βιβλίο από την αρχή ως ο 8ος τίτλος ή τουλάχιστον ως τμήμα του²⁰².

Ειδικό πρόβλημα, εφόσον γίνει δεκτή η εισδοχή του NPN στο 53ο βιβλίο, είναι η σύνθεσή του. Δηλαδή ποιά από τα τμήματά του έχουν εισέλθει στο εν λόγω βιβλίο²⁰³. Όλοι οι εκδότες (όπως στο σχετικό κεφάλαιο

197. Fabrotus. VI. 651-671. Heimbach. Βασιλικά. V 119-127. Ζέπος. Βασιλικά. 5. 159-165.

198. Zachariae. Geschichte. 313-319.

199. Pardessus. I. 154-178 (ιδιαίτερα σ.170). Ο Pardessus βασίζεται κυρίως σε αντιφάσεις που παρατηρεί ανάμεσα στους άλλους τίτλους και το NPN και ιδιαίτερα στα διαφορετικά δόγματα της συνεισφοράς σε κοινή αβάρια των Βασιλικών και του NPN.

200. Βλ. Mortreuil. Histoire 2. 249.

201. Βλ. Scheltema - van der Wal. Βασιλικά. A VII. praefatio. XIV και 2464-2479.

202. Βλ. Ashburner. NPN. cviii-cxiv (ιδιαίτερα σ. cx. cxiii).

203. Στη συνέχεια η παραπομπή στον 8ο τίτλο του 53ου βιβλίου (στο NPN δηλαδή) θα γίνεται χωρίς διάκριση με τις συντομογραφίες N1. N2. π2 ή με τις 8α. 8β. 8β(π) αντίστοιχα.

λαιο, παραπάνω, εκτίθεται λεπτομερέστερα) δέχονται το 2ο μέρος (N2), με την προσθήκη ή όχι των άρθρων του παραρτήματος Π1α και ορισμένοι μάλιστα προσθέτουν τον πίνακα των άρθρων του 2ου μέρους (π2) και το 1ο μέρος (N1)²⁰⁴. Τα χειρόγραφα Β και Α, περιέχουν το N1, το π2 και το N2 (χωρίς τα άρθρα του Π1α).

Πολλά στοιχεία-επιχειρήματα υπέρ αλλά και κατά της γνώμης ότι ο NPN υπήρξε τμήμα του 53ου βιβλίου εξαγονται επίσης από την έρευνα της χειρόγραφης παράδοσης του 53ου βιβλίου και από άλλα νομικά και συλλεκτικά έργα. Επιχειρήματα συνάγονται επίσης και από την έρευνα των θεσμών δικαίου που περιέχει ο NPN και το 53ο βιβλίο. Τα επιχειρήματα αυτά είναι τα ακόλουθα²⁰⁵:

Οι «Επιτιτλώσεις», δηλαδή οι πίνακες των τίτλων του 53ου βιβλίου. Ο κώδικας *Coislianus 151* (του πρώτου μισού του 14ου αιώνα) παραδίδει το 53ο βιβλίο με 7 μόνο τίτλους, δηλαδή χωρίς το NPN. Τούτη η παράλειψη-απουσία αποτέλεσε και ένα από τα σοβαρότερα επιχειρήματα της γνώμης που απορρίπτει την ενσωμάτωση του NPN στα Βασιλικά (ολοκληρωτικά ή τουλάχιστον στην πρώτη έκδοσή τους). Ο κώδικας *Parisinus gr.1357*, αντίθετα, μεταγενέστερος όμως (του 16ου αιώνα), αριθμεί το NPN ως 8ο τίτλο του 53ου βιβλίου²⁰⁶. Επιπλέον ο παλαιότερος κώδικας *Athonsensis*, *Παντοκράτορος 234* (του τέλους του 12ου με το πρώτο μισό του 13ου αιώνα) αριθμεί το NPN ως 8ο τίτλο. Η ύπαρξη τούτου του χειρογράφου, μολονότι έχει επισημανθεί παλαιότερα, διέφυγε από τους Scheltema-van der Wal²⁰⁷. Έτσι, ενώ πριν ήταν γνωστά μόνο δύο χειρόγραφα αλληλοσυγκρουόμενα, τώρα προστέθηκε και τρίτο και μάλιστα παλιότερο. Το επιχείρημα συνεπώς που έδινε σπουδαιότητα στον *Coislianus*,

204 Ο *Fabrotus* δεν έχει το N1, αλλά προσθέτει τα άρθρα του Π1α και τον π2 στο τμήμα N2. Το ίδιο ακολουθείται και στην έκδοση *Heimbach*. Στο δεύτερο συμπλήρωμα από τους *Ferrini-Mercati* στην έκδοση *Heimbach* προστίθεται το N1, αλλά αφαιρείται το Π1α. Το ίδιο πράττουν και ο Ζέπος και οι *Scheltema-van der Wal*.

205 Σημειώνεται ότι ο *Ashburner* έχει ασχοληθεί επίσης με το πρόβλημα αυτό και αναφέρει στην εισαγωγή του αρκετά επιχειρήματα υπέρ και κατά. Βλ. *A s h b u r n e r, NPN*, cviii-cxii.

206 φ.124α: «... ἡ' τὰ κεφάλαια τοῦ νόμου ροδίων: κεφάλαια νόμου ροδίων κατ' ἐκλογὴν », φ.124β: « ἡ' περὶ ναυτικῶν ». Το δεύτερο αυτό «ἡ'», έτσι που το μεταγράφει ο *Pardessus* (βλ. *P a r d e s s u s*, I, 158, σημ.2) φαίνεται σαν να είναι δεύτερη αρίθμηση ή σαν κάτι ξεχωριστό, ώστε να κάνει τον *Ashburner*, που παίρνει από εκείνον την αναφορά, να το διορθώσει σε «η» διαζευκτικό. Βλ. *A s h b u r n e r, NPN*, xcix. Η παρεξήγηση οφείλεται κατά τη γνώμη μου, στο ότι ο γραφέας του χειρογράφου αλλάζοντας σελίδα στο folio επανέλαβε τον αριθμό του τίτλου.

207. Ο *Σβορώνος* αναφέρει ρητά ότι περιέχει πίνακες των τίτλων των Βασιλικών. Ο *Simon*, τέλος, επισημαίνει αυτή την παράλειψη των εκδοτών των Βασιλικών. Βλ. *S v o r o n o s, SBM*, 85 και *S i m o n, Handschriftenstudien*, 343.

ανατρέπεται από την παλαιότητα του Αγιορείτικου. Και είναι σημαντικό επίσης το ότι ο *Athonensis*, Παντοκράτορος 234, εκτός από την παράθεση των «ἐπιτιτλώσεων» (όπως χαρακτηριστικά αναφέρει τις επικεφαλίδες των τίτλων) του 53ου βιβλίου, και την αρίθμηση του NPN ως 8ου τίτλου, παραδίδει και το N1 και τον π1, από τον οποίο προκύπτει ότι ο N2 δεν συνοδεύεται από κανένα παράρτημα. Παραμένει, πάντως, χωρίς ισχυρή αντίκρουση το εύλογο ερώτημα γιατί ο *Coislianus* πρέπει να είναι αυτός που παραδίδει τη σωστή σύνθεση του 53ου βιβλίου, αφού είναι πιθανόν και σ' ένα σωστό κατά τα άλλα χειρόγραφο ο γραφέας από κάποια αμέλεια να υπέπεσε κατά την αντιγραφή σε σφάλματα, όπως η παράλειψη ενός στίχου - όσο είναι και το κείμενο της επικεφαλίδας του 8ου τίτλου - ή ακόμα η παράλειψη αυτή να οφείλεται στο χειρόγραφο που αντιγράφεται²⁰⁸.

Τα βασικά χειρόγραφα.

Στους κώδικες *Ambrosianus F.106 sup.* (A) και *Florentinus Riccardianus 2118* (που περιέχει λατινική μετάφραση του 53ου βιβλίου από τον F. Venturi=V) προστέθηκε τα τελευταία χρόνια και ο αρκετά παλαιός (τέλη του 11ου- αρχές του 12 αιώνα) *Vaticanus Barberinianus 578* (B). Το χειρόγραφο αυτό, άγνωστο επίσης στους Scheltema- van der Wal, δεν έχει τις δυσκολίες ανάγνωσης του A, επιπλέον είναι πληρέστερο από εκείνο και όπως αποδεικνύεται παρακάτω, ο Venturi αυτό χρησιμοποίησε. Συνεπώς, η μετάφρασή του χάνει κάθε αξία και παραμένουν τα δύο ελληνικά χειρόγραφα, από τα οποία το ένα είναι σχεδόν αδύνατο να διαβαστεί. Αλλά ακόμα και η αντίθετη γνώμη αν γίνει δεκτή ότι δηλαδή ο Venturi δε χρησιμοποίησε τον *Barberinianus*, τότε προσφέρονται οι δύο ελληνικοί κώδικες και η λατινική μετάφραση από έναν άλλο χαμένο, κοντινότερο πάντως στον B. Βέβαια θα πρέπει να παρατηρηθεί ότι και στον *Barberinianus* ο NPN δεν αριθμείται ως 8ος τίτλος αν και έρχεται μετά τον 7ο. Από αυτή την παράλειψη ή έλλειψη αρίθμησης, μέχρι στο σημείο να τοποθετηθεί ο NPN ως «παράρτημα» στο 53ο βιβλίο υπάρχει πολύ μεγάλη απόσταση²⁰⁹.

Τα «Σχόλια» των Βασιλικών.

Έχουν επισημανθεί τα εξής σχόλια που αναφέρουν ειδικά το NPN :

208. Ο Zachariae von Lingenthal αμφισβητεί την αυθεντικότητά του *Coislianus* και οι Scheltema-van der Wal υιοθετώντας την άποψή του δεν το χρησιμοποιούν στην έκδοσή τους. Βλ. Z a c h a r i a e, «Beiträge zur Kritik und Restitution der Basiliken». *Kleine Schriften I*, 590 επ.

209. Μπορεί να σημειωθεί ότι στον ίδιο τον *Barberinianus* και στην αρίθμηση των άλλων τίτλων παρατηρούμε αντιφάσεις όπως ο γ' τίτλος (φ.250α) επίσης δεν αριθμείται, ενώ ο ζ' αριθμείται β' (φ.253β) μολοντί ακολουθεί τον ζ'. Τούτο όμως δεν μας οδηγεί στην αμφισβήτηση εκείνων των τίτλων ή στην παραρτηματοποίησή τους !

α) ΒΣχ.1404.10 (B.22.4.1) «Ζήτει βιβ. ν “τίτ. α” κεφ. ιβ’ του νόμου τῶν Ῥοδιῶν ...»

β) ΒΣχ.1469.12-13 (B.22.5.44) «... καὶ βιβ. νγ’ κεφ. ιγ’ του νόμου τῶν Ῥοδιῶν»

γ) ΒΣχ.1597.18-19 (B.23.1.62) «Ζήτει βιβ. νγ’ τίτ. – κεφ. ιδ’ του νόμου τῶν Ῥοδιῶν...»

δ) ΒΣχ.1805.1-2 (B.28.2.1) «Τὸ αὐτό φησιν... βιβ. νγ’ κεφ. ιθ’ του νόμου τῶν Ῥοδιῶν...»

Διαπιστώνουμε ὅτι οἱ σχολιαστές ασχολοῦνται με τὸ NPN με τὴν ἰδια αναλογία ὅσο καὶ με τοὺς ἄλλους τίτλους (1ο, 3ο, 5ο) τοῦ 53ου βιβλίου καὶ τὸν τοποθετοῦν ἀναμφισβήτητα σ’ αὐτὸ τὸ βιβλίο, ἐνῶ ἓνα μόνο σχόλιο ἀπὸ τὰ τέσσερα ἀριθμεῖ ἄλλο βιβλίο, προφανῶς ἀπὸ λάθος²¹⁰.

Τὰ σχόλια, ὁμῶς, δὲν μας φωτίζουν ὡς πρὸς τὴν ἀρίθμηση ὡς τίτλου τοῦ NPN. Τὰ δύο (2ο καὶ 4ο) δὲν ἀναφέρουν καθόλου ἀριθμὸ τίτλου, ἐνῶ τὸ πρῶτο σημειώνει τὸ NPN ὡς 1ο τίτλο καὶ τὸ τρίτο (στὴν ἐκδόση τῶν S-W) ἔχει κενὸ στὴ θέση τοῦ ἀριθμοῦ τίτλου. Ὁ Ashburner μὴ γνωρίζοντας τὸ πρῶτο καὶ ἔχοντας τὸ τρίτο ἀπὸ τὴν ἐκδόση Heimbach (τ.2, 654), ὅπου παραλείπεται ἡ ἀναφορὰ «τίτ. -», συμπεραίνει ὅτι ὁ NPN ἂν καὶ ἀποτελεσε τμήμα τοῦ 53ου βιβλίου δὲν ἔλαβε θέση τίτλου παρὰ μόνο ὑπῆρξε ἓνα παράρτημά του²¹¹. Ὁ Zachariae ἀναφέροντας μόνο τὰ δύο τελευταῖα σχόλια (τὸ τρίτο τὸ γνωρίζει καὶ αὐτὸς χωρὶς σημείωση τίτλου) δέχεται πῶς ἐτσι ὅπως εἶναι τὰ σχόλια υποδηλώνουν ὅτι τὸ 53ο βιβλίο περιεῖχε μόνο τὸ NPN καὶ τίποτε ἄλλο²¹². Τὸ ὅτι καὶ οἱ δύο δὲν γνώριζαν τὰ ἄλλα δύο σχόλια ποὺ υπονοοῦν τὴν ἐνσωμάτωση τοῦ NPN ὡς τίτλου στὸ 53ο βιβλίο στερεῖ τις γνώμες τοὺς ἀπὸ τὸ κύρος ποὺ αλλοιώτικα θὰ εἶχαν.

Τελικά, ἀπὸ τὰ σχόλια καὶ μόνο δὲν μποροῦμε νὰ βγάλουμε ἓνα ἀπόλυτο συμπέρασμα (οὔτε ἄλλωστε ἀπὸ κανένα ἐπιχείρημα, ἀπομονωμένο

210. Τὸ 50ο βιβλίο ποὺ ἀναφέρεται στὸ πρῶτο σχόλιο οφείλεται προφανῶς σὲ λάθος, ἀφοῦ οὐδέποτε ἔχει προταθεῖ ἄλλο βιβλίο καὶ τὸ πρόβλημα εἶναι ἂν μῆκε ἢ ὄχι ὁ NPN στὸ 53ο καὶ ὄχι σὲ ἄλλο.

211. A s h b u r n e r, NPN, cix.

212. Z a c h a r i a e, Geschichte, 319. Ἡ παραπομπὴ ἀπὸ τὰ σχόλια σὲ ἄρθρα μόνο τοῦ NPN χωρὶς ν’ ἀναφέρεται καὶ ὁ ἀριθμὸς τίτλου ποὺ ἔχει στὸ 53ο βιβλίο δὲ νομίζω ὅτι ἀποκλείει τὴν ὑπαρξὴ ἄλλων τίτλων, ἀλλὰ δηλώνει ὅτι ὁποσδήποτε περιέχεται σ’ αὐτὸ τὸ βιβλίο ὁ NPN. Εφόσον δεχθούμε ὅτι ὁ NPN ἀποτελεῖ τὸ βασικὸ Ναυτικὸ Νόμο, ὅπως παρακάτω ἀναπτύσσεται, αὐτὴ ἡ ἀπλὴ ἀναφορὰ ἐρχεται πολὺ φυσικὰ χωρὶς νὰ χρειάζεται τίποτε ἄλλο. Ἀλλωστε καὶ σήμερα ἀκόμα στὴν καθημερινή πρακτικὴ ὁ νομικὸς επικαλεῖται ἓνα νόμο π.χ. τὸν Α.Κ., τὸν Κ.Ι.Ν.Δ. κλπ., χωρὶς νὰ χρειάζεται ν’ ἀναφέρει καὶ νὰ επικαλεσθεῖ τὸν ἀριθμὸ τοῦ ὡς νόμου, τὸ Φ.Ε.Κ. ποὺ ἔχει δημοσιευθεῖ, τοὺς τυχόν τροποποιητικoὺς τοῦ νόμου, ἢ ἂν ἔχει ἀντικαταστήσει ὁ επικαλούμενος νόμος τμήμα ἄλλου ἐν ἰσχύι νόμου ἀκόμα καὶ κώδικα.

από τα άλλα, δεν είναι δυνατόν να εξαχθούν γενικά συμπεράσματα), ενισχύεται όμως το επιχείρημα για την ενσωμάτωση του NPN στο 53ο βιβλίο και επίσης αποδεικνύεται ότι για τους σχολιαστές ο NPN, έτσι που τον παραπέμπουν, ήταν πολύ γνωστός και με αναμφισβήτητο κύρος.

Η «Μεγάλη Σύνοψις των Βασιλικών».

Η Μεγάλη Σύνοψη των Βασιλικών, στο στοιχείο N. I, περιέχει διατάξεις από τους τίτλους 1, 2, 3 και 8 του 53ου βιβλίου. Έτσι όπως γίνεται η παραπομπή στο κάθε βιβλίο, στους τίτλους του και στα άρθρα του καθενός τίτλου, απαρέγκλιτα σε όλο το έργο, δε μας αφήνει καμιά αμφιβολία ότι ο NPN όχι μόνο είναι ενσωματωμένος στο 53ο βιβλίο αλλά και ότι είναι ο 8ος τίτλος του: «ἐν δὲ τῷ ἡ' τίτλῳ περιέχεται τὰ κεφάλαια τοῦ ροδίου νόμου»²¹³. Βέβαια αναφέρει και περιέχει μόνο τα 14 άρθρα του 2ου μέρους, αλλά με τούς ίδιους ακριβώς αριθμούς που φέρουν μέσα στο μέρος αυτό, ακολουθώντας ακριβώς τον ίδιο τρόπο ανθολόγησης όπως και σε όλο το έργο. Το ότι περιέχει μόνο 14 από τα 47 άρθρα δεν μπορεί να χρησιμεύσει ως επιχείρημα εναντίον του NPN, επειδή ως «Σύνοψη» που είναι των Βασιλικών κάνει μία επιλογή, αλλά η αναλογία των διατάξεων που περιέχει και αυτών που παραλείπει είναι η ίδια περίπου σε όλους τους τίτλους²¹⁴.

Ο «Τιπούκειτος».

Στον Τιπούκειτο ο NPN αριθμείται ως ο 8ος και 9ος τίτλος του 53ου βιβλίου: «τῷ τίτλῳ ἡ' ὁ καὶ θ' περὶ ροδίου νόμου» (Τιπ. 5.70.19 επ.). Η αναφορά αυτή είναι αρκετά παράξενη. Πρόκειται για έναν τίτλο που ενδεχόμενα συγχέεται η αρίθμησή του ή για δύο τίτλους; Αν δεχτούμε ότι πρόκειται για έναν τίτλο, για να συγχέεται η αρίθμησή του προϋποθέτει την ύπαρξη ενός 8ου που αριθμείται ή δεν αριθμείται και έτσι μπερδεύτηκε ο γραφέας. Στη συνέχεια και κάτω απ' αυτή την αντιφατική αναφορά «ἡ' ὁ καὶ θ'» έρχονται μόνο τα άρθρα του N2. Αν δεχτούμε ότι πρόκειται για δύο τίτλους, τότε και πάλι είναι πιθανόν να εννοούνται τα δύο μέρη του NPN, με ξεχωριστή αρίθμηση τίτλου το καθένα τους, δηλαδή το N1 κατέχει τη θέση του 8ου τίτλου και το N2 τη θέση του 9ου. Οι αντιφατικές αναφορές συνεχίζονται στο κείμενο του έργου, όπου το N2 αλλού αριθμείται ως 9ος τίτλος και αλλού ως 8ος²¹⁵. Υπ' αυτή την έννοια ορθώς

213. SBM. N. I.21. 438.

214. Συγκεκριμένα στο 53ο βιβλίο, από τον 1ο τίτλο περιέχει μόνο 7 (στον στοιχείο N.1) και 1 (στο στοιχείο E) από τα 105 (ή τα 48 που σώζονται) άρθρα του, από το 2ο μόνο 7 από τα 11 (10 σώζονται), από τον 3ο μόνο 13 από τα 48 (43 σώζονται), από τον 4ο μόνο 1 από τα 5 (όλα σώζονται), από τον 5ο μόνο 5 από τα 20 (18 σώζονται), από τον 6ο μόνο 1 από τα 12 (10 σώζονται) και από τον 7ο μόνο 7 από τα 19 (17 σώζονται).

215. Συγκεκριμένα τα άρθρα 5 (Τιπ. 5.151.6), 14 (Τιπ. 2.199.33), 29 (Τιπ. 2.225.16)

το Ν2 τιτλοφορείται «*ἡ ὁ καὶ θ'*»! Σε άλλο σημείο ο Τιπούκειτος (Τιπ. 2.6.11) παραπέμπει στο 53.8.14 και πιθανότερα εννοεί το Ν1 εφόσον αναφέρεται στην απώλεια παρακαταθήκης και το σχετικό άρθρο του μεν Ν1 αριθμείται 14 ενώ του Ν2 αριθμείται 13.

Από όλα όσα επισημάνθηκαν με βεβαιότητα συμπεραίνεται, όσο ασφαλείς είναι οι πληροφορίες του όλου έργου, ότι ο ΝΡΝ υπήρξε τίτλος αριθμημένος των Βασιλικών και μάλιστα ο τελευταίος.

Το «Ποίημα Νομικόν» του Μιχαήλ Ατταλειώτη.

Στο Ποίημα Νομικόν του Μιχαήλ Ατταλειώτη ολοκληρωτός ο 32ος τίτλος είναι αφιερωμένος στο ναυτικό δίκαιο, αλλά από τα 12 άρθρα που περιέχει, ολοκληρωτικά παρμένα από το 53ο βιβλίο, απουσιάζουν εκείνα του 8ου τίτλου. Απ' αυτό το φτωχότατο απάνθισμα του 53ου βιβλίου δε μπορούμε, βέβαια, να βγάλουμε κάποιο συμπέρασμα, ούτε υπέρ ούτε κατά της ύπαρξης 8ου τίτλου του 53ου βιβλίου, αφού δίνει μόνο 3 άρθρα από τα 105 του 1ου τίτλου, μόνο 4 από τα 11 του 2ου και πάλι μόνο 4 από τα 48 του 3ου, ενώ απουσιάζουν κείμενα των υπόλοιπων τίτλων! Όμως, το πρώτο άρθρο του, που είναι και το πρώτο του 53ου βιβλίου (Β.53.1.1), όπως αναπτύχθηκε λεπτομερέστερα παραπάνω²¹⁶ έχει δώσει τη λύση, όσον αφορά την ύπαρξη του ΝΡΝ και την παραδοχή ότι αποτελεί τον κύριο ναυτικό νόμο, για τον Ατταλειώτη τουλάχιστον.

Ρητές αναφορές από τη χειρόγραφη παράδοση.

Τρία χειρόγραφα μας παρέχουν μία ακόμα μαρτυρία για την ενσωμάτωση του ΝΡΝ στο 53ο βιβλίο. Ο κώδικας *Parisinus gr. 1383* (φ. 211α-β), ο *Monacensis gr. 303* (φ. 187β-188β) και ο *Lipsiensis Bibl. Univ. 44* (φ. 125β-126α). Με τα άρθρα 9, 11, 12 και 15 του 3ου τίτλου του 53ου βιβλίου, παραδίδουν στη συνέχεια την πρώτη παράγραφο του άρθρου 39 του ΝΡΝ με επικεφαλίδα αντίστοιχα: «[ἐκ]ου ΝΓ' βιβλίου) τῶν Βασιλ(ικῶν)», «ἐκ τοῦ πρώτου τί(τλου) ΝΓ' βιβλ(ίου) τῶν βασιλ(ικῶν)», «τοῦ ΝΓ' βιβλίου) τῶν βασιλ(ικῶν)».

και 46 (Τιπ. 2. 168.33) του 2ου μέρους τοποθετούνται στον 9ο τίτλο, ενώ στον 8ο τίτλο τοποθετούνται τα άρθρα, του 2ου επίσης μέρους, 14 και μάλιστα σε δύο σημεία (Τιπ. 2.201.8 και 2.203.28) και 7, στου οποίου το περιεχόμενο «περί τοῦ ἐξοφθαλμῆσαντος» παραπέμπει (Τιπ. 5.151.2). Οι αντιφάσεις φτάνουν σε τέτοιο σημείο ώστε με διαφορά τεσσάρων γραμμών (Τιπ. 5.151.6- 5.151.2 !) το 2ο μέρος να αριθμείται ως 9ος και ως 8ος τίτλος. Λάθη όμως ο Τιπ. έχει και αλλού όπου δίνει π.χ. διαφορετικούς αριθμούς σε άρθρα. Συγκεκριμένα, το 53.5.10 αριθμείται και σωστά ως 10 (Τιπ. 2.67.14-15) και λανθασμένα ως 5 (Τιπ. 2.62.27)· επίσης το 53.5.6 το αριθμείται ως 4 (Τιπ. 3.33.23-24). Σε άλλα σημεία όμως, ο Τιπ. παρέχει ακριβέστερες παραπομπές όπως π.χ. παραπέμπει στο «τέλος» του 53.1.2 (Τιπ. 3.302.13), «περί τὸ τέλος» του 53.3.33 (Τιπ. 3.19.23-24).

216. Βλ. παραπάνω, σ. 56.

Ο κώδικας *Parisinus gr. 1355*, περιέχοντας μίαν Εξάβιβλο εμπλουτισμένη με διατάξεις από τα Βασιλικά αλλά και από όλα σχεδόν τα άλλα βυζαντινά νομοθετήματα, παραδίδει και πολλές διατάξεις από το 53ο βιβλίο αλλά και από το NPN, με ρητή αναφορά σ' αυτόν ως 8ο τίτλο²¹⁷.

Το δίκαιο που τίθεται με το NPN²¹⁸.

Από την άποψη του δικαίου που «τίθεται» με τον NPN παρατηρείται σε γενικές γραμμές ότι σπουδαίες «καινοτομίες» εισάγονται με αυτόν, οι οποίες στο μεν CIC είναι σχεδόν παντελώς άγνωστες, ως προς τα Βασιλικά δε καλύπτουν κενά του 53ου βιβλίου. Οι κυριότερες από αυτές τις καινοτομίες είναι:

Οι διατάξεις σχετικά με τη ναύλωση και τα ναυλοσύμφωνα (άρθρα 8β 23, 24, 25, 29). Ένα σημείο, που είναι από τα πιο ενδιαφέροντα, συνίσταται στο ότι στο N2 (=B.53.8β) η «ναύλωση», αντιμετωπίζεται ως αυτοτελής συμβατική μορφή και διαίτερα ως αμφοτεροβαρής σύμβαση, στην έγγραφη κατάρτιση της οποίας δίδεται αυξημένη ισχύς. Το N2 με τον τρόπο αυτό έχει απαλλάξει τη ναύλωση από τα δεσμά της με τη μίσθωση και έτσι δεν πελαγοδρομεί με τις ρωμαϊκές αγωγές μίσθωσης, εκμίσθωσης, *actio oneris aversi*.

Καινοτομίες στο θέμα της συνεισφοράς σε κοινή αβαρία. Μία τάση η οποία τείνει να γενικευθεί και να αποτελέσει κανόνα είναι ότι η εφαρμογή της επεκτείνεται ώστε να καλύψει, πέρα από την κλασσική (του ρωμαϊκού δικαίου) θεληματική εκβολή στη θάλασσα προς σωτηρία του πλοίου και του φορτίου, όλες τις περιπτώσεις ανωτέρας βίας (η έννοια της οποίας έχει επίσης διευρυνθεί), υπό την προϋπόθεση να μη στοιχειοθετείται υπαιτιότητα. Το διαφορετικό αυτό σύστημα της συνεισφοράς σε κοινή αβαρία, και οι αντιφάσεις ανάμεσα στους τίτλους του 53ου βιβλίου των Βασιλικών και το NPN, παρατηρούνται από τον Heimbach. Ο Zachariae von Lingenthal, σ' αυτές τις αντιφάσεις στηρίζει τις αμφιβολίες του για την ενσωμάτωση του NPN στα Βασιλικά. Ο Ashburner, αντίθετα, επισημαίνει πολύ ορθά ότι ο NPN δεν αρνείται την εφαρμογή της συνεισφοράς όπου το ρωμαϊκό δίκαιο τη δέχεται, αλλά διευρύνει τη σφαίρα εφαρμογής της²¹⁹.

217. Βλ. F ö g e n. HA. 269-333.

218. Λεπτομερής ανάλυση του δικαίου του NPN έχει γίνει εκτός των άλλων και από τον Ashburner στον πρόλογο της έκδοσής του και πρόσφατα από τον Λέτσιο. Στο παρόν ο σκοπός μας δεν είναι να μελετηθεί σε βάθος και να αναλυθεί το δίκαιο του NPN αλλά να προβούμε σε μερικές παρατηρήσεις, οι οποίες θα χρησιμεύσουν ως επιχειρήματα που θεμελιώνουν την ενσωμάτωσή του στα Βασιλικά. Βλ. A s h b u r n e r. NPN. L e t s i o s. NPN.

219. H e i m b a c h. GRR. 280. 337. Z a c h a r i a e. Geschichte. 341. A s h b u r n e r. NPN. cxi.

Η διάταξη (άρθρο 8β.25), που αφορά την αναμονή και υπερανάμονή, δηλαδή τις σταλίες η οποία είναι η μοναδική που υπάρχει σε όλο το σύστημα του βυζαντινορωμαϊκού δικαίου,

Οι διατάξεις σχετικά με την κοινωνία δηλ. τις ναυτικές εταιρείες (άρθρα 8β. 17, 21). Στο Ν2 αναφέρονται εταιρικές μορφές όπως χρεοκοινωνία, κοινωνία ναυκλήρων, κερδοκοινωνία και αποτελούν σημαντικά τεκμήρια για τις μορφές που λαμβάνει η ναυτιλιακή επιχείρηση.

Η ρύθμιση και πρόβλεψη ναυτικών αδικημάτων και ιδιαίτερα ποινικών (άρθρα 8β.1-8). Οι κλοπές εις βάρος του πλοίου, των εμπορών ή των επιβατών· οι σωματικές βλάβες παντός είδους οι οποίες προξενούνται από ναυτικούς ή πάνω στο πλοίο· η υπεξαίρεση φορτίου και απόδραση μαζί με το πλοίο στο εξωτερικό.

Διατάξεις που αφορούν τη σύγκρουση πλοίων (άρθρο 8β. 36).

Διατάξεις που αφορούν τη ναυαγιαίρεση και το δίκαιο του αποσώζοντος (άρθρα 8β. 45-47).

Οι διατάξεις των άρθρων 1-7 του Ν1 (=Β.53.8α), που καθιερώνουν ένα είδος «μισθολόγιο» κατά μερίδια όλων των μελών του πληρώματος ενός πλοίου. Στον κατάλογο οι ναυτικοί αναφέρονται κατά τη σειρά που φαίνεται ότι είχε αξιολογικά η ειδικότητά τους, η οποία σειρά είχε και την ανάλογη κλιμάκωση των αμοιβών, αρχίζοντας από το ναύκληρο και συνεχίζοντας με τον κυβερνήτη, τον πρωρέα, τον ναυπηγό, τον καραβίτη, το ναύτη και τέλος με τον μάγειρα.

Οι διατάξεις των άρθρων 8-13 του Ν1, οι οποίες θεσπίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις πάνω στο πλοίο των πάσης φύσεως επιβατών (εμπορών, άλλων επιβατών, γυναικών και παιδιών), πλὴν των μελών του πληρώματος.

Όλα όσα αναπτύχθηκαν μέχρι τώρα σχετικά με την ενσωμάτωση του ΝΡΝ στο 53ο βιβλίο των Βασιλικών συνοψίζονται στα εξής:

Τα Βασιλικά, όπως επισημάνθηκε, ακολουθούν αυστηρά μια πρακτική. Σε κάθε τίτλο τους, πρώτα τίθενται τα χωρία που προέρχονται από τον Πανδέκτη -τα χωρία από τις Εισηγήσεις κανονικά προηγούνται όμως γενικά σπανίζουν- ακολουθούν αυτά από τον Κώδικα και τέλος αυτά από τις Νεαρές. Οι εξαιρέσεις είναι σπάνιες, αν λάβουμε υπόψη μας το σύνολο του έργου²²⁰. Ο ΝΡΝ - και πιο συγκεκριμένα τα κείμενα που είναι γνωστά ως ΝΡΝ και για τα οποία μιλάμε εν προκειμένω - αν και αναφέρεται στον Πανδέκτη, έχει λάβει τη μορφή που μας παραδίδεται μετά από την

220. Στο 53ο βιβλίο οι εξαιρέσεις είναι συχνές. Άλλωστε οι διατάξεις που περιέχονται στους 7 πρώτους τίτλους του έχουν ληφθεί μόνο από τον Πανδέκτη και τον Κώδικα, αν και παρατηρούμε επίδραση Νεαρών του Λέοντα του ζ'.

νομοθεσία του Ιουστινιανού. Η θέση του συνεπώς έρχεται στο τέλος. Αλλά και σαν ένας αυτοτελής νόμος, με αυτοκρατορική επιβεβαίωση (D.14.2.9), θα είχε θέση στον Κώδικα ή έστω θεωρούμενος Νεαρά, πάλι στο τέλος θα ήταν η θέση του. Και δε μπορεί να τεθεί στο τέλος ενός συγκεκριμένου τίτλου, αφού αφορά το σύνολο του ναυτικού δικαίου και όχι ένα κεφάλαιό του. Αλλοιωτικά θά 'πρεπε να διασπαστεί και τα άρθρα του να ενταχθούν στους εφτά τίτλους του 53ου βιβλίου και όσα, ίσως, περίσσευαν και δεν είχαν θέση σ' αυτούς τους τίτλους να έμπαιναν σ' έναν όγδοο. Αλλά τα Βασιλικά δεν προβαίνουν σε «κωδικοποίηση» με τη σημερινή έννοια. Η διάσπαση του NPN θα δημιουργούσε άλλα προβλήματα. Επιπλέον, ο NPN, είναι ο βασικός ναυτικός νόμος- κώδικας αφού το 53ο βιβλίο αρχίζει με τη διάταξη, που κατηγορηματικά τον αναγνωρίζει ως τον κύριο ναυτικό νόμο, όπως τροποποιημένος ισχύει. Συνεπώς, και υπ' αυτή την άποψη δεν τίθεται θέμα να αριθμηθεί σαν τίτλος, ή τουλάχιστον δεν παίζει ρόλο η αρίθμηση του.

Στη χειρόγραφη όμως παράδοση το πρόβλημα, αν ο NPN αριθμείται ως τίτλος (8ος) του 53ου βιβλίου, επισημαίνεται από αντιφατικές μαρτυρίες όπως η έλλειψη αρίθμησης στους κώδικες Α και Β, η αντιφατική και αλληλοσυγκρουόμενη αρίθμηση στα ΒΣχ., η παράξενη διπλή αρίθμηση στον Τιπ. οι αντιφάσεις στα χειρόγραφα που παραδίδουν τις «επιτιτλώσεις» του εν λόγω βιβλίου και τέλος θετικές μαρτυρίες σε μερικά άλλα χειρόγραφα. Όλα αυτά δεν πρέπει να μας οδηγήσουν στο συμπέρασμα ότι ο NPN είχε τεθεί ως «παράρτημα» αυτού του 53ου βιβλίου από τους ίδιους τους συντάκτες του, αφού δεν προσάγεται κάποιο ισχυρότερο επιχείρημα που να δικαιολογεί την ύπαρξη του μοναδικού και τέτοιου είδους παραρτήματος στα Βασιλικά. Βέβαια, η ένταξη του NPN στα Βασιλικά αποτελεί μία ιδιόζουσα περίπτωση. Άλλο όμως αυτό και άλλο η αποδοχή της ύπαρξης παραρτήματος. Το παράρτημα, επιπλέον, συντίθεται από διατάξεις συνήθως μεταγενέστερες ή συμπληρωματικές σε κάποιο ευρύτερο κείμενο. Ποτέ όμως ο βασικός νόμος δεν αποτελεί παράρτημα. Ενώ αντίθετα, οποιοδήποτε νομοθέτημα με ορθές ρυθμίσεις και αποδεκτό, μπορεί να έχει τεθεί ή ορθότερα ενσωματωθεί στα Βασιλικά, βάσει των όσων προαναγγέλλει ο Πρόλόγός τους²²¹.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί η άποψη ότι ο NPN έπρεπε να τεθεί στην αρχή του 53ου βιβλίου. Στη χειρόγραφη παράδοση υφίσταται κάποια ένδειξη, αφού αναφέρεται σε μία τουλάχιστον περίπτωση (στον κώδικα *Lipsiensis Bibl. Univ.* 44), που αντικρούεται από περισσότερες

221. «... μηδενός νομοθετήματος όρθην φέροντος την ψήφον παραλειφθέντος έκ της άνω του χρόνου φοράς και μέχρι της ήμων βασιλείας τεθεσπισμένων». Βλ. το "Προοίμιον" των Βασιλικών στο S c h m i n c k, Studien, 22 (στήχοι 30-31).

αντίθετες, ως πρώτος τίτλος. Τότε όμως θα ανατρεπόταν η πρακτική που ακολουθούν τα Βασιλικά που τοποθετούν τις Νεαρές στο τέλος κάθε τίτλου, μετά από τον Κώδικα. Και συνεπείς οι συντάκτες των Βασιλικών στην πρακτική αυτή θέτουν το NPN στο τέλος, ως 8ο τίτλο, αποδεχόμενοι τη φύση του ως νομοθετήματος και μάλιστα ως «νομοθετήματος ορθήν φέροντος την ψήφον».

Τελειώνοντας και από όσα αναπτύχθηκαν ως τώρα καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ο NPN, έχοντας εισβάλει από παλαιά στο «Παράρτημα» της Εκλογής, είχε ήδη επιβληθεί και είναι πλήρως αποδεκτός, έτσι ώστε να γίνει απρόσκοπτα η εισδοχή του στα Βασιλικά ευθύς εξ αρχής και να ενσωματωθεί στο 53ο βιβλίο ως 8ος τίτλος του. Η σύνθεσή του 8ου τίτλου είναι εκείνη που παραδίδεται από τους κώδικες Α και Β, δηλαδή ο N1, ο π2 και ο N2 χωρίς κανένα παράρτημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η χειρόγραφη παράδοση

I. Κατάταξη των χειρογράφων και οι μεταξύ τους σχέσεις

Ο πίνακας που ακολουθεί περιλαμβάνει όλα τα χειρόγραφα, τα οποία παραδίδουν κείμενα που έχουν σχέση με το 53ο βιβλίο. Περιλαμβάνονται συνεπώς όχι μόνο οι βασικοί κώδικες Α και Β και εκείνοι που παραδίδουν πίνακες των τίτλων των Βασιλικών, αλλά και όλοι εκείνοι που σώζουν διατάξεις του 53ου βιβλίου είτε στα Παραρτήματα του NPN είτε αυτοτελώς.

ΠΙΝΑΚΑΣ

A Ambrosianus F.106 sup.	Σ Parisinus gr.1383
S ² Ambrosianus Q 25 sup.	– Parisinus gr.1391
F Athonensis, Παντοκράτορος 234	Coisl. 151 Parisinus Coisl. 151
H ² Cryptensis Z γ III	– Parisinus suppl. gr. 627
m Cryptensis Z γ VII	k Parisinus suppl. gr.1351
K Laurentianus gr. 80. 6	Sina. 1117 Sinaiticus 1117
– Lesbicus, Λεζιώνος 191	G Vallicellianus E. 55
Δ Lipsiensis Bibl.Univ.44	– Vaticanus gr. 1168
M Marcianus gr.172 (574)	S Vaticanus gr. 2075 (Basilianus 114)
– Marcianus gr.176	B Vaticanus Barberinianus gr. 578
N Marcianus gr.579	M ² Vaticanus Palatinus gr. 55
Ω Monacensis gr.303	– Vindobonensis iur. gr. 1
P Parisinus gr.1355.	Z Zaborda 121
Paris. 1357 Parisinus gr.1357	

Δύο είναι τα χειρόγραφα που παραδίδουν ένα «πλήρες» κατά μία έννοια κείμενο του 53ου βιβλίου²²². Ο παλιμψηστος κώδικας *Ambrosianus F.106 sup.* (A), του 10ου αιώνα, γνωστός και ως Αμβροσιανό ανθολόγιο, και ο *Barberinianus gr. 578* (B), του τέλους του 11ου με τις αρχές του 12ου αιώνα. Στα δύο αυτά ελληνικά χειρόγραφα προστίθεται και μία λατινική μετάφραση του 53ου βιβλίου, που έγινε από τον Francisco Venturi το έτος 1604 από «άγνωστο» μέχρι πριν μία τριακονταετία χειρόγραφο, η οποία περιέχεται στον κώδικα *Florentinus Riccardianus 2118* (V).

Η ιστορία των τριών αυτών χειρογράφων είναι ενδιαφέρουσα. Στον 5ο τόμο της έκδοσης Heimbach (Λειψία 1850), γίνεται μία προσπάθεια αποκατάστασης του 53ου βιβλίου από τα βοηθήματα που ήταν μέχρι τότε γνωστά²²³. Στη συνέχεια έρχεται η ανακάλυψη του A και οι Ferrini-Mercati εκδίδουν το κείμενο του εν λόγω βιβλίου στο *supplementum alterum* της έκδοσης Heimbach (τόμος 7ος, Λειψία 1897)²²⁴. Στον ίδιο τόμο-συμπλήρωμα δημοσιεύεται και η λατινική μετάφραση του Venturi (οι 6 πρώτοι τίτλοι του 53ου βιβλίου)²²⁵. Λίγο αργότερα, το 1899, ο W. Fischer δημοσιεύει και τη μετάφραση από το Venturi του 8ου τίτλου²²⁶. Οι Scheltema-van der Wal στη μνημειώδη έκδοσή τους των Βασιλικών, έχοντας όλα αυτά υπόψη τους, προβαίνουν στην έκδοση του 53ου βιβλίου το 1974²²⁷. Έρχεται, τέλος, το δημοσίευμα του Simon, το 1978, να προσφέρει ένα νέο χειρόγραφο, το B, συμπεραίνοντας επίσης ότι με μεγάλη πιθανότητα, σχεδόν με βεβαιότητα, μπορεί να υποστηριχθεί ότι ο Venturi έχει χρησιμοποιήσει τούτο το νέο χειρόγραφο²²⁸. Έτσι, μετά από κάθε μία από τις σπουδαίες αυτές εκδόσεις των Βασιλικών, η ανακάλυψη νέου χει-

222. Ως πλήρες κείμενο εννοείται εκείνο που ανήκει σε κάποια «έκδοση» των Βασιλικών (πρώτη ή δεύτερη ή σε κάποιο στάδιο μιας από αυτές) και όχι τα απανθίσματα της SBM και του Αττ. ή ακόμα οι ομάδες άρθρων που παραδίδουν μερικά χειρόγραφα.

223. H e i m b a c h, Βασιλικά, 5, 110-127.

224. H e i m b a c h, Βασιλικά, 7, 96-120.

225. H e i m b a c h, Βασιλικά, 7, 180-185. Πρόκειται, στην ουσία, για επανέκδοση πλουτισμένη με προσθήκες από τον E. C. Ferrini της μετάφρασης, που πρώτος δημοσίευσε ο Karl Eduard Zachariae von Lingenthal. Βλ. Z a c h a r i a e, «Über eine lateinische Übersetzung von Buch 53 der Basiliken», *Kleine Schriften*, 2, 60-81.

226. F i s c h e r, W., «Der Brief Venturis» *BZ*, 8 (1899), 183-190.

227. S c h e l t e m a - v a n d e r W a l, Βασιλικά, A VII, 2435-2479.

228. S i m o n, *Handschriftenstudien*, 343. Οι D. Holwerda και N. van der Wal, στο πρόλογο του τελευταίου τόμου της έκδοσης των Βασιλικών (Groningen 1988), αναγνωρίζουν τη σπουδαιότητα του δημοσιεύματος του Simon και δηλώνουν ότι έχουν κατά νου να φέρουν εις φώς συμπλήρωμα. Βλ. S c h e l t e m a - v a n d e r W a l, Βασιλικά, A VIII, XVIII-XIX.

ρογράφου ανατρέπει τα δεδομένα και καθιστά την έκδοση, όσον αφορά το 53ο βιβλίο, ανεπαρκή.

Το Α είναι ένα παλίμψηστο με τα κοινά (σε ένα παλίμψηστο) προβλήματα ανάγνωσης της εσωτερικής γραφής, στα οποία προστίθενται οι φθορές από χημικά μέσα που χρησιμοποιήθηκαν παλαιότερα με σκοπό να καταστήσουν τη γραφή αυτή περισσότερο εμφανή. Ο Ashburner, τον Ιούνιο του 1906, προσπάθησε να το διαβάσει, αλλά του ήταν αδύνατο να διακρίνει περισσότερο από λέξεις εδώ κι εκεί· περιορίστηκε κατόπιν τούτου στην έκδοση των Ferrini-Mercati²²⁹. Ο Perugi επανέκδοσε μόνο το κείμενο του NPN²³⁰. Η εργασία του και ιδίως η μέθοδος φωτογραφικής αποτύπωσης της εσωτερικής γραφής είναι ενδιαφέρουσα αλλά το αποτέλεσμα δεν δικαιώνει σήμερα τις προσπάθειές του. Άλλωστε δεν επέτυχε σχεδόν τίποτα περισσότερο από όσα διαβάζονται με γυμνό μάτι ή με υπεριώδεις ακτίνες. Οι Scheltema - van der Wal αμφισβητούν και απορρίπτουν την ταυτότητα του κειμένου του Perugi με αυτό των Ferrini-Mercati, τονίζοντας ότι ο Perugi έχει εκδόσει άλλο χειρόγραφο και όχι το Αμβροσιανό²³¹. Γεγονός είναι ότι ο Perugi δεν έχει εκδόσει το Α, ή τουλάχιστον η έκδοσή του αποτελεί συμπίλημα από πολλά χειρόγραφα, ανάμεσά τους και ό,τι μπόρεσε να διαβάσει από το Α και, ενώ ομολογεί ότι δεν μπόρεσε να το διαβάσει, κατηγορεί επιπλέον τους Ferrini και Mercati για δόλο να χρησιμοποιήσαν άλλον κώδικα.

Οι Scheltema-van der Wal, ευθύς εξ αρχής (το 1955, στον πρώτο τόμο της έκδοσης των Βασιλικών), δηλώνουν κατηγορηματικά για το Αμβροσιανό ανθολόγιο ότι δεν είδαν τίποτε περισσότερο ή λιγότερο ούτε κάτι άλλο απ' όσα οι δύο σοφοί άνδρες (ο Ferrini και ο Mercati) διάβασαν. Οι ίδιοι επανέρχονται μεταγενέστερα (το 1973, στον 7ο τόμο της έκδοσης) και επιβεβαιώνουν ότι η γραφή του, εφόσον βέβαια δεν έχει εξαλειφθεί ή δεν κρύβεται κάτω από τη νέα γραφή ή δεν εξαφανίστηκε από τα χημι-

229. Ashburner, NPN, xvii.

230. Iosef Ludovicus Perugi, *Lex Rhodiorum Nautica e codice rescripto bibliothecae Ambrosianae No F. 106 sup. distincto nova lucis ope depicto, Ρώμη* (apud Marcum Liberma Bibli-op.), 1929. Η έκδοση αυτή σήμερα είναι σπανιότατη. Ο ίδιος, παλαιότερα, είχε ασχοληθεί με το NPN και εξέδωσε επίσης κείμενο του νόμου, με δική του αναδιάρθρωση των άρθρων του Ν2 και προσπάθειες γλωσσολογικής ερμηνείας των πηγών του, την οποία έκδοση συνοδεύει με φωτογραφίες του Αμβροσιανού και άλλων χρφ. Βλ. G. L. Perugi, «La Legge Navale dei Rodi», στα *Memorie* του Istituto «Ferrini» dei Palinsesti, 1 (1923), 1-106 (το δημοσίευμα στην ουσία αποτελεί επανέκδοση συμπληρωμένη και διορθωμένη παλαιότερου με τίτλο: «La Legge dei Rodi», *Rivista Grece di Grottaferrata - Roma e l' Oriente*, 4(1914), 9-21, 24-68, 140-154).

231. Βλ. Scheltema - vander Wal, Βασιλικά, A VII, Praefatio, IX σημ. 1.

κά μέσα, είναι ευκολότατο να διαβαστεί²³². Παρατηρούμε επίσης ότι η γραφή του Α (εξυπακούεται, η εσωτερική γραφή) είναι μικρογράμματη, με δεξιά φορά, καθαρή, σταθερή και κομψή και όχι κυρτή, όπως τη χαρακτηρίζει ο Perugi και, αναμφίβολα, πρέπει να τοποθετηθεί στο 10ο αιώνα²³³. Τα ορθογραφικά λάθη είναι τα συνηθισμένα κατά αυτή την εποχή και είναι συχνότατα τα λάθη ιωτακισμού και η εναλλαγή του ο και ω.

Το Β έχει μικρολάθη που οφείλονται εμφανώς σε απροσεξία του γραφέα. Λάθη που μπορούν να διορθωθούν από έναν εκδότη χωρίς να θεωρηθούν αυθαιρεσίες. Το Β επιπλέον προσφέρει το κείμενο του φύλλου που λείπει από το Α (53.3.15 μέχρι 53.5.14). Στη σύγκριση μεταξύ τους, του Β με το Α, παρόλο που το Β είναι νεότερο, διαπιστώνεται ότι δεν υστερεί από το αρχαιότερό του Α. Οι διαφορές ανάμεσά τους είναι πολύ λίγες και όχι σημαντικές ενώ οι ομοιότητές τους είναι χαρακτηριστικές: στο 1.3 (στ. 16) *πιστικὸν ἕτερον* ΑΒ· στο 1.100 (στ. 169) *ἀπαιτεῖσθαι* ΑΒ· η παράλειψη λόγω ομοιοτέλετου του 8α.11 ΑΒΥ· το άρθρο 5.15 το δίνουν τα ΑΒ, το παραλείπει ο V. Τα ορθογραφικά λάθη και των δύο δείχνουν όχι προσεχτικό γραφέα και συγκεκριμένα: στο 8β2 (στ. 120), κλέψη Β, κλέψει Α· στο 8β.7 (στ. 146) κήλην Β, κίλην Α, πηρώση Β, πειρώσει Α· στο 8β15 (στ. 207) εξελίσει Β, ἐξήλησει Α· στο 8β.25 (στ. 271-272) προσθεῖναι ΑΒ· στο 8β27 (στ. 280) όμως, διαφθαρήναι Β, διαφθαρεύειν Α. Τελικά, διαπιστώνουμε από τις ακόλουθες χαρακτηριστικές διαφορές ότι το Β δεν προέρχεται από το Α και συγκεκριμένα: στο 1.3 (στ. 13) ἔδει Β, ἤδει Α· στο 1.5 (στ. 19) πᾶς ὢν Β, ὁ διάγων Α· στο 1.62 (στ. 103 και 104) ἐπιμισθώσω Β, ἐμισθώσω Α, χρεωστειν Β, χρεοσσης Α· στο 1.73 (στ. 141) οὐκ ἐπιγινώσκει ὁ ναύκληρος τὰ φάκτα τῶν ἐπιβατῶν Β (και πολύ κοντά του η μετάφραση του V), οὐκ ἐνάγεται ὁ ναύκληρος διὰ τὸ φάκτον τῶν ἐπιβατῶν Α· στο 5.14 (στ. 39) μεσιαύλου Β, μεσαύλου Α· στο 6.4 (στ. 16) βοηθός Β, βοήθεια Α.

Η λατινική μετάφραση του Venturi παρόλο που χρησίμευσε πολύ στην αποκατάσταση του 53ου βιβλίου (προσφέροντας, εκτός των άλλων, τη μετάφραση έστω των άρθρων που λείπουν από τον Α λόγω της απώλειας ενός φύλλου), γεννούσε επίσης προβλήματα, επειδή έχει μεν πολλές ομοιότητες με το Α, έχει επίσης παραλείψεις, όπως η απουσία του 7ου τίτλου και των άρθρων 30-47 του 8β τίτλου (δηλαδή του τμήματος Ν2 του NPN, ενώ ο π2 είναι πλήρης). Η μετάφραση αυτή, που χρησιμοποιήθηκε

232. Βλ. Scheltema - vander Wal, Βασιλικά, Α Ι, Praefatio, X. τ ω ν ἰ δ ῖ ν, Βασιλικά, Α VII, Praefatio, IX σημ. 1.

233. Τα όσα γράφουν οι Scheltema και Van der Wal, επιβεβαιώνονται πλήρως από τις φωτογραφίες (με υπεριώδεις ακτίνες) των φ. 229β και 69α που έχω στα χέρια μου καθώς και του φ. 37β που προέρχεται από το δημοσίευμα του Perugi, La Legge Navale dei Rodi, ό.π..

κατά κόρον σε παλαιότερες εκδόσεις και των Βασιλικών και του Ναυτικού Νόμου Ροδίων, σήμερα πλέον έχασε τη σπουδαιότητά της, αφού αποδείχθηκε ότι το Β είναι το χειρόγραφο απ' όπου μετάφρασε ο Venturi. Μετά από την πλήρη αντιβολή του V με το Β διαπιστώνεται ότι οι ομοιότητες που επεσήμανε ο Simon πολλαπλασιάζονται και πιο συγκεκριμένα: στο 1.5 (στ. 19) πᾶς ὦν Β (ὁ διάγων Α), *omnes qui* V· στο 6.4 (στ. 16) βοηθός Β (βοήθεια Α), *defensor* V· στο 5.14 (στ. 39) μεσιαύλου Β (μεσαύλου Α), *mesinauli* ο V· τα άρθρα 3.43 και 3.48 παραλείπουν και οι δύο (ενώ ο V παραλείπει επίσης μόνο αυτός τα άρθρα 3.41 και 5.15)· στο 6.5 (στ. 18-19) ὅμως - ἄλιευσαι παραλείπουν και οι δύο· στο 8β.8 (στ. 152-153) ὅσα - ἐκτίμησις παραλείπουν και οι δύο· ακόμα αντιστρέφουν και οι δύο τη σειρά των άρθρων 8β.5 και 8β.6. Αυτές, ιδιαίτερα, οι τελευταίες ομοιότητες σε παραλείψεις συνιστούν συνδυαστικά σφάλματα. Οι διαφορές τους δεν έχουν βαρύνουσα σημασία, ἂν λάβουμε υπόψη ότι η μετάφραση του Venturi έχει λάθη που οφείλονται στην όχι επαρκή γνώση της ελληνικής γλώσσας καθώς επίσης και σε λανθασμένη ανάγνωση: Στο 8β.11 (στ. 172) ἐισστόκεραϊαν Β, *si antenam* V, από παρανόηση ότι πρόκειται για το υποθετικό «εἰ» ενώ είναι φανερή η ανορθογραφία· στο 8β.30(π) (στ. 81) σω^(έντος) Β, παραλείπει ο V, πιθανότατα επειδή δεν μπόρεσε να κατανοήσει τη συντομογραφία. Σε μερικές περιπτώσεις στη μετάφραση του V αφήνονται αυτούσια τα ελληνικά (είτε είναι γράμμα, ή λέξη ακόμα και κείμενο άρθρου), όπως στο 8β.3 (στ. 129) εἶ Β, ενώ ο V παρέχει ένα αδιευκρίνιστο σημείο, που μπορεί να εννοηθεί σαν το βυζαντινό δίφθογγο «ει» με τον ίδιο τονισμό (φιλή και περισπωμένη), στο 2.8 (στ. 24) ὁ ἀζήλιος Β, ὁ ἀήλιος V, στο 5.14 (στ. 39) ὑπὲρ κτηνομισθίων Α Β ὑπὲρ κτινομισθίων V· τέλος, το άρθρο 8α.18 (στ. 39-43), το οποίο ο V αντιγράφει ὅπως έχει χωρίς να το μεταφράσει, δίνει τα εξής χαρακτηριστικά και συνδυαστικά σφάλματα: καθὸ δὴ ΒV, καθὸ δεῖ Α· χρῆν νάειν ΒV, χρηννύειν Α· καταθηρίον Β, κατὰ θήριον V, κατὰ θερίων Α· καταπλοῦν Β, κατὰ πλοῦν AV· καθὼς οὔν ΒV, καθὼς ἄν Α· ἐπιπεμπέτ Β, ἐπὶ πέμπε τ V· ἐπιχρίννυται ΒV, ἐπιχρήννυται Α. Στην αρίθμηση των τίτλων ο V είναι ασαφής. Μπορεί να εξηγηθεί μέχρις ενός σημείου η εμμονή του στο να δίνει το 53ο βιβλίο ως *libri tertii* ή *libri III* (στους 2ο, 4ο, 5ο και 6ο τίτλους) αφού και στο Β συγχέεται το τελικό Ν του BIBAION με το Ν του αριθμού ΝΓ', δηλαδή BIBAIONΓ' (στον πρώτο τίτλο), και Β^(βλίων) Γ' (στο δεύτερο), αλλά δεν εξηγείται το *liber quartus* και *libri IIII* προκειμένου για τον πρώτο και τρίτο τίτλο. Το ίδιο γίνεται και ὅσον αφορά τους τίτλους που αριθμούνται οι τρεις πρώτοι σωστά, αλλά οι επόμενοι 4ος, 5ος και 6ος αριθμούνται ως *quintus*, VI, sept. αντίστοιχα, δηλαδή κατὰ ένα αριθμό περισσότερο. Μόνο ως προϊόν των αυθαιρεσιών του Venturi, που είναι συχνές ἄλλωστε, μπορούν να εξηγηθούν.

Συνοψίζοντας τα όσα εξετάθηκαν παραπάνω και επειδή ο μεν V προέρχεται κατ' ευθείαν από το B και συνεπώς δεν έχει πια ιδιαίτερη θέση στη χειρόγραφη παράδοση το δε A παρουσιάζει τα πολλαπλά προβλήματα ανάγνωσής του (που έχουν ήδη εκτεθεί), τελικά, απομένει το B ως το μόνο χειρόγραφο που μας παραδίδει ένα πλήρες κείμενο του 53ου βιβλίου - με την έννοια που έχει δοθεί στο «πλήρες». Το B, συνεπώς, είναι το μοναδικό χειρόγραφο στο οποίο μπορεί να βασιστεί μία κριτική έκδοση. Επιπλέον, εφόσον μαρτυρίες, προσθήκες και διορθώσεις σε επί μέρους σημεία μπορεί να προέλθουν από πολλές άλλες πηγές, δεν επιτρέπεται να αγνοηθούν αυτές οι πηγές, οι οποίες είναι:

«Αί τῶν Βασιλικῶν βιβλίων ἐπιτιτλώσεις».

Τρία χειρόγραφα (για τα οποία έγινε επίσης λόγος παραπάνω) παραδίδουν πίνακες των τίτλων των Βασιλικών και ανάμεσά τους και τους τίτλους του 53ου βιβλίου: οι κώδικες *Parisinus Coislianus 151*, *Parisinus gr. 1357* και *Athonensis Παντοκράτορος 234*²³⁴. Η βοήθεια που προσφέρουν στην αποκατάσταση του κειμένου του 53ου βιβλίου των Βασιλικών συνίσταται στο ότι παρέχουν μαρτυρίες για τη σύνθεση του εν λόγω βιβλίου και συγκεκριμένα για τον αριθμό των τίτλων του, για τη θέση (σεφρά) που έχει ο καθένας τίτλος, καθώς και για το ακριβές κείμενο των επικεφαλίδων των τίτλων. Το χειρόγραφο της Μονής Παντοκράτορος 234, περιέχει επιπλέον τμήμα του NPN (το N1 και τον π2).

Τα παράγωγα των Βασιλικών. Η περίπτωση του «Τιπούκειτου».

Ο Τιπούκειτος είναι ένα αναλυτικό ευρετήριο των Βασιλικών (τί, πού, κείται), που συνέταξε ο Μ. Κριτής Πατζής, κατά τα τέλη του 11ου αιώνα²³⁵. Ακολουθεί πιστά τη διάρθρωση των Βασιλικών και περιέχει όλες τις διατάξεις τους διατυπωμένες πολύ περιληπτικά (δίνει ιδιαίτερα την αρχή της πρώτης φράσης τους). Στο τέλος κάθε τίτλου προστέθηκαν παραπομπές, όχι όμως εξαντλητικές. Ο Τιπούκειτος σώζεται μόνο στο κώδικα *Vaticanus gr. 853* και έχει εκδοθεί από τους C. Ferrini - J. Mercati - Fr. Dölger - S. Hörmann Stepski-Doliwa - E. Seidl²³⁶.

Ο Τιπούκειτος αποτελεί βασική πηγή για την αποκατάσταση του 53ου βιβλίου επειδή μνημονεύει πολλά άρθρα που λείπουν από τα χειρόγραφα

234. Αλλά και ο Μινωίδης Μηνάς (M. Mynas), στην έκθεσή του που περιέχεται στον κώδικα *Parisinus suppl. gr. 1351* (φ.39β-42α), αντιγράφει χειρόγραφο της Μονής Παντοκράτορος με τα ίδια περιεχόμενα, το οποίο είναι το 234. Βλ. και S i m o n. *Handschriftenstudien*. 344.

235. Βλ. Τ ρ ω ι ά ν ο ς, *Πηγές*, 201.

236. Η παραπομπή στον Τιπ. γίνεται ως εξής: Ο πρώτος αριθμός αναφέρεται στον τόμο της έκδοσης και ακολουθούν ο αριθμός της σελίδας και ο αριθμός του στίχου.

B και A και ειδικότερα: στον 1ο τίτλο τα 12, 13, 15, 16, 28, 51, 52, 63, 72, 80, 81, 86, στον 2ο τίτλο το 3, στον 3ο τίτλο το 43, στον 5ο τα 13-16 και στον 7ο το 16²³⁷. Μερικών από αυτά τα άρθρα (1.52, 5.13-16), αναφέρεται μόνο ο αριθμός χωρίς κανένα άλλο στοιχείο για το κείμενό τους.

Τα παράγωγα των Βασιλικών. Έργα που περιέχουν απανθίσματα:

Η «Μεγάλη Σύνοψις των Βασιλικών» (Synopsis Basilicorum Major).

Η SBM είναι από τα έργα αποφασιστικής σημασίας, τα οποία χρησιμοποιούνται για τη συμπλήρωση και αποκατάσταση του κειμένου των Βασιλικών. Η σύνταξή της τοποθετείται μάλλον γύρω στα μέσα του 10ου αιώνα. Όπως είναι γνωστό αποτελεί μία «σύνοψη» των Βασιλικών, στην οποία οι διατάξεις έχουν υπαχθεί στα 24 αλφαβητικά στοιχεία σύμφωνα με το περιεχόμενο τους και πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με το αρχικό γράμμα της βασικής λέξης από το αντικείμενο της κάθε διάταξης²³⁸. Επιπλέον, στην αρχή της καθεμιάς διάταξης αναγράφεται η ακριβής παραπομπή της στα Βασιλικά (αριθμός βιβλίου, τίτλος, άρθρο). Με αυτό τον τρόπο ο Βυζαντινός αναγνώστης μπορούσε εύκολα να ανατρέξει στα Βασιλικά ενώ σήμερα μας παρέχεται επίσης μία βέβαιη μαρτυρία, που μας επιτρέπει να τοποθετήσουμε (επανεντάξουμε) τη διάταξη στο κείμενο των Βασιλικών. Πιθανόν μάλιστα η SBM, επειδή ήταν έργο εύχρηστο και με μικρό όγκο σε σύγκριση με τα Βασιλικά, να συνετέλεσε στον περιορισμό της αντιγραφής τους. Τούτο είχε ως συνέπεια, η SBM να σώζεται σε πάρα πολλά και αξιολογά χειρόγραφα πλουτισμένη με παραρτήματα και σχόλια δείχνοντας έτσι τη συνεχή και σε μεγάλη κλίμακα χρήση της, ενώ τα Βασιλικά να έχουν απωλεσθεί ως σύνολο, αφού δεν σώζεται κανένα χειρόγραφο που να παραδίδει όλο το κείμενό τους.

Η SBM ειδικά για το 53ο βιβλίο είναι ένα από τα κυριότερα βοηθήματα. Για τους παλαιότερους εκδότες, ιδιαίτερα πριν από την ανακάλυψη και δημοσίευση του A υπήρξε το βασικό βοήθημα. Σήμερα, που έχουμε στα χέρια μας τα χειρόγραφα A και B, η SBM χρησιμεύει ως μία επιπλέον μαρτυρία για τη συγκρότηση του 53ου βιβλίου και για αρκετές διατάξεις του και συνεπώς ως ένα από τα κείμενα που εντάσσονται γενικά στη χειρόγραφη παράδοσή του²³⁹. Για τους ίδιους λόγους, παρά το ότι η έκδοση

237. Από αυτά τα άρθρα, τα 1.63 και 3.43 τα παραδίδουν επίσης η SBM και τα ΒΣχ.

238. Π.χ. τα περί αγωγών έχουν τεθεί στο στοιχείο Α, τα ναυτικά στο Ν, τα περί φόνων στο Φ. Το κριτήριο της υπαγωγής σε ένα αλφαβητικό στοιχείο δεν είναι πάντοτε επιτυχές - βέβαια, σύμφωνα με τις σημερινές αντιλήψεις. Σε τελική ανάλυση, αυτού του είδους η ευρετηρίαση λειτουργεί και καθιστά τη Σύνοψη, σε σύγκριση με τα Βασιλικά, περισσότερο εύχρηστο. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη SBM, βλ. Τ ρ ω ι ά ν ο ς, Πηγές, 199-201.

239. Στη SBM, συγκεκριμένα στα στοιχεία Α (VXVIII «περί αγοράσις καὶ πράσε-

του Zachariae, όπως είναι γνωστό, έχει αρκετές ελλείψεις, δεν κρίνεται απαραίτητη η προσφυγή σε άλλους κώδικες. Άλλωστε δύο κώδικες, ο *Marcianus gr. 176* και ο *Vindobonensis iur. gr. 1*, που εντάσσονται στην οικογένεια A (A1 και A3 αντίστοιχα)²⁴⁰, έχουν ληφθεί υπόψη και δεν προσέφεραν τίποτε περισσότερο, εκτός από την ύπαρξη μερικών άρθρων του N2, επιπλέον των όσων παραδίδει η SBM.

Το «Νομικόν Ποίημα» του Μιχαήλ Ατταλειώτη.

Το Νομικόν Ποίημα (ή Πόνημα Νομικόν), που συντάχθηκε από τον Μιχαήλ Ατταλειώτη πιθανόν το 1073/1074, έχει ως κύρια πηγή του τα Βασιλικά, στα οποία και παραπέμπει ρητά στην αρχή κάθε τίτλου του, με γενική μόνο αναφορά του αριθμού του σχετικού βιβλίου²⁴¹. Για το λόγο αυτό αποτελεί ένα από τα έργα που βοηθούν στη συμπλήρωση και αποκατάσταση του κειμένου των Βασιλικών. Όσον αφορά το 53ο βιβλίο, στον σχετικό 32ο τίτλο του δίνει ελάχιστες διατάξεις.

Το Πόνημα Νομικόν εκδόθηκε από τον Λ. Σγούτα από ένα μόνο χειρόγραφο. Προστρέχοντας και σε άλλα, αντιπροσωπευτικά επίσης, χειρόγραφα δεν διαπιστώνονται διαφορές ως προς τον 32ο τίτλο. Ως εκ τούτου οι παραπομπές γίνονται στην έκδοση Σγούτα.

Τα «Σχόλια» των Βασιλικών.

Τα Σχόλια, όπως είναι γνωστό, εμφανίζονται σε αρκετά χειρόγραφα των Βασιλικών μαζί με το κείμενο. Η θεωρία διακρίνει τα σχόλια αυτά σε Παλαιά, που προέρχονται από τα έργα των αντικηνησώρων ή των σχολαστικών και σε Νέα, που προέρχονται από νομικούς του 11ου αιώνα ή και νεότερους²⁴².

Σχόλια που να συνοδεύουν το 53ο βιβλίο δεν έχουν σωθεί. Σώζονται

ως οἶνου», XXXVI «περὶ ἀλιέων καὶ ἀλιείας», L XIV «περὶ τῶν ἀρπαγᾶς ἐξ ἐφόδου ποιούντων, εἴτε ἀπ' ἀγροῦ εἴτε ἐξ ἐμπρησμοῦ ἢ καταπτώσεως»). Ε (XXVI «περὶ ἐντολῶν καὶ ἐντολέων»). Λ (I «περὶ λεγάτων»). Ν (I «περὶ ναυτικῶν ἐνοχῶν καὶ παντοίων ἀγωγῶν τῶν κινουμένων περὶ πλοίων καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς ἐμπλεόντων, ναυκληρῶν, πιστικῶν, ναυτῶν, ἐμπόρων τε καὶ λοιπῶν ἐπιβατῶν, καὶ περὶ ναυαγίου») καὶ Χ (II «περὶ χρέους ἀπαιτήσεως, καὶ περὶ τῶν χρεωστουμένων καὶ χρεωστομένων ...»). III «περὶ χρέους δημοσίου καὶ προικιμαίου καὶ ιδιωτικοῦ, καὶ περὶ προσιμῆσεως αὐτῶν»). ἀπανθίζονται διατάξεις ἀπὸ ὅλους τοὺς τίτλους τοῦ 53ου βιβλίου. Μία εἰδικὰ διάταξη ἡ 1.33 σώζεται μόνο ἀπ' αὐτὴν καὶ μάλιστα ὡς σχόλιο.

240. Βλ. S v o r o n o s. SBM.

241. Για το Νομικόν Ποίημα βλ. παραπάνω, σ. 56 καὶ 190, ὅπου ἀναπτύχθηκαν λεπτομερέστερα τὰ σχετικὰ μετὰ τὸ ἐν λόγω ἔργο.

242. Βλ. Τ ρ ω ι ἄ ν ο ς, Πηγές 204-206, ὅπου ἐκτίθενται λεπτομερέστερα ὅλα τὰ σχετικὰ μετὰ τὰ σχόλια. Για τὸ κείμενό τους ἀνατρέχουμε στὴν ἐκδοση Scheltema - Holwerda - van der Val. Ἡ παραπομπή γίνεται ὡς ἐξῆς: Ὁ πρῶτος ἀριθμὸς ἀναφέρεται στὴ σελίδα τῆς ἐκδόσεως καὶ ἀκολουθεῖ ὁ ἀριθμὸς τοῦ στίχου.

όμως σχόλια, πάνω σε άλλα βιβλία των Βασιλικών που αναφέρουν και παραπέμπουν σε διατάξεις και των 8 τίτλων του 53ου βιβλίου. Πρόκειται βέβαια για Νέα Σχόλια αφού η αναφορά και παραπομπή σε τίτλους και άρθρα του 53ου βιβλίου προϋποθέτει της ύπαρξη των Βασιλικών. Έτσι αυτά τα σχόλια συντείνουν στην αποκατάσταση του κειμένου του 53ου βιβλίου. Επιπλέον, μερικά από αυτά αναφέρουν διατάξεις άγνωστες από άλλες πηγές, τα άρθρα 1.37, 5.5, 5.6, 5.17, αλλά δυστυχώς παραδίδεται μόνο η απλή αναφορά του βιβλίου, τίτλου και αριθμού τους²⁴³. Ορισμένα σχόλια παραπέμπουν σε λανθασμένο αριθμό άρθρου (το 3.40 αριθμείται 20, το 1.73 αριθμείται 71), ενώ σε άλλο σχόλιο παραλείπεται ο αριθμός του άρθρου (το 1.63)²⁴⁴.

Αποσπάσματα.

Πολλά χειρόγραφα παραδίδουν αποσπάσματα, τα οποία παρέχουν στοιχεία από αποδείξεις μέχρι απλώς ενδείξεις ότι προέρχονται από το 53ο βιβλίο. Συγκεκριμένα, συναντώνται αποσπάσματα, τα οποία ρητώς αναφέρουν την προέλευσή τους από το εν λόγω βιβλίο και άλλα για τα οποία οι ενδείξεις και το περιεχόμενό τους πιθανολογούν την προέλευσή τους.

Η «Αυξημένη Εξάβιβλος» (*Hexabiblos aucta*).

Ο κώδικας *Parisinus gr. 1355* περιέχει την Εξάβιβλο του Αρμενόπουλου σε μία επανυξημένη μορφή τη γνωστή ως *Hexabiblos aucta*. Το ενδιαφέρον σημείο είναι ότι ανάμεσα στις διατάξεις της Εξαβίβλου παραδίδει πολλές διατάξεις από το 53ο βιβλίο και μάλιστα με ρητή αναφορά του εν λόγω βιβλίου και του σχετικού τίτλου.

Η «Αυξημένη Εισαγωγή» (*Eisagoge aucta*).

Για το εν λόγω έργο έχουν αναφερθεί αρκετά και στα Παραρτήματα του NPN (παραδίδει το Π1α και ιδιαίτερα το Π1δ) και στις αποδείξεις για την ενσωμάτωση του NPN στα Βασιλικά (στο 53ο βιβλίο), επειδή ένας κλάδος από τα χειρόγραφα του παρέχει ένα άρθρο του Ν2 με ρητή παραπομπή στο 53ο βιβλίο.

Τα «Παραρτήματα» του NPN.

Όπως αναπτύχθηκε λεπτομερέστερα στην οικεία θέση, τα περισσότερα παραρτήματα του NPN έχουν ως κύρια πηγή τους το 53ο βιβλίο των

243. Στα ΒΣχ. συναντάμε επίσης την απλή αναφορά πολλών άρθρων (μόνο το βιβλίο, τίτλο και αριθμό), και συγκεκριμένα: 1ος τίτλος τα 1, 2, 3, 4, 6, 12, 15, 17, 37· 2ος τίτλος το 6· 3ος τίτλος τα 19-25, 33, 43· 5ος τίτλος τα 4-7, 16-20.

244. Σχετικά με το 53.3.40 παρατηρείται επίσης ότι το σχόλιο ΒΣχ.672.28-30 (B.13.2.1) το οποίο το αναφέρει με διαφορετική αρίθμηση, την αγωγή την ονομάζει ως η «δεπόσιτου», ενώ στο άρθρο των Βασιλικών ονομάζεται «περί καταθήκης». Πρόκειται βέβαια για ένα από τα συνηθισμένα φαινόμενα λατινισμού.

Βασιλικών. Συνεπώς συντελούν και αυτά ιδιαίτερα στην επιβεβαίωση διατάξεων του 53ου βιβλίου.

Διάφορα άλλα αποσπάσματα.

Υπάρχουν χειρόγραφα που περιέχουν αποσπάσματα από τα 53ο βιβλίο. Η παράθεση των αποσπασμάτων αυτών γίνεται κατά κάποιο τρόπο τυχαία και όχι όπως στις προηγούμενες περιπτώσεις, στις οποίες τα αποσπάσματα έχουν τεθεί ενσυνείδητα είτε π.χ. ως παράρτημα κάποιας ευρύτερης συλλογής, ή ως παράρτημα του NPN ή για κάποιο άλλο λόγο. Ορισμένα από αυτά τα αποσπάσματα προέρχονται από άλλες άμεσες ή έμμεσες πηγές, όπως η SBM, ο Αττ., η Μικρή Σύνοψη, η Εξάβιβλος κ.ά. Δεδομένου του ότι όλα τα παραπάνω έργα και συλλογές είναι παράγωγα των Βασιλικών ή προέρχονται έμμεσα από εκείνα πάλι καταλήγουμε στο 53ο βιβλίο ως απώτατη πηγή.

II Ειδικότερα προβλήματα της χειρόγραφης παράδοσης

Εκτός από το γενικό πρόβλημα την αποκατάστασης-έκδοσης του 53ου βιβλίου των Βασιλικών, εξαιτίας αυτής της ελλιπούς χειρόγραφης παράδοσης του και ορισμένων αντιφάσεων και σφαλμάτων που παραδίδουν τα χειρόγραφα και τα γενικά βοηθήματα, που αναφέρθηκαν παραπάνω (Τιπ. SBM, ΒΣχ., Αττ.), ανακύπτουν μερικότερα, αλλά εξίσου σημαντικά προβλήματα τα οποία δεν παύουν να είναι και προβλήματα της έκδοσης.

Τα άρθρα που λείπουν.

Ένα ιδιότυπο και δυσεπίλυτο πρόβλημα ειδικά του 53ου βιβλίου είναι τα άρθρα που λείπουν. Πιο συγκεκριμένα και τα δύο βασικά χειρόγραφα και ο *Barberinianus* και το *Αμβροσιανό* ανθολόγιο εμφανίζονται να έχουν κάνει μία ανθολόγηση από το 53ο βιβλίο αλλά τα άρθρα που ανθολογούνται κρατούν τους παλαιούς αριθμούς τους και συνεπώς συναριθμούν άρθρα, που όμως τα παραλείπουν.

Το πρόβλημα εμφανίζεται οξύτερο στον 1ο τίτλο, όπου αριθμούνται 105 άρθρα, αλλά δίνεται το κείμενο μόνο των 44. Στο 2ο τίτλο δίνονται 11 από τα 13, στον 3ο 38 από τα 48, στον 4ο όλα (και τα 4), στον 5ο 15 από τα 20, στον 6ο 10 από τα 12, στον 7ο 16 από τα 19. Στον 8ο, τέλος, τίτλο δίνονται όλα τα άρθρα του NPN (και του N1 και του N2) χωρίς εξαίρεση²⁴⁵.

Είναι όμως αρκετά ενδιαφέρον το ότι ο Τιπ. ακολουθεί χωρίς παρέκκλιση την εκτεταμένη αρίθμηση. Δίνει κιόλας, όπως παρατηρήθηκε παραπάνω, την αρχή αρκετών άρθρων που λείπουν από τα χειρόγραφα Α και Β. Η SBM, αντίθετα, δείχνει ότι γνωρίζει ένα βραχύτερο κείμενο του 53ου βιβλίου, από το οποίο λείπουν πολλά άρθρα που συμπίπτουν σχεδόν με τα ελλείποντα από το Β και κυρίως έχει νέα, συνεχή αρίθμηση, στην οποία αγνοούνται τα ελλείποντα²⁴⁶.

Οι Scheltema-van der Wal περιγράφουν την κατάσταση και υποστηρί-

245. Είναι αξιοσημείωτο το ότι από τον 8ο τίτλο, το NPN, δεν παραλείπεται από καμία πηγή κανένα άρθρο! Η απουσία του 8α.11 οφείλεται εμφανέστατα σε παραλείψη λόγω ομοιοτέλεστου. Τα άρθρα που παραλείπονται από τους άλλους τίτλους είναι τα εξής: 1ος τίτλος τα 14, 21-25, 34-39, 41-47, 49, 50, 53, 55, 57, 61, 64, 67, 68, 71, 74, 75, 79, 82, 83, 87-89, 92, 94-99, 101-104· 2ος τίτλος το 1· 3ος τίτλος τα 6, 7, 29, 42, 47· 5ος τίτλος τα 9, 11· 6ος τίτλος τα 6, 10· 7ος τίτλος το 14.

246. Παρατηρούμε ότι η αρίθμηση της SBM συμπίπτει σχεδόν απόλυτα με μία υποθετική αρίθμηση μόνο των άρθρων που δίνει ο Β, αν συναριθμηθούν και εκείνα που η ίδια (SBM) σώζει. Π.χ. τα 1.31-33 αριθμούνται 1.15-17, το 1.63 (που παραλείπεται από το Β) αριθμείται 25 θέμα γ', το 1.73 αριθμείται 31, το 1.85 αριθμείται 39. Για τον 8ο τίτλο δε γίνεται λόγος επειδή προκύπτει εμφανέστατα ότι η SBM γνωρίζει κείμενο που περιέχει όλα τα άρθρα του N2 από το οποίο ανθολογεί.

ζουν ότι, κατά τη γνώμη τους, οι αριθμοί των άρθρων που επιλέχθηκαν από το (υποτιθέμενο κατ' αυτούς) έργο περί του ναυτικού δικαίου και συγκρότησαν τους τίτλους 1-7 του 53ου βιβλίου δεν άλλαξαν, όσο δεν άλλαξαν και οι αριθμοί των αποσπασμάτων του Πανδέκτη²⁴⁷. Δεν εξηγείται όμως με αυτήν τη θεωρία η μεγάλη διαφορά που παρατηρείται ανάμεσα στον Τιπούκειτο (κατά κύριο λόγο) και στα Σχόλια των Βασιλικών αφ ενός και στα χειρόγραφα Α και Β αφ ετέρου, τα οποία παραλείπουν πολλά άρθρα τόσα όσα δεν δικαιολογούνται από τυχόν παραλήψεις τους.

Από όλα όσα έχουν εκτεθεί παραπάνω συμπεραίνουμε ότι τα χειρόγραφα Α και Β ακολουθούν ένα κείμενο των Βασιλικών από το οποίο έχουν αφαιρεθεί αρκετά άρθρα. Ίσως θα ήταν πλησιέστερα στην αλήθεια η υπόθεση ότι τα άρθρα αυτά έχουν κατά κάποιο τρόπο «διαγραφεί» (όπως σήμερα διαγράφουμε με χιαστί γραμμές ένα τμήμα κειμένου). Η διαγραφή των άρθρων αυτών δεν έφτασε μέχρι το σημείο να αλλάξει και η αρίθμηση. Να ανήκουν σε ένα πρώιμο στάδιο της 1ης έκδοσης, όπως διατείνεται ο van Bochove²⁴⁸, είναι αδύνατο γιατί τότε η αρίθμηση θα ήταν συνεχής και όχι όπως παρουσιάζεται με τα μεγάλα κενά στα Α και Β. Είναι αδύνατον επίσης να ανήκουν τα εν λόγω χειρόγραφα (Α και Β) στην υποτιθέμενη δεύτερη έκδοση, εάν δεχθούμε ότι αυτή πραγματοποιήθηκε στις αρχές του 11ου αιώνα, για τους εξής λόγους: Το χειρόγραφο Α είναι προγενέστερο, η SBM που γνωρίζει κείμενο με τις περικοπές και νέα συνεχή αρίθμηση συντάχθηκε γύρω στα μέσα του 10ου αιώνα, ενώ γνωρίζουμε ότι ο συντάκτης του Τιπ. ο μεγάλος κριτής Πατζής έζησε γύρω στα τέλη του 11ου αιώνα, δηλαδή μετά τη δεύτερη έκδοση.

Υποθέτουμε ότι τα χειρόγραφα Α και Β προέρχονται από ένα αρχέτυπο, από το οποίο έχουν «διαγραφεί» ορισμένα άρθρα, αλλά δεν διορθώθηκε η αρίθμηση ούτε πριν ούτε κατά την αντιγραφή. Στην αντιγραφή όμως εμφίλοχώρησε το εξής σφάλμα, συνδυαστικό για τα ΑΒ, διαχωριστικό για τη SBM, τον Τιπ. και τα ΒΣχ.: αυτό το σφάλμα είναι η παράλειψη των άρθρων (1.63, 3.43), τα οποία δίνουν η SBM (η SBM δίνει επίσης το 1.33 σε σχόλιο), ο Τιπ. και τα ΒΣχ. και ανήκουν, αναμφισβήτητα, στο 53ο βιβλίο²⁴⁹. Η προσωνυμία «ανθολόγιο» που έχει δοθεί στο Α (και επεκτείνεται στο Β), εάν έχει την έννοια ότι κάποια επιλογή διατάξεων έγινε από κάποιον για

247. Scheltema - vander Wal, *Βασιλικά*. Α VII, XVIII και ιδιαίτερα σημ. 1.

248. van Bochove, *To Date*, 107 επ.

249. Από αυτό το πρόβλημα γεννώνται πολλά ερωτήματα. Οι απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά είναι παρακινδυνευμένες και χρειάζεται μελέτη, που ξεφεύγει από τα όρια του παρόντος. Αν το πρόβλημα θεωρηθεί γενικό, τότε έχουμε μπροστά μας ένα σημαντικότερο παράδειγμα της εργασίας «αποκάθαρσης» των Βασιλικών εν όψει μιάς νέας «έκδοσης» τους βελτιωμένης και απαλλαγμένης από επαναλήψεις και περιττολογίες.

κάποια αιτία, πιθανόν για να καλύψει ιδιωτικές ανάγκες, και συνεπώς το μόνο που προσφέρουν το Α και το Β είναι οι μαρτυρίες για την ύπαρξη διατάξεων των Βασιλικών που αλλοιώτικα θα είχαν χαθεί, ως προς το 53ο βιβλίο τουλάχιστον, κατά τη γνώμη μου, δεν αποδίδει την πραγματικότητα. Διότι η σύμπτωση των επιλεγμένων-ανθολογημένων διατάξεων (πάντοτε του 53ου βιβλίου) από το Α και το Β με αυτές που υπάρχουν στη SBM οδηγεί στο συμπέρασμα ότι έχουν κοινό προπάτορα, ο οποίος προέρχεται από χειρόγραφο που περιείχε ένα πλουσιότερο ως προς τον αριθμό των διατάξεων κείμενο των Βασιλικών. Συνεπώς η SBM αντιπροσωπεύει, όπως το δηλώνει άλλωστε η ονομασία της, μια σύνοψη των Βασιλικών, η οποία έχει προκύψει από χειρόγραφο, διορθωμένο πιά αλλά με κοινό προπάτορα με τα Α και Β. Και αυτά τα χειρόγραφα παραδίδουν την περίφημη 2η έκδοση των Βασιλικών «στη γέννησή» της, αντιγράφοντας (με τις παραλείψεις και τα σφάλματά τους) ένα χειρόγραφο-σχέδιο.

Και πάλι γεννάται το ερώτημα. Ο Τιπούκειτος και τα ΒΣχ. ποιό κείμενο των Βασιλικών (αλλοιώτικα ποιά έκδοση) είχαν υπόψη τους; Και τα μεν ΒΣχ., ανάλογα με το χρόνο που έχουν συνταχθεί, μπορεί να γνωρίζουν κατά περίπτωση και την πρώτη έκδοση και τη δεύτερη. Ο Τιπούκειτος όμως γνωρίζει αναμφισβήτητα ένα κείμενο χωρίς τις περιχοπές που υπάρχουν στα Α και Β και στη SBM. Τελικά μας επιτρέπεται να διατυπώσουμε τη γνώμη ότι το κείμενο το οποίο αποδελτιώνει με τον τρόπο του ο Τιπ. ήταν η πιθανολογούμενη πρώτη έκδοση των Βασιλικών. Παραμένει όμως αναπάντητο το ερώτημα γιατί ο Πατζής, αφού ήδη είχε γίνει η δεύτερη έκδοση, να μεταχειρίζεται χειρόγραφο της πρώτης;

Ο 7ος τίτλος έχει θέση στο 53ο βιβλίο;

Ο Zachariae αναρωτιέται γιατί ο τίτλος *περί πράσεως και αγορασίας οίνου* έχει τεθεί στο 53ο βιβλίο και μάλιστα ως 7ος τίτλος και πριν το NPN ενώ δεν αφορά το ναυτικό δίκαιο²⁵⁰. Ο Pardessus τονίζει ότι είναι δύσκολο να εξηγηθεί η θέση του σε ένα βιβλίο που αφορά το ναυτικό δίκαιο, αλλά το γεγονός είναι ότι βρίσκεται αναμφίβολα εκεί²⁵¹. Ο Venturi τον παραλείπει, αλλά δεν γνωρίζουμε αν η παράλειψή του οφείλεται στις δυσκολίες της μετάφρασης ή στο ότι πίστευε ότι δεν έχει σχέση με το ναυτικό δίκαιο.

Στη χειρόγραφη παράδοση της SBM (στοιχείο Α.18), ο τίτλος αριθμείται ως 17ος αλλά πρόκειται προφανώς για σφάλμα. Σφάλμα που το διορθώνει χωρίς ιδιαίτερο σχόλιο ο Zachariae στην έκδοσή του²⁵².

250. Zachariae. *Kleine Schriften*. VII, σημ.2.

251. Βλ. Pardessus. I, 158 (σημ. 1), 162.

252. Βλ. SBM, 57, όπου υποσημειώνει: «Lege ζ».

Ο τίτλοςπραγματεύεται μεν την αγοραπωλησία κρασιού αλλά δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η ναυτική εμπορία κατά ένα μεγάλο μέρος (στην ανατολική Μεσόγειο) ασχολείται με τη θαλάσσια μεταφορά κρασιού. Το στάρι, το λάδι και το κρασί είναι βασικά προϊόντα που μεταφέρονται με πλοίο και μάλιστα σε ποσότητες. Η σπουδαιότητα αυτής της μεταφοράς εμφανίζεται και από το NPN, ο οποίος της αφιερώνει δύο άρθρα του: το άρθρο 8β.39, που αναφέρεται σε «πλοῖον μεστὸν σίτου ἢ οἴνου ἢ ἐλαίου ἀρμενίζον» και το άρθρο 8β.38, που αναφέρεται σε «πλοῖον πεφορτωμένον σίτον».

Αν προσπαθήσει κανείς να μπει στη λογική του συντάκτη των Βασιλικών του οποίου βασική επιδίωξη είναι η συγκέντρωση των διατάξεων που πραγματεύονται το ίδιο θέμα εύκολότερα γίνεται κατανοητό γιατί αυτός ο τίτλος μπαίνει ως 7ος και μάλιστα πριν από το NPN. Το κρασί ως γενικό θέμα του εν λόγω τίτλου όπως ειπώθηκε έχει σχέση με τη θαλάσσια μεταφορά. Δεν είναι συνεπώς εντελώς άσχετο με τη γενική θεματολογία του 53ου βιβλίου. Κατά τη γνώμη μου, το κλειδί για τη λύση του προβλήματος μας το παρέχει το άρθρο 7.13, που τελειώνει με την εξής φράση: «Καὶ ταῦτα πάντα χώραν ἔχουσιν οὐ μόνον ἐπὶ οἴνου, ἀλλὰ καὶ ἐλαίου ἢ σίτου ἢ τὰ ἄλλα τούτοις ὅμοια πραθέντα χεῖρονα γεγονάσι.» Δηλαδή, οι διατάξεις αυτές εφαρμόζονται όχι μόνο στο κρασί αλλά έχουν επίσης ανάλογη εφαρμογή και στο λάδι και στο στάρι και σε όλα τα παρόμοια με αυτά προϊόντα (σε όλα τα ευπαθή και βασικά προϊόντα) που πουλήθηκαν και μεταφέρονται συνηθέστατα με πλοίο. Συνεπώς αφορούν τα βασικά είδη που αποτελούν το αντικείμενο της θαλάσσιας μεταφοράς και τη ρυθμίζουν έτσι στο σύνολό της. Γιαυτό έχουν θέση στο 53ο βιβλίο.

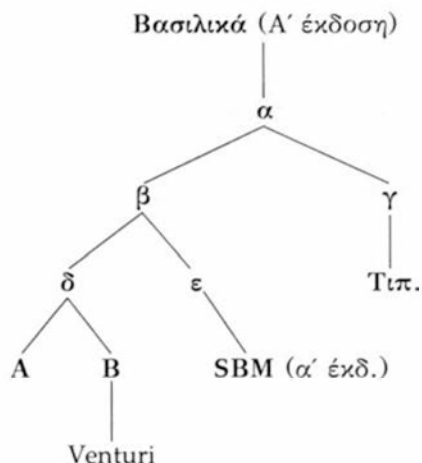
Ο NPN ενσωματώθηκε ως 8ος τίτλος;

Πολυσυζητημένο αλλά εξίσου σημαντικό επίσης είναι το πρόβλημα που αφορά τον αριθμό των τίτλων του 53ου βιβλίου. Πιο συγκεκριμένα, ενώ γίνεται δεκτή αναντίρρηση η ύπαρξη των επτά πρώτων τίτλων, ακόμα και η ακριβής σειρά τους (και παρόλο που προκύπτουν ερωτήματα ως προς τη σχέση του 7ου τίτλου με τό ναυτικό δίκαιο), αντίθετα έχει πολύ συζητηθεί το αν ακολουθούσε όγδοος τίτλος. Ο όγδοος αυτός τίτλος δεν είναι άλλος από το «Νόμο Ροδίων Ναυτικό». Το πρόβλημα συνεπώς που αναφέρεται στην όποια «εισδοχή» του NPN στα Βασιλικά αναλύθηκε διεξοδικά παραπάνω, όπου και έγινε έκθεση των υπέρ και κατά επιχειρημάτων, και καταλήξαμε στο ακόλουθο συμπέρασμα: Ο NPN, ευθύς εξ αρχής έγινε δεκτός στα Βασιλικά και ενσωματώθηκε στο 53ο βιβλίο ως 8ος τίτλος του.

III. Το «στέμμα» των χειρογράφων.

Από όσα έχουν εκτεθεί μέχρι τώρα, μπορεί να καταρτισθεί ένα στέμμα χειρογράφων.

Από το αρχέτυπο των Βασιλικών (Α' έκδοση), προέκυψε το υπαρχέτυπο α , που διακλαδώνεται στο β και στο γ . Αυτό το γ έχει υπόψει του ο Τιπούκειτος. Στο β γίνεται η επεξεργασία- «αποκάθαρση», δηλαδή η διαγραφή άρθρων, χωρίς να αλλάξει η αρίθμηση τους και στη συνέχεια το χειρόγραφο αυτό, (λειτουργώντας επίσης σαν ένα είδος αρχέτυπο) διακλαδίζονται στο δ (που σώζει την παλαιά αρίθμηση) και στο ϵ . Από το δ προέρχονται τα Α και Β και από το ϵ προέκυψε η πρώτη «έκδοση» της SBM.

IV. Για την προκείμενη έκδοση: Αρχές και μέθοδος.

Οι ακόλουθες αρχές τηρούνται στην έκδοση του κειμένου του 53ου βιβλίου και στη σύνταξη του κριτικού υπομνήματος.

Στο κείμενο:

Παραλείπεται και δεν σημειώνεται πουθενά ο αριθμός των άρθρων, τα οποία δεν μαρτυρούνται από κάποια ρητή αναφορά τους, ή έστω δεν προκύπτει από κάποια πηγή το κείμενό τους, αλλά μόνο «υποθέτουμε» την ύπαρξή τους από την εκτεταμένη αριθμηση. Όσον αφορά όμως τα άρθρα, για τα οποία υπάρχει μόνο η απλή αναφορά τους στον Τιπ. ή στα ΒΣχ. ή αλλού (δηλαδή, μαρτυρείται η ύπαρξή τους από μία μόνο αναφορά του αριθμού τους, χωρίς ούτε μία λέξη από το κείμενό τους) σημειώνεται η αριθμησης τους και ακολουθείται από αποσιωπητικά, αλλά διαχωρίζονται από τα άλλα άρθρα με τη διαφορετική γραφή τους (με πλάγια στοιχεία).

Με πλάγια επίσης στοιχεία διαχωρίζεται από το σύνολο μαρτυρία, η οποία προέρχεται από τον Τιπούκειτο (συνήθως συνίσταται στην αρχή ενός άρθρου), ή από κάποιο Παράρτημα του NPN, ή από κάποιο κώδικα, ή από αλλού, αποκλειστικά και μόνο στην περίπτωση που είναι η μοναδική.

Στο κριτικό υπόμνημα:

Δεν σημειώνεται η γραφή του B παρά σπάνια και ως εκ περισσού, αφού βάση της έκδοσης είναι το εν λόγω χειρόγραφο.

Η γραφή του A σημειώνεται, όταν καθίσταται «γνωστή» και αναγνωσιμη· ιδιαίτερα όταν επιβεβαιώνεται από τους Scheltema-van der Wal (S-W). Σημειώνονται επίσης ορισμένες ορθογραφικές διαφορές, π.χ. 1.8 (στ. 28-29) λέγωμεν A λέγομεν, 1.58 (στ. 96) κυνός A κοινός, 2.4 (στ. 6) πλοῖσαι A πλωῖσαι. Τα αμφίβολα (dubium) του A κατά κανόνα δεν σημειώνονται εφόσον το B παραδίδει αναμφίβολα το κείμενο.

Λόγω της σπουδαιότητας της έκδοσης των S-W και ως χρέος τιμής, σημειώνονται όχι μόνο ορισμένες διαφορές της έκδοσής τους με την παρούσα, αλλά και πολλές ομοιότητες. Οι ορθογραφικές διαφορές σημειώνονται κατά την κρίση του εκδότη.

Μαρτυρίες (testimonia):

Καταρχή σημειώνονται οι αντιστοιχίες των άρθρων με τον Πανδέκτη και τον Ιουστινιάνειο Κώδικα. Στη συνέχεια: α') Σημειώνονται τα αντίστοιχα άρθρα της SBM, β') Η ένδειξη του Τιπ., γ') Οι αναφορές σε άρθρα του 53ου βιβλίου που μας παραδίδουν τὰ ΒΣχ., δ') Τα αντίστοιχα άρθρα του Αττ. και ε') Χειρόγραφα, άλλα τυχόν έργα, τα Παραρτήματα του NPN, κ.ά., τα οποία μας παραδίδουν μεμονωμένα άρθρα.

Νόμος Ροδίων (NPN).

Οι ίδιες αρχές, οι οποίες τηρήθηκαν και στους 7 πρώτους τίτλους του

53ου βιβλίου, ακολουθούνται και στον 8ο τίτλο που περιέχει τα δύο μέρη του NPN και τον πίνακα των άρθρων του δεύτερου μέρους, δηλαδή κατά σειρά N1, π2, N2. Ο Ashburner στην έκδοσή του τα δύο αυτά μέρη τα αριθμεί ως δεύτερο και τρίτο, έχοντας ονομάσει ως πρώτο μέρος τον Πρόλογο. Προτιμάται ο χαρακτηρισμός τους ως πρώτο και δεύτερο μέρος (άλλωστε και οι Scheltema-van der Wal το ίδιο κάνουν), επειδή ο Πρόλογος από τη φύση του δεν αποτελεί μέρος του κειμένου και ακόμα περισσότερο επειδή ο πρόλογος σε ένα νομικό κείμενο δεν μπορεί να θεωρηθεί ως διάταξη του νόμου.

Το κάθε άρθρο του NPN φέρει τον ελληνικό αριθμό του. Για λόγους πρακτικούς προτάσσεται ο αριθμός του τίτλου με την ένδειξη α' ή β', δηλαδή 8α', [8β'], 8β', προκειμένου να ξεχωρίζονται τα δύο μέρη και ο π2, μετά έρχεται ο αντίστοιχος αραβικός και στο τέλος ο ελληνικός αριθμός του άρθρου.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Η ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ 53ου ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ

«ΒΙΒΛΙΟΝ ΝΓ' ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ»

CONSPECTUS SIGLORUM

A	=	Ambrosianus F.106 sup. rescriptus
B	=	Vaticanus Barberinianus gr. 578
P	=	Parisinus gr.1355 (P ² = secunda versio c. 7.9)
F	=	Athonensis. Παντοχράτορος 234
Coisl. 151	=	Parisinus Coislianus 151
Paris. 1357	=	Parisinus gr.1357
Sina. 1117	=	Sinaiticus 1117

CONSPECTUS MANUSCRIPTORUM ET OPERUM EX QUIBUS
TESTIMONIA LAUDANTUR

Lips. 44	= Lipsiensis Bibl. Univ.44
Mon. 303	= Monacensis gr.303
Paris. 1383	= Parisinus gr.1383
Αττ.	= Μιχαήλ Ατταλειώτου, «Πόνημα Νομικόν»
Βαλσαμών	= Ράλλης-Ποτλής, <i>Σύνταγμα</i> , 1. 206
ΒΣχ.	= Basilicorum scholia ed. S-W
Εξ.	= Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου «Ἐξάβιβλος»
NPN	= «Νόμος Ῥοδίων Ναυτικός» (Lex nautica Rhodiorum)
	Π1δ = Appendix Legis nauticae Rhodiorum
	Π2α = Appendix Legis nauticae Rhodiorum
	Π2β = Appendix Legis nauticae Rhodiorum
Ροπέες	= Rhopai («Αἱ Ῥοπαί»)
SBM	= Synopsis Basilicorum maior
Τιπ.	= Μ. Κριτοῦ τοῦ Πατζῆ «Τιπούκειτος»

ABREVIATURAE

B / Βασ.	= Βασιλικά
C	= Codex Iustinianus
D	= Digesta
N	= Νεαρές
S-W	= textus lib. LIII Basilicorum editionis H. J. Scheltema - N. van der Wal
F-M	= textus lib. LIII Basilicorum editionis E. C. Ferrini - J. Mercati
Ashburner	= textus Legis Nauticae Rhodiorum editionis W. Ashburner

B I B A I O N N I'

Τίτλος α'.

Περὶ ναυκλήρων καὶ πιστικῶν καὶ ναυτῶν καὶ πανδοχέων καὶ τῆς
κατ' αὐτῶν ἢ ὑπὲρ αὐτῶν ἀγωγῆς

- 5 1.1 / α' Τὰ ναυτικά ἡγουν τὰ κατὰ θάλασσαν τῷ Ῥοδίῳ νόμῳ κρίνεται, ἐν οἷς αὐτῷ μὴ ἕτερος ἐναντιοῦται νόμος.
- 1.2 / β' Ναύκληρός ἐστι, πρὸς ὃν ἀνήκει ὁ πόρος τοῦ πλοίου καὶ τὰ συμβαίνοντα, εἴτε δεσπότης ἐστὶν εἴτε παρὰ δεσπότης ἐν ὁμάδι τὸ πλοῖον ἐμισθώσατο προσκαίρως ἢ διηνεκῶς.
- 10 Καὶ ἀδιάφορον, εἴτε ἀνὴρ εἴτε γυνή καὶ ὑπεξούσιος ἢ δοῦλός ἐστιν ὁ ναύκληρος. Ὁ δὲ ἀνήβος χρήζει τῆς τοῦ ἐπιτρόπου αὐθεντίας.
- 1.3 / γ' Πιστικός ἐστὶν ὁ ὑπὸ τοῦ πιστικοῦ προστάς ἀγνοοῦντος τοῦ ναυκλήρου· εἰ γὰρ ᾗδει, αὐτὸς αὐτὸν προστῆσαι δοκεῖ. Πάντα γὰρ τὰ πρακτέα τοῦ πιστικοῦ ἐπιγινώσκει ὁ ναύκληρος. Καὶ διὰ τὸ χρήσιμον
- 15 εὐχερέστερον τοῦτο δεχόμεθα ἐπὶ τοῦ πιστικοῦ ἢ περ ἐπὶ τοῦ πρωτεύοντος. Ἐνέχεται δέ, κἂν ῥητῶς αὐτῷ ἀπηγόρευσε πιστικὸν ἕτερον.

1.R: F Coisl.151 Paris.1357 Τιπ. 5.68.2 Αττ. 32.1

1.1: D.14.2.9 - P Αττ. 32.1 ΒΣχ. 3459.7

1.2: §1: D.14.1.1.15; §2: D.14.1.1.16 - Τιπ. 3.302.13 SBM.N.1 (Σχ.α) ΒΣχ. 3459.13

1.3: D.14.1.1.5 - ΒΣχ. 3459.7, 9, 13

1 Βιβλίον νγ' Paris.1357: BIBAION I' B(sic) βιβλίον νγ' τῶν βασιλικῶν ἔχει τίτλους ζ' Coisl.151 βιβλίον νγ' ἔχει τίτλους η' F 4 κατ' αὐτῶν AF Coisl.151 Paris.1357 S-W: κατὰ τῶν αὐτῶν B | ἢ ὑπὲρ AF Paris.1357 S-W: ἢ ὑπ' B Coisl.151 καὶ ὑπὲρ Τιπ. 5 ἡγουν: ἦτοι Αττ. | κρίνεται: κρίνονται Αττ. 6 αὐτῶ: om. Αττ. 7 c. 2 num. δ' laudat SBM 8 ante δεσπότης SBM add. ὁ | ἐν ὁμάδι S-W: ἐν ὁμάδα B post ἐμισθώσατο transp. SBM 9 προσκαίρως ἢ διηνεκῶς om SBM | προσκαίρως: ἢ ἐπικαίρως Fe-Me S-W(dubium A) 10 καί: ἢ καὶ S-W | ὑπεξούσιος (corr.): S-W (fortasse lege αὐτεξούσιος <ἢ ὑπεξούσιος>) αὐτεξούσιος AB 12 προστάς: καταστάς S-W 13 ᾗδει A S-W: ἔδει B | τὰ S-W: om. B 16 post ἕτερον S-W suppl. προστῆσαι

1.4 / δ' Πιστικός ἐστιν ὁ πᾶσαν ἐπιμέλειαν τοῦ πλοίου ἐπιτραπείς.

1.5 / ε' Ναύτης δὲ λέγεται ἐνταῦθα ὁ τὸ πλοῖον ἐκγυμνάζων, εἰ καὶ τὰ
 20 τοῦ γὰρ καὶ τοῦ πιστικοῦ μόνον ἐνέχεται, οὐ μὴν διὰ τῶν ἄλλων ναυτῶν.

1.6 / στ' Ὅπερ ἂν λάβωσιν ἐπὶ τῷ φυλάξει οἱ ναύκληροι καὶ οἱ παν-
 δοχεῖς εἰ μὴ ἀποκαθιστῶσιν, ἐνάγονται· ἐν αὐτοῖς δὲ ἐστὶ μηδὲνα
 ὑποδέξασθαι.

1.7 / ζ' Ἐνέχεται δὲ καὶ διὰ τῶν προβεβλημένων παραφυλακῆν, οἷον
 25 ναυφυλάκων καὶ διαιταρίων, εἰς ὅπερ καὶ ὑποδέχονται, κἂν αὐτὸς ποι-
 ῇ τὸ χειρέμβολον· εἰ δὲ καὶ μὴ φαίνεται τοῦτο, ἐνάγεται ὁ ναύκληρος
 περὶ τῶν ὑποδεχθέντων.

1.8 / η' Καὶ περὶ τῶν σχεδίων καὶ τῶν ἄλλων πλοίων τὸ αὐτὸ λέ-
 γομεν.

30 1.9 / θ' Οἱ τὸ πλοῖον ἢ τὸ ἐργαστήριον ἐκγυμνάζοντες καὶ οἱ προε-
 στῶτες, οὐ μὴν οἱ μέσσην ὑπουργίαν ἐκτελοῦντες, ἐνέχονται, οὐ μόνον ἐπὶ
 τοῖς φορτίοις, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ἐσθῇτι, ἥτιν ἐν τῷ πλοίῳ χρώμεθα, καὶ ἐπὶ
 τοῖς λοιποῖς τοῖς πρὸς καθημερινὴν χρῆσιν. Κἂν μὴ ὥσιν ἡμῶν τὰ πράγ-
 ματα, ὁμοίως δὲ διαφέρει ἡμῖν· ἡμῖν γὰρ καὶ οὐ τῷ δεσπότῃ ὠφελον
 35 δίδοσθαι, ὥς ἔνθα λάβω τὰ φορτία εἰς ἐνέχυρον ἐπὶ χρέει διαποντίω.

1.10 / ι' Ἐνέχεται δὲ ἐπὶ τοῖς εἰσενεχθεῖσιν ἐν τῷ πλοίῳ, κἂν μὴ
 παρεδόθη αὐτῷ· καὶ οὐ μόνον τὸ δρᾶμα τῶν ναυτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπι-
 βατῶν ἐπιγινώσκει, ὥς ὁ πανδοχεὺς τῶν ὀδευόντων.

1.11 / ια' Ἐνέχεται καὶ ἐφ' οἷς ἐν τῷ αἰγιαλῷ ὑπεδέξατο.

1.4: D.14.1.1.1 - SBM.N.1 (Σχ.α) BΣχ. 3459.7, 10, 13

1.5: D.4.9.1.2

1.6: D.4.9.1 pr.-1 - SBM.N.1.2 BΣχ. 3459.13

1.7: D.4.9.1.3 - SBM.N.1.3

1.8: D.4.9.1.4

1.9: D.4.9.1.5 - 7

1.10: D.4.9.1.8 - 4.9.2

1.11: D.4.9.3 pr.

17 c. 4 in A iterum numero γ' et in SBM numero β' notatur 18 δὲ: om. S-W
 19 πᾶς ὢν B: καὶ ὁ διάγων S-W | πλεῖν αὐτὸ S-W: πλέειν αὐτὸν B | ναύτης S-
 W: ναύταις B 20 καὶ: ἢ S-W | ἄλλων ναυτῶν: ἄλλων αὐτῶν B 22 ἐνάγο-
 νται: ἐνέχονται SBM | ἐστι: ἐστιν B 24 ἐνέχεται: ἐνέχονται SBM | παραφυ-
 λακῆν AB: εἰς παραφυλακῆν S-W SBM 25 διαιταρίων S-W: διαταρίων B 26-
 27 εἰ δὲ - ὑποδεχθέντων om. SBM | τοῦτο: τότε A S-W 27 περὶ: ἐπὶ S-W
 33 πρὸς S-W: προ B | κἂν μὴ ὥσιν: εἰ καὶ μὴ ἢ S-W 34 ὁμοίως AB: ὅμως S-W
 35 ἔνθα λάβω A S-W: ἐν θαλάμῳ B | χρέει διαποντίω: χρήμασι διαποντίοις S-W
 36 εἰσενεχθεῖσιν: ἐνενεχθεῖσιν S-W 38 ὥς: ὡς καὶ S-W

- 40 1.12 / ιβ' *Εἰ μὲν γὰρ πλοῖον ὅλον μισθώσῃ ὁ ναύκληρος ...*
 1.13 / ιγ' *Ἡ παροῦσα ἀγωγὴ ἐνοχοποιεῖ τὸν ὑποδεξάμενον ...*
 1.15 / ιε' *Ἐὰν ὑπεξούσιος υἱὸς ἢ δοῦλος ὑποδέξῃται ...*
 1.16 / ιστ' *Ἡ παροῦσα ἀγωγὴ ...*
 1.17 / ιζ' *Ὅφείλει τις ἀρκεῖσθαι τῇ ἀγωγῇ τῇ ἀπαιτούσῃ τὸ ἀ-*
 45 *πλοῦν ἢ τῇ ἀπαιτούσῃ τὴν ποινὴν εἰς τὸ διπλάσιον ὑπὲρ τοῦ κλαπέν-*
τος.
 Καὶ ὁ ναύκληρος ἔχει τὴν περὶ κλοπῆς εἰς διπλάσιον ἀγωγὴν ὡς
 ἐγκινδυνεύων, εἰ μὴ ἄπορός ἐστιν ἢ αὐτοῦ κλέψαντος ἕτερος ἔκλειπεν.
 1.18 / ιη' *Εἰ καὶ παρὰ ναυκλήρου ναύκληρος ἢ πανδοχεὺς παρὰ*
 50 *πανδοχέως ὑποδέξῃται, ἐνέχεται.*
 Καὶ τῶν ἐσθημάτων καὶ τοῦ καθημερινοῦ κελλαριτικοῦ χάριν ἐνέχεται,
 καὶ οὐ δίδεται ναῦλος ὑπὲρ αὐτῶν.
 1.19 / ιθ' *Καὶ ὁ ῥάπτῃς γὰρ καὶ ὁ γναφεὺς μισθὸν ὑπὲρ τῆς τέχνης*
λαμβάνοντες ἐνέχονται τῇ περὶ μισθώσεως ἀγωγῇ ἐπὶ τῇ παραφυ-
 55 *λακῇ.*
 1.20 / κ' *Τὰ εἰρημένα περὶ κλοπῆς καὶ περὶ ζημίας δεῖ νοεῖν.*
 1.26 / κστ' *Ὑπὲρ πάντων τῶν ναυτῶν ὁ ναύκληρος ἐνέχεται, εἴτε*
ἐλεύθεροί εἰσιν εἴτε δοῦλοι, εἰ ἐν τῷ πλοίῳ γέγονεν ἡ ζημία· εἰ γὰρ ἔξω
ἐζημίωσαν, οὐκ ἐνέχεται.
 60 1.27 / κζ' *Ἐὰν προεῖπῃ τοῖς ἐπιβάταις φυλάξαι τὰ ἴδια καὶ ἑαυτὸν*
μὴ ἐπιγινώσκειν τὴν ζημίαν, καὶ συναινέσωσιν οἱ ἐπιβάται, οὐκ ἐνέχε-
ται.

1.12: D.4.9.3.1 init. - Τιπ. 2.10.35 BΣχ. 3459.13

1.13: D.4.9.3.1 fin. - Τιπ. 5.161.28

1.15: D.4.9.3.3 - Τιπ. 2.71.7. 5.181.12 BΣχ. 3460.3

1.16: D.4.9.3.4 - Τιπ. 3.19.22

1.17: §1: D.4.9.3.5; §2: D.4.9.4 pr. - BΣχ. 3459.9. 20

1.18: §1: D.4.9.4.1; §2: D.4.9.4.2

1.19: D.4.9.5 pr.

1.20: D.4.9.5.1

1.26: D.4.9.7 pr. init.

1.27: D.4.9.7 pr. fin.

40-43 init. cc. 12, 13, 15 et 16 ex Τιπ. solo notum; c. 12 laudat Τιπ. tamquam κε.
 ιβ' θε. α' 44 τις; δὲ S-W 47 καὶ ὁ ναύκληρος; init. novi c. in B, numero ιη'
 notatur 49 c. 18 in B numero ιη' notatur | εἰ καὶ: ἐὰν S-W 51 ἐσθημάτων:
 αἰσθημάτων B | κελλαριτικοῦ; κελλαρίου S-W 52 ναῦλος; ναῦλον S-W 53 c.
 19 numero caret in B; initium c. 19 supp. omisum S-W | γναφεὺς; κναφεὺς S-W
 54 τῇ περὶ S-W: περὶ B 57 τῶν ναυτῶν; τῶν αὐτῶν B

1.28 / κη' Ἐὰν ὁ δοῦλος τοῦ ναύτου κατὰ τὴν ναῦν ζημιώσῃ ...

1.29 / κθ' Ἐὰν ὡς πολλοὶ οἱ ναύκληροι, ἕκαστος εἰς τὸ ἴδιον μέρος
65 ἐνάγεται.

1.30 / λ' Αἱ ἀγωγαὶ αὗται διηνεκῶς ἀρμόζουσιν, οὐ μὴν καὶ κατὰ κληρονόμων· ὅθεν εἰ δοῦλος ἐξεγύμναζε πλοῖον καὶ ἀπέθανεν, οὐδὲ εἴσω ἐνιαυτοῦ κατὰ τοῦ δεσπότη ἀρμόζει ἢ περὶ πεκουλίου ἀγωγή.

1.31 / λα' Ἀπὸ τῶν συναλλαγμάτων τῶν ναυτῶν ὁ ναύκληρος οὐκ
70 ἐνάγεται, ἀπὸ δὲ τῶν ἀμαρτημάτων αὐτῶν ἐνάγεται· προνοεῖν γὰρ ὀφείλει τοῦ χρηρεῖν αὐτοὺς δόλου καὶ ῥαθυμίας ἥτοι κακίας.

1.32 / λβ' Ὁ προστησάμενος τὸν πιστικὸν τοῦ πλοίου ἐνάγεται ὥσπερ ὁ προστήσας πρωτεύοντα ἐργαστηρίου ἢ πραγματείας.

Ἀπὸ μόνων τῶν προσφόρων συναλλαγμάτων τῇ προστασίᾳ τοῦ
75 πιστικοῦ ἐνέχεται ὁ ναύκληρος.

Εἰ δὲ δανεισάμενος εἰς ἀνανέωσιν τοῦ πλοίου ἢ δαπάνην τῶν ναυτῶν στρέφει τὰ χρήματα εἰς ἰδίας χρείας, ἐνέχεται ὁ ναύκληρος, οὐ μὴν εἰ ἐξ ἀρχῆς ἀπατηλὴν ἔσχε γνώμην καὶ οὐκ ἐξεφώνησε προφάσει τοῦ πλοίου λαμβάνειν.

80 Εἰ δὲ καὶ εἰς τὰ τιμήματα τῶν ἀγορασθέντων πραγμάτων ἀπατήσῃ, ζημιᾷ τὸν ναύκληρον.

1.33 / λγ' Προβάλλεται ὁ πιστικὸς ἐπὶ τῷ ναυλοῦν τὸ πλοῖον καὶ ἀγοράζειν τὰ ἐξάρτια αὐτοῦ· εἰ δὲ καὶ πρὸς τὸ ἀγοράζειν καὶ πωλεῖν φορτία προβληθῇ, ἐνέχεται καὶ ἐκ τούτου ὁ ναύκληρος.

85 1.37 / λζ'

1.28: D.4.9.7.3 - Τιπ. 2.71.8

1.29: D.4.9.7.5

1.30: D.4.9.7.6

1.31: D.14.1.1.2 - P SBM.N.1.4

1.32: §1: D.14.1.1 pr.; §2: D.14.1.1.7; §3: D.14.1.1.8-9; §4: D.14.1.1.10 - P SBM.N.1.5

1.33: D.14.1.1.3 - SBM.N.1 (Σχ.β)

1.37: BΣχ. 3183.29.

63 init. c. 28 ex Τιπ. solo notum 64 εἰς S-W: om. B 66 καὶ κατὰ S-W: καὶ τὰ κατὰ B 68 εἴσω· ἥσσω B 69 c. 31 numero caret in AB; in P et in SBM numero ιε' notatur | τῶν ναυτῶν SBM: τῶν αὐτῶν AB ὁ ναύκληρος: οἱ ναύκληροι et ante ἀπὸ transp. P 70 ἐνάγεται: ἐνέχονται P | ἐνάγεται: ἐνέχονται P 70-71 προνοεῖν· κακίας om. P 72 c. 32 numero caret in AB; in P et in SBM numero ιστ' notatur | προστησάμενος S-W: προστησόμενος B | ἐνάγεται: ἐνέχεται P 74-81 ἀπὸ μόνων· τὸν ναύκληρον SBM: om. AB 82 c. 33 om. AB; in SBM numero ιζ' notatur | τῷ: τὸ SBM 85 num. c. 37 ex BΣχ. solo notum

1.40 / μ' Ἐὰν ἐπιτραπῇ ὁ πιστικὸς ναυλῶσαι μόνον, οὐ μὴν ἀπαιτῆσαι, ἢ τοῦμπαλιν ἐπιβάτας ἐμβάλλεσθαι, οὐ μὴν τὰ φορτία, ἢ δῆλα φορτία, ἢ ἐν δῆλοις τόποις πλεῦσαι, καὶ ἄλλως ποιῆσαι, οὐκ ἐνοχοποιεῖ τὸν ναύκληρον.

90 1.48 / μῆ' Ἐὰν ὧσι πολλοὶ πλοίου ναύκληροι, ἕκαστος εἰς ὁλόκληρον ἐνάγεται, ἵνα μὴ εἰς πολλοὺς σκύλληται ὁ ἐνὶ συναλλάξας.

1.51 / ν' Ἐὰν δοῦλος πολλῶν θελώντων ...

1.52 / νβ'

1.56 / νστ' Ὁ εἰς τῶν ναυκλήρων συναλλάξας τῷ πιστικῷ ἐνάγει τοῖς
95 λοιποῖς.

1.58 / νη' Ἐὰν κοινὸς δοῦλος θελήσει τῶν δεσποτῶν ναυκληρεῦν, εἰς ὁλόκληρον ἐνάγεται ἕκαστος.

1.59 / νθ' Τῶν ἀποθνησκόντων ἐν τῷ πλοίῳ δίδεται τὸ ναῦλον, εἰ μὴ ῥητῶς ἔδοξε μόνον τῶν ἀποκομιζομένων δοθῆναι.

100 Τοῦ πλοίου ναυαγῆσαντος ἀποδίδωσιν ὁ ναύκληρος τὰ ναῦλα ἅπερ ἔλαβεν ἐν προχρεῖα ὡς μὴ μετακομίσας.

1.60 / ξ' Τοῦ τεχθέντος ἐν τῷ πλοίῳ νηπίου οὐ δίδεται ναῦλον.

1.62 / ξβ' Ἐὰν δύο κεράμων ἐμισθώσω πλοῖον καὶ ἐνεβάλου ἐν αὐτῷ κέραμον, τῶν δύο χρεωστεῖς τό τίμημα, εἰ μὴ ὑπὲρ ἐκάστου ἐμ-
105 βαλλομένου τὸ ναῦλον συνεφώνησας.

1.63 / ξγ' Ὁ ἐνταλθεὶς οὐκ ἀπαιτεῖ ἅπερ ἐληστεύθη ἢ ναυαγίῳ ἀπώλεσεν ἢ περὶ τὴν ἰδίαν ἢ τὴν τῶν ἰδίων νόσον ἐδαπάνησε· ταῦτα γὰρ κατὰ τύχην, οὐ μὴν ἐκ τῆς ἐντολῆς συνέβη.

1.40: D.14.1.1.12

1.48: D.14.1.1.25-14.1.2

1.51: D.14.1.4.2 - Τιπ. 5.262.25

1.52: Τιπ. 5.262.25

1.56: D.14.1.5.2

1.58: D.14.1.6.1

1.59: §1: D.14.2.10 pr.; §2: D.19.2.15.6 - §2: App.Π1γ.7 App.Π2α.5

1.60: D.19.2.19.7

1.62: D.14.2.10.2

1.63: D.17.1.26.6 - SBM.E.26.7 Τιπ. 2.21.31 BΣχ. 675.6 B. 14.1.26.6

87 τοῦμπαλιν S-W: τοῦπαλιν B | ante ἐπιβάτας S-W supp. ἢ 88 ἢ ἐν: ἢ / (f.249v) ἢ ἐν B | ποιῆσαι: ποιήσει S-W 90 πολλοὶ S-W: πολλοῦ B 92 init. c. 51 ex Τιπ. solo notum 93 num. c. 52 ex Τιπ. solo notum 96 ναυκληρεῦν S-W: ναυκληρεῦν B 103 ἐμισθώσω: ἐπιμισθώσω B ἐμισθώσω S-W 104 χρεωστεῖς S-W: χρεωστεῖν B | ἐμβαλλομένου S-W: ἐκβαλλομένου B 106 c. 63 ex SBM notum ubi numero κε' θέμ.γ' notatur; in BΣχ. numero caret

1.65 / ξε' Ἐὰν πλοῖον ναυαγήσῃ διὰ τὸ μὴ ἔχειν κυβερνήτην, ἐνέχε-
110 ται τοῖς ἐπιβάταις ὁ ναύκληρος.

1.66 / ξστ' Πολλῶν ἀναμῖξ σῖτον ἐμβαλλομένων ὁ ναύκληρος τῷ ἐνὶ
ἀποδέδωκεν καὶ τὸ πλοῖον ἐναυάγησεν· οὐκ ἔχουσιν οἱ λοιποὶ κατὰ
τοῦ ναυκλήρου ἀγωγὴν. Δύο γὰρ εἰσιν εἴδη τῆς μισθώσεως· πῇ μὲν γὰρ
τὸ αὐτὸ ἀποδίδεται, ὥς ἐπὶ τῶν διδομένων τῷ κναφεὶ καὶ τῷ ῥάπτῃ, πῇ
115 δὲ οὐ τὸ αὐτό, ἀλλὰ τοῦ αὐτοῦ γένους, ὥς ὅτε παράσχω ἄργυρον ἢ
χρυσὸν ἐπὶ τῷ γενέσθαι μοι σχεῦος, ἐφ' οὗ καὶ τὸ δοθὲν τοῦ τεχνίτου
γίνεται. Καὶ ὁ λαβὼν ἀργύρια λυτὰ ἐν παραθήκῃ οὐδὲν ἕτερον χρεω-
στεῖ ἢ τοσαῦτα ἀποδοῦναι. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνον ὁ μιγεῖς σῖτος τοῦ ναυ-
κλήρου γέγονεν καὶ ἄδειαν εἶχεν ἐκ τοῦ παντὸς πληρῶσαι τὸν ἑνα·
120 μόνην γὰρ ἀμέλειαν ἢ δόλον χρεωστεῖ ὥς τοῦ συναλλάγματος ὑπὲρ τῶν
δύο ὄντος. Εἰ δὲ κεχωρισμένος ἦν ὁ ἐκάστου σῖτος, ἴσως ἐν κοφίνοις ἢ
τισιν ἑτέροις, οὐ γίνεται τῆς τοῦ ναυκλήρου δεσποτείας, ἀλλ' ἕκαστος
ἐπὶ τῷ ἰδίῳ ἔχει τὴν ἀπαίτησιν καὶ τὴν περὶ τῆς κλοπῆς εἰς τὸ διπλοῦν
ἀγωγὴν.

1.69 / ξθ' Ἐὰν ὁ δεσπότης τοῦ πλοίου ἢ οἱ ναῦται ἐμβάλλωνται τι
ἀθέμιτον, καὶ τὸ πλοῖον εἰσχομίζεται· εἰ δὲ ἀπόντος αὐτοῦ ὁ πιστικὸς
ἢ οἱ ναῦται ἐμβάλλωνται, τὸ μὲν πλοῖον τῷ δεσπότη ἀποδίδεται, αὐτοὶ
δὲ εἰς τὸ τετραπλάσιον καταδικάζονται καὶ τὰ φορτία δημόσια γίνε-
ται.

1.70 / σ' Καὶ ὁ προεστὼς πλοίου ἢ ἐργαστηρίου ἢ πανδοχείου ἐκ τῶν
ἀμαρτημάτων τῶν ὑπουργούντων ὥσανεὶ ἀπὸ ἀμαρτήματος ἐνέχεται ἐν
οἷς αὐτός μηδὲν ἥμαρτεν.

1.72 / οβ' Ἐὰν εἰδότης τοῦ δεσπότη δουλός ἐστι ναύκληρος ...

1.65: D.19.2.13.2 - Αττ. 32.2

1.66: D.19.2.31

1.69: D.39.4.11.2 - Τιπ. 2.154.16

1.70: D.44.7.5.6

1.72: D.47.2.42 pr. - Τιπ. 3.10.13

109 ἔχειν AB: σχεῖν Αττ. 111 σῖτον: σίτων B | ἐμβαλλομένων S-W F-M: ἐκβαλ-
λομένων AB 114 διδομένων S-W: δεδομένων B 117 post λαβὼν add. γάρ S-
W 118 ὁ μιγεῖς: ὁ ἴδιος ὁ S-W 120 ἢ: καὶ S-W 121 κεχωρισμένος corr.
nos: καὶ χωρισμένος B 121-122 ἴσως ἐν κοφίνοις ἢ τισιν ἑτέροις: ὥς ἐν κοφίνοις
ἢ ἑτέρως S-W 123 τὴν περὶ τῆς S-W: τῆς περὶ B | διπλοῦν: διπλάσιον S-W
125 ἐμβάλλωνται τι: ἐβάλωνται τι B 127 ἐμβάλλωνται: ἐνεβάλλοντο S-W
(dubium A) | αὐτοὶ: οὔτοι S-W 133 init. c. 72 ex Τιπ. solo notum

1.73 / ογ' Ἐὰν κλαπῇ τι ἐν πλοίῳ ἢ καπηλείῳ ἢ πανδοχείῳ παρὰ τῶν
 135 ὄντων ἐν αὐτοῖς εἴτε συμβουλῇ καὶ συνεργίᾳ τοῦ ναυκλήρου εἴτε τῶν
 ναυτῶν, ἐξουσίαν ἔχει ὁ κλαπεὺς τὴν περὶ κλοπῆς εἰς τὸ διπλάσιον ἀπαι-
 τοῦσαν ἀγωγὴν κινήσαι κατὰ τοῦ κλέπτου ἢ τοῦ προεστῶτος τοῦ πλοί-
 ου ἢ τοῦ καπηλείου ἢ τοῦ πανδοχείου.

Εἰ μέντοι τὴν φυλακὴν τοῦ πράγματος ὁ ναύκληρος ἢ ὁ κάπηλος
 140 ἀνεδέξατο, αὐτὸς ἔχει τὴν ἀγωγὴν καὶ οὐχ ὁ δεσπότης.

Οὐκ ἐπιγινώσκει ὁ ναύκληρος τὰ φάκτα τῶν ἐπιβατῶν.

1.76 / οστ' Ὁ ἀπὸ πλοίου ἐξωθισθεὶς ἢ ἀπὸ ὀχλήματος ἐλκυσθεὶς οὐ
 δοκεῖ πεπονθέναι βίαν.

1.77 / οζ' Τῷ περὶ βίας δημοσίας κατέχεται ὁ μετὰ ὅπλων ἐκβαλὼν
 145 τινὰ τοῦ πλοίου· καὶ σφοδρῶς τιμωροῦνται καὶ οἱ βιαζόμενοι αὐτοῦς.

1.78 / οη' Ὁ κατέχων πλοῖον ἢ ναύτην ἢ κατὰ δόλον ποιῶν κατα-
 σχεθῆναι ὑπόκειται ποινῇ εἴκοσι νομισμάτων.

Τῷ διοικοῦντι ἐπαρχίαν οὐκ ἐξεστὶν ἐν αὐτῇ πλοῖον κατασκευάζειν.

1.80 / πη' Οἱ τοὺς βαρβάρους ναῦς κατασκευάζειν διδάσκοντες
 150 κεφαλικῇ τιμωρίᾳ ὑπόκεινται.

1.81 / πα' Ὁ κατασκευάσας πέντε μυριάδων πλοῖον ...

1.84 / πδ' Μηδὲ ἡ ἐκκλησία μήτε ἕτερον πρόσωπον ἐξκουσατευέτω ναῦν
 μεῖζονα τῶν δισχιλίων μοδίων πρὸ τῆς ἐκβολῆς ἢ τῆς τῶν εἰδῶν μετακομιδῆς,

1.73: §1: D.47.5.1 pr.-3; §2: D.47.5.1.4; §3: D.47.5.1.6 fin. - SBM.N.1.6 B. Σχ. 3459.8

1.76: D.43.16.1.7 - Τιπ. 5.191.10-11

1.77: D.48.6.3.6- 48.7.1.2 - Τιπ. 5.191.11

1.78: §1: D.48.12.2.2; §2: D.49.14.46.2 fin. - Τιπ. 5.68.7, 5.202.24

1.80: C.9.47.25 - Τιπ. 5.68.7 Αττ. 32.3 B.60.51.62

1.81: D.50.5.3 - Τιπ. 5.251.9

1.84: C.1.2.10 - Τιπ. 1.26.3

134 c. 73 in SBM numero λα' et in BΣχ. numero οα' notatum 134-140 ἐὰν κλαπῇ- δεσπότης: haec habet SBM om. AB 141 ἐπιγινώσκει: ἐνάγεται S-W | τὰ φάκτα: διὰ τὸ φάκτον S-W 142 ὁ S-W: om. B | ἐξωθισθεὶς B ἐξωθη- σθεὶς A: ἐξωθηθεὶς S-W 146 ποιῶν post κατασχεθῆναι ponunt S-W 147 εἴ- κοσιν B 149 c. 80 esse in tit.1 testatur Τιπ. sed tamen de huius capituli numero nihil testatur; verissimile est haec inter cc. 78 et 88, fortasse ante c. 81, in hoc titulo posita fuisse | οἱ Τιπ.: ὁ Αττ. S-W | διδάσκοντες Τιπ.: διδάσκων Αττ. S-W 150 ὑπόκεινται Τιπ.: ὑπόκειται Αττ. S-W 151 init. c. 81 ex Τιπ. solo notum 152 ἡ ἐκκλησία μήτε: ἐκκλησιαστικὸν μηδὲ S-W 153 ἐκβολῆς: ἐμβολῆς S-W | τῆς (τῶν) B: ἡ τῆς S-W(dubium A)

- πάσης ἀργούσης ἀντιγραφῆς καὶ δημευομένης τῆς παραιτηθείσης νηός.
- 155 **1.85** / πε' Εἰ καὶ παρὰ γυναικὸς προβληθῇ ναύκληρος, ἐκ τῶν πρὸς αὐτὸν συναλλαγμάτων κατέχεται ἡ γυνὴ τῇ περὶ αὐτῶν ἀγωγῇ· κἂν γὰρ προεστῶτα ἐργαστηρίου προβάλληται ἡ γυνή, τῇ περὶ αὐτοῦ ἀγωγῇ κατέχεται. Οὐδὲ γὰρ ἀλλότριά εἰσι ταῦτα τὰ συναλλάγματα, ἀλλ' αὐτῆς τῆς γυναικὸς· ἐπειδὴ ἄλλον ἐγγυησαμένη γυνὴ οὐ κατέχεται. Οὔτε γὰρ
- 160 δεῖ τὰς γυναῖκας ὑπὲρ ἀλλοτρίων συναλλαγμάτων ἐνέχεσθαι.
- 1.86** / πστ' Οὔτε κουρατωρεύει οὔτε ἐπιτροπεύει ναύκληρός τις ...
- 1.90** / ζ' Ὁ ἀδικῶν ναύκληρον δημόσια μεταφέροντα δέκα λίτρας χρυσοῦ προστιμᾶται καὶ τὸ ἀζήμιον τῷ ναυκλήρῳ αὐτῷ παρέχει.
- 1.91** / ζα' Ὁ ἀρπάζων τι ἀπὸ ναυκλήρου δημόσια ἀποφέροντος ἐν
- 165 τῷ τετραπλῷ τὸ ἀρπαγὲν μεθοδεύεται.
- 1.93** / ζγ' Ἐὰν δημόσιον εἶδος πωλήσῃ ναύκληρος, εἰς τὸ τετραπλάσιον καταδικάζεται.
- 1.100** / ρ' Ὁ εἰς οἰκείαν χρῆσιν ἀποφέρων κογχυλευτικὸν πλοῖον δύο λίτρας χρυσοῦ ἀπαιτεῖσθαι.
- 170 **1.105** / ρε' Ἐὰν τις τῶν ναυκλήρων ἄπαις καὶ ἀκληρονόμητος τελευτήσῃ, ἡ οὐσία αὐτοῦ μὴ φερέσθω εἰς τὸν δημόσιον, ἀλλ' εἰς τὸ σωματίον τῶν ναυκλήρων.

1.85: C.4.25.4 - P (f.67v) SBM.N.1.7 - B.18.1.24

1.86: C.5.62.24 - Τιπ. 3.315 .2

1.90: C.11.2.1 - Τιπ. 5.68.8

1.91: C.11.2.3

1.93: C.11.2.5 - Τιπ. 5.68.10 - N. ξβ' Λέοντος ς'

1.100: C.11.8.9 - Τιπ. 5.68.13

1.105: C.6.62.1 - Τιπ. 5.68.14

154 καὶ δημευομένης τῆς παραιτηθείσης S-W: κηδευομένης παραβάσεως τῆς B
 155 c. 85 in SBM numero λθ' et in P numero στ' notatur 157 προεστῶτα S-W: προεστῶσα SBM προεστῶτες AB | προβάλληται S-W: προβάλλεται SBM προβάλλεται AP 158 οὐδὲ: οὐ P 160 δεῖ: om. P 161 init. c. 86 ex Τιπ. solo notum 162 δημόσια S-W: δημοσία B 163 προστιμᾶται S-W: προσθημάτατε B 164 δημόσια S-W: δημοσία AB 166 ante ναύκληρος add. ὁ S-W | τετραπλάσιον: τετραπλοῦν S-W 169 ἀπαιτεῖσθαι AB: ἀπαιτεῖται S-W 171 σωματίον B: σωματεῖον S-W

Τίτλος β'
Περὶ πλοίου διεκδικουμένου.

2.1 / α' Ὁ ἐξαρτισμὸς τοῦ πλοίου καὶ ἡ σκάφη ἰδιαζόντως ἐκδικοῦνται.

2.3 / γ' Ἐάν τις ἐξ ἀλλοτρίας ὕλης ...

5 2.4 / δ' Ἀμέλεια καὶ δόλος ἐστὶ τὸ τὸ πλοῖον ἐν ἀνεπιτηδείῳ καιρῷ πλωῖσαι.

2.5 / ε' Ὁ πλοῖον τρυπήσας ὑπόκειται τῇ ἀγωγῇ τῇ ἀπαιτούσῃ ἐξ ὁμολογίας μὲν τὸ ἀπλοῦν, ἐξ ἀρνήσεως δὲ τὸ διπλάσιον.

10 2.6 / στ' Ἐάν πλοῖόν σου ἐμπεσὸν εἰς ἐμὸν ζημιώσῃ με, εἰ μὲν ἡδύ-
ναντο οἱ ναῦται τοῦτο κωλύσαι γενέσθαι, ἐνάγονται τῇ προειρημένῃ
ἀγωγῇ, ὥσπερ ὁ χειρὶ ἢ κόντῳ ζημιώσας· εἰ δὲ τοῦ σχοίνου ῥαγέντος ἢ
μηδενὸς ἰθύνοντος ἐνέπεσεν, οὐχ ὑπόκειται ὁ δεσπότης.

Εἰ δὲ καὶ τῇ βίᾳ τῶν ἀνέμων ἐμπέσῃ τὸ πλοῖον εἰς ἀλλοτρίας ἀγκύ-
ρας καὶ κόψωσιν αὐτὰς οἱ ναῦται, οὐκ ἐνέχονται, εἴ γε ἄλλως ἑαυτοὺς

2.R: F Coisl.151 Paris.1357 Τιπ. 5.68.17 SBM.N.1.8

2.1: D.6.1.3.1 - B.15.1.3.1

2.3: D.41.1.7.7 init. - Τιπ. 5.21.15 B. 50.1.6

2.4: D.6.1.36.1 fin. - SBM.N.1.8 Τιπ. 5.68.18

2.5: D.9.2.27.24 - SBM.N.1.9 Τιπ. 5.68.19 B 60.3.27

2.6: §1: D.9.2.29.2; §2: D.9.2.29.3 - P SBM.N.1.10 Τιπ. 5.68.19 Αττ. 32.5 BΣχ.3183.29

1 τί(τλος) β' B^(βλίων) Γ' B 2 διεκδικουμένου AF Τιπ. Paris.1357: ἐκδικοῦμένου B
SBM Coisl.151 3 ἰδιαζόντος B 4 init. c. 3 ex Τιπ. solo notum 5 c. 4 in B
numero β' notatur; numero caret in A SBM | δόλος: δοῦλος AB | ἐστὶν B | τὸ τὸ: τῷ
τὸ AB | ἐν: om. B 7 c. 5 in B numero δ' notatur; numero caret in A SBM 9 cc.
6- 9 in SBM in unum caput, numero 5 signatum; c. 6 in P numero ε' notatur 10
ναῦται: ναύκληροι P SBM | τοῦτο κωλύσαι γενέσθαι P SBM Αττ.: τοῦ κώλυσιν γενέ-
σθαι AB 10-11 τῇ προειρημένῃ ἀγωγῇ AB SBM : τῷ Ἀκουιλίῳ BS τῇ περὶ ζημίας
ἀγωγῇ Αττ. τῇ ἐπὶ τῷ διπλῷ ἀγωγῇ P 11 ὥσπερ-ζημιώσας: om. Αττ. | ὁ AB BΣχ.:
ἐν P SBM | ζημιώσας AB BΣχ.: ζημιώσαντες P SBM 12 μηδενὸς: μηδέν B 13-18
εἰ δὲ-ἰξευτῶν: om Αττ. BΣχ. 14 κόψωσιν B: κόψ*σιν A κόψουσιν P SBM

15 εὐλυτῶσαι οὐκ ἠδύναντο· τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν ἐμπεσόντων εἰς δίκτυα.
Εἰ δὲ ῥαθυμία καὶ ἀμελεία τῶν ναυτῶν συνέβη, χώρα τῇ προειρημένη
ἀγωγῇ διὰ τὴν ζημίαν τῶν δικτύων, οὐ μὴν τῶν μὴ ἀλειυθέντων ἰχθύων·
τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ κυνηγῶν καὶ ἰξευτῶν.

2.7 / ζ' Ἐὰν ναῦς ναῦν βυθίσῃ, ὁ κυβερνήτης ἢ ὁ πρωρεὺς ἐναγεται
20 ἢ οἱ ναῦται ἐξ ἀμελείας, εἰ μὴ πολλὴ ἦν ἡ βία τοῦ ἀνέμου.

2.8 / η' Ἐὰν πλοῖον καταποντίσῃ ἕτερον ἐρχόμενον κατ' αὐτοῦ, ἐνά-
γεται ὁ πρωρεὺς ἢ ὁ κυβερνήτης· εἰ δὲ ἐξ ὑπερβολῆς χειμῶνος τοῦτο
γέγονεν, οὐκ ἐνέχεται ὁ δεσπότης. Εἰ δὲ δι' ἀμέλειαν τῶν ναυτῶν συνέ-
βη, ἀρκεῖ ὁ Ἀκουῖλιος.

2.9 / θ' Ἐὰν τὸν σχοῖνον, εἰς ὃν τὸ πλοῖον ἐδέδετο, κόψῃ τις καὶ ἀπό-
ληται, εἰς τὸ διπλοῦν καταδικάζεται.

Πλοῖόν ἐστι καὶ τὸ θαλάσσιον καὶ τὸ ποτάμιον καὶ τὸ ἐν ὑδροστασίῳ
πλέον καὶ ἡ σχεδία.

2.10 / ι' Ὁ κάραβος καὶ ὁ ἀρτέμων οὐκ ἔστι μέρος τοῦ πλοίου· οἱ δὲ
30 αὐχένες καὶ ὁ ἰστός καὶ αἱ ἄγκυραι καὶ τὸ ἄρμενον ὥσανεὶ μέλη τοῦ
πλοίου εἰσίν.

2.11 / ια' Ἐὰν ἀγοράσω πλοῖον μετὰ τῆς ἐξαρτίας, τὴν σκάφην οὐ
λαμβάνω· οὔτε γάρ ἐστιν αὐτοῦ ἐξαρτία. Ἐκάτερον γὰρ τοῦ αὐτοῦ
γένους ἐστί, τῷ δὲ μεγέθει διαλλάττουσιν· ἄλλου δὲ δεῖ γένους εἶναι τὴν
35 ἐξαρτίαν καὶ ἄλλου τὸ πρωτότυπον.

2.12 / ιβ' Εἰ ἀπὸ σῶν σανίδων πλοῖον ἐποίησα, σόν ἐστιν· οὐ γὰρ
ὑποστρέφει εἰς τὴν ἀρχαίαν ὕλην.

2.7: D.9.2.29.4 - P SBM.N.1.10.3 Att. 32.6 Τιπ. 5.68.19

2.8: D.9.2.29.4 - SBM.N.1.10.4

2.9: §1: D.9.2.29.5; §2: D.14.1.1.6 - SBM.N.1.10.5 Τιπ. 5.68.19 Att. 32.7-8

2.10: D.21.2.44

2.11: D.33.7.29 - SBM.N.1.11 Τιπ. 5.68.20

2.12: D.41.1.26 pr. - Τιπ. 5.21.15. 5.68.19

15 εὐλυτῶσαι: ἐκλυτῶσαι B 17 ζημίαν ABP: ἀπώλειαν SBM | μὴ: om. P SBM
18 τὸ αὐτὸ - ἰξευτῶν SBM: om. ABP 19 ἢ ὁ ABP SBM: καὶ ὁ Att. 20 τοῦ
ἀνέμου ABP Att.: τῶν ἀνέμων SBM 23 ἐξ ὑπερβολῆς: ἐξ ὑποβολῆς B 24
ἀκουῖλιος SBM: Aquilios S-W(dubium A) ἀζήλιος (sic) B 25 ὃν: ὃ B | ἐδέδε-
το: ἐνεδέδετο Att. | ἀπόληται AB SBM S-W: ἀπόλλυται Att. 26 διπλοῦν AB
SBM: διπλάσιον Att. 27 ἐστὶν B | καὶ τὸ θαλάσσιον post ποτάμιον transp. Att.
| καὶ τὸ ἐν: τὸ ἐν B 29 ἐστὶν: B 31 εἰσί: B 34 διαλλάττουσιν: διαλάμπουσιν
B 36 ἐποίησα: ποιήσω B | οὐ: οὐδὲ B

2.13 / ιγ' Ἐὰν μὴ καταβάλλοντος τοῦ χρεώστου ναυκλήρου κατά-
 σχω τὸ πλοῖον παρὰ γνώμην αὐτοῦ οἰκεία αὐθεντία καὶ πλημμυρήσας ὁ
 40 ποταμὸς ἐπάρῃ αὐτὸ, ἐμοὶ ἐγκινδυνεύεται· εἰ δὲ αὐτὸς συνεχώρησεν
 κρατῆσαι, ῥαθυμίαν μόνην χρεωστῶ, οὐ μὴν καὶ τὴν μεγάλην βίαν.

2.13: D.13.7.30 - Τιπ. 5.69.1

38 καταβάλλοντος: καταβαλόντος S-W | τοῦ χρεώστου: τὸ χρέος τοῦ S-W |
 κατάσχω post αὐθεντία transp. S-W 39 οἰκεία S-W: οἰκείαν B 39-40 καὶ
 πλημμυρήσας ὁ ποταμὸς: ἕως οὗ ὁ ποταμὸς S-W 40 αὐτό SW: αὐτόν B

Τίτλος γ'.

Περὶ ναυαγίου καὶ ἀρπαγῆς καὶ ἀποβολῆς καὶ συνεισφορᾶς

3.1 / α' Ἐὰν διὰ τὸ κουφισθῆναι τὸ πλοῖον ἀποβληθῶσι φορτία, πάντων συνεισαγόντων ἀποθεραπεύεται τὸ ριφθέν.

- 5 Οἱ γὰρ δεσπόται τῶν ἀποβληθέντων ἐὰν ἐμίσθωσαν τὰ φορτία εἰς τὸ μετενεχθῆναι, ἔχουσι κατὰ τοῦ πιστικοῦ τὴν ἐπὶ τῇ μισθώσει ἀγωγὴν, καὶ αὐτὸς τὴν ἐπὶ τῇ ἐκλήψει, ἵνα παρακρατήσῃ τὰ φορτία τῶν λοιπῶν, ἕως οὗ παρασχῶσι τὸ μέρος τῆς ζημίας. Εἰ δὲ καὶ τὰ φορτία μὴ κρατήσῃ, ἔχει τὴν ἐπὶ τῇ μισθώσει ἀγωγὴν κατὰ τῶν ἐπιβατῶν· εἰκῶς γὰρ
10 οὐκ ἔχουσι τὰ φορτία. Εἰ δὲ μὴ τὸ πλοῖον ὅλον ἐμίσθωσεν, ἀλλὰ τοῖς καθ' ἕκαστον ἐπιβάταις μέρη αὐτοῦ, τὴν περὶ ἐκλήψεως ἀγωγὴν κινεῖν κατ' αὐτῶν.

Κοινοποιεῖται γὰρ ἡ ζημία τῆς διὰ τὴν κοινὴν σωτηρίαν ἀποβολῆς.

- Διὰ τὴν ἐλάττωσιν τοῦ πλοίου ἢ τὴν ἀποβολὴν τῆς ἐξαρτίας οὐ συνεισά-
15 γουσιν, εἰ μὴ ἄρα κατὰ γνώμην τῶν ἐπιβατῶν ἢ διὰ φόβον ἢ ζημία γέγονεν· οὔτε γὰρ εἰ κλασθῇ ἐργαλεῖον τοῦ χαλκῆως, ὁ μισθωσάμενος αὐτὸν ζημιούται.

3.2 / β' Πάντα τὰ πράγματα, καὶ τὰ μὴ βαροῦντα τὸ πλοῖον, καὶ αὐτό γε μὴν τὸ πλοῖον, πρὸς τὴν ἀποτίμησιν αὐτῶν ὑπόκεινται τῇ συνεισφορᾷ ἐξηρημένων τῶν ἐλευθέρων κεφαλῶν καὶ τῆς σιταρχίας· συνεισ-

3.R: F Coisl.151 Paris.1357 SBM.N.1.12 - Τιπ. 5.69.7

3.1: §1: D.14.2.1; §2: D.14.2.2 pr.; §3: D.14.2.2 pr. fin.; §4: D.14.2.2.1 - SBM.N.1.12 Αττ. 32.9 §§1, 3, 4: App.Π2α.1

3.2: §1: D.14.2.2.2; §2: D.14.2.2.3 - SBM.N.1.12 §2: App.Π2α.1

1 τίτλος γ': om. B 3 τὸ (πλοῖον) AB: om. Αττ. I post φορτία Αττ. add. τινῶν ἐπιβατῶν 4 ριφθέν AB: ριφέν Αττ. SBM 5-16 οἱ γὰρ-ζημιούται: om. SBM Αττ. 6 μετενεχθῆναι: διενεχθῆναι S-W 8 τὸ: om. S-W 9 εἰκῶς B: ἴσως S-W 11 μέρη αὐτοῦ: ἔξεστι αὐτῷ S-W 15 ἡ ζημία S-W: ἡ ζημίαν B 16 αὐτόν B: αὐτό A S-W 17 c. 2 numero caret in A B SBM 18 πρὸς S-W: καὶ πρὸς B 19 καὶ SBM S-W: om. AB I σιταρχίας AB: σιταρχίας SBM

20 ἀγεται γὰρ αὕτη τοῖς ἐν τῷ πλοίῳ μὴ ἔχουσι δαπάνην. Ἀρμόζει δὲ κατὰ τοῦ πιστικοῦ τοῖς δεσπόταις τῶν ἀποβληθέντων ἢ ἀγωγῇ.

Χώρα τῇ συνεισφορᾷ καὶ ὅτε τὸ πλοῖον ἀναρρυσθῇ παρὰ τῶν πειρατῶν· εἰ δέ τις ἀφέλωνται φορτία ἢ ἀναρρύσεται τις παρ' αὐτῶν τὰ ἴδια, οὐ χώρα τῇ συνεισφορᾷ.

25 3.3 / γ' Ἐν τῇ συνεισφορᾷ τὰ μὲν ἀποβληθέντα πρὸς ὅπερ ἡγοράσθησαν ἀποτιμῶνται, οὐ μὴν πρὸς ὃ πραθῆναι ἡδύναντο· οὐ γὰρ κέρδους, ἀλλὰ ζημίας γίνεται λόγος. Τὰ δὲ σωθέντα πρὸς ὃ δύνανται πραθῆναι ἀποτιμῶνται.

3.4 / δ' Οἱ τελευτήσαντες ἐν τῷ χειμῶνι ἢ ἀσθενεῖα δοῦλοι οὐκ ἀπο-
30 τιμῶνται.

3.5 / ε' Ἡ ἀπορία τοῦ ἐπιβάτου τὸν ναύκληρον οὐχ ὀρᾷ.

3.8 / η' Τὸ ῥιπτόμενον οὐ γίνεται ἀδέσποτον, ἀλλὰ τοῦ δεσπότου μένει.

3.9 / θ' Ἐὰν διὰ τὴν κοινὴν σωτηρίαν ἀποβληθῇ ὁ ἰστός ἢ ἕτερον
35 ἐξάρτιον τοῦ πλοίου, χώρα τῇ συνεισφορᾷ.

Ἐὰν τοῦ πλοίου μὴ δυναμένου μετὰ τοῦ γόμου εἰσελθεῖν ἐν τῷ ποταμῷ ἢ ἐν τῷ λιμένι μετενεχθῶσί τινα τῶν φορτίων εἰς τὴν σκάφη διὰ τὸ μὴ κινδυνεῦσαι τὸ πλοῖον καὶ ἀπόληται ἢ σκάφη, συνεισάγουσι τοῖς δεσπόταις τῶν ἀποβαλλομένων ὡς ἀποβολῆς γενομένης οἱ δεσπότες τῶν
40 ἐν τῷ πλοίῳ. Εἰ δὲ τὸ πλοῖον ἀπόληται, οὐ συνεισάγουσιν οἱ ἐν τῇ σκάφῃ· τοῦ γάρ πλοίου σωζομένου ἢ συνεισφορά τῆς ἀποβολῆς ἀρμόζει.

3.10 / ι' Ἐὰν διὰ τὸ κουφισθῆναι τὸ πλοῖον ἀποβληθῇ τὰ φορτία μου καὶ ἐν ἐτέρῳ τόπῳ τὸ πλοῖον ἐναυάγησεν καὶ τινες δόντες μισθὸν σώσουσιν τὰ ἑαυτῶν διὰ κολυμβητῶν, αὐτοὶ μοι συνεισάγουσιν, οὐ μὴν
45 καὶ γὰρ αὐτοῖς, εἰ συμβῇ μέ τινα τῶν ἐμῶν σώσαι διὰ κολυμβητῶν.

3.3: D.14.2.2.4 - SBM.N.1.13 App.Π2α.2

3.4: D.14.2.2.5

3.5: D.14.2.2.6

3.8: D.14.2.2.8 - Att. 32.10

3.9: §1: D.14.2.3; §2: D.14.2.4 pr. - §1: Att.32.11 §2: App.Π1δ.1, προβλ. App.Π1γ.5

3.10: D.14.2.4.1

20 αὕτη S-W: αὐτὴ B 27 σωθέντα S-W: δωθ(έντα) B 33 post μένει Att. add. ὥσάν ἐκβρασθῇ παρὰ τὴν θάλασσαν 34 c. 9 om. B 36-41 ἐὰν τοῦ πλοίου- ἀρμόζει: haec habet App.Π1δ.1; S-W ponunt in c. 9 sed nihil testatur in hoc loco positum fuisse 43 καὶ ἐν S-W: ἐν B | καὶ τινες δόντες μισθὸν: om. S-W | σώσουσιν: σώσονται S-W

3.11 / ια' Ἐὰν τὰ σωθέντα φορτία χείρονα γένηται κατὰ πρόφασιν τῆς ἀποβολῆς (τυχὸν γὰρ γυμνωθέντα ἐβράχυσαν), εἰ μὲν τῆς ἐξ αὐτῶν ὀφειλούσης γενέσθαι συνεισφορᾶς οὕσης δέκα νομισμάτων ἢ ζημία γένηται πέντε νομισμάτων, τὰ πέντε μόνον συνεισάγουσιν· εἰ δὲ τῆς
 50 συνεισφορᾶς οὕσης δέκα νομισμάτων ἢ ζημία γένηται εἴκοσι, οὐ συνεισάγουσιν, ἀλλὰ συνεισάγεται αὐτοῖς τὰ δέκα τὰ μετὰ τὴν ἀρμόζουσαν συνεισφορὰν πλεονάζοντα ἐν τῇ ζημίᾳ.

3.12 / ιβ' Ἀπολλυμένου τοῦ πλοίου οἱ σώσαντες ἐκ τοῦ ναυαγίου τὰ ἴδια οὐ συνεισάγουσι· τότε γὰρ γίνεται συνεισφορά, ὅτε διὰ τὸ σωθῆναι
 55 τὰ λοιπὰ σώου τοῦ πλοίου ὄντος ἀποβληθῶσιν.

3.13 / ιγ' Τοῦ ἴστοῦ τμηθέντος διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ πλοίου καὶ τῶν φορτίων συνεισφορά γίνεται.

3.14 / ιδ' Τῆς ἐξαρτίας ὑπὸ χειμῶνος ἀπολλυμένης ἐτέραν ὁ ναύκληρος ὠνήσατο καὶ οὕτω πλεύσας ἔσωσε τὰ φορτία· οὐ χρεωστοῦσιν
 60 αὐτῶν οἱ δεσπότες συνεισάγειν.

3.15 / ιε' Ναυαγήσαντος τοῦ πλοίου, ὅπερ ἂν τις ἐκ τῶν ἰδίων σώσῃ ἐαυτῷ ἔχει, ὥσανεῖ ἐξ ἐμπρησμοῦ.

3.16 / ιστ' Τὸ ἀποβαλλόμενον ἐπὶ τῷ κουφισθῆναι τὸ πλοῖον οὐ γίνεται ἀδέσποτον· ζητεῖ γὰρ ὁ αὐτοῦ δεσπότης καὶ εὐρισκόμενον λαμβάνει. Ἐοικε γὰρ τὸ καθ' ὁδὸν ἀποβαλλόμενον βάρος ἐφ' ᾧ σὺν ἐτέροις
 65 ὑποστρέφει καὶ λαβεῖν αὐτό.

3.17 / ιζ' Ἐὰν διὰ τὸ σῶσαι τὰ φορτία ῥύψῃς τὰ ἐμὰ εἰς θάλασσαν

3.11: D.14.2.4.2 - App.Π1δ.2 App.Π2α.3

3.12: D.14.2.5 pr. - SBM.N.1.14 App.Π1δ.3 App.Π2α.4

3.13: D.14.2.5.1 - SBM.N.1.14

3.14: D.14.2.6 - SBM.N.1.15

3.15: D.14.2.7 - SBM.N.1.16 App.Π1δ.4

3.16: D.14.2.8

3.17: D.19.5.14 pr. - B.20.4.14 pr.

47 γυμνωθέντα S-W: γυμνωθέντες B 51 ἀλλὰ: ἀλλὰ καὶ S-W 52 ἐν τῇ ζημίᾳ: τὴν ζημίαν S-W 56 c. 13 ex SBM solo notum et sine numero (tamquam partem c. 12) laudatum 57 συνεισφορά: ἡ συνεισφορά SBM 58 c. 14 numero caret in SBM | ὑπὸ: ὑπὸ τοῦ SBM | ἀπολλυμένης S-W: ἀπολομένης B 60 αὐτῶν S-W: αὐτῷ SBM et transp. post δεσπότες | συνεισάγειν S-W: συνεισαγεῖν B 61 c. 15 in SBM numero ιδ' notatur | ὅπερ: οὐπερ B 62-36(tituli 5) ὥσανεῖ - δανείσῃ εἰς τὸ: deficit A (excidit folium insequens) 63 c. 16 solus servavit B 64 εὐρισκόμενον: ἀρεσκόμενον S-W 65 καθ' ὁδὸν corr.: καθόδοι B 67 c. 17 solus servavit B

οὐκ ἐνέχει. Εἰ δὲ χωρὶς αἰτίας ῥίψῃς χώρα τῇ ἀγωγῇ. Ἐὰν δὲ κατὰ δόλον, τῇ περὶ δόλου ἀγωγῇ εἰς τὸ διπλοῦν.

70 3.18 / ιη' Ἐὰν ἀλλότριον σκεῦος ῥίψῃς εἰς βυθόν, οὐκ ἐπὶ τῷ κερδᾶναι ἀλλὰ διὰ τὸ ζημιῶσαι τὸν δεσπότην, ἐνέχομαι τῇ ἀγωγῇ.

3.19 / ιθ' Ὁ τὰ ἐκ τῆς ἀποβολῆς τῶν πλοίων ἐπαίρων διὰ κέρδος κλοπὴν ἀμαρτάνει.

75 3.20 / κ' Τὸ ἀπὸ ναυαγίου ἀπολλύμενον οὐκ εὐθὺς παύεται ἐμὸν εἶναι ἀμέλει καὶ ὁ ἀφελόμενος εἰς τετραπλοῦν καταδικάζεται.

3.21 / κα' Ὁ ἀπὸ ναυαγίου ἔλαβον οὐκ ἔσται ἐμὸν εἰ μὴ κατέλιπεν αὐτὸ ὁ πρότερος δεσπότης.

3.22 / κβ' Τὰ ἐκ τοῦ πλοίου ῥιπτόμενα πράγματα οὐκ εἰσὶν ἀδέσποτα.

80 3.23 / κγ' Τὸ ἀπὸ ναυαγίου ἢ ἀποβολῆς διὰ χρονίας χρήσεως οὐ δεσπόζεται· οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἀδέσποτον.

Ἡ ἀγωγὴ ἢ ἀρμόζουσα κατὰ τῶν ἀφελομένων πράγματα ἀπὸ ναυαγίου, ἢ ἀπὸ συμπτώσεως, ἢ ἀπὸ ἐμπρησμοῦ, κληρονόμοις μὲν δίδονται, κατὰ δὲ κληρονόμων εἰς τὸ περιελθόν μόνον δίδονται.

85 3.24 / κδ' Ὁ ἀποβάλλον πλοίου πρᾶγμα κατὰ πρόληψιν ἀδέσποτον αὐτὸ ποιεῖ καὶ τοῦ εὐρίσκοντος γίνεται. Εἰ μέντοι ἐπὶ τῷ, σωζόμενον αὐτὸ, λαβεῖν ἀπεβάλετο, ἀποσπᾷ αὐτὸ παρὰ τοῦ λαβόντος, οὐ γὰρ ἐν γνῶσει τούτου ὦν καὶ λαβὼν αὐτὸ ἐπὶ τῷ κερδᾶναι ὥς κλέπτῃς εἰς τὸ διπλοῦν ἐνέχεται. Εἰ δὲ ἐπὶ τῷ φυλᾶσαι τῷ δεσπότη οὐ κλέπτει ὥσπερ
90 οὔτε ὅτε νομίσῃ ἀπλούστερον ἐρριφθαι.

3.25 / κε' Ὁ ἀπὸ ναυαγίου ἢ πλοίου πορθηθέντος ἀρπάζων ἢ κατὰ

3.18: D.19.5.14.2 B.20.4.14.2

3.19: D.41.1.9.8 - SBM.N.1.17 BΣχ. 3265.8. 19

3.20: D.41.1.44 - BΣχ. 3265.19

3.21: D.41.1.58 - BΣχ. 3265.19

3.22: D.41.7.7 - BΣχ. 3265.19

3.23 §1: D.41.2.21.1; §2: D.16.3.18 - Τιτ. 5.40.18. 3.19.23 SBM.N.1.18 BΣχ. 673.2-3 BΣχ. 3265.19

3.24: D.47.2.43.11 - BΣχ. 3265.19

3.25: §1: D.47.9.1 pr.-1; §2: D.47.9.1.5- 47.9.2; §3: D.47.9.3 - Τιτ. 5.195.32 SBM.A.6.4.11 Αττ. 32.12 BΣχ. 3265.19 §§ 1.2: App.Π2β.1

68 χώρα corr.: χωρᾶ B 70 c. 18 solus servavit B 74 c. 20 solus servavit B
76 c. 21 solus servavit B 78 c. 22 solus servavit B 80 c. 23 in SBM numero
κβ' notatur | τό corr.: τὰ B 82 ἡ ἀγωγῇ: in BΣχ. numero ἡ θέμα ι' notatur; in
Τιτ. κε. κγ' θε α' notatur 82-84 πράγματα-δίδονται: τὴν παρακαταθήκην † πράγ-
ματα ἀπὸ ναυαγίου S-W 84 δίδονται: ἐνδίδονται B 85 c. 24 solus servavit B
91 c. 25 § 1 in Αττ. forma brevior traditur

δόλον ὑποδεχόμενος ἢ ζημιῶν εἴσω μὲν ἐνιαυτοῦ εἰς τὸ τετραπλοῦν, μετὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς τὸ ἀπλοῦν ἐνέχεται. Ἀρμόζει δὲ ἡ ἀγωγή κατὰ δούλου καὶ φαμιλίας· ἀρμόζει δὲ ἡ ἀγωγή καὶ ἐγκληματικὴ ἐπεξέλευσις.

95 Χώρα δὲ τῷ νόμῳ, ἐὰν κατὰ τὸν χρόνον καὶ ἐν τῷ τόπῳ, ἐν ᾧ τὸ ναυ-
ἀγιον γέγονεν, ἀφέλῃται.

Κατέχεται δὲ τῷ δεσικαρίῳ καὶ ὁ λαβὼν ἀπὸ ναυαγίου.

3.26 / κστ' Ἐὰν ἀπὸ πλοίου ἐκπέσῃ τι ἀμελῶς κείμενον καὶ βλάβῃ
τινὰ ἢ ἀγωγή κατὰ τοῦ προεστῶτος κινεῖται.

100 3.27 / κζ' Ὁ τὰ ναυαγήσαντα καὶ ἐκριφθέντα εἰς τὸν αἰγιαλὸν λαμ-
βάνων ὡς κλέπτης μόνον εἰς τὸ διπλοῦν ἐνέχεται.

3.28 / κη' Ὁ τοὺς οἶακας ἢ ἐν ἐξ αὐτῶν ἀφελόμενος ἐπὶ πᾶσι τοῖς
πράγμασιν ἐνέχεται.

3.30 / λ' Ὁ κατὰ ἀπάτην ἢ βουλὴν μὴ συγχωρῶν βοηθηθῆναι τοὺς
105 ναυαγήσαντας ἢ τὸ πλοῖον τῷ περὶ ἀνδροφόνων νόμῳ ἐνέχεται.

3.31 / λα' Ὁ ἀρπάζων ἢ κατὰ δόλον κερδαίνων ἐκ ναυαγίου, εἰς ὅσον
ὑπόκειται τῷ ζημιωθέντι, τοσοῦτον καὶ τῷ δημοσίῳ δίδωσιν.

3.32 / λβ' Ἀπὸ ναυαγίου ἀρπάζει καὶ ὁ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ φόβου τοῦ
ναυαγίου ἀρπάζων.

110 3.33 / λγ' Ἐὰν βαρυτέρα πραιῖδα ληφθῇ τῷ ἀπὸ ναυαγίου, οἱ μὲν
ἐλεύθεροι ῥοπάλοις τυπτόμενοι ἐπὶ τριετίαν ἐξορίζονται ἢ εἰς ἔργον
μετάλλου πέμπονται εὐτελεῖς ὄντες, οἱ δὲ δοῦλοι φραγγελοῦμενοι εἰς
μέταλλον πέμπονται. Εἰ δὲ μὴ εἰσι πολλῆς ποσότητος τὰ ἀρπαγέντα,
καὶ οἱ ἐλεύθεροι καὶ οἱ δοῦλοι ὡς εἴρηται τυπτόμενοι ἀπολύονται.

115 Ὡςπερ δὲ ἐν τοῖς ἄλλοις ἀμαρτήμασιν οὕτως καὶ ἐνταῦθα χρὴ πρὸς τὴν
αἴρεσιν τῶν προσώπων καὶ τῶν πραγμάτων γίνεσθαι τὴν ἐπέλευσιν μήτε
σφοδρώτερον μήτε παραχωρητικώτερον τοῦ δέοντος.

3.26: D.9.3.6.3 - Τιπ. 5.153

3.27: D.47.9.3 pr. - Sina. 1117 App.Π2β.1 §3

3.28: D.47.9.3.8 init. - App.Π2β.2

3.30: D.47.9.3.8 - Sina.1117

3.31: D.47.9.3.8 fin. - Βαλσαμών 1.206 App.Π2β.3

3.32: D.47.9.4 pr.

3.33: §1: D.47.9.4.1; §2: D.47.9.4.2 - Τιπ. 3.19.24 BΣχ. 3265.19 App.Π2β.4

94 κατὰ δούλου: καὶ κατὰ δόλου B | ἡ ἀγωγή: om S-W 95 χωρὰ B | (ἐν) τῷ:
om. SBM 97 τῷ δεσικαρίῳ: τ[ῷ] δεσικαρίῳ (sic) B 98 ἐκπέσῃ: πέσῃ S-W 98-
99 καὶ βλάβῃ-κινεῖται: om. S-W 100 c. 27 solus servavit B 101 μόνον: μόνος
Sina.1117 | post ἐνέχεται Sina.1117 add. ἀρμόζει δὲ ἡ ἀγωγή 102 c. 28 sine
numero (tamquam partem capitis 27) laudat B 105 νόμῳ corr.: νόμων B 108
c. 32 solus servavit B 110 integrum c. 33 servavit B 115-117 ὥςπερ-δέο-
ντος: om. App.Π2β.4

Αὗται αἱ ἀγωγαὶ κληρονόμοις δίδονται, κατὰ δὲ κληρονόμων εἰς τὸ περιελθόν.

120 3.34 / λδ' Τὸ σωθὲν ἀπὸ ναυαγίου καὶ ἐμπρησμοῦ καὶ καταπτώσεως καὶ τεθὲν ἐν ἄλλῳ τόπῳ, ὁ κλέψας καὶ ἀρπάσας κλέπτῃ καὶ ἄρπαξ ἐστίν.

3.35 / λε' Ὁ τὸ ἐκριφέν ἀπὸ ναυαγίου λαμβάνων, εἰ μὲν τινος παρεντεθέντος χρόνου, κλέπτῃ ἐστίν· εἰ δὲ κατὰ τὸν τοῦ ναυαγίου καιρόν, 125 ἀδιάφορόν ἐστιν, εἴτε ἀπὸ θαλάσσης ἢ τοῦ ναυαγίου ἢ τοῦ αἰγιαλοῦ λάβῃ. Τὰ αὐτὰ ταῦτα καὶ περὶ τῶν λαμβανομένων ἀπὸ τῆς καταπολεμηθείσης νηὸς καὶ σχεδίας.

3.36 / λστ' Καταπολεμεῖται ναὺς ἥνικα πραιδεύεται ἢ βυθίζεται ἢ τιτράται ἢ τὰ σχοῖνα ἢ τὰ ἄρμενα σχίζονται ἢ αἱ ἄγκυραι τῆς θαλάσσης 130 ἀποκινουῦνται.

3.37 / λζ' Πρόνοια γέγονε τοῦ μηδένα ἐξωτικὸν συνάγειν τὰ ἀπὸ τοῦ ναυαγίου, μήτε στρατιώτην μήτε ιδιώτην μήτε ἐλεύθερον μήτε δοῦλον βασιλέως. Καὶ γὰρ οἱ δεσπότες τῆς κτήσεως, ὧν πλησίον γέγονε τὸ ναυάγιον, ἀποκαθιστῶσιν εἴ τι δειχθῇ ἐκ τῶν τοιούτων πραγμάτων ἀφαι- 135 ρεθέν· ὁ δὲ ἀρπάσας ἐξ αὐτῶν ὡς ληστής βαρύτερον τιμωρεῖται. Ἐπιζητήσῃ δὲ τῶν τοιούτων παραπέμπονται τοῖς ἄρχουσιν οἱ λεγόμενοι ὑπεύθυνοι ἢ δεδεμένοι ἢ ἀπ' ἐγγύας πρὸς τὸ ποιὸν τοῦ ἀμαρτήματος· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ δεσπότες τῶν κτήσεων ὑπ' ἐγγύας.

3.38 / λη' Τὴν ἐνεχθεῖσαν εἰς τὸν ἀγρόν μου σχεδίαν βία τῶν κυμάτων οὐ δύναται λαβεῖν ὁ δεσπότης αὐτῆς, εἰ μὴ περὶ τῆς συμβάσης 140 ζημίας ἀσφαλισθῇ με.

3.39 / λθ' Ἐκάστῳ ἔξεστιν ἀκινδύνως συλλέγειν τὸ ἴδιον ναυάγιον.

3.34: D.47.9.5 init. - App.Π2β.5 B.60.20.3

3.35: D.47.9.5 - SBM.N.1.19 Sina.1117

3.36: D.47.9.6

3.37: D.47.9.7

3.38: D.47.9.8 - Τιπ. 5.151.5 App.Π2β.6

3.39: D.47.9.12 pr.

120 c. 34 solus servavit App.Π2β.5 123 c. 35 in SBM numero λθ' notatur I
παρεντεθέντος S-W: παρατεθέντος B 124 τοῦ: om. SBM 125 ἢ τοῦ ναυα-
γίου ἢ: τὰ τοῦ ναυαγίου ἢ Sina.1117 εἴτε ἀπὸ SBM S-W 126 λάβῃ: λάβῃ αὐτό
S-W 126-127 τὰ αὐτὰ - σχεδίας: om. S-W 126 ταῦτα: om. Sina.1117 128
c. 36 solus servavit B 129 αἱ ἄγκυραι B 131 c. 37 solus servavit B 139
βία S-W: βίαν B 140-141 τῆς συμβάσης ζημίας: τὴν συμβᾶσαν ζημίαν S-W 142
c. 39 solus servavit B et sine numero laudat

3.40 / μ' Ἐάν τις ἀπὸ ναυαγίου παραθῇ τινι πρᾶγμα καὶ ἀρνηθῇ, ἡ
περὶ τῆς καταθήκης ἀγωγή εἰς τὸ διπλοῦν ἔχει τὴν καταδίκην· εἰ δὲ καὶ
145 ὁ κληρονόμος δόλον ποιήσῃ περὶ τὴν παραθήκην τὸ διπλοῦν δίδεται.

3.41 / μα' Ὁ ἀπὸ ναυαγίου ἀφελόμενος πρᾶγμα ἢ χεῖρον ποιήσας
πρὸς τῇ ἀπὸ τοῦ νόμου ποινῇ τὸ τετραπλάσιον εἴσω τοῦ ἐνιαυτοῦ ἢ τὸ
ἀπλοῦν μετὰ ταῦτα καταβαλλέτω.

3.43 / μγ' Ὁ ἀρπάζων τι ἀπὸ ναυαγίου καὶ ὁ βιαζόμενος ναύτας ἢ
150 λαβὼν ἀπὸ ναυαγίου καὶ κρύψας εἰς τὸ τρίτον τῆς οὐσίας δημεύεται καὶ
οὔτε συγκλητικός ἢ ἄρχων γίνεται ἢ ἄλλην μετέρχεται τιμὴν, ἀλλὰ καὶ
σφοδρῶς τιμωρεῖται.

3.44 / μδ' Ὁ ἀρπάζων τι ἀπὸ ναυκλήρου δημοσίᾳ ἀποφέροντος ἐν
τετραπλῷ τὸ ἀρπαγὲν μεθοδεύεται.

155 3.45 / με' Μὴ δημευέσθωσαν τὰ ἀπὸ ναυαγίου ῥιφθέντα εἰς τὴν γῆν·
ἀναδιδύσθωσαν τῷ δεσπότη αὐτῶν.

3.46 / μστ' Δειξάτω ὁ ναύκληρος ἐντὸς ἐνιαυτοῦ ἔνθα λέγει τὸ ναυ-
άγιον ὑποστῆναι ὡς ἀληθὲς τὸ συμβὰν γέγονε.

3.48 / μῃ' Ἐάν τις ἀπὸ ναυαγίου ἀφέληται τι ἢ μειώσῃ, ἐντὸς ἐνιαυ-
160 τοῦ εἰς τὸ τετραπλοῦν κατέχεται, μετὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς τὸ ἀπλοῦν,
πρὸς τῇ ἤδη ὠρισμένῃ ποινῇ, ἣν ὁ τοῦ νομίμου διηνεκῆς τύπος σαφηνί-
ζει.

3.40: D.16.3.1.1 - BΣχ.672.28-30

3.41: C.6.2.18 - BΣχ.3265.2 Sina.1117

3.43: D.48.7.1 - SBM.A.64.12 Τιπ. 5.195.33 BΣχ.3265.20

3.44: C.11.2.3

3.45: C.11.6.1

3.46: C.11.6.2 - Τιπ. 2.194.10-11 App.Π2α.6 πρβλ. Ροπές (σ.310)

3.48: C.6.2.18 - SBM.N.1.20 BΣχ.3265.10 Sina.1117 B.60.6.35

143 c. 40 in B numero λθ' et in BΣχ. numero κ' notatur 143-144 ἡ περὶ τῆς
καταθήκης ἀγωγή· ἡ δεπόζει S-W et transp. post καταδίκην 144 τὴν καταδί-
κην· ἡ καταδίκη S-W 144-145 εἰ δὲ- δίδεται om. S-W 146 c. 41 sine numero
laudat B | χεῖρον Sina. 1117; χεῖρονα B S-W 147 ἥσω τοῦ B; εἴσω Sina.1117
149 c. 43 om. B 153 c. 44 solus servavit B 155 c. 45 solus servavit B 157
c. 46 solus servavit B 159 c. 48 om. B; in SBM numero μβ' notatur; in BΣχ.
sic laudatur: ἀπαραλλάκτως κείται καὶ βιβλ. γγ' τιτ. γ' κεφ. μῃ' 160 τετραπλοῦν
Sina.1117: τετραπλάσιον SBM 161 πρὸς τῇ-σαφηνίζει: om. SBM

Τίτλος δ'.

Περὶ πλοίου ληγατευομένου ἢ ἐν χρήσει διδομένου ἢ ὁμολογουμένου

4.1 / α' Οἴκου ἢ πλοίου πραθέντος οὐ δοκεῖ τὰ καθ' ἕκαστον οἶον οἱ λίθοι ἢ αἱ σανίδες πιπράσκεισθαι δι' ὃ οὔτε περὶ ἐκνικήσεως αὐτῶν ὁ
5 πράτης εἰς διπλοῦν ἐνέχεται ὥσανεὶ μέρους ἐκνικηθέντος.

4.2 / β' Ἐὰν ἰδικῶς ναῦν ληγατεύσω καὶ κατὰ μέρος ἀνανεώσω πᾶσαν, τῆς αὐτῆς τροπέως μενούσης, κεχρεώσθηται τῷ ληγαταρίῳ.

4.3 / γ' Ἐργασίμων ξύλων ληγατευομένων τὰ ἐξ αὐτῶν γινόμενα πλοῖα οὐ περιέχεται.

10 Εἰ δὲ καὶ τὸ ληγατευθὲν πλοῖον διαλυθῇ οὔτε αὐτὸ οὔτε τὰ ξύλα κεχρεώσθηται.

4.4 / δ' Ἐὰν πλοῖον κατὰ μέρος ἀνανεωθῇ, σώζεται ἢ ἐπ' αὐτῷ χρήσις. Εἰ δὲ λυθῇ καὶ διὰ τῆς αὐτῆς ὕλης μηδὲν ἑτέρου προστεθέντος ἀνανεωθῇ φθείρεται ἢ ἐπ' αὐτῷ χρήσις. Τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ οἴκου.

15 4.5 / ε' Ἐὰν ὠμολόγησά σοι « πλοῖον λύσω καὶ διὰ τῶν αὐτῶν σανίδων ἀνανεώσω αὐτό », εἰ μὲν γνῶμην ἐσχηκῶς τοῦ ἀνανεῶσαι ἔλυσα, τὸ αὐτὸ δοκεῖ πλοῖον εἶναι, κεχρεώσθηταί σοι. Εἰ δὲ προαίρεσιν ἐσχηκῶς εἰς ἑτέρας χρείας τὰς σανίδας δαπανῆσαι μετεμελήθην καὶ τὸ πλοῖον ἀνενέωσα, ἕτερον δοκεῖ εἶναι καὶ οὐ κεχρεώσθηταί σοι.

4.R: F Coisl.151 Paris.1357 SBM.A.1.146 Τιπ. 5.69.8-9

4.1: D.21.2.36 - Τιπ. 5.69.11

4.2: D.30.24.4 - SBM.A.1.146

4.3: §1: D.32.88.1; §2: D.32.88.2 - Τιπ. 5.69.14

4.4: D.7.4.10.7

4.5: D.45.1.83.5 - Τιπ. 4.94.11, 5.69.15

1 τίτλος δ': Τί(τλος) Δ' Βι(βλίον) ΝΓ' Β 2 ἢ ἐν χρήσει-ὁμολογουμένου: om. SBM
3 c. 1 solus servavit B 6 ληγατεύσω: λεγατεύσω SBM 7 τροπέως S-W:
τρόπης Β 1 ληγαταρίῳ: λεγαταρίῳ SBM 8 c. 3 solus servavit B 12 c. 4
solus servavit B 15 ὠμολόγησά: ὁμολόγησας Τιπ. S-W 15-19 καὶ διὰ τῶν
αὐτῶν σανίδων- κεχρεώσθηταί σοι om. S-W

Τίτλος ε΄.

Περὶ δανεισμάτων διαποντίων

5.1 / α΄ Διαπόντια χρήματά εἰσι τὰ πέραν θαλάσσης ἀπιόντα, οὐ μὴν τὰ ἐπὶ τόπου δαπανώμενα, καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀγοραζόμενα, ἐὰν κινδύνω
5 τοῦ δανειστοῦ πλέωσιν.

5.2 / β΄ Εἰ μὴ πάρεσιν ὁ περὶ τοῦ διαποντίου ὀφείλων ὀχληθῆναι, ἐκμαρτύριον ἐπὶ τούτῳ γίνεται καὶ ἀντὶ προκατάρξεώς ἐστιν.

5.3 / γ΄ Ἀφ' οὗ δόξη πλεῦσαι τὴν ναῦν, ὁ κίνδυνος τοῦ διαποντίου τὸν δανειστὴν ὀρᾷ.

10 5.4 / δ΄ Ἐπὶ διαποντίῳ χρεεῖ ὑπετέθη μοι τὰ ἐν τῷ πλοίῳ φορτία· εἰ δὲ μὴ ἀρκέσωσι καὶ τὰ ἐν ἐτέροις ὄντα πλοίοις ὑπετέθη μοι. Εἰ μὲν εἴσω τῆς προθεσμίας ἀπόλλυται τὸ πλοῖον εἰς ὃ ἐδάνεισα οὐχ ὑπόκειται μοι τὰ ἐν τοῖς ἄλλοις πλοίοις ὥς καὶ αὐτοῦ τοῦ χρέους σβενθέντος. Εἰ δὲ μετὰ τὴν προθεσμίαν ἀπόλλυται ἢ καὶ μὴ ἀπολλυμένου αὐτοῦ οὐκ
15 ἀρκοῦσιν ἢ ἀπώλονται τὰ ἐν αὐτῷ ὑπόκειται μοι καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἐτέροις πλοίοις. Ἐπὶ δὲ τῶν διαποντίων ἢ μείωσις τῶν ἐνεχύρων οὐ τὸν δανειστὴν ἀλλὰ τὸν χρεώστην ὀρᾷ.

5.R: F Coisl.151 Paris.1357 Τιπ. 5.69.19-20

5.1: D.22.2.1 - P SBM.X.2.73

5.2: D.22.2.2

5.3: D. 22.2.3

5.4: D.22.2.6 - Τιπ. 3.33.23-24 BΣχ.1704.15

1 τίτλος ε΄: Τίτλος Ε΄ Βι(βλίον) ΝΓ΄ Β 2 περὶ: καὶ περὶ Β | διαποντίων: δια-
ποντίῳ Β ποντίων F 3 εἰσι SBM S-W: ἐστιν Β ἐστι P | ἀπιόντα P SBM S-W:
ἀπιόντων Β 4 ante τόπου P add. τοῦ 5 πλέωσιν P SBM S-W: πλέουσιν Β 6
c. 2 solus servavit Β 8 c. 3 solus servavit Β 10 c. 4 solus servavit Β; in
Τιπ., qui initium solo notum, numero στ΄ notatur; in S-W numero 6 notatur; S-W
in loco c. 4 ponunt (ex Cuiacius I.1408): «Τὸ ὠρισμένον τῷ ἀκολουθοῦντι δούλω
διὰ τὸ διαπόντιον μέχρι τῆς ἑκατοστῆς οὐχ ὑπὲρ τὸ διπλοῦν κεχρεώσθηται»

5.5 / ε'

5.6 / στ'

20 5.7 / ζ' Ἐπὶ τῶν διαποντίων καὶ χωρὶς ἐπερωτήσεως ἀπαιτεῖται τόκος ἀπὸ συμφώνου.

5.8 / η' Ἐὰν ὁ δανειστὴς ἐμποδίσῃ λαβεῖν ἐμπροθέσμως τὸ διαπόντιον οὐκ ἀπαιτεῖ τὴν ποινήν.

5.10 / ι' Ὁ δανεῖζων πιστικῶ ὀφείλει καὶ τὴν αἰτίαν, ἐφ' ἣ προέστη
25 γινώσκειν ἀναγκαῖαν εἶναι τὴν δαπάνην εἰς ἣν δανείζεται. Εἰ γὰρ εἰς φιλοκαλίαν τοῦ πλοίου δανείσῃ μὴ χρήζοντος τοῦ πλοίου οὐκ ἔχει κατὰ τοῦ ναυκλήρου ἀγωγήν. Εἰ δὲ πλεον δανείσῃ οὐκ ἐνάγει εἰς τὸ πᾶν εἰ μέντοι κατὰ χρειῶδες εἰς ἀνανέωσιν τοῦ πλοίου δανείσῃ ὁ δὲ πιστικὸς λαβὼν μὴ φιλοκαλήσῃ ἐνέχεται ὁ ναύκληρος.

30 5.12 / ιβ' Εἰ εἰς τὸ καταρτισθῆναι πλοῖον ἢ κατασκευασθῆναι δανείσας ἔχει τὸ προνόμιον.

5.13 / ιγ' Εἰ διὰ τὸ κατασκευασθῆναι ναῦν ἢ ἐξαρτισθῆναι ἢ ἀγορασθῆναι ἐδάνεισα ἢ ὡς πωλήσας πλοῖον χρεωστοῦμαι, προνόμιον ἔχω μετὰ τὸ δημόσιον.

35 5.14 / ιδ' Τότε προτιμᾶται ὁ μεταγενέστερος δανειστὴς, ὅταν δανείσῃ εἰς τὸ ἐξαρτισθῆναι τὸ ὑποτεθέν αὐτῷ πλοῖον ἢ ἀνανεωθῆναι ἢ εἰς τροφήν τῶν ναυτῶν ἢ σωθῆναι τὰ ὑποτεθέντα αὐτῷ φορτία ἢ δοθῆναι τὸ ναῦλον (καὶ αὐτὸ γὰρ τὸ ναῦλον ἐπικρατέστερόν ἐστίν) ἢ ὑπὲρ μισθοῦ τῶν ὥριων ἢ τοῦ μεσαύλου ἢ ὑπὲρ κτηνομισθίων.

5.5: BΣχ.1704.15

5.6: BΣχ.1704.15

5.7: D.22.2.7 - BΣχ.1704.15

5.8: D.22.2.8 - Τιπ. 5.69.21

5.10: D.14.1.7 pr. - Τιπ. 2.62.27, 2.67.16, 3.41.20

5.12: D.42.5.26 - Τιπ. 3.49.20

5.13: D.42.5.34 - Τιπ. 3.49.20

5.14: D.20.4.5-6 - SBM.X.3.19 Τιπ. 3.49.20

18-19 cc. 5 et 6 numerum solum unum hoc testatur in BΣχ. 20 c. 7 solus servavit B 22 c. 8 solus servavit B 24 c. 10 solus servavit B; in Τιπ.(2.62.27) numero ε' notatur; in Τιπ.(2.67.16 et 3.41.20) numero ι' notatur | προέστη Τιπ.(2.67.17) S-W: πρόσεστιν B 30 c. 12 solus servavit B 32 c. 13 solus servavit B 35 c. 14 in SBM numero ιγ' et ιδ' notatur; textus huius capituli in S-W divisus est in dua capita: c. 13 (τότε- ἀνανεωθῆναι) et c. 14 (ἢ εἰς τροφήν- κτηνομισθίων) 36 ἐξαρτισθῆναι: hinc rursus incipit A (ab linea 62 tituli 3) 39 μεσαύλου SBM S-W: μεσιαύλου B | ὑπὲρ κτηνομισθίων AB: ὑπὲρ κτινομισθίων Venturi, qui exscripsit quae vertere non poterat

- 40 5.15 / ιε' Ὁ διαπόντια ἢ καρπούς δανείζων τελείαν ἑκατοστὴν δύναται λαβεῖν.

5.16 / ιστ' Οἱ δανείσαντες δάνειον ναυτικὸν καὶ συμφωνήσαντες αὐτὸ κινδυνεύειν, λαβόντες δὲ καὶ ὑποθήκας, ἐὰν τῶν ἐγγαίων πραγμάτων ὧσιν αἱ ὑποθήκαι, ἀπωλείας γενομένης οὐ δύνανται αὐταῖς
45 κεχρησθαι, μηδεμιᾶς οὔσης διαφορᾶς, εἴτε αὐτοὶ ἐπλευσαν εἴτε τὸν λεγόμενον κερμακόλουθον εἶχον ἐν τῷ πλοίῳ. Τότε γὰρ μείζονα τόκον λαμβάνουσιν, ὅτε ἰδίῳ κινδύνῳ δανείσουσιν· ἐὰν γὰρ μὴ κινδυνεύουσιν, οὐ δύνανται πλείονα τόκον λαβεῖν.

5.17 / ιζ'

- 50 5.18 / ιη' Ὁ τόκος τοῦ ναυτικοῦ δανείου ἕως τότε τρέχει ὑπὲρ τὸ νόμιμον μέτρον, ἕως ὅτε ὁ κίνδυνος ἔσται ἐν αὐτῷ· ἀποσωθέντος δὲ τυχὸν τοῦ πλοίου παύεται ὁ ὑπὲρ τὸ νόμιμον τόκος.

5.19 / ιθ' Ὁ μὴ κινδυνεύων δανειστής ἐπὶ τοῦ πλοίσμου τῆς θαλάσσης μείζονα τόκον οὐ λαμβάνει.

- 55 5.20 / κ' Ἐὰν ὁ δανειστής εἰς ῥητὸν πλοῦν ἐπαγγείληται κινδυνεύειν καὶ μόνον, ὁ δὲ ναύκληρος εἰς ἕτερον τρόπον ἀπελθὼν κινδυνεύσῃ ἢ παρ' ἰδίαν αἰτίαν ἀπολέσῃ τὸ φορτίον (λαβὼν τυχὸν πράγματα ἅπερ οὐ ὀφείλει ἐμπορεύεσθαι), τοῦτο οὐ κινδυνεύεται τῷ δανειστῇ.

5.15: C.4.32.26.2 - P SBM.X.2.74 Τιπ. 3.49.20

5.16: C.4.33.1 - Τιπ. 3.49.20 BΣχ. 1699.17. 1704.14

5.17: BΣχ. 1699.17. 1704.14

5.18: C.4.33.2 - BΣχ. 1699.17. 1704.14

5.19: C.4.33.3 - P SBM.X.2.75 BΣχ. 1699.17. 1704.14

5.20: C.4.33.4 - Τιπ. 5.69.22 BΣχ. 1704.14

45 ἐπλευσαν S-W: ἐπλεον B | τὸν S-W(dubium A): τὸ B 46 τόκον S-W: κόπον B 47 δανείσουσιν S-W: δανείσωσιν B 49 c. 17 numerum solum unum hoc testatur in BΣχ. 51 ἔσται S-W: ἐστὶν B 53 c. 19 in SBM et in P numero ιη' notatur | πλοίσμου: πλωσμου P

Τίτλος στ'.

Περὶ ἀλιέων καὶ ἀλείας καὶ δικαίου θαλάσσης

6.1 / α' Ἐχων δύο ἀγροὺς ἐπώλησά σοι τὸν ἓνα καὶ συνεφώνησα μὴ ἀλιεύειν σε. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα τῇ θαλάσσει δουλεία διὰ πάκτου ἰδιωτικοῦ οὐκ ἐπιτίθεται, ὅμως τὸ γεγονὸς ἐν τῇ πράσει ἀγαθῇ πίστει ἐστὶ σύμφωνον, καὶ ὁ ἀγοραστὴς καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ διὰ τῆς ἐπερωτήσεως ἢ τῆς πράσεως ἀναγκάζονται φυλάττειν.

6.2 / β' Προνοεῖτ' ὅτι οἱ ἄρχοντες τοῦ μὴ πῦρ ἔχειν ἐν νυκτὶ τοὺς ἀλιεῖς καὶ κινδύνῳ περιβαλεῖν τὰ πλοῖα καὶ τοὺς πλέοντας διὰ κέρδους αὐτῶν οἰομένους προσορμίζειν λιμένι.

6.3 / γ' Ὁ ἐπὶ πολλοὺς ἐνιαυτοὺς ἐν δημοσίῳ ποταμῷ μόνος ἀλιεύσας καλῶς κωλύει ἕτερον ἀλιεῦσαι.

6.4 / δ' Ὁ κωλύων με ἐν θαλάσσει ἀλιεῦσαι ὑπόκειται τῇ περὶ ὕβρεως ἀγωγῇ, ὥσπερ ὁ κωλύων με χρῆσασθαι δημοσίῳ τόπῳ ἢ τοῖς ἐμοῖς πράγμασι· τῷ δὲ παρὰ τοῦ δημοσίου μισθωσαμένῳ δίδεται νόμιμος βοήθεια κωλυομένῳ χρῆσασθαι τῇ μισθώσει.

6.5 / ε' Εἰ καὶ σύνηθές ἐστι παρανόμως τινὰς κωλύειν ἑτέρους ἀλιεύειν πρὸ τῶν ἰδίων οἴκων, ὅμως ὁ κωλύσας ἐνέχεται τῇ περὶ ὕβρεως

6.R: F Coisl.151 Paris.1357 SBM.A.36.1 Τιπ. 5.70.4-5

6.1: D.8.4.13 pr.

6.2: D.47.9.10

6.3: D.44.3.7 - Τιπ. 5.70.6

6.4: D.47.10.13.7 init. - Τιπ. 5.70.7

6.5: D.47.10.13.7 fin. - SBM.A.36.1 Τιπ. 5.70.7

1 τίτλος στ': Τί(τλος) ΣΤ' Βι(βλίον) ΝΓ' Β 2 ἀλιέων: ἀλιέων Β | ἀλείας F Coisl.151: ἀλείας BF Paris.1357 ἀλείας Τιπ. SBM | ante θαλάσσης Τιπ. add. τῆς 3 c. 1 numero caret in A 5 ἐστὶ S-W: οὐση Β 6 ὁ: om. AB, suppl. S-W 10 αὐτῶν Β: ἐαυτῶν S-W | λιμένι Β: λιμένα S-W 11 ἐνιαυτούς S-W: om. AB 16 βοήθεια Α S-W: βοηθός Β 17 c. 5 in SBM numero στ' notatur 18 πρὸ τῶν ἰδίων οἴκων SBM S-W: πρὸς τὸν ἴδιον οἶκον Β 18-19 ὅμως-ἀλιεῦσαι: om. Β

ἀγωγῇ. Καλῶς δὲ κωλύω τινὰ ἐν τῇ διαφοροῦσιν μοι λίμνῃ ἀλιεῦσαι.

- 20 6.7 / ζ' Οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ ἀλιεῖς οὐκ ἀναγκάζονται τὰ εἶδη φέρειν εἰς τὰς πόλεις καὶ δι' ἑαυτῶν πιπράσκειν, ἀλλ' ἄδειαν ἔχουσιν ἐτέροις αὐτὰ μεταδιδόναι καὶ ὑποστρέφειν εἰς τὰ ἴδια ἔργα.

6.8 / η' Καλῶς ποιῶ μόλον ἐν θαλάσῃ καὶ ἐν αἰγιαλῷ κτίζω, εἰ μὴδὲνα βλάπτω.

- 25 6.9 / θ' Ὁ ρίπτων πῖλαν ἐν θαλάσῃ δεσπόζει μὲν αὐτῆς, οὐ συγχωρεῖται δὲ ῥίψαι, εἰ ἐκ τούτου βλάπτει τὴν χρῆσιν τῆς θαλάσσης ἢ τοῦ αἰγιαλοῦ.

- 6.11 / ια' Ἡ χρῆσις τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ δημοσία ἐστίν, καὶ ἔξεστι τῷ θέλοντι προσορμίζειν πλοῖον καὶ φορτία ἐν τῇ ὄχθῃ ἀποτίθασθαι
30 καὶ τὰ δίκτυα ψύγειν καὶ πλεῖν ἐν τοῖς ποταμοῖς καὶ σχοινία δεσμεῖν ἐν τοῖς δένδροις τοῖς ἐν τῇ ὄχθῃ τικτομένοις· ἡ μέντοι δεσποτεία τῆς ὄχθης καὶ τῶν ἐν αὐτῇ δένδρων τῷ κυρίῳ ἐστὶ τῶν ἀγρῶν, ἐν οἷς κεῖται.

6.12 / ιβ' Αἰγιαλός ἐστι μέχρις οὗ τὸ μέγιστον ἐκτρέχει κύμα· τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ λίμνης, εἰ μὴ ἄρα πᾶσα ἰδιωτική ἐστιν.

6.7: D.50.11.2

6.8: D.43.8.2.8 - Τιπ. 5.70.7

6.9: D.43.8.3.1 - Τιπ. 5.70.8

6.11: D.1.8.5 pr. - Τιπ. 5.70.9 B.46.3.4

6.12: D.50.16.112 B.2.2.108

25 c. 9 numero caret in B | δεσπόζει S-W: δεσπόζειν B | αὐτῆς: αὐτὴν S-W | συγχωρεῖται: συγχωρεῖται B 28 c. 11 numero caret in B | ἐστίν: ἐστί S-W 32 αὐτῇ: αὐτῷ S-W | τῷ κυρίῳ B: τῷ*κ*ρίῳ A τῶν κυρίων S-W 33 c. 12 numero caret in B

Τίτλος ζ΄.

Περὶ πράσεως καὶ ἀγορασίας οἴνου

7.1 / α΄ Οἱ οἰνέμποροι ὡς ἂν συμφωνήσωσι πιπράσκουσιν· οὐδεὶς γὰρ ἀναγκάζεται πωλεῖν ἀπαρεσκόμενος τῷ μέτρῳ ἢ τῷ τιμήματι, καὶ
5 μάλιστα εἰ μὴδὲν γίνεται παρὰ τὴν συνήθειαν τοῦ κλίματος.

7.2 / β΄ Ἐὰν ἀφανισθῇ ἢ ἐκχυθῇ ὁ πραθεὶς οἶνος, ὁ ἀγοραστής ζημιούται, εἰ μὴ ἄρα ὁ πράτης τὸν κίνδυνον ἀνεδέξατο· τότε γὰρ, εἰ μὲν ὠρίσθη χρόνος, μέχρις αὐτοῦ κινδυνεύει, εἰ δὲ μὴ ὠρίσθη, ἕως οὗ γεύσῃται ὁ ἀγοραστής· τότε γὰρ δοκεῖ τελείως πεπράσθαι, καὶ ἐσφραγίσεν
10 τὰ ἀγγεῖα ὁ ἀγοραστής, εἰ μὴ ἕτερόν τι συνεφωνήθη.

Χρεωστεῖ δὲ φυλακὴν ἀκριβεστάτην ἕως οὗ μετρηθῇ οὐ μὴν μετὰ ταῦτα· πρὸ γὰρ τῆς μετρήσεως σχεδὸν οὔτε πρᾶται, εἰ μὴ ἄρα χωρὶς μετρήσεως ἐπράθη τυχὸν ἀγγεῖα ἢ πίθοι, ἐφ’ ὧν καὶ πρὸ τῆς μετρήσεως, ἐλευθεροῦται τοῦ κινδύνου ὁ πράτης.

15 Καὶ οὐ δοκεῖ παραδίδοσθαι ὁ παρὰ τοῦ ἀγοραστοῦ σφραγισθεὶς πίθος· διὰ γὰρ τὸ μὴ ἐναλλαγῆναι σφραγίζεται.

7.3 / γ΄ Εἰ δὲ ὑπὸ μέτρῳ ἢ ποιότητι ἐπράθη, χρὴ φυλάττεσθαι τὴν πίστην τοῦ συναλλάγματος, παραβαινομένης δὲ αὐτῆς οὐκ ἐπὶ τῷ τιμήματι ἀλλ’ ἐπὶ τῷ διαφέροντι κινεῖται.

20 7.4 / δ΄ Ἐὰν ὀρίσθῃ χρόνος τῇ μετρήσει καὶ ἐμποδίζῃ ὁ ἀγοραστής,

7.R: F Coisl.151 Paris.1357 Τιπ. 5.70.11-12

7.1: D.18.1.71 - P SBM.A.18.1 Τιπ.5.70.13

7.2: §1: D.18.6.1 pr.; §2: D.18.6.1.1; §3: D.18.6.1.2 - P Τιπ. 5.70.14

7.3: D.18.1.35.5 - P

7.4: D.18.6.1.3 - P SBM.A.18.2

1 τίτλος ζ΄: τίτλος β΄ βιβλίον νγ΄ B βι. νγ΄ τί. ιζ΄ SBM 2 καὶ ἀγορασίας: om. P
3 συμφωνήσωσι AP S-W: συμφωνήσουσι B SBM 4 τῷ τιμήματι P S-W: τῷ τίμημα B 5 μὴδὲν P S-W: μὴδὲ B 9 τελείως πεπράσθαι καὶ: γεγενῆσθαι ἢ πρᾶσις ἢ S-W 11 μετρηθῇ B: μετρήσεται S-W 11-12 οὐ μὴν μετὰ ταῦτα B: ἐὰν μετὰ ταῦτα S-W(sic A) 12 οὔτε πρᾶται: οὐ πέπραται S-W 17 c. 3 ex F qui solus servavit 20 c. 4 in P et in SBM numero γ΄ notatur

ἔξεστι τῷ πρᾶτῃ ἐκχεῖν τὸν οἶνον, διαμαρτυρομένῳ μέντοι τοῦτο πρό-
 τερον τὸν ἀγοραστήν. Εἰ δὲ μὴ ἐκχύσει, λαμβάνει τὸν μισθὸν τῶν πίθων,
 ἐν ᾧ διέφερεν αὐτῷ· τυχὸν γὰρ αὐτοὺς ἐμίσθου ἢ ἄλλους ἐμισθώσατο.
 Κάλλιον δὲ ποιεῖ μισθούμενος καὶ μὴ ἀποδιδούς τὸν οἶνον, ἕως οὗ λάβῃ
 25 παρὰ τοῦ ἀγοραστοῦ τὸν μισθόν, ἢ πωλὼν τὸν οἶνον ἀβλαβῶς ὅσου
 δυνήθῃ, ἵνα μὴ πολὺ ζημιωθῇ ὁ ἀγοραστής.

7.5 / ε' Εἰ μὴ ὀρίσθῃ, πότε οἱ πίθοι ὥφειλον κενωθῆναι, δεῖ αὐτοὺς
 πρὸ τῆς ἐπιούσης τρύγης κενωθῆναι· εἰ δὲ μὴ, ἐκχεῖ μέτρῳ τὸν οἶνον ὁ
 πρᾶτῃς διὰ τὸ δηλωθῆναι, πόσον ὁ ἀγοραστής ζημιούται.

30 7.6 / στ' Εἰ δὲ οἰνέμπορος ᾗν ὁ πρᾶτῃς, οὐ περιμένει τὰς τρύγας· ὁ
 γὰρ λυσιτελῶν αὐτῷ καιρὸς σκοπεῖται.

Πρὸ τῆς μετρήσεως τοῖς μέντοι τυχηροῖς ἢ ταῖς μεγάλαις ἀνάγκαις ὁ
 πρᾶτῃς οὐχ ὑπόκειται.

7.7 / ζ' Χρεωστεῖ δὲ φυλακὴν ἀκριβεστάτην, οἷαν ὁ κατὰ χρῆσιν τι
 35 λαβὼν, τουτέστιν ἐπιμέλειαν μεγίστην ἥνπερ ἐν τοῖς ἰδίῳις πράγμα-
 σιν.

7.8 / η' Ἐὰν χρόνος ὀρίσθῃ τῇ γεύσει καὶ ὁ πρᾶτῃς ἐμποδίσῃ, συνί-
 σταται μὲν ἡ πρᾶσις, εἰ μὴ ἕτερόν τι συνεφωνήθῃ, ἐγκινδυνεύει δέ, εἴτε
 πρὸ τῆς προθεσμίας εἴτε μετ' αὐτὴν ὁ οἶνος ἠφανίσθῃ.

40 7.9 / θ' Ἐμποδίσας ὁ πρᾶτῃς περὶ τῆς παραδόσεως δίδωσι τὸ δια-
 φέρον τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος ὄν, οὐ μὴν εἴτι ὁ ἀγοραστής ἠδύνα-
 το κερδᾶναι ἀπὸ πραγματείας τοῦ πραθέντος αὐτῷ οἶνου.

7.10 / ι' Ἐὰν κόττω πραθῇ οἶνος καὶ μὴ ὑπὸ γεύσιν, μόνην φυλακὴν
 ἀκριβεστάτην ὁ πρᾶτῃς χρεωστεῖ· ὁ δὲ κίνδυνος ἅπας καὶ τοῦ ὀξίσαι
 45 καὶ τοῦ ὑδαρωθῆναι τὸν ἀγοραστήν ὁρᾷ. Καὶ εἰ μὴ ὀρίσθῃ χρόνος τῇ

7.5: D.18.6.1.4 - SBM.A.18.3

7.6: §1: D.18.6.2 pr.; §2: D.18.6.2.1 - SBM.A.18.3

7.7: D.18.6.3

7.8: D.18.6.4 pr.

7.9: D.19.1.21.3 - PP² SBM.A.18.4

7.10: D.18.6.4.1 - P SBM.A.18.5

21 ἔξεστι P S-W: ἔξεστιν B | τοῦτο P S-W: τούτω B 27 ὥφειλον S- W: ὥφελον
 B 28-29 εἰ δὲ μὴ-ζημιούται: om. SBM 30 c. 6 sine numero (tamquam partem
 capitis 5) laudat SBM 35 ἥνπερ B: ἥπερ S-W 38-39 συνεφωνήθη-ἠφανίσθη:
 om. in textu, add. in marg. B 40 ὁ πρᾶτῃς: ὁ μέντοι πρᾶτῃς et ante ἐμποδί-
 σας transp. P² | περὶ: om. P² | τῆς παραδόσεως ABP: τὴν παράδοσιν SBM τῇ
 παραδόσει P² | τὸ (ἐξ) P: om. P² 41 ὄν ante διαφέρον transp. P² 42 ἀπὸ
 ABP: ἀπὸ τῆς SBM | ἀπὸ-οἶνου: P² | πραγματείας SBM: παγματείας B

αίρέσει αὐτοῦ, διαμαρτύρεται τὸν ἀγοραστήν ὁ πρᾶτης· δεῖ μέντοι πρὸ τῆς τρύγης αὐτὸν ἐπαίρεσθαι. Δυσχερῶς δέ τις ἀγοράζει ἐπὶ τῷ μὴ γεύσασθαι. Καὶ ἔνθα μὴ ὀρισθῇ τῇ γεύσει χρόνος, ὅτεδῆποτε δύναται ὁ ἀγοραστής γεύσασθαι, καὶ ἕως οὗ γεύσεται, τοῦ πρᾶτου
50 ἐστὶν ὁ κίνδυνος· ὑπὲρ οὖν τοῦ ἀγοραστοῦ ἐστὶν ὀρισθῆναι τῇ γεύσει χρόνον.

7.11 / ια' Πρὸ τῆς μετρήσεως ὁ κίνδυνος τὸν πρᾶτην ὀρᾷ· εἰ δὲ ὁ ἀγοραστής ἐνεπόδισεν ἐμπροθέσμως λαβεῖν, μετὰ ταῦτα ὁ πρᾶτης ἀπὸ μόνου δόλου ἐνέχεται.

55 7.12 / ιβ' Ἐὰν πωλήσω ἑκατὸν κεράμια ἐκ τοῦδε τοῦ οἴνου εἰπὼν « εἰ μὴ μετρήσεως » ἐγὼ κινδυνεύω.

7.13 / ιγ' Ἐπώλησέν τις φανεροὺς κεράμους οἴνου φανεροῦ τιμήματος, οἷον ἑκατὸν κεράμους δέκα νομισμάτων· συνέβη πρὸ τῆς παραδόσεως ἀφανισθῆναι τὸν οἶνον. Εἰ μὲν ἐτοιμῶς ἔχοντος τοῦ πρᾶτου παραδοῦναι τοὺς κεράμους ὑπερέθετο ὁ ἀγοραστής λαβεῖν τὸν
60 οἶνον καὶ ὕστερον ἐστράφη, αὐτῷ τῷ ἀγοραστῇ κινδυνεύεται· εἰ δὲ οὐδαμῶς ὑπέρθεσιν ὁ ἀγοραστής ἐποίησεν εἰς τὸ λαμβάνειν τὸν οἶνον, ὁ πρᾶτης κινδυνεύει. Ἐτερόν ἐστιν, εἰ οὕτως ἐπώλησε « πάντα μου τὸν οἶνον τὸν ἀποκείμενον ἐν τῷδε τῷ ὠρίῳ »· ἐνταῦθα γάρ, ἐὰν καὶ τὰς
65 κλεῖς τοῦ ὠρίου παραδέδωκεν ὁ πρᾶτης τῷ ἀγοραστῇ, αὐτῷ τῷ ἀγοραστῇ κινδυνεύει. Καὶ ταῦτα πάντα χώραν ἔχουσιν οὐ μόνον ἐπὶ οἴνου, ἀλλὰ καὶ ἔλαιον ἢ σίτος ἢ τὰ ἄλλα τούτοις ὅμοια πραθέντα χείρονα γεγόνασιν.

7.15 / ιε' Ἐὰν ὁ πραθεὶς οἶνος φυσικῶς ἀφανισθῇ πρὶν ἢ λάβῃ αὐτὸν

7.11: D.18.6.5 init. - P SBM.A.18.6

7.12: D.18.6.5 fin.

7.13: C.4.48.2

7.15: D.18.6.16

46-51 δεῖ - χρόνον: om. P 50-51 ὑπὲρ-χρόνον: om. SBM 52 εἰ δὲ ὁ P S-W : ὁ δὲ B 53 ἐμπροθέσμως P SBM: ἐμπροθέσμου B ἐν προθέσμου A 54 δόλου: om. B 55 ἐὰν S-W: εἰ B | κεράμια S-W: κερέμια B | οἴνου S-W: οἴκου AB 56 εἰ μὴ: S-W post εἰ μὴ talia fere excidisse videtur : <μετρηθήσεται, οὐ πέπραται>, πρὸ τῆς> 57 ἐπώλησέν τις B 58 πρὸ τῆς S-W: om. AB 60 λαβεῖν S-W: λαβὼν B 61 ἐστράφη S-W: ἐτράπη B 62 ὑπέρθεσιν post ὁ ἀγοραστής transp. S-W | μετρήσαι : λαμβάνειν S-W 63 ἐστὶν S-W: ἦν B 64 τὸν S-W: τὸ AB 66 κινδυνεύει: κινδυνεύεται S-W 67 οἴνου ἀλλὰ καὶ: οἶνον ἀλλὰ καὶ S-W(sic A) σίτος: σίτον S-W(A) 67-68 χείρονα γεγόνασιν: εἴδη S-W(A) 69 ἀφανισθῇ S-W: ἀναφανισθῇ B

70 ὁ ἀγοραστής, εἰ μὲν μηδὲν περὶ τῆς καλλονῆς ὁ πράτης διεβεβαιώσατο, ζημιούται ὁ ἀγοραστής· ἐαυτῷ γὰρ μεμφέσθω, εἴτε μὴ ἐγεύσατο εἴτε κακῶς ἐγεύσατο. Εἰ δὲ ἐγίνωσκεν ὁ πράτης μὴ μένειν αὐτὸν ἕως τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἔδοξεν αὐτὸν ἐπαρθῆναι, ἐνέχεται εἰς τὸ διαφέρειν.

7.16 / ιε' Τῶν δύο ὑπέρθεσιν ποιησάντων, τῇ ὑστέρᾳ προσέχομεν.

75 7.17 / ιζ' Ὁ ἀγοραστής ὑπέρθεσιν ποιήσας εἰς τὴν τοῦ τιμήματος καταβολὴν μόνους τόκους δίδωσι, καὶ οὐχ ὅσα ὁ πράτης ἠδύνατο διὰ τῶν τιμημάτων ἀπὸπραγματείας ὡς εἰκὸς κερδᾶναι.

7.18 / ιη' Ἐὰν ὁ πράτης καὶ ὁ ἀγοραστής ὑπέρθεσιν περὶ τὴν παράδοσιν τοῦ οἴνου ποιήσωσι, μόνος ὁ ἀγοραστής ἐμποδίσαι δοκεῖ.

80 7.19 / ιθ' Ὁ πράτης τοῦ οἴνου ὑπέρθεσιν ποιῶν δίδωσι τὴν τιμὴν εἴτε πρὸς τὸν καιρὸν τῆς πράσεως ἢ τῆς προκατάρξεως καὶ πρὸς τὸν τόπον ἔνθα συνεφωνήθη ἢ ἔνθα δικάζεται, ὡς ἂν ὁ ἀγοραστής ἐπιλέξῃται.

Εἰ δὲ ὁ ἀγοραστής ὑπέρθεσιν ποιήσῃ, συλλογίζεται τὸ ὃν ἐν τῇ προκατάρξει τίμημα καὶ πρὸς τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἥττονος πωλεῖται. Ὑπέρθε-
85 σις δὲ ἐστίν, ἐὰν μὴ τις δυσχέρεια τῷ πράτῃ ἐνεπόδισεν, καὶ διαφερόντως εἰ ἐν παντὶ καιρῷ γέγονεν ἔτοιμος παραδοῦναι. Οὐ πρὸς τὸν τόπον δέ, καθ' ὃν ἡ δίκη λέγεται, ἀλλ' ἔνθα συνεφωνήθη δοθῆναι τὸν οἶνον συλλογίζεται τὸ τίμημα.

7.16: D.18.6.18 - P Τιπ. 5.70.13

7.17: D.18.6.20 - P Τιπ. 5.70.13

7.18: D.19.1.51 pr. - Τιπ. 5.70.13

7.19: §1: D. 19.1.3.3; §2: D. 19.1.3.4 - P Τιπ. 5.70.13

70 εἰ μὲν μηδὲν S-W: εἰ μηδὲν B 71 ζημιούται ὁ ἀγοραστής S-W: om. B 72 μένειν S-W: μένει B 73 διαφέρειν S-W: διάφορον B 74 c. 16 haec habet P 75 ποιήσας: ποιῶν μέντοι et ante ὁ ἀγοραστής transp. P | εἰς: περὶ P 76 καταβολὴν ante τοῦ transp. P | μόνους S-W: μόνος B 77 τιμημάτων S-W: τιμῶν BP | κερδᾶναι BP: κερδαίνειν S-W(A) 78 περὶ: εἰς S-W 80 ὁ: ὃ δὲ P | τοῦ οἴνου: om. P 82-84 ἔνθα συνεφωνήθη-καὶ πρὸς τὸν τόπον: in B per homoioteleuton excidisse videtur 82 ὡς ἂν ὁ ἀγοραστής ἐπιλέξῃται post τιμὴν (lin.80) transp. P 83 ὃν: om. P 84-86 ὑπέρθεσις-παραδοῦναι om. P 85 ἐνεπόδισεν B: ἐνεπόδισε S-W 86 εἰ S-W: om. B οὐ BP: οὔτε S-W

Τίτλος ἡ'

8α' Pars prima

Τὰ κεφάλαια τοῦ νόμου τῶν Ῥοδίων

- 8α'.1 / α' Ναυκλήρω μισθὸς μέρη δύο.
 5 8α'.2 / β' Κυβερνήτου μισθὸς μέρος ἐν ἡμισυ.
 8α'.3 / γ' Πρωρέως μισθὸς μέρος ἐν ἡμισυ.
 8α'.4 / δ' Ναυπηγῶ μισθὸς μέρος ἐν ἡμισυ.
 8α'.5 / ε' Καραβίτου μισθὸς μέρος ἐν ἡμισυ.
 8α'.6 / ζ' Ναύτη μισθὸς μέρος ἐν.
 10 8α'.7 / ζ' Παρασχαρίτη μισθὸς μέρος ἡμισυ.
 8α'.8 / η' Ἐμπόρῳ ἔχειν ἐξὸν παιῖδας δύο· τὸ δὲ ναῦλον διδότης.
 8α'.9 / θ' Ἐπιβάτου τόπος μῆκος πήχεων τριῶν, πλάτος πήχεως μιᾶς.
 8α'.10 / ι' Ἐπιβάτης ἐν πλοίῳ ἰχθὺν μὴ τηγανίζετω· ὁ ναύκληρος
 αὐτῷ μὴ συγχωρεῖτω.
 15 8α'.11 / ια' Ἐπιβάτης ἐν πλοίῳ ξύλα μὴ σχιζέτω· ὁ ναύκληρος αὐτῷ
 μὴ συγχωρεῖτω.
 8α'.12 / ιβ' Ἐπιβάτης ἐν πλοίῳ ὕδωρ μέτρῳ λαμβανέτω.
 8α'.13 / ιγ' Γυναῖκας ἐν πλοίῳ λαμβάνειν τόπον πήχεως μιᾶς· τὸ δὲ
 παιδίον τὸ τέλειον πήχεως τὸ ἡμισυ.
 20 8α'.14 / ιδ' Ἐὰν εἰσέλθῃ ἐπιβάτης ἐν πλοίῳ καὶ ἔχῃ χρυσίον, παρατι-
 θέσθω αὐτὸ τῷ ναυκλήρῳ· εἰ δὲ μὴ παραθέμενος εἴπῃ, ὅτι «χρυσίον ἀπώ-
 λεσα ἢ ἀργύριον», ἄκυρα εἴτω ἐπὶ τῶν ναυκλήρων ἃ οὐ παρέθετο.
 8α'.15 / ιε' Ὁ ναύκληρος καὶ οἱ ἐπιβάται ὁμοῦ ἐμπλέοντες ὄρκον
 εὐαγγελίων παρεχέτωσαν.

R: F Paris.1357

8α'.1-8α'.15: F

1 τίτλος ἡ' Paris.1357: om. BF 3 τοῦ νόμου BF Paris.1357: τοῦ νόμου τῷ νόμῳ
 A | τῶν Ῥοδίων AF: ἐροδίων B τῶνδίων Paris.1357 4 ναυκλήρῳ B: ναυκλήρου
 F S-W | μερίδῳ (sic) B 7 ναυπηγῶ: ναυπηγῶς F 11 διδότης: δίδεται B 15
 cap. ια' solus servavit F 18 γυναῖκας: γυναικὸς B γυναικὸς (sic, ut videtur) AF
 19 ἡμισυ BF: ἡμιον S-W(sic) 22 ἐπὶ: BF | τῷ ναυκλήρῳ F: τῶν ναυκλήρων B
 | ἃ B: ὁ S-W ὧ F 23 ὁμοῦ F: om. B

25 **8α.16** / ις' Εἶναι τὴν χιλιάδα τοῦ μοδισμοῦ χρυσίων πεντήκοντα μετὰ πάσης τῆς ἐξαρτίσεως αὐτοῦ καὶ εἰς συμβολὴν ἐρχέσθω· τοῦ δὲ πλοίου τοῦ παλαιοῦ χρυσίων τριάκοντα. Καὶ ἐν τῇ τιμήσει τὸ τρίτον μέρος κουφιζέσθω καὶ οὕτως εἰς συμβολὴν ἐρχέσθω.

8α.17 / ιζ' Ὁ νόμος κελεύει· τὰ ἐν τῇ θαλάσῃ δεδανεισμένα ἔγγαια
30 καὶ ἀκίνδυνα μὴ γραφέτωσαν· εἰ δὲ καὶ ἐπιγράφουσιν, ἄκυρα εἴτω ἐπὶ τὸν Ῥοδίων νόμον. Τὰ δὲ ἐν ἀγροῖς ἢ ἐν ὄρεσι δανειζόμενα ἔγγαια καὶ ἀκίνδυνα ἐπιγραφέτωσαν κατὰ τὸν Ῥοδίων νόμον.

8α.18 / ιη' Ἐὰν δανείσῃ ἐν τόκοις καὶ εἰ ἡ ἔτη τελέσῃ τοὺς ἐννόμους τόκους, μετὰ δὲ ὀκτὼ ἔτη συμβῇ ἀπώλειαν γενέσθαι ἢ πυρκαϊάν ἢ διαρ-
35 παγὴν βαρβάρων, τῶν τόκων διάλυσιν γινέσθω κατὰ τὸν Ῥοδίων νόμον· εἰ δὲ μὴ τελέσῃ τοὺς τόκους ἐκ τῶν νομίμων, τὰ ἔγγραφα κύρια ἐστὶ κατὰ τὰς προτέρας συνθήκας, καθὼς τὸ ἔγγραφον προφέρει.

8α.19 / ιθ' Ὅσον δεῖ συμβαλλομένους ναυκληρεῖν.

Οἱ ναύκληροι ναυκληροῦντες συμβαλλομένου τοῦ πλοίου μὴ ἔλαττον
40 τοῦ τριμερίτου, ὅπου ἐὰν ἀποστέλλωνται, καθ' ὃ δεῖ χρήματα χρηννύειν καὶ ἀποστέλλειν ἐπὶ πλοίου κατὰ θερίων καὶ κατὰ πλοῦν, καθὼς ἂν συνεγράψαντο κύρια ἔστω· ὁ δὲ χρήσας τὰ χρήματα ἐπιπεμπέτω ἄνθρωπον ὃς ἂν ἐπιχρήννυται.

8α.16-8α.19: F

25 χρυσίων B: χρυσίων F S-W 29 ἔγγαια: ἔγγαια F 30 ἐπιγράφουσιν: ἐπι-
γραφῶσιν F 31 τὸν Ῥοδίων νόμον F: τῶν Ῥοδίων νόμων AB τὸν Ῥόδιον νόμον
S-W | ἐν (ἀγροῖς): om. F 32 τὸν Ῥοδίων νόμον F: τῶν Ῥοδίων νόμων AB τὸν
Ῥόδιον νόμον S-W 33 εἰ ἡ ἔτη corr.: εἰ ἔτι BF εἰ ἔτ* A ἡ. ἔτη S-W | τελέσει F:
τελέσει S-W τελευτήσει AB 34 συμβῇ F: om. AB 35 γινέσθω S-W: γενέσθω
BF | τὸν Ῥοδίων νόμον F: τῶν Ῥοδίων νόμων AB τὸν Ῥόδιον νόμον S-W 38
ὅσον-ναυκληρεῖν: Rubricum c. 19 in finem c.18 praestat BF | ὅσον BF: οὐ S-W
40 καθ' ὃ δεῖ: καθὼς δὲ B καθὼς δεῖ A καθὼς δεῖ F | χρηννύειν A S-W: χρηννύειν F
χρῆν νάειν B 41 κατὰ θερίων A S-W: καταθηρίων B καταθηρίων F | κατὰ πλοῦν
F: καταπλοῦν B | ἂν AF: οὐ B 43 ὃς ἂν F: ὡς ἂν B

[8β'] Index capitulorum partis secundae

45 Κεφάλαια νόμου 'Ροδίων κατ' ἐκλογὴν περὶ ναυτικῶν

- α' Περί ἀγκύρων πλοίου κλαπέντων.
 β' Περί ἀγκύρων καὶ λοιπῶν ἐξαρτίων κλαπέντων.
 γ' Περί ναύτου κλοπὴν ἐργασαμένου.
 δ' Περί πλοίου ἀπὸ κλεπτῶν ἢ πειρατῶν σῦλα ὑπομείναντος.
 50 ε' Περί ναυτῶν ἐν μάχῃ κύλλωμα ἐργασαμένων.
 ς' Περί ναυτῶν ἐν μάχῃ φόνον ἐργασαμένων.
 ζ' Περί ναυτῶν ἐν μάχῃ πῆρῳσιν ὀφθαλμοῦ ἢ αἰδοίων κήλῳσιν ἐργασαμένων.
 η' Περί ναυκλήρου καὶ ναύτου ἀλλοτρίαν λαβόντων ἐνθήκην καὶ σὺν
 55 τοῦ πλοίου ἀποδρασάντων.
 θ' Περί ναυκλήρου καὶ ἐπιβατῶν περὶ ἀποβολῆς βουλευομένων.
 ι' Περί πλοίου ζημίαν ἢ ναυάγιον ὑπομείναντος.
 ια' Περί ἐμπόρων πλοῖα ναυλουμένων.
 ιβ' Περί πάσης παραθήκης διδομένης ἐν πλοίῳ ἢ ἐν οἴκῳ.
 60 ιγ' Περί παραθήκης χρυσίου ἀντιλεγομένης.
 ιδ' Περί παραθηκαρίου τὴν παραθήκην ἀρνησαμένου.
 ιε' Περί ἐμπόρου ἢ ἐπιβάτου ἢ δούλου παρατιθέντος καὶ ἐν ἀκτῇ ἀπομείναντος τοῦ πλοίου ἀποφυγόντος δι' ἐπήρειαν ἢ καταδρομὴν ληστῶν.
 ις' Περί χρημάτων ἐπιποντίων ἐκδανεισθέντων.
 65 ιζ' Περί χρυσίου καὶ ἀργυρίου ἐπὶ κερδοκοινωνίᾳ χρησθέντων.
 ιη' Περί τοῦ χρήματα ἐκδανεισαμένου ἐπὶ προθεσμίᾳ καὶ ἀποδημήσαντος.
 ιθ' Περί τοῦ ναυλωσαμένου πλοῖον καὶ ἀρραβῶνα δεδωκότος.
 κ' Περί τοῦ ναυλωσαμένου πλοῖον καὶ ἐγγράφως συμφωνήσαντος ἢ
 70 καὶ ἀγράφως ὀρίσαντος.
 κα' Περί δύο κοινωνῶν ναυκλήρων ἀλλήλοις ἀντιλεγόντων.
 κβ' Περί ἐμπόρου τὸν γόμον ὅλον τοῦ πλοίου ναυλωσαμένου.

R: F Paris.1357

8β'.1(π)-8β'.22(π): F

50 κύλλωμα: κύκλωμα F 52 κήλῳσιν: κύκλωσιν F 54 σὺν A: om. B 55
 τοῦ πλοίου: τῷ πλοίῳ F 56 ἐπιβάτων B | βουλευομένων: βουλευόντων F 58
 ναυλουμένων S-W: ναυλομένων B ναυλωμένων F 59 ἢ F: om AB 61 ἀρνη-
 σαμένου F S-W: ἀρνησαμένων B 64 ἐκδανεισθέντων BF: ἐκδανεισθέντων A
 68-69 καὶ ἀρραβῶνα-πλοῖον: in F per homoioteuton excidisse videtur 71-78
 cc. κα'-κζ' numeris κ'-κστ' notat F

- κγ' Περὶ ναυκλήρου καὶ ἐμπορίου περὶ γόμου συγγραφεμένων.
 κδ' Περὶ ναυκλήρου καὶ ἐμπορίου συγγραφεμένων καὶ τὰ ἡμίναυλα
 75 δοθέντα καὶ μεταμέλους γινομένων.
 κε' Περὶ ἐμπορίου πρὸς τὰ ἔγγραφα ὑπερπροθεσμήσαντος.
 κς' Περὶ πλοίου κλασματισθέντος τῶν ναυτῶν ἐκκοιτούντων.
 κζ' Περὶ πλοίου κλασματισθέντος εἰς γόμον ἀπερχομένου ἐμπορίου ἢ
 κοινωνίας.
 80 κη' Περὶ πλοίου κλασματισθέντος ἐξ αἰτίας ἐμπορίου ἢ κοινωνοῦ.
 κθ' Περὶ πλοίου κλασματισθέντος πρὸ τῆς προθεσμίας τῶν ἐγγράφων
 ἢ μετὰ τὴν προθεσίαν.
 λ' Περὶ πλοίου πεφορτωμένου διαλυθέντος, τοῦ ἐμπορίου σωθέντος
 χρυσίον ἐπιφερομένου.
 85 λα' Περὶ πλοίου παθόντος καὶ μέρος τοῦ φόρτου σωθέντος.
 λβ' Περὶ πλοίου ναυλωθέντος ἢ κοινωνίᾳ πλέοντος καὶ ἐν τῷ ἐμπορί-
 ζειν κλασματισθέντος.
 λγ' Περὶ πλοίου μετὰ τὴν ἐκβολὴν κλασματισθέντος.
 λδ' Περὶ πλοίου βέστην κομίζοντος καὶ ἀπὸ ζάλης ἢ ἀντλίας βλάβης
 90 τῶν φορτίων γινομένης.
 λε' Περὶ πλοίου ἀποβολὴν τῆς καταρτίας ὑπομείναντος.
 λς' Περὶ πλοίου ἐν τῷ ἀρμενίζειν ἕτερον πλοῖον καταδιδόντος.
 λζ' Περὶ πλοίου κλασματισθέντος, τὰ δὲ τῶν ἐμπόρων καὶ ἐπιβατῶν
 σωθέντα.
 95 λη' Περὶ πλοίου σῖτον πεφορτωμένου καὶ ἐν ζάλῃ καταληφθέντος.
 λθ' Περὶ πλοίου πεφορτωμένου βολήσαντος τῆς ἐνθῆκης σωθείσης.
 μ' Περὶ πλοίου ναυαγήσαντος καὶ μέρος τι τοῦ πλοίου καὶ τῆς ἐνθῆ-
 κης σωθέντων.
 μα' Περὶ πλοίου διαφθαρέντος, τὰ δὲ τῶν ἐπιβατῶν σωθέντα ἢ συνα-
 100 πολεσθέντα.

8β'.23(π)-8β'.40(π): F

73 καὶ F: om. AB | συγγραφεμένων F: συνγραφεμένων B 74 συγγραφε-
 των F: συνγραφεμένων B | τὰ ἡμίναυλα F: τὰ ἐν ἡμῖν ναῦλα A τὰ ἐν ἡμῖν ναῦα
 B 75 γινομένων AF: γινομένου B 77 τῶν ναυτῶν: τῶναυτῶν B 79 κοινω-
 νίας F: κοινωνίαν B 80-81 ἐξ αἰτίας-κλασματισθέντος: in F per homoioteleuton
 excidisse videtur 80-108 cc. κη'-κθ' numero κζ' et cc. λ'-μζ' numeris κη'-με'
 notat F 86 πλέοντος: πλεόντων F 89 βέστην F S-W: ἀσβέστην B | ζάλης
 F: ζάλην B | βλάβης F: βλάβην B 92 ἕτερον πλοῖον: ἐτέρου πλοίου F | κατα-
 διδόντος: καταδιδοῦντος BF 93 ἐπιβατῶν F: ἐπιβάτων B 95 σῖτον: σίτον B
 σίτου F S-W | καί: om. F | καταληφθέντος F S-W: καταληφθέντου B 96 βολή-
 σαντος: βουλήσαντος F

μβ' Περὶ πλοίου τρυπήσαντος φορτία κομίζοντος.

μγ' Περὶ πλοίου ἐκβολὴν ποιήσαντος τοῦ γόμου καὶ τῶν ἐξαρτίων.

μδ' Περὶ πλοίου ἐκβολὴν τῆς καταρτίας ἢ τῶν αὐχένων ἐν ζάλῃ ὑπομέ-
νοντος.

105 με' Περὶ τοῦ ἀποσώζοντος ἐκ τοῦ πελάγους εἰς γῆν τι ἐκ πλοίου ναυα-
γήσαντος.

μς' Περὶ τοῦ ἀποσώζοντος κάραβον ἐκ πλοίου ἀπορρήξαντος.

μζ' Περὶ τοῦ ἀποσώζοντός τι ἐκ τοῦ βυθοῦ ἐκ πλοίου ναυαγήσαντος.

8β'.41(π)-8β'.47(π): F

103 αὐχένων: αὐχενίων F

8β' Pars secunda
Ἀρχὴ τοῦ Νόμου

110

8β'.1 / α' Ἐὰν πλοῖον ὁρμᾷ ἐπὶ λιμένα ἢ ἐν ἀκτῇ καὶ σῦλα πάθη τῶν ἀγκύρων καὶ κατασχεθεῖς ὁ κλέπτῃς ὁμολογήσῃ, τοῦτον κελεύει ὁ νόμος βασανίζεσθαι καὶ τὴν προσγενομένην ζημίαν ἀπολογεῖσθαι κατὰ τὸ διπλάσιον.

115 8β'.2 / β' Ἐὰν βουλήσῃ τοῦ ναυκλήρου οἱ ναῦται σῦλα ποιήσωσιν ἀγκύρας πλοίου ἐτέρου ὁρμῶντος ἐν λιμένι ἢ ἐν ἀκτῇ καὶ συμβῇ ἐντεῦθεν ἀπώλειαν γενέσθαι τοῦ πλοίου τοῦ τὰς ἀγκύρας συληθέντος, καὶ τούτων οὕτως ἐν ἀκριβεῖ ἀποδεικνυμένων, πᾶσαν τὴν προσγενομένην ζημίαν ἐν τε τῷ πλοίῳ καὶ τὰ ἐν τῷ πλοίῳ σῶα ἀποδιδότω ὁ ναύκληρος ὁ τὰ σῦλα ἐπιτρέψας γενέσθαι. Ἐὰν δὲ τις κλέψῃ σκεύη πλοίου
120 ἢ τι τῶν ἐν τῷ πλοίῳ χρηματιζόντων, τουτέστι σχοινίων τε καὶ κανναβίων ἢ ἀρμένων ἢ διφθερῶν καὶ καράβων καὶ λοιπῶν, διπλᾶ ἀποδιδότω ὁ τὰ σῦλα ποιήσας.

8β'.3 / γ' Ἐὰν ναύτης κελεύσει τοῦ ναυκλήρου κλοπὴν ποιήσῃ ἐμπόρου ἢ ἐπιβάτου καὶ καταληφθεὶς κατασχεθῇ, ὁ ναύκληρος διπλᾶ ἀποδιδότω τοῖς τὰ σῦλα παθοῦσιν· ὁ δὲ ναύτης λαμβανέτω ξυλαγώγια ἑκατόν. Ἐὰν δὲ ναύτης αὐτοβούλῳ συλήσῃ μὲν, κατασχεθῇ δὲ ἢ καὶ διὰ μαρτύρων ἐλεγχθῇ, σφοδρῶς βασανίζεσθω, ἐὰν καὶ μάλιστα τὰ σῦλα χρυσίον ἦ, καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῷ συληθέντι ποιείτω.

130 8β'.4 / δ' Ἐὰν ἐν τόπῳ συλωμένῳ ἢ ληστευομένῳ κατάξῃ πλοῖον μαρτυρουμένων τῶν ἐπιβατῶν τῷ ναυκλήρῳ τὴν τοῦ τόπου αἰτίαν καὶ συμβῇ συληθῆναι, ἀποδιδότω ὁ ναύκληρος τοῖς συληθεῖσιν. Ἐὰν δὲ τοῦ

8β'.1: Τιπ. 5.70 .19

8β'.2: SBM.N.1.21· Τιπ. 5.70.19

8β'.3: SBM.N.1.22

8β'.4: Τιπ. 5.70.19-21

110 Rubricum ἀρχὴ τοῦ νόμου solus servavit AB 111 ὁρμᾷ AB 112 ἀγκύρων AB 113 προσγενομένην S-W: προσγινομένην B 116 post ἀκτῇ add. ἀφελόμενοι SBM 119 τε: om. SBM 121 τουτέστιν B 122 ἢ (ἀρμένων): καὶ SBM | διφθερῶν A SBM: διαφθερών B | καὶ λοιπῶν: λοιπῶν B 127 αὐτόβουλος B | συλήσῃ μὲν κατασχεθῇ δὲ: συλήσας κατασχεθῇ SBM | μὲν: μα B 128 ἐὰν: ἐὰν δὲ B post μάλιστα transp. SBM 129 τὰ: om. B | ἢ A: εἰ B, Ventouri (qui vocem εἰ numerum esse putavit) ἦν SBM 130 ἐν: om. B | συλωμένῳ ἢ ληστευομένῳ S-W: συλουμένου ἢ ληστευομένου B 131 τῷ ναυκλήρῳ S-W: τῶναυκλήρου B

ναυκλήρου ἀπομαρτυρουμένου καταγάγωσιν οἱ ἐπιβάται τὸ πλοῖον καὶ συμβῇ τι, ὑποκείσθωσαν τὴν ζημίαν οἱ ἐπιβάται.

- 135 8β'.5 / ε 'Εὰν ναῦται μάχην ποιήσωσιν, λόγοις ποιείτωσαν καὶ μηδεὶς κρουέτω τὸν ἕτερον· ἐὰν δὲ καὶ τις κρούσῃ τὴν κεφαλὴν καὶ ἀνοίξῃ ἢ ἐτέρως πῶς κυλλώσῃ, παρεχέτω ὁ κρούσας τοὺς μισθοὺς τοῖς ἱατροῖς καὶ τὰ ἀναλώματα τῶν ἀδικηθέντων καὶ τὸν μισθὸν ὅλου τοῦ χρόνου τῆς ἀργίας καὶ ἐπιμελείας.
- 140 8β'.6 / στ' 'Εὰν ναῦται μάχην ποιήσωσιν καὶ τις κρούσῃ λίθῳ ἢ ξύλῳ, πάλιν δὲ ὁ κρουσθεὶς πατάξῃ τὸν τὸ πρῶτον κρούσαντα, ὡς βιασθεὶς ἐποίησεν. Εἰ δὲ καὶ θάνῃ ὁ κρουσθεὶς καὶ μαρτυρηθῇ ὅτι πρῶτος ἔκρουσεν λίθῳ ἢ ξύλῳ ἢ σιδήρῳ, ὁ πατάξας αὐτὸν καὶ θανατώσας ἀκίνδυνος ἔστω· ὁ γὰρ ἠθέλησεν ποιῆσαι ἔπαθεν.
- 145 8β'.7 / ζ' 'Εὰν τις τῶν ναυκλήρων ἢ ἐμπόρων ἢ ναυτῶν κρούσῃ τινὰ γρόνθον καὶ πηρώσῃ ἢ λάξ δώσῃ καὶ συμβῇ κήλην ποιῆσαι, δώσει ὁ κρούσας τὰ ἱατρεῖα καὶ ὑπὲρ μὲν τοῦ ὀφθαλμοῦ χρυσίνους δώδεκα, ὑπὲρ δὲ τῆς κήλης χρυσίνους δέκα· εἰ δὲ ὁ λάξ κρουσθεὶς ἀποθάνῃ, ἔνοχος ἔσται ὁ κρούσας τῆς δίκης τοῦ θανάτου.
- 150 8β'.8 / η' 'Εὰν πλεύσῃ ὁ ναύκληρος πιστευθεὶς τὸ πλοῖον καὶ εἰς ἄλλαν χώραν ἀποδράσῃ μετὰ χρυσίου βουλήσῃ τῶν ναυτῶν, τὰ μὲν οἰκεῖα αὐτῶν ἅπαντα, κινητὰ ἀκίνητα καὶ αὐτοκίνητα, ὅσα ὑπάρχει αὐτοῖς, κατασχεθήσονται· καὶ ἐὰν μὴ ἡ τούτων ἐκτίμησις ἱκανὸν ποιήσῃ τοῦ πλοίου καὶ τῆς ἐργασίας τοῦ χρόνου ἐν τῷ πιπράσκεσθαι αὐτά, οἱ
- 155 ναῦται ἅμα τῷ προναυκλήρῳ μισθούσθωσαν καὶ τὴν ἀποπλήρωσιν τῆς ζημίας ποιείτωσαν.
- 8β'.9 / θ' 'Εὰν περὶ ἐκβολῆς βουλευέσῃται ὁ ναύκληρος, ἐπερωτάτω τοὺς

8β'.5: Τιπ. 5.70.21, 5.151.6

8β'.6: Τιπ. 5.70.21

8β'.7: P SBM.N.1.23 Τιπ. 5.70.22, 5.151.1

8β'.8: Τιπ. 5.71.4-5

8β'.9: SBM.N.1.24 Τιπ. 5.71.6

133 καταγάγωσιν S-W: κατάγωσιν B 135 ordinem capitum 5 et 6 invertit B | μάχην: μαχῆν S-W 137 πῶς κυλλώσῃ corr.: πρὸς κυλώσῃ B πρὸς κυλλώσῃ A προσκυλλώσῃ S-W | ἱατροῖς B 138 τῶν ἀδικηθέντων: τῷ ἀδικηθέντι S-W 140 μάχην: μαχῆν S-W | ποιήσωσιν: ποιήσωσι S-W | ἢ S-W: om. AB 141 τὸ πρῶτον S-W: τῷ πρῶτῳ B 143 λίθῳ AB: ἢ λίθῳ S-W 145 c. 7 in P sic laudatur: βι. γγ' τί. η' κε. ζ' | κρούσῃ: τρώσῃ SBM 146 (λάξ) δώσῃ: δῶ SBM | κήλην B SBM: κίλην A 147 ἱατρεῖα: ἱατρεῖα B ἱτρεῖα A 148 ante λάξ add. τῷ B 149 τοῦ θανάτου om. B 151 μετὰ χρυσίου post ναυτῶν transp. S-W 152-153 ὅσα-ἐκτίμησις: om. B 157 ἐπερωτάτω AB: ἐρωτάτω SBM

ἐπιβάτας, οἷς χρήματά ἐστιν ἐν τῷ πλοίῳ· ὁ τι δὲ ἐὰν γένηται, τοῦτο
 ψῆφον ποιεῖτωσαν. Συμβαλλέσθωσαν δὲ εἰς συμβολὴν καὶ τὰ χρήματα·
 160 στρώματα δὲ καὶ ἱμάτια καὶ σκεύη πάντα ἐκτιμάσθω. Καὶ ἐὰν γένηται
 ἐκβολή, τῷ ναυκλήρῳ καὶ τοῖς ἐπιβάταις μὴ πλείον λίτρας μιᾶς, κυβερ-
 νήτῃ δὲ καὶ πρωρεῖ μὴ πλείονος ἡμιλίτρου, ναύτῃ γράμματα τρία.
 Παῖδες δὲ καὶ εἴ τις ἄλλος συμπλέει μὴ ἐπὶ πράσει ἀγόμενος κατὰ
 τιμὴν ὧν· ἐὰν δὲ τις ἐπὶ πράσει ἄγῃται κατὰ δύο μήνας. Κατὰ τοῦτο δὲ
 165 καὶ ἐὰν χρήματα ἀφαρπαγῇ ὑπὸ πολεμίων ληστῶν ἢ στρατεία κοινῇ
 σὺν τῶν διαφερόντων τοῖς ναύταις, καὶ ταῦτα εἰς τὸν συμψηφισμὸν
 εἰσερχέσθωσαν καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ συμβαλλέσθω. Εἰ δὲ σύμφωνον κερ-
 δοκοινωνίας ἐστί, μετὰ τὸ ἅπαντα συμψηφισθῆναι τὰ ἐν τῷ πλοίῳ καὶ
 τὸ πλοῖον, κατὰ τὸ κέρδος ἕκαστος ἐπιγινωσκέτω καὶ τὴν προσγενο-
 170 μένην ζημίαν.

8β'.10 / ι' Ἐὰν ναύκληρος ἅμα τοῖς ναύταις ἀμελήσῃ καὶ συμβῇ
 ζημίαν ἢ ναυάγιον, ὁ ναύκληρος καὶ οἱ ναῦται ὑποκείσθωσαν τῷ ἐμπόρῳ
 εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς ζημίας. Εἰ δὲ ἀπὸ ἀμελείας τοῦ ἐμπόρου συμβῇ
 ἀπώλειαν τοῦ πλοίου καὶ τοῦ γόμου γενέσθαι, ὑποκείσθω ὁ ἔμπορος ἐν
 175 τῇ ζημίᾳ τοῦ ναυαγίου καὶ τοῦ πλοίου. Εἰ δὲ τοῦ ναυκλήρου μὴ ἐμπο-
 δίσαντος μηδὲ τῶν ναυτῶν μηδὲ τοῦ ἐμπόρου συμβῇ ζημίαν ἢ ναυάγιον,
 τὰ σωζόμενα μέρη τοῦ πλοίου καὶ τῶν φορτίων εἰς συμβολὴν ἐρχέσθω-
 σαν.

8β'.11 / ια' Φορτία μεγάλα καὶ πολύτιμα μὴ ἐμβαλλέτωσαν οἱ ἔμπο-
 180 ροὶ καὶ οἱ ἐπιβάται εἰς πλοῖον παλαιόν· εἰ δὲ ἐμβάλωσιν, ἐὰν τοῦ πλοί-
 ου ἀρμενίζοντος πάθῃ ἢ διαφθαρῇ, ὁ φορτώσας τὸ παλαιὸν πλοῖον
 ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς γῆς ἀπώλεσεν. Ὅταν δὲ οἱ ἔμποροι ναυλῶνται, ἐπερω-
 τάτωσαν ἀκριβῶς παρὰ τῶν ἄλλων ἐμπόρων πρὸ αὐτῶν ἐπιπλεόντων
 καὶ οὕτως ἐπιβαλλέτωσαν τὰς ἐνθήκας, ἐὰν δὲ ἔχῃ τὸ πλοῖον πᾶσαν τὴν
 185 ἐπιχειρίαν τελείως, ἰστοκεραίαν ἰσχυρὰν ἄρμενά τε καὶ διφθέρας ἀγκύ-
 ρας τε καὶ σχοῖνα καννάβινα διάφορα καὶ καράβους ἐξηρητημένους,
 αὐχένας ἐπιτηδεῖους καὶ ναύτας τοὺς ἀρκοῦντας ναυτικούς γοργοὺς
 γρηγοροῦντας, τὰ πλάγια μὴ παραλελυμένα· καὶ ἀπλῶς οἱ ἔμποροι τὰ
 πάντα ἐπιζητεῖτωσαν καὶ οὕτως ἐπιβαλλέτωσαν.

8β'.10: SBM.N.1.25 Τιπ. 5.71.6-8

158 ἐὰν γένηται τοῦτο: om. B 161 πλείον AB: πλέον SBM | πλείονος AB: πλέον
 SBM 164-170 ἐὰν δὲ-ζημίαν: om. SBM 165 ante ληστῶν add. ἢ S-W | στρα-
 τεία κοινῇ om. S-W 168 ἐστιν B 169 προσγενομένην S-W: προσγινομένην B
 172 ζημίαν AB: ζημία SBM 175 τοῦ (πλοίου): τῇ τοῦ SBM S-W 176 ζημίαν
 S-W(dubium A): ζημία B SBM 182 ἀπώλεσεν S-W: ἀπωλέσας B | ναυλῶνται
 S-W: ναυλοῦνται B 184 δὲ AB

190 8β'.12 / ιβ' Ἐάν τις παράθῃται ἐν πλοίῳ ἢ ἐν οἴκῳ, γνωστῶ καὶ πιστικῶ παρατιθέσθω ἐπὶ μαρτύρων τριῶν· ἐάν δὲ ἢ τὸ θέμα βαρὺ, ἐγγράφως τὴν παραθήκην παραδιδότω. Ἐάν δὲ εἴπῃ ὁ δεξάμενος φυλάττειν αὐτὴν ὅτι ἀπώλετο, δεῖ δειχθῆναι τὴν διορυγὴν ἢ τὰ σῦλα πόθεν ὑπέστη καὶ ὁμνύειν ὅτι αὐτὸς οὐκ ἐδολιεύσατο· ἐάν δὲ μὴ δείξῃ, 195 καθὼς παρέλαβεν σῶα ἀποδιδότω.

8β'.13 / ιγ' Ἐὰν εἰσέλθῃ ἐπιβάτης εἰς πλοῖον καὶ ἔχῃ χρυσίον ἢ ἕτερόν τι, παρατιθέσθω αὐτὸ τῷ ναυκλήρῳ· εἰ δὲ μὴ παραθέμενος εἴπῃ, ὅτι «χρυσίον ἀπώλεσα ἢ ἀργύριον», ἄκυρα ἔστω τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα. Ὁ δὲ ναύκληρος καὶ οἱ ναῦται ὁμοῦ οἱ ἐμπλέοντες ὄρκον παρεχέτωσαν.

200 8β'.14 / ιδ' Ἐάν τις δεξάμενος παραθήκην ἀρνήσῃται αὐτὴν καὶ μαρτυρηθῇ ἐν αὐτῷ καὶ ἐάν ἐν καιρῷ εὑρεθῇ ἐν αὐτῷ τῷ ὁμόσαντι ἢ ἐγγράφως ἀποταξαμένῳ, διπλὴν ταύτην ἀποδώσει, τῆς δὲ ἐπιουρκίας τὴν τιμωρίαν ὑπομενέτω.

8β'.15 / ιε' Ἐὰν πλοῖον φέρῃ ἐπιβάτας ἢ ἐμπόρους ἢ δούλους παρα- 205 θήκην λαβὼν ὁ ναύκληρος ἐλθὼν ἐν πόλει τινὶ ἢ ἐν λιμένι ἢ ἐν ἀκτῇ, ἐὰν ἐξελθόντων τινῶν ἐκ τοῦ πλοίου συμβῇ διωγμὸν ληστῶν ἢ πειρατῶν ἐπιδρομὴν γενέσθαι καὶ κελεύσας ὁ ναύκληρος ἐξειλήσῃ, σωθῇ δὲ τὸ πλοῖον καὶ τὰ τῶν ἐπιβατῶν καὶ ἐμπόρων κοιμιζόμενα, ἀπολαμβανέτω ἕκαστος αὐτῶν τὰ ἴδια αὐτοῦ καὶ τὰ τῶν ἐξελθόντων εἶδη καὶ σκεύη 210 ἀπολαμβανέτωσαν. Εἰ δὲ θελήσῃ τις τῷ ναυκλήρῳ ἀμφισβητῆσαι, ὅτι ἐν ἀκτῇ εἶασεν αὐτὸν ἐν τόπῳ ληστρικῷ, ἄκυρα ἔστω τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα, ὅτι διωκόμενος ὁ ναύκληρος καὶ οἱ ναῦται ἔφυγον. Εἰ δὲ ἐμπόρων ἢ ἐπιβατῶν δοῦλον ἐν παραθήκῃ ὄντα ἀλλότριον εἶασεν ἐν οἰωδῇποτε τόπῳ, τὴν ἀποκατάστασιν τῷ κυρίῳ αὐτοῦ ποιεῖτω.

8β'.12: BΣχ. 1404.10 Τιπ. 5.71.8 B. Σχ. 1404.10

8β'.13: SBM.N.1.26 Τιπ. 5.71.9 B. Σχ. 1469.12.13

8β'.14: Τιπ. 2.6.11, 2.199.33, 2.201.8, 2.203.28, 5.71.9-11 B Σχ. 1597.18

190 c. 12 in BΣχ. sic laudatur: βιβ. ν' τιτ. α' κεφ. ιβ' τοῦ νόμου τῶν Ῥοδίων
193 φυλάττειν S-W: φυλάσσειν B | δεῖ: om. B | διορυγὴν AB 194 ὑπέστη
S-W: ὑπέστιν B 196 c.13 tamquam ια' κεφ. θέμ.ε' laudat SBM | ante ἐπι-
βάτης add. ὁ SBM 208 καὶ τὰ S-W: κατὰ B 210 τῷ ναυκλήρῳ S-W: τῶν
ναυκλήρων AB | ἀμφισβητῆσαι S-W: ἀμφισβητῇ καὶ B 211 εἶασεν S-W
(dubium A): ἔασεν B 213 ἐπιβάτων B | παραθήκη: παρακαταθήκη B |
εἶασεν S-W: ἔασεν B

- 215 **8β'.16** / ιστ' Οἱ ναύκληροι καὶ οἱ ἔμποροι ὅσοι δ' ἂν χρήσωνται χρήματα ἐπὶ πλοίου ἔγγαια μὴ χρησέσθωσαν καὶ ναύλω καὶ τοῖς φορτίοις σωθέντος τοῦ πλοίου καὶ τῶν χρημάτων μὴ ἐγγένηται τοῖς χρήμασιν ἐκ τῶν θαλασσίων κινδύνων ἢ πειρατῶν ἐπιβουλή. Ἐκ τῶν ἐγγαίων ἀποδιδότωσαν χρημάτων χρῆσιν ναυτικοῖς.
- 220 **8β'.17** / ιζ' Ἐάν τις δώσῃ ἐπὶ χρεῖα κοινωνίας χρυσίον ἢ ἀργύριον καὶ ταύτην κατὰ πλοῦν καὶ ἐγγράφηται καθὼς ἀρέσει ἕως πόσου χρόνου τῇ χρεοκοινωνίᾳ, ἐὰν ὁ λαμβάνων τὸ χρυσίον ἢ τὸ ἀργύριον πληρωθέντος τοῦ χρόνου μὴ ἀποστρέψῃ αὐτὸ τῷ κυρίῳ αὐτοῦ καὶ συμβῇ ἀπὸ πυρὸς ἢ ληστῶν ἢ ναυαγίου περιπεσεῖν, ἀζήμιον μένειν τὸν κύριον τοῦ χρυσίου καὶ σῶα τὰ ἴδια ἀπολαμβάνειν. Ἐάν δὲ τοῦ χρόνου τῶν συνθηκῶν μὴ πληρωθέντος συμβῇ τὸν κατὰ θάλασσαν κίνδυνον ἀπώλειαν γενέσθαι, καθάπερ τοῦ κέρδους ἔδοξε καὶ τὰς ζημίας πρὸς τὰ μέρη κατὰ τὰς συνθήκας ἀναδέχεσθαι.
- 8β'.18** / ιη' Ἐάν τις χρήματα χρησάμενος ἀποδημήσῃ, ἐξελθόντος τοῦ χρόνου, οὗ ἐὰν συνθῶνται, κομιζέσθωσαν ἐκ τῶν ἐγγαίων κατὰ τὸν νόμον. Ἐάν μὴ ἔχωσι πῶς κομίσωνται, ἔσται αὐτοῖς τὰ μὲν χρήματα ἔγγαια, οἱ δὲ τόκοι ναυτικοὶ παντὸς τοῦ χρόνου, ὅσον ἀποδημήσει.
- 8β'.19** / ιθ' Ἐάν πλοῖον ναυλώσῃται τις, δώσῃ δὲ ἀρραβῶνα καὶ μετέπειτα εἴπῃ «χρεῖαν οὐκ ἔχω», ἀπόλλει τὸν ἀρραβῶνα. Ἐάν δὲ ὁ ναύκληρος ἄλλην ποιήσῃ, ἀποδιδότω τῷ ἐμπόρῳ διπλοῦν τὸν ἀρραβῶνα.
- 8β'.20** / κ' Ὅς ἂν πλοῖον ναυλώσῃται, ἔγγραφα συνεσφραγισμένα κύρια εἴτω· εἰ δὲ μὴ, ἄκυρα· γραφέτωσαν δὲ καὶ ἐπιτίμια, ἐὰν θέλωσιν. Ἐάν δὲ μὴ συγγράψωνται καὶ ψεύσῃται ὁ ναύκληρος ἢ ὁ ναυλούμενος, ἐάν μὲν ὁ ναυλούμενος παρέχῃ τὰ χρήματα, τό τε τοῦ ἐπιφόρτου ἀποδιδότω τὸ ἥμισυ τοῦ ναύλου τῷ ναυκλήρῳ· ἐάν δὲ ὁ ναύκληρος ψεύσῃται, ἀποδότη τὸ ἥμισυ ναῦλον τῷ ἐμπόρῳ. Ἐάν δὲ θελήσῃ ὁ ἔμπορος τὰ φορτία ἐξελεῖσθαι, ἀποδώσει τὸ πᾶν ναῦλον τῷ ναυκλήρῳ· ἢ δὲ πρᾶξις ἔσται τούτων τῶν ἐπιτιμίων καθάπερ καὶ ἐκδικήσει τίς τινα.
- 245 **8β'.21** / κα' Ἐάν κοινωνίαν ποιήσωσιν ἐγγράφως δύο καὶ ἀμφοτέρω τὰ μέρη καθομολογήσωσιν, ὅτι «κοινωνίαν καὶ ἄλλου καιροῦ ἐποίησα-

8β'.19: BΣχ. 1805.1

216 ἔγγαια B: ἔγγεα A 218 ἐγγαίων B: ἐγγέων A 223 καὶ S-W: om. B 230 ἐγγαίων B: ἐγγέων A | τὸν νόμον B: τῶν νόμων A 232 ἔγγαια B: ἔγγεα A 233 c. 19 in BΣχ. sic laudatur (sine numero tituli): βιβ. νγ' κεφ. ιθ' τοῦ νόμου τῶν Ῥοδίων 238 εἴτω S-W: εἴπω B 239 ναυλούμενος S-W: ναυλώμενος B 240 τό τε: τότε S-W 242 post θελήσῃ add. τι B 244 καὶ B: εἰ S-W 245 ἐγγράφως AB S-W: legendum ἀγράφως

μεν ἀγράφως καὶ πίστιν ἑαυτοῖς ἐφυλάξαμεν καὶ τὸ τέλος πάντοτε περὶ
 μιᾶς ἐνθήκης ἐτελέσαμεν», ἐὰν τὸ ἐν πλοῖον συμβῇ τινα παθεῖν ἢ σαβού-
 250 ρατον ἢ πεφορτωμένον, τὰ σωθέντα τῷ παθόντι τέταρτον μέρος ἐπιφε-
 ρέτω, ἐπειδὴ ἔγγραφα οὐ προφέρουσιν, ἀλλὰ λόγῳ μόνον κοινωνίαν
 συνετάξαντο. Τὰ δὲ ἔγγραφα σφραγιζόμενα βέβαια καὶ ἰσχυρὰ ἔστω-
 σαν, εἰ τὰ σωζόμενα τοῖς ἀπολλυμένοις συνερχέσθωσαν.

8β'.22 / κβ' Ὁ ναύκληρος μὴ ἀγαγέτω πλὴν ὕδατος καὶ ἐφοδίων καὶ
 ἀφ' ὧν χρῶνται σχοινίων τὰ πλοῖα, ἐὰν ὁ ἔμπορος ἐμβάληται τὸν γόμον
 255 ὅλον κατὰ τὰς συνθήκας τῶν ἐγγράφων. Καὶ ἐὰν θελήσῃ ὁ ναύκληρος
 φορτία ἄλλα ἐπιφέρειν μετὰ ταῦτα, ἐὰν μὲν χωρῇ τὸ πλοῖον, βαλλέτω·
 εἰ δὲ μὴ χωρῇ, ὁ ἔμπορος ἐπὶ μαρτύρων τριῶν ἀντιτασέτω τῷ ναυ-
 κλήρῳ καὶ τοῖς ναύταις καὶ, ἐὰν ἐκβολὴ γένηται, τῷ ναυκλήρῳ ἔσται.
 Ἐὰν δὲ μὴ κωλύσῃ ὁ ἔμπορος, εἰς συμβολὴν ἐρχέσθω.

260 8β'.23 / κγ' Ἐὰν συγγράψωνται ὁ ναύκληρος καὶ ὁ ἔμπορος, κύρια
 ἔστω· ἐὰν δὲ ὁ ἔμπορος μὴ παρέχῃ τὸν γόμον πλήρες, τῶν λοιπαζομέ-
 νων παρεχέτω τὰ ναῦλα, καθὼς συνεγράψατο.

8β'.24 / κδ' Ἐὰν ὁ ναύκληρος λαβὼν τὰ ἡμισυ ναῦλα πλεύσῃ καὶ
 βουληθῇ ὁ ἔμπορος ὑποστρέψαι, ἔγγραφα δὲ συνεσφράγισαν, διὰ δὲ
 265 τὴν ἐμπόδιον ἀπόλλειν τὸν ἔμπορον τὰ ἡμίναυλα. Ἐὰν δὲ ὁ ναύκληρος
 τῶν ἐγγράφων γενομένων ἄλλην ποιήσῃ, διπλᾶ ἀποδιδότω τὰ ἡμίναυ-
 λα.

8β'.25 / κε' Ἐὰν ἡ προθεσμία τῶν ἡμερῶν τῶν ἐγγεγραμμένων
 παρέλθῃ, ἕως ἡμερῶν δέκα παρέχετω ὁ ἔμπορος τὰς σιταρχίας τῶν
 270 ναυτῶν. Ἐὰν δὲ παρέλθῃ καὶ ἡ δευτέρα προθεσμία, πρὸ πάντων πλη-
 ρώσας τὸ ναῦλον ὁ ἔμπορος κατερχέσθω. Εἰ δὲ θελήσῃ ὁ ἔμπορος προσ-
 θεῖναι ποσότητα, τὸ ναῦλον διδότω καὶ ἐμπλεέτω καθὼς ἐὰν δόξῃ.

8β'.26 / κστ' Ἐὰν τινος τῶν ναυτῶν ἢ ναυκλήρων ἐκκοιτοῦντος ἐκ
 τοῦ πλοίου συμβῇ ἀπώλειαν γενέσθαι τοῦ πλοίου νυκτὸς ἢ ἡμέρας,
 275 πᾶσαν τὴν ζημίαν ἐφορᾷ τοὺς ἔξω κοιτοῦντας ναύτας ἢ ναυκλήρους,
 τοὺς δὲ εἰς τὸ πλοῖον μείναντας ἀζημίους μένειν· τοὺς δὲ ἀμελήσαντας
 προσφέρειν τῷ δεσπότῃ τοῦ πλοίου τὴν διὰ τῆς αὐτῶν ἀμελείας προσ-
 γενομένην ζημίαν.

8β'.27 / κζ' Ἐὰν πλοῖον ἀπέρχηται εἰς γόμον ἐμπόρου ἢ κοινωνίας,

8β'.27: fin: Τιπ. 5.71.11

250 μόνον B: μόνω S-W 252 εἰ τὰ σωζόμενα S-W: εἴτα σωζομένων B 253 καὶ
 (ἀφ') S-W: om. AB 259 συμβολὴν: συμβουλήν B 265 ἡμίναυλα S-W: ἡμίν
 ναῦλα AB 266 ἡμίναυλα S-W: ἡμίν ναῦλα B ἡμινναῦλα A 268 ἐγγεγραμμέ-
 νων S-W: γεγραμμένων B 271 κατερχέσθω S-W: κατεχέσθω B 271-272 προ-
 σθεῖναι S-W: προσθῆναι AB 275 ἔξω κοιτοῦντας S-W: κατοικοῦντας B

280 συμβῆ δὲ τὸ πλοῖον παθεῖν ἢ διαφθαρεῖναι κατὰ ἀμέλειαν τῶν ναυτῶν ἢ τοῦ ναυκλήρου, ἀκίνδυνα εἴτω τὰ φορτία τὰ ἐν ὠρίῳ κείμενα. Εἰ δὲ μαρτυρηθῇ ὅτι ζάλης γενομένης ἀπώλετο, εἰς συμβολὴν ἐρχέσθωσαν τὰ σωζόμενα τοῦ πλοίου ἅμα καὶ φορτίοις· τὰ δὲ ἡμίναυλα κατεχέτω ὁ ναύκληρος. Ἐὰν δὲ τις ἀρνήσῃται τὴν κοινωνίαν καὶ ἐλεγχθῇ ὑπὸ μαρ-
285 τύρων τριῶν, τὴν μὲν κοινωνίαν ἀποδιδότω, τῆς δὲ ἀρνήσεως τὴν τιμωρίαν ὑπομενέτω.

8β'.28 / κη' Ἐὰν πλοῖον ἐν τῇ ἐμβολῇ ἐμποδισθῇ ὑπὸ τοῦ ἐμπορίου ἢ κοινωνοῦ πληρωθείσης τῆς προθεσμίας καὶ συμβῇ ἀπὸ πειρατείας ἢ πυρκαϊᾶς ἢ ναυαγίου ἀπώλειαν γενέσθαι τοῦ πλοίου, ὁ τὴν ἐμπόδιον
290 ποιήσας ἐμπερέτω τὰς ζημίας

8β'.29 / κθ' Ἐὰν ὁ ἔμπορος ἐν τῷ τόπῳ, ὅθεν συγγράφονται, μὴ παράσχω τὰ φορτία πληρωθείσης τῆς προθεσμίας καὶ συμβῇ ἀπὸ πειρατείας ἢ πυρκαϊᾶς ἢ ναυαγίου ἀπώλειαν γενέσθαι, ἐφορᾶν πᾶσαν τὴν ζημίαν τοῦ πλοίου τὸν ἔμπορον. Ἐὰν δὲ μὴ πληρωθέντων τῶν ἡμερῶν
295 τῆς προθεσμίας συμβῇ τι τῶν εἰρημένων, εἰς συμβολὴν ἐρχέσθωσαν.

8β'.30 / λ' Ἐὰν ὁ ἔμπορος φορτώσας τὸ πλοῖον, χρυσίον δὲ ἔσται μετ' αὐτοῦ καὶ τι τῶν κατὰ θάλασσαν κινδύνων συμβῇ παθεῖν τὸ πλοῖον καὶ ὁ φορτώσας ἀπόληται καὶ τὸ πλοῖον διαλυθῇ, τὰ ἐκ τοῦ πλοίου σωζόμενα καὶ τοῦ φόρτου εἰς συμβολὴν ἐρχέσθωσαν, τὸ δὲ χρυσίον τοῦ
300 ἐμπορίου ἐκκομιζέτω μεθ' ἑαυτοῦ, δεκάτας δὲ ἀποδιδότω. Ἐὰν δὲ μὴ τι τῶν σκευῶν τοῦ πλοίου κατασχῶν ἐσώθῃ, τὰ ἡμίναυλα ἀπὸ τῶν ἐγγράφων παρεχέτω· εἰ δὲ τι τῶν σκευῶν τοῦ πλοίου κατασχῶν ἐσώθῃ, πέμ-
πτας ἐπιφερέτω.

8β'.31 / λα' Ἐὰν ὁ ἔμπορος φορτώσῃ τὸ πλοῖον καὶ τι συμβῇ τῷ
305 πλοίῳ, τὰ σωζόμενα πάντα εἰς συμβολὴν ἐρχέσθωσαν ἐκάτερα, τὸ δὲ ἀργύριον ἐὰν σώζηται, πέμπτας ἐπιδιδότω· ὁ δὲ ναύκληρος καὶ οἱ ναῦται βοηθείας παρεχέτωσαν εἰς τὸ σῶσαι.

8β'.28: P SBM.N.1.27 Tip. 5.71.11-13

8β'.29: Τιπ. 2.225.16, 5.71.13-15

8β'.30-31: Τιπ. 5.71.15

8β'.31: P SBM.N.1.28

280 διαφθαρεῖναι B: διαφθαρεῖναι A 281 ὠρίῳ: ωρείω B ὠρίῳ A 283 ἡμίναυ-
λα B: ἡμῖν ναυλα (dubium) A 287 τοῦ AB: om. SBM 289 ὁ τὴν S-W: ὁ τᾶν
B ὁ τὸ SBM 290 ἐμπερέτω B SBM: εἰσπερέτω A 291 c. 29 tamquam tituli
θ' caput xθ' laudat Τιπ. 2.225 (βι. νγ' τί. θ' κε. κθ') 298 ὁ φορτώσας AB: ὁ φόρ-
τος S-W 300 ἐκκομιζέτω B: ἐγχομιζέτω A 304 τῷ πλοίῳ: τὸ πλοῖον P 305
συμβολὴν: συμβουλὴν B 306-307 ὁ δὲ-σῶσαι P 307 ναῦται B: ναῦτ* (ναῦτε,
ut videtur) A

8β'.32 / λβ' Ἐὰν πλοῖον ἐπὶ γόμον ὑπάγῃ ἐμπόρου ναύλω ἢ κοινω-
νία καὶ τῶν κατὰ θάλασσαν συμβῇ, τὰ μὲν ἡμίναυλα μὴ ἀπαιτεῖν τὸν
310 ἔμπορον, τὰ δὲ τοῦ πλοίου καὶ τῆς ἐνθήκης εἰς συμβολὴν ἐρχέσθωσαν.
Ἐὰν δὲ καὶ προχρεῖαν δώσῃ ὁ ἔμπορος ἢ ὁ τὴν κοινωνίαν, καθὼς συνε-
γράφητο κύρια ἔστω.

8β'.33 / λγ' Ἐὰν ὁ ἔμπορος θεῖς τὰ φορτία ἐπὶ τῷ τόπῳ τῶν συν-
θηκῶν καὶ τι πάθῃ τὸ πλοῖον, τὸ μὲν ναῦλον εἰς πλήρης εἰσκομιζέσθω ὁ
315 ναύκληρος ὑπὸ τοῦ ἐμπόρου, τὰ δὲ ἐν ὥρια ἐκβεβλημένα ἀκίνδυνα εἶναι
ὑπὸ τῶν συμπλεόντων τοῦ πλοίου μετὰ τοῦ πλοίου, τὰ δὲ εὐρισκόμενα
ἐν τῷ πλοίῳ ἅμα τοῦ πλοίου εἰς συμβολὴν ἐρχέσθωσαν.

8β'.34 / λδ' Ἐὰν πλοῖον ὁθόνῃν ἢ βέστην κομίζῃ, ὁ ναύκληρος διφθέ-
ρας καλὰς παρεχέτω, ἵνα μὴ ἐπὶ χειμῶνος τῇ ἐπικλάσει τῶν κυμάτων τὰ
320 φορτία ἀδικηθῇ. Ἐὰν δὲ τὸ πλοῖον ὑπεραντλήσῃ, ὁ ναύκληρος εὐθὺς
λεγέτω τοῖς τὰ φορτία ἔχουσιν ἐν τῷ πλοίῳ, ἵνα ἢ ἔκθεσις γένηται τῶν
φορτίων. Ἐὰν δὲ οἱ ἐπιβάται φανερόν ποιήσωσι τῷ ναυκλήρῳ καὶ εἴθ'
οὕτως βλαβῇ τὰ φορτία, ὑπεύθυνον εἶναι τὸν ναύκληρον ἅμα τοῖς ναύ-
ταις. Εἰ δὲ προδιαμαρτύρηται ὁ ναύκληρος ἅμα τοῖς ναύταις, ὅτι τὸ
325 πλοῖον ὑπερήντησεν καὶ ἐκθέσθαι, οἱ δὲ ἐμβαλλόμενοι τὰ φορτία ἀμε-
λήσωσι τοῦ ἐκθέσθαι, ἀζήμιοι εἴτωσαν ὅ τε ναύκληρος καὶ οἱ ναῦται.

8β'.35 / λε' Ἐὰν πλοῖον ἐκβολὴν ποιήσῃται τῆς καταρτίας αὐτομά-
τως ἀποβαλλομένης ἢ κοπτομένης, πάντες οἱ ναῦται καὶ οἱ ἔμποροι καὶ
τὰ φορτία καὶ τὸ πλοῖον σωθέντα εἰς συμβολὴν ἐρχέσθωσαν.

330 8β'.36 / λστ' Ἐὰν πλοῖον ἀρμενίζον ἔλθῃ ἐπάνω πλοίου ἐτέρου
ὁρμῶντος ἢ χαλάσαντος τὰ ἄρμενα ἡμέρας οὔσης, πᾶσαν τὴν συντριβὴν
καὶ τὴν ἀπώλειαν ἐφορᾷν τὸν τε ναύκληρον καὶ τοὺς ἐμπλέοντας·
λοιπὸν δὲ καὶ τὸ φορτίον εἰς συμβολὴν ἐρχέσθω. Εἰ δὲ ταῦτα νυκτὸς
οὔσης συμβῇ, ὁ τὰ ἄρμενα χαλάσας πῦρ ἀπτέτω· εἰ δὲ καὶ πῦρ οὐκ ἔχει,
335 κραυγὰς παρεχέτω. Εἰ δὲ ἀμελήσας ποιῆσαι καὶ συμβῇ ἀπώλειαν,

8β'.32-33: Τιπ. 5.71.15-16

8β'.34: SBM.N.1.29 Τιπ. 5.71.16

8β'.35: P SBM.N.1.30 Τιπ. 5.71.17

8β'.36: Τιπ. 5.71.17-18

308 ναύλω S-W: ναύλου B 311 προχρεῖαν S-W: πρὸς χρεῖαν B 314 μὲν ναῦλον
B: μεναῦλον A 315 ἐν ὥρια (ex ἐν horrea): ἐνόρια B ἐν ὅρια S-W 319 ἐπὶ
AB: ὑπὸ SBM 320 φορτία ἀδικηθῇ SBM: φορτίαδικηθῇ A φορτίαδικηθῇ B
321 ἢ: om. B 323 βλαβῇ B 324 προδιαμαρτύρηται S-W: προδιαμαρτύρε-
ται B 325 ὑπερήντησεν B 325-326 ἀμελήσωσι AB: ἀμελήσουσι SBM 326
ἐκθέσθαι B: ἔκθεσθε SBM I εἴτωσαν A: ἤτωσαν B SBM 328 ἢ κοπτομένης P
SBM: om. B

ἐαυτὸν ἀπώλεσεν, εἰ ταῦτα οὕτως μαρτυρηθῶσιν. Εἰ δὲ καὶ ὁ ἄρμενιστῆς ἀμελήσας καὶ ὁ βιγλεοφόρος ἀποκοιμηθῇ, ὥς εἰς βράχην ἀπώλετο ἄρμενίζων καὶ ὃν κρούσει ἄζήμιον φυλαττέτω.

8β'.37 / λζ' Ἐάν τι πάθῃ τὸ πλοῖον καὶ σωθῇ τὰ τῶν ἐμπόρων ἢ ἐπι-
340 βατῶν, τὸ δὲ πλοῖον ἀπόληται, τὰ μὲν γραμματεῖα σωζόμενα πεντεκα-
δεκάτας παρεχέτωσαν· ὁ δὲ ἔμπορος καὶ οἱ ἐπιβάται μὴ δότωσαν τῷ
ναυκλήρῳ τὸ πλοῖον.

8β'.38 / λη' Ἐάν πλοῖον πεφορτωμένον σῖτον ἐν ζάλῃ καταληφθῇ, ὁ
ναύκληρος διφθέρως παρεχέτω καὶ οἱ ναῦται ἀντλείτωσαν· εἰ δὲ ἀμελή-
345 σωσι καὶ βραχῇ ὁ φόρτος ἐκ τῆς ἀντλίας, οἱ ναῦται ζημιούσθωσαν. Εἰ δὲ
ἀπὸ τῆς ζάλῃς ὁ φόρτος ἀδικηθῇ, ἐπιγινωσκέτωσαν τὴν ζημίαν ὃ τε
ναύκληρος καὶ οἱ ναῦται ἅμα τῷ ἐμπόρῳ, τὰς δὲ δεκάτας ἢ ἕκτας ἐκά-
στων σωζομένων κομιζέσθω ὁ ναύκληρος ἅμα τοῦ πλοίου καὶ τοῖς ναύ-
ταις. Ἀποβολῆς δὲ γενομένης εἰς θάλασσαν ὁ ἔμπορος πρῶτος ῥιπτέτω
350 καὶ οὕτως οἱ ναῦται ἐπιχειρεῖτωσαν. Μετὰ δὲ τοῦτο μηδεὶς τῶν ναυτῶν
σῦλλα ποιήσῃ· εἰ δὲ ποιήσῃ, διπλᾶ ἀποδιδότης ὁ ἐπιβαλλόμενος καὶ τοῦ
κέρδους παντὸς ἐκπιπτέτω.

8β'.39 / λθ' Ἐάν πλοῖον μεστὸν σίτου ἢ οἴνου ἢ ἐλαίου ἄρμενίζον
βουλήσῃ τοῦ ναυκλήρου καὶ τῶν ναυτῶν χαλασάντων τὰ ἄρμενα καὶ
355 εἰσελθῇ τὸ πλοῖον εἰς τόπον ἢ ἐν ἀκτῇ μὴ βουλομένου τοῦ ἐμπόρου καὶ
συμβῇ ἀπώλειαν γενέσθαι τοῦ πλοίου, τὸν δὲ γόμον ἢ τὰ φορτία
σωθῆναι, ἀκίνδυνον εἶναι τὸν ἔμπορον ἐκ τῆς ζημίας τοῦ πλοίου, ἐπειδὴ
οὐ ἐβούλετο εἰσελθεῖν εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον. Εἰ δὲ ἄρμενίζοντος τοῦ
πλοίου εἴπῃ ὁ ἔμπορος τῷ ναυκλήρῳ «ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ χρήζω εἰσελ-
360 θεῖν» τοῦ τόπου μὴ ἐγκειμένου ἐν τοῖς ἐγγράφοις καὶ συμβῇ ἀπώλειαν
γενέσθαι τοῦ πλοίου, τὰ δὲ φορτία σωθῆναι, ἀπολαμβανέτω ὁ ναύκλη-
ρος σῶον τὸ πλοῖον ἀπὸ τοῦ ἐμπόρου. Εἰ δὲ βουλήσῃ τῶν ἀμφοτέρων
ἀποβάλλεται τὸ πλοῖον, πάντα εἰς συμβολὴν ἐρχέσθωσαν.

8β'.37: P SBM.N.1.31 Τιπ. 5.71.18-19

8β'.39: App. Π18

338 ἄρμενίζων: ante ἄρμενίζων suppl. ὁ S-W (ex ed. Ashburneri) 340 ἀπόλη-
ται: P SBM: ἀπολείται AB 344-345 ἀμελήσας S-W: ἀμελήσουσι B 345 βραχῇ:
βραχεῖ AB | ὁ φόρτος B: ἀφόρτος A 353 c. 39 in mss. Appendicis Π18 sic
laudatur: «ἐκ τοῦ πρώτου τίτλου νγ' βιβλίου τῶν βασιλικῶν» (Monac.303), «ἐκ [...]
] νγ' βιβλίου τῶν βασιλικῶν» (Paris.1383), «τοῦ νγ' βιβλίου τῶν βασιλικῶν»
(Lips.44) | ἄρμενίζον: om. AB hic habet App. Π18 355-356 καὶ συμβῇ: om.
App. Π18 357 εἶναι: μείναι App. Π18 358-363 εἰ δὲ-ἐρχέσθωσαν: om. App.
Π18 359 χρήζω S-W: θέλω B 362 σῶον post πλοῖον transp. S-W 363 συμ-
βολὴν: συμβουλὴν B

8β'.40 / μ' Ἐὰν πλοῖον συμβῇ ναυάγιον παθεῖν καὶ σωθῇ μέρος τοῦ
 365 γόμου καὶ τοῦ πλοίου, ἐὰν οἱ ἐπιβάται βαστάξωσιν μεθ' ἑαυτῶν χρυσίον
 ἢ ἀργύριον ἢ ὀλοσήρικα ἢ μαργαρίτας, τὸ μὲν χρυσίον τὸ σωζόμενον
 δεκάτας παρεχέτω, τὸ δὲ ἀργύριον πέμπτας ἐπιφερέτω· τὰ δὲ ὀλοσήρι-
 κα ἐὰν ἄβροχα σωθῶσιν, δεκάτας ἐπιφερέτωσαν ὡς ὅμοια ὄντα τοῦ
 370 χρυσοῦ, εἰ δὲ βραχῶσι, κουφιζέσθωσαν τὴν ὑποτριβὴν καὶ τὴν ἀπο-
 βροχὴν καὶ οὕτως εἰς συμβολὴν ἐρχέσθωσαν· οἱ δὲ μαργαρίται, καθὼς
 ἐκτιμηθῶσι, χρυσοῦ φόρτον τελείτωσαν τὴν ἀπώλειαν.

8β'.41 / μα' Ἐὰν πλέωσιν ἐν πλοίῳ ἐπιβάται καὶ ἡ διαφθορῇ ἢ ἀπό-
 ληται τὸ πλοῖον, τὰ δὲ τῶν ἐπιβατῶν σωθῇ, ἐπιφερέτωσαν οἱ ἐπιβάται
 εἰς τὴν ἀπώλειαν τοῦ πλοίου. Ἐὰν δὲ ἐπιβάται δύο ἢ τρεῖς ἀπολέσωσι
 375 τὸ χρυσίον αὐτῶν ἢ τὰ εἶδη, ἀπὸ πάντων λαμβανέτωσαν κατὰ τὴν δύνα-
 μιν πρὸς τὴν ἀπώλειαν ἅμα τῆς συμβολῆς τοῦ πλοίου.

8β'.42 / μβ' Ἐὰν πλοῖον τρυπήσῃ φορτία κομίζον, τὰ δὲ φορτία ἐξαι-
 ρεθῇ, ἐπὶ τῷ ναυκλήρῳ ἔστω, ἐὰν δὲ θελήσῃ ἐν τῷ πλοίῳ κομίζειν ἢ ἐν
 τῷ συγκειμένῳ ἐμπορίῳ, ἐὰν τὸ πλοῖον ἐξηρητισμένον ᾖ· εἰ δὲ μὴ ἐξηρ-
 380 τισμένον, ἄλλο δὲ πλοῖον ἐὰν φέρῃ ὁ ναύκληρος εἰς τὸ συγκείμενον
 ἐμπόριον, διδότη τὸ πᾶν ναῦλον.

8β'.43 / μγ' Ἐὰν πλοῖον ἐπὶ χειμῶνι καταληφθῇ καὶ ἐκβολὴν ποιήσῃ
 τοῦ γόμου καὶ κεράτων κλάσιν καὶ καταρτίου καὶ αὐχένων καὶ ἀγκύρων
 καὶ ἐφολκίων, ταῦτα πάντα εἰς συμβολὴν ἐρχέσθωσαν ἅμα τῆς τιμῆς τοῦ
 385 πλοίου καὶ τῶν σωζομένων φορτίων.

8β'.44 / μδ' Ἐὰν πλοῖον ἔχῃ γόμον καὶ ἐν ζάλῃ ἐκβολὴ τῆς καταρ-
 τίας γένηται ἢ τῶν αὐχένων κλάσις ἢ ἀπώλειά τινος τῶν ἐφολκίων, ἐὰν
 μὲν ἐκ τῆς ζάλης συμβῇ τὸν γόμον βραχῆναι, ἀνάγκη πᾶσα εἰς συμβολὴν
 ταῦτα ἔρχεσθαι. Εἰ δὲ ὁ γόμος ἐκ τῆς ἀντλίας πλείω βλαβῇ καὶ οὐχὶ ἐκ
 390 τῆς ζάλης, τὰ ναῦλα λαμβανέτω ὁ ναύκληρος καὶ τὰ εἶδη παραδιδότω
 ξηρὰ μέτρῳ καθὼς παρελαβεν.

8β'.40: Τιπ. 5.71.19-20

8β'.41: P SBM.N.1.32 Τιπ. 5.71.20-21

8β'.42: Τιπ. 5.71.21

8β'.43: Τιπ. 5.71.21-22

8β'.44: P SBM.N.1.33

365 βαστάξωσιν: βαστάξωσι S-W 369 βραχῶσιν B | ὑποτριβὴν S-W: ἐπιτριβὴν
 B 372 (καὶ) ἢ BP SBM: om. A 373 ἐπιβάται S-W: ἐπιβάταις B | εἰς ABP:
 om. SBM 374 δύο ἢ τρεῖς: om. P 376 τῆς συμβολῆς B S-W: τῇ συμβολῇ P
 SBM τῆς συμβουλῆς A 381 ἐμπόριον S-W (dubium A): ἐμπορίῳ B 382 κατα-
 ληφθῇ: καταλειφθῇ A καταβληθῇ B 383 ἀγκύρων AB 388 συμβολὴν SBM:
 τὴν βολὴν B βολὴν P 389 πλείω A: πλείον B SBM τοῦ πλοίου P

8β'.45 / με' Ἐὰν ἐν πελάγει πλοῖον στραφῇ ἢ διαφθαρῇ, ὁ ἀποσώζων τι ἐξ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν λαμβανέτω ἅντι μισθοῦ τὸ πέμπτον μέρος.

8β'.46 / μστ' Ἐὰν κάραβος ἀπὸ ἰδίου πλοίου τὰ σχοῖνα διαρρήξας
 395 ἀπόληται ἅμα καὶ τοῖς ἐμπλέουσιν ἐν αὐτῷ, ἐὰν οἱ πλέοντες ἀπόλωνται ἢ ἀποθάνωσι, τὸν μισθὸν τὸν ἐνιαυσιαῖον ἀποδιδότω ὁ ναύκληρος εἰς πλήρης τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῖς τούτων κληρονόμοις. Ὁ δὲ τὸν κάραβον ἀποσώζων σὺν τῶν ἐφορκίων, καθὼς ἐν ἀληθείᾳ εὐρήσῃ, πάντα ἀποδώσει, λαμβάνων ὁ ἀποσώσας τὸ πέμπτον μέρος.

400 8β'.47 / μζ' Ἐὰν χρυσίον ἢ ἀργύριον ἢ ἕτερόν τι ἐκ βυθοῦ ἐπαρθῇ ἀπὸ ὀργυιῶν ὀκτώ, λαμβανέτω ὁ ἀποσώζων τὸ τρίτον μέρος· ἀπὸ δὲ ὀργυιῶν δεκαπέντε, λαμβανέτω ὁ ἀποσώζων τὸ ἥμισυ διὰ τὸν κίνδυνον τοῦ βυθοῦ. Τῶν δὲ ἐκριπτομένων ἀπὸ θαλάσσης εἰς γῆν καὶ εὐρισκομένων ἢ ἐπιφερομένων ἐπὶ πῆχυν ἕνα, λαμβανέτω ὁ ἀποσώζων δέκατον
 405 μέρος τῶν ἀποσώζομένων.

8β'.46: Τιπ. 2.168.33, 5.71.22-26

8β'.47: P SBM.N.1.34 Τιπ. 5.71.26-27

393 ἐπὶ S-W: ἀπὸ B 395-396 ἐὰν οἱ-ἀποθάνωσι: haec in Τιπ.(2.168) tamquam initium thematis 1 capitis 46 tituli 9 laudatur (καὶ τί. θ' κε. μστ' θέ. α' οὐ ἡ ἀρχή Ἐὰν οἱ πλέοντες ἀπόλωνται καὶ ἀποθάνωσι) 398 εὐρήσῃ S-W(A sic, ut videtur): εὐρίσκει B 401 ὀργυιῶν: ὀργυῶν B οὐργυιῶν P SBM | ἀπὸ δὲ AB: εἰ δὲ ἀπὸ P SBM 402 ὀργυιῶν: ὀργυῶν B οὐργυιῶν P SBM 403 τῶν δὲ ἐκριπτομένων P SBM: τὸν δὲ ἐκριπτόμενον B 403-404 καὶ εὐρισκομένων ἢ ἐπιφερομένων P SBM: ἢ εὐρισκόμενον ἢ ἐπιφερόμενον B

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Με το όνομα «Νόμος Ροδίων Ναυτικός» (NPN) είναι γνωστές δύο ομάδες με διατάξεις ναυτικού δικαίου, οι οποίες στη χειρόγραφη παράδοση, ενώ σπάνια εμφανίζονται αυτοτελώς, πολύ συχνά συναντιούνται στο παράρτημα ενός νομοθετικού έργου ή μιάς νομικής συλλογής και σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις έχουν ενσωματωθεί σε κάποιο από αυτά.

Ο NPN υπό πλήρη σύνθεση συγκροτείται από δύο τμήματα, το N1 (με 19 άρθρα) και το N2 (με 47 άρθρα). Ένας Πρόλογος συχνά προηγείται και Παραρτήματα συνηθέστατα ακολουθούν το N2. Συχνά επίσης πίνακας των περιεχομένων άρθρων προηγείται και από το N1 και από το N2. Για να φτάσει ο NPN σε αυτή τη σύνθεση-μορφή πέρασε από διάφορες φάσεις οι οποίες και αποτελούν σταθμούς στην ιστορική εξέλιξη του.

Κατά πρώτον, ένας γενικά παραδεκτός μύθος διηγείται ότι οι Ρωμαίοι κατά την περίοδο της ηγεμονίας-αυτοκρατορίας «παρέλαβαν» το ναυτικό δίκαιο της Ρόδου: έτσι κάνει την εμφάνισή του ο «Νόμος Ροδίων». Σε τί ακριβώς συνίσταται η εν λόγω παραλαβή και τί ακριβώς περιελάμβανε δεν είναι γνωστό. Αυτή η αβεβαιότητα έχει δώσει λαβή σε πολλές υποθέσεις, όπως ότι παρελήφθη αυτούσιο το ναυτικό δίκαιο της Ρόδου, ή αντίθετα ότι παρελήφθησαν μόνο ορισμένες διατάξεις, ή ακόμα ότι αυτές οι διατάξεις μπορεί να ρύθμιζαν περισσότερα θέματα ή να αφορούσαν μόνο ένα συγκεκριμένο θεσμό, τη συνεισφορά σε κοινή αβαρία.

Οι αναφορές και οι μαρτυρίες που έχουμε είναι φτωχότερες. Δε γνωρίζουμε κάποιο ιστορικό γεγονός, το οποίο να μπορεί να συνδεθεί με το ναυτικό δίκαιο της Ρόδου. Περισσότερα συνάγονται από νομικές πηγές, οι οποίες κανουν λόγο για το Νόμο Ροδίων. Συγκεκριμένα, όχι μόνο στον Πανδέκτη αναφέρεται ο εν λόγω νόμος, αλλά επίσης και στο NPN. Επιπλέον, ο Πρόλογος του NPN παρέχει ιστορικά στοιχεία υπό την προϋπόθεση ότι θα δεχθούμε την αυθεντικότητά του. Συνεπώς, όσο και αν προβληματιζόμαστε για τις λεπτομέρειες, το γεγονός είναι η ύπαρξη ενός Νόμου Ροδίων στη Ρώμη, τον οποίο θα χαρακτηρίζαμε ως τον ρωμαϊκό πλέον Νόμο Ροδίων.

Η εμποροναυτική ανάπτυξη της νήσου Ρόδου και η ακμή της κατά την αρχαιότητα, η οποία συνεχίστηκε και υπό την ρωμαϊκή κυριαρχία, είναι γνωστή. Η Ρώμη αντίθετα από μία πόλη της ιταλικής ενδοχώρας απέβη κοσμοκράτειρα, κυριαρχεί στη Μεσόγειο θάλασσα και συνεπώς η ανάγκη

να ρυθμιστούν τα σχετικά με τις θαλάσσιες μεταφορές δεν μπορούσε να καλυφθεί από ένα δίκαιο κατεξοχήν της ξηράς. Η συνταγή είχε εφαρμοσθεί από παλιά πολύ επιτυχώς με το Δωδεκάδελτο. Τώρα, δεν ήταν ανάγκη να αποσταλεί στην Ελλάδα επιτροπή για να μελετήσει τους νόμους της, η Ρώμη την είχε κατακτήσει, ήταν επαρχία της: η Ρόδος, η Ξακουστή για το ναυτικό της δίκαιο, προσφερόταν.

Ο Πρόλογος του NPN (η αρχή και το τέλος του), σε συνδυασμό με τις αναφορές στο Νόμο Ροδίων, που υπάρχουν στον Πανδέκτη, ακόμα και στον ίδιο το NPN, παρέχουν στοιχεία ικανά για να υποθέσουμε την ύπαρξη μιάς *constitutio* του Τιβέριου, κατά το 32ο έτος της δημαρχίας του (30-31 μ.Χ.), μετά από εισήγηση του σπουδαίου νομικού M. Cocceius Nerva, με την οποία ρυθμίζεται ένα θέμα συνεισφοράς σε κοινή αβαρία και αναγνωρίζεται η αυθεντία του Νόμου Ροδίων –της οποίας *constitutio* στοιχεία «διασώζονται» στον εν λόγω Πρόλογο. Μετά από τον Τιβέριο και άλλοι αυτοκράτορες, επιβεβαιώνουν το κύρος και την ισχύ του εν λόγω Νόμου Ροδίων. Ο Πρόλογος, όπως προκύπτει από τη χειρόγραφη παράδοση είναι απόλυτα συνυφασμένος με το τμήμα N1 του NPN και τούτο αποτελεί ένα ισχυρό επιχείρημα για τη χρονολόγησή τους. Η σχέση αυτή του N1 με τον Πρόλογο, η επικεφαλίδα του επίσης, που το ονομάζει Νόμο Ροδίων, καθώς και άλλα στοιχεία μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το τμήμα τούτο έχει ως πηγή του υλικό βασισμένο στο ρωμαϊκό Νόμο Ροδίων.

Μετά από την κωδικοποίηση του Ιουστινιανού, σαν απάνθισμα από τον Πανδέκτη κατ'έκλογην *ἐκ τοῦ ἰδ' βιβλίου τῶν Πανδεκτῶν*, «συντάσσεται» ο βυζαντινός πλέον «Νόμος Ροδίων Ναυτικός». Με τον Πρόλόγό του, ο οποίος σώζει στοιχεία της προέλευσής του από τους αυτοκράτορες της Ρώμης, με το N1, το οποίο αντλεί υλικό από το ρωμαϊκό Νόμο Ροδίων και με το N2, το οποίο προέρχεται από την επεξεργασία διατάξεων του Πανδέκτη. Η σύνθεση αυτή του NPN έχει συντελεσθεί πριν από την Εκλογή των Ισαύρων και με την εισαγωγή του στο παράρτημά της, αν αυτό μπορεί να χρονολογηθεί με κάποια ακρίβεια, παρέχεται ένα χρονικό όριο. Πάντως το όριο αυτό μπορούμε να το τοποθετήσουμε στα τέλη του 7ου αιώνα με τα τέλη του 8ου.

Ένα γεγονός αδιαμφισβήτητο είναι ότι στο CIC περιέχεται ένα αρκετά επεξεργασμένο σύστημα ναυτικού δικαίου. Μετά από τρεισήμισι αιώνες, τουλάχιστον, τα Βασιλικά έρχονται να καλύψουν ένα φαινομενικό κενό και στο 53ο βιβλίο τους να περιλάβουν το σύνολο σχεδόν των διατάξεων του ναυτικού δικαίου. Το κενό αυτό συνίσταται στην ανυπαρξία θετών διατάξεων ναυτικού δικαίου κατά το ενδιάμεσο χρονικό διάστημα. Πιο συγκεκριμένα, ενώ η Εκλογή, η Εισαγωγή και ο Πρόχειρος Νόμος ρυθμίζουν πληθώρα εννόμων σχέσεων και καλύπτουν γενικά όλη την ύλη

και τους κλάδους του δικαίου, δεν περιέχουν διατάξεις ναυτικού δικαίου —οι ελάχιστες εξαιρέσεις δεν έχουν βαρύνουσα σημασία. Το κενό όμως που επισημαίνεται είναι φαινομενικό, διότι παράλληλα κάνει την εμφάνισή του ο NPN. Όσον αφορά το CIC, ο Νόμος Ροδίων είναι νόμος φάντασμα, αφού η μνεία του στο D.14.2 δεν μας παρέχει χειροπιαστές αποδείξεις. Στο παράρτημα της Εκλογής παραδίδεται ο NPN ο οποίος όμως και αυτός παραπέμπει στο Νόμο Ροδίων. Στα Βασιλικά τέλος ενσωματώνεται στο 53ο βιβλίο τους ως 8ος τίτλος ο NPN. Μετά από όλα αυτά, ως λογική συνέπεια έρχεται η γνωστή φράση, που από ένα απόσπασμα, στα ελληνικά μάλιστα, του Πανδέκτη μεταφέρεται ως το πρώτο άρθρο του 53ου βιβλίου των Βασιλικών και ανάγεται σε κοινή διάταξη, από τα Βασιλικά μέχρι την Εξάβιβλο: «τα ναυτικά *Ῥοδίῳ νόμῳ* κρίνεται»

Ο NPN στα Βασιλικά έχει χάσει τον Πρόλογό του, πράγμα το οποίο είναι ευεξήγητο, επειδή δεν νοείται άλλος πρόλογος εκτός από εκείνον του κυρίως έργου. Επίσης, δεν συμπληρώνεται με Παραρτήματα, πράγμα το οποίο επίσης εξηγείται, επειδή η ύλη των παλαιότερων παραρτημάτων καλύπτεται από τους υπόλοιπους τίτλους (1-7) του 53ου βιβλίου. Τα Παραρτήματα του NPN συνδέονται μόνο με το N2, ενώ το κάθε ένα από αυτά με τη σύνθεσή του και με τη σύνδεσή του με το N2 δηλώνει και ένα διαφορετικό στάδιο εξέλιξης.

Προβληματιζόμαστε αν είναι απαραίτητο να προχωρήσουμε σε μία ξεχωριστή κριτική έκδοση του κειμένου του NPN (τμήματα N1, N2 και πίνακες π1 και π2). Στην περίπτωση αυτή τίθεται ευθύς εξ αρχής το ερώτημα. Σε ποιο κείμενο πρέπει να καταλήξουμε; Στο αρχαιότερο (σωζόμενο) κείμενο, που πρέπει να είναι το υποτιθέμενο κείμενο που μπαίνει στην EApp, στο μεσαίο και πλήρως επεξεργασμένο κείμενο των Βασιλικών, ή σε κάποιο που οπωσδήποτε κρατάει είτε κατευθείαν από τα Βασιλικά ή από το EApp, με ενδιάμεσες επεξεργασίες, είτε ακόμα αποτελεί σύνθεση των κειμένων των Βασιλικών και EApp; Ο Ashburner, θεωρεί ως το καλύτερο χειρόγραφο το A παρά τα προβλήματα της ανάγνωσής του, δηλαδή θέτει επικεφαλής της έκδοσής του το NPN όπως προσαρμόστηκε για να ενσωματωθεί στα B. Κάτω από αυτή την οπτική γωνιά, η έκδοση του 53ου βιβλίου των Βασιλικών με το NPN ως τίτλο του 53ου βιβλίου ή ακόμα και ως «Παράρτημα» του (σύμφωνα με τους τελευταίους εκδότες των Βασιλικών), καταλήγει σε μια πλήρη έκδοσή του. Λείπει βέβαια ένα τεράστιο κριτικό υπόμνημα που θα μας έδιναν τα πολλά αξιολογικά χειρόγραφα που περιέχουν το NPN. Οι ουσιαστικές διαφορές όμως του κειμένου θα ήταν ελάχιστες. Επιπλέον, ο τίτλος της διατριβής θέτει ως χρονικό όριο τα Βασιλικά, στα οποία οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι ο NPN βρίσκεται στην καλύτερη στιγμή του.

Στην παρούσα εργασία έγινε προσπάθεια να περιγραφεί και να εξηγηθεί η διαδρομή από τη Ρόδο στη Ρώμη και από εκεί στην Κωνσταντινούπολη από τον Τιβέριο στον Ιουστινιανό και από αυτόν στο Λέοντα τον Σ' του επονομαζόμενου Νόμου Ροδίων, ο οποίος είναι μεν γνωστός από λίγο πολύ αόριστες αναφορές του, αλλά στο πέρασμα των αιώνων μεταμορφώνεται, εμπλουτίζεται και ενσωματώνεται στο 53ο βιβλίο των Βασιλικών ως ο 8ος τίτλος του. Παράλληλα, από τις εγκατεσπαρμένες στο *Corpus Iuris Civilis* διατάξεις θετού ναυτικού δικαίου και τα μακροσκελή και φλύαρα αποσπάσματα των έργων των Ρωμαίων νομικών, φτάνουμε στο 53ο βιβλίο των Βασιλικών, το οποίο νομιμοποιεί το NPN ως τον κύριο ναυτικό νόμο, όπως τροποποιημένος ισχύει, συγκεντρώνει το σύνολο των διατάξεων ναυτικού δικαίου και αποβαίνει συνεπώς ο «Κώδικας Ναυτικού Δικαίου» του μεσαιωνικού Ελληνισμού. Επιπλέον, με το εν λόγω βιβλίο των Βασιλικών επισημαίνεται η ολοκλήρωση ενός σταδίου της διεργασίας, που ανήγαγε το Ναυτικό δίκαιο σε αυτοτελή κλάδο δικαίου.

ΠΙΝΑΚΕΣ ΚΑΙ ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

I. ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΗΚΑΝ

(Οι αριθμοί παραπέμπουν στις σελίδες.

Οι αριθμοί σε παρένθεση δηλώνουν τις υποσημειώσεις)

- Ambrosianus F. 106 sup. (= A): 65, 95, 102 (93), 121, 168, 170, 171, 186, 187, 194-201, 205, 206, 207, 209, 210, 215, 217-260
- Ambrosianus M. 68 sup. (= Ψ): 65, 125, 128-129, 140-141, 149, 150-151, 170
- Ambrosianus Q. 25 sup. (= S²): 65, 91, 143-144, 149, 157-158, 195
- Ambrosianus Q. 50 sup. (= Υ): 66, 125, 129 (134, 135), 148, 150-151
- Atheniensis, Βιβλ. Βουλής 8: 66, 121
- Atheniensis, EBE 1377: 66, 90, 125, 127-128, 129 (135), 148, 150-151
- Athonensis, Βατοπεδίου 582 (= U): 67, 93, 96, 97, 99, 111, 114-117, 122, 126
- Athonensis, Κουτλουμουσίου 555 (= Θ): 67, 93, 98-99, 111, 114-117, 125, 128, 134, 149, 150-151, 152-153
- Athonensis, Μεγ. Λαύρας B. 93 +Paris, suppl. gr. 1351 (= k): 67, 80-81, 125, 149, 150-151
- Athonensis, Παντοκράτορος 234 (= F): 67, 95, 102 (93), 121, 180, 186-187, 195, 200, 215, 217, 225, 228, 235, 236, 239, 241, 245-249
- Bodleianus Laudianus 39 (= L): 68, 89, 96, 101, 101 (91), 102 (92), 125, 129 (134, 135), 148, 150-151
- Bodleianus Laudianus 91 (= Γ): 68, 125, 128-129, 140-141, 149, 150-151
- Bodleianus Roe 18 (= R): 68, 88, 125, 129 (135), 148, 150-151
- Bodleianus (3399) Selden supra 11: 91 σημ. 74.
- Cryptensis Z γ III (= H): 60 (60), 68-69, 93, 98-99, 101 (91), 102 (93), 111, 125, 128, 134, 149, 150-151, 152-153
- Cryptensis Z γ III (= H²): 60 (60), 68-69, 95, 143-144, 149, 157-158, 195
- Cryptensis Z γ V: 69, 122
- Cryptensis Z γ VII (= m): 69, 95, 125, 129 (133), 143-144, 149, 157-158, 195
- Florentinus Riccardianus 2118 (= Venturi): 168, 187, 196, 198-200, 209
- Guelphbytanus Helmstad. 262+ Vindobon. phil. gr. 74: 69-70, 87, 90, 122, 125, 127-128, 148, 150-151
- Hierosolymitanus Σάβα 225: 70, 125, 128-129, 140-141, 149, 150-151
- Hierosolymitanus Νέας Σουλ. Φωτίου 47: 70, 123.
- Laurentianus gr. 9. 8 +Lips. Bibl. U. 46 (= J): 70, 72, 88, 89, 93, 97, 99, 102 (93), 111, 114-117, 125, 126, 129 (135), 148, 150-151, 161, 165
- Laurentianus gr. 80. 6 (= K): 70-71, 91, 143-144, 146, 147, 157-158, 195
- Leidensis Bibl. Univ. cod. Voss. et Misc. F. 19: 71, 90, 125, 127-128, 148, 150-151, 165
- Lesbiacus, Γομν. Μοτιλίνης 7: 71, 125, 148, 150-151
- Lesbiacus, M. Λεμώνος 191: 71, 122, 195
- Lipsiensis Bibl. Univ. 43: 71-72, 125, 128-129, 140-141, 149, 150-151
- Lipsiensis Bibl. Univ. 44 (= Δ): 72, 88, 125, 128-129, 140-141, 149, 150-151, 156, 190, 195, 216, 258
- Lipsiensis Bibl. Univ. 45: 72, 89, 90, 93, 97, 99, 114-117, 125, 126, 148, 150-151
- Lipsiensis Bibl. Univ. 46. Βλ. Laurent. gr. 9.8: 70, 72, 125, 148, 150-151, 165
- Londinensis Brit. Mus. Harley 5675: 72, 90, 125, 127-128, 148, 150-151
- Marcianus gr. 172 (= M): 73, 91, 93, 94 (80), 95, 96, 97-99, 102 (93), 114-117, 125, 126, 127, 129 (134, 135), 136,

- 137, 139, 139 (152, 153), 148, 150-151, 154-155, 195
- Marcianus gr. 176: 73, 123, 195, 202
- Marcianus gr. 181 (= O): 74, 89, 102 (93), 122, 125, 129 (135), 148, 150-151
- Marcianus gr. 579 (= N): 73-74, 91, 102 (93), 114-117, 125, 126, 127, 129 (134), 136, 137, 139, 139 (152, 153), 148, 150-151, 154-155, 195
- Matritensis Bibl. Nat. 4604: 74, 90, 125, 127-128, 148, 150-151
- Matritensis Bibl. Nat. 4753: 74, 90, 125, 127-128, 148, 150-151
- Messanensis S. Salvatoris 114: 74, 121
- Μετέωρα, Μ. Αγίου Στεφάνου 5: 75, 122, 125, 149, 150-151
- Μετέωρα, Μ. Μεταμορφώσεως 483: 75, 125, 148, 150-151
- Monacensis gr. 149: 75, 90, 125, 127-128, 148, 150-151
- Monacensis gr. 303 (= Ω): 75, 125, 128-129, 140-141, 149, 150-151, 156, 190, 195, 216, 258
- Mosquensis (G. I. M.) Synod. gr.314: 75-76, 88, 125, 149, 150-151
- Mosquensis (G. I. M.) Synod. gr.318 (= ο): 76, 90, 125, 127-128, 129 (135), 148, 150-151
- Neapolitanus Bibl. Nat. II. C. 5-6 (=Neap): 76, 89, 90, 93, 97, 99, 111, 114-117, 125, 126, 148, 150-151
- Parisinus gr. 1263: 76-77, 128.
- Parisinus gr. 1355 (= P): 77, 122, 191, 195, 203, 215, 238, 241, 242-244, 251, 256-260
- Parisinus gr. 1356 (= V): 77, 125, 128, 149, 150-151, 166
- Parisinus gr. 1356 (= V²): 77, 89, 90, 95, 125, 127-128, 148, 150-151
- Parisinus gr. 1357 (= Paris.1357): 77, 180, 186, 195, 200, 215, 217, 225, 228, 235, 236, 239, 241, 345, 247
- Parisinus gr. 1367 (= Π): 78, 89, 93, 94 (80), 95 (82), 98-99, 101 (91), 102 (92, 93), 104, 122, 128, 149, 166
- Parisinus gr. 1367 (= Π²): 78, 122
- Parisinus gr. 1368: 89 (68)
- Parisinus gr. 1381A: 78, 121 (130), 129, 150-151
- Parisinus gr. 1383 (= Σ): 78, 125, 128-129, 140-141, 149, 150-151, 156, 190, 195, 216, 258
- Parisinus gr. 1384 (= Q): 78-79, 88, 93, 95 (82), 98-99, 114-117, 125, 126, 127, 129 (135), 148, 150-151
- Parisinus gr. 1385A: 79, 123, 125, 149, 150-151
- Parisinus gr. 1391: 79, 89, 125, 129 (131), 149, 150-151, 166, 195
- Parisinus gr. 1720 (= I): 79, 93, 125, 128, 134, 149, 150-151, 152-153, 166, 167
- Parisinus Coisl. 151 (= Coisl.151): 80, 180, 186-187, 195, 200, 215, 217, 225, 228, 235, 236, 239, 241
- Parisinus suppl. gr. 627 (= I): 80, 91, 143-144, 146, 195
- Parisinus suppl. gr. 1351. Βλ. Atho. Μ.Λαύρ. B. 93 (= κ): 67, 80-81, 125, 149, 150-151, 195, 200 (234)
- Patmiacus 447 (= Λ): 81, 93, 101 (91), 111, 114-117, 125, 128, 134, 149, 150-151, 152-153
- Scorialensis R.III.17 (= τ): 81, 93, 98-99, 101 (91), 114-117, 125, 127-128, 129 (135), 149, 150-151
- Scorialensis T. I. 17 (= [w]): 81, 90, 102 (93), 125, 127-128, 129 (135), 148, 150-151
- Scorialensis T.III.13 (= Ξ): 82, 93, 98-99, 101 (91), 102 (92), 111, 114-117, 125, 128, 129 (134), 134, 149, 150-151
- Scorialensis X.II.6 (= T): 82, 88, 93, 94 (80), 97, 99, 114-117, 122, 125, 126, 129 (135), 148, 150-151
- Sinaiticus 1115: 82, 121,
- Sinaiticus 1117 (= Sina.1117): 82, 195, 215, 232
- Sinaiticus 1795: 82-83, 125, 128-129, 140-141, 149, 150-151
- Sinaiticus 1817: 83, 95, 101 (91), 125, 128, 149, 150-151
- Valllicellianus E. 55 (= G): 83, 91, 95, 122, 143-144, 149, 157-158, 161, 195
- Vaticanus gr. 640 (= f): 83, 95, 101 (91), 125, 128, 149, 150-151

- Vaticanus gr. 844 (= D): 83-84, 89, 90, 93, 97, 99, 111, 114-117, 125, 126, 129 (135), 148, 150-151, 161
- Vaticanus gr. 845 (= C): 84, 96, 99, 114-117, 125, 126-127, 129 (135), 148, 150-151
- Vaticanus gr. 847 (= E): 84, 89, 93, 98-99, 114-117, 125, 126-127, 129 (135), 148, 150-151
- Vaticanus gr. 853 (= T₁π.): 84, 200-201
- Vaticanus gr. 1168: 84-85, 89, 91, 125, 143-144, 149, 157-158, 161, 195
- Vaticanus gr. 1185: 85, 89, 90, 93, 98-99, 111, 114-117, 125, 126, 148, 150-141, 161
- Vaticanus gr. 2075 (Basil. 114) (= S): 85, 91, 95, 122, 125, 149, 143-144, 157-158, 195
- Vaticanus Barberinianus gr. 578 (= B): 85, 95, 102 (93), 121, 186, 187, 193, 194-196, 198-201, 205, 206, 207, 209, 210, 215, 217-260
- Vaticanus Palatinus gr. 55 (= M²): 86, 91, 93, 94 (80), 96, 98-99, 114-117, 125, 127, 137, 148, 150-151, 195
- Vaticanus Palatinus gr. 55 (= O²): 86, 89, 125, 148, 150-151
- Vaticanus Palatinus gr. 371 (= Φ): 86, 93, 98-99, 101 (91), 114-117, 125, 128, 134, 149, 150-153
- Vindobonensis iur. gr. 1: 86, 123, 195, 202
- Vindobonensis iur. gr. 3 (= W): 86, 88, 102 (93), 125, 129 (135), 148, 150-151
- Vindobonensis iur. gr. 15 (= X): 87, 89, 102 (93), 122, 125, 129 (134, 135), 148, 150-151
- Vindobonensis phil. gr. 74. Bl. Guelfeb. Helmst. 262: 69-70, 87, 90, 122, 125, 127-128, 148, 150-151
- Zaborda. Μονή Αγ. Νικάνορος 121 (= Z): 87, 60 (60), 88, 93, 102 (93), 125, 129 (134, 135), 148, 150-151, 195

II. ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ

του 53ου βιβλίου των Βασιλικών και των Παραρτημάτων του NPN

Πανδέκτης	Βασιλικά	D. 14.1.1.2	B. 53.1.31
		14.1.1.3	1.33
D. 1.8.5 pr.	B. 53.6.11	14.1.1.5	1.3
4.9.1 pr.-1	1.6	14.1.1.6	2.9 §2
4.9.1.2	1.5	14.1.1.7	1.32 §.2
4.9.1.3	1.7	14.1.1.8-9	1.32 §.3
4.9.1.4	1.8	14.1.1.10	1.32 §.4
4.9.1.5-7	1.9	14.1.1.12	1.40
4.9.1.8-4.9.2	1.10	14.1.1.15	1.2 §1
4.9.3 pr.	1.11	14.1.1.16	1.2 §2
4.9.3.1 init.	1.12	14.1.1.25-14.1.2	1.48
4.9.3.1 fin.	1.13	14.1.4.2	1.51
4.9.3.3	1.15	14.1.5.2	1.56
4.9.3.4	1.16	14.1.6.1	1.58
4.9.3.5	1.17 §1	14.1.7 pr.	5.10
4.9.4 pr.	1.17 §2	14.2.1	3.1 §1
4.9.4.1	1.18 §1	14.2.2 pr.	3.1 §2
4.9.4.2	1.18 §2	14.2.2 pr. fin.	3.1 §3
4.9.5 pr.	1.19	14.2.2.1	3.1 §4
4.9.5.1	1.20	14.2.2.2	3.2 §1
4.9.7 pr. init.	1.26	14.2.2.3	3.2 §2
4.9.7 pr. fin.	1.27	14.2.2.4	3.3
4.9.7.3	1.28	14.2.2.5	3.4
4.9.7.5	1.29	14.2.2.6	3.5
4.9.7.6	1.30	14.2.2.8	3.8
6.1.3.1	2.1	14.2.3	3.9 §1
6.1.36.1 fin.	2.4	14.2.4 pr.	3.9 §2
7.4.10.7	4.4	14.2.4.1	3.10
8.4.13 pr.	6.1	14.2.4.2	3.11
9.2.27.24	2.5	14.2.5 pr.	3.12
9.2.29.2	2.6 §1	14.2.5.1	3.13
9.2.29.3	2.6 §2	14.2.6	3.14
9.2.29.4	2.7	14.2.7	3.15
9.2.29.4	2.8	14.2.8	3.16
9.2.29.5	2.9 §1	14.2.9	1.1
9.3.6.3	3.26	14.2.10 pr.	1.59 §1
13.7.30	2.13	14.2.10.2	1.62
14.1.1 pr.	1.32 §.1	16.3.1.1	3.40
14.1.1.1	1.4	16.3.18	3.23 §2

D. 17.1.26.6	B. 53.1.63	D. 41.7.7	B. 53.3.22
18.1.35.5	7.3	42.5.26	5.12
18.1.71	7.1	42.5.34	5.13
18.6.1 pr.	7.2 §1	43.8.2.8	6.8
18.6.1.1	7.2 §2	43.8.3.1	6.9
18.6.1.2	7.2 §3	43.16.1.7	1.76
18.6.1.3	7.4	44.3.7.	6.3
18.6.1.4	7.5	44.7.5.6	1.70
18.6.2 pr.	7.6 §1	45.1.83.5	4.5
18.6.2.1	7.6 §2	47.2.42 pr.	1.72
18.6.3	7.7	47.2.43.11	3.24
18.6.4 pr.	7.8	47.5.1 pr.-3	1.73 §1
18.6.4.1	7.10	47.5.1.4	1.73 §2
18.6.5 init.	7.11	47.5.1.6 fin.	1.73 §3
18.6.5 fin.	7.12	47.9.1 pr.-1	3.25 §1, Π1α.3 §1
18.6.16	7.15	47.9.1.5- 47.9.2	3.25 §2
18.6.18	7.16	47.9.3	3.25 §3
18.6.20	7.17	47.9.3 pr.	3.27
19.1.3.3	7.19 §1	47.9.3.8 init.	3.28
19.1.3.4	7.19 §2	47.9.3.8	3.30
19.1.21.3	7.9	47.9.3.8 fin.	3.31
19.1.51 pr.	7.18	47.9.4 pr.	3.32
19.2.13.2	1.65	47.9.4.1	3.33 §1, Π1α.3 §2
19.2.15.6	1.59 §2	47.9.4.2	3.33 §2
19.2.19.7	1.60	47.9.5 init.	3.34
19.2.31	1.66	47.9.5	3.35
19.5.14 pr.	3.17	47.9.6	3.36
19.5.14.2	3.18	47.9.7	3.37
20.4.5-6	5.14	47.9.8	3.38
21.2.36	4.1	47.9.10	6.2
21.2.44	2.10	47.9.12 pr.	3.39
22.2.1	5.1	47.10.13.7 init.	6.4
22.2.2	5.2	47.10.13.7 fin.	6.5
22.2.3	5.3	48.6.3.6- 48.7.1.2	1.77
22.2.6	5.4	48.7.1	3.43
22.2.7	5.7	48.12.2.2	1.78 §1
22.2.8	5.8	49.14.46.2 fin.	1.78 §2
30.24.4	4.2	50.5.3	1.81
32.88.1	4.3 §1	50.11.2	6.7
32.88.2	4.3 §2	50.16.112	6.12
33.7.29	2.11		
39.4.11.2	1.69		
41.1.7.7 init.	2.3		
41.1.9.8	3.19		
41.1.26 pr.	2.12		
41.1.44	3.20		
41.1.58	3.21		
41.2.21.1	3.23 §1		

Κώδικας	Βασιλικά	Βασιλικά	Παραρτήματα NPN
C. 1.2.10	B. 53.1.84	B. 53.1.59 §2	Π2α. 5
4.25.4	1.85	53.3.1 §1	Π2α.1 §1
4.32.26.2	5.15	53.3.1 §3	Π2α.1 §2
4.33.1	5.16	53.3.1 §4	Π2α.1 §3
4.33.2	5.18	53.3.2 §2 -	Π2α.1 §4
4.33.3	5.19	53.3.3	Π2α.2
4.33.4	5.20	53.3.9 §2	Π1δ.1
4.48.2	7.13	53.3.11	Π1δ.2, Π2α.3
5.62.24	1.86	53.3.12	Π1δ.3, Π2α.4
6.2.18	3.41	53.3.15	Π1δ.4
6.2.18	3.48	53.3.25 §1	Π2β.1 §1-2
6.62.1	1.105	53.3.27	Π2β.1 §3
9.47.25	1.80	53.3.28	Π2β.2
11.2.1	1.90	53.3.31	Π2β.3
11.2.3	1.91, 3.44, Π1α.1	53.3.33	Π2β.4
11.2.5	1.93	53.3.34	Π2β.5
11.5.1	- Π1α.2	53.3.38	Π2β.6
11.6.1	3.45	53.3.46	Π2α.6
11.6.2	3.46	53.8β.8	Π1γ.4
11.8.9	1.100	53.8β.39 §1	Π1δ.5
		53.8β.45	Π1γ.3

Νεαρές	Βασιλικά	Πρόχ. N./Εισαγωγή	Παραρτ. NPN
N.ξβ' Λέοντος ς'	B. 53.1.93	Π.N.17.6 = Εισ.24.7	Π1γ.5
		Π.N.17.7 = Εισ.24.8	Π1γ.6
		Π.N.17.8 = Εισ.24.9	Π1γ.7, Π2α.5

III. ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ - ΛΕΞΙΛΟΓΙΑ

Τα ευρετήρια καταβλήθηκε προσπάθεια να συμπεριλάβουν όλες σχεδόν τις λέξεις από τα κείμενα που εκδίδονται, δηλαδή από τον Πρόλογο και τα Παραρτήματα του NPN καθώς και από το 53ο βιβλίο των Βασιλικών. Δεν λημματογραφούνται: α) το κριτικό υπόμνημα εκτός από ελάχιστα κύρια ονόματα και λέξεις (διακρίνονται με τη συντομογραφία «apparatus») και β) οι πολύ κοινές λέξεις, αντωνυμίες και επίθετα, οι προθέσεις, οι σύνδεσμοι και το ρήμα εἰμί. Οι μετοχές δεν αναφέρονται ξεχωριστά από το ρήμα που ανήκουν. Ελάχιστες μετοχές παραμένουν ως υπολήμματα, όταν έχουν επιθετοποιηθεί ή έχουν προσλάβει ιδιαίτερη νομική έννοια (π.χ. προσεστώς, προστήσας, συμβαλλόμενος), ενώ παίρνουν θέση ως κύρια λήμματα όταν απουσιάζουν άλλοι ρηματικοί τύποι και έχουμε μία και μοναδική αναφορά τους (π.χ. ἀπών, παρών, βολήσας). Μερικά επίθετα, αντωνυμίες και λέξεις λημματογραφούνται στον αριθμό, πτώση και γένος που συναντώνται συνήθως (π.χ. ἀδιάφορον, τὰ ἅπαντα, τὰ αὐτοκίνητα, τὰ ἀκίνητα).

Οι ελάχιστες λατινικές λέξεις κρίθηκε ότι θα βοηθήσει τον αναγνώστη να περιληφθούν και στο γενικό ευρετήριο νομικών όρων και λέξεων και σε ξεχωριστό ευρετήριο. Στο ξεχωριστό αυτό ευρετήριο συμπεριλαμβάνονται και λέξεις που προέρχονται από ρίζα λατινική με ελληνικές καταλήξεις ή με ελληνικό δεύτερο συνθετικό (π.χ. ἐξκουσατεύω, ληγατεύω, βιγλεοφόρος), καθώς επίσης λέξεις με αμφίβολη ελληνική ή λατινική καταγωγή (π.χ. τὸ ὄριον, ὠρεῖον, λίτρα-libra.).

Η ευρετηρίαση γίνεται ως εξής:

α) Όσον αφορά τα Βασιλικά, σημειώνεται ο αριθμός του τίτλου (με μαύρα στοιχεία) και του άρθρου που αναφέρεται η λέξη, π.χ. 1 30·, ενώ παραλείπεται ως αυτονόητη η ένδειξη Β(ασιλικά)· τα άρθρα του π2 διακρίνονται με την ένδειξη (π) μέσα σε παρένθεση, που ακολουθεί τον αριθμό του άρθρου, Π.χ. 8β 47(π).

β) Όσον αφορά τον Πρόλογο, σημειώνεται η συντομογραφία **Προ.** (με μαύρα στοιχεία) και ο στίχος που αναφέρεται η λέξη. Π.χ. **Προ.17.**

γ) Όσον αφορά τα Παραρτήματα, σημειώνεται η συντομογραφία του παραρτήματος (με μαύρα στοιχεία), και του άρθρου του, Π.χ. **Π1α 3.**

δ) Η ένδειξη **R** παραπέμπει στην αντίστοιχη επικεφαλίδα.

1. ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝ

- Άγριππίνος **Προ.18**
Αδριανός **Προ.2, 24**
Αλέξανδρος **Προ.24**
Αντωνίνος **Προ.2, 16**
Καῖσαρ βλ. καῖσαρ (ευρετήριο 2, σ. 282)
Κλάρος **Προ.17, 24**
Λούκιος Σεπτίμιος Σευήρος Περτίναξ
 Προ.3
Νερούας **Προ.8, 23**
Νέρων **Προ.8** (apparatus)
Νηρεύς **Προ.23** (apparatus)
Ούεσπασσιανός **Προ.19**
Οὔλπιος Τραϊανός **Προ.21**
Περτίναξ βλ. Λούκιος
Ῥόδιος νόμος **1** 1 βλ. και Ῥοδίων νόμος
Ῥοδίων νόμος **8α** R, 17, 18 # **8β** R(π)
 Προ.1, 25
Ῥόδος, ἡ **Προ.11**
Σεπτίμιος βλ. Λούκιος
Σευήρος βλ. Λούκιος
Τιβέριος **Προ.3, 4, 9, 26**
Τραϊανός βλ. Οὔλπιος Τραϊανός
Ῥώμη **Προ.17**

2. ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΝΟΜΙΚΩΝ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΛΕΞΕΩΝ

- ἀβλαβῶς 7 4
 ἄβροχος 8β 40
 ἀγαθή πίστις 6 1
 ἀγγελία, τὰ 7 2
 ἄγκυραι, αἱ 2 6, 10 # 3 36 # 8β 1(π), 1, 2(π), 2, 11, 43
 ἄγνωστος 1 3
 ἄγρός, ὁ 3 38 # 6 1, 11 # 8α 17 # Π2β 6
 ἀγοράζω, -ομαι 1 32, 33 # 2 11 # 3 3 # 5 1, 13 # 7 10 # Π2α 2
 ἀγορασία, ἡ 7 R
 ἀγόρασις, ἡ Προ.13
 ἀγοραστής, ὁ 6 1 # 7 2, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 13, 15, 17, 18, 19
 ἀγράφως 8β 20(π)
 ἄγω 8β 9, 22
 ἀγωγὴ, ἡ 1 R, 13, 16, 17, 30, 73, 85 # 2 5, 6 # 3 17, 18, 23, 33 # Π2β 4
 -(κατὰ τῶν) ἀφελομένων πράγματα ἀπὸ ναυαγίου ἢ ἀπὸ συμπτώσεως ἢ ἀπὸ ἐμπρησμοῦ 3 23
 -(περὶ) δόλου 3 17
 -(κατὰ) δούλου καὶ φαμιλίας 3 25 # Π2β 1
 -(περὶ) ἐκλήψεως, ἐπὶ τῇ - 3 1
 -(περὶ) καταθήκης 3 40
 -(περὶ) κλοπῆς 1 17, 66, 73
 -(περὶ) μισθώσεως, ἐπὶ τῇ - 1 19 # 3 1
 -(κατὰ τοῦ) ναυκλήρου 1 66 # 5 10
 -(περὶ) πεκουλίου 1 30
 -(κατὰ τοῦ) πιστικοῦ 3 2
 -(κατὰ τοῦ) προεστῶτος 3 26
 -(περὶ) ὕβρεως 6 4, 5
 ἄδεια, ἡ 1 66 # 6 7
 ἀδέσποτος 3 8, 16, 22, 23, 24
 ἀδιάφορον 1 2 # 3 35
 ἀδικῶ, -οῦμαι 1 90 # 8β 5, 34, 38 # Π1α 3 # Π2β 1
 ἀεισέβαστος Προ. 3
 ἀζήμιος, ὁ 1 91 # 8β 17, 26, 34, 36
 ἀθέμητος 1 69
 αἰγιαλός, ὁ 1 11 # 3 26, 35 # 6 8, 9, 12 # Π2β 1
 αἰδοῖα, τὰ 8β 7(π)
 αἰτία, ἡ 3 17 # 5 10, 20 # 8β 4, 47(π)
 αἵρεσις, ἡ 3 33 # 7 10
 ἀκακουργήτως Π1β 3
 ἀκίνδυνος 3 38 (ἀκινδύνως) # 8α 17 # 8β 6, 27, 33, 39 # Π1δ 5
 ἀκίνητα, τὰ 8β 8 # Π1γ 4
 ἀκληρονόμητος 1 105
 ἀκλόπως Π1β 3
 ἀκρίβεια, ἡ, 8β 2 (ἐν ἀκριβείᾳ)
 ἀκριβέστατος 7 2, 7, 10
 ἀκριβῶς Προ.11
 ἀκτὴ, ἡ 8β 1, 2, 15(π), 15, 39 # Π1δ 5
 ἄκυρος 8β 13, 14(π), 15, 17(π), 20
 ἄλεια, ἡ 6 R.
 ἀλήθεια, ἡ 8β 46 (ἐν ἀληθείᾳ)
 ἀληθές, τό 3 46
 ἀλιεύω, -ομαι 2 6 # 6 1, 3, 4, 5
 ἀλιεύς, ὁ 6 R, 2, 7
 ἀλλαχού Π1β 2
 ἀλλότριος 1 85 # 2 3, 6 # 3 18 # 8β 8(π), 15
 ἀμάρτημα, τό 1 31, 70 # 3 33, 37 # Π2β 4
 ἀμαρτάνω 1 70 # 3 19
 ἀμέλεια, ἡ 1 66 # 2 4, 6, 7, 8 # 8β 10, 26, 27
 ἀμελῶ 3 20 # 8β 10, 26, 34, 36, 38
 ἀμελῶς 3 26
 ἀμφισβητῶ 8β 15
 ἀναγκάζω, -ομαι 6 1, 7 # 7 1 # Π1α 2
 ἀναγκαῖος 5 10 # Προ.10
 ἀνάγκη, ἡ 7 6 # 8β 44 # Προ.28
 ἀναδέχομαι 1 73 # 7 2 # 8β 17
 ἀναδίδομαι 3 45
 ἀναλώματα, τὰ 8β 5
 ἀνανέωνω, -ομαι 4 2, 4, 5 # 5 14
 ἀνανέωσις, ἡ 1 32 # 5 10

- αναρρῶμαι 3 2 # Π2α 1
 ἀνατίθεμαι Προ.11
 ἀνδροφόνος 3 30 βλ. και νόμος
 ἄνεμος, ὁ 2 6, 7
 ἀνεπιτήδειος 2 4 # Π1γ 5
 ἄνηρος 1 2
 ἀνήκω 1 2
 ἀνῆρ, ὁ 1 2
 ἄνθρωπος, ὁ 8α 19
 ἀνοίγω 8β 5
 ἀντιγραφῆ, ἡ 1 84
 ἀντιλέγω 8β 13, 21
 ἀντιτάσσω 8β 22
 ἀντλία, ἡ 8β 34(π), 38, 44
 ἀντλῶ 8β 38
 ἀξίως Π1β 3
 ἀπαγορεύω 1 3
 ἄπαις 1 105
 ἀπαίτησις, ἡ 1 66
 ἀπαιτῶ, -οῦμαι 1 17, 40, 63, 73, 100 # 2
 5 # 5 7, 8 # 8β 32
 ἅπαντα, τὰ 8β 8, 9
 ἀπαρέσκομαι 7 1
 ἀπάτη, ἡ 3 30
 ἀπατηλός 1 32
 ἀπατῶ 1 32
 ἀπέρχομαι 5 1, 20 # 8β 27(π), 27
 ἀπλοῦν, τό 1 17 # 2 5 # 3 24 (ἀπλούστε-
 ρον), 25, 40, 48
 ἀποβάλλω, -ομαι 3 1, 3, 9, 10, 12, 16, 24
 # Π1δ 1, 3 # Π2α 1, 2, 4
 ἀποβολή, ἡ 2 R # 3 R, 1, 9, 11, 19, 23 # 8β
 9(π), 35(π), 38 # Π1δ 1, 2 # Π2α 1, 3
 ἀποβροχή, ἡ 8β 40
 ἀποδείκνυμαι 8β 2 # Π2α 6
 ἀποδημῶ 8β 18(π), 18
 ἀποδίδωμι, -μαι 1 59, 66, 69 # 7 4 # 8β 2,
 3, 4, 12, 14, 16, 19, 20, 24, 27, 30, 38, 46
 # Π1α 1 # Π1β 2 # Π1γ 7 # Π2α 5
 ἀπόδοσις, ἡ 8β 10
 ἀποδρῶ 8β 8(π), 8 # Π1β 4 # Π1γ 1, 4
 ἀποθεραπεύομαι 3 1 # Π2α 1
 ἀποθνήσκω 1 30 # 8β 7, 46 # Π1β 2
 ἀποκαθίστημι, -αμαι 1 6 # 3 37
 ἀποκατάστασις, ἡ 8β 3, 15 # Π1α 3
 ἀπόκειμαι 7 13
 ἀποκινῶμαι 3 36
 ἀποκοιμῶμαι 8β 36
 ἀποκοιμίζομαι 1 59
 ἀποκρίνομαι Προ.8
 ἀπολαμβάνω 8β 15, 17, 39
 ἀπόλλυμι, -μαι 1 63 # 2 9 # 3 9, 12, 14,
 20 # 5 4, 20 # 8α 14 # 8β 11, 12, 13,
 19, 21, 24, 27, 30, 36, 37, 41, 46 # Π1β
 1, 3 # Π1γ 2 # Π1δ 1, 3 # Π2α 4
 ἀπολογεῖμαι 8β 1
 ἀπολύω, -ομαι 3 33 # Προ.20, 22, 23, 25 #
 Π2β 4
 ἀπομαρτυροῦμαι 8β 4
 ἀπομένω 8β 15(π)
 ἀποπλήρωσις, ἡ 8β 8
 ἀπορία, ἡ 3 5
 ἄπορος 1 17
 ἀπορρήγνυμι 8β 47(π)
 ἀποσπῶ 3 24
 ἀποστέλλω, -ομαι 8α 19
 ἀποστρέφω 8β 17
 ἀποσώζω, -ομαι 5 18 # 8β 45(π), 45,
 46(π), 46, 47(π), 47 # Π1γ 3
 ἀποτακτάρης, ὁ Π1β 1
 ἀποτάσσω 8β 14
 ἀποτίθημι 6 11
 ἀποτίμησις, ἡ 3 21
 ἀποτιμῶμαι 3 3, 4 # Π2α 2
 ἀπόφασις Π2β 1
 ἀποφέρω 1 91, 100 # 3 44
 ἀποφεύγω 8β 15(π)
 ἄπτω 8β 36
 ἀπώλεια, ἡ 5 16 # 8α 18 # 8β 2, 10, 17,
 26, 28, 36, 39, 40, 41, 44 # Π1δ 5
 ἀπών 1 69
 Ακουῖλος, ὁ 2 8
 ἀργία, ἡ 8β 5
 ἀργύριον, τό 1 66 # 8α 14 # 8β 13, 17(π),
 17, 31, 40, 47 # Προ.14 # Π1β 3 #
 Π1γ 2
 ἄργυρος, ὁ 1 66
 ἀργυρώνητος Π1γ 4
 ἀργῶ 1 84
 ἀρέσκω, -ομαι 3 16 # 8β 17
 ἀρκῶ, -οῦμαι 1 17 # 2 8 # 5 4 # 8β 11
 ἀρμενίζω 8β 11, 36(π), 36, 39 # Π1δ 5
 ἀρμενιστής, ὁ 8β 36
 ἄρμενον, τό 2 10 # 8β 11, 36, 39 # Π1δ 5
 ἀρμόζω 1 30 # 3 2, 9, 11, 23, 25 # Π1δ 2
 # Π2α 3 # Π2β 1

- ἄρνησις, ἡ 2 5 # 8β 27
 ἄρνοῦμαι 3 40 # 8β 14(π), 14, 27
 ἄρπαγή, ἡ 3 R
 ἀρπάζω, -ομαι 1 91 # 3 25, 31, 32, 33, 37, 43, 44 # Π1α 1, 3 # Π2β 1, 3, 4, 5
 ἄρπαξ, ὁ Π2β 5
 ἄρραβών, ὁ 8β 19(π), 19
 ἀρτέμων, ὁ 2 10
 ἀρχαῖος 2 12
 ἀρχή, ἡ 1 32 (ἐξ ἀρχῆς) # 8β R (-τοῦ νόμου)
 ἀρχιερεὺς μέγιστος Προ.4
 ἄρχων, ὁ 3 37, 43 # 6 2
 ἀσθένεια, ἡ 3 4
 ἀσφαλίζω, -ομαι 3 38 # Π2β 6
 αὐθεντία, ἡ 1 2 # 2 13
 αὐστηρῶς Π1α 2
 αὐτοβούλως 8β 3
 αὐτοκίνητα, τὰ 8β 8
 αὐτοκράτωρ Προ. 2, 19, 24
 αὐτομάτως 8β 35 # Προ.27
 αὐχὴν, ὁ 2 10 # 8β 11, 43, 44(π), 44
 ἀφαιρῶ, -οῦμαι 3 2, 20, 23, 25, 28, 37, 40, 48 # Π1α 3 # Π2α 1, 2 # Π2β 2 βλ. και ἀγωγή
 ἀφανίζομαι 7 2, 8, 13, 15
 ἀφαρπάζω 8β 9
 βάλλω 8β 22
 βάρβαρος 1 88 # 8α 19
 βάρος, τό 3 16
 βαρύνω 3 2
 βαρύνω, -ύτερος 3 33, 37 # 8β 12 # Π1α 3 # Π2β 4
 βασανίζομαι 8β 1, 3
 βασιλεύς, ὁ 3 37 # Προ.19, 21, 23 # Π2α 6
 Βασιλικά, τὰ # Π1δ 5
 βαστάζω 8β 10
 βέβαιος 8β 21
 βέστη, ἡ 8β 34(π), 34
 βία, ἡ 1 76, 77 # 2 6, 7, 13 # 3 38 # Π1α 3 # Π2β 6
 βιάζομαι 1 77 # 3 43 # 8β 6
 βιβλίον, τό Π1α 1, 3 # Π1δ 5
 βιγλεοφόρος, ὁ 8β 36
 βλάβη, ἡ 8β 34(π)
 βλάπτω 3 26 # 6 8, 9 # 8β 34, 44
 βοήθεια, ἡ 6 4 # 8β 31
 βοηθοῦμαι 3 30
 βολήσας, ὁ 8β 39(π)
 βουλεύομαι 8β 9(π), 9
 βουλή, ἡ 3 30
 βούλησις, ἡ 8β 8, 39 # Π1γ 4 # Π1δ 5
 βούλομαι 8β 24, 39 # Π1γ 4 # Π1δ 5
 βράχης, ἡ 8β 36
 βρέχομαι 3 11 # 8β 38, 40, 44 # Π1δ 2 # Π2α 3
 βυθίζω, -ομαι 2 7 # 3 36
 βυθός, ὁ 3 18 # 8β 47
 γεγονός, τό 6 1
 γένος, τό 1 66 # 2 11
 γεύομαι 7 2, 10, 15
 γεῦσις, ἡ 7 8, 10
 γεωργός, ὁ 6 7
 γῆ, ἡ 3 45 # 8β 11, 45(π), 45, 47 # Π1γ 3
 γι(γ)νώσκω 5 10 # 7 15 # Π1β 3
 γίγνομαι 1 26, 66, 69 # 2 6, 8 # 3 1, 3, 9, 11, 12, 13, 16, 24, 25, 33, 37, 43, 46 # 4 3 # 5 2, 16 # 7 1, 13, 19 # 8α 18 # 8β 9, 10, 15, 16, 22, 24 (π), 24, 26, 27, 28, 29, 34 (π), 34, 38, 39, 44 # Π1β 2, 3 # Π1γ 2 # Π1δ 1, 2, 3, 5 # Π2α 1, 2, 3
 γνώμη, ἡ 1 32 # 2 13 # 3 1 # 4 5 # Π1γ 5 # Π2α 1
 γνώσις, ἡ 3 24 (ἐν γνώσει)
 γνωστός 8β 12
 γόμος, ὁ 3 9 # 8β 10, 22(π), 22, 23(π), 23, 27(π), 27, 32, 39, 40, 43(π), 43, 44 # Π1δ 1, 5
 γοργός 8β 11
 γράμματα, τὰ 8β 9
 γραμματεῖα, τὰ 8β 37
 γράφω, -ομαι 8β 17(π), 20
 γρηγορῶ 8β 11
 γρόνθος, ὁ 8β 7
 γυμνώνομαι 3 11 # Π1δ 2 # Π2α 3
 γυνή, ἡ 1 2, 85 # 8α 13 # Π1γ 4
 δανείζω, -ομαι 1 32 # 5 4, 10, 12, 13, 14, 15, 16 # 8α 17, 18
 δάνειον ναυτικόν, τό 516, 18
 δανείσματα, τὰ 5 R
 δανειστής, ὁ 5 1, 3, 4, 8, 14, 19, 20
 δαπάνη, ἡ 1 32 # 3 2 # 5 10
 δαπανῶ, -ῶμαι 1 63 # 4 5 # 5 1

δέησις, ἡ Π2α 6
 δεῖ 1 85 # 7 5 # 8α 19 # 8β 12
 δείκνυμι, -μαι 3 37, 46 # 8β 12
 δέκα 1 90 # 3 11 # 7 13 # 8β 7, 25 # Π1δ
 2 # Π2α 3
 δεκαπέντε 8β 47
 δέκατος 8β 30, 38, 40, 47
 δένδρα, τὰ 6 11
 δένομαι 2 9 # 3 37
 δέον, τό 3 33
 δεσικαίρις, τῷ 3 25
 δεσμῶ 6 11
 δεσπόζω, -ζομαι 3 23 # 6 9
 δεσποτεία, ἡ 1 66 # 6 11
 δεσπότης, ὁ 1 2, 9, 30, 58, 69, 72, 73 # 2
 6, 8 # 3 1, 2, 8, 9, 14, 16, 18, 21, 24,
 37, 38, 45 # 8β 26 # Π1β 4 # Π1γ 1,
 5 # Π1δ 1 # Π2β 6
 δευτερος 8β 25 # Προ.5 (τριακοστόν
 δεύτερον)
 δέχομαι 1 3 # 8β 12, 14 # Π1β 1
 δῆλος 1 40 βλ. και φορτία, τόποι
 δηλώνομαι 7 5
 δημαρχική ἐξουσία, ἡ Προ. 4
 δημεύομαι 1 84 # 3 43, 45
 δημόσιος 1 69, 77, 90, 91, 93, 105 # 3 31,
 44 # 5 13 # 6 3, 4, 11 # Π1α 2, 3
 διαβεβαιουῖμαι 7 15
 διάγω 1 5
 διάδοχοι, οἱ 6 1
 διαιτάριοι, οἱ 1 9
 διαλλάττομαι 2 11
 διαλύω, -ομαι 4 3 # 8β 30(π), 30 # Π1β 2
 διάλυσις, ἡ 8α 18
 διαμαρτύρομαι 7 4, 10
 διαπόντιος 1 9 (-χρήματα) # 5 R (-δα-
 νείσματα), 1, 2, 3, 4, 7, 8, 15
 διαρπαγή, ἡ 8α 18
 διάταγμα, τό Π1γ 1, 2, 3, 4
 διατιμῶμαι Π1γ 4
 διαρρήγνυμι 8β 46
 διατρυπᾶται 3 36
 διαφερόντως 7 19
 διαφέρω, -ομαι 1 9 # 3 1 # 6 5 # 7 4
 διαφέρον, τό 7 9, 15 # 8β 9
 διαφθείρω, -ομαι 8β 11, 26, 41(π), 41, 45
 # Π1γ 3
 διαφορά, ἡ 5 16

διάφορος 8β 11 # Προ.14
 δίγεστον, τό, τὰ Π1α 3
 διδάσκω 1 88
 δίδωμι, -μαι 1 9, 18, 59, 60, 66 # 3 10, 23,
 31, 33, 40 # 4 R # 5 14 # 6 4 # 7 9,
 17, 19 # 8α 8 # 8β 7, 12(π), 17, 19(π),
 19, 24(π), 25, 32, 37, 42 # Π1γ 4 #
 Π2β 3, 4
 διεκδικουῖμαι 2 R
 διήγημα, τό Προ.10
 διηνεκής 3 48
 διηνεκῶς 1 2, 30
 δικάζομαι 7 19
 δίκαιος Προ.25
 δίκαιον θαλάσσης, τό 6 R
 δικαστήριον, τό # Π1γ 4
 δίκη, ἡ 7 19 # 8β 7
 δίκτυα, τὰ 2 6 # 6 11
 διοικῶ 1 78
 διπλάσιον, τό 1 17, 66, 73 # 2 5 # 8β 1
 διπλούν, τό 2 9 # 3 17, 24, 27, 40 # 4 1 #
 8β 1, 2, 3, 14, 19, 24, 38
 δισχίλιοι 1 84
 διφθέρα, ἡ 8β 2, 11, 34, 38
 διωγμός, ὁ 8β 15
 διώκω, -ομαι 8β 8, 15
 διωρυγή, ἡ 8β 12
 δοκεῖ 1 3, 59, 76 # 4 1, 5 # 5 3 (δόξη) # 7
 2, 15, 18 # 8β 17, 25
 δολιεύομαι 8β 12
 δόλος, ὁ 1 31, 66, 78 # 2 4 # 3 17, 25, 31,
 40 # 7 11 # Π1α 3 # Π2β 1, 3 βλ. καί
 ἀγωγή περί -
 δουλεία, ἡ 6 1
 δοῦλος 1 2, 15, 26, 28, 30, 51, 58, 72 # 3
 4, 33, 37 # 8β 15(π), 15 # Π1α 3 #
 Π1β 3, 4 # Π1γ 1, 2, 4 # Π2β 1, 4, 5
 βλ. καί ἀγωγή κατά -
 δρᾶμα, τό 1 10
 δύναμαι 2 6 # 3 3, 9, 38 # 5 15, 16 # 7 4,
 9, 17 # Π1γ 5 # Π1δ 1 # Π2α 2 # Π2β 6
 δύναμις, ἡ 8β 41
 δύο 1 62, 66, 100 # 6 1 # 8α 1, 8 # 8β 9,
 21(π), 21, 41
 δυσχέρεια, ἡ 7 19
 δυσχερῶς 7 10
 δώδεκα 8β 7

- ἐάω-ῶ 8β 15
 ἐαυτομίσθωτος Π1β 3
 ἔγγαιος 5 16 # 8α 17 # 8β 16, 18
 ἐγγίγνομαι 8β 16
 ἔγγραφον, τό 8α 18 # 8β 20, 21, 22, 24, 25(π), 29(π), 30, 39
 ἐγγράφω 8β 17, 25
 ἐγγράφως 8β 12, 14, 20(π), 21
 ἐγγύη, ἡ 3 37
 ἐγγυῶμαι 1 85 # 2 13
 ἔγκειμαι 8β 39
 ἐγκινδυνεύω 1 72 # 7 8
 ἐγκληματική ἐπεξέλευσις 3 25 # Π2β 1
 ἐγχρονία, ἡ Π1α 3
 ἔδικτον, τό Π2β 1
 ἐδραιότατος Προ.9
 ἐθέλω βλ. θέλω
 εἶδος, τό 1 66, 84, 93 # 6 7 # 8β 15, 44 # Προ.14
 εἶκοσι 1 78 # 3 11 # Π1δ 12 # Π2α 3
 εἰσέρχομαι 3 9 # 8α 14 # 8β 9, 13, 39 # Π1γ 5 # Π1δ 5
 εἰσκοιζομαι 1 69 # 8β 33
 εἶς 1 48, 56, 66 # 3 28 # 6 1 # 8α 2, 3, 4, 5, 6, 9, 13 # 8β 9, 21, 27 # Π2β 2
 εἴσω 3 25, 40 # 5 4
 ἐκατόν 7 12, 13 # 8β 3 # Π1β 1
 ἐκατοστή, ἡ 5 15
 ἐκβάλλω, -ομαι 1 77 # 8β 33 # Προ.24
 ἐκβολή, ἡ # 8β 9, 22, 33(π), 34, 35, 43(π), 43, 44(π), 44 βλ. και ἀποβολή
 ἐκγυμνάζω 1 5, 9, 30
 ἐκδανείζομαι 8β 16, 18
 ἐκδίδομαι Π1β 4 # Π1γ 1
 ἐκδικῶ, -οῦμαι 2 1 # 8β 20
 ἐκθεσις, ἡ 8β 34
 ἐκκλησιαστικός 1 84
 ἐκκοιτῶ 8β 26
 ἐκκοιζομαι 8β 30
 ἐκκληψις, ἡ βλ. ἀγωγῇ
 ἐκλογή, ἡ 8β R(π) (κατ' ἐκλογήν)
 ἐκμαρτύριον, τό 5 2
 ἐκνίκησις, ἡ 4 1
 ἐκνικουμαι 4 1
 ἐκπέμπομαι Π1α 3 # Π1β 3
 ἐκπίπτω 8β 38
 ἐκρίπτω 3 27, 35 # 8β 47 # Π2β 1
 ἐκτελῶ 1 9 # Π1β 3
 ἔκτη, ἡ 8β 38
 ἐκτίθημι, -μαι 8β 34
 ἐκτίμησις, ἡ 8β 8
 ἐκτιμῶ, -οῦμαι 8β 9, 40
 ἐκτρέχω 6 12
 ἐκφωνῶ 1 32
 ἐκχέω, -ομαι 7 2, 4
 ἔλαιον 7 13 # 8β 39 # Π1δ 5
 ἔλαττον, τό 8α 19
 ἐλάττωσις, ἡ 3 1.4 # Π2α 1
 ἐλέγχω, -ομαι 8β 3, 27
 ἐλεεινότητος # Π1α 3 # Π2β 1
 ἐλευθέριος, -ρία Π1β 3 # Π1γ 2
 ἐλεύθερος 1 26 # 3 2, 33, 37 # Π1α 3 # Π1γ 2 # Π2β 4
 ἐλευθεροῦμαι 7 2
 ἔλκομαι 1 76
 ἐμβάλλω, -ομαι 1 40, 62, 66, 69 # 8β 11, 22, 34 # Π1α 3
 ἐμβολή, ἡ 1 84 # 8β 28
 ἐμπίπτω 2 6
 ἐμπλέω 8α 15 # 8β 13, 25, 36, 46 # Προ.11, 12 # Π1γ 4
 ἐμποδίζω, -ομαι 5 8 # 7 4, 8, 9, 11, 18, 19 # 8β 10, 28
 ἐμπόδιος, ἡ 8β 24, 28
 ἐμπορεύομαι 5 20
 ἐμπορίζω 8β 32(π)
 ἐμπορίον, τό 8β 42
 ἔμπορος, ὁ 8α 8 # 8β 3, 7, 10, 11(π), 11, 15(π), 15, 16, 19, 22(π), 22, 23(π), 23, 24(π), 24, 25(π), 25, 27(π), 27, 28(π), 28, 29, 30(π), 30, 31, 32, 33, 35, 37(π), 37, 38, 39 # Προ.6, 12 # Π1δ 5
 ἐμπρησμός, ὁ 3 15, 23 # Π1δ 4 # Π2β 5 βλ. και ἀγωγῇ
 ἐμπροθέσμως 5 8 # 7 11
 ἐμφέρω, -ομαι 1 10 # 8β 28
 ἐνάγω, -ομαι 1 6, 7, 29, 31, 32, 48, 56, 58, 73 # 2 6.8 # 5 10
 ἐναλλάσσομαι 7 2
 ἐναντιοῦμαι 1 1
 ἐνδείκνυμι Προ.10
 ἐνέχομαι 1 3, 5, 7, 9, 10, 11, 18, 19, 26, 27, 32, 33, 65, 70, 85 # 2 6, 8 # 3 17, 18, 24, 25, 27, 28 # 4 1 # 5 10 # 6 5 # 7 11, 15 # Π1γ 5, 6 # Π2β 2
 ἐνέχυρον, τό, τὰ 1 9 # 5 4

- ἐνθήκη, ἡ 8β 8(π), 11, 21, 32, 39(π), 40 #
 Προ.12
 ἐνιαυσιαῖος 8β 46
 ἐνιαυτός, ὁ 1 30 # 3 25, 40, 46, 48 # 6 3
 # 8β 46 # Π2α 6
 ἔννομος 8α 18
 ἐνοχοποιῶ 1 13, 40
 ἔνοχος 8β 7
 ἐντέλλομαι 1 63
 ἐντολή, ἡ 1 63
 ἐντυγχάνω Προ.6
 ἐξαίρω, -οῦμαι 3 2 # 8β 20, 42
 ἐξαρτία, ἡ 2 11 # 8α 16 # Π2α 1
 ἐξαρτίζω, -ομαι 5 13, 14
 ἐξάρτιον, τό 1 33 # 3 1, 9, 14 # 8β 2(π),
 43(π)
 ἐξάρτισις, ἡ 8α 16
 ἐξαρτισμός, ὁ 2 1
 ἐξαρτῶ, -ῶμαι 8β 11, 42
 ἐξεῖλω 8β 15
 ἐξέρχομαι 8β 15, 18 # Π1β 1
 ἔξεστι 1 78 # 3 1, 38 # 6 11 # 7 4 # 8α 8
 (ἐξόν) # Π1β 1(ἐξόν)
 ἐξκουσαστεύω 1 84
 ἐξορίζομαι 3 33 # Π1α 3 # Π2β 4
 ἐξουσία, ἡ 1 73 # Προ.4
 ἐξωθίζω 1 76
 ἐξωκοιτῶ 8β 26
 ἐξωτικός 3 37
 ἔοικε 3 16
 ἐπαγγέλλομαι 5 20
 ἐπαίρνω 2 13
 ἐπαίρω, -ομαι 3 19 # 7 10, 15 # 8β 47
 ἐπαρχία, ἡ 1 78
 ἐπέλευσις, ἡ 3 33
 ἐπεξέλευσις, ἡ βλ. ἐγκληματική -
 ἐπερώτησις, ἡ 5 7 # 6 1
 ἐπερωτῶ # 8β 9, 11
 ἐπήρεια, ἡ # 8β 15(π)
 ἐπιβάλλω, -ομαι 8β 11, 38
 ἐπιβάτης, ὁ 1 0, 27, 40, 65, 73 # 3 1, 5 #
 8α 9, 10, 11, 12, 14, 15 # 8β 3, 4,
 9(π), 9, 11, 13, 15(π), 15, 34, 37(π),
 37, 40, 41(π), 41 # Προ.12 # Π1γ 6 #
 Π2α 1
 ἐπιβουλὴ, ἡ 8β 16
 ἐπιγι(γ)νώσκω 1 3, 10, 27 # 8β 9, 38
 ἐπιγράφω, -ομαι 8α 17 # Π1γ 4
 ἐπιδίδωμι 8β 31
 ἐπιδρομή, ἡ 8β 15
 ἐπιζήτησις, ἡ 3 37
 ἐπιζητῶ 8β 11 # Προ.11
 ἐπικαίρως 1 2
 ἐπικλασις, ἡ 8β 34
 ἐπικρατέστερος 5 14
 ἐπίκρισις, ἡ Προ.25
 ἐπιλέγω 7 19
 ἐπιμέλεια, ἡ 1 4 # 7 7 # 8β 5
 ἐπιμισθία, ἡ Π1β 3
 ἐπιorkία, ἡ 8β 14
 ἐπιούσα, ἡ 7 5
 ἐπιπέμπω 8α 19
 ἐπιπλέω 8β 11
 ἐπιπόντιος 8β 16
 ἐπιταγή, ἡ Π1β 1, 3
 ἐπιτήδειος 8β 11
 ἐπιτίθημι 6 1 # Π1α 2
 ἐπιτίμια, τά 8β 20
 ἐπιτρέπω, -ομαι 1 4, 40 # 8β 2
 ἐπιτροπεύω 1 86
 ἐπίτροπος, ὁ 1 2
 ἐπιφέρω, -ομαι 8β 21, 22, 30(π), 30, 40,
 41, 47
 ἐπίφορτος, ὁ 8β 20
 ἐπιχειρία, ἡ 8β 11
 ἐπιχειρῶ 8β 38
 ἐπιχρηνύω 8α 19
 ἐργάζομαι 8β 3(π), 5(π), 6(π), 7(π)
 ἐργαλεῖον, τό 3 1 # Π2α 1
 ἐργασία, ἡ 8β 8 # Προ.13 # Π1β 4 # Π1γ
 1, 4
 ἐργάσιμα ξύλα, τά 4 3
 ἐργαστήριον, τό 1 9, 32, 70, 85 # Π1β 4 #
 Π1γ 1
 ἐργον, τό 3 33 # 6 7 # Π1α 3
 ἔρχομαι 2 8 # 8α 16 # 8β 22, 27, 29, 30,
 31, 32, 33, 35, 36, 39, 40, 43, 44 #
 Προ.7, 28, 30
 ἐσθήματα, τά 1 18
 ἐσθής, ἡ 1 9
 ἔτοιμος 7 13 (ἐτοιμῶς), 19
 εὐαγγέλια, τά 8α 15
 εὐλυτώνω 2 6
 εὐνῶ Π1β 3
 εὐρίσκω, -ομαι 3 24 # 8β 14, 33, 46, 47 #
 Π1β 1 # Π1γ 3

- εὐτελής 3 33
 εὐχερέστερον 1 3
 ἐφόλκισα, τὰ 8β 43, 44, 46
 ἐφορμῶ 8β 26, 29, 36
 ἔχω 1 17, 32, 66, 73 # 3 1, 2, 15, 40 # 4 5
 # 5 10, 13, 16 # 6 1, 2, 7 # 7 13 # 8α
 8, 10, 14 # 8β 11, 13, 18, 19, 34, 36,
 44 # Προ.25 # Π1γ 6 # Π1δ 4

 ζάλη, ἡ 8β 27, 34(π), 38(π), 38, 44(π), 44
 # Προ.7
 ζημία, ἡ 1 20, 26, 27 # 2 6 # 3 1, 3, 11, 38
 # 8β 1, 2, 4, 8, 9, 10(π), 10, 17, 26,
 28, 29, 38, 39 # Π1δ 2, 5 # Π2α 1, 2,
 3 # Π2β 6
 ζημιόω, -οῦμαι 1 26, 28, 32 # 2 6 # 3 1,
 18, 25, 31 # 7 2, 4, 15 # 8β 38 # Π1α
 2 # Π2α 1 # Π2β 3
 ζητῶ 3 16

 ἡγοῦμαι # Προ.10
 ἡμέρα, ἡ 8β 25, 26, 29, 36
 ἡμίλιτρον, τό 8β 9
 ἡμίναυλα, τὰ 8β 24(π), 24, 27, 30, 32
 ἡμισυ, τό 8α 2, 3, 4, 5, 7, 13 # 8β 20, 24,
 27

 θάλασσα, ἡ 1 1 # 3 35, 36 # 5 1, 19 # 6
 R, 1, 4, 8, 9 # 8α 19 # 8β 17, 30, 32,
 38, 47 # Προ.7
 θαλάσσιος 2 9 # 8β 16
 θάνατος, ὁ 8β 7 # Π1β 4 # Π1γ 1, 4
 θανατόω 8β 6
 θάπτω Π1β 2
 θεϊότητος Προ.2
 θέλησις, ἡ 1 58
 θέλω, ἐθέλω 1 51 # 6 11 # 8β 6, 15, 20,
 22, 25, 42 # Π1β 1
 θέμα, τό 8β 12
 θεματίσας Προ.15
 θερία, ἡ 8α 19
 θεσπίζω Προ.2
 θνήσκω 8β 6

 ἱατρεία, τὰ 8β 7
 ἱατρός, ὁ 8β 5
 ἰδιαζόντως 2 1
 ἴδιος 1 27, 32, 63, 66 # 3 2, 12, 15, 38 #
 5 16, 20 # 6 5 # 8β 15, 17, 46 # Π1β
 4 # Π1γ 1, 4 # Π1δ 3, 4 # Π2α 1, 4
 ἰδιώτης, ὁ 3 37
 ἰδιωτικός 6 1, 12 # Π1α 2
 ἰθύνω 2 6
 ἱκανόν, τό 8β 8 # Π1γ 4
 ἱμάτιον, τό 8β 8
 ἰξευτής, ὁ 2 6
 ἱστοκεραία, ἡ 8β 11
 ἱστός, ὁ 2 10 # 3 9, 13
 ἰσχυρός 8β 11, 21
 ἰχθύς, ὁ 2 6 # 8α 10

 καθημερινός 1 9, 18
 καθίσταμαι Προ. 10
 καθομολογῶ 8β 21
 καιρός, ὁ 2 4 # 3 32, 35 # 7 6, 15, 19 # 8β
 21 # Π1β 1 # Π1γ 5
 καῖσαρ, ὁ Προ. 4, 9, 15, 26
 κακία, ἡ 1 31
 κακῶς 7 15
 καλλονή, ἡ 7 15
 καλός 6 3 (καλῶς), 8 (καλῶς) # 8β 34
 καννάβια, τὰ 8β 2
 καννάβινος 8β 11
 καπηλεῖον, τό 1 73
 κάπηλος, ὁ 1 73
 καραβίτης, ὁ 8α 5
 κάραβος, ὁ 2 10 # 8β 2, 11, 46(π), 46
 καρποί, οἱ 5 15
 καταβολή, ἡ 7 17
 καταβάλλω 2 13 # 3 40
 κατάγω 8β 4
 καταδίδωμι 8β 36(π)
 καταδικάζομαι 1 69, 93 # 2 9 # 3 20
 καταδίκη, ἡ 3 40
 καταδρομή, ἡ 8β 15(π)
 καταθήκη, ἡ βλ. ἀγωγὴ
 καταλαμβάνω, -ομαι 8β 3, 38(π), 38, 43
 καταλείπω 3 21
 καταπολεμοῦμαι 3 35, 36
 καταποντίζω, -ομαι 2 8 # Προ.30
 κατάπτωσις, ἡ Π2β 5
 καταρτία, ἡ 8β 35(π), 35, 44(π), 44
 καταρτίζομαι 5 12
 κατάρτιον, τό 8β 43
 κατάρτιος, ἡ Προ.27, 29
 κατασκευάζω, -ομαι 1 78, 81, 88 # 5 12, 13

κατέρχομαι 8β 25 # Π1β 1
κατέχω, -ομαι 1 77, 78, 85 # 2 13 # 3 25,
48 # 8β 1, 3, 8, 30, 47 # Π1γ 4
κεῖμαι 3 26 # 6 11 # 8β 27
κελεύεις 8β 3
κελεύω 8α 17 # 8β 1, 15
κελλάριον, τό 1 18
κενοῦμαι 7 5
κεραία, ἡ 8β 43
κεράμια, τὰ 7 12
κέραιος, ὁ 1 62 # 7 13
κερδαίνω 3 18, 24, 31 # 7 9, 17 # Π1α 3 #
Π1β 1, 3
κερδοκοινωνία, ἡ 8β 9, 17(π)
κέρδος, τό 3 19 # 6 2 # 8β 9, 17, 38 # Π2α 2
κερμακόλουθος, ὁ 5 16
κεφάλαια, τὰ # 8α R # 8β R(π)
κεφαλή, ἡ 3 2 # 8β 5
κεφαλικὴ τιμωρία, ἡ 1 88
κήλη, ἡ 8β 7
κήλωσις, ἡ 8β 7(π)
κινδυνεύω, -ομαι 3 9 # 5 16, 18, 20 # 7 2,
12, 13 # Π1α 2 # Π1γ 1
κίνδυνος, ὁ 5 1, 3, 16, 18 # 6 2 # 7 2, 10,
11, # 8β 16, 30, 47
κινητά, τὰ 8β 8 # Π1γ 4
κινῶ, -οῦμαι 1 73 # 3 1, 26
κλάζομαι 3 1 # Π2α 1
κλάσις, ἡ 8β 43, 44
κλασματίζομαι 8β 26(π), 27(π), 28(π),
29(π), 32(π), 33(π), 37(π)
κλείς, ἡ 7 13
κλέπτεις, ὁ 1 73 # 3 24, 27, 35 # 8β 4 #
Π2β 5
κλέπτω 1 17, 72, 73 # 3 24 # 8β 1, 2 #
Π1β 1 # Π2β 5
κληρονόμος 1 30 # 3 23, 33, 40 # 8β 46 #
Π1β 2 # Π2β 4
κληρός, ὁ Π1β 2
κλίμα, τό 7 1
κλοπή, ἡ 1 17, 20 # 3 19 # 8β 3(π), 3 #
Π2β1 βλ. καὶ ἀγωγὴ
κναφεύς, ὁ 1 19, 66
κογχυλευτικός 1 100
κοινοποιῶμαι 3 1 # Π2α 1
κοινός 1 58 # 3 1, 9 # 8β 9 # Π2α 1
κοινωνία, ἡ 8β 17, 21, 27(π), 27, 32(π), 32
Προ.12

κοινωνός 8β 41(π), 48(π), 48
κολυμβητής, ὁ 3 10
κομίζω, -ομαι 8β 15, 18, 34(π), 34, 38,
42(π), 42 # Π1β 3
κοντός, ὁ 2 6
κοντριβουτιών, ἡ Π2α 1, 2, 3
κόπος, ὁ Π1β 2
κόπτω 2 6, 9 # Προ.29
κορυφή, ἡ Προ.17
κόττος, ὁ 7 10
κουρατορεύω 1 86
κουφίζω, -ομαι 3 1, 10, 16 # 8α 16 # 8β
40 # Π2α 1
κόφινος, ὁ 1 66
κρατῶ 2 13 # 3 1 # Π1β 2
κραυγή, ἡ 8β 36
κρίνομαι 1 1
κρούω 8β 5, 6, 7, 36
κρύπτω 3 43
κτηνομίσθια, τὰ 5 14
κτησίς, ἡ 3 37
κτίζω 6 8
κυβερνήτης, ὁ 1 65 # 2 7, 8 # 8α 2 # 8β 9
Π1γ 6
κυλλόω 8β 5
κύλλωμα, τό 8β 5(π)
κύμα, τό 3 38 # 6 12 # 8β 34 # Π2β 6
κυνηγός, ὁ 2 6
κύριος (=ἰδιοκτήτης), ὁ 6 11 # 8β 15, 17 #
Π1β 4 # Π1γ 1, 4
κύρια (=ἐγκυρα), τὰ 8α 18, 19 # 8β 23, 32
κῶδις, ὁ Π1α 1
κωλύω 2 6 # 6 3, 4, 5 # 8β 22
λαμβάνω 1 6, 9, 19, 32, 59, 66 # 2 11 # 3
16, 21, 24, 25, 27, 33, 35, 38, 43 # 5 8,
10, 15, 16, 19, 20 # 7 4, 7, 11, 13, 15 #
8α 12, 13 # 8β 3, 8 (π), 15, 17, 24, 41,
44, 45, 46, 47 # Π1β 1 # Π1γ 3, 7 #
Π2α 5 # Π2β 1, 6
λαμπρότατος Προ.20
λάξ 8β 7
λέγω 1 5, 8, 20 # 3 33, 37, 46 # 7 12, 19 #
8α 14 # 8β 12, 13, 15, 19, 29, 34, 39 #
Προ.5, 8, 26, 27 # Π1β 4 # Π1γ 1, 4 #
Π2β 4
ληγατάριος 4 2
ληγατεύομαι 4 R, 2, 3

- λησιτελῶ 7 6
 ληστεύομαι 1 63 # 8β 4
 ληστής, ὁ 3 37 # 8β 15(π), 15, 17
 ληστρικός 8β 15
 λίθος, ὁ 4 1 # 8β 6
 λιμήν, ὁ 3 9 # 6 2 # 8β 1, 2, 15 # Π1γ 5 #
 Π1δ 1
 λίμνη, ἡ 6 5, 12
 λίτρα, ἡ 1 90, 100 # 8β 9
 λόγος, ὁ 3 3 # 8β 5, 21 # Π2α 2
 λοιπάζομαι 8β 23
 λοιπός, ὁ, τὰ λοιπά Π1δ 3 # Π2α 4
 λυτός 1 66
 λύω, -ομαι 4 4, 5

 μάλιστα, τά 1 5 # 8β 3
 μαργαρίται, οἱ 8β 40
 μαρτυρῶ, -οῦμαι 8β 4, 6, 14, 27, 36
 μάρτυς, ὁ 8β 3, 12, 22, 27
 μάχη, ἡ 8β 5(π), 5, 6(π), 6, 7(π)
 μέγας 2 13 # 8β 11
 μεῖζων 1 84 # 5 16, 19 # Προ. 27
 μέγιστος Προ. 4, 9, 19
 μέγεθος, τό 2 11 # Προ. 9
 μεθοδεύομαι 1 91 # 3 44
 μειώνω 3 48
 μειώσις, ἡ 5 4
 μέμφομαι 7 15
 μένω 3 8 # 4 2 # 7 15 # 8β 26 # Π1δ 5
 μερίτης, ὁ Π1β 1
 μέρος, τό 1 29 # 2 10 # 3 1 # 4 1, 2, 3 #
 8α 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 16 # 8β 10, 17,
 21, 31 (π), 40 (π), 40, 45, 46, 47 #
 Π1β 1
 μέσσυλος, ὁ, μέσσαυλον, τό 5 14
 μεστός 8β 39 # Π1δ 5
 μεταγενέστερος 5 14
 μετάγω Π1γ 5
 μεταδίδωμι 6 7
 μετακομιδή, ἡ 1 84
 μετακομίζω 1 59 # Π1γ 7 # Π2α 5
 μέταλλον, τό 3 33 # Π2β 4
 μετάμελος 8β 24(π)
 μεταμελοῦμαι 4 5
 μεταφέρω, -ομαι 1 90 # 3 9 # Π1δ 1
 μετέρχομαι 3 43
 μέτρησις, ἡ 7 2, 4, 6, 11, 12
 μέτρον, τό 5 18 # 7 1 # 8β 12(π), 44

 μετροῦμαι 7 2
 μῆκος, τό 8α 9
 μήν, ὁ 8β 9
 μίσθιος Π1γ 1
 μισθός, ὁ 1 19 # 3 10 # 5 14 # 7 4 # 8α 1,
 2, 3, 4, 5, 6, 7 # 8β 5, 45 46 # Π1β 2,
 4 # Π1γ 1
 μισθῶ, -οῦμαι 1 2, 12, 62 # 3 1 # 6 4 # 7
 4 # 8β 8 # Π1β 3 # Π1γ 1, 2, 3 # Π2α 1
 μίσθωσις, ἡ 1 19, 66 # 6 4 βλ. και ἀγωγῇ
 μόδιος, ὁ 1 84
 μοδισμός, ὁ 8α 16
 μόλος, ὁ 6 8
 μόνον Π1δ 2 # Π2α 3
 μυριάς, ἡ 1 81

 ναύαχρον, τό 1 63 # 3 R, 12, 20, 21, 23, 25,
 31, 32, 33, 35, 37, 38, 40, 43, 45, 46,
 48 # 8β 10 (π), 10, 17, 28, 29, 40 #
 Π1α 2, 3 # Π2α 4, 6 # Π2β 3, 4, 5 βλ.
 και ἀγωγῇ
 ναυαγῶ 1 59, 65, 66 # 3 10, 15, 27, 30 #
 8β 40(π), 45(π), 47(π) # Π1α 3 # Π1γ
 5, 6, 7 # Π1δ 4 # Π2α 5 # Π2β 1
 ναυκληρεῦν 1 58
 ναύκληρος, ὁ 1 R, 2, 3, 6, 7, 12, 17, 18,
 26, 31, 32, 33, 40, 56, 65, 66, 72, 73,
 84, 86, 90, 91, 93, 105 # 2 13 # 3 5, 14,
 44, 46 # 5 10, 20 # 8α 1, 10, 11, 14, 15,
 19 # 8β 2, 3, 4, 7, 8(π), 8, 9 (π), 9, 10,
 13, 15, 16, 19, 20, 21 (π), 22, 23 (π),
 23, 24 (π), 24, 26, 27, 31, 34, 36, 37,
 38, 39, 42, 44, 46 # Προ. 6, 12 # Π1α
 1, 2 # Π1β 2 # Π1γ 4, 5, 6, 7 # Π1δ 5
 # Π2α 5 βλ. και ἀγωγῇ κατά -
 ναυκληρῶ 8α 19
 ναύλαρχος, ὁ Π2α 6
 ναῦλον, τό 1 18, 59, 60, 62 # 5 14 # 8α 8
 # 8β 16, 20, 23, 24, 25, 32, 33, 42, 44
 # Π1γ 7 # Π2α 5
 ναυλῶ, -οῦμαι 1 33, 40 # 8β 11(π), 11,
 19(π), 19, 20(π), 20, 22(π), 32(π),
 ναυπηγία, ἡ Προ. 13
 ναυπηγός, ὁ 8α 4 # Προ. 28
 ναύτης, ὁ 1 1, 5, 10, 26, 28, 31, 32, 69, 73,
 78 # 2 6, 7, 8 # 3 43 # 5 14 # 8α 6, 15
 # 8β 3(π), 3, 5(π), 5, 6(π), 6, 7(π), 7,
 8(π), 8, 9, 10, 11, 13, 15, 22, 25, 26

(π), 26, 27, 31, 34, 35, 38, 39 # Προ.6,
13 # Π1β 1, 2 # Π1γ 4 # Π1δ 5
ναυτικός 1 1 # 5 18 # 8β R(π), 11, 16, 18
Προ.1
ναῦς, ἡ 1 28, 84, 88 # 2 7 # 3 35, 36 # 4 2
5 3
ναυφύλαξ, ὁ 1 7
νεώτερος Π1β 2
νήπιον, τό 1 60
νομίζω 3 24
νόμιμος 3 48 # 5 18 # 6 4 # 8α 19
νόμισμα, τό 1 78 # 3 11 # Π1δ 2 # Π2α 3
νόμος, ὁ 1 1, 20 # 3 25, 30, 40 # 8α R, 17,
18 # 8β R(π), 1, 18 # Προ.1, 25 βλ.
και Ρόδιος, Ροδίων -
νόσος, ἡ 1 63
νοῶ 1 20
νύξ, ἡ 6 2 # 8β 26, 36

ξηρός 8β 44
ξυλαγώγια, τά 8β 3 # Π1β 1
ξύλον, τό 4 3 # 8α 11 # 8β 6 # Π1β 1

ὁδός, ἡ 3 16
ὁδεύω 1 10
ὀθόνη, ἡ 8β 34
οἶαξ, ὁ 3 28 # Π2β 2
οἶδα 1 3, 72
οἰκεῖος 1 105 # 2 13 # 8β 8
οἰκία, ἡ Π1γ 4
οἶκος, ὁ 4 1, 4 # 6 5 # 8β 12(π), 12
οἰνέμπορος, ὁ 7 1, 6
οἶνος, ὁ 7 R, 2, 4, 5, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 18,
19 # 8β 39 # Π1δ 5
οἶομαι 6 2
ὀκτώ 8α 19 # 8β 47
ὀλόκληρον, εἰς ὀλόκληρον 1 48, 58
ὀλοσήρικα, τά 8β 40
ὀμάς, ἡ 1 2 (ἐν ὀμάδι)
ὀμνύω 8β 12, 14
ὁμοιος 3 37 (ὁμοίως) # 8β 40
ὁμολογία, ἡ 2 5
ὁμολογῶ, -οῦμαι 4 R, 5 # 8β 1
ὀξίνω 7 10
ὀπλον, τό 1 77
ὀργυιά, ἡ 8β 47
ὀρίζω, -ομαι 3 48 # 7 2, 4, 5, 8, 10 # 8β
20

ὄρκος, ὁ 8α 15 # 8β 13
ὄρμω 8β 1, 2, 3, 6
ὄρος, τό 8α 17
ὄρῳ 3 5 # 3 3, 4 # 7 10, 11
οὐδεῖς, οὐδέν Προ.27 # Π2α 6
οὐσία, ἡ 1 105 # 3 43
ὀφείλω 1 9, 17, 31 # 3 11 # 5 2, 10, 20 #
7 5 # Π1δ 2 # Π2α 3
ὀφθαλμός, ὁ 8β 7
ὄχημα, τό 1 76
ὄχθη, ἡ 6 11
ὄχλῳ 5 2

παιδίον, τό 8α 13
πάκτον, τό 6 1
παλαιός 8α 16 # 8β 11
πανδοχεῖον, τό 1 70, 73
πανδοχεύς, ὁ 1 R, 6, 10, 18
πανευδαίμων Προ.17
παῖς, ὁ 8α 8 # 8β 9
παραδίδωμι 1 10 # 7 2, 13, 19 # 8β 12, 44
Προ.15 # Π1β 3 # Π1γ 2
παράδοσις, ἡ 7 9, 13, 18
παραθηκάριος, ὁ 8β 14
παραθήκη, ἡ 1 66 # 3 40 # 8β 12(π), 12,
13(π), 14(π), 14, 15 # Προ.14
παραιτοῦμαι 1 84
παρακληθεῖς Π1γ 4
παρακρατῶ 3 1
παραλαμβάνω 8β 12, 44
παραλείπομαι Π1β 2
παραλύομαι 8β 11
παρανόμως 6 5
παραπέμπω, -ομαι 3 37 # Προ.11
παρασχαρίτης, ὁ 8α 7
παρατίθημι 3 40 # 8α 14 # 8β 12, 13,
15(π)
παραφυλακή, ἡ 1 7, 19
παραχωρητικώτερον 3 33
παρεντίθεμαι 3 35
παρέρχομαι 8β 25
πάρεστι 5 2
παρέχω 1 66, 90 # 3 1 # 8α 15 # 8β 5, 13,
20, 23, 25, 29, 30, 31, 34, 36, 37, 38,
40 # Π1α 3 # Π2β 1
παρών, ὁ 1 16 # Π2β 1
πᾶς 1 66 # 3 2, 28 # 8α 16 # 8β 9, 11, 12
(π), 18, 20, 25, 26, 29, 31, 35, 36, 38,

- 39, 41, 42, 43, 44, 46 # Προ.15 # Π1β
1, 3 # Π1γ 4 # Π2α 1 # Π2β 2
πάσχω 8β 11, 21, 27, 30, 31(π), 33, 37, 40
πατάσσω 8β 6
παύομαι 3 20 # 5 18
πειρατεία, ή 8β 28, 29
πειρατής, ό 3 2 # 8β 4(π), 15, 16 # Π2α 1
πεκούλιον, τό βλ. άγωγή
πέλαγος, τό 8β 45 (π) # Π1γ 13
πέμπομαι 3 33 # Π1β 2 # Π2β 4
πέμπτος 8β 30, 31, 40, 45, 46 # Π1γ
3(πέμπτα)
πέντε 1 81 # 3 11 # Π1δ 2 # Π2α 3
πέντε και δεκάτας 8β 37
πεντήκοντα 8 16
περιβάλλω 6 2
περιέχομαι 4 3
περιελθόν, τό 3 23, 33 # Π2β 4
περιμένω 7 6
περιπίπτω 8β 17
πηρόω 8β 7
πήρωσις, ή 8β 7(π)
πήχυς, ό, ή 8α 9, 13 # 8β 47
πίθος, ό 7 2, 4, 5
πίλα, ή 6 9
πιπράσκω 3 3 # 4 1 # 6 7 # 7 1 # 8β 8 #
Π1β 3 # Π2α 2 βλ. και πωλώ
πίπτω 3 26
πιστευθείς 8β 8 # Π1γ 4
πιστικός, ό 1 R, 3, 14, 15, 32, 33, 40, 56,
69 # 3 2 # 5 10 # 8β 12 βλ. και άγωγή
πίστις, ή 6 1 # 8β 21 # Π1β 4 # Π1γ 1
πιστώς Π1β 3 # Π1γ 2 (πιστά)
πλάγια, τά 8β 11
πλάτος, τό 8α 9
πλείων 5 16
πλεονάζω 3 11 # Π1δ 2
πλέω 1 5, 40 # 2 9 # 3 14 # 5 1, 3, 16 # 6
2, 11 # 8β 8, 24, 32(π), 41, 46 # Π1β 1
πλήρης 8β 23, 33, 46 # Π1β 3
πληρώω, -οῦμαι 8β 17, 25, 28, 29 # Π1β 1
πληρώνω 1 66
πλοῖον, τό 1 2, 4, 5, 8, 9, 10, 12, 26, 30, 32,
33, 48, 59, 60, 62, 65, 66, 69, 70, 73, 76,
77, 78, 81, 100 # 2 R, 1, 4, 5, 6, 8, 9, 10,
11, 12, 13 # 3 1, 2, 9, 10, 12, 13, 15, 16,
19, 24, 25, 26, 30 # 4 R, 1, 3, 4, 5 # 5 4,
10, 12, 13, 14, 16, 18 # 6 2, 11 # 8α 8,
11, 12, 13, 14, 16, 19 # 8β 1, 2, 4(π), 4,
8(π), 8, 9, 10 (π), 10, 11 (π), 11, 12 (π),
12, 13, 15 (π), 15, 16, 19 (π), 19, 20 (π),
20, 21, 22 (π), 22, 26 (π)-46 (π), 26-46,
47 # Προ.13, 29 # Π1β 1 # Π1γ 3, 4, 5,
6, 7 # Π1δ 1, 3, 4, 5 # Π2α 1, 4, 5
πλοῦς, ό 5 20 # 8α 19 # 8β 17
πλωῖζω 2 4
πλωῖσμός, ό 5 18
ποινή, ή 1 17, 78 # 3 40, 48 # 5 8
ποιώ 1 7, 40, 78 # 2 12 # 3 24, 40 # 6 8
7 4, 13, 18 19 # 8β 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9,
15, 19, 21, 24, 28, 34, 35, 36, 38, 43
(π), 43 # Π1β 1, 3, 4 # Π1γ 1, 2, 4, 5
πολέμιος 8β 9
πόλις, ή 6 7 # 8β 15 # Προ.17
πολύτιμος 8β 11
πονηρός # Π1α 3 # Π2β 1
πορθώ, -οῦμαι 3 25
πόρος, ό 1 2
ποσότης, ή 3 33 # 8β 25 # Π2β 4
ποτάμιος 2 9
ποταμός, ό 2 13 # 3 9 # 6 3, 11 # Π1δ 1
πράγμα, τό, τά 1 9, 32, 73 # 3 2, 22, 23, 24,
28, 33, 37, 40 # 5 16, 20 # 6 4 # 7 7, 9,
17 # Π1α 3 # Π2β 2 βλ. και άγωγή
πραγματεία, ή 1 32 # 7 9
πραΐδα, ή 3 33 # Π1α 3 # Π2β 4
πραιδεύομαι 3 36
πρακτέα, τά 1 3
πρᾶξις, ή 8β 20 # Προ.11
πρᾶσις, ή 6 1 # 7 R, 8, 19 # 8β 9 # Προ.13
Π1γ 4
πράτης, ό 4 1 # 7 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11,
13, 15, 17, 18, 19
προαίρεσις, ή 4 5
προβάλλομαι 1 1, 33, 85
προδιαμαρτύρομαι 8β 34
προειργασμένος Π1β 2
προθεσμία, ή 5 4 # 7 8 # 8β 18(π), 25, 28,
29(π), 29
προΐστημι, -αμαι 1 3 # 5 10
προεστώς, ό 1 9, 70, 73, 85 βλ. και
άγωγή
προστάς 1 3
προστησάμενος, προστήσας 1 32
προκάταρξις, ή 5 2 # 7 19
προλέγω 1 27 # 2 6

πρόληψις, ἡ 3 24
 προναύκληρος, ὁ 8β 8 # Π1γ 14
 πρόνοια, ἡ 3 37
 προνόμιον, τό 5 12, 13
 προνοῶ 1 31 # 6 2
 προσγίγνομαι 8β 1, 2, 9, 26
 προσκαίρω 1 2
 προσορμίζω 6 2, 11
 προστασία, ἡ 1 32
 προστίθῃμι, -μαι 4 4 # 8β 25
 προστιμῶμαι 1 90
 προσφέρω 8β 26 # Προ.16, 19, 29 # Π2α 6
 πρόσφορος 1 32
 πρόσωπον, τό 1 84 # 3 33
 προτιμῶ, -οῦμαι 5 14
 πρόφασις, ἡ 1 32 # 3 11 # Π1δ 2 # Π2α 3
 προσφέρω 8α 18 # 8β 21
 προχρεία, ἡ 1 59 # 8β 32 # Π1γ 7 # Π2α 5
 πλωρεῖς, ὁ 2 7, 8 # 8α 3 # 8β 9 # Προ.28
 πρωτεύω 1 3, 32
 πρῶτος Π1γ 5
 πρωτότυπον, τό 2 11
 πῦρ, τό 6 2 # 8β 17, 36
 πυρκαϊά, ἡ 8α 18 # 8β 28, 29
 πωλῶ 1 33, 93 # 5 13 # 6 1 # 7 1, 2, 4, 9,
 10, 12, 13, 15, 19 βλ. και πιπράσκω
 ραθυμία, ἡ 1 31 # 2 6, 13
 ραθυμῶ Π1γ 5
 ράπτῃς, ὁ 1 19, 66
 ρήγνυμι 2 6
 ρητῶς 1 3, 59 # 5 20 (ρητός)
 ρίπτω 3 1, 8, 17, 18, 22, 24, 44 # 6 9 # 8β
 38 # Π2α 1
 ρόπαλον, τό 3 33 # Π2β 4
 ρυπαρός # Π1α 3
 σαβουράτος 8β 21
 σανίς, ἡ 2 12 # 4 1, 5
 σαφηνίζω 3 48
 σβέννυμι 5 4
 σεβαστός Προ.4
 σίδηρος, ὁ 8β 6
 σίδηρα, τά Προ.29
 σιταρχία, ἡ 3 9 # 8β 25
 σῖτος, ὁ 1 66 # 7 13 # 8β 38(π), 38, 39 #
 Π1δ 5
 σκάφη, ἡ 2 1, 11 # 3 9 # Π1δ 1
 σκεῦος, τό 1 66 # 3 18 # 8β 2, 9, 15, 30

σκοπεῖται 7 6
 σκύλλω, -ομαι 1 48
 σφώτατος Προ.9
 σπουδή, ἡ Π1β 3
 στάσις (διατάγματα), ἡ Π1γ 1, 3, 4
 στρατεία, ἡ 8β 9
 στρατιώτης, ὁ 3 37
 στρέφω, -ομαι 1 32 # 7 13 # 8β 45 # Π1γ 3
 στρῶμα, τό 8β 9
 συγγράφω 8α 19 # 8β 23(π), 23, 24(π),
 29, 32
 σύγκειμαι 8β 42
 συγκλητικός 3 43
 σύγκλητος, ἡ Προ.20, 22
 συγχωρῶ, -οῦμαι 2 13 # 3 30 # 6 9 # 8α
 10, 11 # Π1γ 4
 σῦλα, τά 8β 1, 2, 4(π), 4, 12, 38 # Π1β 3,
 4 # Π1γ 1, 2
 συλλέγω 1 38
 συλλογίζομαι 7 19
 συλῶ, -οῦμαι 8β 2, 3, 4
 συμβαίνω, συμβαίνει 1 2, 63 # 2 6, 8 # 3
 8, 10, 46 # 7 13 # 8α 18 # 8β 2, 4, 7,
 10, 15, 17, 21, 26, 27, 28, 29, 30, 31,
 32, 36, 39, 40, 44 # Προ.7 # Π1δ 5 #
 Π2α 6 # Π2β 6
 συμβάλλομαι 8α 19 # 8β 9
 συμβαλλόμενος, ὁ 8α 19
 συμβολή, ἡ 8α 16 # 8β 9, 10, 27, 29, 30,
 31, 32, 33, 35, 36, 39, 40, 41, 43, 44
 # Προ.7, 28, 30
 συμβουλή, ἡ 1 73
 συμπλέω 8β 9, 33
 σύμπτωσις, ἡ βλ. ἀγωγή
 σύμφωνον, τό 5 7 # 6 1 # 8β 9
 συμφωνῶ 1 62 # 5 16 # 6 1 # 7 1, 2, 8, 19
 # 8β 20(π)
 συμψηφίζομαι 8β 9
 συμψηφισμός, ὁ 8β 9
 συνάγω 3 37
 συναινῶ 1 27
 συναλλάγμα, τό 1 31, 32, 66, 85
 συναλλάττω 1 48, 56
 συναπόλλυμαι 8β 41
 συνεισάγω, -ομαι 1 3 # 3 1, 2, 9, 10, 11,
 12, 14 # Π1δ 1, 2, 3 # Π2α 1, 3, 4
 συνεισφορά, ἡ 2 R # 3 R, 2, 3, 9, 11, 12,
 13 # Π1δ 1, 2, 3 # Π2α 3

- συνεργία, ἡ 1 73
 συνέρχομαι 8β 21 # Π1β 2
 συνήθεια, ἡ 7 1
 σύνηθες, τό 6 5
 συνθήκη, ἡ 8α 18 # 8β 17, 22, 33 # Π1β 1
 συνίσταμαι 7 8
 συντάσσω 8β 21
 συντίθεμαι 8β 18
 συντριβή, ἡ 8β 36
 συσφραγίζω, -ομαι 8β 20, 24
 σφοδρῶς 1 77 # 3 33 (-ώτερον), 43 # 8β 3
 σφραγίζω, -ομαι 7 2 # 8β 21 # Προ.15, 20, 22, 23, 24
 σχεδία, ἡ 1 8 # 2 9 # 3 35, 38 # Π2β 6
 σχίζω, -ομαι 3 36 # 8β 11
 σχοῖνα, τά 3 36 # 8β 11, 46
 σχοινία, τά 6 11 # 8β 2, 22
 σχοῖνος, ὁ 2 6, 9
 σώζω, -ομαι 3 3, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 17, 24 # 4 4 # 5 14 # 8β 10, 15, 16, 21, 27, 30 (π), 30, 31 (π), 31, 35, 37 (π), 37, 38, 39(π), 39, 40(π), 40, 41(π), 41, 43 # Π1δ 1, 2, 3, 4, 5 # Π2α 2, 3, 4, # Π2β 5
 σωμάτιον, τό 1 105
 σώω 3 12 # 8β 2, 12, 17, 39 # Π1δ 3 # Π2α 4
 σωτηρία, ἡ 3 9, 13 # Π2α 1
 τέκνα, τά Π1γ 4
 τέλειος 5 15 # 7 2 (-ως) # 8α 11(-ως), 13
 τελέσματα, τά Π1β 2
 τελευτῶ 1 105 # 3 4
 τέλος, τό 8β 21
 τελῶ 8α 18 # 8β 21, 40
 τέμνω, -ομαι 3 13
 τέταρτος 8β 21
 τετραπλάσιον, τό 1 69 # 3 42, 48 # Π1α 1
 τετραπλοῦν, τό 1 91, 93 # 3 20, 25, 44 # Π1α 3 # Π2β 1
 τέχνη, ἡ 1 19
 τεχνίτης, ὁ 1 66
 τηγανίζω 8α 10
 τηρῶ Π1γ 2
 τίθημι 8β 33 # Π2β 5
 τίκτω, -ομαι 1 60 # 6 11
 τιμή, ἡ 3 43 # 7 19 # 8β 9, 43
 τίμημα, τό 1 32, 62 # 7 1, 13, 17, 19
 τίμησις, ἡ 8α 16
 τιμωρία, ἡ 1 88 # 8β 14, 27 # Π1β 3 # Π1γ 2, 4
 τιμωροῦμαι 1 77 # 3 37, 43 # Π1α 2
 τίτλος, ὁ Π1α 1, 2, 3 # Π1δ 5
 τόκος, ὁ 5 7, 16, 18, 19 # 7 17 # 8α 18 # 8β 18
 τόπος, ὁ 1 40 # 3 10, 25 # 5 1, 20 # 6 4 # 7 19 # 8α 9, 13 # 8β 4, 15, 29, 33, 39 # Π1δ 5 # Π2β 5
 τρεῖς 8α 9 # 8β 9, 12, 22, 27, 41
 τρέχω 5 18
 τριάκοντα 8α 16
 τριακοστός δεύτερος Προ.5
 τριετής Π1α 3
 τριετία 3 33 # Π2β 4
 τριμερίτης, ὁ 8α 19
 τρίτον, τό 3 43 # 8α 16 # 8β 47
 τροπίζ, ἡ 4 2
 τροφή, ἡ 5 14
 τρυγή, ἡ 7 5, 6, 10
 τρυπῶ 2 5 # 8β 42(π), 42
 τύπος, ὁ 3 48
 τύπτομαι 3 33 # Π2β 4
 τύχη, ἡ 1 63
 τυχηρά, τά 7 6
 τυχόν 3 11 # 5 18, 20 # 7 4 # Π2α 3
 ὕβρις, ἡ βλ. ἀγωγή
 ὕδαροῦμαι 7 10
 ὕδροστάσιον, τό 2 9
 ὕδωρ, τό 8α 12 # 8β 22
 υἱός, ὁ 1 15
 ὕλη, ἡ 2 3, 12 # 4 4
 ὑπάγω 8β 32
 ὑπάρχω 8β 8 # Π1γ 4
 ὕπατος, ὁ Προ. 16, 17, 24
 ὑπεξούσιος 1 2, 15
 ὑπεραντλῶ 8β 34
 ὑπερβολή, ἡ 2 8
 ὑπέρθεσις, ἡ 7 13, 17, 18, 19
 ὑπερπροθεσμῶ 8β 25(π)
 ὑπερτίθημι 7 13
 ὑπεύθυνος 3 37 # 8β 34 # Π1γ 4
 υποδέχομαι 1 6, 7, 11, 13, 15, 18 # 3 25
 υποθήκη, ἡ 5 16
 ὑπόκειμαι 1 78, 88 # 2 5, 6 # 3 2, 31 # 5 4 # 6 4 # 7 6 # 8β 4, 10 # Π1γ 4 # Π2β 1, 3

υπομένω 8β 4(π), 10(π), 14, 27, 35(π),
44(π)
υποστρέφω 2 12 # 3 16 # 6 7 # 8β 24
υπόσχεσις, ἡ # Π1α 3
υποτίθεμαι 5 4, 14
υποτριβή, ἡ 8β 40
υπουργία, ἡ 1 9
υπουργῶ 1 70
υφίσταμαι 3 46 # 8β 12

φαιδρότατος Προ. 16, 18, 21
φαίνομαι 1 7 # Π1β 2
φάκτον, τό 1 73
φαμίλια, ἡ βλ. ἀγωγή (κατὰ δούλου καί)
φανερὸς 7 13 # 8β 34
φέρω, -ομαι 1 105 # 3 38 # 6 7 # 8β 15,
42 # Π2β 6

φεύγω 8β 15
φθείρομαι 4 4
φιλοκαλία, ἡ 5 10
φιλοκαλῶ 5 10
φίσκος, ὁ Π1α 3 # Π2β 3
φόβος, ὁ 3 1, 32 # Π2α 1
φόνος, ὁ # 8β 6(π)
φορτία, τά 1 9, 33, 40, 69 # 3 1, 2, 9, 10,
11, 13, 14, 17 # 5 4, 14, 20 # 6 11 # 8β
10, 11, 16, 20, 22, 27, 29, 33, 34 (π),
34, 35, 36, 39, 42 (π), 42, 43 # Π1α 2
Π1γ 5 # Π1δ 1, 2, 5 # Π2α 1, 3

φόρτος, ὁ # 8β 30, 31(π), 38, 40
φορτῶν 8β 11, 21, 30(π), 30, 31, 38(π),
38, 39

φούρτη, ἡ Π2β 1
φραγγελοῦμαι 3 33 # Π2β 4
φυγή, ἡ Π1β 4 # Π1γ 1
φυλακή, ἡ 1 73 # 7 2, 7, 10
φυλάττω 1 6, 27 # 3 24 # 6 1 # 8β 12, 21,
36
φυσικῶς 7 15

χαλκεύς, ὁ 3 1 # Π2α 1
χαλῶ 8β 36, 39 # Π1δ 5
χάριν 1 18
χειμών, ὁ 2 8 # 3 4, 14 # 8β 34, 43
χείρ, ἡ 2 6
χειρέμβολον, τό 1 7
χείρων 3 11, 40 # 7 13 # Π1δ 2 # Π2α 3
χηρεύω 1 31

χιλιάς, ἡ 8α 16
χρεία, ἡ 1 32 # 4 5 # 8β 16, 19
χρειώδης 5 10
χρεοκοινωνία, ἡ 8β 17
χρέος, τό 2 13 # 5 4
χρεώστης, ὁ 5 4
χρεωστῶ, -οῦμαι 1 62, 66 # 2 13 # 3 14
4 2, 3, 5 # 5 13 # 7 2, 7, 10

χρή 3 33
χρήζω 1 2 # 3 23 # 5 10 # 8β 39
χρήματα, τά 1 9, 32 # 5 1 # 8α 19 # 8β 9,
16(π), 16, 18(π), 18, 20
χρηματίζοντα, τά 8β 2
χρήσιμον, τό 1 3
χρησις, ἡ 1 9, 100 # 3 23 # 4 R, 4 # 6 9,
11 # 7 7 # 8β 16

χρόνιος 3 23
χρόνος, ὁ 3 25, 35 # 7 2, 4, 8, 10 # 8β 5,
8, 17, 18 # Π1α 3 # Π1γ 4
χρυσίνοι, οἱ 8β 7
χρυσίον, τό 8α 14, 16 # 8β 3, 8, 13(π), 13,
17(π), 17, 30(π), 30, 40, 47 # Προ.14
Π1β 3 # Π1γ 2, 4

χρυσός, ὁ 1 66, 90, 100
χρῶμαι 1 9 # 5 16 # 6 4 # 8α 19 # 8β 16,
17(π), 18, 22
χώρα, ἡ 2 6 # 3 2, 9, 17, 25 # 7 13 # 8β 8
Π1γ 4 # Π2α 1

χωρίζομαι 1 66
χωρῶ 8β 22

ψεύδομαι 8β 20
ψῆφος, ἡ Προ.15
ψύγω 6 11

ὠνοῦμαι 3 14
ᾠριον, τό 5 14 # 7 13 # 8β 27, 33
ὠσανεί 1 70 # 2 10 # 4 1 # Π1δ 4
ὠφελοῦμαι Π2α 6

3. ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΛΑΤΙΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΛΕΞΕΩΝ

- Άκουϊλιος, ό (lex Aquilia = ο Άκουϊλιος νόμος) 2 8
 βέστη, ή (vestis-is = το ένδυμα, το ύφασμα) 8β 34(π), 34
 βιγλεοφόρος, ό (vigilia-ae = η νυχτοφυλακή) 8β 36
 δεσικαρίς, τώ (de sicariis = κατά φονέων) 3 25
 δίγιστον, τό, τά (digesta = πανδέκτης) Π1α 3
 έδικτον, τό (edictum-i = το διάταγμα) Π2β 1
 έξκουσατεύω (excuso = απαλλάσσω) 1 84
 κοντριβουτιών, ή (contributio-onis = η συνεισφορά) Π2α 1, 2, 3
 κουρατορεύω (curo, [curator] = επίτροπεύω, κηδεμονεύω) 1 86
 κώδιξ, ό (codex-icis) Π1α 1
 ληγατάριος (legatarius-ii = ο κληροδόχος) 4 2
 ληγατεύω, -όμενος (lego [legatus] = κληροδοτώ) 4 R, 2, 3
 λίτρα, ή (libra-ae = μονάδα βάρους, χωρητικότητας) 1 90, 100 # 8β 9
 μόδιος, ό (modius-i = το μόδιον) 1 84
 μοδισμός, ό 8α 16
 μόλος, ό (moles-is = η προκυμαία) 6 8
 πεκούλιον, τό (peculium-ii = το χρημάτιον) - άγωγή περι πεκουλίου 1 30
 πάκτον, τό (pactum-i = η σύμβαση) 6 1
 πίλα, ή (pila-ae = προκυμαία, μόλος) 6 9
 πραιδα, ή (praeda-ae = η λεία) 3 33 # Π1α 3 # Π2β 4
 πραιδεύομαι (praedor = λεηλατώ) 3 36
 σαβουράτος (saburratus = ερματισθείς) 8β 21
 τίτλος, ό (titulus-i) Π1α 1, 2, 3 # Π1δ 5
 φάκτον, τό (factum-i = η πράξη, το έργο) 1 73
 φαμίλια, ή (familia-ae = ο οίκος, το γένος, το οικετικόν, η οικετεία) 3 25 # Π2β 1
 φίσκος, ό (fiscus-i = το ταμείο, βασιλικό, δημόσιο -) Π1α 3 # Π2β 3
 φούρτη, ή (furtum-i = η κλοπή) Π2β 1
 φραγγελοῦμαι (flagellare = μαστιγώνω) 3 33 # Π2β 4
 ὠριον, τό (horreum-i = η αποθήκη εμπορευμάτων, η σιταποθήκη) 5 14 # 7 13 # 8β 27, 33

SUMMARY

FROM THE "LAW OF THE RHODIANS" TO THE 53rd BOOK OF "BASILIKA"

Contribution to the study of Byzantine maritime law

George E. Rodolakis Dr of Law

In the thesis I have examined the history of the so called Law of the Rhodians, from the Roman era –roman 'Lex Rhodia– to the Byzantine period. In particular, I have examined the inclusion of the law in the Justinianean codification, the reformulation of the byzantine collection "Rhodian Sea-Law" (RSL) and finally the incorporation of all the provisions of maritime law into the 53rd book of Basilica (B.53).

In the first part of the thesis, I have reviewed the textual tradition of RSL. I have examined the authenticity of the "Prologue" and I have classified and examined afresh the "Appendices". Thus, a new edition of the law taking into account all manuscripts was prepared. The examination and edition of the Prologue and Appendices assist us in understanding the stratification in the textual tradition of RSL.

In the second part, I have reviewed the textual tradition of B.53, taking into account new testimonies from codices, and especially the Codex Vaticanus Barberinianus gr. 578, which is published for the first time and contains the full text of B.53. I have also examined the composition of B.53 and I have concluded that the RSL from the beginning was part of Basilica and in particular the 8th title of the 53rd book.

The edition of B.53, in the third part, provides a substantially improved version of the text, compared with previous editions (including the 1974 edition of H.J.Sheltema and N. van der Wal).

ΤΟ ΟΓΔΟΟ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΥ ΤΟΜΟΥ
ΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑΣ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ
ΣΕ 600 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΤΟΝ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 2007
ΑΠΟ ΤΙΣ ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ
«Γ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ΕΠΕ»
ΣΕ ΧΑΡΤΙ CHÂMOIS

